SCRIERI • Traduceri • 16
de Pr. Prof. DUMITRU STĂNILOAE

FILOCALIA

SFINTELOR NEVOINȚE ALE DESĂVÂRȘIRII

8

Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă

FILOCALIA

Volumul 8

2013 – „Anul comemorativ Dumitru Stăniloae
în școlile de teologie din Patriarhia Română”

FILOCALIA
sau culegere din scrierile Sfinţilor Părinţi
care arată cum se poate omul curăţi,
lumina şi desăvârşi

Volumul 8

Traducere din greceşte, introduceri şi note de
Preotul Profesor Dr. DUMITRU STĂNILOAE

TIPĂRIT CU BINECUVÂNTAREA
PREAFERICITULUI PĂRINTE
D A N I E L,
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ŞI DE MISIUNE ORTODOXĂ

BUCUREŞTI – 2013

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Filocalia sau Culegere din scrierile Sfinţilor Părinţi, care arată cum se poate omul curăţi, lumina şi desăvârşi / trad. din greceşte, introd. şi note de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae; tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.
– Bucureşti: Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2008-
vol.
ISBN 978-606-12-0332-1
Vol. 8. – 2013. – ISBN 978-973-616-261-9
I. Stăniloae, Dumitru (ed. şt.)
II. Daniel, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (pref.)
248.1
276
821.14'02-97=135.1(082)

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC
ŞI DE MISIUNE ORTODOXA
ISBN 978-973-616-261-9

CUVÂNT ÎNAINTE

Volumul al VIII-lea din *Filocalia* română, un volum deosebit prin modul în care Părintele Stăniloae l-a alcătuit, este dedicat aproape în întregime învăţăturii despre rugăciune, aşa cum s-a păstrat ea în tradiţia ortodoxă. Prima parte a acestui adevărat manual patristic de rugăciune, care este şi cea mai întinsă, cuprinde o serie de lucrări de sinteză ale unor autori din perioada bizantină târzie (secolele XIV-XV), şi anume Calist şi Ignatie Xanthopol, Calist Patriarhul, Calist Angelicude, Calist Catafygiotul, Maxim Cavsocalivitul, Grigorie al Tesalonicului, la care se adaugă şi o metodă a practicării rugăciunii atribuită Sfântului Simeon Noul Teolog (secolele X-XI). În cuprinsul acestor texte patristice sunt expuse detalii importante, vrednice de luat aminte pentru cel care vrea să se desăvârşească în practica rugăciunii. Ele sunt de ajutor pentru nevoitorii aflaţi în mănăstiri sau în sihăstrii, dar le sunt folositoare şi credincioşilor care râvnesc la o viaţă duhovnicească mai înaltă. În acest sens, un loc important în iconomia volumului îl constituie prezentarea unor metode (unele chiar sistematice), pentru practicarea *rugăciunii lui Iisus,* pe care o întâlnim şi sub numele de *rugăciunea inimii* sau a *minţii.* De regulă, traseul nevoitorului consemnat în aceste „metode" este unul destul de complex, nelimitându-se numai la exerciţiul propriu-zis al rugăciunii, ci se înfăţişează, prin sentinţe sau expuneri concise, diferite stări sau trepte ale vieţii duhovniceşti, de la despătimirea de patimile egoiste şi până la unirea prin har cu Dumnezeu. Exemplul cel mai convingător este *Metoda* lui Calist şi Ignatie, în care autorii ţin să înfăţişeze viaţa duhovnicească într-un permanent suiş, susţinut prin rugăciune neîncetată.

Alte scrieri din acest volum sunt mai scurte şi centrate exclusiv pe atenţia nevoitorului în timpul rugăciunii, aşa cum este *Metoda* Sfântului Simeon Noul Teolog, care învaţă renunţarea treptată la rugăciunea însoţită de gânduri şi de imagini, pledând pentru o rugăciunea „curată". Astfel, prin *trezvie,* mintea trebuie să păzească inima în timpul rugăciunii şi să se întoarcă neîncetat înăuntrul ei, iar de acolo să-şi înalţe cererile către Domnul. În textul *Din viaţa Sfântului Maxim Cavsocalivitul* este înfăţişată experienţa rugăciunii contemplative, dobândită de Cuviosul Maxim din Muntele Athos, prin mijlocirea Maicii Domnului.

A doua parte a volumului de faţă este formată dintr-un eseu al Pr. Prof. Dumitru Stăniloae intitulat: *„Din istoria isihasmului românesc",* la care adaugă o serie de scurte texte exemplificatoare ale unor Părinţi filocalici mai noi din spaţiul românesc, cum ar fi: Sfântul Cuvios Vasile de la Poiana Mărului, Sfântul Cuvios Gheorghe de la Cernica, Sfântul Cuvios Iosif, duhovnicul Mănăstirii Văratec, schimonahul Gheorghe, un părinte necunoscut (identificat de părintele Cleopa de la Sihăstria cu nepotul stareţului Neonil de la Neamţ). Ideea eseului Părintelui Stăniloae este aceea a unei veritabile continuităţi

isihaste între spaţiul ortodox bizantin şi cel al Ortodoxiei româneşti, idee pentru care pledează implicit textele culese din Părinţii isihaşti români.

Scrierile conţinute în acest volum al *Filocaliei* au jucat de-a lungul timpului un rol deosebit de însemnat în viaţa duhovnicească a monahilor din tot spaţiul ortodox. De asemenea, în spaţiul românesc ele s-au bucurat de o largă apreciere chiar şi în rândul credincioşilor mireni, datorită tălmăcirii şi tâlcuirilor la care a ostenit vrednicul de pomenire Pr. Prof. Dumitru Stăniloae. Binecuvântăm publicarea acestui volum al *Filocaliei,* într-o ediţie nouă, oferindu-l ca pe un dar de mare preţ tuturor credincioşilor iubitori de rugăciune şi de creştere duhovnicească.

† DANIEL,

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

CALIST ŞI IGNATIE XANTHOPOL

INTRODUCERE

1. Autorii scrierii și legătura ei cu celelalte scrieri ale patriarhului Calist

Despre Ignatie, al doilea autor al acestei scrieri, nu se știe nimic afară de ceea ce spune Simeon al Tesalonicului: că era din Constantinopol, împreună cu Calist, și s-a nevoit împreună cu acesta în viața monahală.

Despre celălalt autor, Simeon al Tesalonicului scrie în plus că a fost și patriarh al Constantinopolului. „În chip deosebit au scris despre aceasta (despre Rugăciunea lui Iisus) în zilele noastre, în Duh, ca fiind și ei în Dumnezeu, de Dumnezeu cuvântători, de Dumnezeu și de Hristos purtători și cu adevărat îndumnezeiți, cel întru sfinți părintele nostru Calist, care a fost și patriarhul de la Dumnezeu al capitalei Noua Romă, și împreună cugetătorul și nevoitorul cu el, Cuviosul Ignatie. Ei au înfățișat în cartea alcătuită de ei, în chip duhovnicesc și într-o gândire foarte înaltă, în numărul plin de 100 de capete, deplina cunoștință despre aceasta”[1].

Pe baza afirmației lui Simeon Tesaloniceanul, că acești autori au scris în zilele lui, dat fiind că el a murit la 1430 ca mitropolit al Tesalonicului (în noaptea în care au ocupat turcii acest oraș), s-a dedus, pe drept cuvânt, că el vorbește nu de Calist I, care a fost patriarh în Constantinopol între 1350 și 1353 și între 1355 și 1363, cum presupune Nicodim Aghioritul în prefața la această scriere, ci de Calist al II-lea, care a fost patriarh în 1397, vreme de 7 luni[2].

Despre acest Calist se știe sigur că a fost călugăr în Mănăstirea Xanthopol din Sfântul Munte, una dintre mănăstirile vecine cu Mănăstirea Pantocrator, dar tot așa de sigur e că a viețuit și în Mănăstirea Xanthopol din Constantinopol. Numele de Xanthopol îl are din faptul că a trăit în mănăstirile cu acest nume, și nu din faptul că s-ar fi născut din familia Xanthopol din Constantinopol, căci în acest caz ar fi trebuit să fie dat de Simeon Tesaloniceanul ca frate de sânge cu Ignatie, ceea ce nu se întâmplă[3]. Mănăstirea Xanthopol din Galata (Constantinopol) era, poate, într-o legătură cu Mănăstirea Xanthopol din Sfântul Munte[4]. În anul 1431 se vorbește în Mănăstirea Xanthopol din Galata de Sfinții Xanthopoli[5]. Ziua Sfântului Calist

---

[1] *Împotriva tuturor ereziilor,* cap. 296, în: *PG* 155, 542.

[2] Hans-Georg Beck, *Kirche und theologische Litteratur im byzantinischen Reich,* München, 1959, pp. 784, 774; A. M. Ammann S. J., *Die Gotteschau im palamitischen Hesychasmus,* Würzburg, 1958, pp. 8, 13.

[3] A. M. Ammann, *Die Gotteschau...,* p. 13. A se vedea și V. Grumel, „Note sur Callist Xanthopol”, în: *Revue des études byzantines,* 1960, pp. 199-204.

[4] Cf. Μέγας Συναξαριστής nov.-dec., Atena, 1895, p. 482, n. 1; după Ammann, *Die Gotteschau...,* p. 13.

[5] G. Mercati, „Notizie di Procoro e Demetrio Cidone”, în: *Studi e testi,* 56, Città del

se prăznuieşte de către Biserica greacă în 22 noiembrie.

Sub numele lui Calist Patriarhul, în *Filocalia* greacă mai sunt inserate încă două scrieri: una intitulată *Despre rugăciune,* în 14 capete, şi alta, la fel, cu capetele enumerate în continuare, până la 83. Ultima n-a fost publicată în prima ediţie a *Filocaliei* greceşti, ci numai în a doua şi a treia[6].

A. M. Ammann recunoaşte ca justă această atribuire. *Filocalia* greacă, în ediţiile a II-a şi a III-a, numeşte scrierea din urmă *Capetele ce lipsesc* (din prima ediţie) şi le numără de la cap. 15 înainte. A. M. Ammann spune că în ediţia a II-a din Atena capetele scrierii *Despre rugăciune* au fost adăugate în întregime[7]. Dar se pare că cele 14 capete din prima scriere reprezintă fragmentul unei alte scrieri a lui Calist. Cel puţin aşa rezultă dintr-un manuscris românesc, nr. 500, din Mănăstirea Văratec, scris de stareţa Nazaria la 1811, la îndemnul duhovnicului Iosif, cuprinzând 186 de file. În acest manuscris, numit *Raiul,* capetele încep nu cu nr. 15 (ca în *Filocalia* greacă), ci cu nr. 1, cuprinzând în total 80 de capete[8].

Vaticano, 1931, p. 473.

[6] Ediţia I (într-un volum) a fost publicată la Veneţia în 1792, ed. a II-a (în două volume), la Atena în 1893, ed. a III-a (în cinci volume), tot la Atena, între anii 1957 şi 1963. Scrierea mai extinsă, *Despre rugăciune,* e publicată în ed. a II-a, în vol. II, pp. 412-459; în ed. a III-a, în vol. IV, pp. 299-367.

[7] *Die Gotteschau...,* p. 14, n. 2.

[8] Iată numerotarea paralelă din *Filocalia* greacă şi manuscrisul de la Văratec:

Filocalia greacă	*Văratec*
15	1
1-20	2-5
21	6
1-45	7-30
45 al. 2	31
1-55	32-40
55 al. 2	41
55 al. 3	42
55 al. 4	43
55 al. 5	44
56	45
56 al. 2	46
56 al. 3	47
56 al. 4	48
1-62	49-54
62 (Farisee)	55
1-82	56-77
83 al. 2	78
83 al. 3	79
83 al. 4	80

Tot în ms. 50 de la Văratec scrierea *Raiul* se numește „Cartea a treia a patriarhului Calist”. Pe de altă parte, în mai multe manuscrise românești din Biblioteca Academiei Române scrierea *Metoda* sau *Cele o sută de capete* ale lui Calist și Ignatie e dată ca având autor numai pe patriarhul Calist, sau pe Calist Xanthopol[9]. Și iarăși, pe de altă parte, alte manuscrise din acea bibliotecă dau sub numele lui Calist și Ignatie Xanthopol și scrierea *Raiul*[10].

De aici s-ar putea deduce că scrierea *Metoda* e mai mult a lui Calist; poate că Ignatie îi va fi dat numai vreun ajutor la strângerea citatelor din Părinții anteriori.

În felul acesta s-ar explica, poate, faptul că scrierea *Raiul* e dată ca a treia carte a Sfântului Calist. Prima ar fi *Metoda,* dată în unele manuscrise sub numele lui Calist și Ignatie Xanthopol, iar a doua, *Cele 14 Capete despre rugăciune,* din care au mai putut face parte și alte capete, date sub diferite nume de conținuturi în unele manuscrise din Biblioteca Academiei Române[11].

Tot din faptul că *Metoda* este în mod precumpănitor o scriere a lui Calist (prima carte), s-ar explica de ce această scriere se numește și ea, uneori, *Rai,* deși e dată sub numele lui Calist și Ignatie și deși numele de *Rai* se dă în textul altor manuscrise numai celei de a treia scrieri, care e dată ca fiind numai a lui Calist[12].

În orice caz, elucidarea acestei chestiuni cere o cercetare amănunțită a manuscriselor grecești din diferite biblioteci.

Din notele date până aici se vede cât de des s-au copiat scrierile lui Calist în românește; și n-am dat decât o parte din manuscrisele românești care le cuprind și care datează de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

Mai e de remarcat că adeseori scrierile patriarhului Calist, inclusiv cea de

---

[9] Astfel, ms. 1922 cuprinde această sută sub numele lui Calist Xanthopol, f. 3 r.-107 r. Manuscrisul 1474 cuprinde mai multe capete din aceeași sută, tot sub numele Sfântului Calist (f. 2 r.-23 v.; cap. 35, 29), apoi întreaga sută (f. 23 r.-275 r.). Sunt însă în această bibliotecă și unele manuscrise în care *Cele o sută de capete* sunt atribuite lui Calist și Ignatie (703, 1409, 1889, 2635, 2799, 2890, 3101, 3457, 3546).

[10] Manuscrisele 1981, 2890. În orice caz, ar fi necesară o cercetare mai cu răgaz a tuturor manuscriselor care cuprind scrierile lui Calist (și Ignatie).

[11] Dăm manuscrisele în care se află capete de ale lui Calist, se pare deosebite de cele 14 și cele 80 (sau 83) *Despre rugăciune* și de cele 100 (ale lui Calist și Ignatie); menționăm: *Chip al luării-aminte și al rugăciunii* (ms. Acad. 486, 1076, 3790, 3543, 179, 4716, 3547; Neamț, ms. 29, 39, 44, 49). Apoi: Calist Patriarhul, *Capete pentru viața de obște* (Bibl. Acad. Rom., ms. 3548, f. 278 r.-295 r.); același, *Pentru ascultare* (Bibl. Acad. Rom., ms. 3548, f. 278 r.-295 r.); Calist Xanthopol, *Mărturisirea păcatelor* (Bibl. Acad. Rom., ms. 2519, f. r.-7 r. 2647, f. 46 r.-59 r.).

[12] Așa se numește scrierea *Cele o sută de capete* ale lui Calist și Ignatie Xanthopol, în ms. 24, 44, 73 din Biblioteca Mănăstirii Neamț sau în ms. 2890 din Bibl. Acad. Rom.

sub numele lui Calist şi Ignatie, se află în aceleaşi manuscrise cu cele ale Sfântului Grigorie Sinaitul. Se pare că scrierile acestor doi autori, împreună cu *Scara* lui Ioan Scărarul, erau cele mai citite de călugării români.

În manuscrisul nr. 1922 din Biblioteca Academiei Române, în care după *Cele o sută de capete* ale lui Calist Xanthopol (f. 3-108) urmează opera lui Grigorie Sinaitul (f. 108 r.-264 r.) cu un „Cuvânt înainte" al lui Vasile de la Poiana Mărului (f. 108 r.-118 r.) şi o parte din opera lui Petru Damaschinul (f. 265 r.-283 r.), se scrie pe dosul copertei din faţă: „Această carte ce se numeşte Filocalie este învăţătoare pentru a minţii rugăciune şi are multe învăţături posniceşti". Manuscrisul era considerat deci ca cuprinzând în esenţă tot ce-i trebuie unui monah în urcuşul lui duhovnicesc.

Dar socotim că şi motivele interne pledează pentru identitatea autorului *Metodei* lui Calist şi Ignatie cu autorul celorlalte scrieri: patriarhul Calist.

Pentru a vedea aceasta, dăm mai întâi pe scurt conţinutul *Metodei,* cunoscută ca a lui Calist şi Ignatie Xanthopol, şi apoi pe al celorlalte două scrieri ale patriarhului Calist publicate în acest volum, cu apropierile şi deosebirile dintre ele.

2. Conţinutul Metodei lui Calist şi Ignatie Xanthopol şi legătura lui cu conţinutul celorlalte două scrieri ale lui Calist

Dacă toate scrierile cuprinse în *Filocalia* greacă şi aproape toate scrierile duhovniceşti ale Răsăritului ortodox înfăţişează în sentinţe sau în expuneri mai continue diferitele momente, stări sau trepte ale vieţii duhovniceşti într-o formă nesistematică, *Metoda* lui Calist şi Ignatie vrea să expună întreg urcuşul acestei vieţi în forma în care se împlineşte de fapt. În privinţa aceasta, numai *Scara* lui Ioan Scărarul i se aseamănă. Poate aceasta i-a şi servit de model. E drept că nu totdeauna capetele cărţii acesteia se succed în mod riguros după treptele urcuşului duhovnicesc. Aceasta pentru că nici acest urcuş nu are succesiunea strictă pe care o cere ideea noastră de înşiruire sistematică. În viaţă, chiar în viaţa cea duhovnicească, apar anticipat şi pentru momente mai scurte stări şi trepte care se vor înstăpâni deplin în suflet de-abia în faze mai înalte ale ei; sau în fazele mai înalte revin pentru momente mai scurte unele umbre, trepte şi stări, care s-ar putea socoti de cei ce privesc lucrurile prea schematic că au fost definitiv depăşite. Autorii scrierii de faţă ţin, cu o anumită libertate, seama în expunerea lor de această dezvoltare nu prea simplă a vieţii duhovniceşti. Dar, în general, în scrierea lor se observă cu destulă claritate firul suitor al acestei vieţi.

O altă caracteristică a acestei scrieri este că e alcătuită aproape exclusiv din texte ale Părinţilor mai vechi. Autorii dau de la ei aproape în fiecare cap numai câteva rânduri de introducere şi câteva de încheiere. Dar textele din fiecare cap şi din toată scrierea sunt atât de bine alese şi aşezate într-o înşirare

atât de consecventă, că fiecare cap și toate la un loc se prezintă ca un întreg bine închegat și într-un suiș organic.

Dar, adeseori, chiar printre textele citate sunt observații personale care scot la iveală înțelesuri adânci din ele, poate pentru prima dată. Ba, câteva teme din capetele dinspre sfârșit sunt expuse cu cuvinte aproape exclusiv proprii autorilor, punând în lumină asemenea înțelesuri surprinzător de adânci și de noi. Așa e, de pildă, cap. 92, despre importanța împărtășirii dese cu Trupul și Sângele Domnului.

Deosebit de accentuat și de luminos e descrisă preschimbarea firii umane prin îndumnezeirea produsă de Rugăciunea lui Iisus, însoțită de căldura iubirii față de El. Intimitatea ce se înfăptuiește între firea umană și lucrarea dumnezeiască este descrisă în termeni capabili să redea toată realitatea subtilă a acestei unități. A se vedea în acest sens cap. 90: „Despre credință, nădejde și iubire", unde se spune între altele: „Semnele schimbării (produse de căldura iubirii lui Dumnezeu) sunt că fața omului devine plină de căldură, plină de bucurie, trupul lui se încălzește, frica și sfiala se depărtează de la el și își iese din sine... Moartea înfricoșătoare o socotește ca bucurie".

O altă caracteristică a scrierii este că, în tot acest fir suitor al vieții duhovnicești, ea lasă să se observe prezența permanentă și de prim rang a rugăciunii lui Iisus. De aceea autorii ei reiau vorbirea despre această rugăciune în foarte multe rânduri, la toate nivelele la care ajunge viața duhovnicească. Dar întrucât, după ei, rugăciunea aceasta nu se poate săvârși ca o metodă formală, făcând abstracție de piedicile pe care i le opun diferitele patimi, închipuiri și amintiri care ispitesc pe om spre plăceri trupești și-l leagă de lucrurile și de împrejurările care le pot satisface, autorii (sau autorul) își îndreaptă adeseori, după descrierea felului în care trebuie să se facă rugăciunea, atenția spre metodele prin care omul se poate feri, se poate curăța de patimi și poate dezvolta în sine virtuțile sau pornirile spre bine, care sfârșesc în nepătimire.

Pe aceasta autorii o leagă strâns de iubire, de îndumnezeire, de vederea luminii dumnezeiești.

În general „liniștea" pe care trebuie să o dobândească omul duhovnicesc este un proces dinamic, deși liniștit din alt punct de vedere, e o creștere în blândețe, în smerenie, dar și în fericirea iubirii, o tensiune continuă spre Dumnezeu, supremul izvor de iubire, care nu e lipsită de momentele dramatice ale pocăinței pentru păcatele cele mai subțiri, pe care, cu cât omul e mai progresat duhovnicește, cu atât le sesizează mai mult în sine, producându-i o ascuțită întristare. Și tot acest urcuș sfârșește în „odihna" în iubirea lui Dumnezeu, care nici ea nu e încremenire, ci o lărgire necontenită a ființei umane pentru primirea și iradierea acestei iubiri.

Foarte puternic este pusă în lumină, în urcușul omului duhovnicesc și în starea lui îndumnezeită, plină de forța iradierii, lucrarea Sfântului Duh. Toată

viaţa cea nouă, plină de văpaia iubirii lui Dumnezeu, se datorează Sfântului Duh. Mai rar o scriere ca aceasta, în care lucrarea Duhului Sfânt să fie aşa de accentuată.

Desigur, aceasta nu înseamnă că atenţia acordată Domnului Iisus Hristos trece pe al doilea plan, cum crede Ammann. Pomenirea neîncetată a numelui lui Iisus, cu simţirea fierbinte a iubirii Lui, a dulceţii prezenţei Lui, este puterea esenţială care conduce pe om în tot urcuşul lui spre unirea cu Dumnezeu şi spre desăvârşirea proprie. Această putere stă la baza întregului său efort de curăţire de patimi, de înaintare spre nepătimire, spre simţirea tot mai adâncă a lui Dumnezeu şi spre unirea cu El în însăşi persoana Domnului Iisus Hristos. Dacă nu se încurajează închipuirea lui Hristos cu rănile Lui sângerânde, ca în mistica feminină catolică, este pentru că Hristos, Cel cu Care omul duhovnicesc sporeşte legătura neîncetată, este Hristos Cel înviat, Cel devenit străveziu în lumină, Cel care e simţit în primul rând ca subiect – focar de iubire, sălăşluit înlăuntrul inimii, nu Hristos al amintirii în starea de răstignire pe cruce, Hristos care nu e, propriu-zis, real prezent, ci mai curând doar amintit. Hristos din scrierile duhovniceşti ale Răsăritului este Hristos real prezent şi transparent în inimă, Hristos din Care, de aceea, iradiază puterea în toată fiinţa umană, dar o putere care e simţită că e din El ca subiect plin de o iubire nesfârşită.

Reproşul lui Ammann, din acest punct de vedere, porneşte din neînţelegerea spiritualităţii răsăritene, care nu rămâne la sentimentalismul susţinut mai mult de amintire şi lipsit de puterea de înduhovnicire a omului, care iradiază din Hristos Cel prezent[13].

Desigur, aceasta stă în legătură şi cu altă considerare a esenţei operei mântuitoare a lui Hristos: în învăţătura Părinţilor. Hristos nu ne-a mântuit prin plata unei echivalenţe juridice pe cruce, pentru care trebuie să-I fim mereu recunoscători cu amintirea, privind la această răstignire a Lui pe cruce, cum însuşi Ammann declară, ci ne mântuieşte prin legătura reală, continuă, pe care o avem cu Hristos Cel înviat, desigur şi pentru faptul că a primit răstignirea.

Şi numai pentru faptul că Hristos e simţit prezent în starea Lui înviată, pnevmatizată, transparentă şi iradiantă de putere, tot urcuşul duhovnicesc duce pe om spre pnevmatizare asemănătoare cu a Lui, care pregăteşte deplina stare de pnevmatizare şi transparenţă în lumină a omului înduhovnicit, în viaţa viitoare.

Dar dacă *Cele o sută de capete* descriu mai mult înfrânările şi virtuţile celui ce voieşte să ajungă la unirea cu Dumnezeu şi la vederea Lui sufletească (am zice faza de curăţire, sau făptuitoare), cele 14 *Capete despre rugăciune* ce urmează după ele descriu treapta mai înaltă a rugăciunii, iar cele 80 (sau 83)

---

[13] A. M. Ammann, *Die Gotteschau...*, p. 40.

de capete ale scrierii *Raiul,* sau *Despre rai* descriu aproape exclusiv culmea duhovnicească a unirii cu Dumnezeu, la care a ajuns cel ce s-a străduit să tindă spre ea. Cum va zice Vasile de la Poiana Mărului mai târziu, aici ea descrie „rugăciunea văzătoare”, spre deosebire de „rugăciunea minţii”, produs al efortului omenesc. Desigur că şi scrierea din urmă acordă un mare loc rugăciunii, pentru că numai rugăciunea introduce nemijlocit la unirea cu Dumnezeu, sau la vederea Lui. Dar cel mai mult ea se ocupă cu „vederea” lui Dumnezeu, care e mai presus şi de rugăciune. De aceea, ea se ocupă tot aşa de mult, ba chiar mai mult, cu lucrarea Duhului Sfânt, căci starea de rugăciune culminantă şi de unire supremă cu Dumnezeu e o stare în care lucrarea Duhului Sfânt a devenit oarecum exclusivă. Starea de unire cu Dumnezeu fiind, propriu-zis, o stare de totală iubire, autorul acordă mai multe capete descrierii iubirii de Dumnezeu. Astfel, temele scrierii a treia a lui Calist se pot socoti acestea patru: rugăciunea, vederea lui Dumnezeu, iubirea Lui, lucrarea Duhului Sfânt.

Dar temele acestea apar într-o măsură mai puţin accentuată încă în *Cele o sută de capete* ale lui Calist şi Ignatie. Afirmaţia că numai în Duhul Sfânt ne putem ruga lui Iisus formează conţinutul capetelor 12-13, 50. Despre trebuinţa Duhului Sfânt pentru cei ce voiesc să urce spre Dumnezeu se vorbeşte în cap. 6, ba în acest cap şi în cap. 4 se afirmă chiar că toată strădania vieţii adevărate a celui credincios este să redescopere harul Duhului Sfânt primit la Botez, dar acoperit de patimi. Despre vederea mai presus de minte a lui Dumnezeu se vorbeşte în cap. 70, despre iubire, în cap. 81.

Amândouă scrierile se resimt, prin marele rol acordat Sfântului Duh şi iubirii, de influenţa Sfântului Simeon Noul Teolog. Viaţa isihaştilor îşi descoperă, în aceste scrieri, faţa ei de viaţă în Duhul Sfânt.

S-ar putea spune că *Cele o sută de capete* ale lui Calist şi Ignatie se deosebesc de cea de a doua scriere nu numai prin faptul că cea dintâi descrie urcuşul spre Dumnezeu, pe când a doua descrie vârful acestui urcuş, ci şi prin faptul că cea dintâi dă o largă întemeiere, în scrisul Părinţilor duhovniceşti anteriori, a stării de unire cu Dumnezeu, descrisă în cele 80 (sau 83) de capete ale scrierii *Raiul.*

Dar cele două scrieri sunt preocupate de aceeaşi culme duhovnicească pe care cea dintâi o descrie ca ţintă de atins, iar cea de a doua, ca ţintă atinsă.

Înrudirea celor două scrieri se face simţită şi în unii termeni proprii şi caracteristici ambelor scrieri. De exemplu, termenul „αείβλυτα = pururea izvorâtor”, aflat în *Cele o sută de capete* (cap. 75), se află şi în cele 80 (sau 83) de capete ale scrierii *Raiul* (cap. 22, 43). Preocuparea scrierii *Raiul* de a face pe cititori să câştige simplitatea şi lipsa de chip a minţii (ανείδεον, cap. 21) e proprie şi *Celor o sută de capete* (cap. 70). De asemenea, în amândouă scrierile se foloseşte termenul de „har enipostatic” (Calist şi Ignatie, cap. 70; Patriarhul Calist, cap. 40).

Identitatea aceasta de termeni şi de preocupări s-ar putea ilustra pe larg printr-o cercetare mai amănunţită a celor două scrieri. În ele se simte aceeaşi atmosferă de gândire şi de stil.

În orice caz, în scrierea *Raiul* (80 sau 83 de capete) avem o serioasă aprofundare teologică a temelor din *Cele o sută de capete.* Avem în ea stăruitoare analize ale stărilor trăite de contemplativ sau văzător (de ex. cap. 36), dar avem în ea şi interesante aprofundări hristologice şi antropologice (de ex. cap. 38). Sunt descrise în cuvinte entuziaste stările iubirii de Dumnezeu şi modul trecerii practice de la multele raţiuni ale naturii şi Scripturii la Raţiunea tainică, personală, Cea Una şi Supremă. Scrierea cuprinde o analiză admirabilă a „simţirii înţelegătoare" şi a stării produse de ea (cap. 41). Cap. 43 ne dă o cuceritoare descriere a dragostei de Dumnezeu, care e sufletul rugăciunii neîncetate. În cap. 47-48 avem interesante observaţii cu privire la deschiderea inimii şi la unirea dintre minte şi inimă. În cap. 52 avem o remarcabilă argumentare filosofică a credinţei ca experienţă a lui Dumnezeu. Expresia „chip enipostatic" e o paralelă la „luminarea enipostatică" din *Cele o sută de capete* (cap. 60). Desigur, ea se află şi la Sfântul Grigorie Palama, dar în cele două scrieri de faţă ea capătă o aplicare practică. Cap. 57, despre cunoaşterea lui Dumnezeu, despre toate virtuţile legate de ea, se resimte de influenţa Sfântului Simeon Noul Teolog. Capetele 65-73 cuprind frumoase reflecţii despre minunea unirii lui Dumnezeu cu sufletul.

CALIST ŞI IGNATIE XANTHOPOL

Metoda sau cele o sută de capete

CELE O SUTĂ DE CAPETE

A CELOR DINTRE MONAHI CALIST ŞI IGNATIE XANTHOPOL

Metodă şi regulă foarte amănunţită, care are mărturiile sfinţilor şi poate fi întrebuinţată, cu ajutorul lui Dumnezeu, de către cei ce-şi aleg să vieţuiască în linişte şi singurătate, sau despre purtarea, petrecerea şi vieţuirea lor şi despre toate bunătăţile ce le pricinuieşte liniştirea celor ce se străduiesc cu ea cu dreaptă judecată

1. *Cuvântul de faţă se împarte în o sută de capete, iar introducerea e socotită ca primul cap şi se ocupă cu darul şi harul mai presus de fire, sălăşluit prin Duhul Sfânt în cei credincioşi*[1].

Ar fi trebuit ca noi, cei ce, potrivit cuvintelor dumnezeieşti, suntem învăţaţi de Dumnezeu (*1 Tesaloniceni* 4, 9) şi purtăm înscrisă în inimă, în chip negrăit, legea cea nouă (2 *Corinteni* 5, 2-5), mai luminoasă ca un sfeşnic, şi suntem cârmuiţi de Duhul cel bun şi atotdrept, ca nişte fii şi moştenitori ai lui Dumnezeu şi împreună-moştenitori cu Hristos (*Romani* 8, 17), să vieţuim asemenea îngerilor şi să nu avem nevoie să fim învăţaţi de cineva ca să cunoaştem pe Domnul. Dar depărtarea noastră de la bine şi abaterea spre rău, de la cea dintâi răsărire a părului şi, împreună cu aceasta, pizma cumplitului Veliar şi tirania lui neîmpăcată împotriva noastră a sădit în noi pornirea să ne depărtăm în chipul cel mai rău de poruncile mântuitoare şi îndumnezeitoare şi să ne lăsăm duşi spre prăpăstiile pierzătoare de suflet; iar ceea ce e şi mai jalnic (este faptul că) ne-a stârnit să cugetăm şi să lucrăm chiar împotriva noastră; drept urmare, potrivit cuvântului dumnezeiesc, „nu este nimeni care înţelege, nu este nimeni care să caute pe Dumnezeu” (*Psalm* 13, 1). Căci, îndată ce ne-am abătut de la calea cea dreaptă, ne-am făcut netrebnici (*Psalm* 13, 3) şi, de aceea, în întregime trupuri (*Facerea* 6, 3). Iar lipsindu-ne de harul luminător şi dumnezeiesc, avem nevoie să ne îndemnăm şi să ne ajutăm unii pe alţii spre cele bune[2].

2. *Cuvântul de faţă s-a scris datorită întrebării unui frate oarecare, potrivit*

---

[1] De fapt, cap. 1 nu se ocupă cu harul. Dar toată secţiunea întâi (cap. 1-14) se ocupă cu harul şi cu modul în care poate fi menţinut. În manuscrisele Bibliotecii Academiei scrierea aceasta se numeşte *Meşteşug şi îndreptar*.

[2] Această întrajutorare spre cele bune nu stă în contrazicere cu afirmaţia de mai înainte, că toţi ne-am făcut răi. Căci binele pe care îl săvârşim prin această întrajutorare este mărginit. În afară de aceasta, omul, ajutând pe altul, depăşeşte în oarecare măsură neputinţa de a fi bun, pe care o trăieşte când se închide în singurătatea sa.

ţintei urmărite de el, dar și pentru împlinirea unei porunci a Părinților.

Fiindcă, în dorinţa ta de a cerceta, după cuvântul Domnului (*Ioan* 5, 39), dumnezeieştile şi de viaţă dătătoarele Scripturi şi de a fi introdus în ele fără primejdie, ai cerut adeseori și de la noi, nevrednicii, un cuvânt și o regulă scrisă, pentru folosul tău și poate și al altora, cum zici, am judecat acum că trebuie să împlinim, cu ajutorul lui Dumnezeu, această dorinţă vrednică de laudă a ta, după ce, mai înainte, n-am voit să o facem. O împlinim acum, preaiubitul nostru fiu duhovnicesc, părăsind lenea care ne însoţește, de dragul iubirii şi al folosului tău, uimiţi la culme de sârguinţa ta pentru cele bune şi de stăruitoarea ta osteneală. Dar, înainte de acestea, o facem temându-ne de pedeapsa cu care a ameninţat Dumnezeu, în chip înfricoşător, pe cel ce a ascuns talantul (*Matei* 25, 25).

Pe lângă cele spuse, o facem ca să împlinim porunca pe care ne-au lăsat-o Părinţii şi învăţătorii noştri duhovnicești, încredinţând cele învăţate de la ei altor bărbaţi iubitori de Dumnezeu. Deci Dumnezeu, Părintele iubirii şi Dătătorul îmbelşugat al tuturor bunătăţilor, să ne dea nouă, celor zăbavnici şi slabi la glas, cuvânt potrivit întru deschiderea gurii noastre (*Efeseni* 6, 19), El, Care a insuflat adeseori și animalelor necuvântătoare cuvânt (*Numerii* 22, 28), spre folosul auzitorilor. Iar ţie şi tuturor celor ce vor citi acestea, potrivit spusei tale, să vă dea urechi să le auziţi cu înţelepciune și pricepere și să vieţuiţi în chip drept, precum este plăcut Lui. „Căci fără de El nu putem face nimic" din cele folositoare şi mântuitoare, precum s-a scris (*Ioan* 15, 5); şi „de nu va zidi Domnul casa, în zadar s-ar osteni ziditorii" (*Psalm* 126, 1). Despre acestea, atât.

3. *Cunoaşterea scopului premerge oricărui lucru. Iar scopul acestei lucrări este să arate care este temelia.*

Dacă cunoașterea scopului premerge oricărui lucru, iar scopul nostru este să spunem cele ce ajută la creșterea duhovnicească, iar al tău, să vieţuiești cu adevărat potrivit celor spuse, trebuie ca înainte de orice să cercetăm spre ce plinătate a gândirii celei după Hristos privind, să punem apoi un început folositor ca temelie, ca apoi, cu timpul, împărtăşindu-ne de ajutorul cel de Sus cu îmbelşugare, să tindem şi spre un acoperiş potrivit zidirii clădite de Duhul.

4. *Începutul oricărei lucrări după Dumnezeu este să vieţuim potrivit cu poruncile Mântuitorului. Iar sfârşitul ei este să ne întoarcem la harul desăvârşit al Preasfântului și de viață începătorului Duh, dat nouă prin dumnezeiescul Botez.*

Deci, începutul oricărei lucrări după Dumnezeu este, pe scurt, să ne grăbim în tot chipul, cu toată puterea, să vieţuim după legea tuturor poruncilor îndumnezeitoare ale Mântuitorului. Iar sfârşitul este să ne întoarcem, prin păzirea lor, la zestrea dată nouă de Sus și de la început din sfinţita cristelniţă, adică la desăvârşita alcătuire şi naştere duhovnicească a

noastră din nou, prin har; sau, dacă îţi place să numeşti acest dar altfel, la lepădarea vechiului Adam cu faptele şi poftele lui şi la îmbrăcarea Celui nou şi duhovnicesc *(Coloseni 5,* 9-10), Care este Domnul Iisus Hristos[3]. Căci zice dumnezeiescul Pavel: „Copiii mei, pe care iarăşi vă nasc în dureri, până când va lua Hristos chip în voi" *(Galateni* 4, 19); şi: „Câţi în Hristos v-aţi botezat, în Hristos v-aţi îmbrăcat" *(Galateni* 3, 27).

5. *Ce este harul şi cum îl putem dobândi. Şi care sunt cele ce-l tulbură şi care cele ce-l curăţă.*

Dar ce este harul şi cum îl putem dobândi şi care sunt cele ce-l tulbură şi care cele ce-l curăţă îţi va arăta cel ce a strălucit cu sufletul şi cu limba mai mult decât tot aurul. El zice: „Ce înseamnă: «răsfrângând ca o oglindă slava Domnului, ne prefacem în acelaşi chip» (2 *Corinteni* 3, 18)? Aceasta se arăta mai limpede când lucrau darurile minunilor. Dar nici acum nu e greu celui ce are ochi credincioşi să vadă aceasta. Căci, îndată ce ne botezăm, sufletul se face mai luminos ca soarele, curăţat fiind prin Duhul. Şi nu numai că privim spre slava lui Dumnezeu, ci şi primim o strălucire de la ea. Căci precum argintul aflat sub razele soarelui trimite şi el raze, nu numai din firea sa, ci şi din lumina soarelui, aşa şi sufletul curăţat şi ajuns mai strălucitor decât tot argintul primeşte o rază din slava Duhului, pe lângă slava aflătoare în el; şi anume, una aşa cum se cuvine de la Domnul în Duhul" (2 *Corinteni 5,* 18)[4]. Şi, după puţin:

---

[3] „Reîntoarcerea" la starea noastră dinainte de păcat nu e, totuşi, o întoarcere la o stare fixă; numai cu condiţia aceasta se poate accepta ceea ce spune A. M. Ammann că nu există o creştere obiectivă, teologică a harului *(Die Gotteschau...,* p. 25). Starea aceea este totuşi starea omului nou, care e tocmai prin aceasta o stare vie, dinamică. E starea în care e întipărit Hristos, starea în care omul a luat chipul iui Hristos şi de aceea este starea lui Hristos ca om nou, care-l reface pe om în chipul lui adevărat. Dar Hristos care s-a întipărit în cel botezat se desfăşoară în el, ducându-l spre măsura plinătăţii Lui, la „măsura bărbatului desăvârşit". Deci, pe de o parte harul Botezului, ca sălăşluire a lui Hristos, nu-l duce pe om dincolo de Hristos, şi în sensul acesta nu-l trece la alt har, dar pe de altă parte există o creştere a omului în Hristos, dând putinţa lui Hristos să se actualizeze tot mai mult în el. Şi fără îndoială că această actualizare a harului în om nu are numai caracter subiectiv (A. M. Ammann, *Die Gotteschau...),* ci, în omul ce-şi sporeşte deschiderea spre Hristos prin virtuţi, harul se desfăşoară în mod obiectiv, adică se comunică lăuntric tot mai mult, deşi, pe de altă parte, este întreg în el ca realitate în mare parte virtuală pentru om de la Botez. Avem aici aceeaşi situaţie ca în cazul Revelaţiei care nu mai trece dincolo de Hristos, dar din care Duhul Sfânt comunică continuu puteri şi lumini noi, adică „conduce la tot adevărul", însă numai din Hristos („din al Meu va lua"), şi nu din afară de Hristos.

[4] Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia a VII-a la Epistola a II-a către Corinteni,* în: PG 61, 449. Fără îndoială că nu se poate separa între strălucirea sufletului curăţat şi cea care vine de la Duhul Sfânt, dacă numai stând sub lumina Duhului sufletul devine şi el strălucitor. Iar strălucirea ce-i vine sufletului de la Duhul, care-l face şi pe el să

„Dacă voieşti, îţi voi arăta aceasta şi mai limpede de la Apostoli. Gândeşte-te la Pavel, ale cărui veşminte săvârşeau minuni *(Fapte* 19, 12), la Petru, a cărui umbră avea atâta putere *(Fapte* 5, 15). Dacă aceştia n-ar fi purtat chipul Împăratului şi dacă razele lor de lumină n-ar fi fost cu neputinţă de privit, veşmintele şi umbrele lor n-ar fi lucrat minuni[5]. Căci chiar şi numai veşmintele împăratului înfricoşează pe tâlhari.

Dar voieşti să vezi slava aceasta strălucind şi prin trup? «Privind, se zice, la faţa lui Ştefan, au văzut-o ca o faţă de înger» *(Fapte* 6, 15). Dar aceasta nu era nimic pe lângă slava ce strălucea înăuntru. Căci ceea ce Moise avea pe faţă *(Ieşirea* 34, 30), aceea purtau aceştia în suflet. Ba chiar cu mult mai mult. Căci ce avea Moise era ceva simţit, pe când aceasta era ceva netrupesc. Şi precum culorile luminoase ca focul, ţâşnind din trupurile strălucitoare spre cele apropiate, transmit şi acelora lumina lor, aşa se întâmplă şi cu cei credincioşi. De aceea, socotesc că cei ce pătimesc aceasta se desprind de pământ şi gândesc la cele din ceruri. Căci e bine să suspinăm aici cu amar, ca nu cumva, bucurându-ne de o atât de mare cinste, să nu mai cunoaştem cele zise, pentru că am părăsit aşa de repede acele lucruri şi ne-am împătimit de cele ale simţurilor. Pentru că această slavă negrăită şi înfricoşătoare rămâne în noi o zi sau două, apoi o stingem aducând iarna lucrurilor vieţii şi împiedicând razele ei prin desimea norilor”[6].

Şi iarăşi zice în altă parte: „Trupurile celor ce au plăcut lui Dumnezeu se vor îmbrăca în atâta slavă, câtă nu pot vedea ochii aceştia. Oarecare semne şi urme neclare ale lor a binevoit Dumnezeu să dea în Vechiul şi Noul Testament. Căci acolo faţa lui Moise strălucea de atâta slavă că nu putea fi privită de ochii israelitenilor *(Ieşirea* 34, 30), iar în Noul Testament, faţa lui Hristos strălucea cu mult mai mult decât aceea *(Matei* 17, 2)”.

Ai auzit cuvintele Duhului? Ai înţeles puterea tainei? Ai cunoscut care sunt durerile naşterii desăvârşite din sfinţita cristelniţă ce se săvârşeşte în noi[7]

---

strălucească, nu-i o graţie creată, contrar cu ceea ce afirmă A. M. Ammann, că autorii scrierii „fac o deosebire între darul creat al graţiei şi Dătătorul graţiei” (p. 23). Cum ar străluci creatul în chip dumnezeiesc, primind o lumină creată? Cum s-ar mai cunoaşte această lumină ce i se comunică, ca una ce Îi este proprie Duhului Domnului? Cum ar mai oglindi sufletul în acest caz slava lui Hristos, care nu e creată?

[5] Chipul lui Hristos nu era purtat de Apostoli şi nu e purtat nici de cei ce se alipesc de El numai printr-o imitare de la distanţă a Lui, ci prin prezenţa Lui lucrătoare în ei. E vădit că aceasta nu e o graţie creată.

[6] Sf. Ioan Gură de Aur, *Către văduva tânără,* în: *PG* 48, 603. E bine să pătimim aici cele aspre, ca nu cumva, bucurându-ne de cele cereşti, să nu mai fim cu grijă şi să cădem în cele pământeşti.

[7] Naşterea noastră din nou se săvârşeşte în acelaşi timp înlăuntrul nostru, căci noi nu suntem omorâţi în aşa fel încât să nu se producă în acelaşi timp în noi şi să nu simţim şi noi durerile acestei naşteri ce se produce în noi. Căci moartea omului vechi şi

şi cât de mari sunt roadele şi plinătatea şi răsplătirea? Ai cunoscut cât de mult atârnă şi de noi să-l mărim şi să-l micşorăm sau să-l facem arătat şi să întunecăm acest har mai presus de fire, atâta cât ne este cu putinţă?[8] Iar cele care-l întunecă sunt furtuna lucrurilor vieţii şi întunericul ce se naşte din patimi, care, năpustindu-se peste noi ca o iarnă, sau ca un râu vijelios, şi acoperind sufletul nostru, nu-l mai lasă nici să răsufle sau să caute spre binele cu adevărat existent şi fericit pentru care a şi fost făcut, ci-l întunecă şi-l îneacă, odată ce e luat întreg în stăpânire de frământarea chinuitoare a vârtejului şi a fumului plăcerilor. Iar de cele contrare acestora, adică de cele ce se nasc din poruncile îndumnezeitoare, au parte cei ce nu umblă după trup, ci după Duh. „Umblaţi, zice, în Duh, şi nu veţi împlini poftele trupului” *(Galateni* 5, 16). Acestea sunt folositoare şi mântuitoare şi conduc, ca o scară, spre vârful şi spre cea mai înaltă dintre trepte, adică spre iubire, care este Dumnezeu (*1 Ioan* 4, 8).

6. *În Sfântul Botez primim harul dumnezeiesc în dar; dar acoperindu-l pe acesta prin patimi, îl curăţăm iarăşi prin împlinirea poruncilor*[9]*.*

Noi primim deci în sânul dumnezeiesc, adică în sfinţita cristelniţă, în dar harul dumnezeiesc cu totul desăvârşit. Dar dacă, pe urmă, prin reaua întrebuinţare a celor vremelnice şi prin grija de lucrurile vieţii şi prin ceaţa patimilor, îl acoperim pe acesta cum nu se cuvine, ne este cu putinţă, prin pocăinţa şi prin împlinirea poruncilor îndumnezeitoare, să primim şi să dobândim iarăşi această strălucire mai presus de fire şi să vedem în chipul cel mai limpede arătarea ei. Desigur, arătarea ei se descoperă pe măsura ostenelii fiecăruia în credinţă. Dar înainte de toate, prin ajutorul şi prin bunăvoirea Domnului nostru Iisus Hristos. Căci, zice Sfântul Marcu: „Hristos, fiind Dumnezeu desăvârşit, a dăruit celor botezaţi harul desăvârşit al Sfântului Duh. Căci El nu primeşte adaos de la noi. Dar ni Se descoperă nouă şi ni Se arată pe

---

naşterea celui nou în noi se săvârşeşte şi prin participarea voinţei noastre. De aceea, la Botez ni se cere şi nouă să ne lepădăm de Satana şi să ne împreunăm cu Hristos.

[8] Deci se poate vorbi şi de o sporire a harului primit la Botez prin eforturile noastre, contrar cu ceea ce spune A. M. Ammann *(Die Gotteschau...*, p. 25).

[9] Harul Botezului nu se mai pierde, ci numai se acoperă. Odată intrat în relaţie cu Hristos, omul nu mai iese total din ea. Amintirea ei nu o mai poate şterge, oricât ar vrea. Se poate spune că urma lui Dumnezeu nu se mai şterge din el, cum, de altfel, nu se poate şterge nici urma oricărei alte persoane cu care am intrat o dată în relaţie. Aceasta arată caracterul personal atât al lui Dumnezeu, cât şi al omului. Omul nu e numai o substanţă chimică, ce se poate transforma în întregime prin noi asimilări de materii, şi nici Dumnezeu nu este o astfel de esenţă. Teologia catolică cunoaşte numai persistenţa unui *character indelebilis* în cel ce a căzut după Botez în păcate de moarte, sau în cel apostaziat. Dar ce e această pecete dacă nu e harul însuşi, sau dacă nu se află într-o legătură cu harul?

măsura lucrării poruncilor şi ne dăruieşte adaos la credinţă, «până ce vom ajunge toţi la unitatea credinţei, la măsura vârstei plinătăţii lui Hristos» (*Efeseni* 4, 13). Deci orice l-am aduce, odată renăscuţi în El, este de la El şi din El şi era ascuns în El”[10].

7. *Cel ce vieţuieşte după Dumnezeu trebuie să împlinească toate poruncile. Dar cea mai mare parte a lucrării sale trebuie să o închine celor dintâi şi celor mai cuprinzătoare.*

Precum am spus, începutul şi rădăcina a toată lucrarea aceasta este vieţuirea potrivit cu poruncile mântuitoare; iar ţinta şi roada ei este reîntoarcerea la harul desăvârşit al Duhului, dăruit nouă prima dată prin Botez. Acest har se află în noi – „căci lui Dumnezeu nu-I pare rău de darurile Sale” (*Romani* 11, 29) –, însă harul acesta este înecat de patimi, dar se poate descoperi prin lucrarea poruncilor. De aceea, se cuvine să ne silim în tot chipul să curăţăm şi să facem cât mai vădită arătarea Duhului în noi prin împlinirea, după putinţă, a tuturor acestor porunci. Căci „făclie picioarelor mele este legea Ta şi lumină cărărilor mele” – zice fericitul David către Dumnezeu (*Psalm* 118, 105) – şi „porunca Domnului strălucită (este cea) care luminează ochii” (*Psalm* 18, 9), şi „...spre toate poruncile Tale m-am îndreptat” (*Psalm* 118, 128). Iar cel ce I se odihnea pe piept (Sfântul Apostol Ioan) zice: „Cel ce păzeşte poruncile Lui rămâne întru El, şi El întru acela” (*1 Ioan* 3, 24), şi „poruncile Lui nu sunt grele” (*1 Ioan* 5, 3). Mântuitorul zice, de asemenea: „Cel ce are poruncile Mele şi le păzeşte pe ele, acela este cel ce Mă iubeşte; iar cel ce Mă iubeşte pe Mine iubit va fi de Tatăl Meu, şi Eu îl voi iubi pe el şi Mă voi arăta lui” (*Ioan* 14, 21), şi: „De Mă iubeşte cineva pe Mine, va păzi cuvântul Meu, şi Tatăl Meu îl va iubi pe el, şi la el vom veni şi Ne vom face lăcaş la el” (*Ioan* 14, 23), şi: „Cel ce nu Mă iubeşte pe Mine cuvintele Mele nu le păzeşte” (*Ioan* 14, 24).

Dar, mai mult decât acestora, cea mai mare parte a lucrării sale trebuie să o închine poruncilor celor dintâi şi mai cuprinzătoare, oarecum maicile celorlalte. Căci numai aşa vom merge fără greşeală spre ţinta ce ne stă înainte, adică vom pune început bun şi vom ajunge la sfârşitul dorit sau la arătarea Duhului (*1 Corinteni* 12, 7)[11].

---

[10] Sf. Marcu Ascetul, *Despre Botez,* în: *PG* 65, 1028 C (*Filocalia* română, vol. I, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 2008, p. 372). Aşa se împacă persistenţa aceluiaşi Hristos în noi şi dinamica vieţii creştine. Harul dat la Botez e Hristos întreg. În acest sens nu se mai dă omului în cursul vieţii un plus de har. Dar întrucât Hristos îşi descoperă în om, prin Duhul Sfânt, tot mai mult lumina şi puterea Lui, are loc în el o sporire sau o creştere a luminii şi puterii lui Hristos şi totodată şi o creştere duhovnicească a omului. Adăugăm de la noi tot mai multă credinţă, dar nu un plus de har.

[11] Arătarea Duhului înseamnă transparenţa omului şi arătarea Duhului prin fapte de putere care covârşesc răutatea şi egoismul; e o transparenţă a bunătăţii lăuntrice, care

8. *Începutul a toată lucrarea de Dumnezeu iubitoare este chemarea cu credinţă a numelui Domnului nostru Iisus Hristos, şi împreună cu ea vin pacea şi iubirea ce răsar din ea.*

Începutul a toată lucrarea de Dumnezeu iubitoare este chemarea cu credinţă a numelui mântuitor al Domnului nostru Iisus Hristos. Căci El Însuşi a zis: „Fără de Mine nu puteţi face nimic" *(Ioan* 15, 5)[12]. Şi împreună cu ea sunt pacea – căci se cuvine, zice, ca fiecare „să se roage fără mânie şi fără şovăire" (*1 Timotei* 2, 8) – şi iubirea, căci „Dumnezeu este iubire, şi cel ce rămâne în iubire în Dumnezeu rămâne, şi Dumnezeu în el" *(1 Ioan* 4, 16). Dar pacea şi iubirea nu numai că fac rugăciunea bine primită, ci se şi nasc şi răsar din rugăciune ca nişte raze gemene şi cresc şi se desăvârşesc din ea[13].

9. *Prin fiecare din acestea şi prin toate trei împreună ni se dăruieşte cu îmbelşugare plinătatea bunătăţilor.*

Prin acestea, mai bine zis prin fiecare din acestea şi prin toate trei împreună, ni se dăruieşte cu îmbelşugare şi ne prisoseşte plinătatea bunătăţilor. De fapt, noi nădăjduim că, prin chemarea cu credinţă a numelui Domnului nostru Iisus Hristos, vom primi cu siguranţă mila şi viaţa adevărată ascunsă în El *(Coloseni* 3, 3). Căci numele Domnului Iisus Hristos, strigat cu curăţie înlăuntrul inimii, e ca un izvor dumnezeiesc nesecat, din care ţâşnesc cu prisosinţă acele bunătăţi[14].

---

se arată ca lumină prin faţa şi prin toată vieţuirea omului.

[12] Aceasta înseamnă că prin chemarea numelui lui Iisus ni se împărtăşeşte însăşi puterea Lui. Căci prin chemarea numelui lui Iisus, I ne adresăm cu iubire Lui Însuşi, şi El răspunde acestei iubiri.

[13] Chemarea deasă a numelui lui Iisus este începutul şi izvorul tuturor virtuţilor. Dar cele dintâi dintre aceste virtuţi sunt pacea şi iubirea, desigur nu de la început într-un grad desăvârşit. Ele sunt nedespărţite şi strâns împletite cu chemarea numelui lui Iisus, deci şi cu puterea Lui. Căci chemarea acestui nume produce prin ea însăşi pacea de orice grijă, de orice frică, de orice mânie, o înfrânare de la acestea şi o uitare de ele. Dar, în acelaşi timp, cine cheamă numele lui Iisus o face cu iubire şi cu încredere faţă de El. Desigur, iubirea e şi virtutea cea mai înaltă, la care se ajunge prin toate celelalte. Dar dacă n-ar fi în toate, de la început, o oarecare iubire faţă de Hristos, nu s-ar putea ajunge la iubirea desăvârşită faţă de El.

[14] Hristos ni Se sălăşluieşte în inima noastră dacă nu I ne deschidem şi noi în mod conştient şi voit. Iar aceasta noi nu o putem face decât gândindu-ne mereu la El şi la tot ce înseamnă El pentru noi şi pomenindu-L sau chemându-L pe nume. În sensul acesta însuşi numele Lui, chemat continuu, e o deschidere continuă a inimii pentru Hristos, cu o tot mai mare afecţiune faţă de El, şi deci un mijloc de a-L avea sălăşluit în noi, într-o lucrare tot mai simţită. Nu numele luat în sine cuprinde pe Hristos (poate în aceasta consta caracterul greşit al curentului „Imeaslavia" de la 1913, între călugării

Iar prin pacea care întrece toată mintea şi nu are niciun hotar *(Filipeni* 4, 7; *Isaia* 9, 6), ne învrednicim de împăcarea cu Dumnezeu şi întreolaltă. În sfârşit, prin iubire, a cărei slavă este neasemănată şi care e sfârşitul şi plinătatea Legii şi a Prorocilor *(Matei* 22, 40) – căci Însuşi Dumnezeu Se numeşte iubire *(1 Ioan* 4, 8) –, ne unim în întregime cu Dumnezeu, desfiinţându-se păcatul din noi prin dreptatea lui Dumnezeu şi prin însuşirea de fii după har, lucrată în noi în chip minunat prin iubire. Căci „iubirea, zice, acoperă mulţime de păcate" *(1 Petru* 4, 8); şi: „Iubirea toate le acoperă, toate le crede, toate le nădăjduieşte, toate le rabdă; iubirea niciodată nu cade" *(1 Corinteni* 13, 7, 8).

10. *Domnul nostru Iisus Hristos în vremea patimii mântuitoare a lăsat acestea ucenicilor Săi ca pe nişte porunci testamentare şi ca pe o moştenire dumnezeiască; la fel şi după înviere.*

De aceea, Însuşi Preabunul şi Preadulcele Domn al nostru Iisus Hristos a lăsat acestea, ca un Părinte adevărat şi iubitor, tuturor celor ai Săi, ca pe nişte porunci şi mângâieri testamentare, ca pe nişte chezăşii sprijinitoare, dulci şi întăritoare[15] sau, mai bine zis, ca pe o moştenire de nerăpit, dăruită de Dumnezeu, atât când a ajuns la patima Sa de bunăvoie pentru noi, cât şi când S-a arătat Apostolilor după înviere; ba şi când avea să Se întoarcă la Tatăl Său prin fire şi al nostru prin har.

Aceasta a făcut-o spunând ucenicilor în preajma patimii Sale: „Tot ce veţi cere în numele Meu, vă voi face" *(Ioan* 14, 13); şi: „Amin, amin zic vouă, că toate câte le veţi cere de la Tatăl în numele Meu, vă va da vouă. Până acum n-aţi cerut nimic în numele Meu; cereţi şi veţi primi, ca bucuria voastră să fie deplină"; şi: „În acea zi veţi cere în numele Meu" *(Ioan* 16, 23-26).

Şi iarăşi, după înviere a zis: „Celor ce cred le vor urma aceste semne: în numele Meu demoni vor scoate, în limbi noi vor grăi" *(Marcu* 16, 17-18) şi celelalte. Lucruri asemănătoare acestora spune şi ucenicul ce se odihnea pe pieptul lui Iisus: „Încă şi multe alte semne a făcut Iisus înaintea ucenicilor Săi, care nu sunt scrise în cartea aceasta. Iar acestea s-au scris ca să credeţi că Iisus este Hristos, Fiul lui Dumnezeu, şi, crezând, viaţă să aveţi întru numele Lui" *(Ioan* 20, 30-31). Iar dumnezeiescul Pavel zice: „Întru numele lui Iisus tot genunchiul să se plece" *(Filipeni* 2, 10) şi cele următoare. Dar şi în Faptele Apostolilor s-a scris: „Atunci Petru, fiind plin de Duhul Sfânt, a grăit: Cunoscut

---

ruşi din Athos), ci numele chemat cu credinţă, adică alipirea noastră de El Însuşi, prin pomenirea afectuoasă a Lui. Atunci se face o legătură între noi şi El, ca de la persoană la Persoană şi deci o comunicare a puterii Lui către noi.

[15] Domnul, dându-ne îndemnul chemării Sale, ne-a asigurat prin aceasta pacea şi iubirea. Dar ni le-a făgăduit acestea în plus atât ca porunci, cât şi ca daruri întăritoare. Darul nu ne devine propriu dacă nu-l lucrăm.

să vă fie vouă tuturor şi întregului Israel că prin numele lui Iisus Nazarineanul, pe Care voi L-aţi răstignit şi pe Care Dumnezeu L-a ridicat din morţi, acesta stă înaintea voastră sănătos” *(Fapte* 4, 8-10); iar puţin mai încolo: „Şi nu este întru nimeni altul mântuirea. Căci nu este alt nume dat între oameni, întru care trebuie să ne mântuim noi” *(Fapte* 4, 12).

Şi Mântuitorul a spus: „Datu-Mi-s-a toată puterea în cer şi pe pământ” *(Matei* 28, 18). Aceasta a spus-o şi prin cele ce le-a zis Dumnezeu-Omul către Apostoli înainte de răstignirea pe cruce: „Pace vă las vouă, pacea Mea v-o dau vouă” *(Ioan* 14, 27); şi: „Acestea le grăiesc ca întru Mine pace să aveţi” *(Ioan* 16, 33); şi: „Aceasta este porunca Mea: Să vă iubiţi unii pe alţii” *(Ioan* 15, 12); şi: „Întru aceasta vor cunoaşte toţi că sunteţi ucenicii Mei, dacă veţi avea iubire întreolaltă” *(Ioan* 13, 35); şi: „precum M-a iubit pe Mine Tatăl, şi Eu v-am iubit pe voi. Rămâneţi întru iubirea Mea. De veţi păzi poruncile Mele, veţi rămâne în iubirea Mea, după cum şi Eu am păzit poruncile Tatălui Meu şi rămân în iubirea Lui” *(Ioan* 15, 9-11).

Şi iarăşi, după sculărea Sa din morţi, Domnul nostru Iisus Hristos Se arătă în diferite rânduri la ai Săi, dăruindu-le pacea Sa şi zicând: „Pace vouă!” *(Ioan* 20, 19). Iar lui Petru, căruia i-a încredinţat conducerea ucenicilor, arătând că grija turmei este un fel de răsplată a iubirii lui fierbinţi faţă de Domnul Iisus Hristos[16], îi spune astfel, a treia oară: „Dacă Mă iubeşti, Petre, mai mult decât alţii, paşte oile Mele” *(Ioan* 21, 15)[17].

11. *În acestea trei sunt ţesute toate virtuţile.*

Iar dacă ar voi să cerceteze cineva în chip limpede şi cu de-amănuntul, va afla, în această împletitură întreită şi de nedespărţit *(Ecclesiastul* 4, 12), înfăţişat şi ţesut întregul veşmânt nestricat şi de Dumnezeu alcătuit al virtuţilor. Căci vieţuirea după Dumnezeu e ca un lanţ şi ca o linie felurit aurită, având o virtute atârnată în chip bine orânduit de alta şi pe toate bine închegate între ele. Fiind multe, împlinesc un singur lucru, anume îndumnezeirea omului care vieţuieşte cu curăţie potrivit cu ele. Căci ele îmbogăţesc ca nişte legături şi inele chemarea mântuitoare a numelui preadulce al lui Iisus Hristos, cu credinţă, ba, dacă voieşte, şi cu nădejde şi cu smerenie, şi totodată cu pace şi cu iubire, ca pe un pom cu întreită tulpină, de Dumnezeu sădit şi de viaţă dătător, de care cel ce se atinge la vremea potrivită şi se împărtăşeşte după

---

[16] Dacă nu e o interpolare, ceea ce se spune aici nu e un primat de jurisdicţie, ci unul de iubire. El e însă strict personal al lui Petru. Sau, în orice caz, când cel ce păstoreşte nu mai iubeşte turma sa, adică credinţa ei, nu mai are nici conducerea, pentru că nu mai are iubirea.

[17] Acestea sunt cele trei trepte, repetate la nivele tot mai înalte, pe care urcă îngerii, după Dionisie Areopagitul *(Ierarhia cerească)*.

cuviinţă nu gustă moartea, ca primul zidit, ci viaţa nestricăcioasă şi veşnică[18].

12. *Înseşi dăruirea şi venirea Sfântului Duh de la Tatăl la credincioşi are loc în Hristos Iisus şi în sfântul Lui nume.*

Cu adevărat, dăruirea şi venirea Sfântului Duh au loc în Hristos Iisus şi în sfântul Lui nume, cum zice Însuşi Dumnezeu şi iubitorul de oameni, Domnul Iisus Hristos, către Apostoli: „Vă este de folos ca să Mă duc Eu. Că de nu Mă voi duce Eu, Mângâietorul nu va veni la voi. Iar de Mă voi duce, Îl voi trimite pe El la voi" *(Ioan* 16, 7); şi: „Când va veni Mângâietorul, pe Care Eu Îl voi trimite de la Tatăl, Duhul Adevărului, Care de la Tatăl purcede" *(Ioan* 15, 26). Şi iarăşi: „Mângâietorul, Duhul cel Sfânt, pe Care-L va trimite Tatăl întru numele Meu" *(Ioan* 14, 26)[19].

13. *În chip cuvenit ni s-a rânduit de către Sfinţii noştri Părinţi, împreună cu Duhul ce sălăşluia în ei, să ne rugăm Domnului nostru Iisus Hristos şi să cerem mila Lui.*

De aceea, vestiţii noştri povăţuitori şi dascăli, împreună cu Preasfântul Duh ce sălăşluia în ei, preaînţelept ne-au învăţat ca, înainte de orice bună lucrare şi osteneală, toţi, dar mai ales cei ce voiesc să pornească pe drumul liniştirii, să se dăruiască lui Dumnezeu, să se rupă de lume şi să se liniştească

---

[18] Biruirea morţii depinde de întărirea duhului nostru prin chemarea numelui lui Iisus, prin pacea care-l fereşte de frământări şi prin iubirea ce-l uneşte cu Dumnezeu, Izvorul vieţii.

[19] Duhul Sfânt vine la noi numai din Domnul Iisus Hristos, adică prin umanitatea Lui, după ce a fost ridicată prin înălţare la Tatăl, adică s-a umplut de Duhul, cum e plin El şi ca Dumnezeu; adică numai când ea e copleşită de Duhul, încât nu mai e văzută cu ochii noştri de acum. În faptul că e de trebuinţă ca Fiul să Se înalţe la Tatăl ca să-L poată trimite pe Duhul, e implicată purcederea Duhului de la Tatăl. Duhul Sfânt nu vine însă ocolind pe Hristos, căci aceasta ar însemna că Revelaţia lui Dumnezeu şi comunicarea lui Dumnezeu cu umanitatea trece mai departe de la Iisus Hristos, sau că în Hristos nu ni Se dă Dumnezeu în întregime; ar însemna că se revine iarăşi la o revelare a lui Dumnezeu şi la o comunicare a Lui în afara umanului asumat în modul culminant în Hristos. Dar umanitatea lui Hristos rămâne mijlocul culminant prin care Dumnezeu a venit şi rămâne în legătură cu noi. De aceea, Duhul de la Sine nu va grăi, ci „din al Meu (din Hristos) va lua şi va grăi" *(Ioan* 16, 14). Dar Duhul nu repetă cele spuse de Iisus în mod concentrat, ci scoate din intimitatea dumnezeiască a lui Hristos, unită în mod suprem cu umanitatea, deci din forma umană a comunicării Lui cu noi, alte şi alte laturi, alte şi alte lumini şi puteri, în alte şi alte forme şi grade. Lucrarea Duhului Sfânt e o lucrare progresivă, ţinând seama de eforturile sporite ale omului şi de mereu noile forme de înţelegere ale lui. Duhul Sfânt „conduce la tot adevărul" *(Ioan* 16, 13), în mod treptat, pe măsura creşterii noastre ca indivizi şi ca umanitate în capacitatea de a-l înţelege. Lucrarea Duhului conduce în veci spre tot mai deplina asemănare cu Hristos a celor ce cred în El.

cu dreaptă judecată, să se roage Domnului şi să ceară fără şovăială mila Lui; şi să aibă, ca lucru şi ca ocupaţie neîntreruptă, preasfântul şi preadulcele Lui nume, şi să-l mişte pe acesta neîncetat în minte şi pe buze, şi întru el şi cu el să respire, să vieţuiască, să doarmă, să privegheze, să se mişte, să mănânce şi să bea, într-un cuvânt, să se sârguiască toate să le facă în acest chip. Căci, aşa cum în lipsa acestuia totul se surpă în chip înfricoşat, mai bine zis nimic nu mai avem din cele ce ne sunt de folos, tot aşa, avându-l pe acesta, tot ce ne este potrivnic se depărtează, mai bine zis niciun bine nu ne mai lipseşte şi nimic nu ne este cu neputinţă. Aceasta ne-a făgăduit-o Domnul zicând: „Cel ce rămâne întru Mine şi Eu întru el, acela aduce roadă multă; că fără de Mine nu puteţi face nimic” *(Ioan* 15, 5). Deci chemând şi noi, nevrednicii, cu credinţă acest nume şi săvârşind această lucrare înfricoşătoare şi preacinstită, mai presus de orice nume şi lucrare *(Filipeni* 2, 9), şi întinzând cu totul pe el pânzele cuvântului de faţă, vom începe să vorbim şi să păşim înainte.

14. *Cel ce voieşte să păşească fără greşeală pe drumul liniştirii cu Domnul trebuie să aleagă, înainte de toate, împreună cu lepădarea de toate, ascultarea desăvârşită.*

Întru numele Marelui Dumnezeu şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos, Care a zis: „Eu sunt Lumina lumii” *(Ioan* 8, 12), „Calea, Adevărul şi Viaţa” *(Ioan* 14, 6) şi uşa ce duce spre Dumnezeu, şi: „Prin Mine, de va intra cineva, se va mântui; şi va intra şi va ieşi şi păşune va afla” *(Ioan* 10, 7, 9), se înţelege, (păşune) mântuitoare, ia aminte la cele ce ţi le spunem şi la sfaturile adevărate ce ţi le dăm.

Înainte de toate, alege-ţi, după lepădarea deplină, potrivit cuvântului sfânt, ascultarea neprefăcută şi desăvârşită; deci caută cu toată silinţa să afli un povăţuitor şi un dascăl neamăgitor. Să fie neamăgitor prin mărturia ce o are, pentru cele ce le spune, în *Sfintele Scripturi* şi să arate că e purtător de Duh, prin vieţuirea care consună cu cuvintele. Să fie înalt la înţelegere, smerit la cugetare şi blând în toate purtările. Să spună cuvintele predaniei dumnezeieşti, ca un învăţător, asemenea lui Hristos. Iar aflându-l pe acesta şi lipindu-te cu toată fiinţa de el, ca un fiu iubitor de părintele adevărat, rămâi întreg în atârnare de poruncile lui, socotindu-l ca pe Hristos Însuşi, ca unul ce priveşti la Acela, şi nu la om, alungând departe de tine toată necredinţa şi toată îndoiala, ca şi toată părerea de sine şi plăcerea voinţei tale. Şi mergi pe urmele dascălului cu simplitate şi fără ispitire, făcându-ţi conştiinţa ca o oglindă care arată în sine cu limpezime deplină pe povăţuitorul, prin ascultarea desăvârşită şi fără alegere a lui. Iar dacă vreodată diavolul, duşmanul celor bune, îţi seamănă în cuget ceva potrivnic, sari ca din desfrânare şi ca din foc la tine însuţi şi stai împotriva înşelătorului, care te ispiteşte, cu înţelepciune, spunând: nu povăţuitul povăţuieşte pe povăţuitorul, ci povăţuitorul pe povăţuit; nu eu am să scot la iveală greşeala povăţuitorului, ci el are să facă

aceasta cu greşeala mea; nu eu sunt judecătorul lui, ci el este judecătorul meu, potrivit Scărarului[20]; şi cele asemenea. Căci nimic nu e mai potrivit ca această purtare, adică decât ascultarea celui ce s-a hotărât să rupă fără împotrivire zapisul greşelilor sale şi să scrie în cartea dumnezeiască faptele mântuitoare. Căci, după fericitul Pavel, Însuşi Fiul lui Dumnezeu şi Dumnezeul nostru, Domnul Iisus, făcându-Se ca noi pentru noi şi chivernisind cu mare înţelepciune bunăvoinţa părintească, S-a arătat păşind pe acest drum, prin care S-a învrednicit şi ca om de buna plăcere părintească; fiindcă S-a smerit pe Sine, făcându-Se ascultător până la moarte, iar moartea, pe cruce. „Pentru aceea şi Dumnezeu L-a preaînălţat pe El şi I-a dăruit Lui nume" şi celelalte *(Filipeni* 2, 8-9). Dacă e aşa, cine va aştepta cu cutezanţă, ca să nu spunem fără înţelepciune, să se împărtăşească de Domnul şi Dumnezeul şi Mântuitorul nostru Iisus Hristos şi de cununile părinteşti, fără să se hotărască să păşească pe aceeaşi cale cu Învăţătorul şi Povăţuitorul nostru Iisus Hristos? Căci ucenicul, dacă voieşte să ajungă la acestea, trebuie să se facă asemenea învăţătorului, avându-l ca o pecete şi ca un model, şi să stăruie cu tot sufletul să privească fără clintire la viaţa deschizătorului de drum şi la purtările lui şi să se silească să-i urmeze zi de zi. Căci despre Însuşi Domnul nostru Iisus Hristos s-a mai scris că era supus tatălui şi mamei Sale *(Luca* 2, 51); şi Însuşi Mântuitorul zice: „N-am venit să Mi se slujească, ci să slujesc" *(Matei* 20, 28).

Se găseşte vreunul care voieşte să vieţuiască altfel, adică după bună plăcerea şi după voia lui şi fără povăţuitor, şi totuşi socoteşte că aceasta este o viaţă îndumnezeită, potrivit raţiunii? Nu, nicidecum; căci acela ar umbla prin şanţuri. Pentru că zice Scărarul: „Precum cel ce nu are povăţuitor se rătăceşte uşor pe drum, aşa şi cel ce umblă pe o cale singuratică, după voia sa, se pierde uşor, chiar dacă are toată înţelepciunea lumii"[21].

De aceea, mulţi, ca să nu zicem toţi, care nu ascultă şi nu umblă potrivit sfatului, seamănă foarte multe cu osteneală şi cu sudoare, lucrând ca în vis, dar nu seceră cu adevărat decât foarte puţin. Iar unii culeg în loc de grâu neghină, potrivindu-se, precum s-a spus, voii şi unei cugetări plăcute lor, decât care nimic nu este mai rău[22]. Martor al acestui fapt este Scărarul, care scrie: „Toţi câţi încercaţi să vă pregătiţi pentru drumul mărturisirii cu mintea[23]; toţi câţi

---

[20] *Scara raiului,* IV, în: *PG* 88, 682 A-B.

[21] *Scara,* IV, PG 88, 682 A-B.

[22] Aici e puterea sobornicităţii ortodoxe. Ea e străină şi de individualismul protestant, şi de dictatura unei persoane socotite infailibilă, ca în catolicism. Cel ce povăţuieşte e ascultat, pentru că şi-a însuşit bine şi prin aplicare în viaţa proprie Tradiţia de la început a Bisericii, adică a învăţăturii lui Hristos, predată prin Apostoli şi prin urmaşii lor.

[23] „Mărturisirea minţii" este pomenirea neîncetată cu mintea a numelui Domnului Iisus Hristos. Prin aceasta mintea îşi mărturiseşte credinţa în Iisus Hristos, chiar când

voiţi să luaţi jugul lui Hristos pe umerii voştri, dar apoi vă siliţi să puneţi povara voastră pe grumazul altuia; toţi câţi vă grăbiţi să vă scrieţi câştigurile voastre şi în locul lor voiţi să ajungeţi la libertatea voastră; toţi câţi voiţi să treceţi marea aceasta şi să înotaţi pe ea înălţaţi şi susţinuţi de mâinile altora, cunoaşteţi că aţi încercat să păşiţi pe un drum scurt şi aspru, care are în sine o singură greşeală: aceasta este viaţa de sine (idioritmică). Cel ce a înlăturat-o pe aceasta pentru totdeauna a ajuns la capăt în toate cele bune, duhovniceşti şi plăcute lui Dumnezeu înainte de a păşi pe calea lor. Căci ascultarea înseamnă a nu te încrede în tine, în săvârşirea celor bune, până la sfârşitul vieţii”[24].

De aceea şi tu, învăţând acestea cu înţelegere şi dorind să deprinzi partea cea bună, care nu se va lua de la tine, a liniştii ce duce la cer, urmează legilor bine orânduite, precum ţi s-a arătat. Îmbrăţişează întâi, cu bucurie, ascultarea; apoi, liniştea. Căci precum făptuirea este calea spre vedere (contemplare), aşa ascultarea e calea spre linişte. „Nu trece, cum s-a scris, hotarele pe care le-au pus părinţii tăi” *(Pilde* 22, 28); şi: „Vai celui singur!” *(Ecclesiastul* 4, 10). În felul acesta, punând temelie bună, cu înaintarea vremii vei pune şi acoperiş strălucitor zidirii Duhului. Căci, precum acolo unde începutul e rău totul e vrednic de lepădat, tot aşa, acolo unde începutul e bun totul e frumos şi bine orânduit, deşi uneori se întâmplă şi invers, dar aceasta vine din voinţa şi hotărârea noastră.

15. *Care sunt semnele adevăratei ascultări, pe care, având-le, cel cu adevărat ascultător dovedeşte că e ascultător fără greşeală.*

Dar, fiindcă această cale are multe şi nesfârşite chipuri şi, de aceea, şi cei ce păşesc pe ea păşesc în chip felurit, trebuie să-ţi dăm şi câteva din semnele ei, pe care păzindu-le, ca o regulă şi ca o linie dreaptă, vei vieţui în chip cuvenit.

Dintre ele le spunem pe acestea: cel cu adevărat ascultător se cuvine, precum ni se pare, să păzească neapărat aceste cinci virtuţi:

Întâi, credinţa, adică să aibă credinţa curată şi nefăţarnică faţă de întâi-stătătorul său, încât să creadă că vede în el pe Hristos şi se supune Lui, cum zice Domnul Iisus: „Cel ce vă ascultă pe voi pe Mine Mă ascultă, şi cel ce vă nesocoteşte pe voi pe Mine Mă nesocoteşte; iar cel ce Mă nesocoteşte pe Mine nesocoteşte pe Cel ce M-a trimis pe Mine” *(Luca* 10, 16). Iar Scărarul zice: „Şi tot ce nu este din credinţă este păcat”[25].

În al doilea rând, adevărul. Unul ca acesta slujeşte adevărului în faptă, în

---

nu o face prin cuvinte auzite.

[24] *Scara,* IV, *PG* 88, 680 B-C. Să nu te încrezi că poţi face prin tine însuţi un lucru desăvârşit. Totdeauna e bine să întrebi şi pe altul. Şi să cauţi să faci acest lucru din nou şi mai bine.

[25] *Scara,* IV, *PG* 88, 680 B-C.

cuvânt şi în mărturisirea sinceră a gândurilor: „Începutul cuvintelor Tale este adevărul", precum s-a scris (*Psalm* 118, 160); şi: „Domnul caută adevărul" (*Psalm* 30, 25). Iar Hristos zice: „Eu sunt Adevărul" (*Ioan* 14, 6). El Însuşi S-a numit Adevărul.

Al treilea lucru cerut e să nu-ţi faci voia proprie. Căci e spre paguba celui sub ascultare să facă voia sa. El trebuie să şi-o taie pe aceasta totdeauna de bunăvoie, adică nu silit de părintele său.

Al patrulea e să nu se împotrivească în cuvânt şi să nu se certe, în general, pentru că împotrivirea în cuvânt şi cearta nu sunt ale celor binecredincioşi. Căci scrie Sfântul Pavel: „Iar dacă cineva este iubitor de sfadă, noi acest obicei nu-l avem, nici Bisericile lui Dumnezeu" (*1 Corinteni* 11, 16). Dacă acestea sunt oprite îndeobşte tuturor creştinilor, cu atât mai mult monahilor, care au făgăduit să se supună cu sinceritate, după pilda Domnului. Căci împotrivirea în cuvânt şi iubirea de sfadă îşi au începutul în voia proprie, care vieţuieşte împreună cu necredinţa şi cu mânia cugetului. Pentru că s-a spus: „Călugărul mândru în cugetare se împotriveşte cu tărie"[26]. Iar contrariul acestui lucru, adică neîmpotrivirea în cuvânt şi neiubirea de sfadă, vine din credinţă şi din smerita cugetare.

În al cincilea rând, acesta trebuie să păzească sinceritatea, adică să facă o mărturisire amănunţită şi sinceră întâi-stătătorului, cum am dat şi la tundere, ca în faţa înfricoşatului scaun al lui Hristos, înaintea lui Dumnezeu şi al sfinţilor îngeri, făgăduind să avem ca început şi sfârşit, împreună cu alte făgăduinţe şi îndatoriri ale noastre faţă de Domnul, şi mărturisirea celor ascunse ale inimii. Căci a spus şi dumnezeiescul David: „Am zis: Vesti-voi fărădelegea mea Domnului" (*Psalm* 31, 6) ş.a. Dar şi Scărarul zice: „Rănile descoperite nu se vor face mai rele, ci se vor tămădui"[27].

Cel ce păzeşte aceste cinci virtuţi arătate, cu înţelepciune şi cu ştiinţă, să ştie în chip sigur că va dobândi fericirea drepţilor ca o arvună. Căci acestea sunt proprii ascultării vrednice de laudă şi ca o rădăcină şi temelie a ei.

Dar ascultă care sunt şi ramurile şi roada şi acoperişul: „Din ascultare, zice iarăşi Sfântul Ioan Scărarul, răsare smerenia; din smerenie, dreapta chibzuire (discernământul); din dreapta chibzuire, pătrunderea; din aceasta (răsare) vederea înainte, care e o însuşire a lui Dumnezeu singur şi un dar cu

---

[26] *Scara,* XXVIII, *PG* 88, 965 D.

[27] *Scara,* IV, *PG* 88, 681 B. În textul grec se spune: „Rănile biruite". Descoperirea greşelilor în faţa altuia, şi prin aceasta în faţa lui Dumnezeu, înseamnă o adevărată biruire a lor, sau un efort al omului de a se dezlipi de ele, efort ajutat de puterea celuilalt, dar mai ales de a lui Dumnezeu. Ele sunt pironite de cel ce le mărturiseşte la stâlpul dezaprobării, ca nişte lucruri urâte; nu le mai ocroteşte, nu le mai apără ca pe nişte lucruri care nu sunt chiar atât de condamnabile. E un fel de pironire a lor pe cruce.

totul deosebit şi mai presus de oricare dăruit de El celor în chip fericit îndumnezeiţi”[28]. Pe lângă cele spuse, să-ţi fie vădit şi că, după ascultarea ce ţi-ai însuşit-o, îţi răsare şi smerenia; şi, iarăşi, după smerenie îţi va fi dăruită şi dreapta chibzuire şi, la fel, şi celelalte. Deci nevoieşte-te cu toată puterea ce o ai să-ţi faci fără greşeală drumul ascultării. Căci prin aceasta vei ajunge, în chip neîndoielnic, şi la cele ce urmează. Iar dacă, înaintând pe drumul ascultării, vei şchiopăta, să ştii că nu vei străbate uşor distanţa cealaltă ce îţi stă în faţă, adică vieţuirea cea după Hristos, nici nu vei fi încununat cu cununa dăruită biruitorilor. Să-ţi fie ascultarea şi cele ce ţin de ea, amintite înainte, ca o călăuză, precum le este corăbierilor busola spre a se păzi de rătăcire. Căutând neclintit la ea, vei putea pluti pe marele ocean al virtuţilor şi vei înainta spre portul neînviforat al nepătimirii[29]. Iar dacă va veni asupra ta vreo furtună şi vreo clătinare, acestea vor fi pe măsura neascultării tale[30]. Căci pe cel ce ascultă cu adevărat nici diavolul însuşi, spun Părinţii, nu-l poate vătăma.

Iar ca să-ţi arătăm pe scurt şi cât de mare este cinstita înălţime a cinstitei ascultări, să mai amintim încă un cuvânt al unui Sfânt Părinte. Zice, aşadar, iarăşi preastrălucitul luminător al vieţuirii celei după Hristos şi noul Veseleil *(Ieşirea* 31, 2) al scării cereşti[31]: „Părinţii socotesc cântarea de psalmi drept armătură; rugăciunea, au spus ei, e ca un zid; lacrima neprihănită spun că este ca o baie; fericita ascultare au socotit că este ca o mărturisire fără de care nimeni din cei împătimiţi nu va vedea pe Domnul *(Evrei* 12, 14)”[32].

---

[28] *Scara,* IV, *PG* 88, 717 (citatul nu e dat literal).

[29] Fiecare virtute se întipăreşte în firea noastră treptat; sau firea noastră ia forma ei dinamică şi plină de putere, biruind tot mai mult valul unei opoziţii, al unei porniri egoiste spre plăcere, înaintarea din virtute în virtute e o luptă continuă cu aceste valuri care voiesc să ne tragă în ele, o luptă de creştere continuă în putere. Numai aşa se ajunge la starea de înfrângere a tuturor patimilor, a tuturor valurilor lor, ca la un port al liniştii. Nepătimirea concentrează în ea rezultatul unor eforturi duse, în acest sens, până la capăt.

[30] În textul grec e „pe măsura supunerii tale”. Înţelesul este însă acelaşi: pe măsură ce-ţi micşorezi neascultarea şi sporeşti în ascultare, valurile pornirilor egoiste ce te asaltează vor fi mai mici, pentru că nu te-ai supus lor.

[31] Veseleil (Beţaleel – n. *ed.)* a fost arhitectul cortului sfânt. Ioan Scărarul a fost arhitectul scării duhovniceşti ce urcă la cer ca turnul unei biserici.

[32] *Scara,* IV, *PG* 88, 681 A-B. Virtuţile alcătuiesc un adevărat templu, sau un locaş sfânt al lui Dumnezeu, pentru că prin ele omul se curăţă şi-şi face drumul spre Dumnezeu ca prin locaşul lui Dumnezeu. Iar cum virtuţile nu sunt decât trăsăturile chipului restabilit al omului, însuşi omul devine prin ele un locaş sfânt al lui Dumnezeu. Prin ele omul trăieşte cu Dumnezeu în fiinţa şi în lucrările sale, adică cu puterea Lui. Omul este, astfel, şi templul lui Dumnezeu *(1 Corinteni* 3, 16), şi arhitectul lui, în colaborare cu Dumnezeu. Pătimaşul nu vede pe Dumnezeu, pentru că e încă îngroşat şi întors spre această stare îngroşată a sa, adică nu s-a făcut transparent spre

Socotim că sunt destule și acestea spre arătarea cea mai limpede și spre lauda imitării de neimitat (a lui Hristos), prin ascultarea de trei ori lăudată. Vom mai avea prilejul să învăţăm a cunoaşte prin cercare, de vom urca spre cele înalte și de vom cugeta împreună, care este pricina zdrobirii și morţii noastre – pentru că n-am fost zidiţi astfel la început –, și care este, iarăşi, pricina înnoirii și nemuririi noastre? Vom afla că pricina celei dintâi, sau a stricăciunii, este încrederea în sine, conducerea de sine și neascultarea lui Adam, din care s-a născut nesocotirea și călcarea poruncii dumnezeieşti. Iar pricina celei de a doua, adică a nestricăciunii, este împreună-voirea cu Tatăl şi ascultarea de El, a Celui de al doilea Adam și a Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, din care s-a născut păzirea poruncii Lui. „Că Eu, zice Mântuitorul, nu am grăit de la Mine, ci Tatăl, Cel ce M-a trimis pe Mine, Acela Mi-a dat Mie poruncă ce să spun și ce să vorbesc. Şi ştiu că porunca Lui este viaţa veşnică. Deci cele ce grăiesc Eu, precum Mi-a spus Mie Tatăl, aşa le grăiesc” *(Ioan* 12, 49-50). Precum deci în strămoşul nostru și în cei ca el rădăcina și maica tuturor relelor este părerea de sine, aşa și în Dumnezeu-Omul Iisus Hristos, și în cei ce doresc să vieţuiască după El, începutul, izvorul și temelia tuturor celor bune este smerenia.

Această stare și rânduială, după cum ştim, o păzeşte și preaînalta și sfinţita ordine mai presus de noi a tuturor îngerilor celor în chip dumnezeiesc. Ba și Biserica noastră cea de pe pământ. Iar cei ce se abat de la această rânduială și voiesc să vieţuiască în chip sucit, ca să nu spunem obraznic, am aflat și credem că s-au rupt de la Dumnezeu și de la aşezământul luminos al Bisericii cereşti și a toată lumea și au fost alungaţi și trimişi în întunericul și focul gheenei. Aceasta, după cum spunem, au pătimit-o lucrătorii cei răi din jurul lui Lucifer și flecarii eretici, rău-credincioşi din diferite timpuri, cum arată cuvintele Scripturii dumnezeieşti. Aceştia au fost aruncaţi, cum s-a spus, în chip jalnic, din pricina voinţei de a plăcea lor înşişi și din pricina mândriei, de la slava și desfătarea dumnezeiască și din sfinţita adunare.

Un oarecare dintre înţelepţi a spus că leacurile celor contrare sunt cele contrare. Fiindcă, deci, pricina tuturor lucrurilor întristătoare este neascultarea și mândria, iar a celor de bucurie este ascultarea și zdrobirea inimii, cel ce doreşte să vieţuiască fără greşeală trebuie să petreacă în supunerea faţă de un părinte încercat și nesupus înşelării – care-şi are puterea într-o îndelungată deprindere și în cunoaşterea celor dumnezeieşti, și în viaţa împodobită cu cununa virtuţilor – și să socotească porunca și sfatul lui ca pe cuvântul și sfatul lui Dumnezeu. Căci mântuirea, zice, este în sfătuire multă *(Pilde* 11, 14); şi: „Bărbatul nesfătuit e duşmanul său”. Iar dacă s-a întâmplat unora dintre Părinţii cei vestiţi să dobândească liniştea îndumnezeitoare și desăvârşirea cea după Dumnezeu, chiar și fără deprinderea în ascultare, aceasta s-a întâmplat

---

Dumnezeu.

prin descoperire dumnezeiască şi foarte rar. Dar s-a scris că ceea ce se întâmplă rar nu e lege a Bisericii, precum cu o singură rândunică nu se face primăvară. Pentru aceea, tu încrede-te în supunerea adevărată, ca într-o ştiinţă care te călăuzeşte la liniştea preafrumoasă, şi lasă cele ce s-au întâmplat, prin iconomie, o singură dată, şi ţine seama de cele rânduite îndeobşte de cuvioşii Părinţi. În felul acesta te vei învrednici şi de cununa celor ce vieţuiesc după lege.

Pentru că, ce? Se va hotărî cineva să pornească pe drumul ce i se deschide în faţă dacă nu l-a cunoscut din cercare, fără un povăţuitor neînşelător? Nu va porni cineva pe talazurile mării lipsit de un cârmaci priceput. Pentru că nu se va apuca cineva de vreun meşteşug oarecare şi de vreo ştiinţă fără un învăţător nesupus rătăcirii. Se va apuca atunci, oare, de meşteşugul meşteşugurilor şi de ştiinţa ştiinţelor şi va porni pe calea ce duce la Dumnezeu şi pe marea nesfârşită, sau va îndrăzni să înceapă vieţuirea monahală, care s-a asemănat cu vieţuirea îngerească, adică nevoinţa cu ea, şi va crede sieşi că va ajunge la capătul din urmă al ei fără un povăţuitor şi cârmaci şi învăţător încercat şi adevărat? Cu adevărat, unul ca acesta, oricine ar fi el, se amăgeşte pe sine în chip nebunesc şi a rătăcit înainte de a pune un început, ca unul ce nu se nevoieşte după lege. Dimpotrivă, cel ce ascultă de rânduielile Părinţilor a ajuns la ţintă înainte de a porni pe cale. Căci de unde putem şti din altă parte dacă luptăm după cuviinţă împotriva trupului şi dacă ne înarmăm împotriva patimilor şi a demonilor? Pentru că, precum s-a spus, patimile stau lângă virtuţi şi locuiesc uşă lângă uşă[33]. Sau cum vom putea să stăpânim simţurile trupului şi să armonizăm puterile sufletului ca pe nişte coarde ale unei chitare? Mai bine zis, cum vom putea deosebi glasurile, descoperirile, mângâierile şi vederile (contemplaţiile) dumnezeieşti? Sau vicleşugurile, amăgirile şi nălucirile drăceşti? Şi, ca să spunem pe scurt, cum ne vom învrednici să ajungem la unirile cu Dumnezeu, la lucrările îndumnezeitoare şi la taine, fără învăţătura unui învăţător adevărat şi luminat? Cu adevărat nu se poate, nu se poate! Căci îl vedem şi pe vasul ales, pe preafericitul Pavel, învăţătorul celor negrăite, gură a lui Hristos, lumină a lumii, soare de obşte, învăţătorul lumii creştine, vestind şi tâlcuind împreună cu Apostolii Evanghelia. Iar pricina e, precum spune, „ca nu cumva să alerg sau să fi alergat în deşert” (*Galateni* 2, 2). Ba mai mult, vedem însăşi Înţelepciunea de sine, pe Însuşi Domnul nostru Iisus Hristos, spunând despre Sine: „M-am coborât din cer nu ca să fac voia Mea, ci voia Tatălui care M-a trimis pe Mine”.

---

[33] Când cultivăm o virtute, se trezeşte în noi o dorinţă contrară; când ne înfrânăm de la plăceri, se trezeşte în noi dorinţa după acele plăceri, întrucât le lăsăm mult timp nesatisfăcute; când ne smerim, se trezeşte în noi dorinţa de a ne arăta că suntem cineva. Numai cel ce a ajuns la treapta desăvârşită a virtuţilor a dobândit nepătimirea, sau a desfiinţat în sine total putinţa de trezire a dorinţei după plăcerile contrare.

Iar despre Preasfântul şi de viaţă făcătorul Duh spune că „nu va grăi de la Sine, ci câte va auzi va grăi” *(Ioan* 16, 13).

De dragul rânduielii, care ţine la un loc atât cele cereşti, cât şi cele pământeşti, suntem stăpâniţi de frică, de uimire şi de spaimă pentru nimicnicia şi trândăvirea noastră şi pentru cele alese din prostie, din părerea de sine, spre o vieţuire stângace, primejdioasă, după o rânduială proprie şi în chip nesupus. Căci, cu adevărat, lupta aceasta e plină de frică şi zeci de mii sunt tâlharii şi nenumărate cursele ispititorilor. Pe lângă acestea, căderile nu se pot număra. De aceea, din cei mulţi, foarte puţini sunt cei ce se mântuiesc *(Luca* 13, 23). Aceştia însă trebuie să-şi facă drumul precum voiesc. Căci, precum s-a scris, „focul va cerca cum este lucrul fiecăruia” *(1 Corinteni* 3, 13); şi: „Tu vei răsplăti fiecăruia după faptele lui” *(Psalm* 61, 11). Dar nu pur şi simplu după cum voiesc ei, ci după cum trebuie să voiască şi să vieţuiască. „Dea Domnul înţelegere în toate” (2 *Timotei* 2, 7).

Deci tu, şi tot cel ce voieşte să vieţuiască după Dumnezeu, cunoscând din aceste cuvinte ca dintr-un ciucure toată ţesătura aurită şi duhovnicească a fericitei ascultări, grăbeşte-te să afli, cum s-a arătat mai înainte, un învăţător neînşelător şi desăvârşit. Iar semnul celor desăvârşiţi este, după purtătorul de Hristos Pavel „hrana tare” *(Evrei* 5, 14). Aceştia au, prin deprindere, simţurile întărite ca să deosebească binele şi răul.

Căutându-l în felul acesta, adică cu osteneală şi credinţă, nu te vei mai abate de la ţinta pusă înainte. Căci „tot cel ce cere – spune dumnezeiasca *Scriptură* – va lua, şi cel ce caută va afla, şi celui ce bate i se va deschide” *(Matei* 7, 8). Acela îţi va descoperi, pe rând şi după rânduială, toate cele datorate şi lui Dumnezeu plăcute şi te va călăuzi spre cele iubite de Dumnezeu şi încă şi mai duhovniceşti şi nedescoperite celor mulţi. Aceasta, pentru că te va vedea bucurându-te din suflet de cumpătare, de puţinătate şi de simplitate în mâncăruri şi băuturi, de acoperişul cu care te mulţumeşti, de îmbrăcăminte, şi mulţumindu-te cu cele de folos şi potrivite şi trebuincioase timpului, şi că nu cauţi cele de prisos şi moi, cu care se mândresc cei ce vieţuiesc, în chip neînţelept, în lux şi strălucire şi-şi înfig suliţa în ei şi în mântuirea lor. Căci zice marele Apostol: „Având mâncare şi acoperământ, vom fi îndestulaţi cu acestea” *(1 Timotei* 6, 8).

Dar tu doreşti şi vrei să înveţi de la noi şi în scris cele potrivite începutului, şi mijlocului, şi sfârşitului vieţuirii celei după Hristos. Cu toate că întrebarea e vrednică de laudă, ne e greu să răspundem dintr-odată. Totuşi, cu ajutorul lui Hristos, ne vom sili să-ţi dăm un răspuns la întrebarea ta, zidind pe desăvârşita şi preacinstita ascultare, ca pe o temelie tare şi neclintită, clădirea mult vestită a întregii case, adică liniştea (isihia) îndumnezeitoare. Fireşte, vorbim aşa sprijiniţi pe cuvintele Părinţilor, grăite în Duhul, ca pe nişte stâlpi neclintiţi.

16. *Cel ce voiește cu adevărat să viețuiască în liniște și după Dumnezeu trebuie să se îngrijească pentru ca pe lângă credință să fie plin și de fapte bune. Iar credința este îndoită. Și pe lângă aceasta, cel ce se liniștește trebuie să fie pașnic, neîmprăștiat, fără griji, sau neîngrijorat, tăcut, liniștit, mulțumitor în toate, conștient de neputința sa, să suporte cu bărbăție încercările, să nădăjduiască în Dumnezeu și să aștepte de la El ceea ce este de folos.*

a) Zice Mântuitorul: „Nu tot cel ce-Mi zice «Doamne, Doamne» va intra în Împărăția cerurilor, ci cel ce face voia Tatălui Meu Celui din ceruri" *(Matei* 7, 21). Deci și tu, iubite, dacă iubești, nu cu vorbe goale, liniștea îndumnezeitoare – care dă, de pe acum celor ce o deprind cu curăție putința să primească arătările Împărăției lui Dumnezeu ce strălucesc de departe, iar în veacul viitor mai deplin și mai desăvârșit –, ci o iubești cu adevărat și cu lucrarea, îngrijește-te ca, pe lângă credința drept-măritoare, să fii plin și de fapte bune. Pe lângă aceea, să fii în pace cu toți, cât te privește pe tine, neîmprăștiat, fără griji sau deplin neîngrijorat, tăcut, liniștit, mulțumitor în toate, conștient de neputința ta și, peste tot, ține-ți ochiul neadormit și treaz față de ispitele diferite și de multe feluri ce ți se întâmplă în fiecare zi; luptă-te cu răbdare și cu îndelungă-răbdare cu toată furtuna și cu tot necazul ce vine asupra ta în tot felul.

Despre primul și al doilea lucru, adică despre trebuința ca, pe lângă dreapta credință, să te împodobești cu faptele bune, să-ți fie învățător lămurit slăvitul frate al Domnului, care spune: „Credința fără fapte este moartă, precum și faptele fără credință" și: „Arată-mi din faptele tale credința ta" *(Iacov* 2, 26, 18). Iar înainte de acesta, Povățuitorul și Învățătorul tuturor, Domnul nostru Iisus Hristos, Care zice către ucenici: „Mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă" *(Matei* 28, 19-20). Cuvântătorul de Dumnezeu zice și el: „Dumnezeu cere de la tot omul care are Botezul acestea trei: credința dreaptă de la suflet, cumpătarea de la trup și adevărul de la limbă"[34].

b) *Credința e îndoită.* Însemnează-ți însă că, după cuvintele predate de Dumnezeu, credința este îndoită. Una e, îndeobște, cea a tuturor creștinilor ortodocși, iar alta a unora, puțini, care prin împlinirea tuturor poruncilor îndumnezeitoare s-au reîntors la chip și asemănare și, astfel, s-au îmbogățit cu lumina dumnezeiască a harului și și-au rezemat toată nădejdea în Domnul *(Psalm* 72, 27)[35]. Și aceasta în așa măsură – o, minune! –, că, după cuvântul

[34] Cred că e Sf. Grigorie Teologul.

[35] Împlinirea continuă a poruncilor, sau întărirea în virtuți, îndumnezeiește pe om, pentru că ele îl unesc cu Dumnezeu tot mai mult, îl pun în comunicare tot mai puternică cu El. Cunoscând prin trăire puterea lui Dumnezeu, el își pune toată nădejdea în Dumnezeu. Un astfel de om are o vedere (o simțire) a harului ca lumină. Căci harul, ca deschidere a lui Dumnezeu spre omul care s-a deschis și el lui

Domnului, ei nu mai deosebesc nimic (nu mai au nicio îndoială) în vremea rugăciunii, în cererile ce le îndreaptă spre Dumnezeu, ci cer cu credinţă şi de aceea primesc îndată cele ce le sunt de folos. Astfel, aceşti fericiţi au dobândit, din faptele sincere, credinţa sigură, ca unii ce au aruncat de la ei toată cunoştinţa, deosebirea, îndoiala şi grija şi s-au botezat (s-au scufundat) cu totul întregi în beţia dumnezeiască a credinţei, a nădejdii şi a iubirii faţă de Dumnezeu şi s-au schimbat cu schimbarea mai înaltă şi fericită a dreptei Celui Preaînalt, după prorocul David *(Psalm* 76, 10)[36].

Despre credinţa dintâi, nu-i acum timpul potrivit să vorbim pe larg. Dar e foarte potrivit să vorbim despre a doua. Ea răsare şi se câştigă ca un fel de rod din cea dintâi. Căci credinţa este ca o rădăcină şi ca un început al liniştii îndumnezeitoare. „Dacă nu crezi, zice Sfântul Ioan Scărarul, cum te vei linişti?"[37]. De aceea zice prorocul David: „Crezut-am, de aceea am grăit" *(Psalm* 115, 1). Iar marele Apostol Pavel zice: „Credinţa este temelia celor nădăjduite, dovada lucrurilor nevăzute" *(Evrei* 11, 1) şi: „Dreptul din credinţă va fi viu" *(Romani* 1, 17) ş.a. Însuşi Mântuitorul zice către ucenicii care cereau să le

---

Dumnezeu, e în acelaşi timp lumină, în calitatea lui de manifestare a iubirii lui Dumnezeu, dat fiind că orice deschidere a persoanei spre alta se arată ca lumină. Cu cât bunătatea ce se deschide e mai mare, sau cu cât deschiderea însăşi e mai sinceră şi totală, cu atât lumina lui e şi ea mai puternică. Lumina lui Dumnezeu Celui atotbun covârşeşte lumina săracă a omului, sau îl umple pe acesta de o lumină adâncă şi persistentă. În felul acesta faptele izvorâte din credinţa fără vedere, de la început, duc la o credinţă din vedere. Ele se nasc din credinţă şi duc la o credinţă superioară.

[36] Aceştia s-au ridicat peste cunoştinţa lucrurilor deosebite între ele, peste trecerea prin cunoştinţă de la unul la altul, de aceea şi peste deosebirea lor şi peste îndoiala pe care legile lor naturale o pot trezi în putinţa împlinirii de către Dumnezeu a cererilor lor. Ei se află în „beţia trează", despre care a vorbit Sf. Grigorie de Nyssa, adică în bucuria entuziastă a unirii cu Dumnezeu Cel preaiubitor. Dacă orice unire prin iubire pricinuieşte un fel de beţie, întrucât se revarsă în cei uniţi o putere de viaţă de la unul la altul, cu atât mai mult unirea prin iubire cu Dumnezeu. Ei sunt scufundaţi cu totul în beţia credinţei, a nădejdii neîndoielnice şi a iubirii faţă de Dumnezeu, dar mai ales în beţia trăirii covârşitoare a valului de viaţă ce le vine din Dumnezeu. Acesta e un botez lăuntric în Dumnezeu sau în Duhul Lui cel Sfânt. Dar pentru a se scufunda în Dumnezeu, trebuie să se scufunde sau să se boteze în ei înşişi, ieşind din superficialitatea săracă a păcatului, trăită în limitarea egoismului. Numai acolo se întâlnesc cu Dumnezeu. Sf. Isaac Sirul zice: „Scara Împărăţiei acesteia este înlăuntrul tău, ascunsă în sufletul tău. Botează-te pe tine în tine însuţi spălându-te de păcat, şi vei afla acolo trepte pe care vei putea urca" (Τά ευροεθέντα ασκητικά = *Cuvinte despre nevoinţă,* 31, Atena, 1895, p. 127, ed. Nichifor Ieromonahul). Tema se află şi la Calist Catafygiotul.

[37] *Scara,* XXVII, *PG* 88, 1113 B. Credinţa tare dă o statornicie şi o liniştire de grijile care îl chinuiesc pe om. Cu atât mai mult credinţa din experienţa unirii cu Dumnezeu, izvor a toată puterea şi a vieţii fără ştirbiri.

sporească credinţa: „Dacă aţi avea credinţă cât un grăunte de muştar, aţi zice smochinului acesta: Scoate-ţi rădăcina şi te sădeşte în mare, şi v-ar asculta. Şi dacă aţi avea credinţă şi nu v-aţi îndoi, nu numai cu smochinul aţi face aşa, ci şi dacă aţi zice muntelui acesta: Ridică-te şi te aruncă în mare, s-ar face. Şi toate câte aţi cere în rugăciune, crezând, aţi primi” *(Matei* 21, 22) ş.a., şi apoi: „Credinţa ta te-a mântuit” *(Matei* 9, 22).

Dar scrie şi cuviosul Isaac: „Credinţa e mai subţire decât cunoştinţa, după cum şi cunoştinţa e mai subţire decât cunoaşterea lucrurilor ce cad sub simţuri[38]. Căci toţi sfinţii, învrednicindu-se să afle această stare care e iubirea de Dumnezeu, vieţuiesc, din puterea credinţei, în desfătarea petrecerii celei mai presus de fire. Iar credinţă o numim nu pe aceea prin care crede cineva în deosebirea preaslăvitelor şi dumnezeieştilor Ipostasuri şi în Fiinţa preaînaltă şi unică a dumnezeirii, apoi în minunata întrupare în omenitate, în primirea firii noastre, chiar dacă şi aceasta e foarte înaltă, ci acea credinţă care răsare în suflet din lumina harului, având mărturia minţii şi sprijinind inima ca să biruiască orice îndoială, din siguranţa nădejdii, care o fereşte de orice înşelare. E credinţa care nu se arată pe sine în dăruirea auzului urechilor, ci în ochii duhovniceşti care văd tainele ascunse în suflet şi bogăţia dumnezeiască cea ascunsă ochilor fiilor trupului şi descoperită în Duhul celor ce se ospătează la masa lui Hristos, prin umblarea în legile Lui, cum a spus El Însuşi: „De veţi păzi poruncile Mele, voi ruga pe Tatăl şi va trimite vouă pe Mângâietorul, Duhul adevărului, pe Care lumea nu-L poate primi; şi Acela vă va învăţa pe voi tot adevărul” ş.a. *(Ioan* 14, 15-17; 16, 13); şi iarăşi: „Până ce va veni Acela, Care este desăvârşirea tainelor, şi ne vom învrednici în chip arătat de descoperirea lor, credinţa liturghiseşte între Dumnezeu şi sfinţi taine negrăite. Fie ca şi noi să ne învrednicim de ele prin harul lui Hristos Însuşi, acum ca de o arvună, iar acolo în ipostasul (temelia) adevărului, în Împărăţia cerurilor, cu cei ce-L iubesc pe El”[39].

---

[38] Perceperea lucrurilor sensibile e proprie oricui, chiar şi animalelor. Cunoştinţa unor principii raţionale e mai subtilă, căci implică o putere de abstragere de la lucrurile sensibile şi de la multitudinea lor. Dar credinţa e mai subtilă şi decât această cunoştinţă, căci surprinde indefinitul, care e forma realităţii celei mai înalte, sau a persoanei. Cine poate defini persoana cuiva, nesfârşită în manifestările ei mereu noi? Ea nu poate fi cuprinsă în definiţii exacte ale cunoaşterii raţionale. Cu atât mai mult, cine poate defini experienţa prezenţei şi lucrării Persoanei supreme a lui Dumnezeu? Credinţa e modul de sesizare a celor mai subtile realităţi, fiind ea însăşi cel mai subtil mod de cunoaştere. Căci numai credinţei i se dezvăluie persoana celuilalt, care nu vrea să fie redusă la obiect şi nu poate fi redusă la obiect.

[39] Isaac Sirul, „Cuv. 65”, pp. 261-262. Credinţa a doua, mai înaltă, e o vedere în Duhul a bogăţiei bunătăţii lui Dumnezeu, venită în sufletul celor ce au împlinit poruncile Lui şi, punându-se prin aceasta în legătură de iubire cu El, şi-au subţiat vederea ochilor duhovniceşti. Ei se hrănesc din această bogăţie ca de la o masă

c) *Trebuie să fii paşnic.* Iar pentru al treilea lucru, adică pentru trebuinţa de a fi în pace cu toţi, să-ţi fie îndemn lămurit cuvântul fericitului David, ca şi al purtătorului de Hristos Pavel, care strigă mai răsunător decât o trâmbiţă. Cel dintâi zice: „Pace multă este celor ce iubesc legea Ta şi nu le este lor sminteală" *(Psalm* 118, 165); şi „Făcător de pace eram cu cei ce urau pacea" *(Psalm* 119, 7); şi: „Caută pacea şi o urmează pe ea" *(Psalm* 33, 13). Iar al doilea zice: „Căutaţi pacea cu toţi, şi sfinţenia, fără de care nimeni nu va vedea pe Domnul" *(Evrei* 12, 14); şi: „De e cu putinţă, pe cât ţine de voi, trăiţi în pace cu toţi" *(Romani* 12, 18).

d) *Trebuie să fii neîmprăştiat.* Iar al patrulea lucru, adică trebuinţa de a fi neîmprăştiat, ţi-l va arăta cuviosul Isaac, care zice: „Dacă pofta e rodul simţurilor, apoi să tacă cei ce susţin că păzesc pacea minţii cu atenţia împrăştiată". Şi: „Cu cei împrăştiaţi să nu te însoţeşti"[40].

e) *Trebuie să fii fără griji sau neîngrijorat.* Iar despre al cincilea lucru, adică despre trebuinţa de a fi fără griji şi neîngrijorat, să-ţi fie de învăţătură ceea ce spune Domnul în Evanghelie: „Pentru aceea, vă zic vouă: Nu vă îngrijiţi în sufletul vostru ce veţi mânca, nici pentru trupul vostru cu ce vă veţi îmbrăca. Oare nu e sufletul mai mult decât mâncarea şi trupul mai mult decât haina? Căutaţi la păsările cerului, că nici nu seamănă, nici nu seceră, nici nu adună în jitniţe, şi Tatăl vostru Cel din ceruri le hrăneşte pe ele. Nu sunteţi voi mai mult decât ele? Şi cine dintre voi, îngrijindu-se, poate să adauge un cot la statura sa? Iar pentru haină, de ce vă îngrijiţi?" *(Matei* 6, 25-28). Şi puţin mai încolo: „Deci nu vă îngrijiţi zicând: Ce vom mânca, sau ce vom bea, sau ce vom îmbrăca? Căci toate acestea le caută neamurile. Ştie Tatăl vostru Cel din ceruri că aveţi trebuinţă de toate acestea. Căutaţi mai întâi Împărăţia lui Dumnezeu şi dreptatea Lui, şi acestea toate se vor adăuga vouă. Deci nu vă îngrijiţi de ziua de mâine, căci ziua de mâine se va îngriji de ale ei. Ajunge zilei răutatea ei" *(Matei* 6, 31-34).

Dar zice şi Sfântul Isaac: „De nu te-ai eliberat de griji, să nu cauţi lumină în sufletul tău"[41]. Iar Scărarul zice şi el: „Un fir de păr tulbură ochiul şi o mică

---

dumnezeiască aflată în ei înşişi. Prezenţa acestei bogăţii în sufletul cuiva e prezenţa Duhului Însuşi, căci El le face proprii şi intime sufletului. Dar în viaţa pământească această bogăţie nu e în mod deplin descoperită. De aceea, credinţa are încă un rol în această viaţă. Ea e liturghisitorul care ne face cu putinţă trăirea acestor taine. E mijlocitoare între noi şi Dumnezeu; e ca un ochi care e necesar şi totuşi ca un ochi în care sunt prezente, prin reflectare şi în acelaşi timp prin lucrare directă, lumina, puterea şi bunătatea ce iradiază din Dumnezeu.

[40] Neidentificat.

[41] „Cuv. 13", p. 51. Grijile umplu cugetarea total de lucrurile necesare trupului; o trag la suprafaţă. Lucrurile îşi pierd transparenţa. Adâncurile sufletului, cu transparenţa lor spre planul dumnezeiesc, se acoperă. Cugetarea nu mai e preocupată de sensul vieţii. Acest sens nu se mai pune în evidenţă, nu mai e loc şi timp în suflet pentru el.

grijă alungă liniştea. Căci liniştea este lepădarea gândurilor și renunţarea la grijile părute îndreptăţite. Cel ce a dobândit liniştea nu se va mai îngriji nici de trupul său. Căci «nemincinos este Cel ce a făgăduit aceasta» *(Evrei* 10, 23)"[42].

f) *Trebuie să iubeşti tăcerea.* Al şaselea lucru, adică trebuinţa de a tăcea, decurge din înşiruirea cuvântului. Dar zice Cuviosul Isaac şi despre aceasta: „Cel ce-şi înfrânează limba de la bârfire păzeşte inima lui de patimi; şi cel ce curăţă inima lui de patimi vede în tot ceasul pe Domnul"[43]; şi: „Când vei pune toate faptele vieţuirii tale pe un taler şi tăcerea pe celălalt, vei afla că ea cântăreşte mai greu"[44]. Şi: „Mai presus de toate iubeşte tăcerea, că ea te apropie de rod. Căci limba n-are putere să se apropie de el"[45]. Şi: „Mai întâi să ne silim să tăcem; apoi din tăcere se naşte în noi ceva care ne conduce spre tăcere. Deie-ţi Dumnezeu să simţi ceva ce se naşte din tăcere. De vei începe să vieţuieşti astfel, nu ştiu eu ce lumină îşi va răsări ţie din aceasta"[46]. Şi iarăşi: „Tăcerea este taina veacului viitor. Iar cuvintele sunt uneltele lumii acesteia"[47]. Iar Sfântului Arsenie aşa i-a poruncit a doua oară glasul dumnezeiesc: „Arsenie, fugi, taci, linişteşte-te, şi te vei mântui"[48].

g) *Trebuie să te linişteşti.* Iar despre al şaptelea lucru, adică despre

---

[42] *Scara,* XXVII, *PG* 88, 1109 D, 1112 A.

[43] Neidentificat.

[44] „Cuv. 34", p. 149.

[45] Neidentificat.

[46] „Cuv. 34", p. 149. În tăcere, adâncul nostru e lucrător. Când vorbim e împiedicat să lucreze. În tăcere el se întâlneşte cu Duhul dumnezeiesc, Care atrage cu putere privirea spre bogăţia şi viaţa Lui; se întâlneşte cu Duhul dumnezeiesc, Care e dincolo de el, şi din întâlnirea aceasta se naşte o cunoştinţă pe care nu o poate şti decât el şi cei cărora le-o comunică sau, mai bine zis, cărora le-o comunică nu atât prin cuvinte, cât prin felul cum arată şi cum se comportă. În tăcere te întâlneşti cu ceva care te duce iarăşi la tăcere. Tăcerea prinde mai bine taina ce se petrece în întâlnirea noastră cu infinitatea ce iradiază din Dumnezeu cei personal. Când începe limba să o exprime, pierdem trăirea deplină a acestei taine de-o bogăţie indefinită, începem să rupem părţi din ea, care toate la un loc nu pot reda indefinitul. În tăcere, eşti oarecum în mijlocul ei, identificat cu ea; prin grăire te detaşezi, te depărtezi de ea; în cuvinte prinzi numai fâşii din ea, nu mai trăieşti întregul, şi întregul acesta nu poate fi combinat din fâşii, pentru că infinitul nu se poate realiza din combinarea părţilor limitate. Desigur, nu e vorba de tăcerea diplomatică, ci de tăcerea care e semnul scufundării în infinitul dumnezeiesc prin adâncul inimii.

[47] Prin tăcere ne ridicăm în planul infinitului şi al indefinitului, trăit în mod deplin. Prin cuvinte exprimăm lucrurile distincte ale lumii acesteia şi coborâm în lumea aceasta, compusă din lucruri finite; cuvintele ne atrag în îngustimile lor, făcute pentru lucrurile mărginite ale lumii din afară.

[48] „Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris", în: *Synaxarium Constantinopolitanum,* mai, 8, 3, col. 665.

trebuinţa de a vieţui liniştit, să-ţi fie vrednici de crezarea spre dovedire Marele Vasile şi, iarăşi, Sfântul Isaac. Cel dintâi a spus: „Liniştea este începutul curăţirii sufletului”[49], iar celălalt: „Sfârşitul liniştirii e tăcerea cu privire la toate”[50]. Cel dintâi a arătat prin aceste cuvinte, pe scurt, începutul liniştirii, al doilea, sfârşitul ei. Iar în Vechiul Testament s-a spus: „Ai păcătuit? Linişteşte-te” *(Facerea* 4, 7) şi: „Opriţi-vă şi cunoaşteţi că Eu sunt Domnul” *(Psalm* 45, 10). Scărarul zice şi el: „Lucrul premergător liniştii este lipsa de grijă în privinţa tuturor lucrurilor îndreptăţite şi neîndreptăţite. Căci cel ce se deschide celor dintâi va cădea în celelalte. Apoi, rugăciunea neobosită. Şi, în al treilea rând, lucrarea nefurată (neabătută) a inimii. E prin fire cu neputinţă celui ce n-a învăţat literele să citească cărţile; dar şi mai cu neputinţă este celor ce n-au dobândit primul lucru (lipsa de griji) să le lucreze pe celelalte două (rugăciunea şi lucrarea inimii) cu judecată”[51].

Şi, iarăşi, spune Sfântul Isaac: „Dorul celui ce se linişteşte este aşteptarea neîncetată a morţii. Cel ce intră fără acest gând pe calea liniştirii nu poate purta cele ce trebuie să le suportăm şi să le răbdăm în tot felul”[52].

h) *Trebuie să mulţumeşti pentru toate.* Pentru al optulea lucru, sau pentru trebuinţa de a mulţumi pentru orice, să-ţi fie ţie îndrumător Sfântul Pavel, care porunceşte: „În toate mulţumiţi” *(1 Tesaloniceni* 5, 18). De asemenea, Cuviosul Isaac, care zice: „Mulţumirea celui ce primeşte stârneşte pe cel ce a dat să dea daruri şi mai mari decât cele dinainte. Cine nu mulţumeşte pentru cele mai mici va fi nerecunoscător (mincinos) şi nedrept şi în cele mai mari”[53]. Şi: „Ceea ce călăuzeşte darul lui Dumnezeu spre om este inima ce se mişcă spre mulţumire neîncetată. Iar ceea ce călăuzeşte ispita spre suflet este gândul de cârtire care se mişcă pururea în inimă”[54]. Şi: „Gura care mulţumeşte pururea primeşte binecuvântare de la Dumnezeu; şi în inima în care stăruie mulţumire se revarsă harul”[55].

i) *Trebuie să-ţi recunoşti neputinţa ta.* Al nouălea lucru este să cunoşti ce mare câştig dobândeşte cel ce a ajuns să-şi cunoască neputinţa sa. Aceasta o

---

[49] Sf. Vasile, *Epistola către Grigorie. Despre singurătate, PG* 32, 228 A.

[50] „Cuv. 79”.

[51] *Scara,* XXVII, *PG* 88, 1009 B.

[52] „Cuv. 34”, p. 152. Cine s-a împăcat cu gândul că va muri nu mai e neliniştit de nimic. Iar gândul morţii nu-l mai sperie pe cel ce crede ferm în viaţa viitoare.

[53] „Cuv. 30”, p. 126.

[54] Neidentificat. Inima care mulţumeşte lui Dumnezeu este o inimă deschisă Lui. De aceea în ea se revarsă alte şi alte daruri. Cea care cârteşte e o inimă închisă în sine. Ea nu vede darurile primite şi de aceea nu primeşte în fond nimic de la Dumnezeu sau de la altă persoană. Reducând toate la nimic, rămâne cu nimic. Ea nimiceşte prin critică şi ceea ce primeşte.

[55] Neidentificat.

vei afla luând aminte la Psalmul 6 al profetului David, în care zice: „Miluiește-mă, Doamne, că neputincios sunt” (*Psalm* 6, 2). Și în altă parte: „Eu sunt vierme, și nu om, ocara oamenilor și defăimarea poporului” (*Psalm* 21, 6). Iar Sfântul Isaac zice: „Fericit este omul care cunoaște neputința sa, pentru că această cunoștință i se face lui temelie și rădăcină și început a toată bunătatea. Căci când va afla cine este și va simți cu adevărat neputința sa, va strânge sufletul său din starea umflată și goală, care-i întunecă cunoștința, și-și va pune sieși străjuire”[56]. Și: „Omul care a ajuns să cunoască măsura neputinței sale a ajuns la desăvârșirea smereniei”[57].

j) *Trebuie să răbdăm cu bărbăție încercările.* Cuvântul ce ne-a mai rămas, și care împlinește numărul celor zece înfățișate de noi, vorbește despre trebuința de a purta cu bărbăție și de a înfrunta cu răbdare încercările felurite și de multe chipuri ce au să ți se întâmple. Ascultă, deci, cele ce sunt scrise despre aceasta în Sfânta Scriptură. Căci zice purtătorul de Hristos Pavel: „Fraților, nu este lupta noastră împotriva sângelui și a trupului, ci împotriva începătoriilor, a stăpâniilor, a stăpânitorilor întunericului veacului acestuia, împotriva duhurilor răutății care sunt în văzduhuri” (*Efeseni* 6, 12). Și: „Dacă sunteți fără certare, de care s-au făcut părtași toți, iată că sunteți nelegitimi, și nu fii” (*Evrei* 12, 8). Și: „Pe cine îl iubește Domnul îl ceartă, și bate pe tot fiul pe care-l primește” (*Evrei* 12, 6). Fratele Domnului zice și el: „Bărbatul neispitit este necercat” (*Iacov* 1, 12). Iar Sfântul Ilie Ecdicul zice: „E de trebuință fiecărui creștin care crede drept în Dumnezeu să nu fie cu nepăsare, ci să aștepte și să primească totdeauna încercarea, ca atunci când vine să nu se mire, nici să se tulbure, ci să rabde greutatea necazului și să înțeleagă ce spune, psalmodiind cu prorocul: «Cearcă-mă, Doamne, și mă ispitește» (*Psalm* 25, 2). Căci n-a zis: «Certarea Ta m-a nimicit pe mine», ci «m-a îndreptat până la sfârșit» (*Psalm* 17, 39)”[58].

Nici nu cerceta pricina încercărilor tale, de unde vin, ci roagă-te numai lui Dumnezeu să le porți cu mulțumire, cum zice Sfântul Marcu: „Venind încercarea, nu căuta de ce și prin cine a venit, ci caută să o rabzi cu mulțumire și fără să ții minte răul”[59]. Și iarăși: „Dacă nu e ușor să afli pe vreunul să placă lui Dumnezeu fără să fie încercat, se cade să mulțumim lui Dumnezeu pentru tot ce ni se întâmplă”[60]. Și: „Tot necazul dă pe față starea sufletului, dacă

[56] „Cuv. 21”, 22.

[57] Neidentificat.

[58] *Anthologion gnomikon* I, *PG* 127, 1029 A (*Filoc.* rom., vol. IV, Ed. IBMO, 2010, p. 325; toate trimiterile din vol. I-V din *Filocalie* se referă la ultima ediție – *n. ed.)*.

[59] *Despre cei ce-și închipuie că se îndreptățesc din fapte,* 198, *PG* 65, 960 A (*Filoc.* rom., I, 2008, p. 324).

[60] *Despre cei ce-și închipuie...,* cap 200, *Filoc.* rom., I, p. 325. Orice încercare ne dă putința să ne întărim duhul prin credință. Nu poate deveni copilul bărbat, dacă nu are

acesta tinde spre cele de-a dreapta sau spre cele de-a stânga. De aceea, orice necaz ni se întâmplă se numeşte încercare, dând celui părtaş la el cunoştinţa voilor lui ascunse”[61].

Iar Sfântul Isaac, pe lângă multe altele, spune şi acestea: „Încercarea e de folos pentru tot omul. Dacă e de folos lui Pavel, să tacă toată gura şi să se supună toată lumea lui Dumnezeu (*Romani* 3, 19)[62].

Luptătorii sunt încercaţi ca să-şi sporească puterea lor; cei încrezuţi sunt încercaţi pentru ca din cele ce-i vatămă să înveţe să se păzească pe ei; cei adormiţi sunt încercaţi pentru ca să fie ajutaţi să se trezească; cei depărtaţi de Dumnezeu sunt încercaţi pentru ca să se apropie de El; cei ai lui Dumnezeu sunt încercaţi pentru ca să se sălăşluiască cu îndrăznire în casa Lui. Niciun fiu neîncercat nu primeşte bogăţia casei tatălui său, ca să fie ajutat de ea. De aceea Dumnezeu încearcă mai întâi şi bate, apoi Îşi arată darul. Slavă Stăpânului care prin doctorii amare ne dă bucuria sănătăţii! Nu e om care în vremea încercării să nu se obosească. Şi nu este cineva căruia să nu i se pară amară vremea în care e adăpat cu fierea încercărilor. Dar fără acestea nu e cu putinţă să se dobândească o sănătate puternică. Însă a le răbda nu stă în puterea noastră *(1 Corinteni* 10, 13). Căci de unde ar avea vasul de lut puterea să oprească curgerea apei dacă nu l-ar întări focul dumnezeiesc? Dacă ne supunem, rugându-ne cu smerenie, cu dorinţă neîntreruptă şi cu răbdare, toate le vom primi în Hristos Iisus, Domnul nostru”[63].

S-a spus apoi şi în Înţelepciunea lui Sirah: „Dacă te apropii ca să slujeşti Domnului Dumnezeului tău, pregăteşte-ţi sufletul pentru încercare. Încordează-ţi inima ta şi rabdă şi să nu te grăbeşti în vremea asupririi” (*Isus Sirah* 2, 1-2)[64].

---

prilejul să învingă diferite greutăţi.

[61] *Despre cei ce-şi închipuie...,* cap 204, *Filoc.* rom., **I**, p. 325.

[62] „Cuv. 48”, p. 198. Pentru fiecare om e grea întâmplarea care se opune unei aplecări a voii lui. Din acest motiv aceea este pentru el şi se numeşte încercare. Pentru cel cu aplecare ascunsă spre lauda oamenilor, e încercare cuvântul de osândă sau de neapreciere din partea cuiva; pentru cel ce nu are această aplecare, o astfel de întâmplare nu-l doare prea mult. De aceea fiecare încercare e leac pentru o boală ascunsă, dacă se suportă cu bărbăţie şi se câştigă un fel de nepăsare pentru ea.

[63] „Cuv. 48”, pp. 198-199. Răbdarea este din efortul nostru, dar acest efort nu ne-ar fi cu putinţă fără ajutorul lui Dumnezeu. Sinergia, sau colaborarea omului cu Dumnezeu, are un caracter foarte subtil. Nu stă pe o parte efortul, pe alta ajutorul dumnezeiesc. În efortul nostru însuşi se dovedeşte prezent ajutorul dumnezeiesc, făcând posibil acest efort, dar acesta rămânând totuşi şi efort al nostru. Ne ostenim pentru că primim puterea să ne ostenim, dar ne ostenim în mod real. Nu mă laud cu osteneala mea, ca fiind numai a mea, dar partea mea din ea e cerută totuşi de Dumnezeu.

[64] Cel ce vrea să slujească lui Dumnezeu pune în mişcare puterile bune ale fiinţei sale. Dar tocmai atunci se mişcă şi pornirile contrare. Împotriva înfrânării se trezesc

k) *Trebuie să nădăjduim în Dumnezeu și să așteptăm de la El ceea ce ne este de folos*[65]*.* Aruncă ancora nădejdii în Dumnezeu, Care poate să mântuiască, și așteaptă de la El sfârșitul cel de folos al încercărilor. Căci „credincios este Dumnezeu, Care nu ne va lăsa pe noi să fim încercați peste puterea noastră, ci, împreună cu încercarea, va face și sfârșitul” *(1 Corinteni* 10, 13). Și: „Necazul lucrează răbdarea, iar răbdarea probare, iar probarea nădejde, iar nădejdea nu rușinează” *(Romani* 5, 3-5). Și: „Cel ce rabdă până la sfârșit, acela se va mântui” *(Matei* 10, 22). Și: „Întru răbdarea voastră veți câștiga sufletele voastre” *(Luca* 21, 19). Iar fratele Domnului grăiește așa: „Spre toată bucuria să socotiți, frații mei, când cădeți în multe feluri de ispite, cunoscând că probarea credinței voastre lucrează răbdare; iar răbdarea să aibă lucrul ei desăvârșit, ca să fiți desăvârșiți și întregi, neavând lipsă de nimic” *(Iacov* 1, 2-4). Și: „Fericit e omul care rabdă ispita căci, făcându-se probat, va lua cununa vieții pe care a făgăduit-o Domnul celor ce-L iubesc pe El” *(Iacov* 1, 12). Și: „Nu sunt vrednice pătimirile timpului de acum de slava viitoare ce ni se va descoperi” *(Romani* 8, 18). Și: „Așteptând, am așteptat pe Domnul și a luat aminte la mine, și a auzit rugăciunea mea. Și m-a ridicat din groapa necazului și din tina noroiului, și a așezat pe piatră picioarele mele, și a îndreptat pașii mei. Și a pus în gura mea cântare nouă, laudă Dumnezeului nostru” *(Psalm* 39, 1-4). De asemenea, și Fericitul Simeon Metafrastul scrie: „Sufletul legat prin lanțurile dragostei de Dumnezeu socotește ca nimic pătimirea. Căci el se desfată în dureri și înflorește în pătimirea neplăcută și când nu pătimește nimic întristător pentru Cel iubit, atunci socotește mai degrabă că pătimește, și fuge de tihnă ca de o pedeapsă”[66].

17. *Despre frica de Dumnezeu, care este îndoită: una a celor începători, iar alta a celor desăvârșiți.*

Nu trebuie să ne lenevim a vorbi și despre frica îndoită de Dumnezeu. Dar ni se pare că, vorbind numai despre frica desăvârșită după ce am încheiat cele opt capete, am nesocoti ordinea. Deci trebuie să vorbim și despre frica cea dintâi, căci Sfinții Părinți au așezat frica după credință.

a) *Despre frica dintâi, sau a începătorilor.* Să știi deci, preaiubite, că frica de Dumnezeu este îndoită, una a începătorilor și alta a celor desăvârșiți.

---

dorințele de plăcere, împotriva răbdării, pornirea spre comoditate etc. Numai stăruirea în cele dintâi va slăbi puterea celor din urmă. De aceea, cel ce primește încercări nu trebuie să se grăbească să termine repede cu ele. Pornirile rele nu se slăbesc ușor. Trebuie înfruntate și veștejite timp îndelungat, prin încercări prelungite sau mereu repetate. Numai așa sunt slăbite cu adevărat.

[65] Acest paragraf nu se numără deosebit. El încheie pe cel dinainte. Căci încercările se rabdă prin nădejde.

[66] Neidentificat.

Despre cea dintâi s-a scris aşa: „Începutul înţelepciunii este frica de Dumnezeu” *(Pilde* 1, 7); şi: „Veniţi, fiilor, să mă ascultaţi, frica Domnului vă voi învăţa pe voi” *(Psalm* 33, 11); şi: „De frica Domnului se abate fiecare de la păcat” *(Isus Sirah* 2, 7); şi: „Unde e frică, acolo e şi păzirea poruncilor” *(Isus Sirah* 2, 16). Iar Cuviosul Isaac zice: „Frica de Dumnezeu e începutul virtuţii, dar se spune că este şi rodul credinţei, şi ea se seamănă în inimă când cugetarea se desparte de împrăştierea lumii, adunând gândurile sale cele ce umblă în împrăştiere, în gândirea la viitoarea adunare a tuturor”[67]; şi: „Începutul vieţii adevărate a omului este frica de Dumnezeu. Dar ea nu vrea să rămână în suflet odată cu împrăştierea”[68]; şi: „Înţelepţeşte-te ca să pui temelie în călătoria ta frica de Dumnezeu şi în puţine zile te vei vedea din nou în poarta Împărăţiei, pe un drum neocolit”[69].

b) *Despre frica a doua, cea desăvârşită.* Iar despre frica a doua, sau cea desăvârşită, s-a spus aşa: „Fericit bărbatul care se teme de Domnul; întru poruncile Lui va voi foarte” *(Psalm* 111, 1). Şi: „Fericiţi toţi cei ce se tem de Domnul, cei ce umblă în căile Lui” *(Psalm* 127, 1). Şi: „Temeţi-vă de Domnul toţi sfinţii Lui; că nu le lipseşte ceva celor ce se tem de El” *(Psalm* 33, 9). Şi: „Iată, aşa se va binecuvânta omul care se teme de Domnul” *(Psalm* 127, 4). Şi: „Frica de Domnul este curată; ea rămâne în veacul veacului” *(Psalm* 18, 10).

Dar scrie şi Sfântul Petru Damaschinul: „Semnul fricii dintâi este că urăşte păcatul şi se mânie pe el, ca cel rănit de fiară. Iar al celei desăvârşite e că iubeşte virtutea şi se teme de schimbare. Căci nimeni nu e neschimbător şi în orice lucru în viaţa aceasta trebuie să ne temem pururea de cădere”[70].

De aceea şi tu, ascultându-le acestea cu înţelegere, sileşte-te să ţii în tine neîncetat, împreună cu toate cele spuse mai înainte, şi frica cea dintâi. Căci ea e cea mai sigură păzitoare a comorii tuturor faptelor bune. Dacă o ai pe ea, vei avea paşii tăi îndreptaţi spre lucrarea tuturor poruncilor Domnului nostru Iisus Hristos. Iar înaintând pe calea lor, vei dobândi şi frica desăvârşită şi curată,

---

[67] „Cuv. 1”, p. 1. În text: „În viitoarea restaurare”. Lumea e acum dezbinată prin păcat. Pornirile ei sunt contradictorii. Mintea trebuie să nu se mute de la un aspect al lumii la altul contrar, ci, gândind la reînnoirea armoniei finale a lor, s-o vadă de pe acum readunată în Cel Unul şi să lucreze pentru această readunare, contemplându-L pe Acela de pe acum, în toate. Aceasta nu e o construire de castele în aer, ci o ancorare în realitatea cea mai de temelie a tuturor.

[68] „Cuv. 2”, p. 3. Frica ne face să atârnăm de Dumnezeu. De aceea ea e contrară împrăştierii minţii în lucrurile lumii, privite în ele înseşi, în afara legăturii cu Dumnezeu, sau nu poate rămâne în suflet împreună cu această împrăştiere.

[69] „Cuv. 2”, p. 5. Frica, ţinându-ne atârnaţi cu toată simţirea de Dumnezeu, e drumul cei mai scurt spre intrarea la El, care e o adevărată restabilire a firii noastre în starea în care eram la început, sau în starea la care puteam înainta uşor, adică în starea de împlinire a omenescului adevărat.

[70] „Cuv. 3”, *Filoc.* rom., V, 2011, p. 200.

prin dorirea virtuţilor şi prin mila Bunului Dumnezeu.

18. *Pentru împlinirea poruncilor şi pentru credinţa în Domnul nostru Iisus Hristos nu trebuie să cruţăm, când timpul o cere, nici chiar viaţa noastră.*

Pe lângă cele spuse, mai trebuie să ştii şi aceea că, de dragul poruncilor de viaţă dătătoare şi de dragul credinţei în Domnul nostru Iisus Hristos, suntem datori, când timpul o cere, să dăm cu bucurie până şi sufletul nostru sau să nu ne cruţăm nici chiar viaţa noastră. Căci Însuşi Domnul nostru Iisus Hristos zice, în privinţa aceasta, că „cel ce şi-a pierdut sufletul său pentru Mine şi pentru Evanghelia Mea, acela se va mântui” (*Marcu* 8, 35). Aceasta, fără îndoială, pentru că el crede şi nu se îndoieşte că Însuşi Dumnezeu-Omul Iisus Hristos, Mântuitorul, este învierea, şi viaţa, şi tot ce este mântuire[71].

Căci zice: „Eu sunt învierea şi viaţa. Cel ce crede în Mine, chiar de va muri, va fi viu. Şi tot cel ce e viu şi crede în Mine nu va muri în veac” *(Ioan* 11, 25-27). Şi: „Aşa a iubit Dumnezeu lumea, că şi pe Fiul Său Unul-Născut L-a dat, ca tot cel ce crede în El să nu piară, ci să aibă viaţă veşnică” *(Ioan* 3, 16). Şi: „Eu am venit ca lumea viaţă să aibă, şi mai multă să aibă” *(Ioan* 10, 10).

Deci, aşa fiind, şi, precum s-a zis, „de cele dinapoi uitând şi spre cele dinainte tinzând” *(Filipeni 3,* 14), aleargă, împreună cu Hristos Iisus, fără întoarcere, pe drumul tău.

Dar este bine şi foarte folositor să înfăţişăm mai întâi metoda naturală a preafericitului Nichifor despre chipul în care se poate ajunge înlăuntrul inimii prin respiraţia pe nas. E o metodă care ajută şi la adunarea cugetării[72]. În felul acesta lucrarea noastră va înainta, cu Dumnezeu, într-un chip cuvenit.

Deci acel dumnezeiesc bărbat, pe lângă multe altele, care au fost mărturiile scrise ale Sfinţilor, spune şi acestea:

19. *Metodă naturală despre chipul în care se poate intra înlăuntrul inimii şi ieşi de acolo prin respiraţia pe nas; şi despre însăşi rugăciunea practicată de noi, care este: „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă!”. Această metodă ajută şi la adunarea cugetării.*

„Ştii, frate, că suflarea pe care o avem este prilejuită de aer. Şi aerul îl inspirăm şi pentru inimă. Căci suflarea aceasta este pricinuitoarea vieţii şi a căldurii trupului. Deci inima absoarbe suflarea (suflul) pentru ca să-şi dea căldura ei afară prin expiraţie, iar ei să-şi pricinuiască o bună temperatură. Pricinuitorul acestei lucrări, sau mai bine zis slujitorul ei, este plămânul.

---

[71] Cine îşi dă viaţa pământească pentru Hristos o dă pentru învierea sa şi pentru viaţa veşnică.

[72] „Metoda” se numeşte naturală, pentru că se foloseşte în procesul natural al respiraţiei, pentru a lega de ea şi actul spiritual al întoarcerii gândirii spre cele interioare.

Acesta fiind zidit de Dumnezeu cu o ţesătură rară, ca nişte foale, introduce şi scoate conţinutul (aerul) fără greutate. Astfel inima, atrăgând aerul răcoros şi alungând pe cel cald, păstrează netulburată rânduiala pentru care a fost zidită, spre susţinerea organismului vital.

Deci tu, şezând în chilia liniştită şi adunându-ţi mintea, introdu-o pe unde intră suflarea în inimă şi sileşte-o să coboare cu suflarea în inimă. Iar intrând acolo, mintea, după ce se uneşte cu sufletul, se umple de plăcere şi de bucurie nespusă.

Aşadar, obişnuieşte-ţi, frate, mintea ca să nu mai iasă de acolo repede. Căci la început stă cu greu acolo din pricina închiderii şi strâmtorării. Dar, după ce s-a obişnuit, nu-i mai plac umblările pe afară. Căci «Împărăţia cerurilor este înăuntrul nostru» (*Luca* 17, 21). Celui ce o priveşte acolo şi o caută prin rugăciunea curată, cele de afară i se par triste şi urâte".

Şi: „Trebuie să afli şi aceasta, că, ajungând tu acolo, nu trebuie să taci şi să o laşi să stea în nelucrare, ci dă-i rugăciunea: «Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă!», ca lucrare şi gândire neîncetată, şi niciodată să nu se oprească din aceasta. Căci aceasta, ţinând mintea nerătăcită, o face cu neputinţă de prins şi de atins de atacurile duşmanului şi o ridică la iubirea şi la dorul de Dumnezeu"[73].

Acestea le spune acest fericit Părinte, având ca scop de căpetenie ca, prin folosirea acestei metode naturale, mintea să se întoarcă din rătăcirea şi robia ei obişnuită spre luarea-aminte şi, prin luarea-aminte, să se însoţească din nou cu sine însăşi şi aşa să se unească cu rugăciunea, iar apoi să coboare în inimă cu ea, deci cu rugăciunea, şi să rămână pururea în ea. Aceasta a spus-o şi un oarecare alt bărbat dintre cei înţelepţiţi de Dumnezeu, lămurind metoda înfăţişată mai înainte, ca unul ce a cunoscut prin cercare această sfinţită lucrare[74].

20. *Despre metoda naturală prin inspiraţia pe nări şi despre chemarea, odată cu ea, a Domnului Iisus Hristos.*

Trebuie să facem vădit celui iubitor de învăţătură şi aceea că, dacă vom obişnui mintea noastră să coboare în inimă, odată cu intrarea aerului, vom afla

---

[73] Ceea ce apare în ghilimele este din *Metoda* lui Nichifor din singurătate (*Filoc.* gr., ed. a III-a, vol. IV, pp. 27-28 şi *Filoc.* rom., vol. VII).

[74] Se pare că se face aluzie la Grigorie Sinaitul, care a cerut ca respiraţia să nu se facă prea grăbit, pentru ca şi cugetarea sau pomenirea lui Hristos să rămână mai mult înăuntru, să fie mai adâncită cu mintea în înţelesul pe care-l reprezintă Hristos (*Filoc.* gr., ed. a III-a, vol. IV, pp. 71-72. Vezi şi *Filoc.* rom., vol. VII). Metoda are ca scop ca omul să devină conştient la culme de sine însuşi şi, prin aceasta, de Dumnezeu. Gândirea la Hristos întăreşte conştiinţa de sine, şi conştiinţa de sine întăreşte simţirea prezenţei lui Hristos.

cu siguranţă că mintea nu începe să coboare înainte de a fi renunţat la orice gând şi de a se fi făcut unitară şi de a se fi golit, nemaifiind stăpânită de nicio amintire, decât de chemarea numelui Domnului nostru Iisus Hristos. Iar ieşind de acolo şi îndreptându-se spre cele de afară sau spre amintirile de multe feluri, se împarte (se răvăşeşte) chiar fără să vrea[75].

21. *Dar şi dumnezeiescul Gură de Aur şi alţii dintre Sfinţii Părinţi de odinioară rânduiesc să ne rugăm în Hristos Iisus, Domnul nostru, şi înlăuntrul inimii*[76]*. Iar ei spun că această rugăciune e: „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă!”.*

Dar spune şi marele Gură de Aur: „Vă rog pe voi, fraţilor, să nu călcaţi şi să nu nesocotiţi niciodată canonul rugăciunii”[77]. Iar puţin mai încolo: „Monahul trebuie să spună neîncetat, fie că mănâncă, fie că merge pe drum, fie că face altceva: «Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă!»”. Şi apoi: „Ca numele Domnului Iisus coborând în adâncul inimii să umilească pe balaurul care stăpâneşte peste întinderile ei, iar sufletul să-l mântuiască şi să-l facă viu. Deci stăruie întru numele Domnului Iisus, ca inima să primească (să cuprindă) pe Domnul, şi Domnul să cuprindă inima, şi cei doi să fie una”. Şi iarăşi zice: „Nu despărţiţi inima voastră de Dumnezeu şi stăruiţi şi păziţi-o pe ea totdeauna cu pomenirea Domnului nostru Iisus Hristos până

---

[75] Încă filosofia greacă veche afirmase că mintea ia chipul conţinutului ei: dacă acesta e felurit se împarte şi ea, sau lucrarea ei, iar dacă conţinutul ei este unul, se unifică şi ea. Dar numai când conţinutul unic nu e mărginit mintea poate stărui în el. Altfel, va căuta să întregească conţinutul mărginit pe care-l cugetă cu altele, sărind mereu de la un gând la altul. Şi numai mintea care s-a ridicat la un conţinut infinit, întrucât s-a ridicat din preocuparea de cele din afară şi din lucrările ei referitoare la ele, s-a întors spre ea însăşi ca subiect indefinit al lucrărilor îndreptate spre ele. De aceea, Dumnezeu cel infinit e contemplat de mintea revenită la ea însăşi; mintea ce se experiază pe sine experiază pe Dumnezeu şi viceversa. (Tema aceasta e dezvoltată mult de Calist Catafygiotul.).

[76] A experia pe Dumnezeu înseamnă a-L experia în stare de rugăciune, căci în acea stare suntem în comunicare directă cu El şi simţim puternic că de la El le avem pe toate. Dar pentru noi Dumnezeu Se face accesibil în Hristos. Când mintea se adună din toate, se adună în Hristos şi se roagă în El. Dar şi înlăuntrul inimii. Căci inima este, din alt punct de vedere, adâncul indefinit al minţii, descoperite în starea ei emoţională, sau este o altă latură a ei, prin care se deschide către Dumnezeu. E un adânc care nu se închide în el, ci se deschide în Dumnezeu, sau în Hristos. Când se închide, se acoperă însăşi inima. Omul devine „fără inimă”. Hristos aflat în inima deschisă şi descoperită, prin adunarea minţii din împrăştiere, e una cu Împărăţia cerurilor. De aceea în *Metoda* lui Nichifor se spune că mintea, adunându-se în inimă, află acolo Împărăţia cerurilor, în care nu se mai satură să rămână.

[77] *Epistola către monahi,* plină de tot folosul şi privegherea (neautentică), *PG* 60, 752-753.

ce se va sădi numele Domnului în inimă, şi aceasta nu va mai gândi la nimic altceva decât să se preamărească Hristos în voi”[78].

22. *Iarăşi despre respiraţia pe nas, împreună cu luarea-aminte la pomenirea lui Iisus înlăuntrul inimii.*

Sfântul Ioan Scărarul scrie şi el: „Să se lipească pomenirea lui Iisus de suflarea ta, şi atunci vei cunoaşte folosul liniştii”[79]. Iar Sfântul Isihie zice: „De voieşti, aşadar, să acoperi cu ruşine gândurile şi să te linişteşti cu bucurie şi să păstrezi cu uşurinţă trezvia în inimă, rugăciunea lui Iisus să se lipească de răsuflarea ta, şi vei vedea cum se împlineşte aceasta în puţine zile”[80].

23. Cel *ce voieşte să vegheze cu mintea, şi mai ales începătorul, trebuie să se aşeze în vremea rugăciunii într-o chilie liniştită şi neluminată, pentru a-şi aduna astfel în chip natural mintea şi cugetarea din revărsare.*

De aceea, pe lângă cele arătate mai sus şi rânduite de Sfinţii şi marii Părinţi, potrivit mărturiilor înfăţişate de noi, despre răsuflarea prin nări şi despre trebuinţa de a ne ruga şi de a cugeta şi veghea înlăuntrul inimii, în Domnul nostru Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, şi în sfântul şi mântuitorul Lui nume[81], şi de a cere de la El mila, mai e de adăugat şi aceea că cel ce se sârguieşte să vegheze cu mintea în inimă, şi mai ales începătorul, trebuie să

---

[78] Numai cu numele Domnului Iisus poate fi inima păzită. Altfel, pune stăpânire pe ea „balaurul”, stârnind în ea iubiri mai puţin curate: iubirea de sine, iubirea de plăceri, care o închid propriu-zis într-un orizont mărginit, întunecând-o şi pasionând-o în mod inferior. „Înghiţind” în ea pe Domnul Iisus şi Domnul Iisus „înghiţind-o” pe ea, ei îi devine propriu orizontul infinităţii şi al iubirii curate, de adevărată depăşire, aflată în Hristos, sau lumina Lui nesfârşită. Ea nu mai e preocupată de ea însăşi în mod egoist; ea îi îmbrăţişează pe toţi şi pe toate. Prin numele lui Iisus ea intră în întinderile de lumină şi de iubire din interiorul lui Iisus, intră în atmosfera Lui. Căci a rosti numele lui Iisus înseamnă a gândi la El cu emoţie şi aceasta înseamnă a intra în legătură vie cu El. Numele lui Iisus prinde rădăcini dătătoare de rod nu într-o inimă statică, ci într-o simţire „umedă”, ce creşte şi ea continuu şi e pururea vie şi caldă în iubirea ei faţă de Iisus. Inima în acest înţeles nu mai poate fi cugetată fără numele lui Iisus, fără gândirea la El şi fără iubirea Lui, care o ţine în această mişcare.

[79] *Scara,* XXVII, PG 88, 1112 C.

[80] *Despre trezvie şi virtute,* II, 80, *PG* 95, 1537 A (*Filoc.* rom., IV, p. 103). Se recomandă legarea pomenirii numelui lui Iisus de ritmicitatea neîntreruptă a răsuflării, pentru a se obişnui să capete şi ea această ritmicitate neîntreruptă. Nu e nimic bizar în aceasta legare a vieţii sufleteşti şi duhovniceşti de trup. Aceasta e o lege a fiinţei omeneşti.

[81] Dacă, rugându-ne în inima în care este Hristos, ne rugăm înlăuntrul lui Hristos Însuşi, e vădit că ne rugăm şi în numele Lui, prin a cărui pomenire şi gândire noi ne introducem şi ne menţinem în Hristos. În sensul acesta însuşi numele lui Hristos, chemat de noi, punându-ne în legătură cu Hristos, e mântuitor.

șadă totdeauna, dar mai cu seamă în vremea rânduită pentru rugăciune, într-un colţ liniştit şi neluminat, precum învaţă şi poruncesc dumnezeieştii Părinţi şi dascăli care au avut experienţa acestei preafericite lucrări. Deoarece privirea şi vederea ochilor se împrăştie în chip natural spre cele privite şi văzute, şi prin aceasta pricinuiesc împărţirea cugetării, ba o şi sfârtecă şi o fac de multe feluri[82], prin închiderea ei, cum s-a spus, într-o cămară liniştită şi întunecoasă, însăşi împrăştierea şi nestatornicia, pricinuite de vedere şi privire, încetează şi astfel mintea, vrând nevrând, se linişteşte şi se adună. Căci zice Marele Vasile: „Mintea neîmprăştiată spre cele din afară şi nerevărsată prin simţuri spre lume urcă din nou spre ea însăşi”[83].

24. *Minţii i se dăruieşte statornicia înainte de toate prin Domnul nostru Iisus Hristos şi prin chemarea cu credinţă în inimă a sfântului Său nume. Dar la aceasta ajută şi metoda naturală a inspirării aerului în inimă, şi şederea într-un loc liniştit şi neluminat, şi cele asemenea.*

Dar înainte de acestea, mai bine zis înainte de toate, în această luptă mintea e ajutată de dumnezeiescul har, venit în suflet prin chemarea curată şi neîmprăştiată şi de un singur gând[84] a Domnului nostru Iisus Hristos în inimă; deci nu de simpla metodă naturală prelungită, de inspiraţia pe nări, sau de şederea într-un loc liniştit şi întunecos. Acestea n-au fost statornicite de Sfinţii Părinţi pentru altceva decât ca nişte mijloace ajutătoare pentru adunarea minţii în ea însăşi, prin întoarcerea din împrăştierea ei obişnuită şi prin luarea-aminte. E ceea ce am spus şi mai înainte. Dar prin ele mintea câştigă şi puterea de a se ruga neîncetat şi curat şi fără împrăştiere[85].

---

[82] Produc în ea contraziceri, sfârtecând-o şi făcând-o să se lupte cu ea însăşi şi anulând puterea ei de a ajunge la vreun sens unitar, care să o mulţumească şi să dea omului putinţa să-şi închine viaţa unei slujiri unitare superioare.

[83] *Epistola către Grigorie..., PG* 32, 228 A.

[84] Studiul cel mai recent asupra „rugăciunii monologiste” este al lui Dom Lucien Regnault, „La prière continuelle «monologiste» dans la littérature apophtegmatique”, în: *Irénikon,* 1974, nr. 4, pp. 462-494. Autorul spune că termenul a fost folosit prima dată de Ioan Scărarul *(PG* 88, 889 D), ca atribut pentru „Rugăciunea lui Iisus” („Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă!”), „pentru că ea exclude, evident, multiplicitatea cuvintelor, dar mai ales multiplicitatea şi varietatea gândurilor, în special aceea care comportă în mod necesar «contrazicerea»„ (p. 469).

[85] Autorii scrierii de faţă fac o deosebire între adunarea minţii în ea însăşi şi aducerea harului în inimă. Ultimul lucru e ajutat de chemarea neîncetată a numelui lui Iisus. numai cel dintâi lucru, adică ceea ce dă omul, e ajutat de o respirare regulată şi de şederea într-un loc întunecos. Dar prin adunarea în sine mintea capătă puterea de a se ruga neîncetat. Încât venirea harului e numai rezultatul indirect al respiraţiei regulate şi al şederii într-un loc întunecos. Avem aici ceva cu totul deosebit de metodele yoghine, care au un caracter pur natural şi nu urmăresc intensificarea relaţiei

Căci, cum zice Sfântul Nil, „Iuarea-aminte, căutând rugăciune, va afla rugăciune. Pentru că rugăciunea urmează luării-aminte, măcar că e altceva. De aceea trebuie să ne străduim spre ea”[86].

Dar despre acestea, atât. Iar tu, fiule, de voieşti să ai viaţă şi de doreşti să vezi zile bune *(Psalm* 33, 12) şi să trăieşti în trup ca şi cum ai fi fără trup, vieţuieşte după canonul şi regula aceasta.

25. *Cum trebuie să-şi petreacă cel ce se linişteşte răstimpul de seara până la Utrenie (privegherea de la miezul nopţii). Şi începutul învăţăturii pe larg.*

După ce apune soarele, chemând pe Preabunul şi Atotputernicul Domn Iisus Hristos în ajutor, aşază-te pe un scăunel în chilia liniştită şi neluminată. Şi adunându-ţi mintea din umblarea şi rătăcirea ei pe afară şi împingând-o uşor înlăuntrul inimii, prin inspirarea aerului pe nas, umple-o cu gândurile de rugăciune sau cu: „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă!”, adică introdu înlăuntru, oarecum unite cu respiraţia, şi cuvintele rugăciunii.

Căci zice Sfântul Isihie: „Uneşte trezvia şi numele lui Iisus cu respiraţia, ca şi gândul neîncetat la moarte cu smerenia. Căci amândouă sunt de folos”[87]. În felul acesta, să ai, împreună cu rugăciunea şi cu celelalte ce ţi le-am spus, şi gândul la judecata şi la răsplătirea faptelor bune şi rele; şi să te socoteşti din tot sufletul mai păcătos decât toţi oamenii şi mai nelegiuit decât dracii înşişi şi că vei avea să fii pedepsit veşnic[88]. Dacă gândul la cele arătate va produce în tine frângere de inimă şi plâns cu lacrimi, stăruie în el până ce acestea vor trece de la sine. Iar dacă nu te-ai învrednicit încă de darul lacrimilor, nevoieşte-te şi roagă-te cu cuget smerit ca să le agoniseşti pe acestea. Căci prin acestea ne curăţăm de patimi şi de întinăciuni şi ne facem părtaşi de stările cele bune şi

---

credinciosului cu persoana lui Iisus Hristos. Rugătorul credincios prin interiorizare se umple de dragostea lui Hristos, nu se concentrează simplu în esenţa sa proprie, care până la urmă face parte din esenţa impersonală a totului.

[86] Din scrierea *Despre rugăciune,* atribuită în *PG* 79, 1165-1200, lui Nil Sinaitul (vezi *Filoc.* rom., 1, p. 188). Rugăciunea e altceva decât luarea-aminte (sau concentrarea minţii), căci ultima e a omului, pe când prima e a harului, dacă e rugăciune neîmprăştiată.

[87] *Cuvânt despre trezvie şi virtute,* II, 87, *PG* 93, 1540 D *(Filoc.* rom., IV, p. 105).

[88] Pomenirea numelui lui Iisus trebuie să fie nu numai o repetare formală a numelui, ci să fie însoţită de gândul plin de simţire la moarte, la judecata de după moarte şi la păcatele concrete pentru care cel ce se roagă va avea să dea socoteală la acea judecată. Aceasta face ca pomenirea numelui lui Iisus să o unească cu cererea milei Lui. Rugăciunea lui Iisus nu e, prin urmare, numai o tehnică formală, ci persistenţa unei stări de profundă emoţie, care merge până la lacrimi. E o stare existenţială, plină de cutremur, a întregii fiinţe.

izbăvitoare[89]. De aceea zice Sfântul Ioan Scărarul: „Precum focul topeşte trestia, aşa lacrima curată curăţă toată întinăciunea văzută şi nevăzută”[90]. Iar alt Sfânt Părinte zice: „Cel ce voieşte să se desfacă de răutăţi cu plângere se desface; şi cel ce voieşte să agonisească virtuţi cu plângere le agoniseşte. Şi dacă n-ai frângere de inimă, cunoaşte că ai slavă deşartă. Pentru că aceasta nu lasă sufletul să se umilească”[91].

Iar dacă nu vin lacrimile, scufundă-te în aceste gânduri cu rugăciunea, un ceas; apoi ridicându-te, rosteşte cu luare-aminte Pavecerniţa cea Mică şi, iarăşi şezând, ţine rugăciunea cu toată puterea, în chip curat şi fără împrăştiere, adică fără griji şi fără vreun gând sau vreo închipuire oarecare, ci cu multă trezvie, o jumătate de ceas, precum s-a spus[92]. În afară de răsuflare şi de hrană, fii, în rugăciune, străin de toate, dacă voieşti să fii numai cu mintea. Apoi, însemnându-te cu semnul cinstitei şi de viaţă făcătoarei Cruci şi însemnând, de asemenea, şi patul, aşază-te pe el şi te gândeşte la bunătăţile viitoare sau la pedepse, la firea trecătoare şi înşelătoare a celor vremelnice, la cea fără de veste şi obştească datorie, adică la moarte, la înfricoşata dare de seamă de după sfârşit şi înainte de sfârşit, amintindu-ţi de greşelile tale din toată vremea, pe scurt, şi cerând cu căldură iertarea lor, apoi, cercetându-te cu de-amănuntul cum ţi-ai petrecut ziua care a trecut. Apoi, întinzându-te şi spunând rugăciunea, potrivit celui ce a spus: „Pomenirea lui Iisus să se culce cu tine”, dormi cinci sau şase ore. Mai bine zis, dormi după cât e de lungă noaptea[93].

26. *Cum trebuie să faci Utrenia şi cum să petreci timpul până dimineaţa.*

Trezindu-te şi lăudând pe Dumnezeu şi chemându-L iarăşi în ajutor, începe întâi primul lucru, adică să te rogi în inimă fără împrăştiere şi în chip curat până la un ceas. Căci în acest timp mintea se află în starea cea mai liniştită şi mai netulburată. De aceea, ni s-a poruncit să jertfim lui Dumnezeu

[89] Lacrimile au fost socotite de Părinţi un dar al lui Dumnezeu. Căci ele nu vin numai prin voia noastră, deşi gândul la moarte şi la judecată pregăteşte venirea acestui dar. Căci te poţi gândi la moarte cu resemnare, cu încruntare, dar fără lacrimi. Ele sunt semnul ultimului grad de smerenie şi de pocăinţă. De aceea ele implică credinţa în Dumnezeu şi sunt un mijloc de curăţire şi de viaţă nouă, din frica de Dumnezeu şi din dragostea pentru El.

[90] *Scara,* VII, FG 88, 808 B.

[91] *Apophtegmata Patrum (Patericul), PG* 65, 355 A.

[92] Despre trecerea de la Rugăciunea lui Iisus, făcută şezând, la cântarea făcută în picioare, a vorbit înainte de autorii scrierii de faţă, Grigorie Sinaitul *(Cum trebuie alungate gândurile,* în: *Filoc.* gr., ed. a III-a, vol. IV, p. 81; *Filoc.* rom., vol. VII).

[93] Iarna când înserează mai curând (la ora 16, 30 apune soarele), timpul de somn până la miezul nopţii e mai lung.

cele întâi născute şi cele mai alese ale noastre *(Deuteronomul* 12, 6), adică să-l înălţăm în chip neclintit cel dintâi gând prin rugăciunea curată către Domnul nostru Iisus Hristos. Căci zice Sfântul Nil: „Rugăciune săvârşeşte acela care aduce tot gândul lui cel dintâi lui Dumnezeu”[94]. După aceea cântă Miezonoptica.

Iar dacă nu te-ai întărit încă pentru o liniştire mai desăvârşită şi de aceea încă nu poţi, cum am spus, să fii răpit (în rugăciune), sau dacă nu o poţi aceasta pentru vreo altă pricină, cum se întâmplă celor ce sunt încă începători în această lucrare, sau, mai rar, şi celor înaintaţi, dar încă neajunşi la desăvârşire (căci cei desăvârşiţi toate le pot în Hristos, Care-i întăreşte pe ei, cf. *Filipeni* 4, 13) –, ridicându-te din somn şi ţinându-te cu toată puterea treaz, cântă mai întâi Miezonoptica cu toată luarea-aminte şi pătrunderea.

Apoi, şezând, roagă-te, în chip curat şi neîmprăştiat, în inimă, cum s-a arătat, o oră; mai bine zis, atât cât îţi va da putere Dătătorul bunătăţilor. Căci zice Scărarul: „Noaptea dă timpul cel mai lung luării-aminte, iar cel mai scurt cântării. Iar ziua, pregăteşte-te după puterea ta”[95].

Iar dacă nevoindu-te şi în acest chip eşti stăpânit încă de moleşeală şi de lene, şi mintea îţi este tulburată de vreo întâmplare oarecare, ridică-te, trezeşte-te pe cât poţi, stăruind în rugăciune. Apoi, aşezându-te, sileşte-te să te rogi, precum s-a scris înainte, având grijă, întotdeauna să vorbeşti prin rugăciunea curată lui Dumnezeu Cel curat. Apoi, ridicându-te, spune cu înţelegere cei şase psalmi, pe al cincizecilea şi canonul, precum voieşti. Apoi, şezând şi priveghind, roagă-te cu curăţie o jumătate de oră[96]. Şi iarăşi, ridicându-te, cântă „Laudele”, „Doxologia” obişnuită, Ceasul întâi şi fă apoi apolisul. Cele spuse prin buzele tale să răsune atât cât să fie auzite numai de urechile tale, odată ce ni s-a poruncit să aducem lui Dumnezeu şi roadele buzelor noastre *(Evrei* 13, 15). Să mulţumeşti din tot sufletul şi din tot cugetul Iubitorului de oameni, Purtătorului de grijă şi Preaînţeleptului nostru Dumnezeu, Celui ce după a Lui milă nesfârşită ne-a învrednicit pe noi să străbatem liniştit marea nopţii care a trecut şi să vedem postata luminoasă a zilei de faţă; şi să-L rogi tot aşa de fierbinte să ne ajute să străbatem neînviforaţi furtuna întunecată şi sălbatică a demonilor şi a patimilor şi să ne miluiască pe noi.

---

[94] Evagrie Ponticul, *Cuvânt despre rugăciune,* 126, *Filoc.* rom., I, p. 115. Vezi şi Sf. Marcu Ascetul, *Despre Botez, Filoc.* rom., I, p. 115.

[95] *Scara,* XXVII, *PG* 88, 1116 C.

[96] E o Utrenie întreruptă din loc în loc de adunarea minţii şi de rugăciunea lui Iisus. Poate că şi de aceea se numeşte Utrenia şi „Priveghere”, având să fie mereu întreruptă de răstimpuri închinate luării-aminte. Utrenia o făcea isihastul în chilie, după miezul nopţii, dată fiind depărtarea chiliei lui de biserică.

27. *Cum trebuie să petrecem de dimineaţa până seara.*

Iar de dimineaţa până la prânz petrece în rugăciunea curată şi neîmprăştiată a inimii, dăruindu-te întreg lui Dumnezeu întreg, atât cât îţi stă în putere, ca, rugându-te Lui cu inimă înfrântă, să-ţi ajute ţie, celui neputincios şi trândav şi lipsit de voinţă. Citeşte în picioare ceea ce ţi s-a rânduit din *Psaltire,* din *Apostol* şi din *Sfânta Evanghelie.* Fă şi rugăciunile către Domnul nostru Iisus Hristos şi cele către Preasfânta Născătoare de Dumnezeu. Şezând apoi, fă şi celelalte citiri din dumnezeieştile *Scripturi.* După acestea, cântă cu înţelegere Ceasurile obişnuite, alcătuite cu multă înţelepciune de către Părinţii Bisericii, stăruind în ferirea sufletului de nelucrare, care este învăţătoarea a toată răutatea. Depărtează, odată cu patimile, şi prilejurile lor, chiar dacă unele par mici şi nevătămătoare.

28. *Despre ferirea de nelucrare şi despre trebuinţa ca cel ce se linişteşte să păzească toată predania bisericească.*

Zice Sfântul Isaac: „Păziţi-vă, iubiţilor, de nelucrare, fiindcă în ea se ascunde moartea sigură. Căci fără ea nu e cu putinţă să se cadă în mâinile celor ce se străduiesc să robească pe monah. Nu pentru psalmi ne va judeca Dumnezeu în ziua aceea, nici pentru pregetarea în rugăciune, ci pentru că părăsirea acestora dă putinţă de intrare demonilor. Iar când vor găsi loc şi vor intra şi vor închide uşile ochilor noştri[97], ne vor copleşi cu tirania şi necurăţia lor; căci ei stăpânesc, după hotărârea dumnezeiască, pe slujitorii lor cu cea mai cumplită răzbunare. Şi aşa ajungem robi lor, din cauza nesocotirii lucrurilor mici, de care ni se cere să ne îngrijim pentru Hristos, cum s-a scris de către cei preaînţelepţi: «Cel ce nu supune voia sa voii lui Hristos va fi supus vrăjmaşului său». Deci aceste lucruri, care se par mici[98], să le socoteşti ca nişte ziduri faţă de cei ce ne iau pe noi în robie. De aceea, cu înţelepciune s-a rânduit, de către cei ce ţin rânduiala Bisericii, să se împlinească acestea înăuntrul chiliei, pentru păzirea vieţii noastre în duhul descoperirii (revelaţiei). Pentru aceea, pe nedrept e socotită mică nesocotirea lor de către cei neînţelepţi, care nu se gândesc la paguba pricinuită de aceasta. Sunt oameni care îşi fac şi începutul, şi continuarea drumului într-o libertate neînfrânată, care este maica patimilor. De aceea, e mai bine să ne silim să nu nesocotim cele mici, decât să dăm loc păcatului prin lărgimea ce ne-o dăm. Căci sfârşitul acestei libertăţi necuvenite

[97] Vor închide uşile ochilor sufleteşti ca să nu vadă cele bune, să nu vadă pe Dumnezeu în inimă; vor închide pe om în el însuşi şi în plăcerile lui, făcându-l orb faţă de ceea ce e dincolo de această îngustime.

[98] Citirea psalmilor şi rostirea rugăciunilor sunt socotite de unii lucruri mici, declarând că importantă este unirea cu Dumnezeu şi desăvârşirea prin ea. Dar aceste lucruri mici le prilejuiesc pe cele mari, pentru că în lipsa lor putem fi luaţi în stăpânire de demoni.

este o robie cumplită”[99].

Şi iarăşi: „O, ce dulci sunt prilejurile patimilor! Uneori poate cineva să taie patimile şi se linişteşte prin îndepărtarea lor şi se bucură de încetarea lor. Dar pricinile lor nu le poate îndepărta. De aceea, suntem ispitiţi chiar fără să vrem. Şi ne întristăm de patimi, dar ne place să rămână în noi pricinile lor. Nu dorim patimile, dar primim cu plăcere prilejurile care le pricinuiesc în noi[100]. De aceea, cele din urmă se fac pricini ale celor dintâi prin lucrarea lor. Căci cel ce iubeşte prilejurile patimilor se supune şi se face rob, fără să vrea, patimilor. Cel ce urăşte păcatele sale se opreşte de la ele, şi cel ce le mărturiseşte va dobândi iertare. Dar e cu neputinţă cuiva să părăsească deprinderea păcatului înainte de a fi dobândit duşmănia faţă de el şi de a obţine iertare înainte de mărturisirea păcatelor. Căci cea dintâi (duşmănia faţă de păcat) este pricina adevăratei smerenii, iar cea de a doua (mărturisirea) este pricina străpungerii ce se naşte în inimă din ruşine”[101].

Şi iarăşi: „Nu este alt păcat neiertat decât cel pentru care nu se face pocăinţă”[102].

Dar despre acestea, ajunge. Iar tu, după cântarea Ceasurilor amintite, mănâncă, ţinând şi în timpul mâncării rugăciunea, ca, făcând aşa, să ajungi, prin puterea harului, la deprinderea de a te ruga neîncetat[103]. Dar cuvântul

[99] „Cuv. 42”, pp. 174-175. Libertatea ce o dă patima e aparentă; ea se dovedeşte în scurtă vreme cumplită robie. Beţia, desfrânarea, lenea se prezintă la început ca manifestări de libertate. Dar curând, crescând puterea lor, ele se dovedesc monştri care ne înlănţuie şi ne duc la slujirea lor fără să ne putem opune.

[100] Ne întristăm când patimile ne-au robit, dar ne place să gustăm la început puţin din ele. Socotim că aceste gustări nu ne vor duce la patimi. Adică ne bucurăm de prilejurile patimilor. Dar aceasta înseamnă că şi pricinile patimilor rămân în noi şi le iubim. Rămân ca nişte rădăcini care, îndată ce sunt puţin udate, înverzesc cu repeziciune. De aceea efortul de mortificare a lor sau de păzire de ele trebuie să continue toată viaţa.

[101] „Cuv. 55”, p. 218. Mărturisirea păcatelor e pe de o parte o biruire a ruşinii pentru ele, pe de alta, o adâncire a sentimentului de ruşine, fapt care produce străpungerea sau zdrobirea inimii. Căci mărturisirea nu e o biruire a ruşinii prin ne-simţire, ci prin scârba de păcat şi prin teama de pedeapsa veşnică pentru el. În mărturisire are loc o ruşine culminantă pentru păcat şi bărbăţia care o biruieşte. E bărbăţia ostaşului în toiul luptei, superioară celei dinainte de luptă. Duhovnicul ajută la amândouă. Numai aşa mărturisirea e un eveniment duhovnicesc de adâncă zguduire şi un început de viaţă nouă. Altfel, devine un act lipsit de simţire, formal, care nu răscoleşte fiinţa şi nu ajută la înnoirea vieţii. Cu această străpungere de inimă s-au pocăit şi cei ce au devenit creştini în ziua Cincizecimii (*Fapte* 2, 37-38).

[102] „Cuv. 30”, p. 121.

[103] Poate că fapte bune singulare se pot săvârşi şi numai prin efortul omului. Dar deprinderea de a le săvârşi, prin stăruirea neîncetată în ele, şi de a nu altera faptele

despre hrana care susţine trupul, prin înţelepciunea negrăită a Făcătorului, să mai fie aşteptat puţin. Să dăm rând mai întâi cuvântului despre hrana care susţine şi dă viaţă sufletului. Aceasta este, potrivit Sfinţilor, sfinţita şi îndumnezeitoarea rugăciune. Şi e foarte cuvenit să facem aşa, deoarece şi sufletul e mai de preţ decât trupul.

29. *Tot despre rugăciune şi despre trebuinţa de a ne ruga totdeauna.*

Precum trupul acesta al nostru în lipsa sufletului e mort şi rău-mirositor, la fel şi sufletul care nu se mişcă prin rugăciune este mort şi nenorocit şi rău-mirositor.

Căci trebuie să socotim lipsirea lui de rugăciune mai amară decât orice moarte, cum bine ne învaţă marele Daniil prorocul, care voia mai bine să moară decât să fie lipsit, fie şi măcar o clipă, de rugăciune *(Daniel* 6, 11 ş. u.; 10). La fel ne învaţă dumnezeiescul Gură de Aur: „Tot cel ce se roagă vorbeşte cu Dumnezeu. Şi cine nu ştie ce mare lucru este ca, om fiind, să stai de vorbă cu Dumnezeu? Dar nimeni nu poate să înfăţişeze această cinste prin cuvânt. Căci această cinste întrece chiar şi măreţia îngerilor"[104]. Şi iarăşi: „Rugăciunea e o lucrare comună a îngerilor şi a oamenilor şi, în privinţa rugăciunii, nimic nu desparte o fire de alta. Ea te desparte de animale, ea te uneşte cu îngerii. Prin ea se ridică cineva repede la petrecerea, la viaţa şi traiul acelora, la cinstea, la nobleţea, la înţelepciunea şi înţelegerea lor, silindu-se să-şi petreacă toată viaţa în rugăciuni şi în slujirea (închinarea) adusă lui Dumnezeu"[105]. Şi iarăşi: „Când vede diavolul sufletul îngrădit în virtuţi, nu îndrăzneşte să se apropie, temându-se de tăria şi de puterea pe care i-o dau rugăciunile, hrănind sufletul mai bine decât hrănesc mâncărurile trupul"[106]. Şi iarăşi: „Rugăciunile sunt nervii sufletului. Căci precum trupul e susţinut laolaltă prin nervi, şi prin ei se mişcă în chip unitar, persistă şi îşi menţine tăria, iar dacă îi taie cineva pe aceştia, desface toată armonia trupului, tot aşa sufletele se armonizează şi se

---

bune cu cele rele nu o poate dobândi cineva decât cu ajutorul harului. Altfel, poate face din când în când câte un bine, din plictiseala monotoniei pe care o produc faptele rele. De aceea şi păgânii fac uneori bine; dar nu pot face numai bine. Deprinderea câştigată prin stăruinţă implică o putere deosebită a duhului omului, putere mai presus de fire, şi mai ales deprinderea rugăciunii neîncetate.

[104] Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre rugăciune,* II, *PG* 50, 779.

[105] *Despre rugăciune,* II, *PG* 50, 779-780.

[106] *Despre rugăciune,* II, *PG* 50, 780. Rugăciunea hrăneşte sufletul, pentru că aduce puterea lui Dumnezeu în el, pentru că prin dialogul cu Dumnezeu i se comunică sufletului puterea şi viaţa Lui. Dacă ar fi o simplă lucrare a omului, ea n-ar putea hrăni sufletul cu ceva ce nu e în el însuşi. În general omul nu se poate înnoi prin el însuşi. Căci dacă fiinţa lui e rea, de unde să scoată din ea o putere prin care să biruiască această slăbiciune?

susţin laolaltă prin rugăciuni, şi prin ele străbat cu uşurinţă drumul evlaviei[107]. Deci, dacă te lipseşti de rugăciune, faci ceva ca şi când ai scoate peştele din apă. Precum apa e viaţa aceluia, aşa îţi este ţie rugăciunea. Precum acela trăieşte prin apă, aşa noi putem să ne înălţăm la ceruri şi să ajungem aproape de Dumnezeu prin rugăciune"[108].

Şi iarăşi: „Rugăciunea şi cererea fac pe oameni biserici ale lui Dumnezeu; şi precum aurul şi pietrele scumpe şi marmura fac casele împăraţilor, aşa rugăciunea face pe oameni biserici ale lui Hristos. Ce laudă mai mare s-ar putea aduce rugăciunii decât că zideşte biserici lui Dumnezeu? Şi Acela pe Care nu-L încap cerurile intră în sufletul viu prin rugăciuni"[109]. Şi iarăşi: „Ar putea vedea cineva puterea rugăciunii Sfinţilor şi în aceea că Pavel, care alerga prin toată lumea ca un înaripat, locuia în închisori, suferea biciuiri, purta lanţuri, trăia plin de sânge şi în primejdii, scula morţii, vindeca boli, nu se bizuia pe niciuna din acestea în mântuirea oamenilor, ci-şi împrejmuia sufletul cu rugăciuni; şi, după ce săvârşea aceste semne şi învia morţii, alerga la rugăciune ca un atlet spre cununa din stadion. Căci rugăciunea pricinuieşte şi învierea morţilor, şi toate celelalte. Pentru că puterea ce o are asupra pomilor apa, aceea o au asupra vieţii rugăciunile Sfinţilor"[110].

Şi iarăşi: „Rugăciunea e prilejul mântuirii, pricinuitoarea nemuririi, zidul nesurpat al Bisericii, adăpostul nejefuit, înfricoşător demonilor, mântuitor nouă, binecredincioşilor"[111]. Şi: „Precum toate bogăţiile urmează unei împărătese care intră într-o cetate, aşa toate virtuţile intră împreună cu rugăciunea care pătrunde într-un suflet"[112]. Apoi iarăşi: „Ceea ce este temelia pentru casă, aceea este rugăciunea pentru suflet. Trebuie să o fixăm întâi pe aceasta ca o bază şi ca o rădăcină în suflet şi apoi să zidim cu sârguinţă pe ea

---

[107] Un medic german mi-a declarat că astenia nervoasă, atât de răspândită în zilele noastre, îşi are leacul şi în cruce, adică în înţelegerea rostului superior al greutăţilor vieţii şi în răbdarea lor folositoare pentru creşterea duhovnicească a omului. În orice caz, rugăciunea, întărind cu putere dumnezeiască sufletul, aduce întărire şi nervilor trupului. Ea aduce linişte şi, prin aceasta, potoleşte agitaţia care se prelungeşte şi în nervi.

[108] *Despre rugăciune,* II, *PG* 50, 781.

[109] *Despre rugăciune,* II, *PG* 50, 783. Rugăciunea face pe om biserică a lui Dumnezeu, dar şi preot al Lui. Căci şi Hristos Însuşi Se află în sufletul care se roagă împreună cu Sfântul Duh, Care se roagă cu suspine negrăite în noi, sau Se întipăreşte în eul nostru în rugăciune. Pentru că biserica nu e numai locul unde se roagă omul, ci şi locul unde Se află Hristos.

[110] *Despre rugăciune,* II, *PG* 50, 783. Rugăciunea e mai tare ca toate. Pentru că în ea e Dumnezeu, sau în ea omul e plin de Dumnezeu.

[111] *Despre rugăciune,* II, *PG* 50, 784.

[112] *Despre rugăciune,* II, *PG* 50, 786.

cumpătarea şi grija de săraci, şi toate legile lui Hristos"[113]. „Rugăciunea sârguincioasă este lumina minţii şi a sufletului, lumină nestinsă şi neîncetată[114].

De aceea, cel viclean aruncă zeci de mii de grămezi de gânduri învălmăşite în minţile noastre. Şi cele ce niciodată nu le-am gândit, acestea le adună în vremea rugăciunii şi le varsă în sufletul nostru"[115]. „Mare armă este rugăciunea, mare asigurare"[116].

Iar de Dumnezeu cuvântătorul (Teologul) zice: „Să-ţi fie pomenirea lui Dumnezeu mai neîntreruptă decât respiraţia"[117]. Şi iarăşi: „Cugetă la Dumnezeu mai neîntrerupt decât respiri"[118].

Sfântul Isaac zice la rândul său: „Fără rugăciunea neîncetată nu te poţi apropia de Dumnezeu"[119] şi: „A da minţii după osteneala rugăciunii o altă grijă înseamnă a pricinui împrăştierea cugetării"[120]; şi: „Orice rugăciune în care trupul nu se oboseşte şi inima nu se întristează trebuie socotită un făt lepădat, pentru că acea rugăciune e fără suflet"[121]. Iar Sfântul Ioan Scărarul zice: „Rugăciunea este, după fiinţa ei, apropierea şi unirea omului cu Dumnezeu; iar

---

[113] *Despre rugăciune,* 11, *PG* 50, 786. Rugăciunea e fundamental sufletului, pentru că în ea e Hristos, ipostasul firii omeneşti în general, deci şi al firii noastre. Orizontalitatea slujirii oamenilor creşte din verticalitatea unirii cu Hristos, sau din adâncimea care prin noi ajunge mai departe de noi, în Dumnezeu. Din acel izvor de adâncime infinită ies puterile slujirii oamenilor, aşa cum apa care adapă câmpiile iese din adâncul pământului.

[114] Rugăciunea răsare din evidenţa şi simţirea prezenţei lui Dumnezeu şi întăreşte această evidenţă şi simţire. Iar Dumnezeu dă un sens tuturor. Prin El ştim pentru ce trăim: pentru desăvârşirea noastră din El prin iubirea faţă de toţi oamenii, văzuţi şi ei, ca şi noi, în lumina valorii eterne a fiecărui om, lumină pe care ne-a arătat-o Fiul lui Dumnezeu făcându-Se om pentru vecii vecilor.

[115] *Despre rugăciune,* II, *PG* 50, 786. Cu cât voim să strângem mintea mai mult într-un singur gând esenţial al rugăciunii, cu atât pornirea ei contrară încearcă să se împotrivească, împrăştiindu-se în tot felul de gânduri mărunte. Iar cel rău o stimulează în aceasta. Căci tot ce se petrece în noi nu provine numai din noi, ci şi din înrâuriri mai puternice decât noi.

[116] *Despre rugăciune,* II, *PG* 50, 786.

[117] Sf. Grigorie Teologul, „Cuv. XXVI", 4, *PG* 36, 16 B.

[118] „Cuv. XXVII", 4, *PG* 36, 16 B.

[119] Neidentificat.

[120] Neidentificat.

[121] Neidentificat. Tema aceasta a fost dezvoltată de Sf. Grigorie Palama împotriva lui Varlaam, în „Cuv. II" din *Triada I şi II pentru isihaşti* (vezi *Filoc.* rom., vol. VII). Faţă de Varlaam, care spunea că omul trebuie să fie comod ca să poată medita nestingherit, Sf. Grigorie Palama spunea că numai trupul care simte neputinţa strigă cu toată puterea către Dumnezeu.

după lucrare, rugăciunea este putere susţinătoare a lumii, împăcare cu Dumnezeu, maica lacrimilor şi totodată fiica lor, ispăşirea păcatelor, punte împotriva ispitelor, peretele din mijloc împotriva necazurilor, zdrobirea războaielor, lucrarea îngerilor, hrana tuturor cetelor netrupeşti, veselia viitoare, lucrarea fără margini, izvorul virtuţilor, pricinuitoarea darurilor (harismelor), propăşirea nevăzută, hrana sufletului, luminarea minţii, securea care taie deznădejdea, dovedirea nădejdii, scăpare de întristare, bogăţia monahilor, comoara sihaştrilor, micşorarea mâniei, oglinda înaintării, arătarea măsurilor, darea pe faţă a stării ajunse, descoperirea celor viitoare, semnul măririi. Rugăciunea este judecătoarea celui ce se roagă, judecata şi scaunul de judecată al lui Hristos înainte de scaunul judecăţii viitoare"[122]. Şi iarăşi: „Rugăciunea nu e nimic altceva decât înstrăinarea de lumea văzută şi nevăzută"[123].

Iar Sfântul Nil zice: „De voieşti să te rogi, leapădă-te de toate, ca să moşteneşti totul"[124]. Şi iarăşi: „Rugăciunea este urcuşul minţii la Dumnezeu"[125]. Şi iarăşi: „Rugăciunea este vorbirea minţii cu Dumnezeu"[126]. Şi apoi: „Precum pâinea este hrană trupului şi virtutea sufletului, aşa e rugăciunea duhovnicească hrana minţii"[127].

Atât despre acestea. Dar e timpul potrivit acum să vorbim pe scurt şi despre hrana trupească, adică despre greutatea, cantitatea şi calitatea ei.

30. *Despre hrana trupească; cum trebuie să se hrănească cel ce se linişteşte.*

---

[122] *Scara,* XXVIII, *PG* 88, 1129 A-B. Fiecare din aceste caracterizări ar descoperi, dacă ar fi explicată, însemnate stări şi trepte duhovniceşti de mare subţirime. În rugăciune se arată şi se trăiesc cele viitoare. Ea deschide orizontul nesfârşitelor perspective de viaţă; ea face străvezii măsurile la care ajunge un om; ea e judecata ce şi-o face cel ce se roagă în faţa lui Dumnezeu, pentru că în ea Se arată şi Hristos şezând pe scaunul de judecată. Ea e trăirea anticipată a vieţii viitoare.

[123] *Scara,* XXVIII, PG 88, 1133 C. E înstrăinarea de legătura ispititoare cu lumea şi de puterile nevăzute ale întunericului, îndemnătoare la rău.

[124] Evagrie Ponticul, *Cuvânt despre rugăciune,* 57, FG 79, 1176 A *(Filoc.* rom., I, p. 102). Numai când eşti liber de toate eşti stăpân peste toate, adică le ai pe toate prin iubire şi prin înţelegere. Dar mai ales le ai în Dumnezeu, în Care sunt toate. Le ai în Dumnezeu, fiind unit cu El prin rugăciune. Orice lucru de care ne legăm cu pasiune ne îngustează vederea şi puterea de îmbrăţişare a tuturor. Această îngustare produce şi ideile definite, cunoscute teoretic, chiar ideile unei cunoştinţe teoretice despre Dumnezeu şi despre cele privitoare la mântuire. Unde nu e rugăciune e, de aceea, împotrivire în idei şi dezbinare.

[125] *Cuvânt despre rugăciune,* 36, PG 79, 1173 D *(Filoc.* rom., I, p. 102).

[126] *Cuvânt despre rugăciune,* 33, 1168 C *(Filoc.* rom., I, p. 98).

[127] *Cuvânt despre rugăciune,* 101 PG 79, 1189 B *(Filoc.* rom., I, p. 101).

S-a scris: „Fiul omului, mănâncă cu cântarul pâinea ta şi bea cu măsură apa ta” *(Iezechiel* 4, 10-11), în aşa fel ca cel ce se nevoieşte după Dumnezeu să poată trăi din acestea. Căci: „dacă nu dai, cum s-a zis, sânge, nu vei lua Duh”[128]. Dar zice şi marele Pavel: „Îmi asupresc trupul meu şi îl robesc pe el, ca nu cumva altora bine vestind să mă fac eu însumi necercat” *(1 Corinteni* 9, 27). La fel, profetul David: „Genunchii mei s-au slăbit de post şi trupul meu s-a istovit din lipsa untului de lemn” *(Psalm* 108, 23). Dar şi de Dumnezeu Cuvântătorul (Teologul) zice: „Prin nimic nu se slujeşte Dumnezeu atât de mult ca prin neplăcuta pătimire; şi lacrimile pun în mişcare iubirea Lui de oameni”[129]. Şi Sfântul Isaac zice: „Precum o mamă se îngrijeşte de copil, aşa se îngrijeşte Hristos de un trup care suferă şi e totdeauna aproape de un astfel de trup”[130]. Şi iarăşi: „În stomacul plin nu se află cunoştinţa tainelor lui Dumnezeu”[131]. Şi: „Precum cei ce seamănă cu lacrimi vor secera snopii veseliei *(Psalm* 125, 6), aşa pătimirii neplăcute îi urmează bucuria”[132]. Şi: „Fericit cel ce se opreşte de la toată dulcea pătimire, care-l desparte de Cel ce l-a zidit”[133]. Şi iarăşi: „De multe ori fiind ispitit prin cele de-a dreapta şi prin cele de-a stânga[134], şi probându-mă pe mine însumi adeseori în aceste două chipuri, şi primind răni nenumărate de la vrăjmaşul, dar învrednicindu-mă şi de mari ajutoare în ascuns, mi-am câştigat mie experienţă din îndelungatul timp al anilor şi, din cercarea şi harul lui Dumnezeu, am învăţat acestea: că temelia tuturor bunătăţilor, şi slobozirea sufletului din robia vrăjmaşului, şi calea care duce la lumină şi la viaţă constau în aceste două moduri: în a te aduna pe tine într-un singur loc şi a posti totdeauna, adică a te canoni (disciplina) pe tine prin

---

[128] Avva Dorotei, *Învăţături*, cap. 10, PG88, 1724 *D. Patericul,* „Pentru Avva Longin”, 5, PG 65, 277 D.

[129] Sf. Grigorie Teologul, „Cuv. XXIV. Pentru cinstirea Sfântului Ciprian”, XI, *PG* 35, 1182 B. Dumnezeu se cinsteşte prin răbdarea greutăţilor, pentru că cel ce face aceasta arată prin credinţa sa că mai presus de toate ale lumii e Dumnezeu.

[130] „Cuv. 56”, p. 223: „Precum un tată se îngrijeşte de un copil, aşa şi Hristos Se îngrijeşte de un trup care suferă pentru El şi este aproape de trupul lui totdeauna”. Trupul celui ce suferă pentru Hristos e trupul lui Hristos Însuşi.

[131] „Cuv. 56”, p. 223: „În trupul iubitor de plăceri nu locuieşte cunoştinţa lui Dumnezeu”.

[132] Neidentificat.

[133] Neidentificat. Părinţii opun „reaua pătimire” (κακοπάθεια), sau pătimirea dureroasă, „dulcei pătimiri”, sau pasiunilor de plăcere. Crucea este o rea pătimire. Ea face străveziu pe Dumnezeu pentru că îl dezlipeşte pe om de cele ale lumii. Dulcea pătimire îl desparte de Dumnezeu, pentru că îl leagă de lume prin plăcerile ce le oferă aceasta trupului.

[134] Omul poate fi ispitit prin cele lumeşti şi prin cele rele, dar şi prin virtuţile dobândite, care-l pot face să se mândrească; la fel şi prin plăceri, şi prin dureri, care-l pot face cârtitor.

înfrânarea stomacului în chip înţelept şi cuminte, prin şedere nemişcată şi prin neîncetata gândire la Dumnezeu. Căci din aceasta vine supunerea simţurilor, din aceasta, vegherea; prin aceasta se îmblânzesc patimile ce se mişcă în trup; din aceasta, blândeţea gândurilor; din aceasta, mişcările luminoase ale cugetării; din aceasta, sârguinţa pentru dumnezeieştile fapte ale virtuţii; din aceasta, înţelesurile înalte şi subţiri; din aceasta, lacrimile fără măsură ce se nasc în tot timpul şi amintirea morţii; din aceasta, înţelepciunea curată, străină cu desăvârşire de orice nălucire care ispiteşte cugetarea; din aceasta, pătrunderea şi ascuţimea cunoştinţei celor de departe; din aceasta, înţelesurile tainice mai adânci, pe care înţelegerea le vede cuprinse în cuvintele dumnezeieşti, mişcările mai lăuntrice ce se nasc în suflet şi felurimea, şi deosebirea duhurilor deosebite de puterile Sfinţilor, şi vederile adevărate care sunt străine de nălucirile deşarte; din aceasta, frica de căile şi cărările din oceanul cugetării[135]; din aceasta, flacăra râvnei care biruieşte toată primejdia şi străbate prin toată frica; din aceasta, căldura care dispreţuieşte toată pofta şi o nimiceşte pe aceasta din cuget[136], şi produce uitarea oricărei amintiri a celor trecătoare, împreună cu a altora. Şi, ca să spunem pe scurt, din aceasta vine libertatea omului adevărat[137], şi bucuria sufletului, şi învierea şi odihna cu Hristos în Împărăţia cerurilor[138].

Iar dacă cineva va nesocoti aceste două (adunarea într-un loc şi postirea neîncetată), să ştie că va fi păgubit nu numai de toate cele dinainte, ci va zdruncina şi temelia tuturor virtuţilor prin dispreţuirea acestor două virtuţi. Şi, precum acestea sunt în suflet începutul şi capătul lucrării dumnezeieşti, şi uşa, şi calea spre Hristos, de le va ţine pe ele şi va rămâne în ele, aşa şi, de va ieşi şi va sări din ele, va ajunge în cele două potrivnice lor, adică va umbla din loc în loc cu trupul şi se va lăcomi în chip necuvenit, şi cele asemenea"[139].

Şi în alt loc: „Cei ce sunt la început trândavi şi moleşiţi se sperie şi se tulbură nu numai de nevoinţele acestea şi de altele asemenea, ci şi de sunetul frunzelor pomilor, şi sunt doborâţi chiar şi de cea mai mică slăbiciune, şi se

---

[135] Cugetarea poate duce pe om, pe nenumărate căi, la nenumărate păreri şi hotărâri, unele mântuitoare, altele pierzătoare. E un ocean nesfârşit de posibilităţi date omului spre alegere. Dar prin frica de pierderea sufletului se pot evita cărările care duc la naufragiu în adâncul oceanului. Corăbierii şi cârmacii de bărci ştiu că în vreme de furtună trebuie aleasă numai o anumită cale, ca să nu fie înghiţiţi de valuri.

[136] Căldura entuziasmului curat pentru cele bune copleşeşte şi nimiceşte căldura interioară a poftei trupeşti, sau a mâniei, sau a ambiţiei.

[137] Libertatea adevărată e libertatea de patimi. Ea este însuşirea omului adevărat şi tare. Până ce omul mai e robit unor patimi inferioare, el are încă ceva din animalul care se mişcă sub puterea instinctelor.

[138] „Odihna" de chinul patimilor şi al grijilor. Ea e unită cu libertatea.

[139] Sf. Isaac Sirul, „Cuv. 26", pp. 109-110.

întorc la cele dinapoi. Iar cei adevăraţi şi cercaţi nu mănâncă să se sature nici legume verzi şi, hrănindu-se cu rădăcini de plante uscate, nu voiesc să guste ceva înainte de ceasul rânduit, chiar dacă trebuie să stea, din pricina slăbiciunii şi a neputinţei, culcaţi pe jos, cu ochii împăienjeniţi de marea sleire a trupului. Ba chiar, dacă s-ar apropia prin acestea în chip necesar de ieşirea din trup, nici atunci nu se lasă să fie biruiţi şi să cadă, datorită voinţei lor întărite. Căci voiesc şi doresc să-şi silească firea lor pentru dragostea lui Dumnezeu[140]. Şi se hotărăsc mai bine să se ostenească pentru virtute decât să păstreze viaţa vremelnică şi toată odihna ce-o poate da ea. Iar când vin asupra lor ispitele, mai degrabă se bucură că se desăvârşesc în ele sau se fac desăvârşiţi. Şi nici în durerile chinuitoare ce trebuie să le rabde în ele nu şovăie în dragostea de Dumnezeu, ci până încetează din viaţă sunt stăpâniţi de dorul să rabde cu bărbăţie ispitele şi nu se dau înapoi, pentru că în ele se fac desăvârşiţi”[141].

Urmând aşadar şi noi acestora, şi ascultând de cel ce porunceşte: „Umblă pe calea împărătească şi nu te abate la dreapta sau la stânga” *(Pilde* 4, 27), îţi dăm ţie şi un chip şi o regulă a căii de mijloc. Ea se înfăţişează precum urmează.

31. *Cum trebuie să se hrănească cel ce se nevoieşte: lunea, miercurea şi vinerea.*

În aceste trei zile ale săptămânii, adică luni, miercuri şi vineri, posteşte până la ceasul al nouălea[142], adică mănâncă o dată pe zi, împărtăşindu-te de şase uncii de pâine[143]. Ia şi din mâncăruri uscate cât ai nevoie, dar cu cumpătare. Apă, dacă voieşti, până la trei sau patru pahare. Urmează Canonul 69 apostolic, care rânduieşte: „Dacă vreun episcop, sau presbiter, sau diacon, sau citeţ, sau cântăreţ nu posteşte în Sfânta Patruzecime (Păresimi) a Paştilor, sau miercurea şi vinerea, să se caterisească, în afară de cazul că ar fi împiedicat de boala trupească. Iar de e mirean, să se excomunice (să se afurisească)”. Iar pentru luni s-a rânduit după aceea de Sfinţii Părinţi.

32. *Cum trebuie să se hrănească marţea şi joia.*

---

[140] Crucea e pentru ei numai un prilej de a face dovada tăriei sufleteşti a duhului lor. Prin această tărie, în care e prezentă şi puterea lui Dumnezeu, ei trec la viaţă şi apoi, la sfârşitul lumii, şi la înviere. Nici apropierea morţii nu slăbeşte dragostea lor de Hristos *(Romani* 8, 35; *Evrei* 11, 33), deci credinţa în El, ca să calce voia Lui. Conştiinţa legăturii cu Hristos e mai tare decât frica şi durerea morţii.

[141] „Cuv. 5”, p. 217. Crucea are putere desăvârşitoare; nu e numai un mijloc de satisfacere juridică a lui Hristos pentru jignirea ce I s-a adus, sau de ispăşire.

[142] Ora 3 după-amiază.

[143] O uncie este egală cu 27 de grame, conform art. „Uncia”, în: *Dictionnaire des antiquités,* ed. IX şi X, Paris.

În aceste două zile, adică marţea şi joia, mănâncă de două ori pe zi. La prânz, ia şase unicii de pâine, ceva fiert şi ceva din mâncărurile uscate, cu cumpătare. Ia şi vin amestecat cu apă până la trei sau patru pahare, dacă ai nevoie. Iar seara, ia trei uncii de pâine şi ceva din mâncărurile uscate, sau niscai fructe şi vin amestecat cu apă, un pahar sau cel mult două, dacă ai sete mare. Căci foarte mult ajută setea şi lacrimilor, dacă e însoţită de priveghere, cum zice Sfântul Ioan Scărarul: „Setea şi privegherea au zdrobit inima; iar din inimă zdrobită au ţâşnit lacrimile”[144]. Iar Sfântul Isaac zice: „Însetează pentru Dumnezeu, ca să te umpli de dragostea Lui”[145].

Iar dacă în aceste două zile alegi mai bine o singură mâncare, foarte bine faci. Pentru că întâiul izvor, şi maica, şi rădăcina, şi temelia tuturor bunătăţilor (virtuţilor) sunt postul şi înfrânarea. Căci zice şi unul din cei din afară: „Alege viaţa cea mai bună. Iar obişnuinţa o va face dulce”. Dar şi Marele Vasile zice: „Unde e hotărârea voinţei, nimic n-o împiedică”. Iar un altul dintre purtătorii de Dumnezeu zice: „Începutul rodirii e floarea; şi începutul făptuirii (spre desăvârşire) e înfrânarea”[146].

Dar toate acestea şi cele asemenea acestora vor părea unora grele, ba poate şi cu neputinţă. Însă cel ce ţine seama de rodirea ce se iveşte din acestea şi are în vedere ce strălucire obişnuiesc să pricinuiască acestea, le va socoti uşoare şi, cu ajutorul Domnului nostru Iisus Hristos şi prin stăruinţa proprie, după putere, le va vesti ca uşoare, şi prin cuvinte şi prin fapte, şi le va pecetlui puterea prin acestea. Căci zice Sfântul Isaac: „Pâinea puţină de la o masă curată curăţă sufletul celui ce o mănâncă liber de toată patima”[147]. Şi: „Ia-ţi doctoria vieţii de la masa celor ce postesc şi priveghează şi se ostenesc în Domnul şi trezeşte sufletul tău din moarte. Căci Cel iubit Se odihneşte în mijlocul lor, sfinţind mâncărurile, şi preface amarul neplăcut din ele în dulceaţa Sa negrăită. Slujitorii duhovniceşti şi cereşti ai Lui îi umbresc pe ei şi sfintele lor mâncăruri”[148]. Şi: „Mireasma celui ce posteşte e atotdulce şi întâlnirea cu el veseleşte inimile celor ce au darul deosebirii; şi vieţuirea celui înfrânat este plăcută lui Dumnezeu”[149].

33. *Cum trebuie să se hrănească sâmbăta; şi despre priveghere; şi ce*

---

[144] *Scara,* IV, *PG* 88, 796 B.

[145] Neidentificat.

[146] Sf. Nil, *Cuvânt către Evloghie. Despre patimi şi despre virtuţile ce li se împotrivesc, PG* 79, 1145.

[147] „Cuv. 43”, p. 181.

[148] „Cuv. 43”, p. 181. Îngerii iubesc pe cei ce mănâncă cu înfrânare mâncărurile lor, căci îi umplu cu simţirea lor curată. Dar ei sunt de faţă, pentru că Domnul Însuşi e de faţă.

[149] „Cuv. 43”, p. 181.

trebuie să se mănânce în acest timp.

În fiecare sâmbătă, afară de Sâmbăta cea Mare, trebuie să mănânci precum s-a rânduit pentru marţi şi joi prin hotărârea sfintelor canoane, pentru că trebuie să priveghezi în noaptea spre duminicile anului, afară de Săptămâna brânzei şi afară de cazul că nu trebuie să faci priveghere peste săptămână pentru marile sărbători domneşti sau ale Sfinţilor celor mai mari. Căci în cazul acesta, făcând privegherea aceea, o laşi pe cea spre duminică. Totuşi, fie că-i aşa, fie altfel, mănâncă sâmbetele de două ori. Căci e de folos să te forţezi în săvârşirea privegherii de noapte. De aceea, şi după privegherea ce trebuie să o faci pentru o sărbătoare domnească ce cade în mijlocul săptămânii e de foarte mare folos să o faci şi pe cea spre duminică, căci mare câştig îţi va urma din aceasta foarte curând. Mai bine zis „Îţi va răsări, cum s-a zis, lumina de dimineaţă şi veşmintele tale se vor umple repede de strălucire” (*Isaia* 58, 6, 10; 60, 20). Căci zice şi Sfântul Isaac: „Începutul fiecărei lupte cu păcatul şi cu pofta este osteneala privegherii şi a postului, dar mai ales pentru cei ce luptă cu păcatul din lăuntrul lor. Din acestea se vede semnul urii împotriva păcatului şi a poftei la cei ce poartă cu ele războiul acesta nevăzut. Căci aproape toate atacurile patimilor încep să se micşoreze prin post. Iar după post, mare ajutor în această luptă aduce privegherea. Cel ce în toată viaţa lui iubeşte însoţirea cu această pereche se face prietenul cumpătării. Dimpotrivă, mângâierea stomacului e începutul tuturor relelor, iar moleşeala somnului e cea care aprinde pofta trupului. Astfel, calea Domnului cea sfântă şi temelia a toată virtutea sunt postul şi privegherea şi trezvia, în slujirea lui Dumnezeu”[150]. Şi iarăşi: „În sufletul ce scânteiază de pomenirea deasă a lui Dumnezeu şi de privegherea neadormită, noaptea şi ziua, Domnul clădeşte spre întărirea acelui suflet norul ce-l umbreşte ziua şi lumina focului ca să-i lumineze noaptea (cf. *Ieşirea* 13, 21-22); şi din lăuntrul întunericului va străluci lumina”[151]. Şi iarăşi: „Alege-ţi ţie, ca lucrare plină de desfătare, privegherea neîncetată în timpul nopţilor, prin care au dezbrăcat toţi Părinţii pe omul cel vechi şi s-au învrednicit de înnoirea minţii. În acele ceasuri sufletul simte viaţa cea fără de moarte; şi în simţirea aceasta dezbracă întunericul patimilor şi primeşte Duhul cel Sfânt”[152]. Şi iarăşi: „Ţine lucrarea privegherii, ca să afli mângâierea în

---

[150] „Cuv. 85”, p. 334.

[151] „Cuv. 56”, p. 222. Pomenirile lui Dumnezeu sunt tot atâtea scântei luminoase ale conştiinţei de sine în faţa lui Dumnezeu care luminează sufletul. În timpul acesta din lăuntrul întunericului străluceşte lumina lui Dumnezeu, cum strălucea lui Moise pe Sinai.

[152] „Epist. III”, p. 364. Prin priveghere e dezbrăcat omul cei vechi, căci în ea el se cercetează în toate cutele sufletului şi se scârbeşte de ceea ce e rău în ele. În cursul ei, lepădând întunericul patimilor, pătrunde în adâncul lui curat şi în el întâlneşte pe Dumnezeu, Viaţa cea nouă. Pentru că această cercetare produce şi o ascuţită simţire a

sufletul tău”[153]; şi: „Să nu socoteşti, omule, că în toată vieţuirea monahilor este vreo lucrare mai mare ca priveghere de noapte”[154]; şi: „Pe monahul ce stăruie în privegherea unită cu discernământul (cu deosebirea, sau cu dreapta chibzuire) a minţii, să nu-l priveşti ca pe un purtător de trup. Căci aceasta este cu adevărat lucrare a cetei îngereşti”[155]; şi iarăşi: „Sufletul ce se osteneşte în lucrarea aceasta înţeleaptă a privegherii va avea ochi de heruvimi, prin aceea că-i aţintit şi priveşte la o vedere cerească”[156].

Dar aceste privegheri să le faci în rugăciuni, în cântare şi citire, cu curăţie şi fără împrăştiere, cu frângere de inimă, singur sau cu o obşte iubită şi de aceeaşi vieţuire[157]. Iar după fiecare priveghere dă-ţi şi o mică mângâiere pentru osteneala de pe urma privegherii, mâncând şi bând ceva. Adică mănâncă trei uncii de pâine, adăugând ceva mâncare uscată, cât îţi este de ajuns. Bea şi trei pahare de vin cu apă. Ia seama însă ca nu cumva în ziua în care posteşti până la ceasul al nouălea, având priveghere, să laşi postul din pricina privegherii. Trebuie şi pe aceasta să o faci, dar nici pe acela să nu-l laşi *(Matei* 23, 23). Căci s-a rânduit ca mângâierea să o faci după ce s-a sfârşit privegherea.

34. *Cum trebuie să mănânci, duminicile. Şi despre alte câteva lucruri. Pe lângă acestea, şi despre osteneală şi smerenie.*

La fel să mănânci şi în toate duminicile de două ori pe zi, ca şi sâmbetele. Această rânduială să o ţii fără abatere, afară de caz de boală. Tot aşa să faci şi în zilele îngăduite şi dezlegate de Sfinţii Părinţi de pe urma unui lung obicei şi a unor pricini mai noi, dumnezeieşti sau nu. În acestea nici nu mâncăm numai o

---

urâţeniei patimilor şi o adâncă dorinţă după viaţa cea curată, pe care descoperind-o sau restabilind-o, se umple de iubirea lui Dumnezeu. Iar în această iubire emoţionantă simte că e lucrător Duhul Sfânt. În întunericul nopţii cel ce priveghează se dezbracă de întunericul patimilor, legat de lucrurile văzute ale lumii şi de alipirea pătimaşă, şi deci oarbă, de ele, şi se umple de lumina lui Dumnezeu care îi apare când nu se mai opreşte la lumea sensibilă.

[153] Privegherea nu e o stare nemişcată, ci o lucrare care pătrunde tot mai adânc în suflet şi în acelaşi timp îl dezbracă de patimi şi descoperă, în adâncul în care se întâlneşte cu Dumnezeu, mângâierea, pe care i-o produce El.

[154] „Cuv. 29”, p. 122.

[155] „Cuv. 29”, p. 122. De fapt, cel ce priveghează noaptea pătrunde cu cugetarea şi cu înţelegerea, liniştită de orice alte griji, lumea de dincolo de cea sensibilă, unde simte pe Dumnezeu, asemenea îngerilor.

[156] „Cuv. 29”, p. 122.

[157] Privegherea nu e o simplă cercetare teoretică, ci o adâncire în fiinţa proprie şi în înţelesurile celor cântate şi citite ca în faţa lui Dumnezeu, în duhul rugăciunii şi cu inima zdrobită de smerenie şi de conştiinţa păcătoşeniei. Numai aşa privegherea înnoieşte continuu pe om, dezbrăcându-l de omul vechi. Numai aşa ea e simţire şi intuire a prezenţei lui Dumnezeu.

singură dată, nici nu mâncăm mâncăruri uscate, ci ne înfruptăm din toate cele de folos şi nepătate, şi din legume, dar cu înfrânare şi în cantitatea rânduită. Căci totdeauna cel mai bun lucru este să ne înfrânăm în toate. Dar în cazurile de boală, ne putem împărtăşi, cum am spus, fără să ne ruşinăm, din toate cele folositoare şi legiuite, care susţin trupul. Căci Sfinţii Părinţi au învăţat că trebuie să fim ucigători de patimi, nu ucigători de trup[158].

De asemenea, se cuvine să guşti câte puţin din toate câte s-au rânduit, adică din toate câte s-au îngăduit prin făgăduinţă spre a slăvi pe Dumnezeu şi a-I mulţumi şi pentru a nu ne trufi[159]. Dar fereşte-te şi de adunarea celor de prisos. Căci „puţinătatea lucrurilor, cum spune Sfântul Isaac, învaţă pe om, fără să vrea, înfrânarea. Deoarece, când le avem din belşug şi le putem folosi cât vrem, nu ne putem stăpâni"[160].

Să nu iubeşti odihna trupului. Căci, tot după Cuviosul Isaac, „sufletul care iubeşte pe Dumnezeu şi-a câştigat odihna în Dumnezeu"[161]. Alege mai curând smerenia prin osteneală şi pătimire. Căci „osteneala şi smerenia dobândesc pe Dumnezeu", cum scrie unul dintre sfinţi[162].

35. *Cum trebuie să ne hrănim şi să vieţuim în timpul Sfintelor Păresimi şi mai ales în Patruzecimea cea Mare.*

Despre hrana şi vieţuirea din Sfintele Păresimi socotim de prisos să-ţi vorbim în amănunte şi în chip deosebit. Căci aşa cum ţi s-a rânduit mai înainte să petreci în zilele în care posteşti până la ceasul al nouălea, aşa se cade să se facă şi în Sfintele Păresimi, afară de sâmbete şi de duminici. Mai bine zis, dacă

---

[158] E o formulare concentrată a ceea ce trebuie să se urmărească şi să se evite prin post. Creştinismul nu e împotriva trupului zidit de Dumnezeu şi destinat învierii şi vieţii veşnice, ci împotriva patimilor care-l umplu de dezordine şi a petrecerii sufletului şi a trupului într-o existenţă lipsită de viaţă adevărată şi de lumină. Postul e tocmai în favoarea trupului, nu în defavoarea lui.

[159] Toate sunt date de Dumnezeu şi, gustându-le, Îl slăvim şi Îi mulţumim pentru minunata lor potrivire, şi din acest punct de vedere, cu viaţa noastră. Dar dacă ne scufundăm prea mult în plăcerea produsă de ele, uităm de Dumnezeu. Trebuie să ţinem mereu cumpăna (dialectică) între gustarea lor şi detaşarea de ele. Numai aşa Îl slăvim pe Dumnezeu şi Îi mulţumim pentru ele şi Îl socotim mai presus de ele. Nu trebuie să ne plecăm prea mult nici într-o parte, nici în alta; nu trebuie nici să ne scufundăm în ele, nici să le dispreţuim uitând de condiţia noastră, care are nevoie de ele, şi de mulţumirea ce trebuie s-o aducem lui Dumnezeu că a ţinut seama de această condiţie smerită a noastră, pentru ca prin ele să ne putem ridica la El.

[160] Neaflat.

[161] „Cuv. 23", p. 90. Un alt paradox: nu prin odihna trupului se câştigă odihna sufletului în Dumnezeu, ci prin durerile şi înfrânările trupului. Căci în aceste cazuri îşi caută sufletul reazem în Dumnezeu. Prin cruce se ajunge la înviere.

[162] Neaflat.

e cu putinţă, cu şi mai multă grijă, cu şi mai multă trezvie, cu deosebire în Sfânta şi Marea Patruzecime. Căci ea e zeciuiala întregului an şi pricinuitoarea cununii nevoinţelor celor ce biruiesc în Hristos, prin ziua purtătoare de lumină a dumnezeieştei Învieri a Domnului.

36. *Despre dreapta chibzuire îndeosebi; şi că lucrarea măsurată nu tinde spre slavă; despre supunere.*

Dar şi acestea, şi cele apropiate acestora trebuie să le împlineşti cu o dreaptă chibzuire amănunţită, pentru armonia şi starea paşnică a fiinţei noastre îndoite. „Cu înţelepciune, zice, se zideşte casa, şi cu înţelegere se isprăveşte; cu simţire se umplu cămările de toată bogăţia scumpă şi bună" *(Pilde* 24, 3-4). Dar scrie şi dumnezeiescul Talasie: „Nebogăţia şi strâmtorarea, însoţite de dreapta chibzuire a raţiunii, sunt o cale împărătească. De aceea, asprimea lipsită de dreapta chibzuire sau fără judecată e nefolositoare, ca şi îngăduirea tuturor greşelilor nesocotite, fie într-o parte, fie în alta, contrară[163]. Iar Cuviosul Isaac zice: „Odihnei trupului îi urmează ieşirea din liniştire şi tulburarea gândurilor; şi lucrării nemăsurate îi urmează trândăvia; iar trândăviei, ieşirea din liniştire. Dar această ieşire se deosebeşte de cea dintâi. Ieşirii dintâi din odihnă îi urmează războiul poftelor trupului; celei de a doua, din trândăvie, părăsirea locului de liniştire şi mutarea din loc în loc. Iar lucrarea cu osteneală, ce ţine măsura, nu caută slava. Micşorarea ei înmulţeşte plăcerea, iar lipsa de măsură, ieşirea gândurilor"[164].

Iar Sfântul Maxim zice: „Să nu-ţi îndrepţi toată luarea-aminte spre trup, ci hotărăşte-i o nevoinţă după putere şi întoarce toată mintea spre cele dinlăuntru. Căci „nevoinţă trupească la puţin foloseşte, iar binecredincioşia, la toate" *(1 Timotei* 4, 8)[165].

Iar dacă talerul trupului atrage şi stăpâneşte şi îngreunează talerul sufletului, aplecându-l spre mişcări neregulate şi stricătoare de suflet – căci „trupul pofteşte împotriva duhului şi duhul împotriva trupului" *(Galateni* 5, 17) –, frânând trupul cu frâul înfrânării, mortifică-l până ce, chiar fără să vrea, se face uşor de purtat, se supune la ceea ce este mai bun. Aminteşte-ţi de marele Pavel, care zice: „Pe cât se strică omul nostru cel din afară, pe atât se înnoieşte

---

[163] Neaflat.

[164] „Cuv. 55", p. 220. Dreapta chibzuinţă, care nu exagerează nici într-o nevoinţă chinuitoare, nici în tot felul de concesii, e împreunată cu modestia. Ea nu vrea să se facă arătată şi slăvită prin asprime, dar nu atrage atenţia nici prin pogorăminte. Ea nu vrea să „iasă" la vedere. Şi, în general, ea nu îngăduie gândurilor să iasă din strânsoarea în care sunt ţinute. Ieşirea dintâi a gândurilor de pe urma odihnei trupului duce la curvie; prin ele omul îşi caută prilejul de desfrânare. Ieşirea a doua, din moleşeală, plictiseală, trândăvie, trage pe om la vagabondaj.

[165] *Capete despre dragoste,* IV, 63, *Filoc.* rom., II, 2008, p. 140.

cel dinăuntru zi de zi” (2 *Corinteni* 4, 16), dar şi de Sfântul Isaac: „Dă-te pe tine să mori întru nevoinţă şi nu trăi cu nepăsare; căci nu numai cei ce au primit moartea pentru credinţa în Hristos sunt mucenici, ci şi cei ce mor pentru păzirea poruncilor Lui”[166]. Şi tot acesta zice: „Mai bună ne este moartea în luptă (cu păcatul) decât să trăim în greşeli”[167]. Şi iarăşi: „Înainte de toate, fă toate cu sfatul şi cu întrebarea Părintelui tău duhovnicesc în Domnul. Căci astfel, cu harul lui Hristos, îţi vor părea uşor de purtat şi ca pe un drum neted şi cele grele şi potrivnice”[168].

37. *Cum trebuie să străbată cel ce se nevoieşte răstimpul de după-amiază până la apusul soarelui. Şi că trebuie să credem că împărţirea darurilor dumnezeieşti ni s-a dat după osteneala şi măsura lucrării noastre.*

După ce te-ai întărit cum se cuvine nevoitorului, potrivit dumnezeiescului Pavel, care porunceşte că nevoitorul „de la toate să se înfrâneze” *(1 Corinteni* 9, 25), citeşte, şezând, mai mult din scrierile despre trezvie ale Părinţilor, cât poţi. Pe urmă culcă-te un ceas, dacă zilele sunt mari. Apoi, sculându-te, fă puţin lucru cu mâinile, ţinând şi rugăciunea. După acestea roagă-te, cum s-a arătat înainte. Citeşte, meditează şi te sileşte să te smereşti, ca să te socoteşti mai prejos de toţi oamenii. Căci s-a spus că „cel ce se înalţă se va smeri, iar cel ce se smereşte se va înălţa” *(Luca* 14, 11); şi: „cel ce socoteşte că stă, să ia aminte să nu cadă” *(1 Corinteni* 10, 12); şi: „Domnul celor mândri le stă împotrivă, iar celor smeriţi le dă har” *(Iacov* 4, 6); şi: „Începutul trufiei omului stă în a nu vedea pe Domnul” *(Isus Sirah* 10, 12); şi: „Cei mândri au călcat legea foarte” *(Psalm* 118, 51); şi: „Nu cele înalte cugetând, ci lăsându-vă duşi cu cei smeriţi” *(Romani* 12, 16).

Dar şi Sfântul Ioan Gură de Aur spune: „Acesta este cel ce se cunoaşte pe sine cel mai bine, care nu se socoteşte pe sine nimic. Căci nimic nu-i atât de plăcut lui Dumnezeu ca a se socoti cineva pe sine cu cei din urmă”[169]. Iar Sfântul Isaac zice: „Tainele se descoperă celor smeriţi la cuget”[170]. Şi: „Unde odrăsleşte smerenia, acolo izvorăşte slava lui Dumnezeu”[171]. Şi: „Părerea de sine premerge cercetării”[172]. Sfântul Varsanufie zice şi el: „Dacă voieşti să te mântuieşti cu adevărat, ascultă cu fapta. Ridică picioarele tale de la pământ şi înalţă mintea ta la cer. Şi acolo să fie cugetarea ta noaptea şi ziua. Şi

---

166 „Cuv. 44”, p. 184.

167 „Cuv. 6”, p. 32.

168 Neaflat.

169 Sf. Ioan Gură de Aur, vezi la Sf. Maxim Mărturisitorul, *Loci communes,* în: *PG* 91, col. 245 G. Cine se umflă pe sine nu se vede nici pe sine, nici pe Dumnezeu.

170 Isaac Sirul, „Cuv. 23”, p. 142.

171 „Cuv. 5”, p. 41.

172 „Cuv. 75”, p. 419.

dispreţuieşte-te cu toată puterea pe care o ai. Sileşte-te să te socoteşti pe tine mai prejos de orice om. Aceasta este calea cea adevărată, şi alta nu este celui ce voieşte să se mântuiască în Hristos, «Cel ce-l întăreşte pe el» *(Filipeni* 4, 13)". „Cel ce voieşte aceasta să alerge ca să o ia" *(1 Corinteni* 9, 24). „Mărturisesc aceasta înaintea lui Dumnezeu Celui Viu" *(1 Timotei* 5, 21), Care voieşte să dăruiască viaţa veşnică fiecăruia care voieşte"[173]. Iar Scărarul zice: „N-am postit, n-am privegheat, nu m-am culcat pe jos, dar m-am smerit, şi aceasta m-a mântuit în scurtă vreme, urmărind aceasta înainte de orice altceva: să nu fiu luat în seamă"[174]. Şi iarăşi zice Sfântul Varsanufie: „Dacă n-ai grijă de nimic, te apropii de cetate; şi de nu eşti luat în seamă de oameni, vei locui în cetate. Şi de vei fi mort pentru orice om, vei moşteni cetatea şi comorile ei"[175]. Şi: „De voieşti să te mântuieşti, ţine să nu fii băgat în seamă şi aleargă spre ce-ţi stă în faţă"[176]. Iar după Cuviosul Ioan, ucenicul acestui Sfânt, a căuta să fii nebăgat în seamă înseamnă a nu te socoti deopotrivă cu nimeni şi a nu spune despre vreo faptă bună: „Că şi eu am făcut-o".

Apoi, şezând iarăşi, roagă-te în chip curat şi neîmprăştiat până ce vine seara. Şi apoi cântă Vecernia obişnuită şi fă apolisul, crezând din inimă curată că, după osteneala şi durerea noastră pentru virtute şi după măsura lucrării noastre, vom fi răsplătiţi de Dumnezeu cu cununa darurilor şi cu arătarea nevoinţelor şi cu mângâierea Sa, cum zice dumnezeiescul psalmist: „Doamne, când s-au înmulţit durerile mele în inima mea, mângâierile Tale au veselit sufletul meu" *(Psalm* 93, 19). Căci zice Mântuitorul: „Veniţi la Mine toţi cei osteniţi şi împovăraţi, şi Eu vă voi odihni pe voi" *(Matei* 11, 28). Iar marele Pavel zice şi el: „De pătimim împreună cu Hristos, ne vom şi slăvi împreună. Căci socotesc că nu sunt vrednice pătimirile veacului de acum de slava ce ni se va descoperi" *(Romani* 8, 17-18). Căci zice şi înţeleptul în cele dumnezeieşti Maxim: „Precum se spune, deosebirea împărţirii bunătăţilor dumnezeieşti are drept pricină măsura credinţei fiecăruia. Căci precum credem, avem şi întărirea pornirii spre fapte. Iar cel ce lucrează, pe măsura faptelor lui îşi arată credinţa, şi primeşte măsura harului precum a crezut. Iar cel ce nu lucrează, pe măsura nelucrării îşi arată măsura necredinţei şi, după măsura necredinţei, se lipseşte de har. Deci rău face cel pizmaş că pizmuieşte pe cei ce săvârşesc fapte bune. Căci de el atârnă, şi nu de altul, hotărârea să creadă şi să lucreze, şi pe măsura credinţei să primească harul care îi vine"[177].

Să cerem deci din suflet să ni se dăruiască să petrecem cealaltă vreme a

---

[173] „Răspunsul 447", în: βιβλος ψυχοφέσατος, ed. Nicodim Aghioritul, Veneţia, 1816, p. 221.

[174] *Scara,* XXXI, *PG* 88, 992 D.

[175] „Răspunsul 38", p. 70 şi 19.

[176] „Răspunsul 269", p. 149.

[177] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Cinci sute de capete,* III, 55, PG 90, 1271 C-D.

vieţii noastre şi să ajungem sfârşitul ei în chip creştinesc, fără durere, neînfruntat, cu pace şi, pe lângă acestea, să ni se dea răspuns bun când vom sta în faţa scaunului înfricoşător de judecată al Domnului şi Dumnezeului şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos.

38. *Mai mare decât lucrarea este rugăciunea curată.*

Pe lângă cele arătate, să ştii şi aceasta, frate, că toată metoda şi tot îndreptarul, şi, de voieşti, şi felurimea faptelor s-au stabilit şi rânduit pentru că nu putem să ne rugăm în inimă în chip curat şi neîmprăştiat. Căci după împlinirea acestora, cu bunăvoirea şi harul Domnului nostru Iisus Hristos, lăsând toate, ne unim mai presus de cuvânt în chip nemijlocit cu Cel Unul şi unitar şi unificator, cum s-a spus de către vestitul cuvântător de Dumnezeu: „Dumnezeu Se uneşte cu «dumnezei » şi Se face cunoscut de ei; iar aceasta este iluminarea din ipostas a Duhului Sfânt în inimă”[178]. Ea se naşte, cum s-a spus, din amintita rugăciune curată şi neîmprăştiată în inimă[179].

Acest lucru se întâmplă rar şi numai unul dintr-o mie se învredniceşte, prin harul lui Hristos, să înainteze până la această stare. Iar să plutească peste ea şi să se învrednicească de rugăciunea curată şi să ajungă la descoperirea tainelor veacului viitor se învrednicesc foarte puţini, care se aleg din generaţie în generaţie prin bunăvoinţa lui Hristos. Căci spune Sfântul Isaac: „Precum din zeci de mii de oameni abia se află unul care a împlinit puţin poruncile şi cele legiuite şi a ajuns la curăţia sufletului, aşa abia unul dintr-o mie s-a învrednicit să ajungă cu multă păzire de sine la rugăciunea curată şi să spargă acest hotar şi să intre la această taină. Pentru că cei mulţi nu s-au învrednicit nicidecum de rugăciunea curată, ci numai puţini. Dar la taina aceea de după ea şi de dincolo de ea abia ajunge unul, din generaţie în generaţie, prin harul lui Hristos”[180]. Şi puţin mai departe zice: „Iar dacă abia câte unul se roagă cu curăţie, ce să zicem despre rugăciunea duhovnicească?”. „Toată rugăciunea duhovnicească, tot după el, s-a eliberat de mişcare”. „Şi cea care se schimbă e sub cea duhovnicească”[181].

---

[178] Sf. Grigorie Teologul, „Cuv. XXXIV”, 13, *PO* 36, 253 A. „Ἐνυπόστατος ἔλλαμψις” e o iluminare care izvorăşte din însuşi ipostasul Duhului Sfânt sălăşluit în inimă. Ea e simţită ca lumină a Persoanei Lui, sau Îl luminează pe El ca Persoană intrat în relaţie cu omul ca persoană.

[179] Dar Duhul Sfânt e subiectul rugăciunii noastre împreună cu noi. De aceea, iluminarea Duhului se naşte din rugăciunea curată în inimă, în adâncul transparent al fiinţei noastre, ce vibrează de comunicarea ce are loc între el şi Duhul Sfânt.

[180] „Cuv. 32 „, pp. 135-136.

[181] „Cuv. 32”, p. 136. Rugăciunea curată de gânduri încă nu e rugăciunea duhovnicească, sau cu desăvârşire în Duhul. Căci în rugăciunea curată omul poate înainta încă spre a fi şi mai mult în Dumnezeu. Dar în rugăciunea duhovnicească a ajuns la nemişcare, sau la odihna totală în Dumnezeu; căci s-a unit în chip desăvârşit cu Dumnezeu, nemaiavând unde înainta, odată ce Dumnezeu este nemărginit în

De aceea şi tu, dacă voieşti să te învredniceşti de acest fel de taină, cu fapta şi cu lucrul, sau cu cercarea însăşi în Hristos Iisus, sileşte-te în toată vremea şi în tot ceasul şi în toată lucrarea să ajungi să te rogi în inimă în chip curat şi neîmprăştiat; ca, astfel, să înaintezi ca de la pruncul ce se alăptează „la bărbatul desăvârşit, la măsura vârstei plinătăţii lui Hristos” *(Efeseni* 4, 13), şi să te împărtăşeşti, împreună cu iconomul credincios şi înţelept *(Luca* 12, 42), de fericire, de laudă şi de răsplătire, ca unul ce ai chivernisit cu judecată raţiunile (cuvintele) tale, vieţuind cu judecată[182]. De aceea, să nu te clatini în veac, precum scrie despre aceasta Sfântul Filimon: „Fiule, dacă Dumnezeu te va învrednici, fie noaptea, fie ziua, să te rogi cu mintea în chip curat şi neîmprăştiat, să nu ţii la vreo regulă a ta; ci tinde cu toată puterea ta să rămâi alipit de Dumnezeu, şi El va lumina inima ta cu privire la lucrarea duhovnicească”[183].

Iar unul dintre bărbaţii înţelepţiţi de Dumnezeu zice: „De voieşti să liturghiseşti în trup ca unul fără trup, agoniseşte-ţi în ascuns rugăciunea neîncetată în inima ta, şi sufletul tău se va face încă înainte de moarte ca un înger”. Lucruri asemănătoare acestora scrie şi Sfântul Isaac. Căci, întrebat fiind de cineva care este vârful tuturor ostenelilor în această lucrare, adică în cea a liniştii, ca ajungând cineva acolo să afle că a ajuns la desăvârşirea vieţuirii, el a răspuns aşa: „Când se va învrednici de stăruirea în rugăciune. Căci dacă va ajunge la aceasta, a ajuns la vârful tuturor virtuţilor. Şi de atunci s-a făcut locaş al Sfântului Duh. Căci dacă n-a primit cineva în chip sigur harul Mângâietorului, nu poate săvârşi această rugăciune fără sforţare şi fără întrerupere. Căci Duhul, zice, când Se sălăşluieşte în vreun om, acela nu mai încetează din rugăciune pentru că Duhul Însuşi se roagă pururea. Atunci, nici când doarme, nici când veghează, rugăciunea lui nu se întrerupe din suflet; ci fie de mănâncă, fie de bea, fie de doarme şi orice ar face, ba chiar şi în somnul adânc, bunele miresme şi respiraţiile rugăciunii se mişcă în inima lui fără osteneală. Atunci nu se mai desparte de rugăciune. Şi în toate orele lui, chiar dacă ea încetează în afară, liturghiseşte în el în chip ascuns. Căci „tăcerea celor curaţi e rugăciune”, zice unul dintre purtătorii de Hristos[184]. Fiindcă gândurile lor sunt mişcări dumnezeieşti. „Iar mişcările inimii şi cugetării curate sunt

---

bogăţia vieţii Lui. Ea nu se mai schimbă, nu se mai întrerupe. E nemişcarea ca stabilitate în rugăciune.

[182] A chivernisi cu judecată raţiunile prin care se actualizează raţiunea cea una a fiinţei noastre înseamnă a actualiza deplin unitatea şi toate puterile ei, unindu-ne cu Cel Unul.

[183] *Filoc.* rom., IV, p. 191.

[184] Aphraatis, „Dem. 4. Despre rugăciune”, în: *Sapientis Persae. Demonstrationes,* ed. R. Graffin, Paris, 1894, p. 134.

glasuri blânde, prin care cântă în chip ascuns Celui ascuns”[185].

Şi mulţi alţii dintre purtătorii de Dumnezeu, învăţaţi de har prin cercarea însăşi, au spus multe asemenea lucruri minunate.

39. *Despre numărul mătăniilor dintr-o zi și-o noapte.*

Iar despre numărul mătăniilor, ştim că dumnezeieştii noştri Părinţi au rânduit trei sute. Atâtea trebuie să facem în fiecare zi şi noapte în cinci zile ale săptămânii. Căci sâmbăta şi duminica, ca şi în alte zile rânduite prin obicei, ba şi în unele săptămâni, ni s-a poruncit să ne oprim de la acestea pentru anumite raţiuni tainice şi negrăite. Dar sunt unii care trec peste acest număr. Iar alţii le împuţinează; fiecare, după cum îi este puterea sau voinţa. Deci fă şi tu după putere. Dar fericit cu adevărat, şi aceasta în chip înmulţit, este cel ce se forţează pe sine în toate cele privitoare la Dumnezeu. Căci „Împărăţia cerurilor se ia cu sila şi cei ce o silesc o răpesc” *(Matei* 11, 12).

40. *Nu numai după lupta și măsura lucrării noastre se face împărțirea celor dumnezeiești, precum s-a zis înainte, ci și după deprinderea, destoinicia, credința și dispoziția noastră firească.*

E de ştiut şi aceasta, că nu numai după lupta şi măsura lucrării noastre ni se face împărţirea darurilor, precum s-a zis înainte, ci şi după deprinderea vieţuirii şi după destoinicia, ba şi după credinţa noastră în cele ce ne stau în faţă, şi după dispoziţia noastră firească ce ne este sădită în fire. Căci zice Sfântul Maxim: „Mintea e organul înţelepciunii; raţiunea este organul cunoaşterii; încredinţarea amândurora e organul credinţei întipărite în amândouă; iar iubirea firească de oameni e organul harismei vindecărilor. Căci tot darul dumnezeiesc are în noi un organ natural, capabil de el, ca putere, ca deprindere sau ca dispoziţie. De pildă, cel ce şi-a curăţat mintea de toate închipuirile sensibile primeşte înţelepciunea; cel ce şi-a făcut raţiunea stăpână peste patimile legate de fire, adică peste mânie şi poftă, primeşte cunoştinţa; cel ce are în minte şi în raţiune încredinţarea neclintită despre Dumnezeu primeşte credinţa care toate le poate *(Marcu* 9, 23); iar cel ce a dobândit iubirea de oameni, după desfiinţarea desăvârșită a iubirii de sine, primeşte darurile vindecărilor”[186]. Acestea așa sunt.

Dar ia seama să nu cunoască nimeni lucrul tău, afară de întâi-stătătorul şi povăţuitorul tău. Şi roagă-te şi pentru noi, nevrednicii, care grăim despre bine, dar nu-l facem, ca să ne învrednicim să facem mai întâi cele ce plac lui Dumnezeu, ca apoi să vorbim despre ele şi altora şi să-i îndemnăm să le facă.

---

[185] „Cuv. 85”, p. 347. Unde e Duhul Sfânt, e rugăciune neîncetată, şi toate mişcările inimii sunt dumnezeieşti, având pe Duhul Sfânt ca subiect întipărit în subiectul omului.

[186] *Cinci sute de capete,* III, 33, *PG* 90, 1273 B-C.

„Căci cel ce a făcut şi a învăţat, după dumnezeiescul cuvânt, acela mare se va chema” *(Matei* 5, 19).

Iar pe tine Domnul Atotţiitorul şi Atotîndurătorul să te întărească şi să te călăuzească să asculţi acestea cu înţelegere şi să le faci cu toată dorirea. Căci „nu auzitorii legii sunt drepţi la Dumnezeu, după cum spune Sfântul Pavel, ci împlinitorii ei” *(Romani* 2, 13). Şi să te conducă pe tine la tot lucrul bun şi mântuitor şi să te călăuzească spre sfinţita lucrare înţelegătoare în Duh, ce ne stă în faţă, prin rugăciunile sfinţilor. Amin.

Dar fiindcă am vorbit puţin mai înainte şi despre dreapta chibzuire lucrătoare, e vremea potrivită acum să grăim pe scurt, după puterea noastră, şi despre dreapta chibzuire îndeobşte şi atotdesăvârşită. Căci aceasta, după Părinţii cei vestiţi, e mai mare ca toate virtuţile.

41. *Despre dreapta chibzuire îndeobşte şi atotdesăvârşită. Cine este cel ce vieţuieşte contrar firii şi trupeşte, cine este cel ce vieţuieşte după fire şi în chip sufletesc şi cine este cel ce petrece mai presus de fire şi duhovniceşte.*

Cel ce petrece şi vieţuieşte contrar firii şi trupeşte şi-a pierdut în întregime puterea sa de deosebire (dreapta chibzuire). Iar cel ce se înfrânează de la cele rele şi a început să facă binele – cum s-a scris: „Ocoleşte răul şi fă binele” *(Psalm* 33, 13) –, acela, ca unul ce e începător şi-şi dă urechea învăţăturii, vine la puţină simţire a dreptei chibzuiri, atât cât poate un începător. Iar cel ce vieţuieşte după fire şi sufleteşte, ca unul ce lucrează cu înţelegere şi judecată, pentru care motiv se socoteşte a fi la mijloc, priveşte la măsura sa şi deosebeşte cele privitoare la el şi la cele ale celor asemenea lui. În sfârşit, cel ce vieţuieşte mai presus de fire şi duhovniceşte, acela, ca unul ce a trecut hotarele potrivite celui începător şi celui de la mijloc şi, cu harul lui Hristos, a înaintat spre cel desăvârşit, sau spre iluminarea cea din ipostas[187] şi spre discernământul atotdesăvârşit, vede şi sinea sa în chipul cel mai limpede[188]. El vede şi deosebeşte totodată foarte clar pe toţi, dar el nu e văzut şi deosebit de niciunul, deşi, pe de altă parte, se face văzut şi deosebit şi asemănat, ca unul ce e şi se numeşte om duhovnicesc, însă nu pe hârtie şi cu cerneală, ci prin lucrare şi har[189]. Căci zice dumnezeiescul Apostol: „Cel duhovnicesc pe toţi îi judecă, dar el nu e judecat de nimeni” *(1 Corinteni* 2, 15).

---

[187] E o iluminare care porneşte din ipostasul lui Hristos sau al Duhului Sfânt, deci nu are un caracter subiectiv, psihologic, de iluzie sau de simplă înţelegere.

[188] În iluminarea ce o trăieşte îşi vede în primul rând sinea sa, sau trăieşte cu cea mai ascuţită conştiinţă sinea proprie.

[189] Se face văzut şi deosebit de alţii prin faptele lui, deşi nici harul din el, nici el nu e înţeles, nu e intuit în intimitatea lui.

42. *Iarăşi despre deosebire (discernământ), prin pilduire.*

Dintre aceştia, cel dintâi se aseamănă celui ce umblă în noaptea adâncă, tristă şi întunecoasă. De aceea, rătăcind în întunericul în care nu se poate rezema pe nimic, nu numai că nu se vede şi nu se deosebeşte pe sine, dar nu vede nici unde merge şi pe unde umblă, cum zice Mântuitorul: „Cel ce umblă în întuneric nu ştie unde merge" *(Ioan* 12, 35). Cel de al doilea se asemănă celui ce umblă în noapte străvezie, luminată de stele; de aceea, luminat puţin de razele stelelor, înaintează pe încetul, lovindu-şi picioarele adeseori de pietre, din pricina nedeosebirii, şi suferind căderi. Acesta se vede şi se deosebeşte pe sine puţin, ca în umbră, precum s-a scris: „Deşteaptă-te, cela ce dormi, şi te scoală din morţi şi te va lumina Hristos" *(Efeseni* 5, 14).

Al treilea se aseamănă cu cel ce umblă în noapte cu lună plină şi luminoasă; de aceea, îndrumat de scânteierile lunii, călătoreşte în chip mai nerătăcit şi merge spre cele din faţă; el se vede pe sine ca în oglindă şi deosebeşte şi pe cei ce călătoresc împreună cu el, precum s-a zis: „Bine faceţi luând aminte la lege ca la un sfeşnic ce luminează în loc întunecos, până ce se va lumina de ziuă şi Luceafărul va răsări în inimile voastre" (2 *Petru* 1, 19). În sfârşit, cel din urmă se aseamănă celui ce umblă în amiaza statornică şi preacurată, luminată de razele neîmpuţinate ale soarelui. Căci el se vede şi se deosebeşte în chip curat şi pe sine în lumina soarelui, dar deosebeşte şi pe cei mulţi, mai bine zis pe toţi, după dumnezeiescul Apostol *(1 Corinteni* 2, 15)[190], ba şi toate cele ce-l întâmpină în orice fel şi oriunde, umblând şi el fără rătăcire şi călăuzind fără greşeală şi pe cei ce-i urmează lui, spre lumina adevărată şi spre viaţă şi spre adevăr. Despre aceştia s-a şi scris: „Voi sunteţi lumina lumii" *(Matei* 5, 14). Căci zice şi atotdumnezeiescul Pavel: „Dumnezeu, Cel ce a zis să lumineze lumina din întuneric, a luminat în inimile noastre, spre luminarea cunoştinţei slavei lui Dumnezeu în faţa lui Iisus Hristos" (2 *Corinteni* 4, 6). Dar şi fericitul David zice: „Însemnatu-s-a peste noi lumina feţei Tale, Doamne" *(Psalm* 4, 6); şi: „Întru lumina Ta vom vedea lumină" *(Psalm* 35, 9). Iar Domnul zice: „Eu sunt lumina lumii; cel ce Îmi urmează Mie nu va umbla în întuneric, ci va avea lumina vieţii" *(Ioan* 8, 12).

43. *Despre mutările şi schimbările ce se ivesc în fiecare şi despre slava covârşitoare ce urmează smereniei.*

Voim să ştii şi aceea că cei ce au ajuns la desăvârşire prin curăţire şi luminare[191], pe cât e cu putinţă – căci nu e desăvârşire desăvârşită în veacul acesta nedesăvârşit, ci mai degrabă desăvârşire nedesăvârşită –, nu au nici ei

[190] Numai în lumina lui Hristos omul desăvârşit se vede pe sine cum este şi cum ar trebui să fie. Ba şi pe alţii.

[191] Sunt cele trei trepte ale urcuşului îngeresc, şi anume la Dionisie Areopagitul: curăţirea, iluminarea şi desăvârşirea.

totdeauna cu ei starea neschimbată. Aceasta, din pricina slăbiciunii şi a părerii de sine ce trage uneori pe orice om în jos. De aceea suferă şi ei schimbări şi ispite, spre probarea lor. Dar primesc iarăşi ajutorări şi mai mari. Iar ceea ce e contrar acestora Părinţii spun că e partea lupilor[192]. Neschimbarea e păstrată pentru veacul viitor. Iar în cel de faţă, când e vreme fie de curăţie, de pace şi de dumnezeiască mângâiere, fie de tulburare, de învălmăşeală, de tristeţe. Şi aceasta pe măsura vieţuirii şi înaintării fiecăruia şi după judecăţile pe care le ştie singur Domnul. Iar aceasta se întâmplă pentru ca să se arate, prin acestea, slăbiciunea noastră. Căci „fericit este, zice, cel ce cunoaşte neputinţa sa" (cf. *Iov* 37, 7), „ca să nu ne încredem în noi înşine, cum zice Pavel, ci în Cel ce învie morţii" (2 *Corinteni* 1, 9). Şi aşa să alergăm neîncetat spre Dumnezeu, întru smerenie, şi pocăinţă, şi mărturisire. Căci zice Sfântul Isaac: „Câte una, câte una, calcă unii poruncile; dar tămăduiesc sufletele lor prin pocăinţă, şi harul îi primeşte. Căci tot sufletul raţional este străbătut de o schimbare neîncetată, şi schimbările străbat prin tot omul, în toate zilele lui; şi cel ce are darul desăvârşirii poate înţelege aceasta din multe. Dar încercările ce i se întâmplă lui în fiecare zi pot să-l înţelepţească foarte mult dacă veghează, dacă se observă pe sine cu mintea şi cunoaşte schimbarea în blândeţe şi îngăduinţă, pe care o primeşte cugetarea lui în fiecare zi, şi cum din pacea aceasta se întoarce deodată spre tulburare, chiar când nu e nicio pricină; şi cum ajunge în mare şi negrăită primejdie[193]. Acesta este lucrul despre care a scris în chip vădit şi fericitul Macarie cu multă purtare de grijă şi sârguinţă, ca să le fie spre aducere-aminte şi învăţătură fraţilor: „Ei să nu se încline, în timpul schimbării ce le vine din cauza împotrivirilor, spre deznădejde. Căci celor ce se află în starea curăţiei pururea li se întâmplă căderi, cum se ivesc în aer valuri de răcoare, chiar fără a fi ei cu negrijă şi în neînfrânare. Ba mai mult, chiar când umblă după rânduială, li se întâmplă căderi, care se împotrivesc ţintei voii lor".

Iar ceva mai departe zice: „Deci ce zice? Că se întâmplă schimbări în fiecare, ca şi în aer. Înţelegi ce vrea să spună prin cuvântul «în fiecare»? Că şi firea e una. Deci, ca să nu socoteşti că a vorbit numai despre cei nedesăvârşiţi şi mai de jos, iar cei desăvârşiţi sunt liberi de schimbare şi rămân statornici şi neclintiţi în aceeaşi stare, fără gânduri pătimaşe, precum zic evhiţii, de aceea a spus: «în fiecare»[194]". Cum aceasta, Macarie? Tu zici: „Acum domneşte răcoare

---

[192] Se pierde ca şi când ar fi mâncat-o lupii (cf. *Psalm* 62, 10). Comp. *Epistola către Patricius a* lui Filoxen de Maboug († 523), la Irénée Hausherr, „Contemplation et sainteté", în: *Revue d'Ascétique et de Mystique,* XIV (1933), p. 195.

[193] „Cuv. 49", p. 199-200.

[194] Sf. Isaac a luat-o din Macarie, cf. G. 8. Assemani, *Bibliotheca Orientalis,* tom. I, Roma, 1719, p. 453. S-a afirmat de mulţi teologi occidentali că scrierile lui Macarie sunt ale unui evhit (messalian). Iată că Sf. Isaac consideră că ideea lui Macarie, după care omul duhovnicesc desăvârşit se poate schimba, este opusă evhiţilor.

şi după puţin e arşiţă, sau, poate, acum e grindină şi după puţin e vreme bună. Şi aşa se întâmplă spre întărirea noastră şi în noi: acum e război şi acum e ajutorul harului. Un timp sufletul se găseşte în iarnă şi asupra lui se ridică valuri aspre şi iarăşi vine o schimbare, căci harul cercetează şi umple inima de bucuria şi de pacea cea de la Dumnezeu şi de gânduri înţelepte şi paşnice". Aceste gânduri înţelepte le arată aici, dându-ne să înţelegem că cele dinainte au fost dobitoceşti şi necurate. Şi el (Macarie) îndeamnă zicând: „Dacă deci după aceste gânduri înţelepte şi blânde urmează vreo ispită, să nu ne întristăm şi să nu deznădăjduim. Şi în ceasul odihnei în har, iarăşi să nu ne mândrim, ci în vremea bucuriei să aşteptăm necazul". Şi continuând, zice: „Cunoaşte că toţi sfinţii au fost în această stare. Câtă vreme suntem în lumea aceasta, ni se ascunde belşugul harului când vin aceste ispite. Căci în toată ziua şi în tot ceasul se cere de la noi dovedirea iubirii noastre faţă de Dumnezeu în lupta cu ispitele. Şi aşa se ţine drumul nostru drept. Iar cel ce voieşte să se abată de la aceasta sau să se schimbe s-a făcut partea lupilor".

O, minunat (este acest) cuvânt al sfântului! Cum a întărit printr-un mic cuvânt îndemnul lui şi l-a arătat plin de înţeles şi a scos cu desăvârşire îndoiala din cugetul celui ce-l citeşte. „Iar acela, zice (Macarie), care se abate de la acestea şi se face partea lupilor nu voieşte să umble pe cale. El şi-a pus în gândul lui aceasta şi voieşte să umble pe o cărare proprie, necălcată de Părinţi". Şi, după puţin, zice: „Smerenia aduce, chiar fără fapte, iertarea multor greşeli, dar faptele fără smerenie sunt, dimpotrivă, nefolositoare". Şi apoi zice iarăşi: „Pe cât e de trebuinţă sarea pentru bucate, pe atât smerenia pentru orice virtute. Şi ea poate să zdrobească tăria multor păcate. De aceea, e nevoie să ne întristăm neîncetat în cuget întru smerenie şi cu întristarea cunoaşterii de sine (a discernământului). Iar când o câştigăm, ne face fii ai lui Dumnezeu şi ne înfăţişează lui Dumnezeu chiar şi fără fapte[195]. Pentru că fără ea toate faptele noastre şi toate virtuţile şi lucrările sunt deşarte. Căci Dumnezeu voieşte schimbarea cugetării". Şi: „În cugetare trebuie să ne îmbunătăţim. Ea singură, fără niciun alt ajutor, ajunge să ne înfăţişeze înaintea lui Dumnezeu şi să grăiască pentru noi. Smerenia e mai mult decât toate". Şi mai spune: „Zis-a oarecare dintre Sfinţi: Când îţi va veni gândul mândriei spunându-ţi: «Aminteşte-ţi de virtuţile tale », tu răspunde-i: «Bătrâne, vezi-ţi nelegiuirea ta»".

44. *Despre pocăinţă, curăţie şi desăvârşire.*

Străbaterea întregului drum (al mântuirii) constă în acestea trei: în

---

[195] S-ar părea că în aceasta se afirmă o poziţie oarecum apropiată de învăţătura protestantă *sola fide. Sola humilitate* e totuşi deosebită de *sola fide,* căci în ea suntem întregi aţintiţi spre Dumnezeu, dar nu neglijăm nici efortul nostru. Facem fapte, dar nu privim la ele, ci la păcatele sau nedesăvârşirile noastre.

pocăinţă, în curăţie şi în desăvârşire.

Şi ce este curăţia pe scurt? O inimă miloasă pentru toată firea zidită[196].

Dar ce este desăvârşirea? Adâncul smereniei, care e părăsirea tuturor celor văzute şi nevăzute, cele văzute fiind toate cele supuse simţurilor, iar cele nevăzute, cele cunoscute cu mintea. Ea constă în a fi în afară de grija pentru ele[197].

Şi iarăşi, pocăinţa este „o moarte îndoită şi de bunăvoie faţă de toate. Iar inima miloasă este arderea inimii pentru toată zidirea, pentru oameni şi păsări, şi animale, şi demoni, şi pentru toată făptura"[198]. Şi iarăşi: „Până ce suntem în lume şi trăim în trup, chiar dacă ne-am înălţa până la înălţimea cerului, nu putem să fim fără fapte, fără osteneală şi într-o lipsă totală de griji. Aceasta este desăvârşirea, crede-mă. Iar ceea ce e mai mult decât aceasta este o închipuire necugetată"[199].

Sfântul Maxim zice şi el: „Iubirea de înţelepciune în duhul virtuţii poate pricinui nepătimirea gândirii, dar nu nepătimirea firii. Prin ea, adică prin nepătimirea gândirii, vine în minte harul unei plăceri dumnezeieşti"[200]. Şi iarăşi: „Cel ce a făcut experienţa întristării şi plăcerii s-ar putea numi om cercat, ca unul ce a cunoscut, prin cercare, stările plăcute şi neplăcute ale

---

[196] Definiţia aceasta a curăţiei inimii ne arată că inima necurată este inima nemiloasă, deci egoistă. Ea implică considerarea păcatelor ca forme ale egoismului, ale rigidităţii, ale osificării, ale durităţii, ale împietririi, ale răcelii, ale închiderii faţă de toţi şi de toate, deci şi faţă de Dumnezeu, Care le-a făcut pe toate. De aceea păcatul este moartea sufletului.

[197] Adâncul smereniei. Smerenia nu duce într-un gol, ci într-un adânc fără sfârşit. Prin adâncul ei ajunge în Dumnezeu. Aceasta echivalează cu părăsirea tuturor, inclusiv a propriei persoane, pentru a găsi pe Dumnezeu. Dar aceasta nu în sensul de rupere a firii noastre din legătura cu ele şi de ieşire a omului din orice simţire de sine. Ba nici măcar în sensul de nepăsare faţă de ele, căci aceasta ar contrazice mila faţă de ele, cerută mai înainte, ci în sensul de părăsire a alipirii egoiste la lume şi la propria persoană. Cel ce are milă de toate nu se îngrijeşte de ele pentru trebuinţele sale, ci pentru mântuirea şi transfigurarea lor în Dumnezeu. În Dumnezeu ne scufundăm prin adâncul nostru şi prin adâncul tuturor. În toate trebuie să vedem pe Dumnezeu ca suportul lor nesfârşit de adânc. Toate sunt prin Dumnezeu şi se desăvârşesc prin El, şi fără Dumnezeu n-ar fi nimic. În acest adânc ajungem prin adâncul smereniei.

[198] De la începutul acestui cap. până aici e citat Sf. Isaac Sirul, „Cuv. 81", p. 306.

[199] „Cuv. 50", pp. 208-209. Gândirea adevărată este existenţială; ea creşte din experienţa vieţii trăite. Închipuirile unei gândiri abstracte, care nu tălmăceşte această experienţă ancorată în realitate, nu sunt produsele unei gândiri adevărate.

[200] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Cinci sute de capete,* III, 96, *PG* 90, 1301 C. Avem aici aceeaşi deosebire între bucuria gândirii care poate fi curată şi starea produsă în toată fiinţa noastră prin fapte, prin vieţuire, care nu e niciodată liberă de griji, de oboseli, de ispite. Dar numai prin aceasta se ajunge la curăţirea cea statornică a firii.

trupului; desăvârşit este însă numai cel ce a biruit cu puterea raţiunii plăcerea şi durerea trupului; în sfârşit, om întreg este cel ce a păstrat, prin năzuinţa statornică spre Dumnezeu, neschimbate deprinderile dobândite prin făptuire şi contemplare (vedere)”[201].

Pentru aceasta s-a şi socotit că deosebirea (discernământul) e mai mare decât toate virtuţile. Căci cei în care se iveşte aceasta, prin bunăvoinţa lui Dumnezeu, iluminaţi de lumina dumnezeiască, pot să deosebească în chip limpede lucrurile dumnezeieşti şi cele omeneşti, şi vederile tainice şi ascunse[202].

Dar e momentul ca în cele următoare să-ţi înfăţişăm, pe cât se poate, după rânduială, puţin mai limpede, începutul sfinţitei şi îndumnezeitoarei lucrări a liniştirii, anunţată mai înainte. Dumnezeu să ne călăuzească şi în cele ce le vom spune.

45. *Despre cele cinci lucrări ale liniştirii dintâi şi oarecum introducătoare a începătorilor; sau despre rugăciune, cântare, meditaţie şi lucrul mâinilor.*

Cel ce începe a se linişti trebuie să petreacă ziua şi noaptea în cinci lucrări, prin care slujeşte lui Dumnezeu. Întâi în rugăciunea de pomenire a Domnului Iisus Hristos, introdusă, cum s-a spus, prin respiraţia pe nas, în chip liniştit, în inimă şi iarăşi scoasă afară, cu buzele închise, fără niciun alt gând sau închipuire; ea se săvârşeşte odată cu înfrânarea cuprinzătoare, adică de la pofta stomacului, de la somn şi de la lucrările celorlalte simţuri, înăuntrul chiliei, în smerenie sinceră.

Apoi, în cântare şi în citiri din Psaltire, din Apostoli şi din Sfintele Evanghelii, din scrierile de Dumnezeu purtătorilor şi Sfinţilor Părinţi şi din Capetele despre rugăciune şi despre trezvie, dar şi din celelalte cuvinte dumnezeieşti ale Duhului. După acestea, să treacă la amintirea păcatelor, însoţită de durerea inimii şi în gândirea la judecata lui Dumnezeu, sau la moarte, sau la chinuri, sau la bucuriile ce ne aşteaptă, însoţite neîncetat de lucrul mâinilor, pentru înfrânarea trândăviei. Şi iarăşi, să se întoarcă la rugăciune, chiar dacă aceasta cere oarecare silă, până ce mintea se va obişnui să scape uşor de împrăştiere prin ocuparea deplină cu Domnul nostru Iisus Hristos, prin pomenirea neîntreruptă a Lui, prin îndreptarea spre cămara dinlăuntru, sau spre locul ascuns al inimii, şi prin înrădăcinarea neîncetată în

---

[201] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Cinci sute de capete,* III, 96, *PG* 90, 1301 C. Aici se face distincţie între omul desăvârşit şi omul întreg. Ultimul e cel statornicit în desăvârşire.

[202] Cel ce a dobândit toate virtuţile şi-a subţiat firea sau ochiul ei sufletesc în aşa măsură, că distinge în chip limpede cele dumnezeieşti şi cele omeneşti, adică tot ce e tainic şi ascuns pentru alţii. El a câştigat o aşa-zisă „clar-vedere”, o putere de identificare a specificului fiecărei persoane, a stării ei dintr-un moment sau altul, a prezenţei realităţilor dumnezeieşti în oameni şi în lucruri.

ea. Căci scrie şi Sfântul Isaac: „Sârguieşte-te să intri în cămara dinlăuntrul tău, şi vei vedea cămara cerească. Pentru că aceasta şi aceea una sunt. Şi prin aceeaşi intrare le vezi pe amândouă”[203]. Iar Sfântul Maxim zice: „Inima cârmuieşte tot organismul, şi când harul ia în stăpânire întinderile inimii, împărăţeşte peste toate gândurile şi mădularele, căci acolo sunt mintea şi gândurile sufletului. Deci acolo trebuie privit, dacă Şi-a înscris harul Preasfântului Duh legile Sale. Acolo, unde? În organul conducător, în tronul harului, unde se află mintea şi toate gândurile sufletului, adică în inimă”[204].

46. *De unde trebuie să înceapă cei ce voiesc să se liniştească potrivit raţiunii; şi care este începutul, creşterea, înaintarea şi desăvârşirea acestei lucrări.*

Aceasta e lucrarea primă şi oarecum introducătoare a vechilor monahi care se hotărăsc să se liniştească potrivit rugăciunii. Ei trebuie să înceapă de la frica de Dumnezeu şi de la împlinirea după putere a tuturor poruncilor îndumnezeitoare, de la negrija de toate lucrurile cu rost şi fără rost şi, înainte de toate, de la credinţă şi de la depărtarea deplină de la cele potrivnice, de la năzuinţa curată, precum s-a spus, spre Cel ce este cu adevărat; să crească prin credinţa care nu e ruşinată şi să înainteze „la măsura vârstei plinătăţii lui Hristos” (*Efeseni* 4, 13), prin dragostea întreagă dumnezeiască, fierbinte şi desăvârşită, născută din rugăciunea curată şi neîmprăştiată în inimă, prin rugăciunea duhovnicească nemişcată şi neclintită şi prin ieşirea (extazul),

---

[203] „Cuv. 30”, p. 127. Adâncul nostru e atât de deschis nesfârşitului dumnezeiesc, încât nu poţi observa nicio graniţă între el şi acel nesfârşit. Dar în acel nesfârşit sunt trepte nesfârşite. Sf. Isaac continuă: „Scara Împărăţiei aceleia este înlăuntrul tău, ascunsă în sufletul tău; botează-te (scufundă-te) în tine însuţi, ieşind din păcat (din îngustarea rigidă a egoismului şi a superficialităţii), şi vei afla acolo trepte pe care le vei putea urca”.

[204] Undeva în *Răspunsuri către Talasie* din *Filoc.* rom., III, 2009, Sf. Maxim susţine opinia că mintea se află în inimă sau că inima stăpâneşte asupra ei. Inima reprezintă sensibilitatea înţelegătoare a întregii noastre fiinţe. Ea e deschisă spre infinitatea lui Dumnezeu şi sesizează adâncul specific fiecărei persoane omeneşti. Numai prin activarea inimii omul ajunge la discernământul prin care se cunoaşte profund pe sine, pe Dumnezeu şi pe alţii. Căci acest discernământ e şi el o vedere a infinităţii lui Dumnezeu şi a indefinitului propriu şi al altora în Dumnezeu. „Întinderea” inimii actualizează indefinitul ei în Dumnezeu. El e activat numai prin har, prin străbaterea lui Dumnezeu cu infinitatea Sa în inimă. De aceea omul duhovnicesc se sileşte să-şi readucă mintea în inimă din împrăştierea ei nefirească în cele din afară şi mărginite. Desigur, cele din afară pot fi privite şi de mintea aflătoare în inimă. Dar atunci mintea le vede nu numai în suprafaţa lor şi în simpla lor capacitate de satisfacere a trebuinţelor trupeşti, ci ele îi devin simboluri transparente pentru suportul lor ultim şi infinit, care e Dumnezeu.

singură şi nemijlocită, izvorâtă din desăvârşita iubire, spre Cel Unul, prin răpirea şi unirea cu Cel dorit la culme[205]. Aceasta este înaintarea şi întinderea nerătăcită prin făptuire spre vedere (contemplare). Pe aceasta pătimind-o dumnezeiescul proroc David şi schimbându-se cu acea fericită schimbare (*Psalm* 76, 10), a strigat cu tărie: „Eu am spus întru uimirea (ieşirea) mea (întru extazul meu): Tot omul este mincinos” (*Psalm* 115, 2). Iar un altul dintre cei mari din Vechiul Testament a spus: „Cele ce ochiul nu le-a văzut şi urechea nu le-a auzit şi la inima omului nu s-au suit, pe acelea le-a gătit Dumnezeu celor ce-L iubesc pe El” (*Isaia* 64, 3; *1 Corinteni* 2, 9). Iar marele Pavel, încheind acestea, adaugă: „Dar nouă ni le-a descoperit prin Duhul Său; căci Duhul toate le cercetează, până şi adâncurile lui Dumnezeu” (*1 Corinteni* 2, 10).

47. *Despre regula liniştirii celor începători.*

Drept aceea, datoria începătorilor este, precum am spus, să nu iasă mereu din chilia lor şi să se ferească de întâlnirea şi vederea tuturor, afară de cazul unei mari trebuinţe; dar şi atunci, cu luare-aminte, cu toate măsurile de asigurare şi foarte rar. Căci zice dumnezeiescul Isaac: „Cu privire la orice lucru, să stăruie în a ţine amintirea gândului la Dumnezeu, că mai mare este ajutorul ce-ţi vine din păzire decât ajutorul din fapte”[206]. Căci nu numai începătorilor, ci şi celor ce au înaintat acestea le pricinuiesc împrăştiere şi revărsare în afară. Aceasta o spune iarăşi dumnezeiescul Isaac: „Odihna vatămă numai pe cei tineri, dar împrăştierea, şi pe tineri, şi pe bătrâni”[207]. Şi: „Liniştea face moarte simţurile din afară şi trezeşte mişcările dinăuntru. Iar petrecerea în cele din afară pricinuieşte cele dimpotrivă, adică trezeşte simţurile din afară şi face moarte mişcările dinlăuntru”[208]. Spunând aceasta, el arată lucrarea şi calea

---

[205] În faza progresată, sau a creşterii duhovniceşti, omul a ajuns la altă credinţă, la cea care nu se mai ruşinează, şi ajunge la măsura plinătăţii lui Hristos, la dragostea deplină faţă de El. Căci aceasta înfăptuieşte şi unirea desăvârşită cu El. Această dragoste se naşte din cele două trepte ale rugăciunii în inimă: rugăciunea curată, care mai înaintează încă, şi rugăciunea duhovnicească, care înseamnă unirea deplină cu Hristos şi nu mai are unde înainta. Această rugăciune şi dragoste produc extazul şi răpirea, extazul ca act al omului de uitare de sine, răpirea ca act al lui Hristos, prin care omul e atras cu totul din preocuparea de sine. Acum omul nu mai ştie decât pe Hristos. Dar el se trăieşte pe sine în bucuria nemărginită ce o are de Hristos. Extazul acesta e singurul care îl mută pe om nemijlocit în Hristos. Oricare altul îl duce într-o uitare inferioară de sine.

[206] Neaflat.

[207] „Cuv. 60”, p. 243.

[208] „Cuv. 85”, p. 339. Deci liniştea (isihia) nu înseamnă şi o mortificare a mişcărilor dinlăuntru. Dimpotrivă, de-abia ea le trezeşte la o activitate deplină. Ea naşte discernământul, iubirea înfocată de Dumnezeu, mila de tot şi de toate, bucuria de unirea cu Dumnezeu, „vederea” celor ce ochiul nu le-a văzut şi urechea nu le-a auzit

spre liniştire prin lucrarea cea bună. Iar Scărarul arată pe cel ce lucrează şi înaintează bine pe cărarea aceasta, scriind următoarele: „Se linişteşte acela care se străduieşte să-şi închidă partea netrupească în casa trupească, lucru cu adevărat minunat”[209]. Şi: „S-a liniştit acela care a spus: «Eu dorm, şi inima mea veghează » *(Cântarea Cântărilor 5,* 2)”[210]. „Închide trupului uşa chiliei, şi grăirii uşa limbii, şi duhurilor poarta dinăuntru”[211].

48. *Despre rugăciunea curată prin luarea-aminte şi trezvie; şi despre lucrarea ei.*

Rugăciunea ce se săvârşeşte, cum s-a zis, înlăuntrul inimii, însoţită de luarea-aminte şi trezvie, fără niciun alt gând, deci şi fără nicio nălucire, face mintea prin cuvintele: „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu”, să se întindă în întregime spre Însuşi Domnul Iisus Hristos, pomenit în chip nematerial şi negrăit; iar prin cuvântul „miluieşte-mă” o face să se întoarcă şi să se mişte spre ea însăşi, nesuportând să nu se roage pentru sine. Înaintând prin cercare, în chip unitar, spre iubire, se întinde cu totul spre Însuşi Domnul Iisus Hristos, după ce a câştigat încredinţarea limpede despre lucrul de-al doilea[212].

49. *Dumnezeieştii Părinţi ne-au predat să spunem rugăciunea în chipuri felurite. Şi care este rugăciunea?*

Dumnezeieştii Părinţi nu ne-au predat toţi, totdeauna, rugăciunea întreagă; ci unul întreagă, altul, jumătate, al treilea, o parte, şi altul altfel, poate după puterea şi starea celui ce se roagă. Dumnezeiescul Gură de Aur ne-o predă întreagă, zicând: „Vă îndemn, fraţilor, să nu călcaţi sau să nu nesocotiţi

---

etc.

[209] *Scara,* XXVII, PG 88, 1097 B.

[210] Veghea e şi ea o mişcare; e încordare, e privirea atentă şi plină de bucurie la bunătăţile minunate ce se descoperă celui ce s-a liniştit din partea celor din afară. Cel ce se concentrează la ceva interior, uită de cele din afară. Ba uită până şi de trupul lui. El pare că doarme.

[211] *Scara,* XXVII, PG 88, 1100 A. Dar mişcarea dinlăuntru trebuie şi ea supravegheată. Nu numai uşile spre cele din afară trebuie închise, ci şi spre cele rele, care pot apărea din obişnuinţele cu păcatul sau din înrâurirea duhurilor rele. Acestea pot şi ele să ţină sufletul într-un orizont închis, sau legat, prin amintire, de cele din afară. Trebuie ţinută deschisă numai poarta spre nesfârşitul dumnezeiesc, spre iubirea curată de Dumnezeu şi de oameni.

[212] Omul a trebuit să se convingă întâi despre trebuinţa de a fi miluit, ca să se întindă apoi spre Hristos prin pomenirea Lui şi prin cererea milei Lui. Dar apoi şi simţirea iubirii lui Hristos îl face să ceară mila Lui pentru păcatele sale. El se mişcă de la o simţire la alta, adică de la simţirea lui Hristos la simţirea păcătoşeniei sale, şi invers, ca într-un cerc.

niciodată canonul rugăciunii. Căci am auzit cândva pe Părinţi zicând: Ce fel de călugăr este acela care nesocoteşte sau calcă canonul? Ci, fie că mănâncă, fie că bea, fie că şade, fie că slujeşte, fie că e în călătorie, fie că face altceva, e dator să zică: «Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă», ca pomenirea aceasta a numelui Domnului nostru Iisus Hristos să întărâte pe vrăjmaşul spre război. Căci toate poate să le afle sufletul care se sileşte, prin amintire, fie rele, fie bune. Mai întâi poate să vadă înlăuntrul inimii lui răul şi apoi cele bune. Căci amintirea poate să mişte pe balaur şi tot amintirea poate să-l umilească[213]. Amintirea poate să dea pe faţă păcatul care locuieşte în noi *(Romani* 7, 17) şi amintirea poate să-l mistuie şi să mişte toată puterea duşmanului din inimă. Amintirea poate să biruiască păcatul şi să-l dezrădăcineze în parte. Căci numele Domnului Iisus Hristos, coborând în adâncul inimii[214], smereşte pe balaurul care stăpâneşte pe întinderile ei, iar sufletul îl mântuieşte şi îl face viu. Stăruie deci neîncetat întru numele Domnului Iisus, ca inima să înghită pe Domnul, şi Domnul să înghită inima, şi cele două să se facă una. Dar acest lucru nu este pentru o zi sau două, ci pentru un timp îndelungat. Căci e nevoie de multă luptă şi de multă vreme ca duşmanul să fie scos şi pentru ca să Se sălăşluiască Hristos"[215].

Şi iarăşi: „Trebuie să te întăreşti şi să-ţi struneşti mintea şi să o frânezi şi să pedepseşti tot gândul şi toată lucrarea celui viclean prin chemarea Domnului nostru Iisus Hristos"[216]. Şi: „Unde stă trupul, acolo să fie şi mintea, ca nimic altceva să nu se afle la mijloc între Dumnezeu şi inimă, ca perete despărţitor, sau ca zid care să întunece mintea şi să o despartă de Dumnezeu. Iar dacă ceva răpeşte mintea, nu trebuie să zăbovească în gânduri, ca nu cumva consimţirea cu gândurile să i se socotească drept faptă înaintea Domnului în ziua judecăţii, când Dumnezeu va judeca cele ascunse ale oamenilor *(Romani* 2, 16). «Opriţi-vă, deci, de la toate şi stăruiţi în Domnul Dumnezeul vostru, până Se va îndura de voi» *(Ieremia* 6, 16). Şi nu cereţi nimic altceva de la

---

[213] Amintirea este astfel nu numai un act subiectiv, ci şi o întâlnire cu un alt subiect, nevăzut, aşa cum orice simţ şi gând ne prilejuieşte întâlnirea cu o realitate obiectivă corespunzătoare.

[214] Amintirea sau pomenirea Domnului Iisus Hristos ne prilejuieşte întâlnirea cu El şi Îl aduce pe El în inimă.

[215] Sf. Ioan Gură de Aur, *Epistola către monahi* (neautentică), *PG* 60, 752-753. Amintirea sau pomenirea e o forţă care produce o stare nouă în fiinţa noastră, sau în inimă. Ea aduce păcatul, când se gândeşte la el cu plăcere, şi creează deprinderea patimii; sau îl dezrădăcinează când e pomenit des numele lui Hristos, întipărind puterea Lui în inimă.

[216] *Epistola către monahi* (neautentică), *PG* 60, col. 751. Dacă amintirea păcatului vine cu uşurinţă, de la sine, pomenirea lui Hristos cere efort, cere o înfrânare a minţii de la amintirea păcatului. Căci prin această pomenire ea luptă împotriva amintirii păcatului şi alungă orice alt gând.

Domnul slavei, decât numai mila. Iar cerând mila, cereţi-o cu inimă smerită şi îndurerată şi strigaţi de dimineaţa până seara, iar dacă se poate şi toată noaptea: «Doamne, Iisuse Hristoase, miluieşte-mă». Şi forţaţi mintea voastră la lucrul acesta până la moarte[217]. Căci lucrul acesta are nevoie de multă forţare, pentru că «strâmtă e poarta şi plină de necazuri calea ce duce la viaţă» *(Matei* 7, 14), şi cei ce o forţează intră în ea. Căci «Împărăţia cerurilor este a celor ce o iau cu sila» *(Matei* 11, 12). Vă îndemn deci să nu despărţiţi inimile voastre de Dumnezeu, ci stăruiţi şi păziţi-le pe ele totdeauna cu pomenirea Domnului Iisus Hristos, până ce se va sădi numele Domnului înlăuntrul inimii şi nu va mai cugeta la nimic altceva, ca să se mărească Hristos în voi"[218].

Dar înainte de acesta a zis şi marele Pavel despre Domnul Iisus, scriind: „De vei mărturisi cu gura ta pe Domnul Iisus şi vei crede cu inima ta că Dumnezeu L-a ridicat pe El din morţi, te vei mântui. Căci cu inima se crede spre dreptate, iar cu gura se mărturiseşte spre mântuire" *(Romani* 10, 9-10). Şi iarăşi: „Nimeni nu zice «Domnul Iisus» decât numai în Duhul Sfânt" *(1 Corinteni* 12, 3). A adăugat: „în Duhul Sfânt", adică atunci când inima primeşte

---

[217] Adică mintea să nu umble, în vreme ce trupul stă. Trupul e mai greoi; el stă adeseori într-un loc, câtă vreme mintea vagabondează neîncetat. Să înveţe şi mintea de la trup să stea uneori nemişcată. Dar, desigur, ea trebuie să stea în gândul la Dumnezeu. Dacă umblă prin tot felul de gânduri, acestea se interpun între minte şi Dumnezeu. Dar cuvintele „unde stă trupul, acolo să fie şi mintea" mai au şi alt înţeles: să nu stea trupul vreodată uitat de minte, ci conştiinţa să ia seama la fiecare situaţie în care se află trupul. Căci numai prin conştiinţă viaţa omului e legată de Dumnezeu. La rândul ei conştiinţa este trează numai atunci când ea e legată de Dumnezeu. Când această legătură nu mai funcţionează, între inima însăşi şi Dumnezeu s-a interpus vreun gând care o separă de Dumnezeu ca un zid despărţitor, care întunecă mintea. Când un astfel de gând răpeşte mintea, aceasta să se întâmple numai pentru o clipă, căci zăbovirea în el e o consimţire, care va fi socotită la judecata din urmă ca faptă. Se ştie că omul înaintează spre păcat prin patru trepte: atacul (apariţia unui gând ispititor în minte), convorbirea cu el, consimţirea şi fapta. Împotriva tuturor acestor trepte trebuie să se lupte cu pomenirea numelui lui Iisus. Ea ţine conştiinţa permanent trează. În sfârşit, mintea se fereşte de gânduri şi prin faptul că nu se gândeşte la multe lucruri, ca să le ceară de la Dumnezeu prin rugăciune, ci cere numai mila Lui. Aceasta nu e atât un gând precis, mărginit, ci o stare existenţială, de suflet. Când se cer lucruri precise, mintea se poate îngusta după ele. Cerând mila, cere totul, în mod nehotărnicit, nu în mod precizat. Deci se împlineşte şi prin aceasta cerinţa ca mintea să iasă din îngustările ce i le produc gândurile definite, când vrea să facă experienţa lui Dumnezeu Cel nesfârşit.

[218] *Epistola către monahi* (neautentică), *PG* 60, 751-752. Dacă la început se cere o forţare a minţii ca să pomenească cât mai des pe Iisus şi să nu se lase furată de alte gânduri, care să se aşeze ca un zid între ea şi Dumnezeu, cu vremea această pomenire, deci legătura nemijlocită a minţii cu Dumnezeu, sau trezvia conştiinţei devine o stare permanentă, care nu mai cere o forţare atât de grea.

lucrarea Duhului Sfânt, prin care se şi roagă. Iar aceasta este a celor ce au înaintat şi s-au îmbogăţit cu Hristos, Care locuieşte în chip vădit în ei.

Lucruri asemănătoare spune şi Sfântul Diadoh: „Când îi închidem minţii toate ieşirile cu pomenirea lui Dumnezeu, ea cere o ocupaţie care să dea de lucru hărniciei sale. Trebuie să-i dăm deci rugăciunea «Doamne, Iisuse...», prin care îşi poate împlini în chip deplin scopul. Căci nimeni, zice, nu spune «Domnul Iisus » decât numai în Duhul Sfânt *(1 Corinteni* 12, 3). Dar acest cuvânt trebuie să-l cugete neîncetat aşa de strâns în cămările sale, încât să nu se abată nicidecum la niscai închipuiri. Căci toţi cei ce vor cugeta neîncetat la acest slăvit şi mult iubit nume în adâncul inimii vor putea să vadă cândva şi lumina minţii, pentru că dacă e ţinut cu toată grija de către cugetare, el arde toată pata de pe faţa sufletului, printr-o simţire puternică. Căci «Dumnezeul nostru este foc mistuitor » *(Evrei* 12, 29).

Ca urmare, Domnul atrage sufletul la iubirea puternică a slavei Sale. Căci zăbovind numele acela slăvit şi preaiubit, prin pomenirea lui de către mine, în căldura inimii, sădeşte în ea, fără îndoială, deprinderea de a iubi bunătatea Lui, nemaifiind nimic care să o împiedice. Acesta este mărgăritarul cel de mult preţ *(Matei* 13, 46), pe care-l poate agonisi cineva vânzând toată averea sa, ca să aibă o bucurie negrăită de aflarea lui”[219].

Iar Sfântul Isihie înfăţişează pe Hristos, scriind astfel: „Când sufletul va fi zburat prin moarte în văzduh, având cu sine şi pentru sine, în porţile cereşti, pe Iisus, nu se va teme nici acolo de vrăjmaşii săi, ci va grăi şi atunci din porţi către ei cu îndrăzneală, ca şi acum. Numai să nu slăbească până la ieşirea lui, ci să strige către Hristos Iisus ziua şi noaptea. Şi El va face izbăvirea lui degrabă, după făgăduinţa Lui nemincinoasă şi dumnezeiască, pe care a dat-o vorbind despre judecătorul nedrept *(Luca* 18, 1-8): «Zic vouă că o va face şi în viaţa de acum, şi după ieşirea lui din trup»”[220].

---

[219] *Cuvânt ascetic despre viaţa morală,* cap. 59, *Filoc.* rom., I, p. 430. E una din cele mai vechi mărturii despre Rugăciunea lui Iisus. Avem aici şi o explicare a luminii minţii care se arată prin cugetarea neîncetată la numele lui Iisus. Această pomenire sporeşte căldura iubirii de Hristos. Şi însăşi această iubire, ca iubire de ceea ce este bun cu adevărat, face inima luminoasă şi capabilă să iradieze lumină. Aşa cum preocuparea egoistă de sine produce în suflet întuneric, pentru că produce o închidere a lui, aşa iubirea de Dumnezeu, ca izvor personal al binelui, şi de alţii se arată ca lumină.

[220] *Cuvânt despre trezvie şi virtute,* II, 47, *PG* 93, 1480-1544 *(Filoc.* rom., IV, p. 93). Atât în viaţa aceasta, cât şi după moarte, sufletul ca să ajungă la Iisus trebuie să fi trecut prin ispitele aduse de demoni şi să le biruiască. De aici s-a născut imaginea de „văzduh”, ca plan spiritual care se află la mijloc între viaţa pământească şi cer, care ne împiedică urcuşul cu mintea spre Dumnezeu. Imaginea aceasta a folosit-o întâi Sf. Ap. Pavel *(Efeseni* 6, 12). De aici s-a născut şi imaginea scării, ale cărei trepte reprezintă diferite patimi ce trebuie biruite, ca tot atâtea piedici spre Hristos. La Iisus ajungem când am ajuns la curăţia de toate patimile. Iisus este transcendent vieţii în patimi.

Iar Sfântul Ioan Scărarul vorbeşte tot numai despre Iisus când scrie: „Biciuieşte pe vrăjmaş cu numele lui Iisus. Căci nu este armă mai tare în cer şi pe pământ”[221]. Şi nimic nu mai adaugă. Şi iarăşi zice: „Răsuflarea ta să se lipească de pomenirea lui Iisus, şi atunci vei cunoaşte folosul inimii”[222].

50. *Dar nu numai la Sfinţii Părinţi amintiţi se găsesc tainic cuvintele sfinţitei şi îndumnezeitoarei rugăciuni în Duh, ci şi la înşişi corifeii Apostolilor: Petru, Pavel şi Ioan.*

Nu numai la amintiţii de Dumnezeu purtători Părinţi şi la urmaşii lor poate afla cineva pomenite tainic aceste cuvinte ale sfinţitei rugăciuni, ci, înainte de ei, şi la înşişi Apostolii dintâi şi corifei, adică la Petru, Pavel şi Ioan. Unul zice, cum am spus mai înainte: „Nimeni nu poate spune «Domnul Iisus» decât numai în Duhul Sfânt” *(1 Corinteni* 12, 3). Iar altul: „Harul şi adevărul s-au făcut prin Iisus Hristos” *(Ioan* 1, 17); şi: „Tot duhul care mărturiseşte pe Iisus Hristos venit în trup de la Dumnezeu este” *(1 Ioan* 4, 2). Iar fruntaşul ucenicilor lui Hristos, la întrebarea Mântuitorului şi Învăţătorului, adresată Apostolilor: „Cine spun oamenii că sunt Eu?”, a răspuns dând preafericita mărturisire: „Tu eşti Hristos, Fiul lui Dumnezeu Celui viu” *(Matei* 16, 16). De aceea, şi străluciţii noştri învăţători care le-au urmat, mai ales cei ce au păşit pe calea vieţii necăsătorite, pustniceşti şi liniştite, au socotit aceste cuvinte vestite mai înainte ici şi colo de cei trei stâlpi ai sfintei Biserici, date de aceia drept cuvinte dumnezeieşti pe temeiul descoperirii în Duhul Sfânt, şi mărturisite de cei trei ucenici, atât de vrednici de crezare, drept stâlp al rugăciunii, şi au predat celor de după ei să o ţină pe aceasta şi să o păzească în acelaşi fel. „Pentru că prin trei martori va sta tot cuvântul” (Matei 18, 19). Aceşti gânditori cereşti le-au unit şi le-au articulat într-un chip desăvârşit într-un întreg, prin Duhul Sfânt ce sălăşluia în ei. De fapt, priveşte rânduiala şi legătura lor cu totul deosebită, având în ea întipărită înţelepciunea de Sus. Căci unul zice: „Domnul Iisus”, altul: „Iisus Hristos”, iar al treilea: „Hristos, Fiul lui Dumnezeu”. În felul acesta unul urmează celuilalt şi toţi trei se leagă nemijlocit unul de altul prin conglăsuirea şi legătura acestor cuvinte îndumnezeitoare. Căci poţi vedea cuvântul fiecăruia legându-se de sfârşitul cuvântului celuilalt, pe care-l are ca început, şi astfel înaintând până la al treilea.

Acelaşi lucru îl vezi privind la adaosul despre Duhul. Căci fericitul Pavel spune că nimeni nu poate zice „Domnul Iisus” decât numai în Duhul Sfânt, iar acesta, sau Duhul Sfânt, stând la sfârşit, e folosit de Ioan, cel cu glas de tunet, ca început, zicând: „Duhul care mărturiseşte pe Iisus Hristos venit în trup este din Dumnezeu” (1 *Ioan* 4, 2).

Trebuie să transcendem patimile ca să ajungem la curăţie şi, prin aceasta, la Hristos.

[221] *Scara,* XXI, *PG* 88, 945.

[222] *Scara,* XXI, *PG* 88, 1112 C.

Iar acestea le-au pus la rând nu de la ei înşişi, ci mişcaţi de mâna Preasfântului Duh. Căci mărturisirea dumnezeiescului Petru s-a făcut prin descoperire în Duhul Sfânt. „Pentru că toate, zice, le lucrează unul şi acelaşi Duh, împărţind deosebit fiecăruia, precum voieşte” (*1 Corinteni* 12, 11).

Şi astfel, frânghia întreită şi de nedesfăcut (*Ecclesiastul* 4, 20) a rugăciunii îndumnezeitoare, urzită, ţesută şi împletită cu mare înţelepciune şi pricepere, trece şi la cei din timpul nostru, fiind păstrată în acelaşi fel. Dumnezeieştii Părinţi de după aceea au legat cuvântul „miluieşte-mă” de aceste cuvinte izbăvitoare ale rugăciunii, adică de „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu”, mai ales pentru cei mai prunci, sau începători şi nedesăvârşiţi în virtute. Căci cei înaintaţi şi desăvârşiţi în Hristos se îndestulează cu rostirea şi gândirea fiecăruia din aceste cuvinte, adică cu „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu”, ba, uneori, şi numai cu numele „Iisus”, pe care şi-l întipăresc înlăuntru şi-l îmbrăţişează cu lucrarea întreagă a rugăciunii, umplându-se, prin el, de o plăcere şi de o bucurie negrăite, care covârşesc toată mintea, toată vederea şi tot auzul. Şi astfel, de trei ori fericiţii ajungând în afară de trup şi de lume, îşi închid simţurile prin darul şi harul dumnezeiesc şi, cuceriţi de iubire ca de o beţie fericită, se curăţă, se luminează şi se desăvârşesc[223], ca unii ce oglindesc de acum, în chip neînţeles, ca o arvună, harul mai presus de fire, fără început şi necreat al dumnezeirii mai presus de fiinţă[224].

Ei se îndestulează cu singură pomenirea şi cugetarea fiecăruia din numirile arătate ale Cuvântului Dumnezeu-Om şi, prin ea, sunt învredniciţi să fie ridicaţi la răpiri, la cunoştinţe şi descoperiri negrăite în Duh[225]. Asigurarea

---

[223] Sunt de remarcat aici două lucruri. Întâi, că rugăciunea lui Iisus poate avea forme diferite. Pentru cei înaintaţi ajunge şi o repetare neîncetată a numelui lui Iisus, fie chiar numai cu gândul. Al doilea, că acest nume singur, repetat cu simţirea dragostei, poate umple pe cel ce-l repetă de o plăcere şi de o bucurie negrăite, mai presus de minte, care-l fac să se simtă afară de trup, de auzire şi de vedere. Simţurile lor sunt copleşite de simţirea lăuntrică produsă de har. Iubirea de Hristos, care-i cucereşte e ca o „beţie” (Sf. Grigorie de Nyssa), care îi curăţă de orice patimă pentru altceva afară de Hristos, îi luminează prin conştiinţa prezenţei lui Hristos şi-i desăvârşeşte, făcându-i să nu simtă altceva decât iubirea curată de Hristos şi de oameni. Repetarea neîncetată a numelui lui Hristos e socotită astfel, prin iubirea de Hristos ce o produce, forţa trecerii prin cele trei etape principale ale urcuşului duhovnicesc, prin care urcă până şi cetele îngereşti, după Dionisie Areopagitul (curăţire, iluminare, desăvârşire). Repetarea numelui lui Iisus e unită cu un dinamism ascendent necontenit al sufletului.

[224] Constatăm aici influenţa sigură a doctrinei harului necreat a Sf. Grigorie Palama, odată cu cea a lui Dionisie Areopagitul.

[225] Fiecare din numirile lui Iisus deschide orizonturi superioare şi cuprinde conţinuturi din care sufletul se poate înălţa la nesfârşit. În fiecare e o putere de răpire

clară şi încredinţarea neîndoielnică a acestora ne-a dat-o în chip luminos preadulcele şi iubitorul de suflet, Domnul nostru Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, ale Cărui cuvinte sunt fapte[226] şi ale Cărui spuse sunt, după El Însuşi, Duh şi viaţă *(Ioan* 6, 63)[227], când a zis: „Fără de Mine nu puteţi face nimic” *(Ioan* 15, 5), şi: „De veţi cere ceva în numele Meu, vă voi face” *(Ioan* 14, 14), şi cele următoare, după cum ne-au fost predate mai înainte.

51. *Începătorii pot şi ei să se roage uneori cu toate cuvintele rugăciunii, alteori cu o parte a ei, dar neîncetat şi înlăuntrul inimii, şi să nu schimbe mereu cuvintele.*

Este îngăduit şi începătorilor să se roage uneori cu toate cuvintele rugăciunii, alteori cu o parte a ei, dar înlăuntrul inimii şi neîncetat. Căci după Sfântul Diadoh: „Cel ce petrece pururea în inima sa iese fără îndoială din cele frumoase ale vieţii. Căci umblând în Duh, nu poate şti de poftele trupului *(Galateni* 5, 16). Pentru că unul ca acesta, făcându-şi plimbările în cetatea întărită a virtuţilor, are virtuţile înseşi ca păzitori la porţile vieţuirii sale curate. De aceea, uneltirile dracilor împotriva lui rămân fără efect[228]. Dar scrie şi Sfântul Isaac: „Cel ce cercetează sufletul său în tot ceasul se bucură în inima lui de descoperiri. Şi cel ce-şi adună vederea (contemplarea) lui înlăuntru vede în sine strălucirea Duhului. Cel ce dispreţuieşte orice înălţare vede pe Stăpânul său înlăuntrul inimii sale”[229].

---

la cunoştinţe şi descoperiri care nu vin de la om şi de la firea creată. Fiecare e o poartă pentru altă şi altă revelaţie ascunsă în Iisus, poartă pe care o deschide Duhul Sfânt prin iubirea ce o trezeşte El în suflet.

[226] Cuvintele Lui sunt „fapte”, pentru că produc efecte în suflete şi în fiinţa omului credincios. Dar ele au produs şi lumea. Chiar cuvintele omului, rostite cu putere şi convingere, sunt fapte, pentru că produc stări noi în cei ce le primesc.

[227] Cuvintele lui Hristos sunt „fapte”, pentru că au în ele puteri care produc stări noi în suflete şi, prin suflete, în trupuri şi în cele din afară. Cuvintele Lui sunt „fapte”, pentru că din ele iradiază Duh şi viaţă, Duhul şi viaţa Lui. Fiecare comunică prin cuvinte ceva din el însuşi, comunică putere şi duh pe măsura puterii şi duhului lui şi a voinţei de primire din partea auzitorilor. Aceasta ne ajută să înţelegem cum toate au fost făcute la început prin cuvântul lui Dumnezeu şi cum lucrurile sunt chipurile cuvintelor Lui.

[228] *Cuvânt ascetic...,* 57, PG 65, 1167-1212 *(Filoc.* rom., 1, p. 429).

[229] „Cuv. 43”, p. 176. Cine se obişnuieşte să se cerceteze mereu ajunge în mod sigur la descoperiri de taine tot mai subţiri în cutele sufletului său şi, prin ele, la vederea luminii Duhului. Căci sufletul e văzut tot mai mult ca nestând de sine şi având tot ce se mişcă în el curat de la Dumnezeu. Cine priveşte numai la cele din afară se înalţă pe sine. El nu poate vedea pe Stăpânul tuturor. Se crede pe sine stăpân al lor. Cine priveşte în sine nu se mai înalţă şi de aceea vede pe Stăpânul tuturor. Nu se mai înalţă pentru că îşi dă seama cât de puţin se poate stăpâni şi cuprinde pe sine însuşi în

De aceea nu se cuvine a schimba mereu cuvintele rugăciunii, ca nu cumva, prin schimbarea şi mutarea lor continuă, mintea să se obişnuiască cu nestatornicia şi cu abaterile şi să se facă uşor de furat şi fără roade, ca pomii mereu mutaţi şi sădiţi în altă parte.

52. *Rodul rugăciunii înlăuntrul inimii are nevoie de timp îndelungat, de luptă şi de silire. Şi, simplu grăind, tot binele se dobândeşte cu multă osteneală şi după timp îndelungat.*

Rugăciunea neîncetată înlăuntrul inimii şi cele de dincolo de ea (mai presus de ea) nu se agonisesc în chip simplu şi la întâmplare şi prin osteneală puţină şi scurtă, chiar dacă se întâmplă unora, cu totul rar, şi aceasta, prin vreo iconomie negrăită. Ci are nevoie, pentru dobândire, de timp îndelungat, de osteneală şi nevoinţă trupească şi sufletească şi de forţare multă şi întinsă. Căci, potrivit părţii ce ni s-a dat din darul şi harul de care nădăjduim să ne împărtăşim, trebuie să contribuim pe măsura puterii noastre şi noi, cu nevoinţele noastre, la dobândirea ei şi să străbatem timpurile trebuitoare pentru aceasta. Iar scopul ei este, după Sfinţii învăţători, să scoatem pe vrăjmaş din întinderile inimii[230] şi să sălăşluim în ea, în chip vădit, pe Hristos. Căci spune Sfântul Isaac: „Cel ce voieşte să vadă pe Domnul se sileşte să-şi cureţe inima prin pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu. Şi aşa, în lumina înţelegerii Lui, va vedea în tot ceasul pe Domnul"[231].

Iar Sfântul Varsanufie zice: „Dacă lucrarea dinlăuntru nu va ajuta, împreună cu Dumnezeu, omului, în zadar se osteneşte spre cele din afară. Căci lucrarea dinlăuntru, făcută cu osteneala inimii, aduce curăţie; iar curăţia, adevărata liniştire a inimii[232]; iar liniştirea, smerenia; iar smerenia face pe om

---

mişcarea complexă a vieţii sale indefinite.

[230] Acesta e scopul rostirii neîncetate a numelui lui Iisus cu cugetarea îndreptată spre inimă: să scoatem pe vrăjmaşul care stăpâneşte peste întinderile ei şi să facem stăpân pe Hristos. Propriu-zis, după Sf. Marcu Ascetul şi Diadoh, Hristos Se află în inimă începând de la Botez, dar mai mult potenţial. Vrăjmaşul îşi întinde prin ispitele din afară influenţele lui. Prin pomenirea cât mai deasă a numelui lui Iisus facem actuală în inimă prezenţa Lui virtuală.

[231] „Cuv. 43", p. 177. Nu se poate despărţi între „lumina minţii" şi „lumina lui Hristos" văzută în ea. Căci „lumina minţii" nu e decât „lumina înţelegerii", şi „înţelegerea" adevărată e proiectată spre Dumnezeu, Care e izvorul a tot ce poate fi înţeles. „Înţelegerea" are totdeauna un „obiect". Şi „obiectul" suprem al înţelegerii, sau izvorul oricărui conţinut al înţelegerii, e Dumnezeu, Persoana de nesfârşită iubire şi gândire, mai presus de gândire. Acest izvor nu se face evident atât timp cât cugetarea e îndreptată spre obiecte finite. Până atunci nu s-a ivit în noi lumina adevărată a „înţelegerii", în care se înţeleg toate.

[232] E de remarcat această derivare a liniştirii din curăţia inimii. Numai patimile frământă şi sfâşie inima omului. De aceea, numai unde e Dumnezeu e linişte. Numai

locuinţa lui Dumnezeu; iar din locuinţa aceasta sunt alungaţi demonii odată cu patimile. Şi omul se face astfel biserica lui Dumnezeu, plină de sfinţenie, plină de curăţie şi de har. Fericit e deci acela care vede pe Domnul în cele dinlăuntru ale inimii şi-şi varsă cererea sa, însoţită de plâns, înaintea bunătăţii Lui"[233].

Iar Cuviosul Ioan Carpatiul spune şi el: „E nevoie de multă nevoinţă şi de timp îndelungat în rugăciuni, ca să aflăm, în starea netulburată a înţelegerii, alt cer al inimii, în care locuieşte Hristos, cum zice Apostolul: «Oare nu ştiţi că Iisus Hristos locuieşte întru voi? Afară doar dacă nu cumva sunteţi necercaţi» (2 *Corinteni* 13, 5)"[234].

Dar şi marele Gură de Aur zice: „Rămâi neîncetat cu numele Domnului Iisus, ca să înghită inima pe Domnul, şi Domnul inima, şi să fie cele două una. Dar lucrul acesta nu este pentru o zi sau două, ci pentru un timp îndelungat. Căci e nevoie de multă luptă şi vreme ca să fie scos vrăjmaşul şi să Se sălăşluiască Hristos"[235].

Dar atât despre acestea, şi să ne întoarcem la cele ce ne stau înainte.

53. *Despre rugăciunea inimii care nu e curată; şi cum ajunge cineva la rugăciunea curată şi neîmprăştiată.*

Prin stăruirea în regula amintită a rugăciunii curate şi neîmprăştiate a inimii, chiar dacă, poate, ea nu e încă deplin curată şi neîmprăştiată din pricina piedicilor ce i le pun stările de mai înainte şi gândurile, cel ce se nevoieşte ajunge la deprinderea de a se ruga în chip nesilit, neîmprăştiat, curat şi adevărat. Adică, ajunge la deprinderea ca mintea lui să stăruie în inimă, şi să nu o introducă forţat, sau fără luare-aminte, prin respiraţie, şi iarăşi să sară de acolo. Ci să stăruie pururea în ea şi să se roage astfel neîncetat. Căci, zice Sfântul Isihie: „Cel ce nu are rugăciunea curată de gânduri nu are armă în război. Iar rugăciune numesc pe aceea care se lucrează neîncetat în adâncurile inimii ca, prin chemarea lui Iisus Hristos, vrăjmaşul ce ne războieşte în chip ascuns să fie biciuit şi ars"[236]. Şi iarăşi: „Fericit este acela care s-a lipit cu cugetarea de rugăciunea lui Iisus şi-L strigă pe El neîncetat în inimă, cum s-a unit aerul cu trupurile noastre, sau flacăra cu ceara"[237]. Şi iarăşi: „Străbătând

---

din puterea Lui se eliberează omul de frământările pentru lucrurile trecătoare, din trecerea pasionată de la unul la altul, sau din grija pasionată de a avea pe unul sau pe altul.

[233] „Răsp. 213", p. 113.

[234] Neaflat.

[235] *Epistola către monahi, PG* 60, 755.

[236] *Cuvânt despre trezvie şi virtute,* I, 21, *PG* 93, 1487 A (*Filoc.* rom., IV, p. 60). Chemarea cu dragoste fierbinte a lui Iisus desparte sufletul de lucrarea vrăjmaşului şi-l arde pe acesta.

[237] *Cuvânt despre trezvie şi virtute,* II, 94, *PG* 93, 1541 C (*Filoc.* rom., IV, p. 106).

soarele deasupra pământului, se face ziuă, iar numele sfânt şi preacinstit al Domnului Iisus strălucind neîncetat în cugetare, va naşte nenumărate înţelesuri ce luminează asemenea soarelui”[238].

54. *Despre rugăciunea neîmprăştiată şi curată a inimii şi despre căldura ce se naşte din ea.*

Rugăciunea curată şi neîmprăştiată a inimii este, precum s-a spus, aceea din care se naşte o oarecare căldură în inimă, potrivit cu ceea ce s-a scris: „Înfierbântatu-s-a inima mea înăuntrul meu, şi în cugetul meu se va aprinde foc” *(Psalm* 38, 4). E focul pe care Iisus Hristos a venit să-l arunce pe pământurile inimii noastre, care mai înainte erau purtătoare de mărăcinii patimilor, iar acum sunt, prin har, purtătoare de Duh, cum a zis Domnul nostru Iisus Hristos: „Foc am venit să arunc pe pământ, şi cât aş fi voit să se fi aprins!” *(Luca* 12, 49). Aceasta a făcut odinioară şi cu Cleopa şi cu însoţitorul lui, când i-a încălzit şi i-a înflăcărat să strige, ieşiţi din ei (în extaz), unul către altul: „Oare nu era inima noastră arzând în noi pe cale...?” *(Luca* 24, 32).

Dar zice şi Ioan cel minunat din Damasc, într-un tropar din cele alcătuite de el către Preacurata născătoare de Dumnezeu: „Focul din inimă mă împinge spre cântarea dragostei feciorelnice”. Iar Sfântul Isaac scrie: „Din lucrarea plină de putere se naşte căldura nemăsurată, care se aprinde în inimă din gândurile fierbinţi ce se mişcă în cugetare. Această lucrare şi pază subţiază mintea cu căldura lor şi-i dau vedere”[239]. Iar ceva mai departe zice: „Şi din căldura aceasta, răsărită în inimă din harul vederii, se naşte curgerea lacrimilor”[240]. Şi după puţin: „Şi din lacrimile neîncetate sufletul primeşte

---

Cugetarea nu mai are alt conţinut decât Rugăciunea lui Iisus. Dar aceasta nu înseamnă o îngustare a cugetării, ci o adâncire şi o lărgire a ei în oceanul nesfârşit de înţelesuri, de lumini ale lui Dumnezeu, pătruns în umanitatea lui Hristos şi, prin ea, în gândirea şi viaţa noastră. Pe calea acestei rugăciuni ajungem să înţelegem „care este lărgimea, şi lungimea, şi adâncimea, şi înălţimea... iubirii lui Hristos, cea mai presus de cunoştinţă, ca să ne umplem de toată bunătatea lui Dumnezeu” *(Efeseni* 3, 18-19).

[238] *Cuvânt despre trezvie şi virtute,* II, 94, *PG* 93, 1541 C. Înţelesurile nenumărate ce umplu cugetarea fiind înţelesuri ce răsar din Hristos Dumnezeu-Omul, sunt luminoase ca şi El, reprezintă o lumină unitară adevărată, din lumina nesfârşită.

[239] „Cuv. 9”, p. 61. Lucrarea chemării neîncetate a lui Iisus şi încordarea menţinerii ei au în ele o căldură, căci sunt întreţinute de dragostea faţă de El. Căldura acestei iubiri subţiază cugetarea, căci o ţine îndreptată spre Cel atotsubţire în comparaţie cu lucrările şi cu mişcările îngroşate ale lumii şi ale trupului. Subţirimea plină de dragoste fierbinte a minţii faţă de Cel atotsubţire o face pătrunzătoare, deci capabilă de vederi sau de intuiţii subţiri. Aceste vederi, la rândul lor, nasc căldură curată sau gânduri fierbinţi, zice în continuare Sf. Isaac Sirul.

[240] „Cuv. 9”, p. 69. Căldura aceasta, una cu simţirea fierbinte a dragostei curate, se face izvor de lacrimi. Trebuie să remarcăm poezia plină de înaltă calitate pe care o

pacea gândurilor; iar din pacea gândurilor el se înalţă la curăţia minţii; iar prin curăţia minţii omul vine la vederea tainelor lui Dumnezeu”[241]. Şi iarăşi: „După acestea ajunge mintea să vadă descoperiri şi semne, cum a văzut Iezechiel prorocul”[242]. Şi iarăşi: „Lacrimile, şi lovirea capului în vremea rugăciunii, şi clătinarea lui din pricina căldurii trezesc căldura dulceţii lor înlăuntrul inimii. Şi după ieşirea din sine (după extaz) cea de laudă, inima zboară spre Dumnezeu şi strigă: «Însetat-a sufletul meu de Tine, Dumnezeule Cel tare. Cel viu. Când voi veni şi mă voi arăta feţei Tale, Doamne?» şi cele următoare *(Psalm* 41, 2)”[243]. Iar Scărarul zice: „Focul, sălăşluind în inimă, a înviat rugăciunea. Iar după ce aceasta s-a înălţat la cer, s-a făcut coborârea focului în foişorul de sus al sufletului”[244]. Şi iarăşi: „Cine este, aşadar, monahul credincios şi înţelept care a păzit căldura sa nestinsă? Şi care nu a încetat, până la ieşirea sa, să adauge în fiecare zi foc la foc, căldură la căldură, dor la dor şi sârguinţă la sârguinţă?”[245]. Iar Sfântul Ilie Ecdicul zice: „Când sufletul, odihnindu-se de toate cele din afară, se va uni cu rugăciunea, aceasta, învăluind sufletul, îl face întreg arzător, după cum focul face fierul. Sufletul este acelaşi, dar nu mai poate fi atins de atingerile din afară, cum nu poate fi nici fierul arzător”[246]. Şi

---

inspiră Sf. Părinţi acestor trăiri ale dragostei curate de Dumnezeu.

[241] „Cuv. 9”, p. 69. Unde sunt lacrimi, e pace dinspre partea gândurilor ce ne războiesc, căci nu mai e încruntare. Dar e şi pacea unor gânduri de iubire curată, subţire şi fierbinte, sau totală, faţă de Dumnezeu. Căci pacea e acolo unde e iubire şi, prin urmare, deplină încredere în Cel iubit. Dar tot acolo e şi înduioşarea ce se revarsă în lacrimi. Iar unde există pace şi lacrimi, acolo e şi curăţia inimii. Căci niciun gând ascuns nu o întinează faţă de Cel iubit. Acolo există sinceritate şi transparenţă deplină. În această curăţie, transcendentă minţii închise în gândurile legate de lume, sau dincolo de acest plan, mintea vede tainele lui Dumnezeu, ale Celui atotsubţire.

[242] „Cuv. 9”, p. 69.

[243] „Cuv. 13”, p. 51.

[244] *Scara,* XXVIII, *PG* 88, 1157 A. Numai focul Duhului a înviat trupul Domnului şi l-a înălţat la cer, ca apoi din acelaşi trup să pogoare peste Apostoli, dând naştere Bisericii, adunării în Hristos şi în Duhul Lui a celor ce cred în El. Numai focul Duhului învie rugăciunea sau învie sufletul prin rugăciune şi înalţă rugăciunea sau sufletul în stare de rugăciune la cer, sau la Dumnezeu, ca apoi să coboare iarăşi de şi mai sus în sufletul ridicat în foişorul de sus, făcându-l şi mai aprins la rugăciune şi comunicându-Se din rugăciunea unuia celorlalţi. Rugăciunea nu se produce fără Duhul Sfânt, şi Duhul Sfânt nu coboară la suflet şi nu înalţă sufletul decât prin rugăciune. Rugăciunea e forma de înviere şi de înălţare a sufletului prin Duhul. Ea e forma de lucrare a Duhului în suflet. Căci prin ea se uneşte sufletul cu Dumnezeu, şi aceasta vine din lucrarea Duhului Sfânt, Care Se face punte vie între suflet şi Dumnezeu, făcând pe om transparent.

[245] *Scara,* XXVII, *PG* 88, 1137 A.

[246] *Culegere din sentinţele înţelepţilor, II,* 105, PG 127, 1148 A *(Filoc.* rom., IV, p. 339). Căldura dragostei lui Dumnezeu e aşa de mare, că niciun gând şi nicio senzaţie din

iarăşi: „Fericit este cel ce s-a învrednicit să se arate în viaţa aceasta astfel, şi statura sa, de lut fiind prin fire, şi-o vede arzătoare datorită harului”[247].

55. *Dar şi căldura are pricini felurite, însă cea mai de căpetenie este cea care se naşte din rugăciunea curată.*

Cunoaşte că şi o asemenea căldură îşi are pricina şi existenţa în noi în multe şi felurite chipuri. Acest lucru e văzut din cuvintele spuse de sfinţi. Căci ne e greu să spunem că şi din cercarea noastră. Iar cea mai de căpetenie este căldura care se naşte din rugăciunea curată a inimii. Aceasta înaintează şi creşte neîncetat împreună cu rugăciunea şi se odihneşte (sfârşeşte) într-o lumină ipostas, adică face, după Părinţi, pe un astfel de om luminat în înţelesul de ipostaziat în ea[248].

56. *Care este efectul nemijlocit al căldurii inimii?*

Această căldură topeşte în chip nemijlocit tot ce împiedică rugăciunea cea dintâi să se facă rugăciune desăvârşit curată. Pentru că „foc este Dumnezeul nostru”, şi anume – „foc ce mistuie” *(Evrei* 12, 29) răutatea dracilor şi a patimilor noastre[249]. Căci spune Sfântul Diadoh: „Când inima primeşte cu

---

afară nu-l mai ating, nu-l mai interesează. El devine „de neatins”, intangibil.

[247] „Capete despre rugăciune”, II, 106, *Filoc.* rom., IV, p. 339. Căldura celui ce se roagă neîncetat nu e numai o simţire subiectivă, ci o stare nouă a fiinţei, devenită arzătoare prin har. Ea se vede arzând prin harul din ea. Arde păcatele din ea, transmite căldura ei altora. Mâinile înălţate la rugăciune se văd, în vieţile sfinţilor, ca nişte flăcări. E un foc în toată fiinţa, care se face simţit şi într-un fel arătat. Dar e un foc al entuziasmului curat, nu al patimii ruşinoase. E un foc al Duhului care face transparent trupul.

[248] Lumina ipostaziată este lumina care are ca ipostas pe Hristos, în sensul că în ipostasul Lui îşi are temelia şi izvorul, deci în sensul că în ea se manifestă ipostasul sau persoana Lui, străbătându-l pe omul care a înaintat, prin pomenirea neîncetată şi curată de orice alt gând al numelui lui Iisus, până la unirea deplină cu Hristos. Prin aceasta omul s-a unit atât de mult cu Hristos, că lumina lui Hristos a devenit şi lumina omului respectiv, căci Însuşi Hristos ca ipostas S-a făcut cu lumina Lui ipostas fundamental al omului unit deplin cu El. Căldura sfârşeşte în lumină. Până nu ajunge acolo, sufletul înaintează. Acolo se odihneşte în lumina lui Hristos, ca în iubirea Lui deplin comunicată. Căci în ea are totul. Se odihneşte ca într-o sărbătoare. Despre căldură au mai scris şi alţi Părinţi duhovniceşti, dar niciunul n-a încadrat-o într-o dezvoltare a vieţii duhovniceşti ca autorii scrierii de faţă şi ale celor următoare. Se vede şi de aici că aceşti autori, deşi se bazează în această scriere numai pe citate străine, le organizează într-o viziune proprie, unitară. Mai e de remarcat că, deşi despre căldură a mai vorbit şi Sf. Grigorie Sinaitul (dar nu aşa de insistent), autorii scrierii de faţă nu-l menţionează nici în această chestiune ca nici în alta. Se vede că n-au fost ucenicii direcţi ai lui. Ei sunt după Palama.

[249] Focul dragostei de Dumnezeu, aprins în noi de Duhul, mistuie orice plăcere şi

o oarecare durere fierbinte săgetăturile dracilor – încât celui războit îi pare că primeşte săgeţile înseşi –, sufletul urăşte cu amar patimile, ca unul ce se află la începutul curăţirii. Căci, dacă nu s-ar îndurera mult de neruşinarea păcatului, n-ar putea să se bucure îmbelşugat de bunătatea dreptăţii. Deci cel ce voieşte să-şi cureţe inima sa s-o înfierbânte continuu cu pomenirea lui Iisus Hristos, având-o numai pe aceasta drept cugetare şi lucrare neîncetată[250]. Căci cei ce voiesc să lepede putreziciunea lor nu se cade ca uneori să se roage, iar alteori nu, ci pururea să petreacă în rugăciune, cu păzirea minţii, chiar dacă s-ar afla undeva în afara locaşurilor de rugăciune[251]. Căci, precum cel ce voieşte să cureţe aurul dacă lasă să înceteze focul din cuptor chiar şi numai pentru scurtă vreme face iarăşi să se aşeze zgura pe aurul curăţat, tot aşa şi cel ce uneori pomeneşte pe Dumnezeu, alteori nu, ceea ce pare să fi câştigat prin rugăciune pierde prin întreruperea ei. E propriu bărbatului iubitor de virtute să topească, prin pomenirea lui Dumnezeu, coaja pământească de pe inimă, ca astfel, topindu-se pe încet răul prin focul pomenirii Celui Bun, să se întoarcă sufletul cu desăvârşire la fericirea lui firească, în şi mai multă slavă"[252]. Şi astfel mintea, stăruind neîmpiedicată în inimă, se roagă în chip curat şi fără rătăcire, după Sfântul care zice: „Rugăciunea este adevărată şi nerătăcitoare atunci când mintea păzeşte inima în vreme ce se roagă"[253].

---

patimă trupească sau lumească, orice ispită trezită în noi de demoni faţă de lucrurile mărginite, care ne înstrăinează de Dumnezeu, făcându-le să pălească în micimea lor faţă de marea frumuseţe a lui Dumnezeu.

[250] Deci rostul principal al rugăciunii neîncetate este încălzirea inimii prin dragostea lui Hristos, până când această căldură sfârşeşte în lumină, adică în „vederea" sau simţirea prezenţei lui Hristos, Izvorul luminii, sau al sensului personalist atotcuprinzător şi viu al existenţei, care în acelaşi timp ne şi susţine în veci ca persoane. Când rugăciunea neîncetată nu-şi ajunge acest rost, ci devine un formalism monoton, nu şi-a îndeplinit în general rostul ei. Dar ca să-şi îndeplinească acest rost, ea trebuie să fie făcută cu tot mai multă luare-aminte şi cu dragoste de Hristos.

[251] Putreziciunea e o moleşeală care duce la descompunerea în care subiectul nu mai ţine în frână toate puterile şi tendinţele sale, îndreptându-le spre Hristos. Ea poate fi biruită numai prin „păzirea minţii", ca să nu fie furată de orice fel de alte gânduri. Acesta e un mare eroism interior, o mare şi vie tensiune.

[252] *Cuvânt ascetic,* cap. 97, *Filoc.* rom., I, p. 463. Răul aşezat pe inimă, sau pe adâncul viu, transparent şi orientat spre persoana infinită, al subiectului nostru e o coajă pământească, alipită vâscos de plăcerile produse trupului de suprafaţa văzută a lumii. Binele sau Cel bun, căci binele are un subiect inepuizabil în generozitatea Lui, redă subiectului nostru, sau inimii, libertatea şi avântul unei înaintări în aceeaşi iubire curată pe care i-o comunică Subiectul suprem. Iar starea aceasta liberă şi mobilă e starea firească a subiectului. Pomenirea Celui bun nu se poate face decât în căldura iubirii.

[253] Citatul e din *Metoda sfinţitei rugăciuni şi atenţiuni,* dată în *Filocalie* sub numele Sfântului Simeon Noul Teolog *(Filoc.* gr., tom. V, 1963, p. 85; I. Hausherr, „La méthode

Iar Sfântul Isihie scrie: „Monah adevărat este acela care păzeşte trezvia; şi cel ce veghează cu adevărat este monah în inimă”[254].

57. *Despre dorul şi dragostea ce se nasc din căldură, luare-aminte şi rugăciune.*

Dintr-o astfel de căldură şi din rugăciunea făcută cu luare-aminte, sau din rugăciunea curată, se nasc în inimă dorul şi dragostea dumnezeiască şi iubirea faţă de numele pomenit al Domnului nostru Iisus Hristos. Căci s-a scris: „Miresmele tale sunt balsam mirositor, mir vărsat este numele tău; de aceea fecioarele te iubesc” *(Cântarea Cântărilor* 1, 2), şi: „Rănită de dragoste sunt eu” *(Cântarea Cântărilor 2, 5)*[255]. Dar spune şi Sfântul Maxim: „Toate virtuţile ajută minţii să câştige dragostea dumnezeiască, dar, mai mult decât toate, rugăciunea curată. Căci prin ea, zburând spre Dumnezeu, iese din toate”[256].

58. *Despre lacrimile din inimă; şi, în continuare, despre dumnezeiescul dor şi despre dragoste.*

Dintr-o astfel de inimă curg foarte multe lacrimi, care curăţă şi îngraşă pe cel ce s-a îmbogăţit cu ele, dar nu-l seacă şi nu-l usucă. Lucrul din urmă vine din frica de Dumnezeu, iar cel dintâi, din dragostea dumnezeiască, din dorul şi dragostea puternică şi nestăpânită faţă de Iisus Hristos cel pomenit. Căci, fiind cuprinsă de entuziasm, inima strigă: „Fermecatu-m-ai cu dorul Tău, Hristoase, şi m-ai schimbat cu dragostea Ta dumnezeiască”. Şi: „Întreg eşti, Mântuitorule, dulceaţă şi întreg, dorirea mea; întreg, Cel de care nu mă satur; întreg eşti frumuseţe negrăită”. Dar strigă şi cu Pavel, vestitorul lui Hristos: „Dragostea lui Dumnezeu ne strânge pe noi” (2 *Corinteni* 5, 14). Şi: „Cine ne va despărţi pe noi de dragostea lui Hristos? Oare necazul, sau strâmtoarea, sau prigoana, sau golătatea, sau primejdia, sau sabia?” *(Romani* 8, 35). Şi iarăşi: „Sunt încredinţat că nici moartea, nici viaţa, nici îngerii, nici începătoriile, nici stăpâniile, nici puterile, nici cele de acum, nici cele viitoare, nici înălţimea, nici adâncimea, nici vreo altă zidire nu ne va putea despărţi pe noi de dragostea lui Dumnezeu cea întru Hristos Iisus, Domnul nostru” *(Romani* 8, 38-39).

---

d'oraison hésychaste”, în: *Orientalia Christiana Periodica,* 1927, IX, 2, p. 363 ş.u.). Dar autorii scrierii de faţă nu menţionează numele lui Simeon ca autor al metodei. Dacă ar fi fost a lui, autorii scrierii ar fi menţionat aceasta, dată fiind marea personalitate a lui. A se vedea despre tema aceasta: Pr. D. Stăniloae, *Viaţa şi învăţătura Sf. Grigorie Palama,* Sibiu, 1938, p. 42 ş.u.

[254] *Cuvânt despre trezvie şi virtute,* II, 57, *PG* 93, 1529 D *(Filoc.* rom., IV, p. 96).

[255] O spune aceasta sufletul (în greceşte e la feminin). Fecioarele sunt sufletele.

[256] *Capete despre dragoste* I, 11, *PG* 90, 964 A *(Filoc.* rom., II, p. 66).

59. *Sfătuire de a nu căuta cele peste măsură; şi învăţătură mai departe despre pomenirea neîncetată în inimă a Domnului nostru Iisus Hristos.*

Bine este să se învrednicească cineva de acestea şi de toate cele de după ele. Dar despre acestea nu e timpul potrivit să vorbim acum. Căci „nu căuta, zice, înainte de timp cele ce sunt ale unui anumit timp"; şi: „Binele nu e bine când nu se face bine". Iar după Sfântul Marcu: „Nu e de folos să cunoaştem înainte de lucrarea celor dintâi cele de pe urmă"[257]. Căci „cunoştinţa îngâmfă", pentru lipsa faptelor, „iar iubirea zideşte, pentru că toate le rabdă" (*1 Corinteni* 8, 1). Dar ca să se învrednicească de ele, omul trebuie să se sârguiască şi să se nevoiască mereu, să ţină mereu, precum s-a spus, pomenirea Domnului Iisus Hristos în adâncul inimii lui şi să nu o lase afară şi la suprafaţă. Căci despre aceasta spune şi Fericitul Marcu însuşi: „De nu se va deschide, prin nădejdea de obşte şi înţelegătoare, încăperea cea mai dinlăuntru, mai ascunsă şi mai sinceră a inimii noastre, nu vom putea cunoaşte sigur pe Cel ce locuieşte în ea şi nu putem şti de s-au primit jertfele noastre de gânduri sau nu"[258].

60. *Despre râvna fierbinte şi despre arătarea dumnezeiască în noi şi despre luminarea cea din ipostas a harului*[259].

Făcând cineva aşa, va scăpa uşor nu numai de faptele rele, ci şi de gândurile pătimaşe şi de nălucirile necuvenite, precum s-a scris: „Umblaţi cu Duhul, şi pofta trupului nu o veţi împlini" (*Galateni* 5, 16). Mai mult, acesta va ieşi din tot gândul şi din toată nălucirea (închipuirea), arzând şi alungând, prin râvna lui fierbinte pentru virtute, toată reaua făptuire ce se lucra mai înainte în sine prin simţurile şi prin mintea sa, împreună cu dracii care o susţineau şi întipăreau în el răutatea. Căci spune Sfântul Isaac: „Înfricoşat este dracilor şi iubit de Dumnezeu şi de îngerii Lui cel ce dezrădăcinează cu râvnă fierbinte mărăcinii ce odrăslesc din lucrarea vrăjmaşului în el"[260]. El va ajunge la treapta înaintată de a avea în sine încredinţarea (simţirea sigură şi deplină) iubirii lui Dumnezeu faţă de el şi a arătării şi sălăşluirii iluminării ipostaziate şi preadumnezeieşti a harului[261]. Iar dacă voieşti, poţi să spui că prin aceasta el

---

[257] *Despre legea duhovnicească,* I, 84, PG 65, 927 B (*Filoc.* rom., I, p. 288).

[258] *Despre Botez, PG* 65, 985-1028 (*Filoc.* rom., I, p. 360).

[259] E o iluminare ce vine inimii din însuşi ipostasul Duhului; nu e din ea, nu e subiectivă. Lumina aceasta implică o relaţie cu persoana Sfântului Duh.

[260] „Cuv. 45", p. 177. Căldura râvnei pentru bine, pentru ceea ce Îi place lui Dumnezeu, este aceea care arde mărăcinii patimilor ce înţeapă viaţa sufletească a omului cu regretele, cu remuşcările, cu nemulţumirile produse de ele.

[261] Se iveşte în el o iluminare ipostaziată prin har în persoana lui, dar care-şi are izvorul natural sau este ipostaziată originar în Iisus Hristos, Cuvântul lui Dumnezeu cel întrupat. Autorii scrierii de faţă identifică această iluminare cu harul lui Hristos, devenit simţit şi intuit. Se resimte în aceasta influenţa Sf. Simeon Noul Teolog şi a Sf.

revine în chip strălucitor la nobleţea şi la învierea duhovnicească lucrată în noi de Sus, prin harul Botezului[262]. Dar zice iarăşi Sfântul Isaac: „Aceasta este Ierusalimul şi Împărăţia lui Dumnezeu, ascunsă în noi (*Luca* 17, 21), după cuvântul Domnului; acest loc este norul slavei lui Dumnezeu, în care nu vor intra decât singuri cei curaţi cu inima, ca să vadă faţa Stăpânului lor[263] (*Matei* 5, 8). Numai să nu caute acela, el însuşi, arătarea lui Dumnezeu, ca să nu primească pe cel ce este de fapt întuneric, dar se preface în lumină (2 *Corinteni* 11, 14)"[264].

61. *Despre lucrarea dumnezeiască şi despre cea potrivnică.*

Iar când mintea lui, fără să caute, vede o lumină, să nu o primească, dar nici să nu o înlăture. Căci zice Sfântul Marcu: „Este o lucrare a harului

---

Grigorie Palama. Dacă harul este iubirea lui Hristos faţă de cel ce-L pomeneşte continuu, se înţelege că această deschidere a lui Hristos, ca orice deschidere iubitoare a persoanei, se arată ca lumină, pentru că persoana este lumină sau iubire.

[262] Luminarea ce se produce în noi nu este numai a harului, ci şi a noastră. Lumina harului, sau a iubirii lui Hristos, întâlnind sau producând iubirea sau deschiderea luminoasă a noastră, ce se înfăptuieşte sub lucrarea lui, devine cu luminarea noastră o singură luminare (iluminare). Lumina harului s-a sălăşluit în noi de la Botez. Prin râvna fierbinte a pomenirii iubitoare neîncetate a lui Hristos din partea noastră, această lumină devine actuală.

[263] Omul nu vede slava lui Dumnezeu în mod cu totul nemijlocit, ci totdeauna prin făptura devenită transparentă, ca un nor prin care se vede lumina soarelui. Chiar trupul lui Hristos este un astfel de nor, transparent în gradul cel mai înalt (*Matei* 17, 5). Altfel, omul n-ar putea suporta vederea slavei lui Dumnezeu. Prin aceasta devine şi făptura frumoasă, actualizându-şi bogatele ei culori, sau complexele virtualităţii, toate purtătoare de lumină fermecătoare. Căci Ierusalimul nu e monocromatic şi deci monoton şi lipsit de varietate (*Apocalipsa* cap. 21).

[264] Să nu forţeze omul arătarea lui Dumnezeu, căci în acest caz, pierzând simţirea prezenţei lui Hristos de la sine, îşi produce o nălucire a luminii lui Dumnezeu, care în realitate e întunericul demonilor. El să urmărească numai curăţirea sa de orice patimă şi de orice gând şi să-şi sporească iubirea de Hristos, prin pomenirea Lui neîncetată. Iluminarea va veni de la sine, de la Hristos. E o orientare duhovnicească cu totul deosebită de cea a misticii feminine occidentale, care forţează o arătare a lui Hristos purtător de răni. Dar nu se poate spune că viaţa duhovnicească, aşa cum e descrisă de autorii scrierii noastre, e lipsită de iubirea lui Hristos, de comuniunea cu El, cum zice A. M. Ammann (*Die Gotteschau...,* p. 40). Nu socotim că o astfel de comuniune decurge numai din concepţia juridică a satisfacţiei aduse de Hristos lui Dumnezeu prin jertfa Lui pe cruce. Dimpotrivă, numai o învăţătură despre mântuire ca îndumnezeire a omului valorifică real comuniunea lui Hristos cu acesta. Căci mistica feminină occidentală nu trage nicio concluzie practică din comuniunea sentimentală cu Hristos, odată ce nu ne-a dat altceva prin jertfa Lui decât scăparea de o vină. Comuniunea rămâne o chestiune sentimentală de suprafaţă, fără niciun efect asupra omului.

necunoscută pruncului; şi este alta, a răutăţii, care se aseamănă adevărului. Dar bine este să nu primească acestea, de teama înşelăciunii; dar nici să le anatematizeze, gândindu-se cu teamă că ar putea fi adevărate; ci totdeauna să alerge la Dumnezeu cu nădejde, căci El cunoaşte folosul amândurora. Dar să fie întrebat cel ce are har şi puterea de la Dumnezeu să înveţe şi să deosebească"[265].

62. *Despre învăţătorul luminat şi neînşelător.*

Iar dacă află pe cel ce-l poate învăţa nu precum a cunoscut numai din dumnezeiasca *Scriptură,* ci precum a pătimit în chip fericit dumnezeiasca iluminare[266], să mulţumească lui Dumnezeu. Iar de nu, e mai bine să nu o primească, ci să alerge la Dumnezeu cu smerenie, socotindu-se pe sine, cu toată sinceritatea inimii, nevrednic şi declarându-se mai prejos de o astfel de vrednicie şi vedere. Iar aceasta şi altele ca acestea câte s-au spus şi se vor mai spune le-am învăţat, cu harul lui Hristos, din gurile nemincinoase care au grăit mişcate de Duhul Sfânt, ca şi din de Dumnezeu insuflatele Scripturi şi dintr-o oarecare cercare.

63. *Despre luminarea adevărată şi despre cea mincinoasă, sau despre lumina dumnezeiască şi despre cea diavolească.*

De fapt, vestiţii noştri Părinţi ne arată în unele din scrierile lor semnele luminării neamăgitoare şi a celei mincinoase. Aşa a făcut şi de trei ori fericitul Pavel din Latro[267], spunând către ucenicul său care l-a întrebat despre aceasta: „Lumina puterii vrăjmaşe este în chipul focului şi scoate fum şi-i asemenea focului supus simţurilor; iar când o vede sufletul cumpătat şi curăţat, e dezgustat şi scârbit de ea. Iar lumina bună a Celui bun este foarte plăcută şi curată, şi când se arată sfinţeşte şi umple sufletul de bucurie şi de seninătate, şi-l face blând şi de oameni iubitor". Iar alţii spun la fel. Dar, precum eu am auzit cele spuse înainte prin viu grai, aşa vei auzi şi tu despre acestea la vremea potrivită. Căci acum nu e vremea.

---

[265] Sf. Marcu Ascetul, *Despre cei ce-şi închipuie* 28, *PG* 65, 956 A *(Filoc.* rom., I, p. 302).

[266] E lumina pe care o „vedeau" cei ce ajungeau la practica neîncetată a rugăciunii lui Iisus în inimă. Ea e „pătimită" pentru că nu e produsă de om, ci primită de la Dumnezeu. Cunoştinţa lui Dumnezeu din Sf. Scriptură nu e respinsă, dar iluminarea dumnezeiască e deosebită de ea. Dar înainte de a se hotărî să primească acea lumină ca adevărată sau să o respingă, e bine să întrebe pe unui care a pătimit-o şi el. Altfel, e mai bine să nu o primească, ca să nu fie înşelat de o falsă lumină.

[267] Vezi n. 10 la *Metoda lui Nichifor din singurătate,* în: *Filoc.* rom., VII, unde se vorbeşte de Pavel din Latro. Vezi şi „Viaţa lui Pavel cel Tânăr din Latro", cap. 58, în: *Analecta Bollandiana,* vol. II, 1892, p. 155.

64. *Despre închipuirea necuviincioasă şi despre închipuirea cuviincioasă şi despre cum trebuie să ne purtăm faţă de ele.*

Deoarece puţin mai înainte am pomenit despre închipuire şi despre închipuirea necuviincioasă, socotim că e de cel mai mare folos să vorbim pe scurt şi despre ea, mai bine zis, pe cât e cu putinţă, despre toată închipuirea. Căci această mişcare blestemată se opune foarte mult rugăciunii curate a inimii şi lucrării unitare şi neînşelătoare a minţii. De aceea şi dumnezeieştii Părinţi vorbesc de multe ori despre ea şi împotriva ei. Sfinţii de mai înainte au socotit-o asemenea miticului Dedal, ca o închipuire cu multe chipuri şi cu multe capete asemănătoare hidrei, ca pe un pod al demonilor. Căci blestemaţii ucigaşi, străbătând şi trecând prin ea, intră în comunicare cu sufletul şi se amestecă cu el, făcându-l un fel de stup de viespi şi o peşteră de gânduri sterpe şi pătimaşe. O astfel de închipuire trebuie respinsă cu totul[268]. Iar când nu voieşti, de dragul pocăinţei şi al plânsului împreunat cu zdrobirea inimii şi cu smerita cugetare, iar înainte de aceasta şi de dragul pătrunderii şi vederii făpturilor, ba şi din voinţa de a compara închipuirea necuviincioasă cu cea cuviincioasă şi de a o opune pe cea din urmă celei dintâi, să o apropii pe cea din urmă de cea dintâi, şi să o loveşti pe cea dintâi prin cea din urmă, şi astfel să o alungi cu putere pe cea necuviincioasă şi neruşinată ca pe o laşă, dobândind biruinţă asupra ei. Făcând astfel, nu numai că nu-ţi va fi pricină de pagubă, ci îţi va fi mai degrabă pricină de câştig, ca unul care ţi-ai condus cu judecată, cele ce te privesc, fără greşeală, ca unul care ai nimicit închipuirea necuviincioasă prin cea cuviincioasă şi ai rănit de moarte şi ucis pe vrăjmaşii tăi cu armele lor, ca odinioară dumnezeiescul David pe Goliat (*1 Regi* 17, 51)[269].

---

[268] În manuscrisele vechi româneşti cuvântul grec „phantasia” se traducea totdeauna cu „nălucire”. Noi azi deosebim între „nălucire” şi „închipuire”. Prima are mai mult sens de halucinaţie bolnavă. Dar deosebirea dintre aceste două înţelesuri nu e totdeauna deplină. În orice caz, prin „închipuirea” pe care o resping autorii noştri nu se înţelege o simplă idee sau intuiţie nouă, ci imaginarea unei situaţii concrete. Ele pot fi rele când au în ele ceva ispititor. Dar nu totdeauna sunt rele, căci nu totdeauna au ceva ispititor în ele. Dar, în general, cel ce vrea să se concentreze în rugăciune trebuie să se ferească cu totul de orice închipuiri. Căci ele atrag sufletul la suprafaţă şi-l fac să treacă de la o închipuire la alta. Ele sunt socotite de autorii noştri ca punţi ale diavolului, prin care el însuşi intră în suflet şi-l face pe acesta să iasă din concentrarea în gândirea simplă a lui Dumnezeu Cel neîmpărţit şi nehotărnicit. Dacă gândirea presupune totdeauna un subiect care gândeşte, aşa şi gândirea al cărei subiect nu părem să fim noi înşine are ca subiect mai adânc în noi, sau în legătură cu noi, un duh rău, sau un demon. El vrea chiar prin închipuirile părute bune să ne rupă de la rugăciune. De aceea trebuie respinse şi ele în vremea rugăciunii. Dar autorii noştri fac în cele ce urmează o excepţie cu închipuirile bune, pentru motivele pe care le înşiră.

[269] E o remarcabilă dovedire a valorii închipuirilor bune pentru nimicirea celor rele,

65. *Dar nu numai închipuirea necuviincioasă, ci şi cea cuviincioasă e respinsă de sfinţi în rugăciunea curată şi în lucrarea simplă şi unitară a minţii.*

Dar aceasta este o luptă a celor ce sunt încă prunci, sau începători[270]. Căci cei ce au înaintat cu timpul resping şi alungă în întregime închipuirea necuviincioasă, împreună cu cea cuviincioasă, prefăcând-o şi topind-o în cenuşă, ca ceara ce se topeşte de faţa focului *(Psalm* 67, 2), prin rugăciunea curată şi prin golirea şi dezbrăcarea minţii de toate chipurile, datorită predării ei în stare simplă lui Dumnezeu, sau, dacă voieşti, datorită primirii Lui şi unirii simple şi fără chip cu El. Căci zice Sfântul Isihie: „Tot gândul este închipuirea în minte a unui lucru oarecare supus simţurilor[271]. Pentru că asirianul (diavolul), fiind el însuşi minte, nu ne poate înşela altfel decât folosindu-se de lucrurile sensibile şi obişnuite nouă"[272]. Iar Sfântul Diadoh zice: „Deoarece tot gândul intră în inimă prin închipuirea (imaginarea) vreunor lucruri supuse simţurilor, lumina fericită a Dumnezeirii îi va străluci atunci când se va odihni de toate şi va părăsi orice formă ce-i vine din acestea. Căci strălucirea aceleia se arată minţii curate când se va goli de toate gândurile"[273].

Dar şi Marele Vasile zice: „Precum Domnul nu locuieşte în temple făcute de mână *(Fapte* 7, 48), tot aşa nici în forme şi plăsmuiri gândite. Acestea au fost aşezate ca nişte ziduri în jurul sufletului întinat, care nu poate să privească în chip curat spre adevăr, ci este încă sub stăpânirea «oglinzii şi a ghiciturii» *(1 Corinteni* 13, 12)"[274]. Iar dumnezeiescul Evagrie zice: „Dumnezeu se zice că

---

pentru cei ce nu au ajuns încă la treapta rugăciunii neîncetate, „de un singur gând". De ele se folosesc însă şi cei desăvârşiţi pentru a comunica experienţele lor fără chip celor nedesăvârşiţi. Ba chiar Prorocii se folosesc de ele pentru a împărtăşi revelaţiile lor altora. De aceea revelaţia se foloseşte şi de imagini, şi *Sfânta Scriptură* şi cultul sunt pline de imagini.

[270] E vorba de combaterea închipuirilor necuviincioase prin cele cuviincioase, descrise în cap. de mai înainte.

[271] Este cu neputinţă ca mintea să gândească la un lucru supus simţurilor, fără să aibă un oarecare chip al lui. Dar Dumnezeu e mai presus de orice chip, deci de facultatea care adună în sine chipurile lucrurilor, sau produce altele după asemănarea lor (facultate imaginativă).

[272] *Cuvânt despre trezvie şi virtute,* II, 78, *PG* 93, 1537 C *(Filoc.* rom., IV, p. 102). „Asirianul", sau vrăjmaşul care asediază sufletul nostru, deşi e minte, nu poate pătrunde în sufletul nostru decât prin chipurile lucrurilor sensibile, aţâţând simţurile noastre spre plăcerea alipirii de ele. Simbolul e luat de la împresurarea Ierusalimului de către asirieni în vremea regelui Ezechia.

[273] Nu Diadoh, ci tot Isihie, *Cuvânt despre trezvie şi virtute,* I, 87, *PG* 93, 1508 A-B *(Filoc.* rom., IV, p. 76). Trebuie ca mintea să se golească de toate gândurile mărginite pentru ca să se unească cu Cel nemărginit.

[274] Sufletul întinat, ca suflet ţintuit cu o oarecare plăcere de chipurile lucrurilor, n-a

locuieşte acolo unde e cunoscut. De aceea, mintea curată se numeşte şi tron al lui Dumnezeu. Drept aceea, Dumnezeu nu-Şi va arăta înţelesul în înţelesurile care se întipăresc în minte ca nişte chipuri, ci în înţelesurile care nu se întipăresc în ea ca nişte chipuri. De aceea, cel ce se roagă trebuie să se despartă cu totul de înţelesurile care se întipăresc în minte ca nişte chipuri. Şi altfel se va întipări mintea văzând (contemplând) o minte şi altfel, văzând raţiunea ei. De aici aflăm că cunoştinţa duhovnicească desface mintea de înţelesurile care se întipăresc în ea ca nişte chipuri. Iar ea, deprinzându-se să fie liberă de chipuri (fără formă), se înfăţişează astfel lui Dumnezeu"[275].

La rândul său, Sfântul Maxim spune în „Scoliile" la marele Dionisie: „Altceva este închipuirea şi altceva înţelegerea, sau înţelesul. Căci din alte puteri se ivesc acestea şi se deosebesc prin calitatea mişcării. Înţelegerea este lucrare şi facere; închipuirea este pătimire şi imaginare ce vesteşte vreun lucru supus simţurilor sau ceva asemănător cu un lucru supus simţurilor[276]. Simţurile primesc lucrurile într-o formă amestecată. Iar mintea percepe lucrurile în alt mod, şi nu ca simţurile. De latura trupească sau duhovnicească[277] ţine, precum am spus înainte, mişcarea pătimitoare şi formatoare[278]. Iar de suflet şi de minte ţine lucrarea deosebitoare şi cea de

---

ajuns încă la transparenţa lui firească pentru Dumnezeu, Spiritul total nematerial. Între el şi Dumnezeu stau încă lucrurile ca oglinzi şi ghicituri, sau asemănări aproximative; nu s-a descoperit încă pe sine însuşi ca oglindă deplin străvezie şi deci deplin adecvată pentru Dumnezeu, adică nu şi-a descoperit încă deplin spiritualitatea lui curată. Nu şi-a descoperit încă indefinitul lui, în care se simte infinitul dumnezeirii.

[275] Din Nil Sinaitul, *Despre gândurile rele, PG* 79, col. 1228 (dar este probabil a lui Evagrie). Ea este tradusă în *Filoc.* rom., I, pp. 67-78, dar n-am aflat locul în forma exactă din text. Ideea este că mintea primeşte de la orice gând o formă mărginită, conform gândului respectiv. E o idee din filosofia greacă veche. Deci ca să aibă simţirea lui Dumnezeu cel nemărginit, mintea trebuie să se elibereze ea însăşi de mărginirea ce i-o dau chipurile lucrurilor mărginite. Numai aşa se poate înfăţişa lui Dumnezeu disponibilă pentru ca El să Se întipărească în ea. Sf. Grigorie de Nyssa a numit orice înţeles „idol", întrucât prin caracterul lui mărginit nu dă lui Dumnezeu putinţa să Se întipărească în minte cu nemărginirea Lui. A vedea însă o „minte" înseamnă a vedea un subiect nehotărnicit, deosebit de orice „înţeles", care e totdeauna mărginit. Altceva e mintea, „subiectul", şi altceva o idee definită a minţii ca subiect. „Cunoştinţa duhovnicească" e cunoştinţa care intră în legătură cu Dumnezeu ca Persoană în mod direct prin Duhul Lui. Dumnezeu Se întipăreşte şi El în minte, dar nu prin înţelesuri mărginite, nu prin idei sau raţiuni, ci ca prezenţă infinită. El imprimă minţii simţirea adâncimii şi iubirii Lui nemărginite.

[276] În lucrare mintea este liberă; în închipuire suportă ceva în mod neliber, prin simţuri.

[277] „Duhovnicească" înseamnă aici vital, derivând de la viaţă; deci nu se deosebeşte de trupul viu.

[278] E o mişcare în care nu e nimic activ, căci simţurile percep lumea de afară fără un

percepere sau de înţelegere. Acestei lucrări de percepere îi este supusă şi imaginaţia (lucrarea închipuirii)[279].

La rândul ei, lucrarea imaginaţiei are trei subîmpărţiri: cea dintâi este cea care dă percepţiilor icoane corespunzătoare lucrurilor percepute prin simţuri; a doua e cea care dă celor ce rămân de pe urma percepţiilor chipuri ce nu se reazemă pe icoanele ce se bazează pe ceva real; aceasta e numită imaginaţie în înţeles propriu; a treia este cea prin care ia formă toată plăcerea faţă de ceea ce pare bun sau tristeţea faţă de ceea ce pare rău[280]. Deci nicio închipuire nu se îndreaptă, precum s-a zis, spre Dumnezeu. Căci El este în mod simplu mai presus de orice înţeles"[281].

Şi iarăşi spune Marele Vasile: „Mintea care nu se împrăştie spre cele de afară, nici nu se revarsă prin simţuri spre lume se urcă iarăşi spre ea însăşi, iar prin ea însăşi urcă la înţelegerea lui Dumnezeu. Iar înconjurată de lumina frumuseţii aceleia, uită şi de firea însăşi"[282].

Acestea ştiindu-le deci şi tu, sârguieşte-te tot timpul să te rogi, cu ajutorul lui Dumnezeu, în întregime liber de închipuiri, liber de întipăriri, cu mintea întreagă curată şi cu sufletul curat. Căci spune şi Sfântul Maxim:

66. *Despre mintea, sufletul şi inima celor curaţi şi desăvârşiţi.*

a) *Despre mintea curată.* „Minte curată este aceea care s-a despărţit de neştiinţă şi e luminată de lumina dumnezeiască"[283].

---

efort. Lumea aceasta dând un conţinut simţurilor, le dă şi o formă. Dar şi simţurile dau lumii o formă, deocamdată nu prea definită.

[279] Imaginaţia sau lucrarea formatoare de chipuri a înţelegerii e altfel decât lucrarea simţurilor, pentru că prin ea fiecare lucru îşi întipăreşte în mod distinct chipul lui în minte, pe când în simţuri lucrurile se întipăresc încă în mod oarecum amestecat.

[280] Întâi are loc formarea în minte a chipurilor lucrurilor percepute în momentul respectiv; apoi imaginarea lor aproximativă sau asemănătoare ulterioară. Dar orice chip al lucrurilor prezente, sau trecute, sau imaginate produce o plăcere sau o întristare; deci nu are un caracter pur teoretic, ci unul afectiv, pentru că trezeşte o atracţie sau o repulsie faţă de lucrurile sesizate sau imaginate. Deci nu numai chipurile ca atare scot mintea din concentrarea ei în rugăciune, ci şi afecţiunile de plăcere sau de întristare provocate de ele. Prin aceste afecţiuni sufletul se alipeşte, sau se preocupă în orice caz într-un grad şi mai mare şi mai total de lucrurile create, angajându-şi puterile în ele şi nemaidându-le putinţa să se odihnească în Dumnezeu.

[281] „Scolii" la: *Despre numirile dumnezeieşti,* V, *PG* 4, 201 A-C.

[282] Sf. Vasile, *Ep. a II-a către Grigorie,* 2, *PG* 32, 228 A.

[283] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capete despre dragoste,* I, 33, *PG* 90, 968 A *(Filoc.* rom., II, p. 69). Ideea că neştiinţa este şi ea o necurăţie, de care mintea trebuie să se cureţe, o întâlnim înainte de el la Dionisie Areopagitul, după care îngerii se curăţă în tot urcuşul lor de alte şi alte grade de neştiinţă, adică ajung la altă şi altă sesizare a nemărginirii lui Dumnezeu şi a dragostei de El, care e mai mică până ce intuiesc mai puţin deplin

b) *Despre sufletul curat.* „Suflet curat este acela care s-a eliberat de patimi și se bucură neîncetat de iubirea dumnezeiască”[284].

c) *Despre inima curată.* „Inimă curată este aceea care și-a înfățișat amintirea sa lui Dumnezeu cu totul fără chip și fără formă și gata să se lase înscrisă numai de întipăririle Lui, prin care obișnuiește să Se facă El arătat”[285].

Urmând acestora trebuie să se mai adauge următoarele:

d) *Despre mintea desăvârșită.* „Minte desăvârșită este aceea care prin credință adevărată a cunoscut pe Cel mai presus de cunoaștere și a privit cele generale ale făpturilor și a primit de la Dumnezeu cunoștința cuprinzătoare a Proniei și a Judecății; se înțelege, atât cât poate un om”[286].

e) *Despre sufletul desăvârșit.* „Suflet desăvârșit este acela a cărui putere pasională înclină în întregime spre Dumnezeu”[287].

f) *Despre inima desăvârșită.* „Inimă desăvârșită se numește, poate, aceea care nu mai are nicio mișcare naturală, de niciun fel, spre nimic, și în care,

---

nehotărnicia lui Dumnezeu. La fel, la Dionisie, după fiecare treaptă de purificare de neștiință urmează, în urcușul îngerilor, o altă treaptă de iluminare. Sensul de necurăție a neștiinței arată că ea e o nedeplină pătrundere a lor de către Dumnezeu, o nedeplină transparență pentru El, o nedeplină ridicare peste planurile mărginite ale creațiunii.

[284] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capete despre dragoste,* 1, 34, *PG* 90, 968 A *(Filoc.* rom., II, p. 69). Dacă mintea trebuie să se elibereze de neștiință și să se umple de lumină, sufletul trebuie să se elibereze de patimi și să se umple de pasiunea (pătimirea, dar și îndrăgirea) iubirii dumnezeiești. Mintea e organ al vederii, al cunoașterii; sufletul e organ al atașării vii, necurate (patimi), sau curate (iubire), de altceva.

[285] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capete gnostice,* II, 82, *PG* 90, 1184 A *(Filoc.* rom., II, pp. 238-239). A se vedea tot acolo și n. 153. Dacă mintea cunoaște pe Dumnezeu prin transparența ei străbătută de lumina dumnezeiască, iar sufletul e aprins de focul dragostei de Dumnezeu, inima se atașează lui Dumnezeu, umplându-și amintirea numai de El prin pomenire neîncetată. Prin aceasta se înscriu în ea trăsăturile lui Dumnezeu: infinitatea, veșnicia, bunătatea. Prin ea Se arată numai Dumnezeu față de toți.

[286] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capete despre dragoste,* III, 99, *PG* 90, 1048 A *(Filoc.* rom., II, p. 128). Nu e vorba de o cunoaștere teoretică a „universaliilor” în sensul rațional, scolastic, ci de o intuire a Providenței lui Dumnezeu, care le susține și le conduce pe toate, și a Judecății Lui, care le conduce pe toate, adeseori supunându-le unor pedepse, greutăți, ca să fie biruite prin ele păcatele prin pocăință și eforturi deosebite, și, astfel, să le întărească în dragostea de Dumnezeu și de bunătatea Lui. Un astfel de suflet cunoaște căile lui Dumnezeu, care multora le par neînțelese. Pentru aceasta trebuie ca mintea să fi dobândit o înțelegere prin experiență.

[287] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capete despre dragoste,* III, 98, *PG* 90, 1048 A *(Filoc.* rom., II, p. 128). Sufletul e văzut iarăși ca latura dinamică și afectuoasă a ființei umane. Nu poate fi desăvârșit sufletul care nu simte întreg dragostea lui Dumnezeu și nu se simte pătruns întreg de ea. Îndreptarea pasiunii lui în chip absolut spre obiecte neabsolute îi aduce dezamăgiri continue.

venind Dumnezeu, Își înscrie, pentru simplitatea ei desăvârșită, ca într-o tăbliță bine netezită, legile Lui”[288].

g) *Iarăși despre mintea curată.* „Numai Sfântul Duh poate curăța mintea”, după Sfântul Diadoh[289]. De asemenea, „numai Duhul Sfânt poate face mintea statornică”, după Sfântul Ioan Scărarul[290]. Iar Sfântul Nil zice: „Dacă ar voi cineva să vadă starea minții, să se golească pe sine de toate înțelesurile, și atunci o va vedea asemănătoare safirului sau culorii cerești”[291]. Și iarăși: „Starea minții este înălțime inteligibilă (gândită), asemănătoare culorii cerești, peste care, în vremea rugăciunii, se arată lumina Sfintei Treimi”[292]. Iar Sfântul Isaac Sirul zice: „Când mintea se dezbracă de omul cel vechi și se îmbracă în cel nou, al harului (*Coloseni* 3, 9), va vedea curăția sa asemănătoare culorii cerești; ea a fost numită de bătrânii fiilor lui Israel loc al lui Dumnezeu, când El S-a arătat lor în munte” (*Ieșirea* 24, 10)[293].

Făcând deci precum s-a spus mai înainte, adică rugându-te curat și fără închipuiri și întipăriri, vei păși pe urmele sfinților. Iar de nu, vei avea în locul

---

[288] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capete gnostice,* II, 81, *PG* 90, 1184 (*Filoc.* rom., II, p. 258). Mișcarea naturală e mișcarea spre făpturi, sau mișcarea născută din pornirea pur naturală a inimii, în inima desăvârșită s-a imprimat mișcarea Duhului Sfânt, sau mișcarea legilor lui Dumnezeu, ale legilor unirii cu El în iubire, înscrise de El, ca niște forțe care duc inima spre El. Mișcarea aceasta nu e contrară mișcării naturale a inimii, ci e o restabilire și întărire a ei. Inima netezită ca o tăbliță pentru înscrierea legilor lui Dumnezeu, în ea e inima curată, inima eliberată de învârtoșare și de alipire la cele mărginite, e inima devenită moale, deschisă pentru Cel nehotărnicit și pentru toate în El; e inima capabilă de zborul ușor spre înălțimile lui Dumnezeu. E inima care se deschide lui Dumnezeu cum se deschide o floare pentru a se fecunda în vederea rodului; e inima care se deschide dovezilor iubirii altuia și, în ultima analiză, dovezilor Subiectului supremei iubiri.

[289] Sf. Diadoh, *Cuvânt ascetic..., Filoc.* rom., I, p. 414. Dacă curăția inimii este transparența ei pentru Dumnezeu, trebuie ca Dumnezeu Însuși să intre în relație cu inima pentru a se vedea pe ea. Apoi, numai Duhul e așa de puternic prin relația personală în care ne pune cu Persoana supremă, ca mintea să nu mai fie atrasă de niciun obiect.

[290] *Scara,* XXVIII. Adică o poate face să nu treacă de la un gând la altul. Căci Duhul deschide oceanul vieții lui Dumnezeu.

[291] Locul e din Evagrie, *Capete gnostice;* Evagrius Ponticus, ed. W. Frankenberg, p. 427.

[292] Mintea e vârful cel mai înalt al ființei omenești. Peste ea strălucește în vremea rugăciunii lumina Sfintei Treimi, căci aceasta e o luminare a dragostei reciproce dintre Persoanele dumnezeiești, comunicată și celui ce se roagă, aprins și el de iubirea Sfintei Treimi și de lumina Ei, care descoperă tot sensul existenței.

[293] După A. M. Ammann, la Isaac Sirul, „Cuv. 32” (dar nu l-am aflat). Curăția e transparență, sinceritate și deschidere deplină. Prin curăție inima se face loc al lui Dumnezeu, căci niciun gând nu se interpune atunci între inimă și Dumnezeu.

liniştii nălucirile şi, în loc de struguri, vei culege mărăcini. Dar să nu-ţi fie ţie aceasta.

67. *Cum se făcea întipărirea prorocilor.*

Dacă unii socotesc că vederile, chipurile şi descoperirile prorocilor au luat naştere prin închipuire şi prin desfăşurare naturală, aceştia să ştie că sunt duşi departe de la ţinta dreaptă şi de la adevăr. Căci prorocii şi învăţătorii de acum ai celor sfinte au văzut şi au prins cele ce le-au văzut şi le-au prins în chipuri nu după vreo rânduială şi desfăşurare naturală, ci mintea fiindu-le întipărită dumnezeieşte şi mai presus de fire printr-o putere negrăită şi prin harul Sfântului Duh. Căci zice Marele Vasile: „Cei ce au mintea neîmprăştiată şi curată primesc în ea întipăriri printr-o oarecare putere negrăită şi aud în ei răsunând oarecum cuvântul lui Dumnezeu”[294]. Şi iarăşi: „Prorocii vedeau prin întipărirea ce se săvârşea în mintea lor”. Iar Grigorie de Dumnezeu Cuvântătorul zice: „Acesta, adică Duhul Sfânt, lucra mai întâi în puterile îngereşti şi cereşti”. Şi puţin mai departe: „Apoi în Părinţi şi în Proroci, dintre care unii închipuiau pe Dumnezeu sau Îl cunoşteau, iar alţii cunoşteau de mai înainte viitorul, întipărindu-li-se de Duhul şi aflându-se cu cele viitoare ca şi cu cele de faţă”[295].

68. *Iarăşi despre întipăriri şi despre felurite vederi.*

Dacă unii se îndoiesc de acestea, primind închipuirile şi multele şi feluritele vederi, ei ni se împotrivesc socotind că urmează sfinţilor. Astfel, susţin că Cuvântătorul de Dumnezeu zice că Dumnezeu Se face cunoscut minţii ca prin nişte umbre, nu din El Însuşi, ci din cele din jurul Lui, închipuirea adunând din fiecare o altă trăsătură şi alcătuind astfel un fel de unic chip al adevărului ş.a.m.d. Iar despre dumnezeiescul Maxim susţin că socoteşte că mintea nu se poate face nepătimaşă numai prin făptuire, dacă nu trec prin ea multe şi felurite vederi[296]. La fel susţin că şi alţi sfinţi spun lucruri

[294] „Comentariu la Isaia Prorocul”, cap. 6, vers 8, *PG* 30, 440. Chipurile văzute de proroci nu sunt cele ce cad sub simţuri, deci nici mărginite. Sunt asemenea unor stări, în care se prelungesc stările interlocutorului. Aşa cum stările unei interlocutor se „întipăresc” în cel ce-l ascultă cu încredere, sau în cel ce se află în relaţie iubitoare cu el, aşa se „întipăresc” stările puternice, de mare forţă comunicativă, ale lui Dumnezeu în cei ce se deschid Lui.

[295] Sf. Grigorie Teologul, „Cuv. XXVIII”, 6, *PG* 36, 32 C-33 A.

[296] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capita alia,* 142, *PG* 90, 1433 B-C. Sunt vizaţi cei ce nu recunosc o întâlnire nemijlocită a minţii cu Dumnezeu cel Unul prin părăsirea gândurilor multiple, ci numai o cunoaştere de la distanţă a lui Dumnezeu prin combinarea diferitelor idei despre însuşirile Lui deduse din creaţie. Aceştia nu acceptă învăţătura Părinţilor că pentru cunoaşterea aceasta nemijlocită a lui Dumnezeu e necesară etapa lucrătoare sau făptuitoare, sau curăţirea sufletului prin împlinirea

asemănătoare.

Să ştie unii ca aceştia că aceste cuvinte au fost spuse de acei Părinţi nu despre lucrarea şi harul cunoaşterii şi vederii primite de la Dumnezeu, care unesc pe om cu Dumnezeu prin experienţa însăşi, ci despre lucrarea pornită de la om, adică din înţelepciunea lui, pricinuind o vedere culeasă din asemănarea şi armonia lucrurilor. Această vedere străbate în chip întunecos la o oarecare înţelegere despre Dumnezeu. Aceasta poate fi dobândită şi înţeleasă de mulţi, ba chiar de toţi, cum ştie limpede cel ce a cercetat cu pricepere acest fel de spuse ale sfinţilor. Căci s-a scris: „Din mărimea şi frumuseţea făpturilor se cunoaşte, prin asemănare, Făcătorul” *(Înţelepciunea lui Solomon* 13, 5). Dar nici ea nu se naşte din mult meşteşugită şi deşarta învăţătură din afară a lumii. Căci aceasta, ca o slujnică necuviincioasă, umflată de înfumurarea sofistică şi demonstrativă, cu pretenţii de atotştiinţă ce nu voieşte să ţină seama de credinţa evanghelică, de smerenia şi de consimţirea cu adevărul, a fost alungată departe de pridvorul locaşului sfânt.

Dar cuvântul nostru e închinat iluminării desăvârşite, pornite din ipostas (enipostaziate)[297]. Căci prin aceasta fruntaşii Apostolilor, care s-au suit pe muntele Taborului cu Iisus, au pătimit, prefăcându-se în chip negrăit, prefacerea cea bună şi cu adevărat fericită *(Psalm* 76, 10), şi s-au învrednicit să privească Împărăţia şi dumnezeirea cea nevăzută, chiar şi cu ochii simţitori, ridicaţi la o stare mai dumnezeiască şi făcuţi duhovniceşti prin dreapta Preasfântului Duh *(Matei* 17, 1-2 şi 5)[298]. Căci, pe cât sunt de departe

---

poruncilor, sau desăvârşirea sufletului prin această lucrare. Ei socotesc că, de fapt, cunoaşterea lui Dumnezeu e o chestiune de corectă folosire a raţiunii. E vizată aici scolastica, cu care s-a ciocnit Sf. Grigorie Palama în persoana lui Varlaam. Cunoaşterea lui Dumnezeu nu o dobândeşte o raţiune generală, abstractă, ci o persoană concretă, în măsura în care s-a curăţat de păcate, s-a smerit, s-a făcut iubitoare. De aceea ea nici nu se poate comunica deplin, ci trebuie dobândită de fiecare prin experienţa proprie. Totuşi autorii scrierii admit şi o cunoaştere a lui Dumnezeu prin iniţiativa umană, înainte de o astfel de curăţire, dar o consideră inferioară celei obişnuite prin harul lui Dumnezeu, deci prin iniţiativa lui Dumnezeu de a Se comunica celor curăţiţi la inimă în care Se sălăşluieşte.

[297] Autorii noştri cunosc deci, pe lângă iluminarea venită nemijlocit de la Dumnezeu, şi pe cea câştigată prin cugetare deductivă din făpturi, adică, pe lângă cea tainic-apofatică, şi pe cea raţional-catafatică. În cea din urmă privirea chipurilor lucrurilor îşi are importanţa ei pozitivă, spre deosebire de cea dintâi, în care mintea trebuie să se ridice peste orice chipuri. Lumina aceea este numită „enipostaziată”, pentru că îşi are izvorul în ipostasul lui Hristos. E lumina ce vine din Persoana Lui, nu-i o închipuire subiectivă.

[298] Totul e luat de la Sf. Grigorie Palama, care afirma că, într-adevăr, chiar prin ochii sensibili fruntaşii Apostolilor au văzut lumina dumnezeiască cea nevăzută, căci prin lucrarea Duhului dumnezeiesc în ei ochii au putut vedea cele dumnezeieşti. De altfel,

răsăriturile de apusuri (*Psalm* 102, 12) și cerul de pământ și pe cât e mai presus sufletul de trup, pe atât sunt mai presus lucrarea cea primită și harul de cea săvârșită prin fire[299]. Căci cea săvârșită prin fire, cum am spus, are putința să înainteze de la cele din afară și de la mișcarea bine orânduită a celor ce există (de la făpturi), de la ordinea și legătura lor, prin închipuirile născute din toate, spre un chip oarecare al adevărului și așa să se întindă spre Dumnezeu prin credință. Iar cea primită se ivește nemijlocit de la Dumnezeu Însuși, sau din ipostasul Lui, ca o prezență reală înlăuntrul inimii, dar uneori și din afară, și transmite în chip văzut și mai presus de înțelegere și trupului din iluminarea și din lumina atotdumnezeiască. Căci inima pătimește, după preaînțeleptul Maxim, în chip mai presus de fire, nu produce ea însăși îndumnezeirea nefăcută[300].

Căci zice acest sfânt: „Numesc îndumnezeire nefăcută iluminarea dumnezeirii într-un mod enipostaziat (provenită din ipostas)[301], iluminare care

---

putința ca ochiul sensibil să vadă stări și intenții sufletești ale altui om e dată în mod natural ochiului sensibil. Aceasta pentru că în mod tainic însăși mintea sau înțelegerea privește prin ochii sensibili. Sf. Grigorie Palama zice: „Răspundă (adversarii noștri): Dacă s-ar fi întâmplat să fie prezent pe munte vreun animal necuvântător, ar fi simțit acel animal lumina aceea mai strălucitoare ca soarele?... Dacă deci a fost văzută de ochii sensibili omenești, desigur că acei ochi au văzut-o prin ceea ce îi deosebește de privirile necuvântătoarelor. Or, ce poate fi aceasta decât că prin privirile omenești privea mintea?"(„Cuv. III. Triada III", la: Pr. D. Stăniloae, *Viața și învățătura Sf. Grigorie Palama,* Sibiu, 1938, p. 38). „Prefacerea" de care se vorbește aici poate să însemne și o „ieșire" a Apostolilor din ei, sau o „uitare" de ei înșiși, care e o depășire spirituală a stării de creatură, dar fără să o anuleze, ci potențând-o și arătându-i adevărata ei împlinire.

[299] Dacă există o gradație în cele create și totuși cele superioare nu le anulează pe cele inferioare, ci le arată adevăratul rost și le ajută să și-l împlinească, cu atât mai mult există o superioritate a lucrării dumnezeiești față de lucrarea spirituală a creaturii cele mai înalte, care ajută pe cea din urmă să-și împlinească adevăratul ei rost.

[300] Îndumnezeirea nu e produsă de inimă, pentru că dumnezeirea nu e făcută, în general, ci e din veci, deci nefăcută. Dar aceasta nu înseamnă că inima nu trebuie să se pregătească, prin curățirea ei de patimi, sau de îngustarea egoistă, sau că nu trebuie să se deschidă, și prin efortul ei, îndumnezeirii, ca lucrare a lui Dumnezeu. Însăși „pătimirea" îndumnezeirii este un fel de participare, de deschidere, de lărgire, un fel de efort de înțelegere a stării și calității ce i se dăruiesc, deși e dăruită, nu produsă de om.

[301] Îndumnezeirea e o lumină, dar o lumină transformatoare, și nu produsă de efortul omenesc, ci o iluminare a întregii ființe umane din ipostasul dumnezeiesc, care face și ipostasul uman iluminat și capabil să iradieze lumina ipostasului dumnezeiesc; sau e o comuniune în lumină a ambelor persoane, o lumină interpersonală și, ca atare, o bucurie și o lumină între ele, fără să se poată distinge frontiera între bucuria și iubirea uneia și a celeilalte. Dar ea își are originea în ipostasul dumnezeiesc, ca ultimul izvor plin de inițiativă al ei, ca ultimul izvor personal al iubirii și al existenței, care

nu e făcută, ci se arată în mod neînţeles în cei vrednici”[302]. Lucruri asemănătoare spune şi marele Dionisie: „Trebuie să ştim că mintea noastră are, pe de o parte, puterea de a înţelege, prin care vede cele gândite (inteligibile), pe de altă parte, are unirea care întrece firea minţii, prin care se uneşte cu cele de dincolo de ea”[303].

Iar Sfântul Isaac zice: „Am dobândit doi ochi sufleteşti, cum zic Părinţii; şi nu avem aceeaşi trebuinţă de fiecare. Căci cu un ochi vedem cele ascunse în făpturi, adică puterea lui Dumnezeu şi înţelepciunea Lui şi pronia Lui cu privire la noi, iar cu celălalt ochi privim slava firii Lui celei sfinte, când binevoieşte Dumnezeu să ne introducă în tainele cele duhovniceşti”[304]. Dumnezeiescul Diadoh zice şi el: „Ale aceluiaşi Duh Sfânt sunt harismele înţelepciunii şi ale cunoştinţei, ca şi toate harismele (darurile) dumnezeieşti. Dar fiecare din ele are o lucrare deosebită. De aceea, unuia i s-a dat înţelepciunea, altuia cunoştinţa, prin acelaşi Duh, cum mărturiseşte Apostolul (2 *Corinteni* 12, 8). Căci cunoştinţa uneşte pe om prin experienţa însăşi cu Dumnezeu, nemişcând sufletul spre raţiunile lucrurilor. De aceea, unii dintre cei ce au ales filosofia (înţelepciunea) vieţii singuratice sunt luminaţi de ea întru simţire, dar la raţiunile dumnezeieşti nu ajung[305]. Iar înţelepciunea, dacă se dă cuiva împreună cu cea dintâi, întru frică, lucru care se întâmplă rar, face arătate înseşi lucrările cunoştinţei, deoarece cunoştinţa obişnuieşte să lumineze prin lucrare; iar cea de a doua, prin cuvânt. Cunoştinţa o aduce rugăciunea şi multa linişte întru desăvârşita lipsă de griji, iar înţelepciunea o aduce cercetarea cuvintelor lui Dumnezeu, lipsită de slava deşartă, şi, în primul rând, harul Dăruitorului Dumnezeu”[306].

---

iradiază ca lumină.

[302] *Răspunsuri către Talasie,* 61, în: *PG* 90, 644 D *(Filoc.* rom., III, 2009, p. 390).

[303] Neidentificat. Mintea cugetă şi înţelege, dar nu se cugetă şi nu se înţelege numai pe sine, ci şi celelalte realităţi. Ca atare, ea are tendinţa şi puterea de a le atinge pe acelea în oarecare fel, de a se uni cu ele, fără să se confunde cu ele. În special mintea, ca expresie cunoscătoare a subiectului, tinde spre alte subiecte şi se uneşte cu ele; în ultimă analiză tinde spre Dumnezeul cel personal, ca ultimul izvor al existenţei şi al iubirii; tinde a se uni cu El. Propriu-zis, spre El tinde în mod esenţial, şi spre celelalte tinde numai pentru că tinde spre El, găsind şi în ele oarecare iubire, spre al cărei grad absolut tinde de fapt.

[304] „Cuv. 72”, p. 281.

[305] Cunoştinţa aici are alt înţeles decât cel modern. Ea e cunoştinţa prin experienţă a lui Dumnezeu Însuşi, nu a raţiunilor sau a sensurilor lucrurilor. Oamenii duhovniceşti nu cunosc pe Dumnezeu în chip mijlocit, prin raţiunile lucrurilor, ci nemijlocit, prin unirea cu El sau prin experienţa Lui. De aceea nici nu se interesează de cea de a doua, care e raţională, sau generală şi de la distanţă, şi ca atare mult depăşită de ei.

[306] Diadoh, *Cuvânt ascetic...,* cap. 9, *Filoc.* rom., I, pp. 406407. Dacă mai înainte s-a

La acestea, Sfântul Maxim adaugă în „Scolii": „Fântâna lui Iacob este Scriptura, apa este cunoştinţa din Scriptură, adâncul este înţelegerea greu de pătruns a tainelor Scripturii. Scoaterea apei cu găleata este aflarea cuvântului lui Dumnezeu prin învăţarea literelor. Această găleată nu o avea Domnul *(Ioan* 4, 6, 11). Căci, fiind Însuşi Cuvântul, nu dădea credincioşilor cunoştinţa cea din învăţătură şi studiu, ci dăruia celor vrednici înţelepciunea cea veşnică şi neîncetată din harul cel veşnic. Căci găleata ridică învăţătura, luând o foarte mică parte şi lăsând întregul necuprins de niciun cuvânt. Iar cunoştinţa prin har are întreaga înţelepciune câtă e cu putinţă oamenilor, fără studiu, odrăslind în chip felurit după trebuinţele lor"[307].

Şi iarăşi spune Sfântul Diadoh: „Mintea noastră e de multe ori greu de ţinut în rugăciune din cauza marii îngustimi şi strâmtorări a lucrării rugăciunii. Dar cuvântării de Dumnezeu (teologiei) ea i se predă cu bucurie[308], din pricina lărgimii şi libertăţii contemplărilor dumnezeieşti desprinse de experienţă. Deci, ca să nu-i dăm drumul să spună multe şi să nu-i îngăduim să zboare cu bucurie peste măsură, să o ocupăm cât se poate de mult cu rugăciunea, cu cântarea şi cu citirea Sfintelor Scripturi, netrecând cu vederea nici tâlcuirea bărbaţilor învăţaţi în ale cuvintelor. Făcând aceasta, nu o vom lăsa să amestece cuvintele ei în cuvintele harului, nici nu-i vom îngădui să fie furată de slava deşartă, ca una ce s-ar umple de bucurie de multă vorbărie, ci o vom păzi în vremea vederii (contemplării) în afară de orice închipuire şi-i vom face prin aceasta aproape toate cugetările însoţite de lacrimi[309]. Căci

---

făcut deosebirea între cunoştinţa nemijlocită a lui Dumnezeu şi cea raţională prin raţiunile lucrurilor, acum se face deosebirea între cunoştinţa nemijlocită a lui Dumnezeu şi înţelepciunea care cercetează şi expune prin cuvinte lucrările ce se produc în cadrul cunoştinţei nemijlocite. Astfel cunoştinţa nemijlocită e o lucrare tainică a lui Dumnezeu în suflet, dar lucrarea aceasta e tâlcuită prin cuvinte de înţelepciune. De aceea, înţelepciunea e şi cercetarea cuvintelor Revelaţiei, care expun cunoştinţa nemijlocită a lui Dumnezeu. În continuare se spune despre Cuvântul lui Dumnezeu că avea înţelepciunea prin care Se tâlcuia pe Sine, de la Sine Însuşi, nu prin studiu. Numai cel ce nu se bucură el însuşi de întâlnirea cu Dumnezeu are nevoie de studiul cuvintelor celui ce se împărtăşeşte de această întâlnire, pentru a le tâlcui.

[307] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Cele cinci sute de capete* II, 29, *PG* 90, 1231 A-B. Pe când cunoştinţa prin studiu ia dintr-un întreg când o parte, când alta şi niciodată nu intuieşte taina specifică a întregului şi nici chiar părţile nu le cunoaşte în legătura lor vie, intuiţia, care e un dar al harului, surprinde întregul în taina lui specifică, pe care nu o pot reda niciodată cuvintele, oricât de multe s-ar folosi.

[308] De aceea, teologia raţional-scolastică preferă rugăciunii speculaţia. Teologia aceasta e varietate şi nestatornicie în gândire şi mişcare liberă şi arbitrară. Rugăciunea e stăruirea către faţa lui Dumnezeu. Şi numai cel ce are putere să se adâncească în experienţa infinităţii Lui se simte bine, neplictisit.

[309] Teologia raţionalist-scolastică e teoria omului care se consideră de sine;

odihnindu-se în timpurile de linişte şi îndulcindu-se mai ales de dulceaţa rugăciunii, nu numai că se va elibera de neajunsurile mai sus pomenite, ci se va înnoi tot mai mult ca să se predea cu agerime şi fără osteneală vederilor (contemplaţiilor) dumnezeieşti, înaintând totodată în cunoştinţa deosebirii (discernământului) cu multă smerenie. Dar trebuie să ştim că este şi o rugăciune mai presus de toată lărgimea. Aceasta e însă proprie numai acelora care s-au umplut întru toată simţirea şi încredinţarea de sfântul har"[310].

Ai auzit? Există, zice, o rugăciune mai presus de orice lărgime, care e proprie numai acelora care s-au umplut întru toată simţirea şi încredinţarea, adică înlăuntrul inimii, în chip mai presus de fire, de iluminarea atotdumnezeiască ce iradiază din ipostas[311]. Pe aceasta o numeşte şi Sfântul Isaac amintire nepecetluită, sau fără formă, fără chip şi simplă[312].

---

rugăciunea e trăirea micimii şi păcătoşeniei sale în faţa lui Dumnezeu. De aceea ea nu e teoretică, ci existenţială. Aşa e teologia de tip patristic, care se bazează pe experienţa lui Dumnezeu în rugăciune.

[310] *Cuvânt ascetic...,* cap. 68, *Filoc.* rom., I, pp. 437-438. Rugăciunea e mai presus de teologie, ca gândire şi vorbire despre Dumnezeu. Căci rugăciunea trebuie să se menţină în conştiinţa strânsă a prezenţei în faţa lui Dumnezeu, pe când gândirea despre Dumnezeu şi vorbirea despre El lunecă subiectiv din faţa lui Dumnezeu, din conştiinţa prezenţei în faţa Lui; ea se mişcă liber, scăpând din conştiinţa că stă în faţa lui Dumnezeu ca Subiect şi din convorbirea cu El şi socotindu-L ca obiect, faţă de care se comportă liber. Dar strâmtimea rugăciunii e mai presus de lărgimea gândirii teologice, e o mai accentuată trăire în densitatea nesfârşită a prezenţei lui Dumnezeu. Ea trăieşte pe Dumnezeu neasemănat mai intens şi mai adânc, pentru că Îl trăieşte ca Subiect revendicator, iubitor, veşnic nou în manifestările puterii şi iubirii Lui; nu-L reduce la nişte legi permanente ale unui obiect, care devine şi el absent pentru conştiinţa gândirii teologice. În rugăciune Dumnezeu e „simţit", adică experiat, „atins" de întreaga fiinţă, ca printr-un simţ, în intensitatea prezenţei Lui, nu gândit ca realitate neexperiată. În rugăciune omul experiază iradierea harului sau a energiei lui Dumnezeu asupra sa. Dar autorii scrierii nu sunt împotriva contemplării teologice. Însă ea trebuie să vină după multă rugăciune. Numai atunci înţelesurile dumnezeieşti vor fi adânci şi vii şi se vor baza pe trăirea din rugăciune şi vor fi însoţite şi de discernământ, prin care omul va deosebi pe cele bazate pe realitatea unei experienţe, şi nu pe simpla construire speculativă, desfăcută de experienţa contactului cu Dumnezeu.

[311] E o lumină care iradiază din ipostasul sau din Persoana lui Hristos în ipostasul sau în persoana celui ce se roagă. Nu e o nălucire sau un produs subiectiv şi inconsistent al celui ce se roagă. E lumina Persoanei dumnezeieşti, primită de persoana umană în comunicarea iubitoare dintre ele; e lumina Persoanei supreme, a ipostasului sau a izvorului personal ultim al ei.

[312] Neaflat. Rugăciunea e amintire sau pomenire neîncetată a lui Dumnezeu. E simţirea neîntreruptă a prezenţei Lui, dar nu vederea unui chip al Lui, căci chipul are caracter mărginit. Şi acesta nu corespunde lui Dumnezeu.

69. *Despre cele cinci puteri ale sufletului. De asemenea, despre închipuirile proprii sufletului şi minţii, şi despre trebuinţa de a ne feri cu totul de închipuire, de figuri, de întipăriri şi de forme în rugăciunea curată şi în lucrarea simplă şi unitară a minţii.*

Dar, precum s-a arătat, închipuirile vin nu numai de la demoni, ci şi sufletul însuşi are de la sine în chip natural pornirea spre închipuire, prin cele cinci puteri cu care este înzestrat. Acestea sunt: mintea, înţelegerea[313], părerea, imaginaţia şi simţirea, aşa precum şi trupul are cinci simţuri: vederea, mirosul, auzul, gustul şi pipăitul[314]. Deci, una dintre puterile sufletului este, precum am spus, imaginaţia (închipuirea), prin care sufletul îşi face închipuiri. De aceea, cei ce voiesc să-şi cârmuiască şi să-şi lămurească bine cele ale sufletului trebuie să se sârguiască să înaripeze şi să înalţe în întregime spre Dumnezeu mai ales puterile care îl unesc pe el cu Dumnezeu în veacul de faţă; iar pe celelalte să le îngrijească, să le folosească şi să le lucreze[315].

Trebuie să cercetăm deci ce ne spun Părinţii despre acestea şi să reţinem ceea ce se cuvine.

Deci spune Sfântul Maxim: „Deoarece sufletul este prin sine, adică prin fiinţa sa, raţional şi înţelegător, el este, desigur, şi de sine stătător[316]. Iar dacă e de sine stătător, va lucra prin fire pentru sine şi de sine şi împreună cu trupul, înţelegând şi raţionând prin sine şi neîncetând niciodată să lucreze cu puterile sale înţelegătoare, care îi aparţin în chip natural. Căci cele ce-i aparţin prin fire unei unităţi existente în oarecare fel nu-i pot fi luate atât timp cât ea există şi subzistă. Deci sufletul, existând şi subzistând pururea de când a fost făcut pentru Dumnezeu, Care l-a creat pe el astfel, înţelege, raţionează şi cunoaşte

---

313 Mintea e puterea cunoaşterii intuitive a întregului, corespunzând cu vasul trupului, pe când înţelegerea e cunoaşterea legăturilor dintre aspectele lucrurilor privite pe rând, aşa cum mirosul distinge calităţile după miresmele lor.

314 E de remarcat că simţirea sufletului e socotită o paralelă la simţul pipăitului, al trupului. Căci aşa cum prin pipăit trupul ia contact cu cele sensibile, tot aşa mintea vine în atingere cu Dumnezeu printr-o simţire a ei. E aşa-zisa „simţire înţelegătoare” sau „simţirea minţii”.

315 Imaginaţia leagă în general sufletul de lumea sensibilă, construind chipurile după asemănarea lor. De aceea, de ea nu trebuie să facă uz sufletul când se gândeşte la Dumnezeu. Căci ea împiedică sufletul să se înalţe la Dumnezeu, sau construieşte despre Dumnezeu năluciri necorespunzătoare. Simbolurile aplicate la Dumnezeu trebuie eliberate de ceea ce au material. Totuşi o anumită întipărire a lui Dumnezeu se produce în suflet, în acest sens e folosită şi capacitatea imaginativă a sufletului (natura lui imprimabilă).

316 Sufletul e „ανυπόστατος”, sau de sine stătător, adică nu e o putere sau o calitate a unei substanţe. De aceea el e baza „ipostasului” uman. El e baza tuturor puterilor şi calităţilor omului şi chiar baza trupului.

pururea, atât de sine, cât şi împreună cu trupul, pentru sine şi pentru firea sa. Deci nu se va afla vreo cauză care să poată despărţi sufletul de cele ce-i aparţin lui în chip natural, şi nu pentru trup, după desfacerea acestuia"[317].

Deci, deoarece cunoaştem şi simţim, după cum am fost învăţaţi de sfinţi, că mintea şi înţelegerea se mişcă şi lucrează şi în veacul de acum, şi în cel viitor în jurul lui Dumnezeu[318], iar pe celelalte puteri le cunoaştem ca proprii sufletului numai în veacul de faţă, trebuie ca sufletul, ca un cârmaci iscusit şi ca unul ce are în chip natural stăpânirea peste acestea, să vrea să le ţină pe acestea în lucrare nu numai în timpul de faţă, ci să se sârguiască să întindă şi în viitor, mai ales mintea şi înţelegerea, în întregime spre Dumnezeu şi, de aceea, cu El să le unească şi în vremea rugăciunii curate şi a lucrării înţelegătoare, unitare şi simple. Iar de închipuire şi de celelalte puteri să desfacă mintea cu totul[319]. Căci după Sfântul Nil: „Starea de rugăciune este o deprindere nepătimaşă, care răpeşte, prin dragostea cea mai înfocată, spre înălţimea gândită mintea iubitoare de înţelepciune şi duhovnicească"[320]. Lucrând astfel, sufletul îşi va păzi vrednicia cuvenită lui şi cinstită.

70. *Tot despre minte.*

La fel trebuie şi mintea însăşi să se păstreze şi să se păzească pe sine nepărtaşă şi despărţită de închipuire, ca una ce e fiinţă neîmpărţită, simplă, de sine stătătoare, curată şi luminoasă[321]. Căci ea are de la sine o putere naturală spre aceasta şi ca să se întoarcă, să se adune şi să se mişte spre sine, nereţinută de nimic altceva. Aceasta este starea minţii, care vine din harul dumnezeiesc[322]. Căci zice Scărarul: „A fixa mintea e propriu numai Sfântului

---

[317] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Epist. VII, PG* 91, 432 D, 439 A.

[318] Se mişcă şi lucrează preocupată în ultimă analiză de Dumnezeu.

[319] Din faptul că sufletul va avea mintea şi înţelegerea active şi în viaţa viitoare, deoarece ele sunt îndreptate în esenţă spre Dumnezeu, ca spre ultima realitate pe care vrea s-o înţeleagă în scopul înţelegerii tuturor, autorii scrierii deduc că şi în rugăciunea din veacul de acum, care e îndreptată spre Dumnezeu, sufletul trebuie să ţină active mai ales mintea şi înţelegerea, iar de imaginaţie, care lucrează cu chipurile lumii văzute şi ţin sufletul legat de aceasta, mintea trebuie să se despartă.

[320] Evagrie Ponticul, *Cuvânt despre rugăciune,* 52, *Filoc.* rom., I, p. 104 (Nil Sinaitul, *De oratione, PG* 79, 1177).

[321] Închipuirile, sau produsele imaginaţiei şi în general orice fel de chipuri, împart mintea sau atenţia ei şi o fac să treacă dintr-o stare în alta; mai mult, aceste chipuri nu numai o împart şi o mărginesc, ci o şi coboară de la starea luminoasă nehotărnicită în care se află prin fire, umbrind-o sau întunecând-o după sentimentele ce i le inspiră chipurile.

[322] Mintea nu e reţinută de nimic în întoarcerea ei spre sine când în sine caută şi întâlneşte pe Dumnezeu, Care e deasupra tuturor, şi Care le cuprinde virtual pe toate.

Duh”[323]. Căci deşi, ca putere a sufletului, ea e mişcată şi stăpânită oarecum şi de acesta, ea este şi se numeşte şi ochiul sufletului şi are, precum am spus, o anumită putere naturală proprie, simplă şi neatârnată[324]. De aceea, şi când se simte stând după fire în atârnare de suflet şi de puterile lui, este minte în potenţă. De aici vine şi numirea de om sufletesc (1 *Corinteni* 2, 14)[325]. Dar când îşi reia vrednicia sa naturală, simplă şi esenţială, şi strălucirea neîmpărţită şi neatârnată, şi stăpânirea de sine, sau se eliberează de alipirile şi mişcările trupeşti şi sufleteşti naturale şi se învredniceşte ca din minte în potenţă să devină minte în lucrare, sau înaintează la starea de om mai presus de fire şi duhovnicesc, atunci se întoarce statornic la sine în chip neabătut şi, prin sine, urcă nereţinută de nicio legătură, în întregime şi desăvârşit, la înţelegerea lui Dumnezeu cea fără formă şi fără chip şi simplă[326].

Căci zice Marele Vasile: „Mintea neîmprăştiată spre cele de afară şi nerevărsată prin simţuri spre lume se întoarce la sine, iar prin sine urcă la

---

Dacă n-ar întâlni în sine nimic altceva decât pe sine, n-ar putea să se desfacă de toate, căci mintea e făcută prin fire să tindă spre ceva, să se depăşească pe sine, să fie într-o continuă ieşire din sine, fie spre cele din lume, fie spre Dumnezeu, Cel transcendent. Spre Dumnezeu o atrage ca un magnet harul Lui, sau e fluviul Lui de iubire. Deci mintea e ajutată de har chiar în întoarcerea ei spre sine.

[323] Numai Duhul poate opri mintea din rătăcirile ei. Căci El e Dumnezeu Cel ce vine în suflet cu o putere covârşitoare şi deschide minţii orizontul lui Dumnezeu Cel nesfârşit.

[324] Mintea e o putere a sufletului. Dar fiind ochiul sufletului, ea e pe de o parte mişcată de suflet, pe de alta, nu se poate să nu se mişte, adică să nu se afle în exerciţiul actului de vedere.

[325] Chiar când mintea e ataşată numai de simţurile legate de lume şi nu le umple pe acestea de dragostea de Dumnezeu, ea rămâne totuşi minte, dar, ca una ce e copleşită de simţurile psihice legate de trup, nu e actualizată ca minte. De aceea un astfel de om se numeşte „om sufletesc”.

[326] Pe de o parte, această stare de minte în lucrare este starea naturală a ei, pe de alta, ea este o stare mai presus de fire. E o balansare pe care o aflăm mereu la Sfinţii Părinţi. Ea e o stare mai presus de fire, întrucât înfăptuirea ei se împlineşte numai prin intrarea în ambianţa simplităţii nesfârşite a lui Dumnezeu, care redă şi minţii simplitatea ei, deschisă nesfârşirii dumnezeieşti, fiind umplută de aceasta. Întrucât fiinţa ei simplă se actualizează funcţional în întâlnirea cu Dumnezeu Cel mai presus de fire, starea aceasta a minţii e pe de o parte naturală, pe de alta, mai presus de fire. La fel, mişcările trupeşti şi sufleteşti când covârşesc mintea sunt funcţional naturale, dar, pe de altă parte, ele îşi regăsesc fiinţa lor adevărată, sau naturală, când sunt covârşite de minte şi, prin minte, de energiile dumnezeieşti. Căci de-abia atunci îşi descoperă rostul pentru care au fost făcute, de medii de iradiere a Duhului dumnezeiesc. Toată gândirea aceasta despre minte este tributară filosofiei greceşti, dar ea devine creştină când mintea unificată, simplă, e înţeleasă ca subiect indefinit şi unitar, deschis Subiectului dumnezeiesc unitar şi infinit.

înţelegerea lui Dumnezeu, şi, înconjurată şi inundată de frumuseţea luminii Aceluia, uită chiar şi de sine însăşi”[327]. Şi, astfel, mintea îşi redobândeşte şi-şi păstrează starea sa cea „după chipul” şi „după asemănarea”, ca una ce e minte şi prin sine se uneşte şi intră în convieţuire, în chip înţelegător, cu mintea dumnezeiască, deci cu Dumnezeu[328]. Iar aceasta e lucrarea sau mişcarea în cerc, adică suirea din nou a minţii la ea şi mişcarea de întoarcere spre ea şi spre unirea cu ea şi, prin ea, cu Dumnezeu, mişcare care singură este cu adevărat nerătăcitoare şi fără greşeală, ca una ce e liberă de orice relaţie. E o unire nemijlocită şi mai presus de înţelegere şi o vedere mai presus de vedere[329].

Căci spune Marele Dionisie: „Mişcarea sufletului este în cerc. Ea e intrarea în sine însăşi de la cele din afară şi înfăşurarea unitară a puterilor lui înţelegătoare, ca într-un cerc oarecare, dăruind sufletului nerătăcirea şi întorcându-l de la cele multe din afară şi adunându-l întâi în el însuşi, apoi, devenit unitar, unindu-l cu puterile lui unite în chip unitar. Şi, aşa, ea conduce sufletul spre Cel frumos şi bun şi mai presus de toate existent, spre Cel Unul şi Acelaşi fără început şi fără sfârşit. Sufletul se mişcă în chip de spirală, întrucât e luminat de cunoştinţele dumnezeieşti potrivit cu el însuşi, nu înţelegător şi unitar, ci raţional şi în chip desfăşurat şi ca prin nişte lucrări amestecate şi care trec de la unele la altele[330]. Dar are şi o mişcare în linie dreaptă, când nu intră

---

[327] Lumina lui Dumnezeu care scaldă mintea şi o inundă este totodată frumuseţea Lui, sau frumuseţea Lui e lumină. Dar cine poate descrie taina frumuseţii ca lumină sau invers? Lumina descoperă adâncurile reale, şi adâncurile bogate, armonioase şi iubitoare sunt frumoase.

[328] Mintea redobândeşte „chipul” şi „asemănarea” Lui întrucât se uneşte cu modelul, întrucât devine înţelegere simplă şi nesfârşită a Celui ce e înţelegere şi realitatea nesfârşit inteligibilă şi simplă, originară.

[329] Mişcarea învârtitoare şi suitoare a minţii spre ea însăşi, şi prin ea spre Dumnezeu, şi prin aceasta unirea ei tot mai strânsă cu ea şi cu Dumnezeu are ca model învârtirea suitoare a treptelor îngereşti în jurul lui Dumnezeu, descrisă de Dionisie Areopagitul. Cel ce se întoarce spre sine se întoarce spre Dumnezeu şi viceversa. În nesfârşirea acestei mişcări circulare suitoare a minţii în jurul ei şi a lui Dumnezeu şi în unirea tot mai strânsă cu ea însăşi şi cu Dumnezeu se arată din nou că mintea e făcută „după chipul” lui Dumnezeu, având în unirea ei cu Dumnezeu o lucrare nesfârşită, pe care niciodată nu isprăveşte să o înţeleagă, întrucât niciodată nu termină să se unească şi mai mult cu sine însăşi şi cu Dumnezeu. Omul îşi rămâne etern un abis apofatic, pentru că se afundă şi se îmbogăţeşte fără sfârşit în abisul apofatic al lui Dumnezeu. Dar acesta e un abis magnetic, care atrage mintea la o înţelegere mereu mai sporită. Dar înţelegând şi văzând caracterul nesfârşit al acestui mister, înţelegerea ei este totodată mai presus de înţelegere, şi vederea ei mai presus de vedere. Apoi, nu trebuie uitat că mintea, adunându-se tot mai adânc în sine, se adună în mintea lui Hristos, care, deşi e omenească, e a ipostasului dumnezeiesc, Cel ce gândeşte tot mai mult infinitul Său dumnezeiesc prin ea.

[330] Mişcarea sufletului e în spirală, căci suie mereu în jurul său şi al lui Dumnezeu,

în sine şi nu se mişcă într-o înţelegere unitară – căci aceasta e, cum am zis, mişcarea în cerc –, ci, îndreptându-se spre cele din jurul lui şi de la cele din afară, ca de la nişte simboluri felurite şi înmulţite, urcă spre vederi simple şi unificate"[331].

Iar Sfântul Maxim zice: „Mintea, dobândind unirea nemijlocită cu Dumnezeu, îşi odihneşte cu totul puterea naturală de a înţelege şi de a fi înţeleasă. Iar când desface această unire prin înţelegerea ce distinge cele de după Dumnezeu[332], taie unirea cea mai presus de unire, prin care, până ce este unită cu Dumnezeu, aflându-se mai presus de fire şi ajunsă la Dumnezeu prin împărtăşire, mută legea firii sale ca pe un munte nemişcat"[333]. Şi iarăşi: „Mintea curată, prin unirea în jurul cauzei, a dobândit o relaţie mai presus de fire, prin care, dând odihnă mişcării şi relaţiei ei naturale mult felurite faţă de cele de după cauză, odată ajunsă la sfârşitul negrăit, stăruie în chip necunoscut numai în tăcerea preafericită mai presus de înţelegere, pe care nu o poate arăta nicidecum cuvântul, sau înţelegerea, ci numai experienţa prin împărtăşire a celor ce s-au învrednicit de trăirea lor mai presus de înţelegere. Iar semnul bine cunoscut şi pentru toţi vădit al acesteia este ne-simţirea şi dezlipirea totală a dispoziţiei sufletului faţă de veacul acesta"[334].

---

neintuind dintr-odată toată esenţa sa şi a lui Dumnezeu, ci înaintând în chip raţional şi desfăşurat, dar şi prin experienţă tot mai sporită, în cunoştinţa de sine şi de Dumnezeu, prin îndreptarea spre realităţile create şi, prin urcarea de la înţelesurile lor mai de jos la cele mereu mai înalte şi prin întoarcerea de la acestea spre sine şi spre Dumnezeu, apropiindu-se tot mai mult de sine, ca cel ce le cunoaşte, şi spre Dumnezeu, ca Cel ce e Creatorul şi susţinătorul lor.

[331] *Despre numirile dumnezeieşti,* cap. IV, 9, *PG 5,* 705 A-B. Mişcarea sufletului în linie dreaptă se combină cu cea în cerc, făcând parte din ea. Căci întâi cunoaşte pe cele din afară, ca de la ele sufletul să se întoarcă spre sine, cel ce le cunoaşte, şi spre Dumnezeu, Creatorul lor, descoperit prin sine însuşi, îmbogăţit prin cunoaşterea lucrurilor. Toată această cunoaştere, această unire poate fi şi discursivă, şi intuitivă în acelaşi timp. Dar de la un moment dat această cunoaştere devine pur intuitivă sau prin experienţă, cum spunea Sf. Maxim în continuare.

[332] Atunci mintea intră într-o lucrare discursivă, în luarea în considerare a unor idei parţiale în mod succesiv; ea iese din unirea cu Subiectul dumnezeiesc ca Unul şi nesfârşit. Atunci mintea se mută din mişcarea de la un lucru la altul, care e mişcarea ei oarecum exclusivă, spre o mişcare întipărită ei de Dumnezeu mai presus de fire.

[333] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie,* 33, „Scolia 3", *PG* 90, 376 B *(Filoc.* rom., III, pp. 154-155). E o foarte interesantă explicare a cuvântului Mântuitorului: „De veţi avea credinţă cât un grăunte de muştar, veţi spune muntelui acestuia: Ridică-te şi te aruncă în mare, şi va fi vouă".

[334] Neaflat. Această adunare a minţii în sine şi în Dumnezeu cel nesfârşit nu e o stare teoretică, ci o stare plină de afecţiune faţă de Dumnezeu şi o lipsă totală de interes şi de afecţiune faţă de cele ale lumii acesteia. Dumnezeu, ca izvorul iubirii nesfârşite faţă de om, provoacă în acesta o iubire faţă de El, care copleşeşte toate. E o

Dar dacă mintea nu are conlucrarea sufletului spre aceasta, adică spre mişcarea ei neîncetată spre Dumnezeu, nu împlineşte şi nu lucrează nici de la sine lucrul său propriu, sau revenirea la sine însăşi şi urcuşul nereţinut de nimic spre înţelegerea lui Dumnezeu[335]. În acest caz, mintea neputându-şi da rodul prin împreună-lucrarea amândurora (minte şi suflet, n.n.), ci unindu-se cu închipuirea (cu imaginaţia), cade într-o lucrare multifelurită şi se depărtează de Dumnezeu[336].

---

stare de negrăit şi, de aceea, cel ce o experiază preferă să o trăiască în tăcere. Iar când începe să o descrie, exultă în cuvinte ale poeziei liturgice, care ridică bunătăţile trăite peste orice mărginire. E o stare mai presus de cuvântul care exprimă trecerea de la un înţeles la altul, de la un lucru distinct la altul. E contemplarea întregului nesfârşit al subiectului, în special al Subiectului dumnezeiesc.

[335] „Înţelegerea" lui Dumnezeu trebuie socotită în acest cap ca „înţelegerea" lui Dumnezeu prin experienţă, sau prin cercare. De altfel, mintea fiind prin sine înţelegere, iar Dumnezeu, de asemenea, realitatea în care totul e dat spre a fi tot mai mult înţeles, sau ca o rezervă nesfârşită de inteligibilitate, şi în care deci nimic nu e prin fiinţă ininteligibil, sau întuneric opus luminii (cum e de ex. patima), între experienţa şi înţelegerea Lui de către minte există o anumită coincidenţă. Pe lângă aceea, Dumnezeu nu este numai o realitate care se lasă înţeleasă, ci şi una care înţelege ea nesfârşit mai mult decât înţelege omul şi, ca atare, susţine înţelegerea acestuia. Dar subiectul înţelegător fiind la baza a ceea ce înţelege el şi a ceea ce lasă să fie înţeles, nu poate fi înţeles niciodată deplin. În mod special în cazul raportului între minte şi Dumnezeu, înţelegerea Lui de către minte nu e o înţelegere ca aceea pe care o are mintea de ia distanţă şi în care e multă închipuire subiectivă, întrucât e scăpată de sub presiunea realităţii imediate a ceea ce se cugetă. Dar dacă sufletul nu ajută mintea în această mişcare spre înţelegerea lui Dumnezeu, ci o trage în jos, spre a sluji mişcărilor lui spre lume şi poftelor trupului, mintea nu poate pune în lucrare tendinţa ei proprie de a cunoaşte prin înţelegere, sau prin experienţă curată, pe Dumnezeu.

[336] În filosofia din timpul mai nou, care constă într-o analiză a cuvintelor, imaginile sunt socotite ca reprezentând o neputinţă de a surprinde şi exprima realitatea, ca nişte generalizări simpliste, aflătoare mult sub realitate. Părinţii o ştiau de mult aceasta, când socoteau imaginile „năluciri", sau când declarau că îngerii n-au imaginaţie, pentru că ei cunosc nemijlocit pe Dumnezeu, Care e cu mult mai bogat decât orice putere a imaginaţiei de a-L închipui. Filosoful român Lucian Blaga e oarecum în spiritul acestor filosofi când spune că toată creaţia spirituală umană inventează o falsă realitate, datorită cenzurii transcendente a Marelui Anonim, care se teme să fie cunoscut de oameni pentru a nu fi răsturnat de pe scaunul Lui de stăpân. Ideea că toată creaţia umană produce o realitate iluzorie e greşită, cum şi deducerea acestui caracter al ei dintr-o frică a Marelui Anonim de a fi cunoscut. Multe din creaţiile umane prind ceva din realitatea inferioară creată, sau închipuie o realitate creată, oarecum schimbată uneori în rău, dar totuşi folosesc creaţia dată de Dumnezeu. Omul nu poate crea nimic din nimic. Apoi, unele chipuri ale creaţiei pot deveni transparente pentru Dumnezeu şi pentru înţelesurile dumnezeieşti. Dar sesizarea Lui directă e superioară întregii creaţii, în care se foloseşte numai puterea naturală a înţelegerii

71. *Iarăşi despre rugăciunea curată.*

De aceea, spune Sfântul Nil: „Luptă-te să ţii mintea ta în vremea rugăciunii surdă şi mută, şi aşa vei putea să te rogi"[337]. Şi iarăşi: „Eu voi spune gândul meu, pe care l-am spus şi celor mai tineri: Fericită este mintea care în vremea rugăciunii a dobândit o desăvârşită lipsă de formă"[338]. Iar Sfântul Filotei zice: „Rar se pot afla cei ce se liniştesc cu cugetarea. Aceasta e propriu numai acelora care reuşesc să aibă, prin aceasta, pururea în ei bucuria şi mângâierea dumnezeiască"[339].

Sfântul Vasile spune şi el: „Rugăciunea curată este aceea care face limpede înţelegerea lui Dumnezeu în suflet. Iar aceasta este sălăşluirea lui Dumnezeu, ceea ce înseamnă a avea, prin pomenire, pe Dumnezeu înrădăcinat în tine. Lucrul acesta se întâmplă când pomenirea neîncetată a Lui nu e întreruptă prin grijile pământeşti, şi mintea nu e tulburată de patimi neaşteptate, ci iubitorul de Dumnezeu, ferindu-se de toate, se refugiază în Dumnezeu şi rămâne adăpostit în El"[340].

72. *Altceva este nepătimirea minţii, şi altceva rugăciunea adevărată, care e mai mare.*

Trebuie să ştim deci că, după Sfântul Maxim, „mintea nu poate să se facă nepătimaşă numai prin fapte, dacă nu se face părtaşă de multe şi felurite vederi (contemplaţii)"[341]. Dar, după dumnezeiescul Ni 1, se întâmplă şi aceea că, deşi ajunsă nepătimaşă, mintea poate să nu se roage cu adevărat, ci să petreacă în felurime de gânduri şi să se afle departe de Dumnezeu. Căci zice acest Părinte despre această stare: „Chiar dacă mintea se află deasupra vederii trupeşti, încă n-a văzut desăvârşit locul lui Dumnezeu. Căci se poate afla în cunoştinţa

umane.

[337] Evagrie Ponticul, *Cuvânt despre rugăciune,* II, *Filoc.* rom., I, p. 100 (Nil Sinaitul, II, *PG* 79, 1169 C). E bine să fie ţinută surdă la sunetele creaturilor şi mută pentru exprimarea lui Dumnezeu prin chipurile luate de la creaturile mărginite, pentru a se simţi intens în faţa lui Dumnezeu şi a se ruga cu adevărat.

[338] *Cuvânt despre rugăciune,* 117, *Filoc.* rom., I, p. 114, *PG* 79, 1193 B. Forma dă o mărginire minţii după ceea ce cunoaşte. Mintea care ia o formă dă şi lui Dumnezeu o formă, dar aceasta nu mai e Dumnezeu.

[339] *Capete despre trezvie,* 31, *Filoc.* rom., IV, p. 118. Bucuria şi mângâierea dumnezeiască îi fac pe aceia să nu mai umble cu mintea de la un lucru la altul, care toate sunt inferioare.

[340] Părinţii filocalici unesc strâns rugăciunea curată cu simţirea, sau cu înţelegerea clară şi intensă a lui Dumnezeu, iar aceasta e legată de pomenirea neîncetată a Lui, de neslăbirea simţirii Lui neîncetate şi cu toată fiinţa, scăpate de îndreptarea gândirii şi văzului spre alte lucruri.

[341] *Capita alia,* 42, *PG* 90, 1412 C.

înţelesurilor şi să se potrivească cu felurimea ei”[342]. Şi iarăşi: „Nu tot cel ce a dobândit nepătimirea se şi roagă cu adevărat. Căci se poate afla în înţelesuri simple şi poate fi împrăştiat în istoriile lor şi să fie departe de Dumnezeu”[343]. Şi iarăşi: „Chiar când mintea zăboveşte în înţelesurile simple ale lucrurilor, încă n-a atins şi locul rugăciunii. Căci poate să se afle în vederea lucrurilor şi să se ocupe cu raţiunile lor. Iar acestea, deşi sunt raţiuni simple, întrucât exprimă vederi ale lucrurilor, se întipăresc în minte şi o duc departe de Dumnezeu”[344].

Dar zice şi Scărarul: „Cei a căror minte a învăţat să se roage cu adevărat, aceştia se află în chip propriu înaintea Domnului şi grăiesc înaintea Lui, ca cei ce grăiesc la urechea împăratului”[345].

Din acestea şi din cele asemenea poţi cunoaşte în chip exact deosebirea celor două stări şi neasemănarea ce rezultă din compararea lor, adică deosebirea dintre starea pe care o avem prin primire şi cea pe care o avem prin lucrarea noastră. Rodul celei dintâi sunt cercetările şi multele şi feluritele înţelegeri (explicări); lucrarea celei de a doua este rugăciunea adevărată. Pe lângă aceasta, vedem că altceva este nepătimirea minţii, şi altceva rugăciunea

---

[342] Evagrie Ponticul, *Cuvânt despre rugăciune,* 57, *Filoc.* rom., I, p. 105 (Nil Sinaitul, *PG* 79, 1180 A). Putem să petrecem chiar în cugetări despre Dumnezeu, şi să nu fim în rugăciune. Căci, în acest caz, Îl facem pe Dumnezeu obiect al gândirii şi nu trăim intensitatea prezenţei Lui ca un Tu direct, Căruia ne adresăm cerându-I mila sau adresându-I mulţumire şi laudă. Prin aceasta nu vedem „locul” lui Dumnezeu, nu vedem „locul” ocupat de El, sau relaţia Lui nemijlocită cu noi. Oarecum Dumnezeu nu-I atunci pentru noi nicăieri. Nu „localizăm” în mod spiritual prezenţa Lui în faţa noastră.

[343] Evagrie Ponticul, *Cuvânt despre rugăciune,* 55, *Filoc.* rom., I, p. 105 (Nil Sinaitul, *PG* 79, 1177 B).

[344] *Cuvânt despre rugăciune,* 56, *Filoc.* rom., I, p. 105. Mintea poate fi ocupată şi cu diferite înţelesuri curate ale lucrurilor. Ea e ocupată atunci şi de numele lucrurilor. Dar şi această preocupare o duce departe de Dumnezeu, chiar dacă ajunge să despartă de raţiunile sau de cuvintele lucrurilor înţelesurile lor pătimaşe, adică le vede în chip simplu, sau nepătimaş (Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capete despre dragoste,* III, 68, *Filoc.* rom., II, p. 121). Devenită astfel nepătimaşă, tot nu se află încă numaidecât în stare de rugăciune şi deci n-a ajuns în „locul” lui Dumnezeu. Dar cine n-a observat că oamenii pătimaşi, perverşi, au legat în mod statornic în cele mai multe din cuvintele lor înţelesuri pătimaşe? Cuvintele au devenit pentru ei cu „două înţelesuri”, în sensul rău al cuvântului. Prin aceasta au şi limitat posibilităţile de descoperire a nesfârşitelor înţelesuri cuprinse în cuvinte.

[345] *Scara,* XXVII, *PG* 88, 1100. Rugăciunea e relaţia directă între cel ce se roagă şi Dumnezeu, ca între eu şi Tu. În ea e dată apropierea maximă între om şi Dumnezeu, ca între două persoane care se află în convorbire. Cel ce se roagă Îl simte pe Dumnezeu ascultându-i cererea ca să-i dea ceea ce îi cere. Dar Îl simte pe Dumnezeu şi cerându-i la rândul Lui anumite fapte, anumite atitudini, sau judecându-l pentru anumite fapte şi atitudini necuvenite.

adevărată. Cel ce are rugăciune adevărată a dobândit, după sfinţi, numaidecât şi mintea nepătimaşă. Dar cel ce are mintea nepătimaşă nu a putut dobândi numaidecât şi rugăciunea adevărată.

Acestea aşa sunt. Dar să întoarcem cuvântul la cele ce urmează.

Întrucât nu numai cele spuse înainte, ci şi amintirea celor bune şi contrare obişnuieşte să se întipărească în minte împreună şi să o ducă la lucrarea închipuirii, trebuie să vorbim puţin şi despre aceasta.

73. *Iarăşi despre închipuirile şi întipăririle minţii şi despre semnele amăgirii şi ale adevărului. Care sunt semnele amăgirii.*

Când te linişteşti şi voieşti să fii singur cu Dumnezeu singur, să nu primeşti niciodată orice ai vedea, fie că e sensibil, fie că e inteligibil (cunoscut cu mintea), fie dinăuntru, fie din afară, fie că s-ar da drept chip al lui Hristos, fie al unui înger, fie figură de sfânt, fie chip de lumină ce se năluceşte în minte, ci rămâi neîncrezător şi greoi în primirea acestei arătări, chiar dacă e bună, înainte de întrebarea celor cercaţi. Căci aceasta e de cel mai mare folos şi lucrul cel mai iubit şi mai primit de Dumnezeu.

Ţine-ţi mintea pururea necolorată, neîntipărită, fără chip, fără formă, fără calitate, fără cantitate[346]. Fii cu luare-aminte numai la cuvintele rugăciunii, şi le cercetează, şi le cugetă înlăuntrul mişcării inimii, după Scărarul, care zice: „Începutul rugăciunii constă în alungarea gândurilor de momeală încă de la începuturile lor printr-un singur gând; mijlocul ei, în a fi cugetarea numai în cele spuse; iar sfârşitul ei, răpirea minţii la Domnul”[347]. Iar Sfântul Nil zice: „Rugăciunea cea mai înaltă a celor desăvârşiţi este o oarecare răpire a minţii şi un extaz (ieşire) deplin din simţire. În vremea aceasta «Duhul Se roagă cu suspine negrăite» *(Romani* 8, 26) lui Dumnezeu, Care vede starea inimii, desfăşurată ca o carte scrisă ce-şi arată voia ei prin cuvinte fără sunet. Aşa a fost răpit Pavel până la al treilea cer, neştiind «de era în trup sau în afară de trup» (2 *Corinteni* 12, 2). Aşa urcând Petru la darul rugăciunii, a primit vederea pânzăturii *(Fapte* 10, 11-16). A doua rugăciune, după cea dintâi, constă în a spune cuvintele, mintea urmărindu-le cu străpungerea inimii şi ştiind cui înalţă cererea. Iar dacă rugăciunea e întreruptă şi amestecată cu griji trupeşti, ea s-a depărtat de la starea celui ce se roagă”[348].

---

[346] Lucrurile colorate proiectează culori în minte, cele cu o formă îşi proiectează forma, cele cu calităţi (dulci, moi) îşi proiectează calitatea, cele grele sau uşoare, greutatea sau uşurătatea lor. Toate definesc mintea în funcţie de ele, sau o mărginesc nemailăsându-i putinţa să sesizeze cu indefinitul ei infinitatea lui Dumnezeu.

[347] *Scara,* XVIII, *PG* 88, 1132 D. Prin singurul gând la Iisus Hristos (μονολόγιστος), sau prin singurul cuvânt al numelui Lui, mintea se poate aprinde de dragostea lui Hristos, încât să fie răpită cu totul la El, uitând de sine.

[348] Nil Sinaitul, *Despre sărăcia de bunăvoie. Către Magnus,* cap. 27-28, *PG* 79, 1004 C.

Rămâi deci în acestea, şi nu primi celelalte până ce ajungi la pacea din partea patimilor şi până ce poţi să întrebi, precum s-a spus, pe cei cercaţi[349].

Acestea şi cele asemenea acestora, pe care le-am spus până acum, sunt pe scurt semnele amăgirii.

Dar ia seama care sunt şi semnele adevărului. Semnele adevărului şi ale Bunului şi de viaţă făcătorului Duh sunt iubirea, bucuria, pacea, îndelungărăbdarea, blândeţea, bunătatea, credinţa, înfrânarea şi cele următoare, cum zice dumnezeiescul Apostol, care le numeşte pe acestea roadele dumnezeiescului Duh *(Galateni* 5, 22). Dar el zice iarăşi: „Ca fiii luminii să umblaţi. Căci roada Duhului este întru toată bunătatea, şi dreptatea, şi adevărul" *(Efeseni* 5, 8, 9).

Dimpotrivă, a înşelăciunii e tot ce e contrar. Dar zice şi oarecare dintre înţelepţiţii de Dumnezeu, întrebat de cineva: „În ce priveşte cărarea neînşelătoare a mântuirii, precum am spus, multe sunt, iubitule, căile ce duc la viaţă şi multe la moarte"; şi, continuând, zice: „Ai o cale ce duce la viaţă în păzirea poruncilor lui Hristos. În aceste porunci vei afla toată felurimea virtuţilor, dar cu deosebire acestea trei: smerenia, iubirea şi mila. Fără acestea «nimeni nu va vedea pe Domnul» *(Evrei* 12, 14)". Şi, după puţin: „Armele de nebiruit împotriva diavolului, pe care Sfânta Treime ni le-a dăruit nouă, sunt acestea trei: adică smerenia, iubirea şi mila, la care nici nu poate măcar privi toată tabăra dracilor. Căci nu există la ei urmă de smerenie; pentru că din pricina mândriei au fost închişi în întuneric (s-au întunecat) *(Iuda* 1, 6) şi li s-a gătit lor focul cel veşnic *(Matei* 25, 41). Unde este apoi la aceştia umbra de dragoste sau de milă, odată ce au jurat neamului omenesc duşmănie neîmpăcată şi nu încetează să-l războiască pururea? Să ne îmbrăcăm deci în aceste haine. Căci cel ce le poartă pe acestea nu poate fi prins de vrăjmaşi"[350].

Extazul din simţire este ieşirea din planul sensibil cunoscut cu simţurile. Dar e şi o ieşire din orice fel de înţelesuri. Aceasta e rugăciunea cea mai înaltă. Cea de mai jos de ea e însoţită de o gândire la înţelesul cuvintelor rugăciunii, desigur o gândire plină de emoţie, existenţială. Dar e de un grad mai înalt rugăciunea în care sufletul nu se mai gândeşte la faptele şi la însuşirile lui Dumnezeu exprimate prin rugăciune, ci la El Însuşi.

[349] Adică nu primi chipuri până ce nu ajungi la nepătimire şi până ce nu întrebi pe cei încercaţi.

[350] Toate cele trei virtuţi – smerenia, iubirea, mila – sunt în fond virtuţi de zidire a comuniunii între oameni şi de unire cu Dumnezeu, sau virtuţi unificatoare. Smerenia implică respect pentru alţii şi le lasă loc lor şi Celui ce vrea să-i ţină pe toţi în unitatea iubirii cu Sine şi între ei. Iubirea e pornire pozitivă de îmbrăţişare a Lui şi a celorlalţi. Iar mila ridică exterior şi interior pe cel căzut la nivelul celui milos. Demonii, prin mândria, ura şi neîndurarea lor, nu voiesc să ştie decât de ei. Ei nu recunosc măreaţa realitate de taină a lui Dumnezeu şi a celorlalţi. Iar prin aceasta sunt închişi în întuneric. Trăiesc în fantasmagoria că ei sunt, în sărăcia de realitate redusă la ei înşişi,

Şi mai încolo zice: „Această frânghie întreită, pe care a ţesut-o şi a împletit-o Sfânta Treime, vedem că e şi una, şi întreită[351]. E întreită prin uniri, iar de voieşti, şi prin ipostasuri; dar e una prin putere şi lucrare şi prin apropierea de Dumnezeu, prin consimţirea cu El şi prin familiaritatea cu El". Despre ele a spus Stăpânul: „Jugul Meu este blând şi sarcina Mea uşoară" *(Matei* 11, 30); iar ucenicul iubit a spus că „poruncile Lui nu sunt grele" *(1 Ioan* 5, 3). Şi iarăşi zice: „De aceea, sufletul unit cu Dumnezeu prin curăţia vieţii şi prin paza poruncilor şi acestor trei arme, care sunt Însuşi Dumnezeu, a îmbrăcat pe Dumnezeu Însuşi şi s-a făcut dumnezeu prin lucrare sau prin smerenie, milă şi dragoste[352]. Căci, trecând peste doimea materială şi ridicându-se peste culmea legii *(Romani* 13, 10), adică peste iubire, s-a unit cu Treimea de viaţă începătoare, întâlnind-O în chip nemijlocit şi primind prin lumină lumina şi bucurându-se de o bucurie neurmată de altceva şi veşnică"[353].

Dar ajunge despre acestea. S-a cuvenit să amintim în oarecare măsură despre semnele şi roadele amăgirii şi ale adevărului, ca şi din ele, sau din roadele lor, să cunoaştem pe cei lucrători, din ai căror duh sunt. Trebuie să vorbim acum şi despre cele două mângâieri, despre cea dumnezeiască şi adevărată a harului şi despre cea prefăcută şi contrară, folosindu-ne de cuvintele Părinţilor. Zice deci despre aceasta Sfântul Diadoh:

74. *Despre mângâierea dumnezeiască şi cea prefăcută.*

„Când mintea noastră începe să simtă mângâierea Sfântului Duh, atunci şi Satana mângâie sufletul printr-o simţire părută dulce, în timpul liniştirilor de noapte, când cineva e prins de picoteala unui somn cât de subţire. Dacă însă mintea se va afla ţinând în amintire cu mare căldură numele sfânt al Domnului

---

singurii existenţi. Iar cei posedaţi de ei ajung să considere toată realitatea ca iremediabil destrămată, absurdă, fantasmagorică. Căci cel ce nu vede taina altora nu o vede nici pe a sa. Totul se goleşte de adâncime, totul devine fără sens, absurd.

[351] Numai Sfânta Treime a putut împleti iubirea cu mila şi cu smerenia, pentru că numai în Ea e şi iubirea supremă, arătată atât în unitatea de fiinţă, cât şi în treimea de Persoane.

[352] Cele trei virtuţi îşi au izvorul în Sfânta Treime, mai bine zis în smerenia, iubirea şi mila faţă de oameni, care din Sfânta Treime s-au vărsat în Hristos-Omul şi, prin El, în toţi cei ce se deschid Lui. În Dumnezeu Însuşi, ca iubire, e implicată virtualitatea coborârii, arătată în coborârea (chenoza) lui Hristos. Cine nu se poate coborî nu iubeşte; acela de fapt nu se înalţă. Un Dumnezeu care nu S-ar putea coborî n-ar mai fi Dumnezeu personal. Cele trei însuşiri sunt atât de minunate, că fac pe omul care le primeşte dumnezeu după lucrare. Generozitatea lor îşi are izvorul în puterea nesfârşită de viaţă şi de iubire a lui Dumnezeu şi sunt semnul unirii celui ce le are cu Dumnezeu, ca izvor al lor.

[353] Ideea despre depăşirea dualităţii materiale e de la Sf. Maxim Mărturisitorul *(Ambigua, PG* 91).

Iisus şi se va folosi de acest sfânt şi slăvit nume ca de o armă împotriva înşelăciunii, vicleanul amăgitor se retrage, dar se pregăteşte de un război întemeiat împotriva sufletului. Prin aceasta mintea, cunoscând întocmai înşelăciunea vicleanului, înaintează şi mai mult în experienţa deosebirii (a discernământului)"[354]. Şi iarăşi: „Mângâierea cea bună se iveşte în starea de veghe a trupului sau şi când e pe cale să fie prins de somn, dacă cineva, prin pomenirea fierbinte a lui Dumnezeu, s-a lipit de El cu iubirea sa. Dar cea amăgitoare vine, cum am spus, când nevoitorul cade într-o picoteală subţire, aflându-se numai pe jumătate în pomenirea lui Dumnezeu[355]. Cea dintâi, ca una ce e de la Dumnezeu, voieşte să atragă în chip vădit sufletele nevoitorilor, pentru evlavia lor, prin multa revărsare a sufletului spre iubire. A doua, care obişnuieşte să lovească sufletul cu vântul înşelăciunii, încearcă să fure, prin somnul trupului, experienţa simţirii minţii sănătoase, mai ales când se lenevește în pomenirea lui Dumnezeu. Dacă deci mintea se va afla, cum am spus, în pomenirea statornică a Domnului Iisus Hristos, alungă adierea aceea de dulceaţă părută a vrăjmaşului şi porneşte cu bucurie la războiul împotriva lui, având ca a doua armă destoinică, pe lângă har, cele de laudă ale experienţei"[356].

Şi iarăşi: „Dacă sufletul se aprinde, printr-o mişcare neîndoielnică şi lipsită de năluciri, de dragostea lui Dumnezeu, atrăgând oarecum şi trupul în adâncul acelei iubiri negrăite, fie că acesta veghează, fie că e cuprins de somn, în vreme ce se află sub lucrarea sfântului har, sufletul necugetând atunci la nimic altceva decât numai la aceea spre care e mişcat, trebuie să ştie că lucrarea e a Sfântului Duh[357]. Căci, îndulcindu-se sufletul întreg de acea dulceaţă negrăită, nu mai poate cugeta la nimic, deoarece atunci se veseleşte de o bucurie neobosită[358]. Dar dacă mintea e atinsă de o îndoială oarecare sau de vreun gând întinat, în vremea cât se află sub această lucrare, chiar dacă se foloseşte de sfântul nume spre apărarea de rău, şi nu, mai curând, spre iubirea

---

[354] *Cuvânt ascetic...*, cap. 31, *Filoc.* rom., I, p. 416.

[355] E mai bine să adoarmă cineva greu cu pomenirea fierbinte a lui Dumnezeu, decât să picotească în pomenirea întreruptă a Lui. Starea aceasta de coşmar e o stare mai expusă falselor mângâieri ale Satanei. Căci în ea simţurile ies de sub controlul minţii şi nu şi-au oprit cu totul activitatea, ca în somnul adânc.

[356] *Cuvânt ascetic...*, cap. 31, cap. 32, *Filoc.* rom., I, p. 417.

[357] Dacă trupul veghează deplin în timp ce sufletul pomeneşte neîncetat numele lui Iisus, sau cade în somn adânc, în vreme ce sufletul pomeneşte acest nume, să se ştie că se află şi el sub lucrarea Duhului şi e atras şi el în adâncul iubirii lui Dumnezeu, nefiind tulburat de nicio ispită.

[358] Dulceaţa comuniunii cu Dumnezeu este aşa de mare, aşa de nesfârşită, că nu mai lasă sufletul să se gândească la nimic altceva. Totuşi aceasta nu înseamnă o dulceaţă lipsită de scufundarea într-un sens nesfârşit şi în bucuria de el, sau într-o lumină atotcuprinzătoare, în care toate sunt înţelese.

de Dumnezeu singur, trebuie să înţeleagă că acea mângâiere cu chip de bucurie este de la amăgitorul. Iar acea bucurie este cu totul lipsită de linişte şi de rânduială, deoarece vrăjmaşul voieşte să facă sufletul să desfrâneze. Căci, când vede mintea că se mândreşte cu experienţa simţirii ei, atrage sufletul, cum am zis, cu unele mângâieri părute bune, pentru ca, învăluindu-l în moleşeala aceea şi într-o dulceaţă mustoasă, să-i rămână necunoscută amestecarea vicleană. Din aceasta vom cunoaşte „Duhul adevărului" şi „duhul înşelăciunii" *(1 Ioan* 4, 6). Desigur, e cu neputinţă să guste cineva cu simţirea bunătatea dumnezeiască sau să cunoască în chip simţit ispita şi amărăciunea dracilor dacă nu e încredinţat că harul s-a sălăşluit în adâncul minţii, iar duhurile cele viclene se ţin în jurul mădularelor inimii. Dar acest lucru dracii nu voiesc niciodată să fie crezut de oameni, ca nu cumva mintea, ştiind-o aceasta în chip sigur, să folosească împotriva lor arma pomenirii lui Dumnezeu"[359].

Ai acum şi despre aceasta destule, şi ele îţi pot ajunge. „Căci dincolo de Cadix nu se poate trece"[360]. Şi: „Dacă ai aflat miere, mănâncă puţin, pentru ca nu cumva, săturându-te, să o verşi" *(Pilde* 25, 16).

75. *Despre bucuria dumnezeiască cea izvorâtoare din inimă.*

E însă mai potrivit şi mai potrivit să se spună: Cine va putea descrie dulceaţa mierii celor ce n-au gustat-o? Dar neasemănat mai mult se poate spune aceasta despre bucuria dumnezeiască şi despre bucuria mai presus de fire şi de viaţă izvorâtoare, care ţâşneşte ca o apă pururea săltătoare din rugăciunea curată şi adevărată a inimii. Căci zice Dumnezeu-Omul Iisus: „Cel ce va bea din apa pe care Eu o voi da lui nu va înseta în veac. Căci apa pe care Eu o voi da lui se va face în el izvor de apă săltătoare spre viaţa veşnică" *(Ioan* 4, 14). Şi iarăşi: „De însetează cineva, să vină la Mine şi să bea. Cel ce crede în Mine, râuri de apă vie vor curge din inima lui". „Iar aceasta a spus-o – zice unicul iubit – despre Duhul pe Care Îl vor primi cei ce vor crede în El" *(Ioan* 7, 39). Marele Pavel zice şi el: „A trimis Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în inimile noastre care strigă: Avva, Părinte" *(Galateni* 4, 6).

76. *Această bucurie duhovnicească are multe înţelesuri, şi totuşi este fără*

[359] *Cuvânt ascetic...,* cap. 33, *Filoc.* rom., 1, pp. 417-418. Prima condiţie pentru experienţa harului şi a ispitelor demonice este credinţa. Cine nu crede are simţirea cu totul tocită faţă de aceste realităţi. Căci bucuria simţirii harului vine din chemarea numelui lui Iisus, bazată pe credinţă; şi tot din credinţă îşi dă seama că stările de dezordine sunt în parte în fiinţa sa şi în parte din lucrările unor agenţi conştienţi, de dincolo de om.

[360] Era un proverb la cei vechi; cf. Wilhelm Pappe, *Wörterbuch der griechischen Eigennammen,* Braunschweig, 1911, 1663-1670, p. 255: *Gadeira*.

nume.

Această bucurie duhovnicească şi de viaţă izvorâtoare a fost numită mai înainte şi iluminare enipostatică (pornită din ipostas), şi întuneric supraluminos, şi frumuseţe de nedescris, şi cel mai înalt bun dintre cele dorite, vedere şi arătare dumnezeiască, şi îndumnezeire; ea rămâne negrăită şi după ce a fost exprimată în oarecare fel, necunoscută şi după ce a fost cunoscută, şi neînţeleasă şi după ce a fost înţeleasă[361]. Căci zice marele Dionisie: „Noi ne rugăm să ajungem în acest întuneric supraluminos şi să vedem şi să cunoaştem prin nevedere şi necunoaştere pe Cel mai presus de vedere şi de cunoaştere, chiar prin a nu vedea şi a nu cunoaşte[362]. Căci aceasta este a vedea şi a cunoaşte cu adevărat şi a lăuda în chip mai presus de fiinţă pe Cel ce e mai presus de fiinţă, prin înlăturarea tuturor celor ce sunt”[363]. Şi iarăşi: „Întunericul dumnezeiesc este lumina dumnezeiască, în care se spune că locuieşte Dumnezeu şi care este nevăzută din pricina strălucirii mai presus de toate şi neapropiate, pentru covârşitoarea revărsare de lumină mai presus de fiinţă. În aceasta ajunge tot cel ce s-a învrednicit să cunoască cu adevărat pe Dumnezeu chiar prin a nu-L vedea, nici a-L cunoaşte, odată ridicat mai presus de vedere şi de cunoaştere, cunoscând tocmai aceasta, că este dincolo de toate cele cunoscute cu simţurile şi cu mintea”[364].

Iar Marele Vasile zice: „Razele frumuseţii dumnezeieşti sunt cu desăvârşire negrăite şi nepovestite. Nu le poate înfăţişa vreun cuvânt, nu le poate primi vreo ureche. Fie că ai vorbi de razele luceafărului, fie de strălucirea lunii, fie de lumina soarelui, toate sunt neputincioase să se asemene cu slava aceea şi sunt cu mult mai prejos faţă de lumina dumnezeiască decât noaptea

---

[361] „Iluminare enipostatică”, pentru că îşi are izvorul în ipostasul lui Hristos, nu-i o apariţie inconsistentă; e lumina iubirii Lui, a deschiderii Lui faţă de om. „Întuneric supraluminos”, pentru că din pricina intensităţii, lumina dumnezeiască nu poate fi văzută sau înţeleasă de ochii noştri sufleteşti, adică, din pricina nesfârşirii ei, iubirea lui Dumnezeu nu poate fi definită. Dar într-un fel insuficient e totuşi cunoscută, înţeleasă şi exprimabilă. De aceea e totuşi lumină. Şi e lumină pentru că ne simţim bine în ea şi umple de înţeles existenţa noastră şi a tuturor.

[362] Pe de o parte, prin cunoaştere, vederea şi exprimarea noastră, necunoscutul, nevăzutul, inexprimabilul se face transparent şi cunoscut şi exprimat; pe de alta, chiar prin necunoaştere, nevedere şi tăcere, ne dăm seama că noi cunoaştem şi vedem şi facem şi pe alţii să simtă şi să cunoască pe Cel necunoscut, nevăzut şi inexprimabil. E o vedere a nevăzutului prin nevedere, dar şi o transparenţă a Lui prin vedere.

[363] *Despre teologia mistică,* cap. II, *PG* 3, 1025.

[364] *Epistola* V, *PG 5,* 1073. Chiar cel ce cunoaşte pe Dumnezeu e mai presus de orice cunoaştere şi vedere şi s-a ridicat la o treaptă mai presus de cunoaştere şi vedere, pentru că a intrat într-o relaţie cu Dumnezeu, Care este mai presus de cunoaştere şi vedere. Aceasta nu e numai o teologie intelectuală prin negaţia atributelor pozitive, ci o umplere de puterea lui Dumnezeu Cel mai presus de cunoaştere şi de vedere.

adâncă şi fără lună faţă de amiaza cea mai curată. Această frumuseţe nu poate fi văzută de ochii trupeşti. Ea poate fi cugetată numai de suflet şi de minte. Şi dacă a luminat pe vreunii dintre sfinţi, boldul dorului a lăsat în ei o sete neîmplinită. Reţinuţi în această viaţă, ei ziceau: «Vai mie, că înstrăinarea mea s-a prelungit!» (*Psalm* 119, 5); şi: «Însetat-a sufletul meu către Dumnezeu cel tare, Cel viu; când voi veni şi mă voi arăta feţei Dumnezeului meu?» (*Psalm* 41, 2); şi: «E cu mult mai bine să mă desfac şi să fiu cu Hristos» (*Filipeni* 1, 23); şi: «Acum slobozeşte pe robul Tău, Stăpâne, după cuvântul Tău, în pace» (*Luca* 2, 29). Ei socoteau viaţa de aici o închisoare. Şi, pentru că nu se puteau sătura de vederea frumuseţii dumnezeieşti, doreau ca vederea strălucirii Domnului să li se întindă în toată viaţa veşnică"[365].

Iar Cuvântătorul de Dumnezeu zice: „Unde e frică, e paza poruncii; unde e paza poruncii, e curăţirea trupului de norul aşezat peste suflet, care nu-l lasă să vadă curat raza dumnezeiască; unde e curăţirea, e iluminarea; iar iluminarea e împlinirea dorului celor ce se doresc după cele mai mari, sau după Cel mai mare, sau mai presus de tot ce e mare"[366]. Dumnezeiescul Grigorie al Nyssei zice şi el: „De vei spăla, prin îngrijirea de viaţa ta, întinăciunea aşezată peste inima ta, îţi va răsări ţie frumuseţea dumnezeiască, aşa cum se întâmplă cu fierul. Căci, când se va curăţa pe tocilă rugina de pe el, cel ce era puţin mai înainte negru va scânteia în soare plin de strălucire şi va răspândi raze. Aşa şi omul dinlăuntru, pe care Domnul îl numeşte inimă: când va fi curăţat de rugina întinăciunii şi chipul lui ros de cel viclean va înflori din nou, acesta va redobândi iarăşi asemănarea cu modelul şi se va face bun. Căci cine urmează Celui bun se face şi el bun asemenea Aceluia"[367].

Iar Sfântul Nil zice: „Fericit cel ce a dobândit neştiinţa nedespărţită de rugăciune"[368]. Scărarul zice şi el: „Adâncul (abisul) plânsului a văzut mângâierea; iar curăţia inimii a primit iluminarea. Iluminarea este o lucrare negrăită, văzută în chip nevăzut şi înţeleasă în chip necunoscut"[369]. De aceea, de trei ori fericiţi sunt cei ce, asemenea Mariei de odinioară (*Luca* 10, 42), şi-au

---

[365] Sf. Vasile cel Mare, „Răsp. la întrebarea a II-a", *Regulae fusius tractatae (Regulile pe larg), PG* 31, 909.

[366] Sf. Grigorie Teologul, „Cuv. XXXIX", *PG* 36, 344 A.

[367] Neaflat.

[368] Cf. I. Hausherr, „Ignorance infinie", în: *Orientalia Christiana Periodica,* II (1936), pp. 315-362. „Neştiinţa" aceasta înseamnă uitarea de toate cele ce nu sunt Dumnezeu; sau cunoaşterea „fără chip" a lui Dumnezeu, mai presus de orice cunoştinţă. Ea nu se opune „iluminării", pe care o laudă Sf. Vasile şi Sf. Grigorie Teologul. Căci iluminarea este prezenţa şi lucrarea „întunericului supraluminos".

[369] *Scara,* VII, *PG* 88, 813 B. „Abisul plânsului" e un plâns care nu e ţinut între margini, cu care nu se joacă cel ce plânge, din care acela crede că nu se va putea opri şi la a cărui margine crede că nu va putea ajunge.

ales partea şi vieţuirea cea bună, pe cea duhovnicească, ce nu se va lua de la ei, şi s-au învrednicit de buna moştenire a asemănării cu Dumnezeu, ca, cuprinşi de bucurie mare şi extatică, să iasă din ei împreună cu dumnezeiescul Pavel şi să strige plini de entuziasm: „Când bunătatea şi iubirea de oameni a Mântuitorului nostru Dumnezeu s-au arătat nouă, El nu din faptele cele întru dreptate, pe care le-am săvârşit noi, ci după mila Sa ne-a mântuit pe noi prin baia naşterii din nou şi prin înnoirea Duhului Sfânt, pe Care L-a vărsat peste noi cu îmbelşugare prin Iisus Hristos, Mântuitorul nostru[370]. Îndreptăţiţi astfel, prin harul Lui, să ne facem moştenitori, prin nădejde, ai vieţii veşnice" *(Tit 5,* 4-7). Şi iarăşi: „Cel ce ne-a uns şi ne-a pecetluit pe noi şi a dat arvuna Duhului în inimile noastre" (2 *Corinteni* 1, 22); şi: „Avem această comoară în vase de lut, pentru ca puterea covârşitoare să fie a lui Dumnezeu, şi nu din noi" (2 *Corinteni* 4, 7).

Aceia aşa au vieţuit, iar nouă să ne fie a ne bucura ca ei, măcar în parte, prin rugăciunile lor ascultate de Dumnezeu, de mila şi de harul Lui.

77. *Cel ce voieşte să se liniştească cum se cuvine mai trebuie să fie neapărat blând cu inima.*

E vremea acum, fiule, să afli şi aceasta înaintea altora şi după altele, că, precum cel ce voieşte să înveţe să tragă bine cu arcul nu întinde arcul fără semn, aşa cel ce voieşte să înveţe să se liniştească trebuie să aibă ca semn să fie pururea blând cu inima. Căci zice Sfântul Isidor: „Nu ajunge să te nevoieşti pentru virtute, ci trebuie să fii şi cu măsură în nevoinţă. Pentru că dacă, străduindu-ne în lupta pentru virtute, o purtăm cu o inimă tulburată, aceasta nu e nimic altceva decât a voi să dobândim mântuirea, dar a nu voi să facem cele ce ajută la mântuire"[371]. Dar încă înainte Prorocul David a spus: „Călăuzi-va pe cei blânzi întru judecată; învăţa-va pe cei blânzi căile Sale" *(Psalm* 24, 10); iar Sirah zice: „Celor blânzi li se descoperă tainele" (3, 19). În sfârşit, Preadulcele Iisus zice: „Învăţaţi de la Mine, că sunt blând şi smerit cu inima, şi veţi afla odihnă sufletelor voastre" *(Matei* 11, 29); şi: „Spre cine voi căuta, dacă nu spre cel blând şi liniştit şi care tremură de cuvintele Mele?" *(Isaia* 66, 2); şi: „Fericiţi cei blânzi, că aceia vor moşteni pământul" *(Matei* 5, 5), adică inima, care face ca o sământă să rodească din har în treizeci, şaizeci sau o sută *(Marcu* 4, 20), după cum este în ceata începătorilor, sau a celor din mijloc, sau a celor desăvârşiţi. Unul ca acesta nu tulbură sau nu se tulbură pentru nimic decât pentru cuvântul evlaviei.

78. *Cum dobândim blândeţea şi despre cele trei puteri ale sufletului:*

---

[370] Nu din fapte fără har ne îndreptăm, ci prin harul care însă trebuie să rodească în faptele noastre, cu conlucrarea noastră.

[371] Neaflat.

iuţimea (mânia), pofta şi cugetarea.

Blândeţea o poţi dobândi uşor dacă îţi întorci sufletul de la toate şi îl mişti spre iubire şi taci cât mai mult, hrănindu-te cu măsură şi rugându-te pururea, cum s-a spus de către Sfinţii Părinţi: „Frânează iuţimea sufletului cu iubirea, veştejeşte pofta lui cu înfrânarea şi înaripează cugetarea lui cu rugăciunea; şi lumina minţii nu se va întuneca niciodată”[372]. Şi: „Frânarea iuţimii se face prin tăcerea la vremea cuvenită; frânarea poftei neraţionale, prin hrana cu măsură; frânarea gândurilor fără rânduială, prin rugăciunea într-un singur gând”[373]. Şi iarăşi: „Trei sunt virtuţile care aduc minţii lumină totdeauna: a nu vedea răutatea vreunui om, a răbda netulburat cele ce vin asupra noastră şi a face bine celor ce ne fac rău. Aceste trei virtuţi nasc alte trei, mai mari decât ele; astfel, a nu vedea răutatea vreunui om naşte iubirea; a răbda fără tulburare cele ce vin asupra noastră naşte blândeţea; iar a face bine celor ce ne fac rău ne agoniseşte pacea”. Şi iarăşi: „Trei sunt stările morale mai generale ale monahilor: cea dintâi constă în a nu păcătui cu lucrarea, a doua, în a nu lăsa să zăbovească în suflet gândurile pătimaşe, şi a treia, în a privi cu mintea fără patimă chipurile femeilor şi ale celor ce ne supără”[374].

79. *Trebuie să te pocăieşti repede de toate abaterile ce ţi se întâmplă şi astfel să te întăreşti în chip înţelept pentru viitor.*

Iar dacă ţi s-ar întâmpla să te tulburi sau să aluneci într-o cădere şi să te abaţi de la ceea ce se cuvine, trebuie să te împaci repede cu cel ce te-a supărat, sau şi cu cel supărat de tine, şi să te pocăieşti din suflet şi să plângi şi să verşi lacrimi şi să te mustri pe tine însuşi. Şi aşa, să agoniseşti luarea-aminte pentru viitor şi să te întăreşti cu înţelepciune precum învaţă Domnul Iisus: „De aduci darul tău la altar şi acolo îţi aduci aminte că fratele tău are ceva împotriva ta, lasă acolo darul tău înaintea altarului, şi mergi şi te împacă mai întâi cu fratele tău, şi apoi, venind, adu darul tău” *(Matei* 5, 23-24). Dar şi Apostolul Pavel zice: „Toată amărăciunea şi iuţimea şi mânia şi strigarea, împreună cu toată răutatea, să înceteze între voi. Faceţi-vă unii altora buni, îndurători, dăruindu-vă unii altora, precum şi Dumnezeu în Hristos S-a dăruit nouă” *(Efeseni* 4, 31-32). Şi: „Mâniaţi-vă, şi nu păcătuiţi; soarele să nu apună peste mânia voastră” *(Efeseni* 4, 26); şi: „Nu vă faceţi voi înşivă dreptate, iubiţilor, ci lăsaţi loc mâniei lui Dumnezeu” *(Romani* 12, 19); şi: „Nu te lăsa biruit de rău, ci biruieşte răul cu binele” *(Romani* 12, 21). Iar acestea s-au spus despre împăcarea unora cu alţii.

80. *Despre alunecare şi pocăinţă.*

---

[372] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capete despre dragoste,* IV, 44, *PG* 90, 1057 B (*Filoc.* rom., II, p. 136).

[373] Neaflat.

[374] *Capete despre dragoste,* II, 87, *PG* 90, 1033 A (*Filoc.* rom., II, p. 102).

Despre alunecare, Sfântul Isaac zice: „Să nu ne întristăm când alunecăm în greşeală, ci când stăruim în ea. Căci alunecarea se întâmplă uneori chiar şi celor desăvârşiţi. Dar stăruirea în ea este moarte deplină. Întristarea cu care ne întristăm pentru alunecările noastre ni se socoteşte în locul unei lucrări curate din har. Dar cel ce alunecă a doua oară în nădejdea că se va pocăi se poartă cu Dumnezeu cu viclenie. Acestuia îi vine moartea pe neştiute şi nu apucă timpul în care îşi pune nădejdea să împlinească faptele virtuţii"[375]. Şi iarăşi: „Trebuie să cunoaştem în tot ceasul că în cele douăzeci şi patru de ore ale nopţii şi ale zilei avem nevoie de pocăinţă. Iar înţelesul numelui de pocăinţă, precum am cunoscut din adevăratul chip al lucrurilor, este acesta: ea e cerere întinsă în tot ceasul, rugăciune plină de zdrobire pentru iertarea celor trecute, care să ne apropie de Dumnezeu; şi întristare care să ne păzească în cele viitoare"[376]. Şi iarăşi: „Pocăinţa s-a dat oamenilor ca har după har. Căci pocăinţa este a doua naştere din nou din Dumnezeu, şi după arvuna primită din credinţă primim darul (harisma) Lui prin pocăinţă[377]. Pocăinţa e uşa milei, ce se deschide celor ce o caută pe ea. Prin uşa aceasta intrăm la mila dumnezeiască şi fără această intrare nu vom afla milă"[378]. „Pentru că toţi au păcătuit, după dumnezeiasca

---

[375] „Cuv. 60", pp. 243-244. Fiecare clipă trebuie luată în serios ca şi când ar putea fi ultima. Nu trebuie să păcătuim cu voia, în nădejdea că vom avea timp în viitor pentru pocăinţă. Nu noi dispunem de timpul viitor, ci Dumnezeu. De aceea, nu trebuie să căutăm să dispunem de timpul de faţă lucrând împotriva lui Dumnezeu, în nădejdea că ne va da alte clipe în care vom lucra pentru El şi-L vom îmbuna. Dacă ne-a dat clipa de faţă, înseamnă că ne-a dat condiţia pentru a ne declara pentru sau contra Lui. Kirkegaard a evidenţiat importanţa clipei prezente pentru a ne decide pentru mântuire, dar cu argumentul că cine se obişnuieşte să amâne decizia pentru bine o va tot amâna *(Der Augenblick).* Dar importanţa clipei de faţă e legată mai ales de faptul că e singura clipă dată nouă în mod sigur de Dumnezeu. Deci în fiecare clipă prezentă trebuie să facem binele, pentru că fiecare e singura clipă pe care o mai avem în mod sigur ca dar al lui Dumnezeu. Dacă Dumnezeu ne dă un şir îndelungat de clipe, ni-l dă în felul acesta, adică precum un şir de clipe din care fiecare pare ultima, sau poate să fie ultima, pentru că ne oferă întregul timp ca un prilej de declarare a noastră pentru Dumnezeu sau contra Lui, făcând din ea un prilej de a împlini sau nu voia Lui, de a veni sau nu în apropiere de El, de a creşte sau nu în asemănare cu El. Aceasta e ideea mai profundă a Sf. Isaac.

[376] „Cuv. 50", p. 205.

[377] Într-o pocăinţă stăruitoare de fiecare clipă se arată rodul împlinit al harului primit la Botez, răspunsul nostru la acest dar. Ea e o adevărată harismă ce creşte din har prin conlucrarea noastră cu el. Pocăinţa e rodul perpetuat şi continuu adâncit al harului Botezului. Biserica ţine şi din acest motiv la Taina Pocăinţei ca la una ce ne dă harul creşterii continue în Hristos, ca un ajutor mereu nou în această creştere, sau ne conduce pe drumul desăvârşirii. Protestantismul, neştiind de această viaţă nouă în creştere în Hristos, e firesc să fi respins această Taină.

[378] De-abia prin pocăinţă ne însuşim activ şi adânc lucrarea harului, devenim

Scriptură, îndreptându-se în dar, prin harul Lui” *(Romani* 3, 23-24). Pocăinţa este harul al doilea, şi el se naşte în inimă din credinţă şi din frică. Iar frica este toiagul părintesc, care ne călăuzeşte pe noi până ce vom ajunge la raiul duhovnicesc. Şi când vom ajunge acolo, ne lasă şi se depărtează. Căci raiul este iubirea lui Dumnezeu, în care se află dulceaţa tuturor fericirilor”[379]. Şi iarăşi: „Precum nu e cu putinţă a trece marea cea mare fără o corabie sau o luntre, aşa nu poate străbate cineva spre iubire fără frică. Marea acoperită de aburi săraţi, aşezată între noi şi raiul gândit cu mintea, o putem trece cu corabia pocăinţei, care are ca vâslaşi frica. Dacă vâslaşii aceştia ai fricii nu cârmuiesc corabia pocăinţei, prin care străbate marea lumii acesteia spre Dumnezeu, ne scufundăm în marea acoperită cu aburi săraţi”[380].

81. *Iarăşi despre pocăinţă, frică, iubire, plâns, lacrimi şi mustrarea de sine.*

„Pocăinţa este corabia, frica e cârmaciul ei, iubirea e limanul dumnezeiesc. Frica ne aşază deci în corabia pocăinţei şi ne trece peste marea vieţii, acoperită cu aburi săraţi, spre limanul dumnezeiesc, care este iubirea, călăuzindu-ne spre Cel spre Care străbat toţi cei ce se ostenesc şi sunt împovăraţi *(Matei* 11, 28), prin pocăinţă. Căci, când ajungem la iubire, am ajuns la Dumnezeu, şi drumul nostru s-a sfârşit, şi am străbătut la ostrovul care e dincolo de lume, unde e Tatăl şi Fiul şi Sfântul Duh”[381].

Iar despre plânsul cel după Dumnezeu zice Mântuitorul: „Fericiţi cei ce plâng, că aceia se vor mângâia” *(Matei* 5, 4). Şi despre lacrimi, acelaşi cuvios Isaac scrie: „Lacrimile ce însoţesc rugăciunea sunt semnul milei lui Dumnezeu, de care s-a învrednicit sufletul în pocăinţă[382] şi ale faptului că a fost primit şi a început să intre prin lacrimi în câmpul curăţiei. Căci de nu se vor depărta gândurile de la cele trecătoare, şi nu vor arunca de la ele nădejdea în lume, şi nu se va mişca în ele dispreţuirea de sine, şi nu vor începe să pregătească merindea cea bună pentru ieşirea sufletului, şi nu vor începe să se mişte în

---

conştienţi, într-o simţire dureroasă, de păcătoşenia noastră, pe care Dumnezeu ne-a iertat-o şi ne-o iartă continuu, simţim trebuinţa milei Lui faţă de noi şi venirea ei la noi.

[379] „Cuv. 72”, p. 282. Toiagul dumnezeiesc al fricii şi al pocăinţei ce odrăsleşte din ea ne conduce până la raiul iubirii sau al comuniunii depline cu Dumnezeu. Acolo nu mai e folosit. Căci am ajuns în braţele lui Dumnezeu, unde nu mai trăim decât iubirea Lui.

[380] „Cuv. 72”, p. 283.

[381] Sf. Isaac Sirul, „Cuv. 72”, p. 283. Numai iubirea nesfârşită a lui Dumnezeu ne odihneşte.

[382] Lacrimile sunt semnul pocăinţei adânci a omului, dar şi al mângâierii ce o simte că Dumnezeu se milostiveşte de pocăinţa lui şi-l iartă. În general, omul nu poate plânge de la sine decât de ciuda nesocotirilor, a jignirilor, din cauza nenorocirilor sau a unor împrejurări nefavorabile, deci din motive de egoism. Dar plânsul mângâietor se naşte în el din mila sinceră a altuia pentru el; cu atât mai mult din mila lui Dumnezeu.

suflet gândurile la cele ce sunt acolo, ochii nu vor putea să lăcrimeze. Căci lacrimile izvorăsc din cugetarea curată şi neîmprăştiată, din meditarea îndelungată, neîncetată şi neabătută şi din amintirea oricărui păcat subţire ce s-a ivit în minte şi întristează inima cu amintirea lui. Din acestea se înmulţesc lacrimile şi sporesc tot mai mult"[383].

Iar Scărarul zice: „Precum focul topeşte trestia, aşa lacrima curăţă toată pata văzută şi gândită"[384]. Şi iarăşi: „Să ne străduim pentru lacrimile curate şi neviclene, gândind la desfacerea (moartea) noastră. Căci nu este în acestea înşelare sau părere de sine, ci mai degrabă curăţire şi înaintare în iubirea de Dumnezeu şi spălare de păcate şi nepătimire"[385]. Şi iarăşi: „Nu crede izvoarelor tale înainte de curăţirea desăvârşită. Căci nu are credinţă vinul trecut de curând din teascuri în butoaie"[386]. Şi iarăşi: „Lacrimile din frica (de Dumnezeu) au în ele înseşi paza lor (de păcat). Dar cele ale iubirii, înainte de iubirea desăvârşită, poate sunt uşor de furat din unii dacă focul pomenirii neîncetate (a lui Dumnezeu) nu arde puternic în inimă în vremea lucrării lor. Şi e lucru de mirare cum lacrima cea mai smerită e cea mai sigură la vremea ei"[387]. Şi iarăşi: „Lacrima pentru ieşire (moarte) naşte frica; iar când frica naşte lipsa de frică, se arată bucuria; iar când bucuria ajunge necuprinsă, răsare floarea cuvioasei iubiri"[388].

---

383 „Cuv. 33", p. 145. În starea de pocăinţă prelungită a sufletului se iveşte în minte amintirea celor mai subţiri păcate şi a gândurilor de păcate, la care altădată nu ne-am gândit. Pânza ce se aşază peste conştiinţa noastră sumară de fiecare zi şi peste trecutul nostru adunat în noi şi ţinut într-o stare de inconştienţă devine tot mai transparentă şi vedem tot mai clar în această cămară toate firele de murdărie ce s-au adunat. Pe lângă aceasta, chiar în vremea pocăinţei pot apărea în noi gânduri subţiri de păcat: de mândrie, de mulţumire că ne pocăim, de ţinere la ceva din lume, de slăbire a gândului la Dumnezeu. Pocăinţa este astfel o luptă prin care surprindem cele mai mici amănunte impure din noi, puterea cea mai mare de introspecţie, pentru că e susţinută de emoţia fricii de judecata lui Dumnezeu şi a iubirii de Dumnezeu.

384 *Scara,* VII, *PG* 88, 808.

385 *Scara,* VII, *PG* 88, 808.

386 *Scara,* VII, *PG* 88, 808. În lacrimile celui nedeplin curăţat de patimi se amestecă şi motive impure: ciudă, prefăcătorie ş.a. Numai din sufletul curat curg lacrimi curate.

387 *Scara,* VII, *PG* 88, 816. Lacrimile din frica de Dumnezeu nu sunt atât de vrednice de laudă, ca cele din iubirea faţă de El. Dar cele din urmă pot fi furate mai uşor decât cele dintâi, până când iubirea nu e desăvârşită. În acest sens, lacrimile mai puţin vrednice de laudă, din frică, sunt mai sigure decât cele mai vrednice de laudă, ale iubirii. Iubirea e un lucru înalt şi de aceea nu poate fi dobândită atât de repede în deplinătatea ei. Să nu ne socotim de aceea ajunşi la starea de iubire prea repede, ci să ne socotim mai degrabă cât mai mult în starea celor ce au motive de frică din pricina necurăţirii depline de păcate.

388 Neaflat. Frica de Dumnezeu ţine până ajungem la iubirea Lui. Aceasta odată

Iar despre mustrarea (sau ocărârea) de sine, zice Marele Antonie: „Aceasta este marea lucrare a omului, să ţină greşeala sa deasupra sa înaintea lui Dumnezeu şi să aştepte ispita până la răsuflarea din urmă”[389]. Iar alt Sfânt Părinte, întrebat: „Ce ai aflat, Părinte, mai de preţ pe calea ta?”, a răspuns zicând: „Să te ocărăşti pe tine însuţi în toate”. Acest lucru lăudându-l şi cel ce a întrebat, a zis: „Altă cale afară de aceasta nu este”[390]. Iar Avva Pimen a zis: „Toate virtuţile au intrat în lumea aceasta cu suspin. Scoate o virtute, şi fără ea cu greu va sta omul”. Şi l-au întrebat pe el: „Care este aceasta?”. Şi zise: „Ca omul să se ocărască pururea pe sine însuşi”[391]. Şi zise iarăşi: „Cel ce se ocărăşte pe sine, orice i s-ar întâmpla, fie pagubă, fie necinstire, fie orice necaz, se socoteşte de mai înainte vrednic de ea şi niciodată nu se tulbură”[392].

82. *Despre luarea-aminte şi despre paza înţeleaptă.*

La fel, despre luarea-aminte şi despre paza de sine scrie dumnezeiescul Pavel: „Vedeţi cum să umblaţi cu grijă, nu ca nişte neînţelepţi, ci ca nişte înţelepţi, răscumpărând vremea, că zilele sunt rele” (*Efeseni* 5, 15-16). Iar Sfântul Isaac scrie: „O, înţelepciune, cât de minunată eşti şi cum vezi de mai înainte toate, de departe! Fericit cel ce te-a aflat pe tine! Acela s-a eliberat de nepăsarea tinereţii. Dacă cineva cumpără cu un preţ, sau cu o grijă mică, doctoria de patimi mari, bine face. Căci aceasta este adevărata filosofie (iubire de înţelepciune), ca cineva, şi în cele prea mici şi mici ce se fac de către el, să vegheze pururea. Acela şi-adună sieşi odihne mari şi nu adoarme, ca să nu i se întâmple ceva potrivnic, ci taie pricinile dinainte de vreme. El suferă pentru

---

dobândită, scoate afară frica. Dar aici se spune concentrat că frica duce la bucuria unirii cu Dumnezeu, în care nu mai este frică; iar din bucuria unirii cu Dumnezeu se naşte iubirea. Căci orice unire produce, prin bucuria ei, iubirea. Desigur, se întâmplă şi inversul. Unirea şi iubirea nu se pot separa uşor.

[389] „Pentru Avva Antonie”, 4, în: *Apophtegmata Patrum (Patericul), PG* 65, 77 A. A ţine greşeala pe umerii săi în faţa lui Dumnezeu este a o mărturisi continuu şi a nu înceta niciodată a se pocăi pentru ea. E contrar la ceea ce a făcut Adam căutând să se ascundă şi să dea vina pentru greşeala sa pe Eva. De greşeală nu scapă omul prin sine, ascunzându-şi-o, ci atrăgând mila lui Dumnezeu asupra sa prin mărturisirea păcatului. Ascunderea e un vicleşug, deci un adaos de păcat. Şi ea, de fapt, nu reuşeşte să ascundă păcatul, ci îl face şi mai transparent prin viclenie.

[390] Un avvă din Muntele Nitriei către Arhiepiscopul Teofil din Alexandria, în: Pavel Everghetinul, *Adunare de cuvinte dumnezeieşti şi învăţături ale Sfinţilor şi de Dumnezeu purtătorilor Părinţi* (în greceşte), Constantinopol, 1861, p. 161.

[391] „Pentru Avva Pimen”, 134, *Patericul, PG* 65, 536 A. Când fiecare om se laudă în faţa altuia, greu mai pot sta unul lângă altul. „Nu mai încape lumea de ei”, adică nu mai încape niciunul lângă celălalt. Poate în contactul cu monahii s-a născut un umor al bagatelizării faptelor proprii, foarte agreat de poporul nostru.

[392] „Pentru Avva Pimen”, 95, *PG* 65, 345. Iată un mijloc de păstrare a liniştii proprii.

lucrurile mici o durere mică, înlăturând prin ea pe cea mare și luându-i-o înainte. De aceea zice înțeleptul: „Fă-te veghetor și treaz pentru viața ta. Căci somnul cugetării este o rudenie și un chip al morții adevărate”[393]. Mai zice și Vasile, Cuvântătorul de cele sfinte: „Celui ce e greoi în cele mici ale lui nu-i crede că va fi cum se cuvine în cele mari”[394].

83. *Cel ce se liniștește trebuie să se sârguiască în toate cele spuse; dar înainte de toate să fie liniștit și blând și să se sârguiască în chip curat să cheme pe Domnul Iisus Hristos înlăuntrul inimii.*

Pentru toate acestea, sârguiește-te în toate cele spuse, dar înainte de toate, ca să chemi cu liniște și cu blândețe și cu conștiință curată pe Domnul Iisus Hristos întru adâncul inimii, așa cum am spus. Prin aceasta vei avea, înaintând pe cale, harul dumnezeiesc odihnind în sufletul tău. Căci zice Scărarul: „Nimeni să nu cuteze să vadă vreodată urmă de liniște, până ce e tulburat de mânie, de părerea de sine, de prefăcătorie și de ținerea de minte a răului, dacă nu câștigă ieșirea din acestea. Iar dacă cineva e curat de acestea, acela va cunoaște și singur ceea ce este de folos. Ba socotesc că nici acesta”[395].

De fapt, în acest caz vei avea nu numai harul odihnindu-se în sufletul tău, ci și sufletul odihnindu-se în chip desăvârșit din partea demonilor și a patimilor ce le tulburau înainte. Căci chiar dacă îl tulbură iarăși, nu mai lucrează în el, pentru că sufletul nu mai e alipit de ea, nici nu mai dorește plăcere de la ei (sau de la ele).

84. *Despre dragostea cea bună și care scoate pe om din sine (extatică) și despre frumusețea dumnezeiască.*

Căci tot dorul unuia ca acesta și dragostea lui din inimă și care-l scoate din sine și toată simțirea lui caută spre frumusețea covârșitoare și preafericită, pe care Părinții au numit-o și vârful tuturor celor dorite. De fapt, spune Marele Vasile: „Când dragostea credinței cuprinde sufletul, tot chipul războaielor îi apare vrednic de râs și toți cei ce îl hărțuiesc din pricina Celui dorit mai mult îl veselesc decât îl lovesc”. Și iarăși: „Ce e mai minunat decât frumusețea dumnezeiască? Ce gând e mai plăcut decât cel despre măreția lui Dumnezeu? Ce dor al sufletului e atât de puternic și de greu de purtat ca cel ce vine de la Dumnezeu în sufletul care s-a curățat de toată răutatea și care spune întru o

---

[393] Tot textul din Sf. Isaac scoate în relief însușirea înțelepciunii de a fi o asigurare a unui bun viitor și de a avea în felul acesta un caracter profetic. Omul înțelept știe viitorul semenului bun și rău, cum nu știe cel neînțelept, care se mișcă spre viitor ca un orb.

[394] *Moralia,* „Regula VIII”, 2, *PG* 31, 713 C.

[395] *Scara,* XXVI, *PG* 88, 1108.

adevărată simţire: «Rănită de dragoste sunt eu» (Cântarea *Cântărilor* 5, 8)?"[396]

85. *Despre ispită şi despre retragerea lui Dumnezeu pentru îndreptare şi despre părăsirea din partea Lui prin întoarcerea de la om.*

Ispita e fie din îngăduinţa sau din retragerea lui Dumnezeu, pentru îndreptarea noastră, fie din părăsirea din partea lui Dumnezeu, Care se întoarce de la cineva. Pentru ce? Ca mintea să nu se mândrească pentru binele ce l-a aflat, ci, războită şi certată, să sporească pururea în smerenie. Căci aceasta e singura prin care nu numai biruieşte pe cei ce o războiesc pe ea cu mândrie, ci se şi învredniceşte de daruri necontenit mai mari, înaintând pe cât e cu putinţă firii omeneşti, măcar că e legată cu lanţuri de nedesfăcut şi apăsată de povara trupului, spre desăvârşirea şi nepătimirea cea după Hristos. Căci zice Sfântul Diadoh: „Domnul Însuşi zice că Satana a căzut ca un fulger din ceruri *(Luca* 10, 18), ca să nu privească cel cu chip urât (desfigurat)[397] la locaşurile sfinţilor îngeri. Cum, deci, cel ce nu se învredniceşte de părtăşie cu slujitorii cei buni poate avea ca locaş comun cu Dumnezeu mintea omenească?[398] Ei vor zice că aceasta se întâmplă prin îngăduirea (retragerea) dumnezeiască. Şi mai mult nimic nu vor zice. Dar retragerea pentru îndreptare nu lipseşte nicidecum sufletul de lumina dumnezeiască, ci, de multe ori, cum am mai spus, harul numai îşi ascunde minţii prezenţa lui, ca să împingă sufletul, prin amărăciunea pricinuită de demoni, să ceară cu toată frica şi cu multă smerenie ajutorul de la Dumnezeu, cunoscând pe încetul răutatea duşmanului său[399]. E aşa cum o mamă depărtează puţin de la piept pruncul ei

---

[396] Sf. Vasile, *Regulile pe larg,* 2, *PG* 31, 909.

[397] 'O δυσειδής = cel fără chip, cel desfigurat, cel cu chip urât. Nici Satana ca creatură nu poate lepăda chipul ce i s-a dat de Dumnezeu, dar acest chip e strâmbat, e desfigurat, e urâţit dinăuntru. Nimic nu e mai urât decât un chip desfigurat care poartă în el trăsăturile vicleniei sau ale multor altor feluri de păcate. Căci acest chip desfigurat arată în acelaşi timp cum trebuia să fie cel desfigurat şi ce a ajuns prin răutate. E ceva înspăimântător şi totodată demn de milă în el. Satana a rămas spirit înţelegător şi înzestrat cu raţiune. Dar ce perversă e inteligenţa lui şi ce sucită raţiunea lui!

[398] Aceasta era o învăţătură a mesalienilor.

[399] În vreme ce unii nu ştiu decât de retragerea pur şi simplu a lui Dumnezeu, după ei prezenţa lui Dumnezeu trebuind să fie şi simţită, Diadoh cunoaşte o retragere a lui Dumnezeu care e numai o ascundere a Lui, care face prezenţa Lui doar ne-simţită, dar nu total ieşită din suflet. Dumnezeu continuă să lucreze în acest caz în suflet, dar fără să fie simţit direct, ci în fapte. Autorii scrierii de faţă îşi însuşesc această idee. Ea e proprie şi lui Marcu Ascetul, care spune că Hristos e prezent în chip ne-simţit în om începând de la Botez, dar devine simţit prin fapte. Dar şi după ei, ca şi după Diadoh, Marcu Ascetul, Sf. Simeon Noul Teolog, starea normală şi năzuită e aceea când prezenţa însăşi a lui Dumnezeu e simţită nemijlocit. Ascunderea sau intrarea într-o prezenţă ne-simţită de om e o stare excepţională, un fel de pedeapsă pedagogică

care nu respectă rânduielile alăptatului, pentru ca, speriat de feţele străine sau ameninţătoare ale unor oameni sau animale din jur, să se întoarcă cu multă frică şi cu lacrimi la sânul mamei. Iar retragerea lui Dumnezeu din motiv de întoarcere de la om predă, oarecum, legat demonilor sufletul care nu voieşte să-L aibă pe Dumnezeu. Dar noi nu suntem «fiii respingerii» (*Evrei* 10, 39), să ne ferească Dumnezeu!, ci credem că suntem prunci adevăraţi ai harului lui Dumnezeu, alăptaţi prin mici retrageri şi dese mângâieri de la El[400], pentru ca, prin bunătatea lui Dumnezeu, să ajungem la bărbatul desăvârşit, la măsura vârstei lui Hristos (*Efeseni* 4, 13)"[401].

Şi iarăşi: „Retragerea spre îndreptare aduce întristare multă şi smerenie, şi o deznădejde măsurată sufletului, ca partea lui iubitoare de slavă şi de dorinţa de a se impune altora să vină, după cuviinţă, la smerenie. Ea aduce deci, îndată, inimii frica lui Dumnezeu, şi lacrimi de mărturisire, şi dorinţă de multă tăcere prea bună[402]. Iar retragerea pricinuită de întoarcerea lui Dumnezeu (de la suflet) îngăduie ca sufletul să se umple de deznădejde, de necredinţă, de mânie şi de îngâmfare. Trebuie să avem deci experienţa ambelor retrageri (ale lui Dumnezeu) şi să ne apropiem de Dumnezeu potrivit cu felul fiecăreia. În cazul celei dintâi suntem datori să aducem mulţumire lui Dumnezeu ca Celui ce a pedepsit mândria cunoştinţei noastre cu retragerea spre mângâiere, pentru ca să ne înveţe, ca un Părinte bun, deosebirea între virtute şi păcat. În cazul celei de a doua, trebuie să-I aducem mărturisirea neîncetată a păcatelor, şi lacrimi nelipsite, şi o retragere şi mai mare de la cele rele pentru ca, astfel, prin sporirea ostenelilor, să putem îndupleca pe Dumnezeu să caute ca mai înainte la inimile noastre.

Dar trebuie ştiut că, atunci când începe lupta între suflet şi Satana într-o

---

pentru om. Teologii catolici, începând cu Hausherr, consideră că această prezenţă nesimţită a lui Dumnezeu în suflet e cea naturală şi reproşează lui Diadoh, lui Marcu Ascetul şi mai ales lui Simeon Noul Teolog un fel de semi-mesalianism. Aici stă neînţelegerea teologiei catolice pentru spiritualitatea ortodoxă.

[400] Harul în greceşte e de genul feminin, deci poate fi asemănat cu o mamă.

[401] Diadoh, *Cuvânt ascetic...*, cap. 86, *Filoc.* rom., I, p. 452.

[402] Acestea sunt roadele pozitive ale retragerii pedagogice, sau ale ascunderii prezenţei lui Dumnezeu, fără plecarea din suflet. Unde nu sunt aceste roade, Dumnezeu a părăsit sufletul pentru că acesta s-a întors de la El. Mântuirea nu e adusă de un Dumnezeu prezent, dar nelucrător; nu e adusă în chip magic, fără ca El să-Şi arate puterea transformatoare asupra omului în faptele şi simţirile lui de om nou. Astfel, retragerea pedagogică a lui Dumnezeu e numai într-un anumit sens retragere. În alt sens, Dumnezeu rămâne prezent şi chiar lucrător, dar lucrarea Lui se arată în alt fel de roade: în frica de osândă, în întristarea pentru păcate, în pocăinţă. Dumnezeu se vede prin ele ca un factor ascuns, dar eficient. Sufletul Îl simte pe de o parte prezent, pe de alta retras, din nemulţumire pentru păcatele lui şi conducându-l prin aceste alte stări şi simţiri spre mântuire.

ciocnire esenţială, din îngăduinţa (lui Dumnezeu), spre îndreptare, harul se ascunde, cum am spus mai înainte, dar ajută în chip neştiut sufletul, ca să arate vrăjmaşilor lui că biruinţa e numai a sufletului"[403].

Iar Sfântul Isaac Sirul zice: „Nu e cu putinţă omului să se înţelepţească fără ispitele din îngăduinţă (prin îngăduirea lor de către Dumnezeu) în războaiele duhovniceşti şi să cunoască pe Purtătorul lui de grijă, să simtă pe Dumnezeu şi să se întărească în credinţa în El în chip ascuns, decât prin puterea experienţei pe care a primit-o. Căci, când harul vede că a început în cugetarea lui puţin părerea de sine şi a început să gândească lucru mare despre sine, îndată îngăduie să se întărească ispitele împotriva lui, până ce va cunoaşte omul slăbiciunea sa şi va alerga la Dumnezeu şi se va prinde de El întru smerenie. Prin acestea ajunge omul la măsura bărbatului desăvârşit (*Efeseni* 4, 13)[404], prin credinţă şi nădejde în Fiul lui Dumnezeu, şi se înalţă la iubire. Căci iubirea lui Dumnezeu faţă de om se face cunoscută ca minunată când se arată în mijlocul împrejurărilor care-i întrerup nădejdea[405]. Atunci Îşi arată Dumnezeu puterea Lui, în izbăvirea ce i-o dă omului de la El. Căci niciodată nu cunoaşte omul puterea lui Dumnezeu când se află în odihnă şi-i la largul său[406]. Şi niciodată nu Şi-a arătat Dumnezeu lucrarea Lui în chip

---

[403] Diadoh, *Cuvânt ascetic...,* cap 87, *Filoc.* rom., I, pp. 452-453. E dat aici un nou motiv al ascunderii harului: îndată ce începe vrăjmaşul lupta împotriva sufletului, harul se ascunde, ca să arate aceluia că biruinţa asupra lui va fi numai a sufletului. Căci dacă această ascundere încurajează pe vrăjmaş să-şi înteţească atacurile, experienţa acestei retrageri face şi sufletul să-şi întărească rezistenţa şi să-şi sporească în acelaşi timp cererea de ajutor către Dumnezeu. Astfel, de fapt, biruinţa se obţine în mod mai accentuat de către suflet decât atunci când harul lui Dumnezeu lucrează în chip descoperit. Prin aceasta vrăjmaşul vede că nu e uşor de doborât un suflet şi capătă un respect faţă de el şi o teamă de a-l mai ataca atât de uşor şi de încrezător în biruinţa sa. Sufletul însuşi are în felul acesta un prilej de a se întări, iar pe de altă parte, prilejul de a cunoaşte cât de ameninţat e fără ajutorul lui Dumnezeu. De aceea oamenii duhovniceşti primesc cu bucurie şi ispitele şi-I mulţumesc lui Dumnezeu pentru ele. Dumnezeu voieşte, pe de o parte, să aibă suflete eroice şi vrea să dovedească Satanei tăria sufletului omenesc, pe de alta, voieşte ca ele să se lege şi mai mult de Dumnezeu şi să-şi însuşească şi prin această simţire dramatică ajutorul ce li-l dă Dumnezeu. E aici o dialectică strânsă şi subţire, ca în toate stările spirituale omeneşti.

[404] Înaintarea la măsura vârstei duhovniceşti a lui Hristos nu se face pe un drum neted, într-o continuă seninătate şi bucurie, ci prin grele şi dramatice lupte şi peripeţii.

[405] Atunci iubeşti cel mai mult pe cineva, când te-a scos dintr-o mare primejdie.

[406] Numai în situaţii în care omul nu mai are nădejde la nimic, în aşa-zisele „situaţii limită" *(Grenzsituationen,* cum le spune filosoful Karl Jaspers), dar totuşi nu renunţă cu totul la nădejdea într-o minune a lui Dumnezeu, dacă această minune se produce, Dumnezeu arată omului limpede puterea Lui. Altfel, omul o poate confunda cu vreo putere a naturii, a destoiniciei omeneşti. Când eşti sănătos nu simţi atât de uşor darul lui Dumnezeu ca atunci când, bolnav fiind, recapeţi sănătatea după ce aproape că nu

simţit, decât în ţara liniştii şi în pustiu şi în locuri lipsite de întâlniri şi de tulburarea pricinuită de împreuna-vieţuire cu oamenii”[407].

86. *Despre nepătimire şi despre ce este nepătimirea omenească.*

Pe lângă acestea, trebuie să adăugăm aici şi un cuvânt deosebit despre nepătimire şi despre desăvârşire; şi apoi să punem, peste puţin, capăt acestei scrieri.

Despre acestea zice Marele Vasile: „Cel ce s-a făcut iubitor al lui Dumnezeu şi doreşte să aibă, fie cât de puţin, nepătimirea Lui şi pofteşte să guste din sfinţenia Lui duhovnicească, din liniştea, din netulburarea şi blândeţea Lui şi din veselia şi bucuria ce se nasc din acestea, să se străduiască să-şi depărteze gândurile de la toată patima materială care-i tulbură sufletul; să privească, cu ochii, curat, neumbrit, la cele dumnezeieşti şi să se facă locaş nesăturat al luminii de acolo[408]. Deprinzându-şi sufletul cu o astfel de stare, se face, pe măsura asemănării dobândite, familiar lui Dumnezeu, iubitor şi atotdoritor al Lui şi, ca unul ce a purtat o luptă mare şi grea şi a ieşit din amestecarea cu materia, poate vorbi cu Dumnezeu cu o cugetare curată şi despărţită de orice amestec cu patimile trupeşti”[409]. Atât despre nepătimire.

Iar despre ce este nepătimirea omenească, Sfântul Isaac scrie aşa: „Nepătimirea nu înseamnă a nu mai simţi patimile, ci a nu le mai primi. Căci din multe şi felurite virtuţi pe care le-au dobândit unii, arătate şi ascunse, au slăbit patimile în ei, şi ele nu mai pot să se răscoale uşor împotriva

---

mai nădăjduiai aceasta.

[407] „Cuv. 19”, p. 73. Marile minuni sau arătări ale puterii mai presus de fire a lui Dumnezeu se arată în locurile unde se liniştesc sihaştrii. Dar există şi o „ţară” interioară a liniştii, pe care o găsesc unii credincioşi mai ales în clipele „situaţiilor limită”, când îşi pun ultima nădejde în Dumnezeu. Atunci ei s-au despărţit spiritual de toţi şi de toate, căci i-au văzut şi le-au văzut fără putere. Atunci nu se mai ştiu decât faţă în faţă cu Dumnezeu, într-o stare care, deşi e de mare tensiune, e în acelaşi timp de mare „linişte”, căci nimic nu-i mai interesează, nimic nu-i mai tulbură. Atunci omul e întreg numai nădejde îndreptată spre Dumnezeu şi se lasă cu totul în voia Lui. Şi chiar dacă nu s-ar produce minunea pe care o cere, el se lasă totuşi în seama lui Dumnezeu. „Facă Dumnezeu ce va vrea! Orice va fi, simt că aceea va fi voia Lui”.

[408] Omul ca locaş al lui Dumnezeu e în acelaşi timp subiect dornic să cuprindă cât mai mult din Dumnezeu. Deci e un locaş nesăturat de Dumnezeu.

[409] Neaflat. Starea de nepătimire a omului, trăsătură proprie sfinţilor şi atât de lăudată în cântările bisericeşti închinate lor, s-ar putea numi, cu un nume mai înţeles azi şi mai potrivit oamenilor care nu pot ajunge la ea decât eliberându-se de patimi, mai degrabă despătimire. Ea nu e o stare neutră, ci o mare putere de curăţie şi de iubire, o mare libertate de toate pornirile inferioare şi egoiste. De aceea, de această stare ţine şi puterea „vederii” lui Dumnezeu, a simţirii intense a prezenţei Lui.

sufletului[410]. Şi cugetarea nu mai are nevoie să ia totdeauna aminte la ele, pentru că tot timpul este plină de înţelesurile ei (dumnezeieşti) din cercetarea şi ocuparea cu cele mai bune moduri de purtare, care se mişcă în minte prin luarea-aminte la ele. Dar când patimile încep să se mişte şi să se tulbure, cugetarea e răpită deodată de vecinătatea lor, băgând de seamă ceva ce a apărut în minte. Deci patimile rămân în ea nelucrătoare. Aşa a spus Fericitul Marcu: „Mintea împlinind, prin harul lui Dumnezeu, faptele virtuţilor şi apropiindu-se de cunoştinţă, puţin mai simte din partea răului şi a pornirii neraţionale din suflet"[411]. Căci cunoştinţa ei o răpeşte la înălţime şi o înstrăinează de toate cele din lume. Astfel, pentru limpezimea, subţirimea, sprinteneala înălţării şi ascuţimea minţii şi pentru nevoinţa lor, mintea acestora se curăţă şi mai mult şi se dovedeşte străvezie pentru lumină, pentru faptul că trupul lor s-a uscat prin ocuparea cu liniştea şi cu îndelungata petrecere în ea[412]. Pentru aceasta, vederea aflătoare în ei pune stăpânire uşor şi repede pe fiecare şi-i călăuzeşte spre lucrurile minunate legate de ea. Şi, prin aceasta, mult se vor îmbogăţi în vederile lor şi cugetarea lor niciodată nu va fi lipsită de conţinutul cunoaşterii; şi nu vor fi niciodată în afară de acelea pe care roada Duhului le sădeşte în ei. Iar prin obişnuinţa de mulţi ani se vor şterge din inima lor amintirile care mişcă patimile în sufletul lor şi tăria stăpânirii

---

[410] Voinţa e factorul de acceptare a patimilor, factorul care le face personale. Până nu sunt acceptate de voinţă, ele se pot mişca în persoană, sau în jurul interiorului care înconjoară nucleul persoanei, dar nu au devenit ale persoanei. Dar nu e bine a le lăsa să zăbovească prea mult nici în persoană, la uşa voinţei. Căci uşa poate ceda când e forţată prea mult. Împotriva lor trebuie întărite virtuţile, ca nişte ostaşi care ies la respingerea patimilor.

[411] După A. M. Ammann, *Die Gotteschau...*, p. 143, n. 1, ar fi vorba nu de Marcu, ci de Evagrie. Ammann citează pe A. J. Wensik, *Mystic Treatises by Isaak of Ninive*, Amsterdam, 1923, p. 345. Se descrie în citatul din Isaac un proces foarte fin din minte. Cugetarea ca funcţie a minţii nu cugetă la patimi până ce acestea nu se mişcă cu tulburare în suflet. Când acestea se tulbură în suflet, atenţia cugetării este atrasă de ele sau de chipul ispititor pe care ele l-au proiectat în minte. Atunci mintea, care se ocupa încă de mai înainte cu cugetări curate, se scufundă şi mai mult în acestea, şi patimile rămân fără putere de înrâurire asupra ei. Căci cugetările acelea sunt atât de înalte şi de frumoase, că o fac nesimţitoare faţă de toate ispitele ce i le oferă patimile.

[412] Există o strânsă legătură între transparenţa minţii pentru lumina de Sus şi transparenţa trupului, dobândită prin înfrânare, prin lepădarea grosimii şi grăsimii. Trupul uşurează transparenţa duhului nu numai spre cei din afară, ci şi spre cele dumnezeieşti. Printr-un trup subţire, sufletul iradiază uşor şi spre cei din afară, dar se face deschis şi înţelesurilor înalte, dumnezeieşti; sau prin transparenţa lui se simte mai uşor Dumnezeu. Căci grosimea stă grea şi opacă peste minte şi în relaţia ei cu cei de afară, şi cu Dumnezeu. Îngreunează înţelegerea şi comunicarea în amândouă direcţiile. De altfel, o minte care nu e străvezie pentru cele dumnezeieşti nu are de comunicat un conţinut duhovnicesc experiat nici celor de afară.

diavolului. Căci atunci când sufletul nu se târguieşte cu patimile şi nu se însoţeşte cu gândurile ce pornesc din ele, pentru că este stăpânit neîncetat de altă preocupare, tăria unghiilor patimilor nu se poate prinde de simţirea lui în cei duhovniceşti”[413].

Iar Sfântul Diadoh zice: „Nepătimirea este nu a nu fi războiţi de demoni, căci pentru aceasta ar trebui, după Apostol, să ieşim din lume *(1 Corinteni* 5, 10), ci, fiind războiţi de ei, să rămânem nebiruiţi. Căci războinicii purtători de platoşe, deşi sunt ţinta săgeţilor vrăjmaşilor şi aud zgomotul săgeţilor primite, ba şi văd aproape toate săgeţile trimise împotriva lor, nu sunt răniţi datorită tăriei veşmintelor ostăşeşti; căci, fiind apăraţi de platoşe, cu toate că sunt războiţi, rămân nebiruiţi. Iar noi, prin toată armătura luminii şi prin coiful mântuirii, înarmaţi cu toate virtuţile, înfrângem cetele întunecate ale demonilor *(Efeseni* 6, 11, 17). Căci curăţia vine nu numai din nesăvârşirea celor rele, ci şi din biruirea deplină a celor rele prin împlinirea celor bune”[414].

Iar Sfântul Maxim cunoaşte o împătrită nepătimire, zicând: „Prima nepătimire numesc mişcarea spre un păcat al trupului, neîmplinită cu lucrarea; a doua nepătimire numesc respingerea desăvârşită a gândurilor pătimaşe din suflet, prin care se veştejeşte mişcarea patimilor prin prima nepătimire; a treia nepătimire numesc desăvârşita nemişcare a poftei spre patimi, datorită căreia se produce şi a doua nepătimire, care constă din curăţia gândurilor; a patra nepătimire numesc desăvârşita lepădare a tuturor închipuirilor sensibile din cugetare, din care îşi ia naştere a treia, prin faptul că nu are închipuirile celor sensibile ca pricini care să producă în ea chipurile patimilor”[415]. Şi iarăşi: „Nepătimirea este starea paşnică a sufletului, datorită căreia e greu de mişcat spre păcat”[416].

---

[413] Sf. Isaac Sirul, „Cuv. 81”, p. 210.

[414] *Cuvânt ascetic...,* cap. 98, *Filoc.* rom., I, pp. 463-464.

[415] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Cele cinci sute de capete,* III, 36, *PG* 90, 968 A. Nepătimirea desăvârşită, sau a patra, este lipsa chipurilor sensibile din cugetare. Lipsind acestea, pofta de care se eliberează nepătimirea a treia nu are tendinţa să dea chipuri patimilor spre care s-ar putea mişca, Nemişcându-se pofta spre astfel de chipuri, lipsesc şi gândurile pătimaşe din a doua nepătimire. Iar lipsind aceste gânduri, nu se înfăptuieşte nici păcatul cu fapta, ceea ce constituie prima nepătimire. În definitiv, şi nepătimirea se reduce, în ultima esenţă a ei, la golirea minţii de chipurile sensibile, ca şi cunoaşterea cea mai înaltă, directă a lui Dumnezeu Cel lipsit de margini. Astfel, nepătimirea şi cunoaşterea nemijlocită a lui Dumnezeu coincid. Dar există şi o nepătimire care priveşte la lucruri, la oameni şi la chipurile lor fără poftă, fără patimi. Dar ea e mai fragilă, mai nesigură, ea e nepătimirea a treia, deci a doua după cea mai înaltă. De aici urmează şi contrariul: patimile încep de la simţuri, ca să urce prin chipuri până la minte, de unde coboară la fapte prin trup, ca patimi formate.

[416] Acelaşi, *Capete despre dragoste,* I, 36, *PG* 90, 968 A *(Filoc.* rom., II, p. 70).

87. *Iarăşi despre nepătimire şi desăvârşire.*

Iar Sfântul Efrem vorbeşte astfel despre nepătimire şi desăvârşire: „Cei nepătimitori (despătimiţi), întinzându-se peste ei fără să se sature, urmăresc desăvârşirea fără sfârşit. Pentru că bunătăţile veşnice nu au sfârşit”[417]. Şi iarăşi: „Ea este desăvârşită cât priveşte măsura puterii omeneşti, dar e fără sfârşit (nedesăvârşită), ca una ce se ridică pururea peste sine însăşi prin adaosurile necontenite ce se înalţă neîncetat prin suişurile spre Dumnezeu”[418].

La fel spune Sfântul Nil despre desăvârşire: „Trebuie să înţelegem două desăvârşiri: una vremelnică şi una veşnică. Despre cea din urmă scrie Apostolul: «Iar când va veni desăvârşitul, va înceta ceea ce e din parte» (*1 Corinteni* 13, 10). Cuvântul «Când va veni desăvârşitul» înseamnă că aici (pe pământ) nu putem cuprinde desăvârşirea dumnezeiască”[419]. Şi iarăşi: „Două desăvârşiri cunoaşte Sfântul Pavel şi ştie pe acelaşi om desăvârşit şi nedesăvârşit. Pentru viaţa de faţă îl numeşte desăvârşit, iar faţă de cel cu adevărat desăvârşit, nedesăvârşit. De aceea, zice: «Nu pentru că am luat, m-am şi desăvârşit» (*Filipeni* 3, 12). Şi după puţin: «Câţi suntem deci desăvârşiţi, aceasta să o cugetăm» (*Filipeni* 3, 15)”[420].

88. *Despre înclinarea spre patimă, plăcerea de patimă, primirea patimii şi nepătimirea.*

Dar spune şi Sfântul Ilie Ecdicul: „Înclinarea spre patimă e materia rea a trupului; plăcerea de patimă e materia rea a sufletului; primirea patimii este

---

[417] Neaflat. Nepătimirea e definită aici în înţeles pozitiv, ca desăvârşire. Iar ca atare, e socotită ca neavând sfârşit, cum nu are nici desăvârşirea. Pentru că ea e îmbogăţirea în toate bunătăţile, care nu au sfârşit. Ca atare, nepătimirea nu e indiferenţă faţă de alţii, ci o bunătate curată. Numai pătimaşul caută ale sale, sau suferă pentru că alţii nu-i oferă destule mijloace sau nu i se oferă ei înşişi ca mijloace suficiente pentru plăcerile sale. Despătimitul nu e nici el indiferent faţă de alţii, ci suferă în raport cu ei, dar nu pentru că nu-i oferă mijloace suficiente pentru plăceri, ci pentru că ei înşişi suferă. Pătimaşul are comun cu ceilalţi oameni că suferă în căutarea mereu nesatisfăcută a plăcerilor, ca şi aceia, dar într-o despărţire şi nepăsare de ei. Nepătimitorul suferă pentru suferinţa altora, nu pentru sine. El e în adevărată comuniune, în adevărată părtăşie la suferinţa lor. Cel eliberat de patimile de plăcere suferă de pătimirea curată, dureroasă, neegoistă, pentru alţii. În această privinţă, supremul model ne este Hristos. Dar întrucât suferinţa pentru alţii încetează când aceia nu mai suferă, însă iubirea din care izvorăşte ea nu are capăt, desăvârşirea legată cu despătimirea nu are nici ea capăt. Dumnezeu şi semenii pot fi iubiţi veşnic, tot mai mult. Iubirea din cei despătimiţi poate creşte veşnic pentru că se hrăneşte din iubirea lui Dumnezeu, care e nesecată şi fără margini.

[418] Neaflat.

[419] Neaflat.

[420] Neaflat.

materia rea a minţii. Organul celei dintâi e pipăitul; organul celeilalte sunt celelalte simţuri; iar a celei din urmă, dispoziţia contrară”[421]. Şi iarăşi: „Cel ce are plăcerea de patimă este aproape de cel ce înclină spre patimă; iar cel ce primeşte patima e aproape de cel ce are plăcere de patimă. Dar e departe de amândoi cel nepătimitor (despătimit, nepătimaş)”[422].

89. *Cine este cel ce înclină spre patimă, cel ce are plăcere de patimă, cel ce primeşte patima şi nepătimitorul (nepătimaşul, neîmpătimitul)? Despre tămăduirea primelor şi pricinuirea celei din urmă.*

„Împătimit este cel ce are pornirea spre păcat mai tare ca raţiunea, chiar dacă nu păcătuieşte deocamdată. Plăcerea de patimă o are cel ce are lucrarea păcatului mai slabă decât raţiunea, chiar dacă o suferă în afară[423]. Primitor de patimă este cel care e mai mult liber decât rob mijloacelor (păcatului). Iar nepătimaş e cel ce nu primeşte nimic din felurimea acestora”[424].

La fel, despre tămăduirea celor dintâi zice acestea: „Înclinarea spre patimă se înlătură din suflet prin post şi rugăciune; plăcerea de patimă, prin priveghere şi tăcere; primirea patimii se înlătură prin liniştire şi luare-aminte. Iar nepătimirea se naşte din pomenirea lui Dumnezeu”[425].

---

[421] *Culegere din sentinţele înţelepţilor,* cap. 71, *PG* 127, 1142 *(Filoc.* rom., IV, p. *555).* Trupul înclină spre patimă. Aceasta e un conţinut al mişcării lui. Înclinarea aceasta îl mână spre pipăitul celor dorite. Sufletul are plăcere de patimă. Aceasta e conţinutul mişcărilor lui până ce nu e liber de patimi. Pornirea spre patimă a luat prin suflet un caracter mai conştient. Sufletul tinde spre împlinirea plăcerii pătimaşe prin alte simţuri, mai conştiente (văz, auz etc.). Mintea e cea care se hotărăşte să accepte patima. Şi o face aceasta cu o anumită libertate. Organul prin care lucrează ea este o dispoziţie contrară binelui sau lui Dumnezeu. Sunt descrise aici trei faze în dezvoltarea patimilor.

[422] Ilie Ecdicul, *Culegere...,* cap. 72, *PG* 127, 1142 *(Filoc.* rom., IV, p. 333). Această culegere e atribuită şi Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capita alia, PG* 90, 1416 C. Vezi M. Th. Disdier, „Elie l'Ecdicos et les ἑτερα κεφάλια, atribués à St. Maxime le Confesseur et à Jean le Carpathos”, în: *Echos d'Orient,* 31, 1932, pp. 17-44.

[423] Textul grec al *Filocaliei* spune: în afară. Dar la margine se observă: poate înăuntru.

[424] Ilie Ecdicul, *Culegere...,* cap. 73, *Filoc.* rom., IV, p. 339. Nu cunoaşte deosebirea între aceste grade de împătimire, pentru că nu se află într-unul din ele, deosebit de celelalte.

[425] *Culegere...,* cap. 74, *Filoc.* rom., IV; Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capita alia, PG* 90, 1416 C. Împătimirea trupului se vindecă prin virtuţile principale ale trupului, înfrânarea şi rugăciunea, ca act de voinţă exercitat asupra trupului şi ca act de chemare a lui Dumnezeu, care opreşte şi trupul de la fapte pătimaşe; plăcerea de patimi, prin priveghere şi tăcere, ca acte de voinţă exercitate asupra sufletului; primirea patimii, prin liniştire şi luare-aminte, ca acte de voinţă exercitate asupra cugetării. Neîmpătimirea se naşte din pomenirea lui Dumnezeu, care dă minţii un conţinut fără

90. *Despre credinţă, nădejde şi dragoste.*

Dar începutul, mijlocul şi sfârşitul, iar, de voieşti să spui, şi dăruitoarele şi călăuzitoarele tuturor bunătăţilor (virtuţilor) sunt credinţa, nădejdea şi dragostea, această întreită frânghie ţesută de Dumnezeu; şi mai mult decât toate, dragostea, pentru că „Dumnezeu este iubire” *(1 Ioan* 4, 8). De aceea, nu e drept să nu împlinim lipsa lucrării de faţă şi prin aceasta. Mai bine zis, după Sfântul Isaac Sirul, „desăvârşirea multor roade ale Duhului o primeşte cineva atunci când se învredniceşte de iubirea desăvârşită”[426]. De fapt, scrie Sfântul Ioan Scărarul: „După toate cele spuse înainte, rămân acestea trei: legătura care strânge şi ţine toate: credinţa, nădejdea, dragostea. «Iar mai mare decât toate este dragostea» (*1 Corinteni* 13, 13). Căci «Dumnezeu este iubire» (*1 Ioan* 4, 8). De aceea, eu o văd pe prima ca rază, pe a doua ca lumină, iar pe a treia ca cerc. Dar toate sunt o unică lumină şi strălucire. Căci cea dintâi toate le poate face şi zidi; a doua îmbrăţişează mila lui Dumnezeu şi nu ne face de ruşine[427]. Iar cea de a treia niciodată nu cade, nici nu încetează de a vedea (de a contempla), nici nu iasă pe cel hrănit de ea să se liniştească de nebunia ei”[428].

Şi iarăşi: „Cuvântul despre iubire este cunoscut îngerilor; şi lor, pe temeiul lucrării iluminării, Dumnezeu le este iubire” *(1 Ioan* 4, 8). Dar cel ce voieşte să definească acest cuvânt e ca un orb care numără nisipul mării. Iubirea, după calitate, este asemănarea cu Dumnezeu, pe cât e cu putinţă

---

chip şi o ţine atârnată de frumuseţea Lui şi de înţelesul Lui nesfârşit.

[426] Sf. Isaac Sirul, „Cuv. 85”, p. 384. Desăvârşirea constă în iubire. Ea e cea mai înaltă dintre virtuţi. Şi întrucât la ea se ajunge de obicei trecând prin toate virtuţile, ea e şi o culme a fiecărei virtuţi, dar în armonie cu toate celelalte. Nu poate avea cineva iubire desăvârşită dacă e un lacom, un îngâmfat, un leneş, un om fără răbdare şi fără smerenie. Toate virtuţile duse la culme în sinteză înseamnă iubire, sau sunt însufleţite de iubire.

[427] Prin credinţă putem toate; ea e tărie în lucrare. Prin nădejde îmbrăţişăm cu vederea toată mila nesfârşită a lui Dumnezeu, cu toate puterile ei. Nădejdea niciodată nu ne face de ruşine în faţa altora, pentru că am avut-o căci, chiar dacă nu ni se împlineşte ceva ce am nădăjduit, ni se împlineşte altceva. Dacă nu ni s-a împlinit ceva azi, nădăjduim că ni se va împlini mâine, şi până la urmă ni se împlinesc toate în viaţa veşnică: atunci vom fi văzuţi sigur că n-am rămas de ruşine.

[428] Scara, XXX, *PG* 88, 1153-1156. Iubirea nu isprăveşte niciodată de a se adânci privind în taina indefinită a semenului pe care-l iubeşte, sau în taina infinită a lui Dumnezeu. Cel ce iubeşte pe cineva, uitând de toate şi trecând peste toate, pare „nebun” celorlalţi. Dar el a găsit în acela „comoara” de preţ nesfârşit, pe care ceilalţi n-o văd. Au fost şi sunt atâţia „nebuni pentru Hristos” în stare să jertfească toate pentru El, până şi viaţa pământească, din siguranţa că o vor dobândi pe planul veşniciei *(Matei* 10, 39). Cel iubit e mai de preţ decât însăşi sinea proprie.

muritorilor; după lucrare, este o beţie a sufletului[429]; iar după însuşire, este izvorul credinţei, adâncul fără fund (abisul) al îndelungii răbdări, marea smerenie. Iubirea este, în chip principal, lepădarea a toată gândirea potrivnică[430], dacă iubirea nu socoteşte răul *(1 Corinteni* 13, 5). Iubirea, nepătimirea şi înfierea se deosebesc numai după numiri. Precum lumina şi focul şi flacăra sunt adunate într-o singură lucrare, aşa gândeşte şi despre acestea"[431].

Iar Sfântul Diadoh spune: „Socoteşte, frate, că fiecărei vederi duhovniceşti îi premerg credinţa, nădejdea şi dragostea, dar mai mult dragostea. Căci cele dintâi învaţă să se dispreţuiască toate bunurile văzute. Dar iubirea uneşte sufletul însuşi cu virtuţile lui Dumnezeu, adulmecând printr-o simţire a minţii pe nevăzutul Dumnezeu"[432], Şi iarăşi: „Alta este dragostea naturală a sufletului, şi alta cea care se adaugă ei de la Sfântul Duh. Cea dintâi se mişcă din voinţa noastră, pe măsură, când voim. De aceea e şi răpită uşor de duhurile cele rele când nu o ţinem cu tărie cu voinţa noastră. Cea de a doua aprinde atât de mult sufletul spre dragostea lui Dumnezeu, încât toate părţile sufletului nostru se lipesc de negrăita bunătate a dorului de Dumnezeu, într-o nesfârşită simplitate a simţirii[433]. Mintea, ajunsă atunci ca una care a zămislit din lumina duhovnicească a harului, s-a făcut izvor de iubire şi de bucurie"[434].

---

[429] Precum iubirea poate fi socotită „nebunie", aşa poate fi socotită şi „beţie". Prin beţie se pune în relief mai mult entuziasmul ei. Ea vede pe cel iubit atât de frumos, că toate celelalte sunt nimic faţă de acela. E aşa cum vede cel beat realitatea altfel decât ceilalţi. Dar ea e „beţie trează" (Sf. Grigorie de Nyssa), pentru că cel ce iubeşte e singurul care vede pe cel iubit aşa cum este de fapt; şi îl poate face să fie aşa.

[430] Cel ce iubeşte nu gândeşte nimic potrivnic celui iubit. De aceea poate fi deplin sincer faţă de el, sau cu inima curată.

[431] *Scara,* XXX, *PG* 88, 1156. Vedem aici afirmată ideea că nepătimirea nu e o stare pasivă, ci o stare de înfocare a iubirii, contrară înfocării egoiste a pătimaşului. Nepătimaşul iubeşte pe Dumnezeu ca un fiu, ca unul care, fără să fie fiu prin natură, a fost înfiat prin dragoste, deci având un motiv cu atât mai mare să-L iubească pe Dumnezeu.

[432] *Cuvânt ascetic...,* cap 1, *Filoc.* rom., I, p. 404.

[433] Numai simplitatea este nesfârşită, pentru că ea cuprinde în sine totul în mod concentrat. „Simplitatea simţirii" e cea mai intensă simţire, pentru că nu se împarte în simţiri diferenţiate şi micşorate. Toate părţile sufletului sunt străbătute de o singură simţire, dar de tărie nesfârşită, a dorului după frumuseţea lui Dumnezeu. Simplitatea e concentrarea într-o unitate a tuturor puterilor şi simţurilor sufletului, care au, prin Dumnezeu, o adâncime şi o bogăţie nesfârşite.

[434] *Cuvânt ascetic...,* cap. 34, *Filoc.* rom., I, p. 418. Capacitatea de unire intimă şi de colaborare dintre minte şi har, sau dintre subiectul nostru şi Subiectul dumnezeiesc, e atât de mare, că e comparată cu unirea în care Subiectul dumnezeiesc, semănând în subiectul nostru harul Său, îl pune pe acesta într-o stare de sarcină, aceasta dezvoltând

Sfântul Isaac spune la rândul său: „Iubirea ce se iveşte din niscai lucruri e ca o candelă mică, hrănită de untdelemn, şi astfel e şi lumina ei; sau ca un pârâu care se hrăneşte din ploaie şi a cărui curgere se opreşte când conţinutul care-l susţine lipseşte. Dar iubirea care are drept pricină pe Dumnezeu este ca un izvor a cărui curgere niciodată nu se întrerupe. Căci Dumnezeu singur este izvorul ei şi conţinutul ei nesecat”[435]. Şi întrebat fiind: „«Când se ajunge la desăvârşirea multelor roade ale Duhului?», a răspuns: «Când se învredniceşte cineva de desăvârşita iubire a lui Dumnezeu». Şi întrebat iarăşi: «De unde cunoaşte cineva că a ajuns la aceasta?», a spus: «Când se mişcă pomenirea lui Dumnezeu în cugetarea lui, îndată inima lui se mişcă în iubirea Lui şi din ochii lui pornesc lacrimi cu îmbelşugare. Căci iubirea are obiceiul să izvorască lacrimi când îşi aminteşte de cei iubiţi. Astfel fiind, niciodată nu încetează din lacrimi, pentru că nu-i lipseşte niciodată conţinutul care să-l aducă pe el la pomenirea lui Dumnezeu. Aşa încât şi în somnul lui se află în convorbire cu Dumnezeu. Căci este un obicei al iubirii să facă unele ca acestea. Şi aceasta este desăvârşirea oamenilor în această viaţă a lor»”[436].

Şi a spus iarăşi: „Iubirea lui Dumnezeu este călăuză prin fire şi, când vine în cineva fără măsură, face acel suflet să iasă din sine (extatic). De aceea, inima celui ce o simte pe ea nu poate să o încapă şi să rămână cum este, ci, după măsura calităţii şi a iubirii venite în el, vede în el o schimbare neobişnuită. Şi semnele ei simţite sunt acestea: faţa celui ce o are se face ca focul şi-i plină de bucurie şi trupul lui se încălzeşte; frica şi sfiala se depărtează de la el şi se face ca un ieşit din sine (extatic); şi puterea care adună mintea lui în ea însăşi pleacă de la el şi se face ca un ieşit din minte[437]; moartea cea mai înfricoşătoare

---

cu puterile lui, puse în mişcare, sământa harului în roade de iubire şi de bucurie. Subiectul omenesc nu primeşte pasiv harul dumnezeiesc, ci-l dezvoltă, precum harul face roditor subiectul omenesc.

[435] „Cuv. 33”, p. 143. Iubirea noastră naturală se naşte din niscai fapte pe care ni le-a făcut cineva, sau din niscai legături naturale. Ea oboseşte mai curând sau mai târziu şi slăbeşte mai mult sau mai puţin. Iubirea lui Dumnezeu faţă de noi nu slăbeşte, pentru că El nu are niciun interes pe care I-l slujim. De aceea ţine veşnic tot atât de intens şi susţine şi iubirea noastră faţă de El pururea neobosită şi nedezamăgită.

[436] Sf. Isaac Sirul, „Cuv. 85”, p. 348. Desăvârşirea omului constă astfel în iubirea faţă de Dumnezeu. Iubirea este a inimii, şi ea se arată în lacrimi, când este o simţire puternică, nu o convingere teoretică. Dar inima se aprinde de iubire şi se topeşte în lacrimi când în cugetare se mişcă pomenirea lui Dumnezeu. Deci inima nu lucrează fără cugetare. Se înţelege că numele lui Dumnezeu pomenit mereu în cugetare înduioşează inima la iubire până la lacrimi. Deci nici cugetarea la Dumnezeu nu-i o cugetare pur teoretică. Din toate rezultă că Dumnezeu cel pomenit neîncetat e pomenit astfel pentru că e iubit ca Persoană iubitoare, căci o persoană trezeşte în alta iubirea prin iubirea sa.

[437] Tainica legătură dintre suflet şi trup se arată şi în căldura ce cuprinde trupul

o socoteşte ca o bucurie; şi niciodată vederea minţii lui nu pătimeşte vreo întrerupere din înţelegerea celor cereşti; şi celui absent îi vorbeşte ca fiind de faţă, nefiind văzut de cineva[438]. Cunoaşterea, vederea lui naturală a dispărut şi nu simte în chip sensibil mişcarea sa, care se mişcă între lucruri; chiar dacă face ceva, nu simte ceea ce face, ca unul ce are mintea ocupată cu vederea unor lucruri care nu sunt de faţă. Şi cugetarea lui se ocupă pururea cu Celălalt[439]. De această beţie duhovnicească au fost plini odinioară Apostolii şi mucenicii: cei dintâi au străbătut (stăpâniţi de ea) toată lumea, ostenind şi fiind batjocoriţi *(1 Timotei* 4, 10); cei din urmă, suportând tăierea mădularelor, şi-au vărsat sângele lor ca apa; şi suferind chinurile cele mai cumplite, nu s-au descurajat, ci le-au răbdat cu bărbăţie. Şi, fiind înţelepţi, au fost socotiţi ca nişte lipsiţi de minte (2 *Corinteni* 11, 19). Iar alţii au rătăcit prin pustie şi prin munţi, şi prin peşteri, şi prin văgăunile pământului *(Evrei* 11, 38), fără aşezare, ei, care erau cei mai aşezaţi"[440]. La această nebunie învredniceşte-ne şi pe noi, Doamne, să ajungem.

91. *Despre Sfânta Împărtăşanie şi despre mărimea bunătăţilor pe care ni le*

---

celui cucerit de o mare iubire. El este ca un ieşit din sine, ca unul ce a uitat de sine; toată atenţia lui e plecată la cel iubit. E ca un „ieşit din minţi", dar nu în sens rău, ca să calce bunele rânduieli ale societăţii, ci în sensul bun, fiind în stare să renunţe la tot ce caută omul „cuminte" în sensul egoist al cuvântului. E în stare să-şi dea viaţa pentru Cel iubit. „Acum nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăieşte în mine" *(Galateni* 2, 20). El trăieşte pentru alt eu, nu pentru al său. Eul lui Hristos a devenit eul său. Dacă în omul „natural" eul ca subiect este identic cu obiectul grijii sale, în omul umplut de iubirea de Sus „eul" ca subiect rămâne, dar eul ca obiect al iubirii sale este altul, este cel iubit de eul lui Hristos. În acelaşi timp, se menţine ca eu iubitor; în el nu e o reduplicare egoistă, ci o doime reală: eu ca subiect şi tu ca cel pentru care sunt eu. Aceasta e „ieşirea" din sine, ieşirea din mintea pentru sine, ridicarea la mintea pentru altul. Cel ce iubeşte nu mai are frică să renunţe la sine şi nici ruşine să se comporte în felul acesta, socotit de alţii nebunie. Dar în faptul că eul ca subiect rămâne se arată că totuşi iubirea totală nu înseamnă confundare cu altul în impersonal, ci unitate bipersonală. Tu ai devenit dominant însă în mine prin voia propriului eu, instalându-te în interiorul propriului eu cu un rol major, dar mărind uriaş puterile eului meu, care te-a primit.

[438] Îi vorbeşte iubitului absent ca celui prezent, pentru că îl are în sine, şi iubitul absent îi vorbeşte ca unul ce e prezent. Spaţiul a dispărut pentru cei ce se iubesc, a devenit o simplă aparenţă. Ceilalţi văd spaţiul, el nu-l vede. În aceasta stă „nebunia" celui ce iubeşte.

[439] Cunoaşterea şi vederea celor din jur, mişcarea lui între ele se săvârşesc fără să fie conştient de ele, atenţia lui fiind aţintită cu totul la cel iubit, dar nevăzut pentru vederea naturală. Poetul Coşbuc vorbeşte despre mama preocupată de fiul ei absent: „Scapi fusul jos, nimic nu zici... Şi fetele se miră", „Adormi cu mine-n gând, ca să visezi de mine".

[440] „Cuv. 24", pp. 104-105.

pricinuiește împărtășirea și cuminecarea (cuminecătura) continuă, cu conștiința curată.

Dar nimic nu ne ajută și nu contribuie așa de mult la curățirea sufletului și la luminarea minții și la sfințirea trupului și la prefacerea amândurora spre o stare mai dumnezeiască și la nemurire, ba și la biruirea patimilor și a demonilor, sau, mai potrivit spus, la unirea cu Dumnezeu cea mai presus de fire, ca împărtășirea și cuminecarea (cuminecătura) continuă, cu inimă și simțire curată, pe cât e cu putință omului, cu preacuratele și nemuritoarele și de viață făcătoarele Taine, cu însuși cinstitul Trup și Sânge al Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus. Pentru aceasta e cât se poate de trebuitor să vorbim și despre acestea în chip deosebit, în această scriere, și apoi să dăm sfârșit cuvântului. Iar acest lucru e vădit nu numai din cele ce au spus Sfinții Părinți, ci, cu mult mai mult, din cuvintele Vieții Înseși și ale Însuși Adevărului. Căci zice: „Eu sunt Pâinea vieții” (*Ioan* 6, 48). „Și aceasta este Pâinea care Se pogoară din cer, ca cel ce mănâncă din ea să nu moară. Eu sunt Pâinea cea vie, Care S-a pogorât din cer. De va mânca cineva din pâinea aceasta, viu va fi în veac. Și pâinea pe care Eu voi da trupul Meu este, pe care Eu îl voi da pentru viața lumii” (*Ioan* 6, 50-52). Și: „De nu veți mânca trupul Fiului Omului și nu veți bea sângele Lui, nu veți avea viață întru voi. Cel ce mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu are viață veșnică” (*Ioan* 6, 53-54). Și iarăși: „Căci trupul Meu este mâncare adevărată și sângele Meu este băutură adevărată. Cel ce mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu rămâne întru Mine, și Eu întru el. Precum M-a trimis pe Mine Tatăl Cel viu și Eu sunt viu prin Tatăl; și cel ce Mă mănâncă pe Mine, acela va fi viu prin Mine. Aceasta este Pâinea care S-a coborât din cer, și cel ce mănâncă pâinea aceasta a Mea viu va fi în veac” (*Ioan* 6, 55-58).

Iar purtătorul de Hristos Pavel zice acestea: „Fraților, eu am primit de la Domnul ceea ce v-am predat și vouă, că Domnul Iisus, în noaptea în care a fost vândut, a luat pâinea și, binecuvântând-o, a frânt-o și a zis: «Luați, mâncați, acesta este trupul Meu care pentru voi se frânge. Aceasta s-o faceți întru pomenirea Mea». Asemenea și paharul, după cină, zicând: «Acest pahar este legământul cel nou întru sângele Meu. Aceasta s-o faceți, ori de câte ori veți bea, întru pomenirea Mea. Căci de câte ori veți mânca pâinea aceasta și veți bea paharul acesta, moartea Domnului vestiți până ce va veni. Deci, oricine va mânca pâinea aceasta și va bea paharul Domnului cu nevrednicie, vinovat va fi trupului și sângelui Domnului. Să se cerceteze, așadar, omul pe sine însuși, și așa să mănânce din pâinea aceasta și să bea din paharul acesta. Căci cel ce mănâncă și bea cu nevrednicie, judecată sieși mănâncă și bea, nedeosebind trupul Domnului. Pentru aceea, între voi mulți sunt neputincioși și bolnavi și mulți mor. Căci dacă ne-am cerceta pe noi, nu am fi judecați. Iar fiind judecați de Domnul, suntem îndreptați, ca să nu fim osândiți cu lumea»„ (*1 Corinteni* 11, 23-32).

92. *E de trebuinţă să cunoaştem minunea Sfintelor Taine şi ce este ea, pentru ce s-a dat, şi care este folosul ei.*

Căci scrie şi Gură de Aur că: „E de trebuinţă să învăţăm ce este minunea Tainelor, şi pentru ce s-a dat, şi care e folosul acesteia. Suntem un trup (*Romani* 12, 5), şi mădulare ale trupului Domnului nostru Iisus Hristos, şi din oasele Lui (*Efeseni* 5, 30). Iar cei care au aflat aceasta să urmeze celor spuse. Deci pentru ca aceasta să nu se înfăptuiască numai prin iubire, ci şi cu lucrul însuşi, să ne unim prin mâncare cu acel trup pe care ni l-a dăruit, voind să ne arate dorul ce-l are către noi[441]. Pentru aceasta S-a unit pe Sine cu noi şi ne-a dat trupul Său nouă, ca să ne facem un trup unit cu Capul. Acest lucru este propriu celor ce se iubesc cu tărie. Acest lucru l-a dat de înţeles Iov, vorbind despre casnicii lui, care-l iubeau în chip covârşitor, încât ziceau, arătându-şi iubirea lor: «Cine ne va da putinţa să ne săturăm de carnea lui?» (*Iov* 31, 31). De aceea şi Hristos a făcut acest lucru, ridicându-ne la o prietenie şi mai mare şi arătându-ne dorul Lui către noi, căci nu Se dă pe Sine celor ce-L doresc numai ca să-L vadă, ci şi ca să-L atingă, să-L mănânce şi să se sădească în trupul Lui, şi să se unească cu El şi să-şi sature întreg dorul"[442].

Şi iarăşi: „Cei ce se împărtăşesc de preasfântul Trup şi de cinstitul Sânge stau între îngeri şi Arhangheli şi între Puterile de Sus şi sunt îmbrăcaţi în însuşi veşmântul împărătesc al lui Hristos, având armele duhovniceşti. Ba cu aceasta încă n-am spus nimic: căci L-au îmbrăcat pe Împăratul Însuşi. Dar pe cât este de mare şi de înfricoşătoare şi de minunată Taina, tot pe atât trebuie să te apropii cu curăţie dacă vrei să te apropii de mântuire. Căci dacă te apropii cu o conştiinţă rea, te apropii de osândă şi de pedeapsă. Căci «cel ce mănâncă şi bea cu nevrednicie Trupul şi Sângele Domnului, judecată sieşi mănâncă şi bea» (*1 Corinteni* 11, 27). Că dacă cei ce-şi pătează porfira împărătească sunt pedepsiţi la fel cu cei ce o rup, nu e deloc necuvenit ca şi cei ce primesc Trupul cu cuget necurat să sufere aceeaşi pedeapsă cu cei ce L-au rupt prin piroane. Priveşte ce înfricoşătoare pedeapsă a arătat Pavel zicând: «Cel ce călca Legea lui Moise murea pe temeiul a doi sau trei martori. Socotiţi cu cât se va învrednici de o pedeapsă mai mare cel ce a nesocotit pe Fiul lui Dumnezeu şi a socotit ca un lucru de rând Sângele Noului Legământ, prin care acesta a fost sfinţit!» (*Evrei* 10, 28-29)"[443]. Sau: „Câţi deci ne împărtăşim de trupul acesta, câţi gustăm din sânge, se înţelege că gustăm din Acela ce şade Sus, Care e închinat de îngeri, de Cel apropiat de puterea fără margini. O, câte drumuri

---

[441] Nu numai prin iubire ca simţire se susţine comuniunea în Biserică, oricât ar accentua unii aceasta, ci şi printr-o putere obiectivă, ontologică, dumnezeiască, ce ne vine prin Trupul lui Hristos. Prin aceasta ne prinde chiar şi trupurile în această unire.

[442] Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia XLVI la Ioan,* 2, spre sfârşit, PG 59, 260.

[443] *Omilia XLVI la Ioan,* 4, *PG* 59, 262.

duc spre mântuirea noastră! Ne-a făcut pe noi trupul Său, ne-a dat nouă trupul Său, şi nimic din acestea nu ne depărtează de la rele. O, ce nepăsare, o, ce lipsă de simţire!"[444]. Şi iarăşi: „Un preot minunat mi-a istorisit că a fost învrednicit să vadă şi să audă aceasta: că pe cei ce vor pleca de aici împărtăşiţi de Taine cu conştiinţa curată, când vor muri îngerii îi vor duce de aici în suită, pentru Cel cu Care s-au împărtăşit"[445].

Iar dumnezeiescul Ioan Damaschin zice: „Deoarece suntem îndoiţi şi compuşi, trebuie ca şi naşterea noastră să fie îndoită; la fel şi haina îndoită, naşterea ni s-a dat prin apă şi prin Duh, iar mâncarea este însăşi pâinea vieţii, Domnul nostru Iisus Hristos, Cel ce S-a pogorât din cer". „Precum la Botez, deoarece oamenii obişnuiesc să se spele cu apă şi să se ungă cu untdelemn, a unit cu untdelemnul şi cu apa harul Duhului şi l-a făcut pe el baia naşterii din nou, la fel, deoarece avem obiceiul să mâncăm pâine şi să bem apă şi vin, a unit cu ele dumnezeirea Sa şi le-a făcut pe ele Trupul şi Sângele Său, ca prin cele obişnuite şi după fire să ajungem în cele mai presus de fire"[446]. „Trupul Lui este cu adevărat unit cu dumnezeirea, dar înţeleg trupul cel din Sfânta Fecioară, nu un trup coborât din ceruri, iar pâinea şi vinul se prefac în însuşi Trupul şi în însuşi Sângele lui Dumnezeu. Dar, de cauţi să afli modul cum se face aceasta, îţi ajunge să auzi că aceasta se face prin Duhul Sfânt, tot aşa cum Cuvântul a dat fiinţă trupului Său în Sine din Sfânta Născătoare de Dumnezeu prin Duhul Sfânt; mai mult nimic nu cunoaştem decât că Cuvântul lui Dumnezeu este adevărat şi lucrător şi atotputernic, iar modul, de nepătruns". „Celor ce se împărtăşesc cu vrednicie, acesta se face deci spre iertarea păcatelor, şi spre viaţă veşnică, şi spre păzirea sufletului şi a trupului; iar celor ce se împărtăşesc cu nevrednicie, spre osândă şi pedeapsă, ca şi moartea Domnului". „Şi pâinea, şi vinul nu sunt chip al Trupului şi al Sângelui lui Hristos, să nu fie!, ci însuşi Trupul lui Hristos Cel îndumnezeit şi însuşi Sângele Lui. Căci «Trupul Meu, zice, este adevărată mâncare şi Sângele Meu este adevărată băutură» *(Ioan* 6, 55)". „Căci este Trupul şi Sângele lui Hristos, care intră în alcătuirea (în constituţia) sufletului şi trupului nostru, netopindu-se, nestricându-se, netrecând în ceea ce dăm afară, ci rămânând în fiinţa noastră ca pricină a păstrării noastre, ca mijloc de curăţire a toată întinăciunea[447]. Chiar dacă aurul s-a pătat, îl curăţă prin arderea judecăţii, ca

[444] *Omilia III,* cap. I, *PG* 62, 27.

[445] *Despre preoţie,* „Cartea a VI-a", 4, PG 48, 681.

[446] Sf. Ioan Damaschin, *De fide orthodoxa,* „Liber IV", 12, *PG* 94, 1117-1148. Celelalte citate, tot de acolo.

[447] Trupul lui Hristos, pe care-L primim în Sf. Împărtăşanie nu e alt trup decât cel primit de Fiul lui Dumnezeu din Sfânta Fecioară, dar îndumnezeit prin înviere şi înălţare, ca să fie în noi aluat spre îndumnezeire şi spre înviere şi înălţare. De aceea e şi trup pnevmatizat, nevăzut, copleşit de Duhul Sfânt, deşi trup real, ca să fie şi în noi

să nu fim osândiţi în veacul viitor împreună cu lumea *(1 Corinteni* 11, 32)[448]. Curăţându-ne prin aceasta, ne unim cu Trupul lui Hristos şi cu Duhul Lui şi ne facem Trupul lui Hristos. Aceasta este pâinea, care e pârga pâinii cereşti, a pâinii spre fiinţă *(Matei* 6, 11). Căci pâinea «spre fiinţă» arată fie pe cea viitoare, adică a veacului viitor, fie pe cea primită spre păstrarea fiinţei noastre[449]. Trupul Domnului este Duh de viaţă făcător, pentru că s-a zămislit din Duhul de viaţă făcător. «Căci ceea ce se naşte din Duh, duh este» *(Ioan* 3, 6). Iar aceasta o spun nu ca să desfiinţez firea trupului, ci voind să arăt că e de viaţă făcător şi dumnezeiesc[450]. Acestea se numesc chipuri (antitipuri) ale celor

---

izvorul Duhului deplin şi să ne pnevmatizeze şi pe noi tot mai mult, pentru a birui treptat legile firii, atârnarea spre cele de jos, procesul de stricăciune şi de moarte definitivă. Căci trupul lui Hristos nu mai e supus procesului de descompunere, datorită Duhului Sfânt care Se află în el. De aceea în Sfinţi osemintele rămân nedescompuse şi de aceea vom învia şi noi, căci Hristos cel înviat rămâne cu Duhul Său în sufletul nostru, cu puterea Lui de nestricăciune care-i va da acestuia puterea să-şi învie trupul. Ortodoxia a păstrat înţelesul mântuirii ca efect întins şi asupra trupului şi cosmosului, afirmând că mântuirea deplină este eliberarea trupului de stricăciune şi de moarte prin înviere, datorită umplerii lui de Duhul Sfânt. Toată imnografia Bisericii vorbeşte de aceasta. Căci aşa cum sufletul nostru este în trupul nostru, aşa e, în oarecare fel, şi trupul nostru, prin rădăcinile raţionalităţii şi sensibilităţii lui, în sufletul nostru. Dar atunci, cu atât mai mult şi Hristos cel înviat, adică cu trupul nesfârşit subţiat şi înduhovnicit, e în oarecare fel în sufletul nostru chiar după moartea noastră, dacă L-am primit des în noi în cursul vieţii pământeşti şi am trăit în El prin voinţa, prin gândirea şi prin faptele noastre, care au lucrat la înduhovnicirea trupului nostru. Prin mâncarea trupului lui Hristos, pnevmatizat şi subţiat, am hrănit chiar sufletul nostru, întărind prin înduhovnicire rădăcinile raţionale şi sensibile ale trupului nostru în El. Prin mâncare am asimilat în oarecare fel trupul lui Hristos Însuşi sufletului nostru, sau viceversa. Despărţirea între suflet şi trup nu e atât de totală cum ne închipuim. Cu atât mai mult e valabilă aceasta când sufletul şi trupul nostru sunt în Hristos, în care osmoza între suflet şi trup, şi deci şi între dumnezeire şi compusul uman, a atins treapta culminantă.

[448] Trupul pnevmatizat, înviat şi deci curat al Domnului, asimilat în sufletul şi în trupul nostru, le duce pe acestea spre curăţie, de multe ori prin pătimirea crucii, pe care ne-o întipăreşte şi nouă din Sine, actualizând-o în noi. De aceea trupul lui Hristos lucrează în noi şi printr-o judecată, adică prin încercări, pentru ca, suportându-le cu puterea cu care a suportat Hristos crucea Sa, să ne curăţăm şi să nu fim osândiţi la sfârşit împreună cu lumea, adică împreună cu cei ce nu vor fi găsiţi la judecata din urmă curăţiţi. Numai în măsura în care ne curăţăm astfel ne unim intim cu Hristos într-un trup, deveniţi curaţi ca şi El.

[449] Trupul înviat al lui Hristos este pâinea care va hrăni cu puterea sa netrecătoare sufletul nostru şi, în el, rădăcinile raţionale şi sensibile ale trupului nostru, ducându-l spre înviere. Hristos este ipostasul, sau temelia ultimă şi vie a ipostasurilor noastre, care cred în El.

[450] Trupul lui Hristos e atât de pnevmatizat, atât de copleşit de Duhul, atât de

viitoare, nu ca unele ce nu sunt cu adevărat Trupul şi Sângele lui Hristos, ci că acum ne împărtăşim prin ele de dumnezeirea lui Hristos, iar atunci, numai înţelegător, prin vedere"[451].

Iar dumnezeiescul Macarie zice: „Precum vinul se amestecă în toate mădularele celui ce bea şi se preface în el, şi el în vin, aşa cel ce bea Sângele lui Hristos se adapă cu Duhul dumnezeiesc, şi acesta se amestecă în suflet în chip desăvârşit, şi sufletul în el. Şi, astfel sfinţit, sufletul se face vrednic de Domnul. Căci «toţi, zice, ne-am adăpat din acelaşi Duh» (*1 Corinteni* 12, 13). Iar prin Euharistia pâinii, cei ce se împărtăşesc cu vrednicie se învrednicesc să se facă părtaşi de Duhul Sfânt, şi aşa sufletele vrednice pot să vieţuiască în veci[452]. Şi precum viaţa trupului nu e de la trup, ci din afară de el, adică din pământ, aşa şi sufletul a fost învrednicit de Dumnezeu să aibă mâncare, băutură, veşmânt, care sunt viaţa adevărată a sufletului, nu din firea sa, ci din dumnezeirea Lui,

---

subţiat prin Duhul şi de iradiant al Duhului prin toţi porii lui, că se poate numi şi de viaţă făcător. El este aceasta încă prin faptul cu totul deosebit că e zămislit din Duhul Sfânt, a Cărui putere s-a unit cu cea a Fecioarei Maria. Duhul Sfânt a întărit puterea de zămislire şi de alcătuire a unui nou om a Fecioarei Maici atât de mult, că n-a mai fost nevoie de sământă bărbătească. Trupul lui Hristos poartă astfel în el, de la început, puterea constitutivă a Duhului Sfânt: de aceea e de viaţă făcător.

[451] Atunci trupul nostru, nemaiavând nevoie să mănânce, nu va mai mânca nici trupul Domnului prin chipul pâinii, ca să ne împărtăşim de dumnezeirea lui Hristos. Atunci, în chip nesensibil, ne va inunda dumnezeirea prin trupul lui Hristos total transparent, total copleşit de ea. Aceasta va fi ca o împărtăşire prin absorbire, prin trăire intimă a Lui în noi, dar trăirea aceasta va fi o înţelegere, sau o vedere mai presus de înţelegere şi de vedere. E aşa cum cei ce se iubesc în lumea aceasta în mod superior comunică prin contemplare, prin înţelegere. Comunicarea e înţelegere tainică, înţelegerea tainică e comunicare.

[452] Ceea ce primim prin Sfânta Împărtăşanie în mod deosebit este Duhul dumnezeiesc, ca Dumnezeu Cel ce întăreşte sufletul omului în biruirea proceselor nelibere ale naturii şi unifică făptura cu Dumnezeu. Îi primim în primul rând în suflet şi din suflet trece în trup. Căci în suflet sunt rădăcinile raţionale şi sensibile ale trupului. Sufletul nostru devine pnevmatic, se întăreşte în ceea ce are superior naturii şi poate pnevmatiza şi trupul, sau rădăcinile lui aflate în suflet. Sufletul dobândeşte astfel o putere neasemănat mai mare de înduhovnicire, de subţiere a trupului. Unirea între suflet şi trup devine tot mai mare, mai adâncă în trupul lui Hristos, pe care Duhul dumnezeiesc l-a pnevmatizat, l-a subţiat, l-a îndumnezeit, l-a transfigurat deplin. Dacă, după Sf. Maxim Mărturisitorul, în Sfinţi dualitatea e depăşită (dualitatea funcţională, nu cea de substanţă, se înţelege), cu atât mai mult în Hristos. Şi prin împărtăşirea de El se începe depăşirea ei şi în cei ce se împărtăşesc des şi cu conştiinţa curată. Prin aceasta sufletul, adus în unirea cu Dumnezeu, va putea trăi în veci şi va da în parte şi trupului tărie să copleşească procesele naturale încă în lumea aceasta, iar prin întărirea rădăcinilor lui raţionale şi sensibile în suflet, se va putea ca sufletul să învie trupul la o viaţă nesupusă descompunerii, la sfârşitul lumii.

adică din Duhul Său[453].

Căci sufletul are firea dumnezeiască spre Pâinea vieţii, adică pe Cel ce a zis: «Eu sunt Pâinea vieţii» *(Ioan* 6, 48), şi apa vie spre vinul care veseleşte *(Psalm* 103, 16) şi ca «untdelemn al bucuriei» *(Psalm* 44, 9)"[454].

Sfântul Isidor zice şi el: „Împărtăşirea de Dumnezeu şi de Taine s-a numit cuminecare *(communicatio* = cuminecătură), pentru că ne dăruieşte unirea cu Hristos şi ne face să avem comună cu El Împărăţia Lui"[455]. Iar Sfântul Nil zice: „Este cu neputinţă să se mântuiască credinciosul şi să primească iertarea păcatelor şi să dobândească Împărăţia cerurilor dacă nu se împărtăşeşte cu frică, cu credinţă şi cu dragoste de tainicul şi neprihănitul Trup şi Sânge al lui Hristos"[456]. La fel scrie şi Marele Vasile, în scrisoarea către Patricia Cezareea, limpede, că: „E bine şi de folos să se cuminece (să comunice) şi să se împărtăşească cineva în fiecare zi cu sfântul Trup şi sfântul Sânge al lui Hristos. Căci El Însuşi a zis: «Cel ce mănâncă trupul Meu şi bea sângele Meu rămâne întru Mine şi Eu întru el şi are viaţă veşnică» *(Ioan* 6, 56). Şi cine se îndoieşte că a se împărtăşi cineva continuu de viaţă nu e nimic altceva decât a vieţui în chip înmulţit? Noi ne cuminecăm (comunicăm) de patru ori în fiecare săptămână: duminica, miercurea, vinerea şi sâmbăta, şi în celelalte zile, dacă are loc pomenirea vreunui Sfânt"[457]. În aceste zile socotesc că Sfântul şi

---

[453] Aceasta înseamnă că sufletul celui ce se împărtăşeşte cu trupul Domnului se împărtăşeşte prin trup, propriu-zis, cu dumnezeirea Lui. Dar, pe de altă parte, trupul lui Hristos e atât de intim străbătut de Duhul Sfânt, sau de dumnezeirea lui Hristos, că nu se poate spune că numai el hrăneşte trupul omenesc. De altfel, Duhul Sfânt ca foc personal al iubirii treimice face din trupul Domnului un complex organic de energii prin care se manifestă această căldură a iubirii, încât prin aceasta el însuşi a devenit numai foc al iubirii. Apoi, în cazul că trupul Domnului ar rămâne numai în trupul omului, trupul nestricăcios al Domnului ar trebui să susţină în mod direct trupul omului în nestricăciune, ceea ce nu se întâmplă. Pe de altă parte, viaţa trupului nu se susţine numai din pământ, ci şi din suflet. Deci şi viaţa îndumnezeită a lui, într-un grad limitat pe pământ şi deplin în cer, se susţine şi prin sufletul îndumnezeit. Dar pentru ca sufletul să poată susţine trupul cu viaţa lui, trebuie să aibă într-un anumit fel rădăcinile trupului în sine, deci el primeşte într-un fel şi trupul Domnului, sau rădăcinile Lui îndumnezeite în sine.

[454] Neaflat în Sf. Macarie.

[455] Isidor Pelusiotul, *Epistole,* „Cartea I", 228, *PG* 78, 325 A.

[456] Sf. Nil, *Epistole,* „Cartea a III-a", 280, *PG* 79, 521 D.

[457] Sf. Vasile, *Epistolarum classis,* II, 95, *PG* 52, 484. Ideea că prin împărtăşirea deasă omul poate înmulţi viaţa sa în Dumnezeu e preţioasă. De fiecare dată omul trăieşte cu sufletul într-un efort de întărire a legăturii sale cu Hristos, din altă latură, într-un efort de a sfinţi prin aceasta o altă latură a legăturii sale cu trupul, a legăturii sale cu semenii, într-un efort de a înfăptui prin fapte deosebite, cerute de alte şi alte împrejurări, o altă şi altă virtute. Dacă aceasta e preocuparea generală a vieţii lui,

liturghisea. Căci nu putea în fiecare zi, stingherit fiind de atâtea griji. De aceea, zice şi Sfântul Apollo că: „Monahul trebuie să se cuminece, de e cu putinţă, în fiecare zi cu Tainele lui Hristos. Căci cel ce se depărtează pe sine de acestea se depărtează de Dumnezeu. Iar cel ce-o face aceasta continuu, continuu se îmbracă cu trupul Domnului[458]. Căci însuşi glasul mântuitor zice: «Cel ce mănâncă trupul Meu şi bea sângele Meu rămâne întru Mine şi Eu întru el» *(Ioan* 6, 56). Deci aceasta le este de folos monahilor, care fac neîncetat pomenirea patimii mântuitoare[459]. Drept aceea, se cade ca el să fie gata în fiecare zi să se pregătească pe sine în aşa fel, ca să fie vrednic în fiecare zi, totdeauna, pentru primirea Sfintelor Taine. Căci aşa ne împărtăşim şi de iertarea păcatelor"[460].

Dar zice şi Sfântul Ioan Scărarul: „Dacă un trup atingându-se de un alt trup se schimbă în puterea lui de lucrare, cum nu se va schimba cel ce se-atinge de trupul Domnului cu mâini nevinovate? Căci s-a scris şi în *Gherontic*

„comunicarea" cu trupul Domnului şi cu puterea Lui îl va susţine de fiecare dată în acest alt efort.

[458] A se îmbrăca cu Hristos înseamnă a se îmbrăca cu putere. Imaginea e luată de la îmbrăcarea cu niscai arme; căci Hristos e ca o armă, sau ca o armătură. Dar se înţelege că pe Hristos Îl îmbrăcăm când Îl primim în noi; căci nu ţi se comunică puterea cuiva dacă nu ţi se face oarecum interioară. Dar acelaşi lucru înseamnă a te împărtăşi cu trupul lui Hristos: înseamnă a te îmbrăca cu puterea Lui. Ideea e că trupul lui Hristos cu care ne împărtăşim, sau cu care ne îmbrăcăm, nu e ceva care rămâne în noi, sau lipit de noi, ca un lucru pasiv, ci ca un izvor de putere de care ne folosim întrucât noi înşine ne însuşim activ această putere. Dar ca să fim mereu ţinuţi în stare de putere, trebuie să fim în comunicare continuă cu Hristos; să stăm mereu în comunicare cu Soarele puterii duhovniceşti.

[459] Se remarcă legătura firească între pomenirea neîncetată a lui Hristos, deci şi a patimii Lui, prin rugăciune, şi împărtăşirea continuă cu trupul Lui răstignit şi biruitor al morţii prin cruce. Comunicarea continuă cu trupul Domnului întreţine pomenirea continuă a Lui, căci ea e o pomenire cu lucrul, cu fapta, nu numai cu cuvântul. La rândul ei, pomenirea neîncetată a Domnului cu cuvântul, ca şi comunicare a Lui cu mintea, cu duhul, cu inima noastră, se cere după o comunicare deplină cu Hristos prin împărtăşirea de trupul Lui.

[460] *Historia Lausiaca Palladii,* cap. 72; *Vita Abbatis Apollo, PG* 73, 1161. Împărtăşirea deasă cu trupul Domnului, ca o comunicare a puterii Lui către noi, ca o comunicare a Duhului Lui în sufletul şi voinţa noastră, nu trebuie să fie deci o primire magică a Lui, ca lucrând prin El Însuşi fără noi. Factorul activ uman comunică cu factorul activ care e Hristos, pentru a deveni şi mai activ. De aceea, trebuie o pregătire în acest sens din partea omului. „Cine se împărtăşeşte cu nevrednicie, judecată sieşi mănâncă, nedeosebind trupul Domnului" *(1 Corinteni* 11, 29) şi de aceea neconlucrând cu El. De aceea, mai bună e o împărtăşire mai rară, dar bine pregătită, primită cu mare concentrare de putere şi cu hotărâre de a conlucra cu puterea din trupul Domnului, decât o împărtăşire într-o stare laxă, nepăsătoare a puterilor proprii.

(Pateric): Ioan de Bostra, bărbat sfânt și având putere asupra duhurilor necurate, a întrebat pe draci, care locuiau în niște fetițe furioase și chinuite de ei cu răutate, zicând: «De care lucruri vă temeţi la creştini?». Aceștia au răspuns: «Aveţi cu adevărat trei lucruri mari: unul, pe care-l puteţi atârna de grumazul vostru; unul, cu care vă spălaţi în Biserică; și unul, pe care-l mâncaţi în adunare». Întrebându-i iarăși: «Din acestea trei, de care vă temeţi mai mult?», au răspuns: «Dacă aţi păzi bine aceea cu care vă împărtășiți, n-ar putea nimeni din noi să facă rău vreunui creştin». Deci lucrurile de care se tem răufăcătorii mai mult decât de toate sunt crucea, Botezul și Cuminecătura"[461].

93. *Sfârșitul tuturor temelor înfăţişate pe larg și îndemn către cel ce a întrebat despre ele.*

Iată, preaiubite fiule, că am ajuns cu Dumnezeu la sfârșitul cererilor tale. Dacă răspunsul e după voința și scopul tău, nu știm sigur. Dar e după puterea noastră. Și ceea ce e după putere e plăcut și lui Dumnezeu. Grijeşte numai ca iubirea ta de învăţătură și osteneala ta să nu se oprească la aceasta, ci să te arăţi iubitor de învăţătură și sârguitor și cu fapta. Căci zice și fratele Domnului cel vestit: „Fraţii mei iubiţi, faceţi-vă împlinitori ai cuvântului, și nu numai auzitori, înșelându-vă pe voi, că de este cineva auzitor al legii, și nu împlinitor, s-a asemănat bărbatului care privește fața făpturii sale în oglindă. Că s-a privit pe sine și a plecat, și a uitat cum era. Dar cel ce privește în legea desăvârșită a libertăţii și stăruie în ea, acela nu s-a făcut numai auzitor care uită, ci împlinitor cu fapta; acela va fi fericit în lucrarea lui" *(Iacov* 1, 22-26).

94. *Cum trebuie ascultate și înțelese cuvintele duhovnicești ale Părinților.*

Dar, înainte de toate, să înțelegi și să auzi în chip credincios și cu cuvenita evlavie rânduielile dumnezeiești și duhovnicești ale Părinților. Că zice Sfântul Macarie: „Neatinse rămân cele duhovnicești de cei necercați. Dar sufletul sfânt și credincios se împărtășește cu înțelegere de Duhul Sfânt. Și comorile cerești ale Duhului i se fac arătate numai celui ce le primeşte cu cercare. Celui ce nu le-a cercat nu-i este cu putinţă nici măcar să le înţeleagă"[462]. Deci ascultă cu evlavie despre ele până ce ţi se va da și ţie, celui ce crezi, să te învrednicești de dobândirea lor. Atunci vei cunoaște prin însăși experiența ochilor sufletului de ce mari bunătăţi și taine se pot împărtăși sufletele creştinilor încă de aici. Făcând astfel, vei culege repede și roada, și folosul celor scrise și auzite; și de la aflarea și împlinirea lor cu fapta vei înainta la putința să îndemni și să călăuzești prin cercarea însăși și pe alți mulți spre cele dumnezeiești și necunoscute. Fie ca aceasta să ţi se hărăzească și ţie, celui

[461] *Apophtegmata...*, ed. W. Bousset, Tubingen, 1925, p. 16.

[462] Bunătăţile Duhului Sfânt nu se pot cunoaște decât prin experiență. Numai cel ce are experienţa lor are și înțelegerea lor. Căci experiența lor e mai presus de orice cugetare teoretică.

sprijinit şi îndemnat de mâna prea puternică a Domnului Iisus Hristos.

Iar fiindcă săturarea de cuvânt e neplăcută auzului, ca şi prea multa hrană dată trupurilor, şi cel mai bun lucru e măsura, se cade ca şi noi, ferindu-ne de săturare şi alegând măsura, ca cea mai bună, să mai zăbovim puţin în cuvântul nostru şi, înfăţişând un fel de rezumat al scrierii de faţă, să aruncăm apoi ancora acestui cuvânt.

95. *Recapitulare a felului în care trebuie să ne rugăm şi a învăţăturii despre luminarea adevărată şi despre puterea dumnezeiască.*

Spun Părinţii: „Cei ce voiesc să fie treji cu cugetarea să se sârguiască să se roage pururea, în chip curat şi neîmprăştiat, înlăuntrul inimii, prin tragerea aerului pe nas, luând aminte şi cugetând numai la cuvintele rugăciunii, adică la: «Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă»; aceasta, până la vremea luminării minţii în inimă. Căci zice Sfântul Diadoh: «Câţi cugetă neîncetat la preaslăvitul şi mult doritul nume al Domnului Iisus în adâncul inimii pot să vadă odată şi lumina minţii»[463]. Întâmplându-se aceasta cu bunăvoinţa lui Dumnezeu, de atunci, celălalt drum al vieţuirii noastre după Dumnezeu îl săvârşim în chip neînşelător şi neîmpiedicat, umblând în lumină, mai bine zis fiind fii ai luminii, cum zice Dătătorul de lumină Iisus: «Până aveţi Lumina, credeţi în Lumină, ca să vă faceţi fiii Luminii» *(Ioan* 12, 36); şi: «Eu sunt Lumina lumii, cel ce urmează Mie nu va umbla în întuneric, ci va avea lumina vieţii» *(Ioan* 8, 12). Iar David strigă către Domnul acestea: «Întru lumina Ta vom vedea lumină» *(Psalm* 35, 9). Dar şi Sfântul Pavel zice: «Dumnezeu, Care a zis să lumineze lumină din întuneric, pe care a luminat-o în inimile noastre» (2 *Corinteni* 4, 6)”.

De fapt, prin aceasta, ca printr-un sfeşnic nestins şi autotluminos, cei cu adevărat credincioşi sunt călăuziţi şi privesc spre cele de dincolo de simţuri şi li se deschide, ca unora ce sunt curaţi cu inima *(Matei* 5, 8), poarta cerească a toată vieţuirea şi starea înaltă, deopotrivă cu a îngerilor. Şi aşa le răsare acestora iarăşi, ca dintr-un disc al soarelui, putinţa să judece, să deosebească, să străvadă, să vadă înainte şi cele asemenea acestora. Şi, simplu grăind, prin aceasta le răsare acestora toată arătarea şi descoperirea tainelor nearătate, şi se umplu de puterea dumnezeiască şi mai presus de fire în Duh. Iar prin această putere mai presus de fire şi lutul lor se uşurează sau, mai bine zis, povara trupului li se subţiază şi pluteşte, înălţându-se.

Prin această putere luminătoare în Sfântul Duh, şi unii dintre Sfinţii Părinţi, încă fiind în trup, au trecut ca nişte fiinţe nemateriale şi netrupeşti, cu picioarele neudate, râuri neumblate şi mări străbătute de corăbii, au făcut drumuri lungi, de zile multe, într-o clipă şi au săvârşit şi alte lucruri minunate în cer, pe pământ, în soare, în mare, în pustiuri, în cetăţi, în tot locul şi ţara, în

---

[463] *Cuvânt ascetic...,* cap. 59, *Filoc.* rom., I, p. 430.

fiare sălbatice şi în târâtoare şi, simplu, în toată zidirea şi în toate stihiile, şi prin toate s-au slăvit. Şi, stând la rugăciune, trupurile lor curate şi cinstite se ridicau de pe pământ ca înaripate, dezbrăcate de grosimea şi greutatea trupească, topite de focul dumnezeiesc şi nematerial al harului[464]. Sub lucrarea acestuia ei se înalţă cu uşurinţă, o, minune!, preschimbaţi şi replăsmuiţi într-o stare mai dumnezeiască, prin mâna îndumnezeitoare a puterii şi a harului sălăşluite în ei. Şi, după sfârşitul lor, trupurile preacinstite ale unora din ei rămân nedesfăcute, adeverind în chip vădit harul şi puterea sălăşluite în ei şi în toţi cei tari în credinţă. Iar după învierea obştească şi a toată lumea, crescându-le oarecum aripi din însăşi puterea Duhului aflătoare în ei, se vor răpi în nori întru întâmpinarea Domnului în văzduh, cum zice cunoscătorul celor negrăite, dumnezeiescul Pavel; şi aşa, totdeauna cu Domnul vor fi *(1 Tesaloniceni* 4, 17). Pe lângă acestea, şi grăitorul în Duh David cântă: „Doamne, întru lumina Ta vor purcede şi întru numele Tău se vor veseli toată ziua, adică veşnic, şi întru dreptatea Ta se vor înălţa, că lauda puterii lor Tu eşti. Şi întru bunăvoirea Ta se va înălţa cornul lor” *(Psalm* 88, 16-18). Şi iarăşi: „Cei tari ai lui Dumnezeu s-au ridicat foarte de pe pământ” *(Psalm* 46, 9). Iar mult grăitorul de cele mari Isaia zice: „Celor ce aşteaptă pe Domnul le vor creşte aripi; schimbase-va puterea lor” *(Isaia* 40, 31).

Dar şi Sfântul Macarie zice: „Tot sufletul care s-a învrednicit să îmbrace în chip desăvârşit pe Hristos, în putere şi încredinţare, încă de aici, prin credinţă şi prin străduinţa în toate virtuţile, şi care s-a unit cu lumina cerească a chipului nestricăcios[465] se învredniceşte să primească totdeauna cunoştinţa tainelor cereşti în ipostas[466]. Iar în ziua învierii, ajuns în însuşi chipul ceresc al

---

[464] Peste tot trebuie să se înţeleagă că e vorba de focul iubirii şi de legătura tainică sau de influenţa pe care simţirile sufletului o au asupra trupului. Trupul devine uşor când sufletul e curat şi transparent, prin lipsa de patimi şi prin iubirea care nu are ce să ascundă.

[465] În lumina ce iradiază din Hristos e implicată nestricăciunea trupului Lui; sau invers, în nestricăciunea Lui e implicată lumina ce iradiază din El. Trupul omenesc în Hristos, mai ales după înviere, e revenit prin Duhul Sfânt la o stare de energie sau de complex organic de energii incoruptibil şi, de aceea, luminos. În trupul astfel pnevmatizat, sufletul se află şi el la nivelul suprem pe verticala conştiinţei, a simţirii curate şi iubitoare, care e o energie ce nu poate slăbi, deci nu se poate corupe. Iar iubirea lui iradiază ca lumină netrecătoare.

[466] Primeşte lumina nu ca plutind suspendată sau ca produs imaginar al subiectului propriu, ci ca izvorând din ipostasul sau din Persoana lui Hristos, care, ca fundament creator şi susţinător a toată fiinţa, a toată energia şi a toată iubirea, iradiază lumina. De aceea, lumina pe care o primeşte omul în legătura neîncetată de rugăciune cu Hristos e o lumină de supremă consistenţă spirituală, e lumina ce izvorăşte din fundamentul ei ultim, din Persoana supremă sau din Treimea de Persoane supreme şi creatoare, Care nu poate fi decât izvor de lumină, pentru că e izvor de iubire.

slavei, trupul împreună slăvit cu sufletul şi răpit de Duhul întru întâmpinarea Domnului în văzduh (*1 Tesaloniceni* 4, 17), şi învrednicit să se facă de un chip cu trupul slavei Lui, va împărăţi în veci împreună cu sufletul şi cu trupul Domnului"[467].

96. *Altă recapitulare.*

Obârşia şi maica acestor însuşiri noi şi mai presus de cuvânt este mai înainte pomenita linişte, însoţită de luarea-aminte şi de rugăciune întru toată negrija. Acestea au, ca o vatră de temelie şi ca o pavăză de nebiruit, împlinirea după putere a tuturor poruncilor îndumnezeitoare. Iar din negrijă, din linişte, din luare-aminte şi din rugăciune se naşte în inimă mişcarea plină de căldură care arde patimile şi pe demoni şi curăţă inima ca într-un cuptor. Şi din aceasta, dorul şi dragostea nesăturată de Domnul Iisus Hristos. Iar din acestea, dulcea curgere a lacrimilor din inimă, ca dintr-un izvor, care ca un isop curăţă sufletul şi trupul, prin pocăinţă, prin iubire, mulţumire şi mărturisire, umplându-le de ele. Din acestea se naşte seninătatea, pacea gândurilor, care n-are margine, ca una ce întrece toată mintea (*Filipeni* 4, 7), iar din acestea, lumina strălucitoare ca zăpada. Şi, la sfârşit, nepătimirea şi învierea sufletului înainte de cea a trupului[468]. Şi alcătuirea nouă a chipului, şi reîntoarcerea

---

[467] Neaflat în Macarie. În ziua învierii, nu numai sufletul se va umple de lumina slavei modelului Său, a sufletului lui Hristos, ci şi trupul se va face împreună slăvit cu sufletul, adică umplut de toată slava sufletului îndumnezeit al lui Hristos şi al său propriu. Căci a ajuns şi trupul celui credincios în însuşi modelul său slăvit, adică în trupul lui Hristos, şi împreună cu el scăldat în sufletul îndumnezeit al lui Hristos. El va fi împreună-chip cu trupul lui Hristos devenit împreună cu sufletul chip desăvârşit al ipostasului dumnezeiesc al lui Hristos. Ca atare, va împărăţi împreună cu Hristos, trup şi suflet, în unitate cu Hristos ca trup şi suflet, în unitatea lor, desăvârşită de puterea îndumnezeitoare a Duhului.

[468] Din înşirarea acestor stări ce se nasc una din alta, începând de la linişte, luare-aminte şi rugăciune, se vede că liniştea nu e o nemişcare a sufletului, ci o deosebită putere de concentrare şi de creare a unui şir întreg de mari tensiuni duhovniceşti: de pocăinţă, de curăţire de patimi, de iubire. Nepătimirea, sau despătimirea însăşi, care e la vârful lor e unită cu învierea sufletului, care e o umplere a lui de viaţa cu totul nouă, din plinătatea Duhului Sfânt. Numai din această forţă a unei vieţi total noi în suflet va rezulta şi învierea trupului, întrucât în acest suflet înviat au fost scoase din dezordine, refăcute şi înviate înseşi rădăcinile raţionale şi sensibile ale trupului. Efortul de despătimire, împreunat cu rugăciunea lui Iisus, arată că această rugăciune nu are nevoie numai de o metodă formală, cum se interpretează adeseori în Apus („Methode de la prière du coeur"), unde s-a pierdut înţelegerea pentru rostul despătimirii. Pe de altă parte, introducerea minţii în inimă prin pomenirea neîncetată a lui Iisus are rostul de a reunifica rădăcinile raţionale ale trupului, aflătoare în minte, cu cele sensibile, aflătoare în inimă, adică a scoate raţiunile fiinţei umane din sfâşierea lor în raţionalitatea abstractă şi în sensibilitate dezordonată şi, prin aceasta, a le face să se reunifice cu modelele lor din Logosul dumnezeiesc, să devină cu adevărat luminoase şi

omului la chipul şi asemănarea sa, prin făptuire şi vedere, potrivit acestora, prin credinţă, nădejde şi dragoste; şi, odată cu aceasta, întinderea întreagă a lui spre Dumnezeu, unirea nemijlocită cu El, ieşirea din sine, oprirea şi odihna, în timpul de faţă, ca în oglindă şi în ghicitură *(1 Corinteni* 13, 12) şi în arvună, iar în cel viitor, împărtăşirea în chip desăvârşit şi bucuria în veci de vederea lui Dumnezeu faţă către faţă *(1 Corinteni* 13, 12)[469].

97. *Aceasta este vieţuirea după Dumnezeu cea neînşelătoare şi adevărată, predată de Părinţi: liniştirea din ascultare, care a fost numită, cu dreptate, de sfinţi şi viaţa cea ascunsă în Hristos (Coloseni 5, 5).*

Aceasta e calea şi vieţuirea înţelegătoare, cea după Dumnezeu, şi sfinţita lucrare a celor cu adevărat creştini; aceasta e viaţa adevărată, neînşelătoare şi nepătată şi în chip vădit ascunsă în Hristos *(Coloseni 5,* 3). Pe aceasta a deschis-o şi a învăţat-o Dumnezeu-Omul şi Preadulcele Iisus, au străbătut-o dumnezeieştii Apostoli, au urmat-o cei de după ei, urmându-le cum se cuvine acelora, vestiţii călăuzitori ai noştri, cei care au luminat ca luminători în lume *(Filipeni* 2, 15) de la însuşi începutul celei dintâi veniri a lui Hristos pe pământ şi până azi, prin razele cuvintelor răspânditoare de viaţă şi prin faptele lor minunate; cei ce au predat şi celor din vremea noastră şi unii altora această bună sământă *(Matei* 13, 24), sfinţitul aluat *(Matei* 13, 33), pârga cea sfântă *(Romani* 11, 16), vistieria cea nejefuită *(1 Timotei* 6, 20), harul, puterea cea de Sus *(Luca* 24, 49), mărgăritarul cel de mult preţ *(Matei* 13, 46), moştenirea părintească cea dumnezeiască, comoara de mult preţ ascunsă în ţarină *(Matei* 13, 44), arvuna Duhului *(2 Corinteni* 1, 22), semnul împărătesc, apa cea vie şi săltătoare *(Ioan* 4, 14), focul dumnezeiesc, sarea cea de cinste, harisma, pecetea, lumina şi cele asemenea acestora. Această moştenire va fi predată şi în viitor în chip tainic din neam în neam, până la a doua venire a lui Hristos pe pământ[470]. Căci nemincinos este Cel ce a făgăduit: „Şi iată, Eu cu voi sunt în

---

iubitoare, cum au devenit cele ale sufletului şi trupului lui Hristos în ipostasul Cuvântului.

[469] Deşi până la urmă această mişcare suitoare spre Dumnezeu, care creşte pe măsură ce omul devine tot mai mult după modelul său dumnezeiesc, sfârşesc în ieşirea totală din sine la Dumnezeu şi la odihna de toate cele trecătoare ale lumii, ea nu e totuşi o încremenire, ci o nesfârşit de intensă şi plenară bucurie a comunicării faţă către faţă cu Dumnezeu, Persoana sau comuniunea de Persoane infinite. E odihna iubirii sau odihna în iubirea fără lipsuri, fără goluri, fără scăderi, fără oboseli şi plictiseli, odihnă care e totodată sorbire nesfârşită de bucurie şi de fericire. Aceasta e ultima perspectivă a mântuirii în sens creştin. Mişcarea spre ea începe de aici, prin linişte şi rugăciune, ca forme ale tensiunii spre Dumnezeu, Partenerul şi Izvorul iubirii nesfârşite. Precum se vede, acest cap. e o frumoasă recapitulare originală a întregului drum al urcuşului duhovnicesc al celor ce se liniştesc, întocmită pe temeiul capetelor anterioare, compuse în mare parte din texte de ale Părinţilor.

[470] Pe lângă predania învăţăturii, a rânduielilor de viaţă creştină obştească şi a

toate zilele, până la sfârşitul veacului. Amin" (*Matei* 28, 20).

98. *Chiar dacă sunt şi alte căi mântuitoare, dar aceasta este cea de căpetenie şi împărătească, aceea care duce la viaţă.*

Sunt şi alte căi şi vieţuiri, ba de voieşti, şi lucrări bune care conduc spre mântuire şi odihnesc pe cel ce le străbate. Sunt şi acelea care îndeamnă şi conduc la slujire sau la neprimirea plăţii. Potrivit cu ele, Mântuitorul a spus că sunt şi multe locaşuri la Tatăl Său (*Ioan* 14, 2)[471]. Dar aceasta este cea împărătească[472] şi de căpetenie, ca una ce înnoieşte spre înfiere pe cel din pământ şi cenuşă (*Facerea* 18, 27) şi preschimbă în chip minunat[473] în dumnezeu pe omul ce o urmează, precum se cuvine. Căci spune Marele Vasile: „Duhul Sfânt, venind în sufletul omului, i-a dat viaţă, i-a dat nemurire, a

---

Tainelor Bisericii, se continuă şi predania vieţuirii mai înalte şi a meşteşugului rugăciunii neîncetate. Dar aceasta nu se face în mod public, ci în chip tainic şi practic, de la Părinte duhovnicesc la ucenic duhovnicesc. Chiar dacă descrierea acestei vieţi se face în scrieri pe care le pot citi mulţi, deprinderea ei se face în mod viu, practic şi în multe privinţe necunoscut celor mulţi, de la Părinţii duhovniceşti la ucenicii lor.

[471] Autorii amintesc deci între alte căi posibile ale mântuirii şi slujirea dezinteresată a semenilor, în societate, în afară de cea a străduinţei de curăţire de patimi şi de rugăciune neîncetată.

[472] Cf. J. Pascher, Ἡ βασιλικὴ ὁδός. „Der Königsweg zur Wiedergeburt und Vergottung bei Philo von Alexandria", în: *Studien zur Geschichte und Kultur des Altertums,* XVIII, Heft 3-4, Paderborn, 1931.

[473] „În chip minunat", aşa traduceau bătrânii grecescul „în chip paradoxal". Omul e făcut în chip paradoxal dumnezeu în Duh, pentru că, deşi a devenit dumnezeu, el rămâne totuşi după fiinţă om. Paradoxul e unirea a două lucruri, sau stări, sau aspecte contrare. Duhul face pe om dumnezeu, fără să-i anuleze umanitatea. E o umanitate cu lucrări dumnezeieşti. Omul este şi se simte dumnezeu, sau e simţit dumnezeu, dar este şi se simte într-un mod care nu-l rupe de legătura cu oamenii; sau e simţit dumnezeu de către ceilalţi, dar pentru că n-a ieşit din legătura cu ei. Paradoxul trăit practic e o temă care ar merita o descriere mai dezvoltată. Dar omul e făcut dumnezeu prin şi în Duhul dumnezeiesc, fără a înceta să fie om, prin sufletul conştient. Totuşi Duhul nu intră în constituţia omului cum intră sufletul în constituţia lui. Duhul e transcendent omului, şi totuşi întreg omul e ridicat în planul Duhului, ridicat din planul vieţii naturale. Dar omul e, chiar în planul natural, o fiinţă prin excelenţă paradoxală sau minunată. Gura omului vorbeşte cuvinte pline de sens, cum nu vorbeşte gura animalului, dar fiziologic gura lui rămâne gură animalică, care înghite mâncare şi scoate sunete. Dacă omul e prin excelenţă o fiinţă paradoxală, de ce nu s-ar realiza în el până la capăt paradoxul după care aspiră? De ce n-ar deveni om sau fiinţă cuvântătoare îndumnezeită? Omul îndumnezeit dovedeşte funcţii noi pentru toate mădularele sale, care nu rezultă din natura omului. Şi totuşi subiectul acestor funcţii rămâne omul şi le simte întrucâtva în calitatea lui de om şi, ca atare, rămâne într-o legătură de fiinţă cu ceilalţi oameni, cum a rămas chiar şi Hristos Însuşi.

ridicat pe cel ce zăcea”[474]. Iar cel mişcat într-o mişcare veşnică de Duhul Sfânt[475] s-a făcut o vietate sfântă[476]. „Omul are, odată ce Duhul S-a sălăşluit în el, vrednicie de proroc, de apostol, de înger, deşi e pământ şi cenuşă”[477].

99. *Această vieţuire are multe înţelesuri din pricina înălţimii ei.*

De aceea, dumnezeieştii Părinţi laudă şi slăvesc această vieţuire cu multe şi felurite numiri. Au numit-o cunoştinţă, făptuire de laudă şi vedere bună a ţintei, rugăciune deasupra oricărei lărgimi[478], trezvia minţii, lucrare înţelegătoare, lucrul veacului viitor, petrecere îngerească, vieţuire cerească, purtare dumnezeiască, ţara celor vii, vedere tainică, ospăţ duhovnicesc, rai îndumnezeit, cer, Împărăţia cerească, Împărăţia lui Dumnezeu, întuneric supraluminos, viaţă ascunsă în Hristos (*Coloseni* 3, 3), vedere a lui Dumnezeu şi îndumnezeire, ceea ce e cu totul mai presus de fire şi cele asemenea acestora.

Acestor dumnezeieşti Părinţi urmând şi noi, cei ce convieţuim cu tina şi cu lutul, cu gândurile, cu cuvintele şi cu faptele rele şi necurate, ne-am străduit să împlinim, iubite, cererea ta cu sârguinţă. Ba, precum ai cerut, nu ne-am îngreunat să spunem chiar şi cele peste măsura noastră, datorită, precum am spus şi în introducere, dragostei tale şi poruncii Părinţilor. Dar povăţuitorul acestei vieţuiri întocmai cu a îngerilor este Cuvântul şi Fiul lui Dumnezeu, prin iconomia şi întruparea Sa, ca şi bunăvoirea Tatălui Celui fără de început şi

---

[474] Neaflat.

[475] Viaţa veşnică e, pe de o parte, o odihnă veşnică, pentru că e o rămânere în acelaşi Dumnezeu nesfârşit, şi nu o trecere de la un nivel mărginit la altul; pe de alta, e o mişcare veşnică, pentru că niciodată nu se ajunge la marginea lui Dumnezeu, la săturarea de iubirea Lui nesfârşită. Sunt respinse aici platonismul şi origenismul, cu teoria căderilor succesive din pliroma de sus, din cauza plictiselii.

[476] „Ζώον άγιον εγένετο”. Traducerea exactă ar fi: a devenit „animal sfânt”. Dar prin aceasta s-ar confunda omul cu „animalele sfinte” de la templele păgâne (de ex. „vaca sfântă” a hinduşilor). În afară de aceea, nu animalul simplu a devenit în creştinism „sfânt” şi „îndumnezeit”, ci „animalul cuvântător”, conştient, raţional, liber, deci omul. Numai omul îşi poate însuşi conştient sfinţenia, îndumnezeirea. Numai prin om se poate manifesta Dumnezeu vorbind, gândind. De aceea s-ar putea zice cel mult „animal cuvântător sfânt sau îndumnezeit”. De aceea şi Fiul lui Dumnezeu a luat firea omenească, sau firea animală cuvântătoare, nu firea animală simplă. De aceea traducem aici expresia greacă „animal sfânt” cu expresia „vietate sfântă”.

[477] Neaflat la Sf. Vasile cel Mare. Paradoxul e descris mai departe. Prin Duhul sălăşluit în sine, omul poate dobândi calitatea de Proroc înainte-văzător, de înger vestitor al voilor dumnezeieşti, deşi e pământ şi cenuşă.

[478] S-ar putea înţelege: rugăciune care cuprinde totul; dar şi rugăciune care părăseşte împrăştierea şi se îngustează la singurul nume al lui Iisus, căci acest nume cuprinde totul.

împreună-lucrarea Sfântului Duh.

100. *Învăţătură morală.*

Cu ajutorul şi cu harul lui Dumnezeu, trebuie să ne străduim şi să ne nevoim şi noi, după putere, ca să ne învrednicim de pe acum, ca de o arvună, de aceste daruri prea mari şi mai presus de fire, pentru ca nu cumva, din pricina trândăviei, să ne lipsim, vai, de ele; ceea ce dorim să nu fie.

Stându-ne, aşadar, iubiţilor, atâtea şi astfel de bunătăţi înainte, nu numai ca nădejdi şi ca făgăduinţe, ci în adevăr şi în fiinţă, încă de aici, să ne sârguim, să ne grăbim, să alergăm până ce avem timp să ne nevoim, ca şi noi să ne învrednicim de ele, printr-o mică şi vremelnică stăruinţă, dar cel mai mult prin darul şi harul lui Dumnezeu. „Căci ne sunt vrednice pătimirile vremii de acum de slava ce ni se va descoperi nouă” *(Romani* 8, 18), cum spune Pavel, propovăduitorul lui Dumnezeu. Mai bine zis, dacă ne sârguim, le vom afla, după el, încă de acum, ca o pârgă şi ca o arvună *(Romani* 8, 23). Căci dacă cei chemaţi dintr-o stare de jos la înrudiri şi părtăşii împărăteşti fac toate prin fapte, cuvinte şi gânduri ca să le dobândească, şi nu numai că nu mai pun adeseori niciun preţ nici chiar pe viaţa lor pentru astfel de slavă şi cinste, măcar că e curgătoare şi vremelnică, ba uneori îi duce şi la o totală pieire, şi nu la vreun folos, cum nu s-ar cuveni ca noi să lucrăm şi să ne străduim pentru părtăşia, şi nunta, şi unirea la care suntem chemaţi cu Dumnezeu, Împăratul şi Făcătorul tuturor împăraţilor, Care, singur, e nestricăcios şi rămâne pururea şi dăruieşte cinste şi slavă strălucită şi statornică celor ce sunt ai Lui? Şi nu numai atât, ci am primit şi puterea să ne facem fii ai lui Dumnezeu: „Că tuturor, zice, câţi L-au primit pe El, le-a dat putere să se facă fii ai lui Dumnezeu, celor ce cred în numele Lui” *(Ioan* 1, 12).

Le dă puterea. Nu ne atrage silnic şi nu ne sileşte împotriva voii noastre. Căci puterea înarmează pe cei ţinuţi în tiranie de cel ce-i tiranizează, ca să vindece răul cu rău. Dar pe noi ne cinsteşte cu vechea vrednicie a stăpânirii de sine, ca să fie binele săvârşit întru totul cu bunăvoirea şi harul Său, dar să ni se socotească drept ispravă a străduinţei şi sârguinţei noastre.

Şi Acela, măcar că e Dumnezeu şi Stăpân, a făcut totul din partea Lui, căci pe toţi ne-a făcut la fel şi, de asemenea, pentru toţi a murit, ca pe toţi să-i mântuiască deopotrivă. Dar ne-a rămas nouă să ne apropiem, să credem, să ne însuşim ceea ce ne-a dat, să slujim cu frică, cu sârguinţă şi cu iubire Iubitorului de oameni şi purtătorului de grijă Stăpân, Care ne-a iubit pe noi aşa de mult, încât şi moarte a voit să sufere de bunăvoie pentru noi, şi încă moarte de ocară. Iar aceasta, ca să ne izbăvească pe noi de tirania diavolului şi vrăjmaşului atotrău, şi să ne împace cu Tatăl şi Dumnezeu, şi să ne facă moştenitori ai lui Dumnezeu şi împreună-moştenitori ai Lui, lucrul cel mai minunat şi mai fericit.

Drept aceea, să nu ne înstrăinăm pe noi, printr-o mică şi scurtă trândăvie

şi negrijă şi prin vreo mincinoasă plăcere de orice fel, de atât de mari şi de multe bunătăţi, răsplătiri şi bucurii. Ci să facem şi să înfăptuim toate şi, de trebuie, să nu cruţăm nici însăşi viaţa pentru El, cum a făcut El pentru noi, deşi e Dumnezeu, ca astfel să ne învrednicim şi de darurile de aici, şi de toate darurile şi cununile. Pe care fie să le dobândim noi toţi, prin bunăvoirea şi harul Lui, al Preabunului, Milostivului şi Domnului şi Dumnezeului şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos, Care atât S-a smerit pe Sine pentru noi şi răsplăteşte celor ce se smeresc, de pe acum, în chip lucrător şi bogat cu harul Lui mai presus de fire şi îndumnezeitor. Că Lui I se cuvine toată slava, cinstea şi închinăciunea, împreună cu Cel fără de început al Său Părinte şi cu împreună-veşnicul şi Preasfântul şi de viaţă făcătorul Său Duh, acum şi pururea şi în veacurile nesfârşite ale veacurilor. Amin.

CALIST PATRIARHUL

ALE PREAFERICITULUI CALIST PATRIARHUL

Capete despre rugăciune

1. De voieşti să afli adevărul, urmează pilda cântăreţului la chitară. Căci acela şi-apleacă în jos capul şi, aţintindu-şi auzul la cântare, mişcă pana cu mâna. Şi îndată, coardele lovindu-se între ele, chitara scoate cântarea, iar cântăreţul saltă de dulceaţa cântării.

2. Să-ţi fie, iubitorule de osteneală şi lucrătorule al viei, limpede pilda şi să nu te îndoieşti. Căci luând aminte, ca un cântăreţ la chitară, la adâncul inimii, vei vedea cu uşurinţă ceea ce cauţi, pentru că sufletul răpit de iubire la culme nu se mai poate întoarce la cele dinapoi. „Că s-a lipit, zice prorocul David, sufletul meu de urma Ta” (*Psalm* 62, 8).

3. Înţelege, iubitule, prin chitară inima; prin coarde simţirile[1], prin pană mintea, care mişcă cu pricepere desăvârşită simţirea prin pomenirea lui Dumnezeu. Din această mişcare se iveşte în suflet o plăcere negrăită, iar mintea curată face să se arate razele dumnezeieşti[2].

4. De nu vom închide simţurile trupului, nu va izvorî în noi apa săltătoare pe care a făgăduit-o Domnul samarinencei. Că, cerând aceea apa simţită, a aflat înlăuntrul ei apa săltătoare a vieţii (*Ioan* 4, 14). Pentru că, precum pământul are prin fire apa şi în acelaşi timp aceasta curge din el, la fel şi pământul inimii are prin fire această apă săltătoare şi izvorâtoare. Ea e ca lumina părintească pe care Adam a pierdut-o prin neascultare[3].

---

[1] Simţirile inimii, nu cele trupeşti. E de remarcat această asemănare a rugăciunii lui Iisus cu o cântare. Rugăciunea e o cântare şi de aceea produce o bucurie, căci ea nu e numai repetarea numelui lui Iisus, ci o scufundare în toată lumea nesfârşită de înţelesuri, de iubire şi de dulceaţă, cuprinsă în El. Ea e o mişcare în această lume de armonii şi de aceea e mereu nouă. Inima vibrează de această armonie şi mintea gustă nuanţele ei.

[2] Mintea însăşi se luminează de plăcerea ce se iveşte în inimă, căci plăcerea e plină de un sens. Aşa se întâmplă şi cu cântăreţul la chitară. Bucuria cântării se reflectă în ochii lui ca o lumină: „Asta e ceea ce am căutat!”. Lumina minţii şi simţirea s-au unificat, cum s-au reunificat mintea şi inima. Nu există lumină adevărată fără bucurie, precum nu există plăcere superioară fără lumină. Plăcerea oarbă e o plăcere inferioară, nedeplină.

[3] Aici bucuria lăuntrică, unită cu lumina, e simbolizată ca o apă săltătoare, deci vie, nestătută, mereu nouă. Ea e atât de unită cu lumina, că e numită ea însăşi lumină. Căci viaţa aceasta lăuntrică e deschidere spre sensul suprem al existenţei. În ea însăşi e sensul suprem al existenţei. Ea ţâşneşte din inimă nu numai pentru că e unită cu mintea, sau cu înţelegerea, ci şi pentru că inima curată deschisă spre sens e deschisă spre sensul şi spre viaţa dumnezeiască nesfârşită. Inima a devenit prin curăţia ei străvezie; aşa cum e deschisă cu sinceritate spre oameni, e deschisă şi spre Dumnezeu,

5. Precum izvorăşte apa dintr-un izvor nesecat, aşa izvorăşte şi apa vie şi săltătoare din suflet. Aceasta fiind sălăşluită şi în sufletul lui Ignatie, l-a făcut să zică: „Nu este în mine foc iubitor de materie, ci apă lucrătoare şi grăitoare”[4].

6. Asemănatu-s-a trezvia fericită şi de trei ori lăudată, mai bine zis înţelegătoare, a sufletului cu apa ce saltă şi izvorăşte din adâncul fără fund al inimii[5]. Şi, pe de o parte, apa ce ţâşneşte din izvor umple izvorul însuşi; pe de alta, apa ce saltă de acolo, din inimă, şi care, aşa zicând, mişcându-se, e pururea mişcată prin Duhul, umple întreg omul dinlăuntru de rouă dumnezeiască şi de Duh, iar pe cel din afară îl face arzător[6].

7. Mintea care s-a curăţat de cele din afară şi şi-a supus simţirile în

---

suprema Persoană iubitoare. Pentru aceasta e însă de trebuinţă ca omul să nu fie prea alipit prin simţuri de lucrurile dinafară, prea captat de plăcerile și interesele trupești, pe care doreşte să le satisfacă prin ele. Ochiul închis spre cele dinafară se deschide spre cele nesfârşite, care vin în valuri în raza înţelegerii.

[4] Apă grăitoare se numeşte aşa fie pentru că făcea pe Sf. Ignatie Teoforul să vorbească, fie pentru că era Însuşi Duhul Sfânt care grăia. Ea saltă cum saltă înţelegerea de la alte şi alte cuvinte, dovedind viaţa neîntreruptă şi totuşi mereu nouă.

[5] Însăşi trezvia sau veghea la cele dinlăuntru este o apă izvorâtoare din adâncul inimii, scufundat în abisul nesfârşit al lui Dumnezeu. Căci veghea aceasta e activă, este un scafandru în oceanul tot mai adânc. Fiind ea însăşi vie, e ea însăşi mereu nouă, hrănitoare, cu alte şi alte înţelegeri pe care le primeşte din Dumnezeu. E greu să desparţi această veghe de conţinutul ei mereu nou. Într-un fel, e ea însăşi întreţinută de adâncul inimii, susţinută de el.

[6] Apa aceasta a vieţii şi a luminii, sau a bucuriei şi a înţelegerii, pe de o parte e mişcată de Duhul Sfânt, deci de dincolo de om; pe de alta, se mişcă ea însăşi, fiind mişcată de Duhul, adică omul simte că se mişcă el însuşi în planul înţelegerii şi al bucuriei. Libertatea Duhului nu stânjeneşte libertatea omului, ci o sporeşte. Subiectul dumnezeiesc se întâlneşte cu subiectul omenesc şi-l face ca el însuşi să primească mişcarea şi să şi-o însuşească. Apa aceasta îi umple inima ca pe un izvor din care sau prin care izvorăşte; dar umple şi toate facultăţile şi simţirile lăuntrice ale omului, iar pe omul dinafară îl umple de căldură în toate comunicările lui. E înfăţişată în aceste capete o viziune abisală şi liberă a inimii, sau a omului. Omul e subiect de posibilităţi nesfârşite, pentru că îşi are rădăcinile în Dumnezeu, pentru că e deschis Subiectului nesfârşit dumnezeiesc. Dumnezeu, nesfârşit în viaţa şi în înţelesurile Lui, poate comunica omului mereu ceva nou din ele, iar omul şi le poate însuşi, experiindu-se pe sine ca subiect nesfârşit în aceste posibilităţi ce-i vin din legătura cu Dumnezeu, dar şi le însuşeşte el însuşi, în mod liber. Omul se poate ruga neîncetat, pentru că în rugăciunea sa e deschis vederii lui Dumnezeu cel nesfârşit. Termeni ca πύρινος (arzător cu trupul), αείβλυτος (pururea ţâşnitor, pururea ţâşneşte), accentul pus pe Duhul etc., arată că autorul acestor capete, ca şi al scrierii mai largi *Despre rugăciune* care urmează, dacă nu e identic cu unul din cei doi Xanthopoli care au scris *Cele o sută de capete,* în care sunt la fel prezenţi aceşti termeni şi viziunea despre rolul preponderent al Duhului şi al caracterului abisal al inimii, a cunoscut scrierea aceea sau, invers, aceia au cunoscut-o pe aceasta.

întregime, prin virtutea cu fapta, rămâne nemişcată ca şi osia cerului, privind spre adâncul inimii ca spre centru[7]; şi stăpânindu-şi capul priveşte acolo, având ca nişte sonde razele înţelegerii, care scot de acolo înţelesurile dumnezeieşti şi supun toate simţirile trupului.

8. Nimeni din cei neintroduşi, sau care au nevoie de lapte (*1 Corinteni 5,* 2), să nu se atingă de astfel de lucruri oprite, până n-a venit timpul. Pe unii ca aceştia, care au căutat înainte de vreme cele proprii unui anumit timp şi s-au sârguit să intre într-un părut liman al nepătimirii cum nu se cuvine, Sfinţii Părinţi i-au socotit că fac un lucru nebunesc şi nimic mai mult. Căci e cu neputinţă să citească o scrisoare cel ce nu cunoaşte încă literele.

9. Ceea ce se mişcă, de pe urma nevoinţei, de către Duhul dumnezeiesc în suflet face inima senină şi strigă: „Avva, Părinte!” *(Galateni* 4, 6)[8]. Aceasta e fără chip şi fără formă, dar nouă ne dă un chip prin strălucirea luminii dumnezeieşti şi o formă cuvenită, odată cu aprinderea Duhului dumnezeiesc[9].

10. Mintea care s-a curăţat prin trezvie uşor se întunecă, dacă nu se desface cu totul de ocuparea cu cele din afară prin pomenirea continuă a lui Iisus[10]. Iar cel ce a unit făptuirea cu contemplarea[11] (cu gândirea la Dumnezeu), prin păzirea minţii, nu e abătut de zgomote, nu se clatină (de

---

[7] Mintea care s-a curăţat de impresiile dinafară şi şi-a făcut simţirile supuse, obişnuindu-le să slujească numai virtuţilor deprinse prin fapte statornice (înfrânare, răbdare, hărnicie pentru slujirea iubitoare a altora, smerenie etc.), şi-a deschis privirea spre adâncul inimii, care se adânceşte în adâncul nesfârşit al lui Dumnezeu şi izvorăşte mereu înţelesuri însoţite de bucurie din nesfârşitul dumnezeiesc, străveziu prin el. De aceea, nu se mai mişcă din această privire, ci rămâne nemişcată în mişcările sale ca axa cerului între aştri, sau ca un spaţiu interplanetar rămas acelaşi între planete. Dar mintea rămâne nemişcată numai pentru că priveşte în acelaşi adânc. Dar în alt fel se afundă tot mai mult în privirea lui.

[8] Starea de linişte, sau de simţire a lui Dumnezeu, vine după nevoinţe îndelungate ale omului, dar din Duhul Sfânt. Nici nevoinţele singure, nici Duhul Sfânt singur nu o produc. Că e o simţire adevărată a lui Dumnezeu şi că e de la Duhul se arată în faptul că omul simte trebuinţa să strige: „Avva, Părinte!”.

[9] Lucrarea ce se mişcă în suflet de la Duhul Sfânt e fără formă, căci tot ce e dumnezeiesc e mai presus de formă. Dar dă fiinţei noastre o formă, adică o face bună, liniştită, bucuroasă, o umple de iubire filială etc. Când lucrarea dumnezeiască atinge o făptură, îi dă acesteia o formă, desigur o formă spirituală, dacă are în ea spirit sau suflet.

[10] Trezvia curăţă mintea de toate chipurile celor dinafară, pentru că ea constă propriu-zis în atenţia exclusivă la Iisus, sau la Dumnezeu. Dar deplin se curăţă numai dacă încetează cu totul de a se mai ocupa cu plăcere cu chipurile celor din afară, ocupându-se continuu cu pomenirea lui Iisus.

[11] Mintea nu poate fi ţinută în pomenirea lui Iisus numai prin efort intelectual, ci trebuie pus în acord cu acesta efortul practic de a nu mai căuta păcatele prin plăceri, ci de a păstra curăţia minţii prin fapte bune, curate.

tulburări, având sau neavând vreun înţeles). Căci sufletul rănit de dragostea lui Hristos urmează Acestuia ca unui fraţior[12].

11. Se poate întâmpla că cei ce petrec în lume pot opri patimile şi săriturile de la una la alta sau se pot opri din gândirea la ele, după cuvântul: „Opriţi-vă şi cunoaşteţi" (*Psalm* 45, 10). Dar e cu neputinţă să le şteargă sau să le desfiinţeze. Viaţa pustnicească le poate însă dezrădăcina cu totul.

12. Dintre apele săltătoare, una are o mişcare mai iute, alta, liniştită şi mai zăbavnică. Cea dintâi nu poate fi tulburată cu uşurinţă pentru repeziciunea mişcării. Dacă e tulburată pentru puţin timp, uşor se curăţă iarăşi, având o astfel de mişcare. Dar curgerea încetinindu-se, apa se face foarte mică şi nu numai că se şi tulbură uşor, dar aproape că rămâne nemişcată. Ea are nevoie atunci de o curăţire din nou, ca să zicem aşa, de o nouă punere în mişcare[13].

13. De cei începători, sau aflători pe treapta morală, sau făptuitoare, demonul se apropie prin zgomote nearticulate sau şi articulate. Celor de pe treapta vederii (contemplării) le înfiripă formele unor năluciri, încât li se pare că se colorează aerul ca lumină; alteori li le înfăţişează pe acestea şi ca foc, ca printr-o făgăduinţă potrivnică să amăgească pe ostaşul lui Hristos.

14. De voieşti să afli cum trebuie să te rogi, priveşte la sfârşitul luării-aminte şi al rugăciunii, şi nu vei rătăci. Căci acest sfârşit este, iubitule, străpungerea continuă, zdrobirea inimii, iubirea faţă de aproapele. Iar contrariul este, în chip vădit, gândul poftei, şoapta bârfelii, ura faţă de aproapele şi toate cele asemenea acestora[14].

---

[12] Sufletul e mireasa din Cântarea Cântărilor. „Fraţiorul" e mirele de acolo ce bate la uşă (*Cântarea Cântărilor* 5, 2).

[13] Apa săltătoare din inimă, sau din Duhul Sfânt prin inimă, e viaţa de bucurie şi de înţelegere mereu nouă din oceanul nesfârşit al vieţii dumnezeieşti. Aceasta, deşi implică o statornicire a privirii minţii în inimă şi prin transparenţa ei în Dumnezeu, e totuşi mişcătoare prin înaintarea la noi şi noi înţelesuri şi bucurii în oceanul dumnezeiesc şi în comuniunea cu Persoana purtătoare a Lui. Când mişcarea aceasta e plină de atenţie vie, când valuri noi de înţelesuri se revarsă în minte, ea nu poate fi tulburată de chipurile venite dinafară şi din ispitele care o cheamă spre plăcerile ce-i pot fi oferite de ele. Dar, când această mişcare a minţii în noile înţelesuri şi bucurii ce-i vin prin inimă lâncezeşte, ea poate fi tulburată uşor de chipurile din afară şi oprită cu totul.

[14] Oricât s-ar părea că omul duhovnicesc e cel ce se adânceşte în inima sa şi în vederea lui Dumnezeu prin ea, cu ocolirea celor dinafară, semnul adevăratei vieţi duhovniceşti se vede, pe de o parte, în zdrobirea inimii pentru poftele egoiste satisfăcute şi pentru relele făcute, iar, pe de altă parte, în iubirea faţă de aproapele. Propriu-zis, nu ieşirea din legătura cu cele dinafară e cerută, ci curăţia, bunătatea pusă în legăturile cu oamenii.

ALE SFÂNTULUI CALIST PATRIARHUL

Capete care au lipsit[1]

15. *Raiul de care se vorbește este chipul omului.*

Precum cele arătate sunt chipuri ale celor nearătate ale omului, așa și raiul preafrumos, sădit de Dumnezeu cu înțelepciune la răsărit în Eden *(Facerea* 2, 8), este chip al omului dinlăuntru. Acesta are ca pământ inima sa, ca pomi, pe care are să-i sădească cu voia, mintea lui zidită după chipul lui Dumnezeu, vederile și înțelesurile dumnezeiești cu privire la Dumnezeu și lucrările vrednice de Dumnezeu, care sunt multe și felurite și au și o înfățișare felurită, și o mireasmă duhovnicească, ba voi adăuga că dau și o hrană, o desfătare și o plăcere. Astfel, inima hrănește „Edenul” acesta în chip firesc și are în sine spre plăcere și bucurie vădită cele dumnezeiești. Edenul văzut e sădit la răsăritul soarelui văzut, pentru că soarele văzut e chipul soarelui cugetat. Deci inima e sădită spre luminile cunoștinței soarelui cugetat. Căci inima, după Părinți, lipsită de lumina cunoștinței nu poate produce înțelesuri și gânduri dumnezeiești, și lucrări vrednice de Dumnezeu, și nu se poate umple deplin de vederi dumnezeiești mai simple și mai desăvârșite, ca să fie un rai nou și mai presus de lume[2]. Dar nici fără ape nu e rai și nu poate produce

---

[1] Sunt capetele despre rugăciune care lipsesc în ed. I a *Filocaliei* de la Veneția, cum se spune pe coperta vol. IV, ed. a III-a. Dar ele sunt ale aceluiași Calist Patriarhul ca și cele anterioare, fiind numerotate în continuare. Textul din *Filocalia* greacă, după care am făcut traducerea, e destul de alterat din punct de vedere gramatical și sintactic în multe pasaje.

[2] Inima omului, ca Eden lăuntric, e sădită spre răsăritul soarelui, sau al minții, care o luminează și-i dă putere să rodească. Dar acest soare spiritual omenesc își primește lumina de la cel dumnezeiesc. Acesta e izvorul a toată lumina. De acolo răsare lumina minții omenești. Soarele dumnezeiesc e văzut întâi de mintea omului, sau se reflectă în ea, și din ea se răsfrânge asupra inimii omului. Numai de aceea se poate numi și mintea omului soarele spiritual din om, ca chip și oglindă a Soarelui dumnezeiesc. Dar mintea în starea ei naturală nu e despărțită de inimă; de aceea, nici de Soarele dumnezeiesc. Acesta, precum prin minte își comunică lumina, prin inimă își comunică căldura iubirii. Și precum mintea comunică inimii lumina primită de la Soarele dumnezeiesc, așa inima comunică minții iubirea primită de la același Soare. De aceea, numai amândouă, ca doi ochi îmbinați, prind viața dumnezeiască, dat fiind că lumina adevărată e și iubire, și iubirea adevărată e și lumină. E așa cum în lumea aceasta soarele văzut și pământul numai împreună ajung la rodire. Propriu-zis, rodul iese din pământ, dar numai sub lumina soarelui, iar soarele, dacă nu luminează un pământ, nu-și împlinește rostul de a pricinui rodirea acestuia. Inima neluminată rodește numai porniri de proastă calitate, iar lumina minții, dacă nu întâlnește o inimă iubitoare, rămâne aridă, abstractă, fără efect bun în viața omenească. Tot acest cap este închinat de altfel puterii de viață făcătoare a Duhului Sfânt, care învioreată ca o apă pământul

pomi frumos împodobiţi şi roditori, precum se cuvine.

De aceea, în raiul din Eden se vede ţâşnind din mijlocul lui un izvor care se împarte, precum se scrie, în patru începuturi (de râuri) şi adapă faţa pământului (*Facerea* 2, 6), iar în om, ca izvor de apă vie, se află mişcarea de viaţă făcătoare a Sfântului Duh, despre care Domnul a zis: „Apa pe care Eu voi da-o lui se va face lui izvor de apă” (*Ioan* 4, 14) vie în inimă, ţâşnind în chip minunat ca dintr-un Eden şi împărţindu-se în înţelepciune, cumpătare, dreptate şi bărbăţie, ca cele patru începuturi din care se naşte toată virtutea în chip dumnezeiesc[3]. De aceea s-a şi spus în continuare că prin acest râu se adapă toată faţa pământului, sau a inimii, cu lucrarea spre creşterea, spre odrăslirea şi spre producerea roadelor alese ale virtuţilor dumnezeieşti.

Minunat, dulce şi fericit lucru este a înţelege şi cele ce sunt cuprinse în izvorul care închipuie mişcarea şi lucrarea Duhului viu, care ţâşnea, precum s-a spus, în chip mai presus de fire din mijlocul inimii. Izvorul nu este din firea pomilor sau a pământului. Pentru că, în acest caz, el nu ar fi ajuns să adape toţi pomii atât de numeroşi şi să-i îngroaşe şi să-i crească nu puţin; căci el era unul, iar pomii erau mulţi şi atât de deosebiţi între ei, că unii dintre ei aveau însuşiri potrivnice, unii fiind mai uscaţi, alţii mai umezi, unii mai fierbinţi, alţii mai răcoroşi. Spre toţi aceştia, atât de deosebiţi între ei, se mişcă, precum am spus, acel izvor unic şi de un singur fel, lucrând cât se poate de mult împreună cu toţi. Iar împărţindu-se în patru începuturi, pricinuieşte în fiecare om cele ce ţin de el.

Nu este propriu firii noastre, fie că s-ar gândi cineva la virtuţi, fie la cunoştinţă şi la înţelegerea (vederea) ce ţine de ea, nici inimii noastre, iluminarea dumnezeiască mai presus de fire şi mişcarea şi lucrarea Celui de

---

inimii.

[3] Aici se spune mai direct că, aşa cum mintea îşi primeşte lumina de la Soarele dumnezeiesc (de la Logos), aşa inima îşi primeşte puterea de rodire a celor bune, sau apa, de la Duhul Sfânt. Râul apei care face inima roditoare se spune că ţâşneşte din însăşi inima omului (din pământul Edenului), dar tot aşa de clar se spune că el e râul Duhului Sfânt. El e în fond râul iubirii, căci virtutea care o produce prin cele patru braţe ale apei culminează în iubire. Iubirea aceasta în mers spre actualizare lucrează prin cuminţenie, cumpătare, dreptate şi bărbăţie. Se afirmă limpede aici că virtuţile sunt roadele Duhului Sfânt, sau ale conlucrării Duhului Sfânt cu străduinţele noastre. Şi nu se poate o mai accentuată afirmare a împreunei-lucrări dintre firea omenească şi puterea dumnezeiască în general. Firea noastră nu e deplină fără alimentarea ei din partea lui Dumnezeu cu lumină şi cu iubire, prin minte şi prin inimă. Dar mintea şi inima au şi ele rolul lor în activarea luminii şi iubirii de la Dumnezeu. Lumina şi iubirea devin ale omului prin primirea lor de către minte şi inimă; ele se fac omeneşti prin faptul că se comunică omului, prin mintea şi inima lui. Omul e, într-adevăr, o fiinţă creat-necreată, teandrică, paradoxală, minunată. Edenul e ţinut în frumuseţea şi rodnicia lui de Soarele dumnezeiesc şi de ploaia cerească.

viață făcător. Ci aceasta s-a dăruit după har credincioșilor, dar țâșnește continuu dinlăuntrul inimii, fiind în mod minunat un singur izvor, dar împărțit în chip vădit în patru începuturi, sau virtuți egale, cum am spus mai înainte; și acestora, și tuturor celor ce urmează din ele le ajută cât mai mult apa cea una.

Căci, întrucât e Duh, conlucrează cu înțelepciunea; întrucât e cunoștință, ajută celui ce se împărtășește de dreptate; se numește iarăși cumpătare și putere, ca Unul ce este acestea și Se arată de departe astfel și Se face împreună-lucrător spre cumpătare și bărbăție. Iar Sfântul Pavel și prorocul Isaia sunt martori foarte tari despre Duhul ca împreună-lucrător spre iubire și înțelepciune. Cel dintâi spune de-a dreptul că iubirea lui Dumnezeu s-a vărsat în inimile noastre prin Duhul Sfânt dat nouă *(Romani* 5, 5). Iar Isaia numără, între cele șapte lucrări ale Duhului, duhul înțelepciunii *(Isaia* 11, 2).

Dar Duhul e nu numai împreună-lucrător cu iubirea, ci se face și duh al râvnei, ce pare într-un mod oarecare opus iubirii. Căci iubirea acoperă, cum s-a spus, mulțime de păcate (*1 Petru* 4, 8). Dar râvna ajunge și la mustrări, și uneori și la ucideri. Iar aceasta ar putea-o spune și marele proroc Ilie, prieten al lui Dumnezeu, care a trecut prin sabie pe atâția preoți ai rușinii (3 *Regi* 18, 40); și mai înainte, Finees, care a spintecat pe Madianita împreună cu israelitul *(Numerii* 25, 8); iar înainte de aceștia, însuși Marele Moise, dătător al Legii vechi, care adeseori din râvnă a predat morții pe mulți, ba chiar pe unii dintre bărbații din neamul său.

Între cele ce sunt de făptuit, lucrul cel mai însemnat este cunoștința, iar în cele de contemplat, neștiința cea mai presus de minte[4]. Iar acestea, fără Duhul adevărului și fără Duhul cunoștinței în suflet, nu se pot săvârși și dobândi cum se cuvine[5].

---

[4] Nu poți face nicio faptă cum trebuie fără cunoștință. Dar nu cunoști nimic cum trebuie, fără să-ți dai seama de taina care persistă în tot ce cunoști. Nu poți cunoaște o persoană în ceea ce are ea propriu, fără să intuiești în ea ceea ce nu se poate defini. Nu poți să-ți dai seama de ceea ce este Dumnezeu, dacă nu simți taina Lui mai presus de toate definițiile în care te silești să-L prinzi. Neștiința aceasta e mai presus de tot ce cunoști, e mai presus de minte. Deci nu există făptuire oarbă și nici cunoștință adevărată lipsită de taină, de neștiință mai presus de cunoaștere. Astfel, nu se poate face o despărțire clară între făptuire și cunoștință, dar nici între cunoștință și necunoștință. Chiar prin necunoștință se cunoaște ceva. Cunoștința împreunată cu recunoașterea tainei, îmbogățită prin sesizarea tainei, însoțită de respectul tainei, e la baza oricărei făptuiri drepte.

[5] Nu poți avea cunoștința îmbinată cu neștiința superioară, adică intuirea adevărată a realității, fără Duhul adevărului, care e în același timp Duhul cunoștinței și al tainei, sau al neștiinței mai presus de cunoștință și prezentă în cunoștință. Numai Duhul te ajută să cunoști ceea ce poți deveni și deci să și făptuiești în acest scop; dar tot numai El face să ți se deschidă sufletul pentru ceea ce e mai presus de cunoștința ce se poate

Atât bucuria inimii, cât şi întristarea opusă bucuriei sunt în mod vădit roade ale Duhului[6]. Căci auzi Scriptura zicând că „roada Duhului este bucuria" (*Galateni* 5, 22), dar şi că Dumnezeu dă unora duh de căinţă plină de străpungere *(Romani* 11, 8). Şi, ca să spun pe scurt, după Sfinţii Părinţi, atâta putere are Sfântul şi de viaţă Făcătorul Duh, că El conlucrează şi la cele ale virtuţii, dar şi la dispoziţiile văzute opuse între ele, cum am zis, că Scriptura Îl numeşte pe El şi foc, şi apă, care sunt cu totul opuse între ele.

Îl numeşte astfel pentru ajutorul dat de Duhul la toate bunătăţile şi frumuseţile din suflet şi pentru lucrarea Lui de viaţă făcătoare şi întăritoare în toate acestea. Pentru aceasta şi numeşte Scriptura acest izvor când la singular, când la plural. Mântuitorul I-a zis şi El atât izvor, cât şi râuri. De aceea se şi împarte începutul (de râuri) şi înaintează în toate virtuţile[7]. Şi întregul se face ca un suflet de fire nouă al sufletului, care se împărtăşeşte de El. Căci îi dă acestuia o viaţă mai presus de fire, şi îl mişcă spre toate cele ce trebuie făcute şi spre cele ce se petrec, şi îl desăvârşeşte precum se cuvine. Eu presupun că şi piatra, care a fost lovită de toiagul legiuitorului Moise şi a izvorât mai presus de fire râuri de apă *(Ieşirea* 17, 6), este inima împietrită din pricina învârtoşării. Din aceasta, când Dumnezeu o loveşte, rănind-o şi străpungând-o, în loc de toiag cu cuvinte puterea Duhului scoate, mişcând-o în chip fericit, pâraie de viaţă făcătoare, ajutând-o astfel spre toate faptele mari şi potrivite, făcând vii, am putea zice o singură apă după fire, pe cei mulţi şi nesfârşiţi care se împărtăşesc de ea. Minunată cu adevărat este această piatră care, fiind purtată de o singură căruţă[8], a răspândit, izvorând din ea, apă cât au putut să poarte milioanele şi nenumăratele căruţe. De unde are ea această putere atât de mare şi în ce pământ umed se aşază, ca să o poarte?[9]

---

exprima. Şi mai ales în intuirea a ceea ce nu putem defini ne dăm seama că cunoştinţa adevărului întreg nu e de la noi, nu e din efortul nostru.

[6] În sentinţa anterioară şi în aceasta, ca şi în unele următoare, autorul se foloseşte de paradox, sau de trăsături opuse, în caracterizarea Duhului. De fapt, realităţile spirituale omeneşti, însă mai ales cele produse de Duhul, sau viaţa dumnezeiască însăşi, nu se pot cuprinde în formule unilaterale. Ele sunt atât de bogate şi de complexe, că trebuie să ne folosim de termeni contradictorii pentru a le reda în oarecare grad.

[7] Cele patru virtuţi înaintează sau cresc şi în acelaşi timp se ramifică în alte virtuţi, în toate virtuţile.

[8] Sfântul Duh Se revarsă în suflet şi îl face, din învârtoşat, viu.

[9] E numită aşa inima purtată de un singur trup, de trupul lui Hristos, dar şi de trupurile atâtor oameni care au răspândit din inima lor apa Duhului Sfânt, sau apa credinţei. Aceasta e Tradiţia vie: inimile purtătoare şi răspânditoare ale apei Sfântului Duh. Nu prin cărţi s-a ţinut Tradiţia vie, ci prin inimi. Cărţile au fost mărturie acestei lucrări de transmitere vie. Aceasta e contribuţia factorului uman la păstrarea şi transmiterea Tradiţiei vii. Inima e înviorată prin apa Duhului, dar ca să poată fi

Şi cu mult mai minunat lucru este, pentru cei ce gândesc, cum vasul inimii, atât de mic, purtat într-un trup şi el atât de mic, răspândeşte, ţâşnind neîncetat, atâta nesfârşit de apă milioanelor de duhuri şi nesfârşitelor trupuri, ca să vieţuiască? De unde-i este inimii această apă, şi încă aşa de multă, că întrece orice număr? Duhul, cu adevărat, cum a spus Însuşi Adevărul, unde voieşte acolo suflă, şi glasul Lui îl auzi, dar nu ştii de unde vine şi unde merge *(Ioan* 3, 8). De fapt. El suflă pururea[10].

Dacă, deci, ne-am învrednicit de atâta cinste de la Dumnezeu, ca să avem putinţa să sădim în noi, imitând pe Dumnezeu, raiul dumnezeiesc, necunoscut cu simţurile din afară, dar cunoscut cu mintea, rai mai presus cu mult decât cel dinainte, potrivit celor spuse, şi care ne dă o mare fericire şi e mai presus de orice înţelegere a celui ce n-a pătimit această sfinţită vrednicie, să ne dăruim cu evlavie şi cu dreaptă credinţă de la început liniştirii, prin porunci, şi prin aceasta lui Hristos, Dumnezeu Cel în Treime. Iar rămânând astfel, cu vederea care adună cugetările şi înţelesurile mai înainte spuse, ba şi învăţăturile despre Dumnezeu, şi le sădeşte pe acestea în inimă ca în Dumnezeu, să-L înduplecăm prin rugăciunea cuvenită să lase Duhul Lui, cu tot ce este în El, în noi şi să izvorască în noi înţelesuri dumnezeieşti şi mai presus de lume, cărora le poţi spune şi râuri. Căci „cel ce crede în Mine, zice, precum a spus Scriptura, râuri de apă vie vor curge din inima lui. Iar aceasta a spus-o, zice ucenicul iubit, despre Duhul, pe Care aveau să-L primească cei ce vor crede în El” *(Ioan* 7, 38-39). A Lui fie slava în vecii vecilor, Dătătorului celor mai presus de minte!

16. *Despre darul Duhului Sfânt.*

Priveşte darurile lui Dumnezeu, Care nu se căieşte de ele, şi harurile Celui necuprins, şi te bucură de minunea cea făcută cu cel ce s-a împotrivit lui Dumnezeu. Socoteşte cele pe care le face Dumnezeu în Adam, cel întâi zidit, şi cele mai înalte, pe care le face pe urmă în noi. Suflă în Adam, ca suflare de viaţă, harul Duhului de viaţă făcător, şi aşa s-a făcut Adam om desăvârşit; căci s-a făcut „spre suflet viu” *(Facerea* 2, 7), şi nu spre suflet simplu. Căci nu e suflet al omului Duhul lui Dumnezeu, ci spre sufletul care viază duhovniceşte. Pentru că Duhul Sfânt al lui Dumnezeu Se face cu adevărat suflet sufletului

---

înviorată trebuie să aibă şi ea o capacitate pentru aceasta. Trebuie să fie capabilă de simţire, de dăruire în iubire către Dumnezeu şi către semeni.

[10] Aceasta asigură dăinuirea Bisericii până la sfârşitul lumii: faptul că Duhul suflă pururea. El nu poate să nu sufle. Însuşi începutul suflării Lui de la începutul lumii, şi în mod reînnoit şi deplin din Hristos, e o suflare pentru de-a pururi. El are în Sine forţa suflării neîncetate. Acestei suflări neîncetate şi de-a pururi îi corespunde succesiunea neîncetată de inimi care se cer după această suflare şi apă a Duhului, ca să-şi întărească năzuinţele naturale de iubire de semeni, şi după izvorul iubirii care e Dumnezeu.

care vieţuieşte cum trebuie să vieţuiască sufletul cuvântător (raţional) şi de chip dumnezeiesc.

Dar nerămânând Duhul lui Dumnezeu împreună cu sufletul, sau din nefericire depărtându-Se, s-a pierdut şi chipul dumnezeiesc al vieţii, demn de sufletul raţional, şi s-a introdus din nenorocire cel al dobitocului sau al fiarei. Căci fără Dumnezeu nu putem face nimic din cele cuvenite, deci fără a fi în Duh şi în Hristos, cum a spus Hristos (*Ioan* 15, 5). De aceea s-a făcut Adam om fără lipsuri, adică întreg, întrucât nu s-a făcut simplu „spre (cu) suflet”, ci „spre suflet viu”, când a suflat Dumnezeu în el „suflare”, ca să fie „viaţă” în sufletele cuvântătoare[11].

Drept aceea, această suflare a lui Dumnezeu, suflată, cum s-a zis, în Adam, până ce a fost în el, nu puţină slavă şi strălucire de chip dumnezeiesc pricinuia celui părtaş de ea. Ca urmare, el se purta faţă de lucruri cu putere străvăzătoare şi proorocească şi era împreună-creator cu Dumnezeu[12], sau un al

---

[11] Duhul Sfânt nu se face însuşi sufletul omului. În acest caz, omul ar fi una cu Dumnezeu în înţeles panteist, şi păcatele săvârşite de om ar fi ale lui Dumnezeu Însuşi, sau nu s-ar mai putea face o deosebire între bine şi rău. Dar fără o prezenţă şi o lucrare a Duhului dumnezeiesc în sufletul omenesc, acesta n-ar putea duce o viaţă conformă cu raţiunea lui. Căci omul are în sufletul lui o raţiune şi o libertate, dar ele nu pot funcţiona în modul deplin cerut de ele decât în unire cu Dumnezeu, decât adăpându-se din apa vie a Duhului dumnezeiesc. E ceva analog cu faptul că omul are plămâni, sau ochi, dar fără aerul pe care plămânii trebuie să-l respire, fără lumina pe care ochii trebuie să o vadă, nici plămânii, nici ochii n-ar putea pune în lucrare cum trebuie capacitatea lor. Omul e făcut pentru o viaţă de comuniune nu numai cu semenul său, ci şi cu Dumnezeu. El e o floare, dar floarea are nevoie de soare şi de ploaie ca să crească şi să-şi pună în valoare toată frumuseţea şi rodnicia virtuală a ei. Omul e o fiinţă cuvântătoare virtual, dar trebuie să aibă cu cine vorbi ca să pună în valoare această capacitate. Şi vorbirea lui cea mai serioasă e cea pe care o are cu Dumnezeu, deci şi gândirea, sau raţiunea sa, în funcţia ei cea mai serioasă. De aceea, sufletul raţional sau cuvântător al omului devine cu adevărat „viu”, sau se pune în lucrare numai prin suflarea Duhului în el. De aceea s-a suflat în om lucrarea Duhului, în vederea „sufletului viu”. Numai astfel omul a putut realiza cu adevărat toate potenţele lui minunate.

[12] Până ce Adam a păstrat în el suflarea Duhului, suflare de viaţă dătătoare tuturor potenţelor lui, el se mişca între lucruri cu o mare putere de pătrundere, văzând, dincolo de suprafaţa lor organizatorică, raţiunile lor în Dumnezeu şi pe Dumnezeu Însuşi. De asemenea, el avea puterea de a prevedea cum se vor desfăşura lucrurile, pentru că ştia că se vor desfăşura conform cu marea lui forţă de a le transfigura, de a le face străvezii în frumuseţea relevatoare a adâncimii lor nesfârşite, tainice şi mult grăitoare, în Dumnezeu. De asemenea, ştia cum se vor dezvolta relaţiile între oameni: pline de bunăvoinţă, de delicateţe, de iubire, de comunicativitate mereu nouă. Avea putere proorocească, pentru că era împreună-creator cu Dumnezeu al formelor lucrurilor, ascunse în adâncurile lor.

doilea dumnezeu după har. Iar prin aceasta Îi făcea plăcere şi lui Dumnezeu, Făcătorului mai presus de înţelepciune al tuturor, cu vederile şi prorociile prea strălucite ale lui[13].

Dar, pentru că şi-a plecat genunchiul şi a căzut, prin greşeală, sub neascultarea cea atotrea, Sfântul Duh Cel de viaţă făcător depărtându-Se, iar el nemaiînţelegând să păzească mărimea unei vrednicii aşa de mari, s-a apropiat cu adevărat de dobitoacele neînţelegătoare şi s-a făcut asemenea lor (*Psalm* 48, 12). Astfel s-a depărtat în chip inconştient şi jalnic de scopul dumnezeiesc, consimţind cu întunericul prea înfricoşător şi nemaiavând, din pricina golirii vădite, nimic din darul mai presus de fire al acelei suflări insuflate lui de Dumnezeu.

Dar, când a venit vremea îndurărilor lui Dumnezeu, Acesta a trimis pe Cuvântul Său, ca să ne tămăduiască pe noi de stricăciunile noastre (*Psalm* 106, 20). Iar Cuvântul poartă pe Duhul unit prin fire cu El, Care luminează şi face vădită dumnezeirea Cuvântului[14], sau, dacă doreşte cineva să spună altfel, puterea Lui, despre care s-a spus prin prorocul David, în mărturisirea lui către Dumnezeu, că e pentru toată omenirea: „Trimis-ai lumina Ta şi adevărul Tău, acestea mă vor călăuzi pe mine la muntele cel sfânt al Tău, la cunoştinţa

---

[13] Lui Dumnezeu Îi place să fie cunoscut de altă minte, fie ea chiar creată, în înţelepciunea şi puterea Lui arătată în creaturi, dar deschisă prin creaturi în adâncimile ei nesfârşite şi în revelări mereu noi. Îi place ca cineva să prevadă împreună cu El bunătăţile ce le va descoperi neîncetat, aşa cum unui tată îi place ca fiul lui să ştie că el îi va face în viitor mereu alte şi alte daruri şi, prin aceasta, să-şi împrospăteze şi sporească mereu iubirea faţă de el.

[14] Duhul luminează şi face vădită dumnezeirea Cuvântului în mod continuu, până la sfârşitul lumii, pe măsura creşterii înţelegerii omeneşti şi a apariţiei a noi şi noi împrejurări, care îşi cer explicarea, în dezvoltarea istorică a omenirii. Astfel, pe de o parte, Revelaţia s-a încheiat în Hristos, căci tot nesfârşitul dumnezeiesc ne e dat în El, în forma umană. Pe de altă parte, acest nesfârşit e scos la iveală de Duhul Sfânt în mod continuu şi succesiv. Duhul nu ne face cunoscut ceva ce nu e dat în Hristos, nu ne duce la o Revelaţie care nu e dată în Hristos. Domnul a spus: „El dintr-al Meu va lua şi va vesti vouă” (*Ioan* 16, 14). Revelaţia s-a încheiat în Hristos, dar conţinutul ei se scoate la iveală, se explicitează, se însuşeşte neîncetat de către oameni, dar nu numai prin oameni, ci şi prin lucrarea dumnezeiască a Duhului Sfânt. Această călăuzire prin Duhul conduce, pe de altă parte, omenirea spre statura bărbatului desăvârşit, care este Hristos, nu dincolo de El. Hristos e „muntele” spre care călăuzeşte Duhul Sfânt pe oameni. E o călăuzire spre deplina sălăşluire a lor înlăuntrul lui Hristos, în comorile de cunoştinţă, de bunătate, în cămările nesfârşit de bogate ale Împărăţiei Sale, pline de El. Acesta e dinamismul Revelaţiei. Şi aşa trebuie înţeleasă şi Tradiţia. Nimic din ceea ce e dat în Scriptură şi în definiţiile Bisericii, rămase fidele Apostolilor, nu se schimbă, dar se adânceşte, se scoate la iveală, se asimilează tot mai mult din bogăţia ei nesfârşită cuprinsă în Scriptură şi chiar în acele definiţii. Pe de altă parte, toată puterea Duhului e din Hristos pentru toate generaţiile de oameni.

unitară şi preaînaltă a Ta şi la sălaşurile *(Psalm* 42, 3) şi vederile slavei Tale". La acestea fiind călăuzită mintea purtătoare de Dumnezeu şi urcând şi sălăşluindu-se în acestea, ajunge mai presus de cele văzute, apropiindu-se în oarecare fel de Dumnezeu Cel preaînalt. Odată ce a venit deci Cuvântul adevărat al lui Dumnezeu, purtând în El prin fire, în calitate de Cuvânt Sfânt al lui Dumnezeu, pe Duhul Sfânt, le este dat, ca urmare, tuturor care au primit prin credinţă Sfântul Cuvânt al lui Dumnezeu să primească îndată şi pe Sfântul Duh, Care Se află în chip neîndoielnic de-a pururea împreună cu Cuvântul; le este dat nu numai prin suflare în faţă, cum L-a primit mai înainte Adam de la Dumnezeu Tatăl şi mai pe urmă ucenicii lui Hristos prin suflarea lui Hristos *(Ioan* 20, 22), ci deodată, în chip nevăzut, ca o suflare *(Fapte* 2, 2) a Duhului ce suflă în chip vădit harul Duhului. Ca atare, cei ce se împărtăşesc de El văd, în chip înţelegător, Duhul ţâşnind din ei pururea, asemenea unui izvor, şi luminându-i. Prin aceasta le dă să vadă cu mintea, în chip minunat, cele date lor prin naşterea din nou şi li se fac cu putinţă de cunoscut şi de însuşit cele ale slavei dumnezeieşti[15]. Şi prin împărtăşirea mai presus de fire de Duhul, prin har, mintea se face în întregime văzătoare, în chip tainic, a unor mari bunătăţi. Şi, înaintând prin statornicul ajutor al harului, ajunge la străvederi şi mai înainte cunoaşteri prin luminarea Duhului şi urcă astfel în planul lui Dumnezeu, văzând unirea ipostatică mai presus de minte a firii dumnezeieşti înfăptuită cu firea omului şi revărsarea Duhului peste toate[16]. E o unire şi o revărsare pe care nu a văzut-o astfel Adam, căci încă nu ajunsese părtaş firii dumnezeieşti şi cu adevărat dumnezeu prin lucrare.

17-18. *Despre lucrarea dumnezeiască şi cea omenească şi despre pace.*

---

[15] Duhul li se dă celor ce cred în Hristos odată cu harul Botezului. Dar după ce Se sălăşluieşte în ei prin har obiectiv, cu toată bogăţia Lui de slavă şi de bunătăţi, Duhul îi face să vadă acestea treptat şi să şi le însuşească subiectiv. Intrăm prin Duhul într-un dialog de fapte şi înţelesuri cu Hristos, cum Se află Duhul într-un dialog din veci cu Fiul, sau Fiul prin Duhul, într-un dialog veşnic cu Tatăl.

[16] Credem că nu e vorba de unirea ipostasului firii dumnezeieşti cu firea omenească, înfăptuită în Hristos, ci de unirea firii dumnezeieşti, ipostaziată în Persoanele dumnezeieşti, cu firea omenească, ipostaziată în persoanele omeneşti, adică de unirea ipostasurilor sau Persoanelor dumnezeieşti cu ipostasurile sau persoanele omeneşti. În această unire persistă în existenţă şi ipostasul sau ipostasurile omeneşti, cum nu se întâmplă în Hristos, unde locul ipostasului omenesc îl ia ipostasul Cuvântului. E o unire între Persoana dumnezeiască, sau între Persoanele dumnezeieşti, şi cele omeneşti, ajunse şi ele la o unire între ele aproape asemenea unirii între Persoanele treimice. E o unire maximă, dar în care nu se pierde nicio persoană omenească. Această unire se înfăptuieşte prin deplina revărsare a Duhului peste toate. Căci până nu se uneşte omul cu toate prin Duhul, nu se poate uni nici cu Dumnezeu deplin, rămânând în el şi un sentimental despărţirii.

Să privim, după puterea noastră, deosebirea între lucrarea Duhului Sfânt şi cele ce ţin de ea şi lucrarea naturală a noastră şi cele ce îi aparţin ei. Vom vedea îndată că nu e cu putinţă ca noi să fim în pace numai prin lucrarea noastră naturală. Căci pacea este roada adevărată a Duhului, ca şi iubirea şi bucuria adevărată; este roada adevărată a Lui, pentru ca cei părtaşi de El să se poarte cu îndelungă-răbdare şi cu blândeţe şi să fie în întregime plini de bunătate şi să facă parte şi celor apropiaţi din bogăţia Lui.

Nicio lucrare naturală a noastră nu e despărţită, de la sine, de vreo pornire sufletească, fiind mişcarea vreunei părţi a iuţimii. Dar nici fără voinţă nu se mişcă vreo lucrare a noastră. Iar voinţa în cel făptuitor atârnă de poftă, precum în cel văzător (contemplativ), de dorinţă. De aceea, în nicio lucrare naturală a noastră nu pot fi stinse pofta şi mânia, dacă vrea să se împlinească precum se cuvine.

Lucrarea mai presus de fire a Sfântului Duh în inimă nu-şi are însă naşterea nicăieri în fire, ci este o arătare neînţeleasă în cei miluiţi de El. De aceea, ea se mişcă, sau, ca să spun altfel, se aprinde, în chip vădit, fără să vrem. Pentru aceasta nu are nevoie de nimic din ale noastre, câte sunt de trebuinţă pentru lucrare, fie că ai numi-o luminare, fie arătare a Duhului. Ea are nevoie numai ca cel părtaş de ea să o privească fără tulburare în inima sa şi să se desfete mai presus de fire.

De aceea, lucrarea dumnezeiască, neavând nevoie deloc nici de voinţă, nici de vreo pornire naturală spre a se pune în mişcare, e vădit că pofta şi mânia rămân nelucrătoare şi nemişcate în ea. Şi, ca să spunem pe scurt, partea pasională a sufletului (mânia şi pofta) zace aruncată şi nelucrătoare, lucrând din inimă în chip mai presus de fire numai suflarea Duhului de viaţă făcător. Iar mintea se bucură şi e vie. De aceea, priveşte spre Dumnezeu în pace şi seninătate şi cu toată nepătimirea şi cu tot sufletul, aşa cum se cuvine[17]. În

[17] E o analiză şi o concluzie demnă de remarcat a cauzelor şi efectelor lucrării omeneşti şi ale celei dumnezeieşti. Când se mişcă în noi o lucrare bună fără o poftă inferioară şi fără mânie, e semn că e de la Dumnezeu, sau de la Duhul Sfânt. Şi atunci avem o bucurie curată de ea. Prin această bucurie ne-o însuşim, dar constatăm totuşi că nu e de la noi. Iar bucuria e a minţii. Ea simte şi viaţa cea nouă arătată în suflet. Partea pasională a sufletului, sau iuţimea (mânia) şi pofta, se află într-o stare de nelucrare. De aici, pacea cu care mintea contemplă pe Dumnezeu şi se bucură de lucrarea Duhului din suflet, care a dus la nelucrare, sau la nepătimire, partea lui pasională. Nepătimirea este astfel o stare de pace, nepasională, care dă putinţa minţii să contemple netulburată pe Dumnezeu, sau chiar şi taina semenilor săi şi a lucrurilor, taină ascunsă tot în Dumnezeu. Dacă în scrierile duhovniceşti anterioare se afirma simplu necesitatea curăţirii de patimi şi a dobândirii nepătimirii pentru ca mintea să poată contempla pe Dumnezeu, aici se explică trebuinţa ca înseşi puterile pasionale ale sufletului să devină nelucrătoare în acest scop, şi modul cum se poate ajunge la aceasta.

această stare sufletul se află într-o legătură iubitoare cu Dumnezeu, având ca izvor al luminării şi al întinderii spre El pe Duhul, de Care se împărtăşeşte în chip fericit din Dumnezeu. Şi astfel, priveşte spre Dumnezeu, deoarece a ajuns la cunoştinţa negrăitei şi mai presus de lumină frumuseţi dumnezeieşti şi iubeşte pe Dumnezeu, Cel mai presus de frumuseţe, şi se bucură cât nu se poate spune, căci cunoaşte pe Tatăl şi moştenirea Domnului, Cel atât de nesfârşit, de nehotărnicit şi de necuprins, iar acum, şi pe Domnul Însuşi pentru negrăita milă dumnezeiască. Ca urmare, încearcă o pace minunată, văzându-se pe sine, datorită harului, nelipsit în niciun fel de binele cel mai înalt şi mai presus de minte. Iar iuţimea (mânia), potrivit celor spuse, nelucrând, datorită lucrării Mângâietorului ce se mişcă de Sine, îndelunga-răbdare, blândeţea, împreună cu cea mai mare bunătate sunt în stările ce călăuzesc, potrivit cu ele, purtarea sufletului, dat fiind că ele sunt roadele Sfântului Duh *(Galateni* 5, 22), care se împărtăşesc celor miluiţi[18]. Dimpotrivă, duhul rătăcirii şi al minciunii, deşi pare să se mişte în suflet fără voinţa şi pornirea celui părtaş la el, nu face nici partea pasională să se liniştească, ci o mişcă şi mai mult, şi nu pune în lucrare nici iubirea faţă de Dumnezeu, sau bucuria, sau pacea. Căci minciuna e fără rânduială şi schimbăcioasă şi cu totul străină de pacea şi de seninătatea cea după Dumnezeu.

Minunat eşti, Doamne, lumină lină a păcii minunate, supraodihnitoare, iubită, minunată prin fire, care bucuri pe cei mulţi, strălucitoare la culme! Mă minunez, Atotputernice, Stăpâne Sfinte, că cel de care te-ai atins prin atingeri negrăite, pentru nesfârşita Ta bunătate, mai trăieşti sieşi, şi nu Ţie (2 *Corinteni* 5, 15), Celui mai presus de fiinţă, Vieţii de viaţă făcătoare şi Izvorului tuturor bunătăţilor şi frumuseţilor. Căci dacă femeia aceea, numai pentru că s-a atins de Tine, ba nici de Tine, ci numai de veşmântul Tău, Mântuitorule, mai bine zis nici măcar de veşmântul Tău, ci numai de ciucurele lui, şi încă pe ascuns, totuşi s-a slobozit îndată de o viaţă atât de bolnavă *(Matei* 9, 21-22) şi a primit în chip minunat o viaţă sănătoasă, ce poate să se întâmple, Împărate, aceluia, şi ce viaţă poate primi acela de care Tu, Mântuitorule, Te atingi, din bunătate şi în chip vădit, prin atingeri dumnezeieşti negrăite, ca să împlineşti în chip minunat mila Ta cu el? Ştim că, atingându-Te cu mâna de soacra lui Petru, s-a stins fierbinţeala ei şi, dobândind sănătate deplină, îndată s-a sculat şi slujea Ţie plină de uimire *(Marcu* 1, 30-31) şi bucurie. Dar atingerea aceea s-a întâmplat femeii o singură dată şi de din afară, căci s-a făcut cu mâna. Dacă deci aceea, pentru ceea ce s-a spus, a dobândit o sănătate atât de deplină, ce ar trebui să se petreacă cu cei de care Te-ai atins nu o dată, ci mereu, noaptea şi ziua, şi aceasta nu din afară, ci în cămara inimii cea mai dinăuntru, cu cea mai mare iubire de suflet şi întărindu-i pe ei în chip vădit în cele ce li se întâmplă şi

[18] Blândeţea, bunătatea, pacea se sălăşluiesc în suflet datorită faptului că iuţimea lui e pusă în nelucrare. Ele sunt deci în mod precumpănitor roadele Duhului Sfânt.

mângâindu-i în cele ce au nevoie şi făcându-le zeci de mii de bunătăţi? Cum deci, Preaînalte, unii ca aceştia vor trăi loruşi, şi nu mai degrabă în întregime Ţie, aşa cum se cuvine? Mai bine zis, cum, chiar vieţuind numai Ţie, nu s-ar socoti pe ei nenorociţi şi nu şi-ar pleca ei capetele smeriţi în faţa celor ce i-ar vedea că încetează măcar pentru scurt timp să-şi arate recunoştinţa pentru un astfel de minunat ajutor dat lor prin harul Tău? Slavă Ţie, cu adevărat Preaslăvite, Cel ce slăveşti pe cei smeriţi cu cugetul şi-i faci atât de slăviţi, pentru că, îndatorându-i cu multe şi nesfârşite bunătăţi prin darurile cele negrăite, i-ai făcut şi mai smeriţi cu cugetul. Pentru că, dându-le harul, Te afli înrădăcinat în chip minunat în inima lor, ca a unora ce au fost slăviţi. Că Tu Însuţi ai spus limpede, Înţelepciunea lui Dumnezeu: „Am prins rădăcini în popor slăvit, mai mult decât tot ce se poate închipui. Pentru aceea, m-am înălţat ca un cedru din Liban” (*Isus Sirah* 24, 14) în inimă, „ridicându-mă peste cele de jos”, adică pământeşti, „la înălţime, sau pe muntele dumnezeiesc”, ajungând la înălţimea înţelesurilor dumnezeieşti. Şi mai zice: „Ca un terebint am întins ramurile mele”, se înţelege în cei ce „am prins rădăcini” prin harul Duhului[19]. „Şi ramurile mele sunt ramuri ale slavei şi ale harului” (*Isus Sirah* 24, 19). Spus-am tot adevărul, Însuţi Adevărule, adevărurile de la Sine-Ţi, Doamne. Pentru aceasta sufletul curat şi ales Ţie, ca o mireasă[20], a dorit foarte să şadă cu curăţie sub umbra Ta. Şi îndată a şi ajuns sub umbră. Arată-Ţi rodul Tău, care o îndulceşte cu bogăţie, nu în chip simplu, ci în gâtlejul ei.

Căci nu ajung toţi în chip simplu şi deodată la dulceaţa lui Dumnezeu cu simţirea lor. Departe de aşa ceva. Că atunci când zice „mandragora a împrăştiat mireasmă de aromate şi ca o smirnă aleasă a răspândit bunul miros” (*Cântarea Cântărilor* 7, 13), nu o face aceasta pentru toţi. Şi aceasta o va arăta Sfântul Pavel zicând că „unora Unul şi Acelaşi S-a făcut mireasmă a vieţii spre viaţă, iar altora, miros de moarte spre moarte” (2 *Corinteni* 2, 16). La fel şi dulceaţa dumnezeiască, iar de vrei să zici, şi slava lui Dumnezeu, văzută odată

---

[19] Precum se poate spune că Dumnezeu a prins rădăcină în cei ce-L iubesc, aşa se poate spune că şi ei au prins rădăcini în Dumnezeu. Ba se poate spune aceasta chiar mai mult. Căci Dumnezeu îi hrăneşte pe ei cu viaţă adevărată. Prinzând rădăcini în infinitatea lui Dumnezeu, sau tot mai adânc în infinitatea Lui, cresc ei înşişi la infinit în înţelegerea, în viaţa lor, în roadele ce le aduc. Dar şi Dumnezeu, prinzând rădăcini în ei, Îşi arată în ei tot mai mult din infinitatea vieţii Lui şi din rodirea Lui în ei. Chiar înrădăcinarea lui Dumnezeu cel nesfârşit în om, creând o comunicare intimă între El şi om, face ca în concret omul să nu mai trăiască înlăuntrul unor margini, ci în nesfârşirea dumnezeiască, participând la ea. În ambele formulări se arată valoarea nesfârşită ce o acordă Dumnezeu omului, perspectiva veşnicei creşteri a acestuia în Dumnezeu, fără a înceta să rămână totuşi om prin natura lui şi prin culoarea ce o dă conţinutului primit din Dumnezeu. Înrădăcinarea aceasta reciprocă şi-a atins suprema adâncime şi s-a făcut pentru veci în Iisus Hristos.

[20] Reamintim că sufletul e în limba greacă de genul feminin (ψυχή).

cu aceasta, nu se lasă prinsă de toţi, ci numai de unii pentru simţirile lor înţelegătoare[21].

Aceştia sunt cei ce se nevoiesc cu liniştea şi care, prin împărtăşirea vădită de bunăvoinţa dumnezeiască, au dobândit Duhul de viaţă făcător şi luminător[22]. Şi, îndeobşte, ea se face simţită, pe cât e cu putinţă, celor curaţi cu inima[23].

De multă cinste s-ar învrednici viaţa zgomotoasă, necurată şi în chip vădit nepărtaşă de Duhul, dacă ar primi şi ea slava lui Dumnezeu şi mireasma, şi dulceaţa Lui întru simţirea sufletului. Dar nu se întâmplă aceasta, nu se întâmplă! De aceea se cere fuga de lume, însingurarea ce-i urmează, liniştirea, viaţa în retragere, purtarea virtuoasă, trezvia, rugăciunea cu luare-aminte şi toate câte aparţin celor ce se pocăiesc în chip desăvârşit. Acestea se cer pentru ca să dea loc în suflet bunătăţii nemărginite a dragostei dumnezeieşti şi ca aceasta să se aplece, potrivit înseşi dorinţei ei, cu iubire de oameni, şi Dumnezeu să Se sălăşluiască în sufletul ce-L caută cu osteneală şi să Se facă, din mila Sa minunată, un duh cu sufletul, înrădăcinându-Se în adâncul inimii şi de acolo să lumineze în chip minunat; şi să crească ca un arbore şi să se ridice la înălţime şi să se lărgească în ramuri ale minţii şi să dea roade duhovniceşti ca: iubirea, bucuria, pacea, îndelungă-răbdarea, bunătatea, blândeţea *(Galateni* 5, 22) şi alte zeci de mii de bunătăţi, hrănind cu acestea pe cel părtaş de El. Dacă judeci cum trebuie cele ce se petrec, îţi vei închipui câtă simţire a slavei, a bunei miresme şi a dulceţii va intra în suflet din roade încă necunoscute ale Duhului de viaţă făcător şi luminător. Pentru aceasta, cu adevărat fericiţi sunt cei curaţi cu inima din cunoaşterea virtuţilor, că aceia vor

---

[21] Am mai spus aceasta: termenul de „simţire înţelegătoare” sau de „simţire a minţii”, atât de mult folosit de Sf. Părinţi, înseamnă înţelegere şi experienţă în acelaşi timp, sau trăire în ambianţa unei prezenţe spirituale şi aflarea unui sens al ei. Înţelegi o persoană când trăieşti în ambianţa ei, când îţi devine interioară şi-i devii interior. E ca o „pipăire” spirituală a vieţii spirituale a celuilalt, a stărilor, a intenţiilor, a specificului lui sufletesc, concomitentă cu o „înţelegere” a lui. Unii au această „simţire înţelegătoare” mai mult, alţii mai puţin, alţii aproape deloc. Cei din urmă fac impresia unor orbi spirituali, asemenea unora care sunt lipsiţi de simţul gustului, al mirosului, al auzului. Ei fac impresia unor spirite tocite, tâmpite. De obicei, cei ce au „simţirea înţelegătoare” ascuţită pentru semeni o au şi pentru prezenţa tainică a lui Dumnezeu.

[22] Chiar această „simţire înţelegătoare” a prezenţei tainice şi spirituale a lui Dumnezeu şi a semenilor are caracterul unei iluminări. E o iluminare produsă de Duhul Sfânt, când e vorba de „simţirea înţelegătoare” a lui Dumnezeu.

[23] „Curăţia inimii” e o sensibilitate deosebit de delicată şi de fină a omului eliberat de pornirile egoiste inferioare. Ea e proprie celor care nu au mintea umplută de tot felul de chipuri ale obiectelor şi de afecţiunea faţă de ele, sau de interese trupeşti şi lumeşti pentru ele, sau chiar pentru persoanele altora, privite ca instrumente de satisfacere a plăcerilor şi intereselor lor egoiste.

vedea pe Dumnezeu (*Matei* 5, 8), în viaţa viitoare mai deplin şi mai vădit, iar acum ca într-o arvună (*Efeseni* 1, 14), după *Scripturi,* după care nu numai văd şi vor vedea, ci vor şi trăi, în chip potrivit, cele mai presus de fire, şi le pătimesc din parte, şi se bucură încă de acum de ele în Hristos.

19. *Despre viaţa contemplativă (văzătoare); şi care sunt cele de care are nevoie numaidecât văzătorul; şi despre aceea că rugăciunea este a părţii văzătoare; şi că vederea (contemplarea) este socotită de Părinţi în loc de rugăciune.*

Viaţa contemplativă (văzătoare) este împreună-vieţuitoare şi prietenă neîncetată a sfinţitei rugăciuni. Iar amândouă sunt odraslele cele mai pline de har şi îndumnezeitoare ale sufletului. Pentru aceea, sunt fapte cu totul nedespărţite ale sufletului purtat de Dumnezeu şi lucrat de Dumnezeu după rânduială. Din pricina celor spuse, vederea şi rugăciunea sunt atât de unite între ele, încât Părinţii spun în chip unitar despre amândouă că sunt faptă şi contemplare (vedere) a minţii. Căci spune Sfântul Isaac: „Fapta minţii, în lucrarea ei subţire, stă în ocupaţia cu Dumnezeu, şi în stăruinţa în rugăciune, şi în cele ce-i urmează. Ea se săvârşeşte în partea poftitoare (a sufletului) şi se numeşte vedere (contemplare)”[24].

Avem aici un semn al unităţii, mai mult decât al unirii amândurora, adică al rugăciunii şi al vederii (contemplaţiei)[25]. Pentru aceea şi adaugă acelaşi că „vederea (contemplaţia) curăţă lucrarea iubirii sufletului, care este o dorire firească ce limpezeşte partea înţelegătoare a sufletului”. E vorba de o lucrare a părţii contemplative (văzătoare) a sufletului, adică de rugăciune şi de vedere (contemplare)[26]. De aceea spune şi Sfântul Maxim: „Mintea nu poate fi

---

[24] Neaflat. Vederea spirituală (contemplarea) o înfăptuieşte mintea tot prin partea poftitoare a sufletului, ca şi vederea sensibilă, pentru că în vedere e un dor de a vedea, de a cunoaşte. Desigur însă că, în vederea spirituală, pofta sufletului e ridicată la un nivel spiritual, încât se poate spune, pe de altă parte, că pofta, înţeleasă ca poftă inferioară, a încetat. Pofta se extinde pe toate nivelele fiinţei umane, de la nivelul trupesc la cel spiritual.

[25] Între rugăciune şi vedere (contemplare) nu e numai o unire ca între două lucrări, ci o unitate, prin faptul că au devenit o singură lucrare. Sufletul, când se roagă intens lui Dumnezeu, Îl „vede” (contemplă), şi, invers, când Îl „vede” (contemplă), se roagă neîmprăştiat. Nu poate face una fără alta.

[26] Iubirea adevărată curăţă mintea, ca să poată cunoaşte cu adevărat pe Dumnezeu. Unde nu e iubire, e egoism. Şi egoismul nu permite cunoaşterea şi înţelegerea adevărată a celuilalt şi, deci, nici pe a lui Dumnezeu. Dar, la rândul ei, vederea (contemplarea) lui Dumnezeu curăţă dorinţa naturii omeneşti de a-L iubi. Avem deci ordinea aceasta: a) contemplarea unită cu rugăciunea, întreţinută de poftă; b) iubirea curăţită prin contemplare şi rugăciune şi c) capacitatea minţii de a-L cunoaşte pe Dumnezeu, curăţită de iubire. Dar contemplarea unită cu rugăciunea, deşi sunt

curăţată fără convorbirea cu Dumnezeu şi fără vederea (contemplarea) Lui”[27]. Şi iarăşi: „Retragerea şi vederea (contemplarea) şi rugăciunea micşorează pofta şi pricinuiesc chiar încetarea ei[28]; şi partea cugetătoare a sufletului e pusă iarăşi în mişcare binecuvântată, îndreptându-se spre Dumnezeu prin vedere duhovnicească şi prin rugăciune”[29]. Şi iarăşi: „Întraripează-ţi cugetarea prin citire, prin vedere (contemplare) şi prin rugăciune”.

Astfel, vederea (contemplarea) e în toate o însoţitoare de mare trebuinţă a rugăciunii. Şi amândouă sunt o lucrare ce ţine de partea înţelegătoare sau, mai bine zis, cugetătoare (a sufletului) şi sunt de nedespărţit când mintea e condusă în chip sănătos. Ele se ajută una pe alta când cugetarea e sănătoasă şi stăruie în linişte, cu pricepere cunoscătoare[30]. De aceea Părinţii au numit mintea care se roagă fără lucrarea vederii (contemplării) pasăre neînaripată, ca una ce nu e în stare să se înalţe spre Dumnezeu cu simţirile minţii puse în mişcare, şi să se despartă cu totul de cele pământeşti, şi să se apropie de cele cereşti cu toată vigoarea sufletului[31]. După Sfântul Maxim, vederea (contemplarea) curăţă mintea, iar starea de rugăciune o înfăţişează goală (golită) lui Dumnezeu[32]. E vădit însă că aceasta o face rugăciunea prin vedere

---

întreţinute de poftă, ţin totuşi de partea contemplativă (văzătoare, cunoscătoare) a sufletului.

[27] Neidentificat. Contemplarea este totodată convorbire, întrucât este şi rugăciune. În convorbire nu vorbeşte numai omul, ci mai întâi vorbeşte Dumnezeu. Omul aude şi se simte obligat să răspundă; mai întâi se simte obligat să înceapă a răspunde, trecând la rugăciune. În această auzire se contemplă prezenţa lui Dumnezeu şi voia Lui. Aceasta curăţă mintea de pornirea păcătoasă de a se închide în ea însăşi.

[28] E vorba de altă poftă, de cea trupească.

[29] Contemplarea şi rugăciunea pun mintea în mişcarea cuvenită ei, prin care poate cunoaşte pe Dumnezeu, dezlegând-o de pofta inferioară, care o împiedică de la această mişcare firească a ei.

[30] „Vederea” (contemplarea) sau conştiinţa prezenţei lui Dumnezeu şi a legăturii cu El prin rugăciune e „concrescută” cu mintea sau cu cugetarea sănătoasă, sau viguroasă, ce stăruie în linişte şi o apără cu pricepere. Numai când e tulburată de tot felul de griji şi ispite lumeşti mintea, slăbind şi uitând de la sine în sensul rău al cuvântului, nu mai are limpede conştiinţa prezenţei lui Dumnezeu şi nici puterea să stăruie în legătura cu El prin rugăciune. De aceea efortul spre rugăciune şi spre limpezimea conştiinţei prezenţei lui Dumnezeu e şi metoda cea mai bună de însănătoşire a minţii, de refacere a capacităţii de a cunoaşte pe Dumnezeu ca realitate esenţială, prin stăruirea liniştită în contemplarea Lui.

[31] Firea minţii e să fie nu în mişcare continuă pur şi simplu, ci în mişcare de înălţare, asemenea unei păsări înaripate, nu unei vieţuitoare ce se târăşte pe pământ. Numai atunci e fericită şi intră în orizonturile largi, după care se doreşte.

[32] Acelaşi lucru îl spune Sf. Maxim, după înţeles, în *Capete despre dragoste,* III, 97, unde zice că mintea ia chipurile lucrurilor, dar ajungând în Dumnezeu devine fără formă, adică îşi regăseşte starea ei dezmărginită *(Filoc.* rom., II, p. 128). Iar în *Capete*

(contemplarea) minţii[33], pe care nu ar avea-o însă mintea dacă nu s-ar întinde spre vederea lui Dumnezeu pe cât este cu putinţă[34].

Curăţia minţii se arată, zice, în descoperirea tainelor[35]. Apoi, curăţia minţii este desăvârşirea petrecerii în vederea (în contemplarea) cerească, care se mişcă în afara simţurilor prin puterea duhovnicească a lumii de Sus, a minunilor fără număr[36]. De aceea, văzătorul se roagă într-un chip înalt, având înţelegerea curăţită prin ştiinţa contemplaţiei[37]. Căci datorită acestei curăţii el vede pe Dumnezeu, pe cât e cu putinţă, şi ajunge cu adevărat fericit, rugându-se.

20. *Despre: „Duh este Dumnezeu, şi cei ce se închină Lui se cade să se închine în duh şi adevăr” (Ioan 4, 24).*

„Duh este Dumnezeu, zice, şi cei ce se închină Lui se cade să se închine în duh şi adevăr” *(Ioan* 4, 24). A vorbit de închinători la plural, şi nu de închinător la singular. Iar aceasta e cât se poate de potrivit, odată ce voieşte „ca toţi să se mântuiască şi la cunoştinţa adevărului să vină” *(1 Timotei* 2, 4). Şi de fapt aceasta o voieşte Mântuitorul, Care a pregătit diferite locaşuri *(Ioan* 14, 2) spre bucuria celor ce se vor îndreptăţi. Aceasta o voieşte Îngerul marelui sfat, Cel ce din prisosinţa iubirii Sale de oameni întinde mâinile susţinătoare înţelepţilor, neînţelepţilor, celor slăbuţi la grai şi tociţi la înţelegere; Cel ce le dă tuturor oamenilor ajutorul mântuitor, care lucrează în chip împărţit şi în

---

gnostice, I, 83, spune că mintea nu se poate apropia de Dumnezeu decât „golită” de toate chipurile referitoare la El *(Filoc.* rom., II, p. 193). Despre vigoarea ce o dă minţii rugăciunea vorbeşte Sf. Maxim în *Capete despre dragoste,* II, 52 *(Filoc.* rom., II, p. 94). Iar despre zborul minţii spre Dumnezeu, înaripată de dragostea faţă de El, care o eliberează de toate legăturile cu lucrurile, vorbeşte în *Capete despre dragoste,* 1, 10 *(Filoc.* rom., II, p. 66). În multe capete arată că prin curăţirea minţii înţelege curăţia ei de legăturile pătimaşe cu lucrurile (de ex. *Capete despre dragoste,* I, 14, în: *Filoc.* rom., II, p. 67).

[33] Numai pentru că în rugăciune se trăieşte „vederea” lui Dumnezeu rugăciunea poate goli mintea de toate chipurile lucrurilor.

[34] În rugăciune e vedere. Dar numai dacă mintea, la rândul ei, se întinde spre vederea lui Dumnezeu, rugăciunea poate avea această vedere.

[35] Taina tainelor, taina care cuprinde toate tainele, e Dumnezeu. Mintea curăţită, golită de chipurile care o mărginesc, recăpătându-şi dezmărginirea, trăieşte în Dumnezeu Cel nemărginit şi înaintează în El fără sfârşit.

[36] Puterea lumii de Sus e puterea Duhului Sfânt. De aceea, numai prin puterea Duhului, primită de Sus, se mişcă mintea, în contemplarea ei, în lumea acestei puteri, săvârşindu-se cu ea minuni fără număr, a căror experienţă o trăieşte.

[37] Ştiinţa contemplaţiei este o ştiinţă practică, dobândită prin deprindere şi experienţă. În ea văzătorul şi-a curăţat înţelegerea, şi de aceea rugăciunea lui este înaltă.

multe feluri, după însuşirea şi voinţa fiecăruia, ba, aş adăuga, după puterea şi după învăţătura celui ce se lasă călăuzit spre Dumnezeu şi s-a hotărât, potrivit celor spuse, să se închine lui Dumnezeu. Căci se întâmplă uneori că cineva, chiar dacă are o fire bună, fiind lipsit de un învăţător, nu izbuteşte să ajungă la ţinta desăvârşită voită de Dumnezeu, iar alţii, dimpotrivă, deşi au un învăţător încercat în cele dumnezeieşti şi duhovniceşti, sunt împiedicaţi de slăbiciunea firii lor să urce spre desăvârşire. Dar şi unii, şi alţii, şi toţi la un loc pot, dacă voiesc, să se închine în duh şi adevăr lui Dumnezeu, fiecare după ceata în care e rânduit, sau după puterea, sau după darul ce-l are de la Dumnezeul tuturor. De pildă, cel neînzestrat, dacă umblă potrivit poruncilor şi credinţei, urmând cu smerenie celor încercaţi, e vădit că se închină cu adevărat lui Dumnezeu în duh şi adevăr. Pentru că Duhul este în credinţa care vorbeşte cu limpezime despre lucrurile dumnezeieşti şi nevăzute. Căci zice: „Cuvintele pe care Eu le spun vouă sunt duh şi viaţă” *(Ioan* 6, 63)[38]. Şi nu cred că e cineva atât de tocit la înţelegere, încât să vrea să deosebească poruncile minunate şi îndumnezeitoare ale Adevărului prin Sine, în oarecare fel, de adevăr[39].

Astfel, cel ce urmează, precum s-a spus, credinţei se închină în adevăr şi în duh lui Dumnezeu, Care îl învaţă pe el cele ale credinţei. Şi de aceea el poate fi numit făptuitor şi văzător[40]. Iar cel ce se ocupă cu cunoştinţa făpturilor şi a *Sfintei Scripturi* şi de la acestea e ridicat, după cuviinţă, ca de la ceea ce e văzut şi grăit, la Dumnezeu, cum e ridicat cineva de la trup la cele ale înţelegerii, e vădit că e urcat la duh şi, prin aceasta, nemijlocit, la ceea ce e mai presus de minte, adică la Dumnezeu, Adevărul mai presus de orice adevăr, şi se închină în chipul cel mai limpede în duh şi adevăr lui Dumnezeu[41]. La fel, cei ce cântă şi cei ce se roagă, dacă pricep înţelesul cuvintelor cântate şi stăruie în el, pe cât e cu putinţă, se închină lui Dumnezeu în duh şi adevăr. Căci sfinţitele cuvinte ale psalmilor şi ale rugăciunilor sunt în chip vădit duh şi adevăr[42]. Dar şi cel ce

---

[38] Duhul e în credinţa grăitoare despre Dumnezeu. Căci credinţa e de la Duhul, şi Duhul grăieşte prin ea omului.

[39] Adevărul nu e deosebit de Cel ce e Adevărul prin Sine, de Subiectul suprem al adevărului. Un adevăr care ar sta de sine, negândit de un Subiect personal, din care iradiază tot adevărul, nu poate fi cugetat. Nici cel mai simplu om nu poate să-şi închipuie aşa ceva. Iar văzând în adevăr pe Subiectul adevărului, el se închină lui Dumnezeu în adevăr, sau ca Celui ce este izvorul adevărului.

[40] Sunt cele două etape principale ale urcuşului duhovnicesc.

[41] Cine urcă de la cunoaşterea naturală la cea mai presus de fire urcă la planul Duhului. Dar acolo e şi Adevărul deplin.

[42] Înţelesul cuvintelor psalmilor şi rugăciunilor e duh şi adevăr, dar devine astfel în cel ce le rosteşte când le asimilează fiinţei sale, când şi le face în mod intim ale sale. Atunci el e în adevăr şi în Duh, căci prin ele nu numai că spune adevărul, ci face cunoscută şi puterea de viaţă care l-a umplut pe el (pe Duhul). Între adevăr şi Duh nu e despărţire, pentru că adevărul e viu, ca unul ce iradiază din Dumnezeu cel viu. Orice

s-a adunat în sine, prin împărtăşirea vădită de Duhul[43] şi prin înrâurirea Lui, şi cugetă pe Dumnezeu în lumina cunoştinţei în chip unitar şi fără vedere, se închină, de asemenea, lui Dumnezeu în duh şi adevăr într-un mod mai înalt[44]. Şi iarăşi, pe lângă acestea, cel ce oglindeşte în sine lumina slavei iconomiei lui Hristos, pe cât e cu putinţă, şi revărsarea următoare a Duhului lucrător şi mângâietor la cei credincioşi, pornită de la Tatăl prin Fiul, se închină şi el cu adevărat în adevăr şi în duh lui Dumnezeu, în Hristos Iisus.

21. *Despre rugăciune.*

„Cel ce învaţă pe om cunoştinţa Dumnezeu este" *(Psalm* 93, 10), precum s-a scris. Dar cum îl învaţă? Dându-i rugăciune într-o adiere sfântă a Duhului ce suflă pururea în cel ce se roagă[45]. Cu adevărat, această sfinţită rugăciune, fiind un dar mare al harului suprabun, se face învăţătoare celui ce a agonisit-o, slujind în chip limpede, ca un fel de oglindă, feţei sufletului[46]. În această oglindă mintea îşi vede limpede abaterile, rătăcirile, robirile, trândăviile şi înşelările; dar nu numai acestea, ci şi văzduhul curăţiei, lumina întinsă a

---

persoană e adevăr, dar e adevăr pentru că e vie. Aceasta e valabil infinit mai mult şi prin excelenţă pentru Persoana dumnezeiască, sau pentru Persoanele Sfintei Treimi unite după fiinţă.

[43] Numai prin Duhul se poate aduna cineva în sine. Oarecum omul însuşi îşi este transcendent sieşi, sau mai presus de natură, cunoscându-se numai în relaţie cu Dumnezeu, transcendenţa supremă.

[44] În privinţa făpturilor, în citirea *Scripturilor,* în cugetarea înţelesurilor cuvintelor rugăciunilor, mintea se desfăşoară şi se ridică la Dumnezeu, trecând pe rând de la una sau alta din puterile şi darurile Lui. Dar când mintea se adună din toate acestea („se înfăşoară"), cugetă la Dumnezeu ca la unitatea nesfârşită. Toate conţinuturile vieţii Lui sunt contemplate deodată în unitatea lor. Mintea se simte atunci scufundată în mod superior în adevărul Treimii personale, şi în Duhul sau în Puterea Ei ce se comunică omului.

[45] Cunoştinţa este pricinuită de rugăciune, căci rugăciunea însăşi este o adiere suflată de Duhul Sfânt în suflet. Deci cunoştinţa este contactul nemijlocit cu Dumnezeu, Care Se face prezent în fiinţa omului prin suflare. În rugăciune Se face cunoscut Dumnezeu, întrucât produce în suflet, prin prezenţa Lui, nevoia să I se adreseze. Dumnezeu Se face prezent în suflet ca partener de dialog.

[46] Rugăciunea dă cunoştinţă sufletului despre el însuşi, prin faptul că se face oglindă în care el însuşi se priveşte. Dar rugăciunea se face oglindă sufletului prin faptul că i-o ţine în faţă Dumnezeu, sau harul Duhului. Sufletul singur nu şi-o poate ţine. Rugăciunea, ca şi oglinda, are un suport obiectiv. De aceea sufletul, văzându-se pe sine în rugăciune, are totodată conştiinţa că e ţinut în legătură cu Dumnezeu. Sufletul se cunoaşte însă în rugăciune cu toate stările şi pornirile lui bune şi rele. Dar vede în acelaşi timp şi simplitatea lui fără chip, dacă s-a ridicat la curăţia de toate legăturile cu lucrurile. Absorbirea în vederea acestei taine negrăite a sa produce în el o tăcere despre toate, o tăcere despre el însuşi şi o copleşitoare uimire.

vederii (contemplaţiei), duhul înălţării dumnezeieşti şi îndumnezeitoare spre Dumnezeu şi flacăra de foc întreţinută de iubirea de Dumnezeu, simplitatea şi libertatea de chipuri a înţelegerii, tăcerea cu privire la toate cele ce urmează de aici şi uimirea plină de multă bucurie. Vorbind în general, mintea îşi cunoaşte în rugăciune, fără greşeală, simţirile şi năzuinţele ei sufleteşti aşa cum sunt, şi descoperă în chip limpede cele dintâi pricini ale începuturilor mişcărilor lor; şi pe unele le tămăduieşte, de altele se alipeşte, atât cât poate, după cum sunt vrednice de îngrijire sau de tămăduire.

Astfel ajunge la vieţuirea pricepută a monahilor, întrucât nu învaţă numai din nevoia de a se folosi cum trebuie de minte şi de raţiune, de înţelegere şi de simţire, ci şi ca să dea mâniei şi poftei cele cuvenite. Şi în general va şti să înfăptuiască bine şi frumos armonia îngrijită şi bine întocmită a puterilor sufleteşti cu o pricepere nedobândită, învăţând să le facă să răsune în chip vădit ca o cântare duhovnicească mai dulce ca oricare alta în făptuire şi în lucrarea vederii (contemplaţiei)[47]. Pentru aceea, pacea iubită a lui Dumnezeu se sălăşluieşte, împreună cu bucuria plină de har şi cu o sfântă iubire, în cel ce s-a deprins tainic în adevărata rugăciune şi s-a împodobit întreg cu roadele Duhului. Drept urmare, cel ce a judecat că trebuie să se roage neîncetat (*1 Tesaloniceni 5,* 17), cu toată sârguinţa şi în tot chipul, cum zice Apostolul, şi se străduieşte cât se poate de mult cu această lucrare va fi pus în rândul ucenicilor lui Hristos. Căci, urmând învăţăturilor lor despre sfinţita rugăciune, s-a făcut fiu al harului în Hristos.

22. *Câte lucrări are rugăciunea şi de câtă cinste e vrednică.*

Dacă sfinţita rugăciune duhovnicească ar fi numai învăţătoarea şi arătătoarea datoriilor ce ţin de virtute, şi de câte laude n-ar fi vrednică! Dar acum, că nu e numai învăţătoarea şi arătătoarea, ci şi mângâierea îndemnătoare spre tot ce e bun, nu e ea mai presus de toate sfintele laude? Dar fiindcă atât învăţătura, cât şi mângâierea îndemnătoare rămân fără rodul cuvenit din pricina slăbiciunii celui învăţat şi îndemnat, de aceea e nevoie de o putere pe măsura lor; căutând, vei afla deodată că rugăciunea dă sufletului şi puterea Duhului spre lucrare. Aşa e de mare puterea rugăciunii celor virtuoşi.

---

[47] E o pricepere sau o înţelegere care îi vine omului duhovnicesc ca un dar de Sus, de a nu lăsa o putere a sufletului să treacă măsura în lucrarea ei, ci de a le ţine pe toate într-un echilibru armonios. Armonia aceasta se simte ca o melodie mai dulce ca oricare alta, atât în fapte, cât şi în gândire. Omul nu va scoate tonuri stridente în comportarea lui şi nici în viaţa lui spirituală, accentuând prea mult raţiunea faţă de simţire, sau un sentimentalism lipsit de măsură şi de gândire. De dulceaţa aceasta se vorbeşte şi în cap. 74 din *Centuria* lui Calist şi Ignatie, cum se vorbeşte şi de bucuria, şi de iubirea care o însoţesc. Aceasta ne face din nou să socotim că acelaşi Calist, care e autorul scrierii de faţă, e şi unul din autorii *Centuriei*.

Şi pe drept cuvânt, căci rugăciunea insuflată şi, ca să zic aşa, vie şi mişcată în chip vădit printr-o neîncetată izvorâre din inimă, având această însuşire prin împărtăşirea şi lucrarea Duhului de viaţă făcător, are, drept urmare, ca foarte necesare aceste trei lucrări: învăţătura celor cuvenite celor credincioşi, îndemnul mângâietor spre nevoinţele pentru cele ce trebuie împlinite şi, înainte de ele, puterea spre uşurarea celor greu de împlinit. De aceea, Domnul nostru şi Dătătorul Duhului a spus: „Veţi lua putere când va veni Sfântul Duh peste voi” *(Fapte* 1, 8). Iar această putere o numeşte iarăşi limpede „Mângâietor şi Învăţător”, zicând: „Mângâietorul, Duhul cel Sfânt, pe Care-L va trimite Tatăl întru numele Meu, Acela vă va învăţa pe voi toate şi vă va aduce aminte cele ce v-am spus vouă” *(Ioan* 14, 26). Iar că prin rugăciune se dă fiecăruia arătarea Duhului spre folos, o arată limpede învăţătura Sfântului Pavel, care adaugă că unuia i se dă duhul înţelepciunii, altuia, al cunoştinţei, şi, iarăşi, altuia, al vindecărilor (*1 Corinteni* 12, 8-9), şi celorlalţi celelalte, de care Apostolul a amintit. Iar acestea le lucrează Unul şi acelaşi Duh, împărţind fiecăruia îndeosebi, precum voieşte (*1 Corinteni* 12, 11).

Iar că cel ce s-a făcut părtaş în orice fel de darul Duhului primeşte pe urmă în chip necesar cele trei lucrări, adică puterea mai presus de fire, învăţătura mai presus de lume şi mângâierea dumnezeiască, s-a arătat din sfintele cuvinte ale Domnului pe care le-am amintit. De altfel, şi când zice Domnul: „Fără de Mine nu puteţi face nimic” *(Ioan* 15, 5), arată neîndoielnic că pentru tot ce trebuie săvârşit e numaidecât de trebuinţă puterea dumnezeiască. Dar şi când zice: „Să nu numiţi pe nimeni învăţător pe pământ, căci Unul este Învăţătorul şi Călăuzitorul vostru, Hristos” *(Matei* 23, 10), arată limpede că omul are nevoie de învăţătura dumnezeiască spre cele ce trebuie şi spre cele ce se fac după voia lui Dumnezeu. Şi când întăreşte zicând: „Eu voi ruga pe Tatăl, şi alt Mângâietor vă va trimite vouă, Duhul Adevărului, ca să rămână cu voi în veac” *(Ioan* 14, 16), gândeşte-te la mângâierea cea atottrebuincioasă şi nedespărţită de har.

Deci s-a arătat împărţirea darurilor, care deosebeşte în oarecare fel pe unul de altul. Căci altceva este înţelepciunea, şi altceva cunoştinţa, după felul lor. Şi prorocia nu e acelaşi lucru cu cele spuse înainte. Şi altceva sunt darurile vindecării. Şi, spunând pe scurt, fiecare dar al Duhului se deosebeşte de fiecare dintre cele pe care le-a înşirat Apostolul (*1 Corinteni* 12, 8-9).

Dar fiecare har e împodobit cu cele trei lucrări ale Duhului de viaţă făcător. Căci cum ar fi mintea, cea creată şi legată de trup, părtaşă la bunurile ei şi la virtute dacă n-ar avea o putere de împărtăşire mai presus de ceruri[48],

[48] Natura nu e închisă în ea însăşi. Cu atât mai puţin mintea, ca partea cea mai înaltă a sufletului omenesc. Ea nu-şi dezvoltă bunurile ei decât împărtăşindu-se de lucrarea Duhului. Dar aceasta înseamnă că are în ea însăşi puterea de a se împărtăşi de lucrarea aceea.

când nici îngerii nu pot aceasta de la ei? Şi cum va fi în stare de împărtăşirea de cele mai presus de ceruri fără călăuzirea tainică a Duhului? E vădit că va ameţi până să ajungă la o aşa de mare înălţime a dărniciei dumnezeieşti şi a tăriei neobosite a virtuţii, dacă n-ar primi sfinţita mângâiere îndemnătoare a Celui bun.

Deci ce trebuie să cugetăm despre rugăciunea săvârşită cu înrâurirea Duhului, care e pricinuitoarea a tot darul duhovnicesc dat sufletului, aducând cu ea puterea învăţăturii şi mângâierea Sfântului Duh? De ce laude nu e mai mult decât vrednică o astfel de rugăciune şi cât de mult nu trebuie cinstită de cei ce au dobândit-o prin har şi căutată de cei lipsiţi încă de ea, odată ce ea leagă cu legături sfinţite mintea cu Dumnezeu, în Hristos Iisus, Fiul lui Dumnezeu cu adevărat?[49]

23. *Despre rugăciune.*

După ce mintea a dobândit cu ajutorul harului o înţelegere vădită a lui Dumnezeu, prin cugetarea la cele din jurul lui Dumnezeu şi prin insuflarea Duhului de viaţă făcător, să se cerceteze pe sine şi neputinţa sa şi să vadă cât e de departe de ceea ce trebuie să fie, prin negrija şi uitarea datoriilor şi prin neştiinţa celor cuvenite. Şi aşa, împlinind lucrarea cea dreaptă şi adevărată a ocărârii de sine şi a cugetului smerit, să se apropie de Dumnezeu prin rugăciune, smerită cugetare, dar şi cu încrederea şi cu nădejdea în iubirea mai presus de înţelegere a lui Dumnezeu faţă de om, din bunătate negrăită. Căci sfinţitul Pavel ne învaţă să ne apropiem de tronul harului cu îndrăzneală, încrezându-ne în această iubire covârşitoare (*Evrei* 4, 16). Căci nu obişnuieşte să facă Dumnezeu ca noi cele ale noastre, ci după mila Lui cea nemărginită. Drept aceea, să nu privim la noi în vremea rugăciunii, ci spre puterea neamintitoare de rău şi atotmilostivă a Preabunului nostru Dumnezeu şi Tată, ca astfel să avem şi noi cu uşurinţă dragostea Lui cu adevărat mântuitoare[50].

24. *Tâlcuire la cuvântul lui Dumnezeu către Avraam: „Ieşi din pământul tău”. Şi despre vedere (contemplare).*

Zis-a Dumnezeu lui Avraam, adică omului străbătător[51]: „Ieşi din pământul tău şi din rudenia ta, şi din casa tatălui tău, şi vino în pământul pe

---

[49] „ιεραίς σχέσεσι”. Legăturile cu care rugăciunea leagă mintea de Hristos sunt relaţii afectuoase, pline de simţire. Ele nu sunt trimise numai de Sus, ca nişte ancore în solul sufletului, ci apar şi de jos, din suflet, ca nişte actualizări ale potenţelor sale, dar totdeauna cu ajutorul trimis de Sus, ca nişte răspunsuri la chemările de Sus.

[50] Dragostea de Dumnezeu se sălăşluieşte în noi când privim la dragostea Lui cea pentru noi, sau o simţim pe aceasta lucrând în noi. Privirea cu încredere la însuşirea cuiva îţi deschide sufletul pentru primirea acelei însuşiri din el.

[51] Omul e o fiinţă străbătătoare (περάτης), pentru că nu poate rămâne la cele văzute, ci străbate cu gândirea la o lume cugetată, şi de acolo până la Dumnezeu.

care ţi-l voi arăta, pământ din care curge lapte şi miere” (*Facerea* 12, 1). Dar zice şi acum, într-un înţeles mai înalt, minţii care s-a făcut trecătoare şi a străbătut de la cele ce se cunosc cu simţurile la cele ce se gândesc cu mintea: „Ieşi din simţirea ta şi deci şi din cele supuse simţurilor şi, simplu vorbind, din toată lumea văzută şi vino în pământul pe care ţi-l voi arăta”. Aceasta se aseamănă cu ceea ce s-a spus de Domnul: „Vinde-ţi averile tale şi le dă săracilor şi ia crucea ta, adică răstigneşte-te faţă de simţire şi faţă de cele supuse simţurilor şi faţă de toată lumea, şi venind, urmează-Mi Mie” (Marca 10, 21), Care Mă voi sui la Tatăl; desigur, nu fără Duhul povăţuitor.

Acolo se spune: „A zis Dumnezeu către Avraam”, adică a zis Tatăl prin Cuvântul, sau prin Fiul. Şi continuând, a zis: „Şi vino în pământul pe care ţi-l voi arăta”. Dar arătarea se face prin deget. Iar degetul lui Dumnezeu s-a spus că e Duhul lui Dumnezeu, după cuvântul: „Iar dacă Eu, cu degetul lui Dumnezeu, scot dracii...” (*Luca* 11, 20), iar aceasta o tâlcuieşte altădată, spunând: „Prin Duhul lui Dumnezeu” (Matei 12, 28). Aşa au spus şi înţelepţii egiptenilor: „Acesta este degetul lui Dumnezeu” (*Ieşirea* 8, 19), numind aşa lucrarea Duhului[52]. „În pământul pe care ţi-l voi arăta”; e ca şi când ar zice: „În pământul în care te voi călăuzi prin Cuvântul şi prin Duhul”. „În pământul în care curge lapte şi miere”, adică la înţelegerea lui Dumnezeu Însuşi şi la cunoaşterea a ceea ce este El[53]. La această cunoaştere la care trebuie să ajungă, mintea nu poate ajunge altfel decât călăuzită şi luminată prin iluminarea Duhului de viaţă făcător, Care vine la arătare prin Fiul. Iubitorul de oameni Dumnezeu atrage mintea obişnuită, ca să străbată mai sus de înrâurirea fiinţelor gândite create (îngerii), ca pe un alt Avraam, de la cele supuse simţurilor la cele cugetate şi dincolo de ele, unde este privirea şi contemplarea unitară a Dumnezeirii în trei ipostasuri. De aceea, foarte potrivit s-a arătat că face aceasta prin întreita putere şi lucrare a unicului izvor dumnezeiesc[54].

Căci Însuşi Dumnezeu şi Tatăl este, în înţelesul principal, pământul făgăduinţei, pe care avem făgăduinţa că-l vor moşteni cei blânzi (*Matei* 5, 5) şi

---

[52] Degetul e simbolul lucrării arătătoare. Prin Duhul Sfânt ne arată Dumnezeu calea pe care trebuie să mergem. Duhul este inspiratorul nostru dumnezeiesc. El a arătat Prorocilor viitorul.

[53] Dumnezeu este şi „pământul” pe care-l vor moşteni cei blânzi. Pământul e dat aici ca simbol a ceea ce e ultima temelie a tuturor celor ce se clădesc şi cresc pe el, al ultimului izvor al tuturor bunătăţilor. Acesta e Dumnezeu, ca „ipostasul” sau suportul ultim a tot ce există.

[54] Deoarece mintea e atrasă nu numai la contemplarea unui Dumnezeu în general, ci a unui Dumnezeu întreit în ipostasuri, ea e atrasă de împreună-lucrarea tuturor celor trei ipostasuri. Mintea sesizează pe acea culme, dar şi pe tot drumul spre ea, un Dumnezeu al iubirii, deci un Dumnezeu tripersonal. Căci n-ar putea fi o iubire eternă dacă n-ar exista decât o Persoană dumnezeiască, sau, cu atât mai puţin, dacă n-ar exista decât o esenţă impersonală.

cei drepţi la inimă, care se vor sili prin Duhul să se facă moştenitori ai Lui. El este pământul din care curg lapte şi miere, luminile de dimineaţă, razele gemene, viaţa şi desfătarea şi curăţia a toată lumea. Miere poate fi numit Cel născut din Tatăl, Cel ce este Fiul Lui nedespărţit, prin întruparea Lui ca într-un fagure de miere, din care se îndulceşte şi se veseleşte, cum ar zice cineva, tot ce este omenesc, cu învăţăturile şi cu harurile mai presus de fire şi cu alte zeci de mii de bunătăţi şi frumuseţi[55]. Lapte e Duhul Sfânt, Cel unitar, Care nu e născut, ci purces şi alb ca lumina, Cel ce cu hrana Lui creşte spre Dumnezeu fiinţele cuvântătoare, ajunse asemenea pruncilor, care vor intra în Împărăţia cerurilor, cum a zis Domnul.

Aşadar, pământul şi laptele şi mierea ce curg din el trebuie văzute după înţelesul cuvenit al lor, ca Tatăl şi Fiul şi Duhul Sfânt[56]. În acest pământ e mutată cu totul mintea, ajunsă, potrivit celor spuse, străbătătoare, prin călăuzirea şi puterea şi lucrarea Dumnezeirii celei în trei ipostasuri.

Căci precum, după Pavel, nimeni nu poate zice „Domnul Iisus decât în Duhul Sfânt (*1 Corinteni* 12, 3), aşa nimeni nu ar putea aduna puterea de înţelegere şi de vedere a sufletului său spre slava şi măreţia unitară a unităţii treimice decât prin puterea, lucrarea şi harul Treimii, odată cu lepădarea celor simţite prin simţuri şi a celor gândite (văzute cu gândirea sau contemplate) în *Scripturi* şi în cele supuse simţurilor[57], şi prin retragerea din toate cele ce se pot măsura.

Căci „în lumina Ta”, a lui Dumnezeu, adică în iluminarea unitară a Ta, „vom vedea lumina” *(Psalm* 35, 9), sau pe Tine, pe Cel ce luminezi inimile noastre şi mintea noastră. Şi numai privind ale Tale am putea cunoaşte ale Tale, ca să nu se poată lăuda cu sine niciun trup (*1 Corinteni* 1, 29). Pentru

---

[55] Fiul lui Dumnezeu a făcut dulce ca mierea umanitatea în care S-a întrupat, voind să îndulcească pe toţi oamenii în relaţiile lor cu ea şi între ei înşişi. La această dulceaţă au ajuns Sfinţii. Duhul Sfânt e şi El dulce ca mierea, cum arată dulceaţa pe care o câştigă cei ce vieţuiesc în El, şi alb, pentru nevinovăţia Lui, pe care o împărtăşeşte şi celor ce cred în Hristos din toată inima. Aceştia s-au făcut ca pruncii prin nevinovăţia lor. Şi numai făcându-se astfel vor putea intra în Împărăţia cerurilor. Acolo nu putem intra decât cu simţire de prunci, dacă suntem fii ai Celui vechi de zile.

[56] Spun la nota 67 că pământul este Dumnezeu, ca suportul şi izvorul întregii existenţe. Dar în înţeles mai deosebitei este Tatăl, ipostasul din care provin celelalte două ipostasuri.

[57] Se vorbeşte aici de teologia negativă. Nu numai cele sensibile, ci şi cele gândite pe baza *Scripturii* şi a celor sensibile trebuie părăsite pentru a ne ridica la înţelegerea unitară a lui Dumnezeu în Treime. Dar autorul nu înţelege că teologia negativă ar putea ridica mintea la Dumnezeu ca simplă operaţie intelectuală, de negare a celor cunoscute, ci socoteşte că ea, numai unită cu puterea şi cu harul lui Dumnezeu, poate ridica mintea la Dumnezeu. Deci uneşte cu teologia negativă o experienţă tainică pozitivă a lui Dumnezeu.

aceasta, aşa cum Avram, care înseamnă străbătător pentru că a ieşit cel dintâi când a auzit, şi a lăsat toate, precum i s-a poruncit, şi s-a mutat în pământul în care curg miere şi lapte, a primit numele schimbat de Avraam sau de tată al multor neamuri, tot aşa şi mintea, care, după chipul lui, prin puterea şi lucrarea dumnezeirii întreit ipostatice, iese din cele supuse simţurilor şi din simţirea lumii şi se mută la lumina, adică la contemplarea şi privirea unitară a Treimii dumnezeieşti, e vrednică să fie numită străbătătoare şi se face născătoare şi purcezătoare a unor mari şi multe înţelegeri negrăite şi tainice, ca a unor popoare, dat fiind că i se descoperă şi se nasc din ea lucruri minunate, de care se bucură şi se veseleşte ca un tată de copii şi petrece în pacea cea întru Hristos.

25. *Despre smerenie şi vederea sufletească (contemplare).*

„Minunate sunt lucrurile Tale, Doamne, şi s-a uimit sufletul meu cunoscându-le foarte". Pricina înălţării cu mintea se face prilej puternic de smerenie, şi ceea ce înalţă sufletul la nesfârşit, aceea îl smereşte în chip covârşitor. Smerenia e început al vederii, şi vederea, desăvârşirea smereniei. De-ar cunoaşte cineva înţelepciunea lumii întregi, fără smerenie e cu neputinţă să dobândească vederea care înalţă. O numesc vederea care înalţă, căci vederea (contemplarea) pe care o aveau elinii nu înalţă. Dar nici fără vederea care înalţă nu se poate omul smeri şi nu va încovoia grumazul ca pe un cerc (*Isaia* 58, 5). O, înţelepciune negrăită a Celui ce ne-a zidit pe noi astfel! Cine ar fi cunoscut vreodată aceasta, înainte de a vedea cea mai înaltă înălţare din smerenie, după covârşitoarea smerenie din cele preaînalte?

Dar ar putea zice cineva şi despre mintea îndumnezeită că „cel ce s-a coborât, acela este şi cel ce s-a înălţat"; şi la aceasta s-ar putea adăuga că cel ce s-a înălţat, acela este şi cel ce s-a coborât (*Efeseni* 4, 10). Căci când mintea ajunge să se veselească prin har întru smerenie de cele preaînalte şi să se bucure de cele mai presus de cuvânt ca de ale sale, atunci se coboară mai jos decât toţi întru smerenie[58]. David spune: „Doamne, nu s-ar fi înălţat inima

[58] Avem aici un mare paradox: smerenia e înălţare, şi înălţarea, smerenie. În smerenie omul se bucură de înălţime, şi înălţimea adevărată nu e cunoscută decât în smerenie. Deosebirile între acestea două se anulează când sunt adevărate. Trăieşti în smerenia fără sfârşit înălţarea fără sfârşit şi invers. Cine se scufundă în smerenie se scufundă în experienţa celei mai esenţiale realităţi, deci a celei mai înalte. Înălţarea lipsită de smerenie e o umflare lipsită de conţinutul realităţii; e un balon de săpun. Tot ce atinge cel ce coboară de la înălţime din iubire umple de înălţimea sa. Fiul lui Dumnezeu făcându-Se om a făcut pe om dumnezeu. Sau în smerenie se vede realitatea în toată măreţia şi densitatea ei. Diavolul nu e smerit, pentru că nu vede măreţia atotstrălucitoare a lui Dumnezeu, măreţia realităţii adevărate. Lipsa de smerenie e pricinuită de o jalnică superficialitate, sau aduce cu ea superficialitatea. De aceea aduce şi o plictisitoare monotonie.

mea, nici nu s-ar fi ridicat ochii mei, nici n-aş fi umblat întru cele mari, nici în cele minunate mai presus de mine, dacă nu m-aş fi smerit cu cugetul” *(Psalm* 130, 1-2).

Dar mintea ar putea spune pe lângă aceasta, nu fără dreptate, şi dimpotrivă: „Doamne, nu m-aş fi smerit, nici nu m-aş fi deplâns, nici nu m-aş fi numit pământ şi cenuşă dacă nu s-ar fi înălţat inima mea şi nu s-ar fi ridicat ochii mei şi n-aş fi umblat întru cele mari şi minunate, mai presus de mine”. O, minunate Făcătorule şi Împărate! Uimire pui în inima mea când cunosc lucrul înţelepciunii Tale, mintea, care a fost zidită înţeleaptă de către pronia Ta![59]

26. *Despre aceleaşi.*

La început, mintea care se întoarce prin har la Dumnezeu e stăpânită de o stare de descurajare. De aceea, omul în care se află această minte se tânguieşte jelind şi plânge cu durere, zdrobindu-şi pe cât poate inima şi curăţînd zi de zi împătimirea ei şi smerindu-se, după cuviinţă, cu toată întristarea. Dobândind astfel prin harul lui Hristos curăţia cuvenită, prin liniştire, şi străbătând cu înţelegere la cele ale înţelegerii şi ajungând la Dumnezeu şi înălţându-se la slava Lui şi privind-o cu încordare, e cuprinsă de a doua descurajare a înţelegerii, după cea dintâi, cu mult mai mare, mai fără ieşire şi mai neîncetată. Prin aceasta dobândeşte o smerenie atât de întărită şi de vădită, încât, dacă ar putea, ar ferici pe toţi oamenii, iar pe sine se vede mai rău decât pe oricare; se vede cu o simţire a sufletului într-adevăr mai rău decât ceea ce nu există nicidecum. Căci ceea ce nu e nu poate păcătui, iar pe sine se vede păcătuind pururea.

Dar, văzându-se astfel şi smerindu-se potrivit cu această simţire, totuşi se bucură mult şi se veseleşte, dar nu de sine – căci cum ar face aceasta odată ce se socoteşte păcătuind neîncetat –, ci de Dumnezeu Cel îndurător, Care e mai aproape de el decât răsuflarea sa, sau, ca să vorbesc mai lămurit, care scoate din inima lui râuri de lumină cerească şi pâraie nesecate de minuni ale Duhului, pe care le revarsă în el şi-i umplu mintea de lumină, şi-i spune simplu: „Sunt cu tine” *(Ieremia* 1, 8)[60].

---

[59] Cel mai minunat lucru făcut de Dumnezeu este mintea omenească. Minunată este lumea cu raţionalitatea ei obiectivă şi cu legătura ce le uneşte pe toate în mod obiectiv. Dar neasemănat mai minunată este mintea care e singură capabilă să devină conştientă de această raţionalitate şi să le adune pe toate în cugetarea sa; ba să treacă mai sus şi de lume, la o Minte asemănătoare cu ea, dar neasemănat mai înaltă şi mai puternică.

[60] Când e experiată măreţia şi marea milă a lui Dumnezeu, nu se poate ca sufletul să nu-şi simtă smerenia. Sau smerenia nu se poate naşte în el decât din experienţa măreţiei şi marii bunătăţi a lui Dumnezeu. De aceea, smerenia proprie şi măreţia lui Dumnezeu sunt trăite împreună şi, drept urmare, şi descurajarea de propria micime, şi fericirea de apropierea şi de mila lui Dumnezeu. Cu cât e simţit Dumnezeu mai

Drept aceea, Dumnezeu îi descoperă acestuia, ca unui prieten, taine, în chip lămurit, şi-l umple de bucurie. Iar acestuia îi vine să zică cuvintele lui David: „Nu după fărădelegile noastre ne-a făcut nouă, nici după păcatele noastre ne-a răsplătit nouă” şi cele următoare (*Psalm* 102, 10); şi după Pavel: „În har sunteţi mântuiţi” (*Efeseni* 2, 8), măcar că împlineşte toate poruncile dumnezeieşti, pe cât este cu putinţă, şi urăşte toată calea nedreaptă şi se sileşte pe cât poate să nu lase nimic din cele ce ajută la mântuire. Dar cel ce se cunoaşte văzând în sine această bună simţire şi pătimind-o încă nu a ajuns la o vedere adevărată, încă nu varsă lacrimi neîncetate, încă nu a văzut unitatea credinţei şi nu a dobândit cunoştinţa adevărului (*1 Timotei* 2, 4)[61]. Nu vede cu adevărat slava dumnezeiască, nici marginea lucrurilor omeneşti. Şi, ca să spun pe scurt, nu a ajuns la ştiinţa raţiunilor dumnezeieşti şi omeneşti în lucruri[62].

27. *Despre vedere (contemplare).*

Zidirea mărturiseşte prin înţelesurile ei, şi *Scriptura* prin cele duhovniceşti ale ei, slava, Împărăţia, înţelepciunea, puterea şi, vorbind îndeobşte, măreţia lui Dumnezeu. Dar cât şi ce mărturiseşte din fiecare din acestea? Foarte puţin, ca o picătură dintr-un ocean. Că nu privindu-Se pe Sine în puterea Sa absolută (dezlegat de toate) şi, ca să spun aşa, mişcând toată puterea, sau înţelepciunea, sau slava şi măreţia Sa, a făcut Dumnezeu toate câte le-a făcut, măcar că nouă ni se arată acestea mari şi slăvite şi pline de înţelepciune şi de putere[63]. Departe de aşa ceva. Fiindcă n-a făcut lumea din

---

aproape, cu atât smerenia e mai mare. În adâncimile nemăsurate ale smereniei Dumnezeu e simţit mai aproape ca răsuflarea proprie. El Însuşi e simţit ca respirând prin om în adieri de lumină şi de viaţă.

[61] Vederea sufletească (contemplaţia) nu e deci o simplă vedere, ci trăirea prezenţei şi lucrării dumnezeieşti în propria fiinţă, ca izvor de bucurie, de lumină, de înţelegere a tainelor înalte, ca pricinuitoare de lacrimi de înduioşare.

[62] În înţelegerea lucrurilor, în fapte nu sunt numai raţiuni dumnezeieşti, ci şi omeneşti. Desigur, la baza lor sunt raţiuni dumnezeieşti. Omul lucrează cu materialul lui Dumnezeu. Dar pune şi raţiunile (judecăţile, cunoştinţele) sale în înţelegerea lucrurilor şi în folosirea lor. Omul răspunde raţiunilor lui Dumnezeu cu raţiunile sale, crescute de acelea, conformându-se cu ele uneori mai mult, alteori mai puţin, alteori deloc. Dar şi în cazul din urmă, el are în faţa sa datele lui Dumnezeu. Cel ajuns la vederea sufletească adevărată vede însă în chip conştient raţiunile dumnezeieşti ale lucrurilor şi pune în lucrare raţiunile drepte, naturale ale raţiunii sale, ca răspunsuri corespunzătoare, simetrice, la raţiunile dumnezeieşti. El nu suceşte raţiunile sale şi nu le acoperă pe cele dumnezeieşti.

[63] Nu numai că noi nu suntem în stare să cunoaştem toată puterea şi înţelepciunea lui Dumnezeu, aflată obiectiv în lume, dar nici Dumnezeu n-a pus în puterea şi ordinea ei toată puterea şi înţelepciunea Sa. Lumea nu e desfăşurată văzută, accesibilă, a tot ce se află în Dumnezeu în mod nevăzut, inaccesibil, cum spun atâtea filosofii mai

vreo trebuinţă a Sa, ci din prisosinţa bunătăţii Sale, potrivit cu folosul celor pentru care avea să o facă. El a cunoscut ce e omului de folos şi, cunoscând aceasta, a purces cu multă grijă şi cu măsură, făcând ceea ce îi dădea omului putinţa să locuiască, să trăiască şi să vieţuiască, deci privind la nevoile lui şi la o bucurie pe măsura lui[64]. Şi El a plăsmuit pe Adam, privind la cei mulţi[65]. Astfel, se poate vedea că nici pământul nu le lipseşte, nici oamenilor ce-l locuiesc nu le lipseşte ceva. Pământul a fost făcut pe măsura celor de jos, iar cerul, şi soarele, şi aerul, şi marea s-au făcut pe măsura pământului. Dar şi fiecare din acestea îşi are măsura sa după măsura celorlalte, de la Dumnezeu, Care le cunoaşte pe toate înainte de toate şi le-a adus la fiinţă pe toate, după o rânduială şi putere măsurată, spre o armonie între ele.

Căci dacă Făcătorul n-ar fi început creaţia celor ce sunt potrivit cu trebuinţa lor, ci numai spre arătarea puterii, înţelepciunii, slavei şi măreţiei Lui, poate ai fi văzut mai degrabă zeci de mii de lumi în loc de una singură. Mai bine zis n-ai fi văzut nici lumi, ca cea văzută acum, ci unele străine, mai presus de fire şi de înţelegere, a căror felurime de înţelepciuni şi frumuseţi, a căror slavă şi strălucire n-ar fi putut-o suporta sufletul uşor, ci ar fi ieşit din trup de spaimă.

Dumnezeu a voit un singur lucru: să facă pe om împărat al celor pământeşti şi ca un alt dumnezeu al celor ale lui Dumnezeu. Şi, potrivit cu aceasta, a adus la fiinţă lumea aceasta spre folosul uşor şi nemijlocit al acestuia. Căci spune şi oarecare dintre proroci: „Cel ce a făcut pământul ca pe nimic şi l-a întărit pe nimic” (*Isaia* 40, 23; *Iov* 26, 7); sau altul: „Cel ce întinde cerul ca pe o piele peste cele mai de sus” (*Psalm* 103, 3). Apoi, dacă numai privind la pământ acesta e cuprins de cutremur, cât de mare trebuie să fie bogăţia puterii Lui? De aceea, le-a adus la fiinţă pe toate cele văzute numai cu cuvântul. Iar cele mai slăvite şi mai bune sunt păstrate pentru veci. Ca să le poată privi sufletul pe acelea, se topeşte trupul prin moarte în mormânt ca

---

mult sau mai puţin panteiste, inclusiv Serghei Bulgakov. Dumnezeu ar fi putut crea şi alte lumi, nesfârşite la număr, dacă ar fi voit, cum a spus şi Sf. Ioan Damaschin.

[64] Dumnezeu a făcut o lume pe măsura omului. Omul a fost criteriul adoptat de Dumnezeu pentru lumea pe care a creat-o. Dar omul este o astfel de fiinţă, că, pornind de la vieţuirea în această lume acomodată lui, poate creşte la nesfârşit în comuniunea cu Dumnezeu, în îndumnezeirea după har. Dumnezeu a ales o măsură: măsura omului. Dar pe om l-a făcut pe măsura Sa, capabil să-şi însuşească la nesfârşit conţinutul dumnezeirii Sale. Ar fi fost posibil ca Dumnezeu să aleagă şi alte măsuri, toate infinit inferioare infinităţii Lui. Dar, pe de altă parte, toate fiinţele ce le-ar fi putut alege potrivit altor măsuri ar fi trebuit să aibă capacitatea să înainteze în aceeaşi infinitate a Sa, căci altundeva nu puteau să înainteze.

[65] Dumnezeu n-a făcut lumea pentru un singur om, ci pentru mulţi, pentru comuniunea între mulţi. A câţi? Numai El ştie deocamdată. La sfârşit vom şti şi noi.

într-un cuptor și se face om nou[66] pentru noi bunătăți, desfătări și vederi noi. Cele văzute acum sunt ca o umbră oarecare și, cum ar spune cineva, ca un vis lung. Dacă ar vrea cineva să se încredințeze de aceasta, să privească, dacă are putere, la lumea îngerilor, cunoscută cu mintea, și va vedea acolo frumusețe, slavă, înțelepciune și putere nu numai negrăite, ci și neînțelese de noi, măcar că și lumea aceea, cu toată felurimea și cu toate minunile ei, a luat ființă numai printr-un singur gând al lui Dumnezeu.

Dacă unele ca acestea sunt lucrul unui singur gând, ce nu s-ar fi făcut dacă s-ar fi pus în mișcare toată voința, înțelepciunea și puterea lui Dumnezeu, așa cum sunt? Dar cum am putea să ne apropiem cu mintea, ca să înțelegem ceea ce e nemărginit? Căci nemărginitul nu are nicio margine, și unde nu e margine nu e nici mișcare, ci o revărsare, ca să zicem așa, și aceasta în parte, a lucrării și puterii ce pornește din ființă[67]. De aceea, și ceea ce înfățișează zidirea și *Scriptura* din cele ale lui Dumnezeu, dacă se compară cu puterea lui Dumnezeu, este ceva întunecos și o picătură mică față de oceanul nemărginit și fără fund. Dar fie să ne învrednicim măcar de cunoașterea acestei picături, ca, întinzându-ne mintea de la frumusețea, slava și desfătarea, contemplate ca o picătură, la ceea ce e nemărginit, și preamărind după puterea noastră pe Cel de nesfârșite ori în chip nesfârșit, mai presus de nesfârșire[68], să ne unim, atât cât ne e cu putință, cu El în chip unitar, într-o stare mai presus de lume, ajunși

---

[66] În textul grec se spune simplu că „sufletul, ca să poată privi cele viitoare, se topește prin moarte în mormânt ca într-un cuptor și se face om nou". În mod direct se topește trupul. Dar întrucât din conviețuirea cu trupul au existat și s-au dezvoltat în suflet niște simțiri, ba întreg sufletul a fost influențat prin ele, acestea, topindu-se și ele, implică o moarte și o suferință și pentru suflet, sau un fel de „retopire" sau de refacere și a sufletului. Propriu-zis, aceste simțiri nu dispar fără urmă, și deci nici sufletul nu devine ca unul care n-a trăit în trup. Căci pecețile, sau întipăririle puse de simțirile trăite de suflet datorită conviețuirii cu trupul, rămân în suflet. Dar ele se transfigurează prin suferința, prin „crucea" prin care trece și sufletul odată cu desfacerea trupului. De aceea, când sufletul va primi din nou trupul în care se vor prelungi simțirile „co-trupești" ce s-au imprimat în el, aceste simțiri transfigurate vor transfigura și trupul primit. Desfacerea trupului a fost pentru suflet o experiență care l-a învățat să nu dea simțirilor „co-trupești" o importanță și un conținut pur trupesc. Aceasta explică în parte de ce fără moarte nu e înviere.

[67] Ideea este luată de la Sf. Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie,* 65: „Unde este o graniță după fire, este și o mișcare. Dar ajunsă în Dumnezeu, (lumea) va avea, datorită monadei naturale a Celui în Care a ajuns, o stabilitate pururea în mișcare și o identică mișcare stabilă, săvârșită etern în jurul Aceluiași" *(Filoc.* rom., III, p. 489). Dar autorul scrierii de față adaugă la aceasta și ideea energiilor necreate. În Cel nemărginit nu va mai fi o mișcare între o margine și alta, ci o revărsare continuă de energie, în care va fi prins și sufletul în viața viitoare.

[68] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capete gnostice,* I, 49, *Filoc.* rom., II, pp. 172-173.

minţi simple, nesfârşite şi nehotărnicite[69], asemenea îngerilor, în fericire negrăită şi în bucuria şi veselia inimii, prin lucrarea şi harul Duhului. Amin.

28. *Despre cel lucrător (făptuitor) şi cel văzător (contemplativ)*[70].

Făptuitorul nu poate dobândi blândeţea şi trezvia cuvenită făptuitorilor dacă nu cântă[71]. Dar văzătorul (contemplativul) nu poate cânta sau nu voieşte. Nu poate, deoarece se află sub lucrarea harului şi se bucură în tăcere, de cele mai multe ori, de o desfătare duhovnicească, veselindu-se cu o inimă netulburată şi liniştită[72]. Şi nu voieşte, deoarece priveşte spre un singur lucru şi-şi mişcă înţelegerea sufletului, într-o linişte adâncă, spre înţelesurile neschimbate şi paşnice[73]. De aceea, e nevoie să se adâncească în lucrul vederii lui Dumnezeu cu o tăcere văzătoare (contemplativă). Dacă se arată uneori şi citind o vreme, nu e de mirare pentru cei ce cunosc nestatornicia minţii şi felul schimbăcios şi compus al firii noastre. Dar trebuie să ştim şi aceea că, după deschiderea vederii din har, citirea rămâne mai prejos de lucrarea vederii. Cea din urmă e pentru sine, iar cea dintâi, pentru deschiderea căii înţelegătoare (văzătoare), căci în nicio citire mintea nu izbuteşte să se păstreze neîmpărţită. Dar în libertatea minţii, care se experiază tainic în tăcere, vede de cele mai multe ori, în chip unitar, ceea ce se deosebeşte mult de ceea ce e împărţit[74].

Dar, oare, nu şi în cele supuse simţurilor a vedea ceva e mai presus de auzirea despre aceea? Căci ochii, cum se zice şi se mărturiseşte de toţi, sunt mai de încredere decât urechile. Deci, precum în cele supuse simţurilor, aşa şi

---

[69] Minţi nehotărnicite suntem prin fire, căci niciodată mintea noastră nu se opreşte la un gând, ci mereu trece peste el la altele, făcând o continuitate între ele. Dar nu are conştiinţa clară a indefinitului sau nehotărniciei ei. Aceasta o câştigă în Dumnezeu. Dar în Dumnezeu mintea noastră câştigă şi o infinitate, desigur prin har, întrucât respiră în infinitatea lui Dumnezeu. Toată viziunea aceasta e proprie şi scrierii lui Calist Catafygiotul.

[70] E vechea deosebire făcută de Părinţi între cel aflat încă pe treapta curăţirii de patimi şi a dobândirii virtuţilor prin fapte şi cel ajuns la treapta vederii, sau a contemplării lui Dumnezeu din făpturi sau în mod nemijlocit.

[71] Cântarea potoleşte sau linişteşte, dar ţine şi treaz pe cel obosit de nevoinţe.

[72] În citire mintea, trecând de la un înţeles la altul, are o lucrare împărţită. În contemplare însă vede totul deodată, într-un act unitar. Aceasta îi dă o mai adevărată experienţă a ceea ce e Dumnezeu, ca plinătate nedeşirată, aşa cum contemplarea vie a unei persoane o sesizează pe aceasta mai adecvat decât citirea multor lucruri despre ea.

[73] „Înţelesurile neschimbate şi paşnice” sunt cele ce au în ele un adânc nesfârşit, încât nu trebuie să se treacă de la unele la altele cu o anumită grijă şi agitaţie.

[74] Mintea ajunge simplă şi neîmpărţită când ajunge la contemplarea Celui nemărginit. Dar atunci e şi liberă de tot ce o îngustează şi de toată nevoia de a trece de la un lucru mărginit la altul.

în cele cunoscute cu mintea, a vedea, sau a contempla ceva din cele ce se cunosc cu mintea e cu mult mai mult decât a auzi despre aceea, fapt care li se întâmplă celor ce citesc. Căci, precum femeia samarineancă, vorbind cu Cuvântul adevărat, a vestit celor din cetatea ei dumnezeirea Lui, dar Cuvântul, pentru bogăţia bunătăţii Lui nemărginite, ducându-Se în cetate şi învrednicindu-i pe cei de acolo de vorbirea Lui, aceia ziceau că nu mai au nevoie de mărturia femeii pentru a cunoaşte prin descrierea ei dumnezeirea Cuvântului *(Ioan* 4, 42), tot aşa înţelegerea mărturisind dumnezeirea Cuvântului dinlăuntrul sufletului şi puterilor lui, prin vorbirea Cuvântului despre cele privitoare la El[75], sufletul nu mai are timp şi nevoie de mărturia din afară, odată ridicat prin har la vederea (contemplarea) dumnezeirii Cuvântului. Fiindcă tot cel ce aude trebuie să vadă cele auzite. Dar cel ce vede nu are nevoie de cineva care să-l înveţe despre ceea ce vede, ce este aceea, dacă cel ce vede e dintre cei ce văd şi au ochi cu adevărat. Aceasta se poate vedea şi din cazul lui Toma care, deşi a auzit, dar, fiindcă n-a văzut, a zis: „De nu voi vedea, nu voi crede” *(Ioan* 20, 25), iar când a văzut, a strigat îndată: „Domnul meu şi Dumnezeul meu!”. Deci cel ce nu credea înainte de a vedea a mărturisit el însuşi de la sine adevărul; şi ceea ce nu avea auzind, a dobândit îndată ce a văzut, credinţă adică. Deci şi de aici se vede că între contemplare (vedere) şi făptuire este atâta deosebire câtă este între minte şi simţire[76].

29. *Despre aceleaşi.*

Atât cel prunc cu vârsta, cât şi cel în floarea vieţii au nevoie de lapte. Dar cel dintâi ca să se hrănească, iar cel de al doilea, ca să se îndulcească. Se îndeletniceşte deci făptuitorul cu citirea psalmilor, dar aceasta se arată făcând-o şi contemplativul (văzătorul). Dar cel dintâi spre întărirea şi asigurarea sufletului, iar văzătorul, spre înveselire şi mai ales ca să odihnească mişcarea înväpăiată şi întinsă şi izvorâtoare de lacrimi spre Dumnezeu. Căci deşi duhul din el saltă peste măsură şi râvneşte să se veselească mai bine de razele dumnezeieşti şi să se preschimbe şi să crească din slavă în slavă (2 *Corinteni* 3, 18), dar firea compusă a trupului şi firea de lut a inimii slăbesc. Astfel, făptuitorul zăboveşte în cuvintele dumnezeieşti pentru cunoştinţă şi pentru învăţătura şi ştiinţa din ele; cunoştinţa acestora o primeşte şi contemplativul (văzătorul), dar în tăcere, căci cele ce le învaţă în chip negrăit şi ceea ce

[75] Prin „vorbirea Cuvântului înlăuntrul sufletului” se trăieşte prezenţa şi presiunea Lui spirituală înlăuntru, căci se trăieşte trebuinţa de a-I răspunde cu faptele cerute de El. Aceasta e o adevărată „vedere” a Cuvântului înlăuntrul nostru.

[76] În tot cap. acesta autorul a voit să arate superioritatea văzătorului de Dumnezeu faţă de cel aflat în etapa curăţirii de patimi şi a făptuirii, prin care se dobândesc virtuţile.

puterea lui contemplativă priveşte cuvântul nu poate grăi[77]. „Urechea liniştii va auzi, zice, lucruri minunate". A spus „minunate", dar, ce fel de lucruri „minunate", n-a putut să spună. De aceea, a renunţat să grăiască negrăitul celor mai presus de cuvânt. Pentru aceasta, şi cuvântul dumnezeiesc îmi cere să fericesc pe cei care au crezut înainte de a vedea *(Ioan* 20, 29), adică pe făptuitori, dar pe contemplativi îi socotesc mai presus de cei fericiţi. Căci dacă făptuitorul, deşi n-a văzut, are fericirea numai din credinţă, ce ar trebui să cugetăm despre văzător? Căci acesta, împreună cu umblarea prin credinţă, care s-a ridicat peste cele ce trebuie făcute, vede cele mari şi minunate şi pătimeşte suişuri în inimă[78] şi e îndumnezeit zi de zi, precum se cuvine.

30. *Omului alcătuit dintr-o amestecătură îndoită, Tocmitorul şi Făcătorul tuturor i-a dăruit pe potriva lui şi o îndoită bună pătimire, şi o bucurie pe care o voi numi totuşi şi o unică viaţă.*

Părţii văzute a omului i-a dăruit toată lumea văzută; iar celei gândite, care este sufletul, cele înţelese în zidirea văzută. Dar, precum cu partea simţită a omului e unită cea gândită, aşa prin toată zidirea văzută se vede frumuseţea gândită, împreună existând în toate cele aflătoare în fiecare lucru. Şi nu este în niciunul din lucruri, oricât ar fi de mic, ceva care să fie lipsit de un înţeles. Şi aceasta este o rânduială foarte potrivită. Căci nimic din toate cele făcute prin Cuvântul dumnezeiesc al Atotţiitorului pentru om nu trebuia să se arate făcut fără raţiune, cum ar fi fost dacă n-ar fi fost unită cu partea văzută a zidirii partea gândită[79].

În acest caz, trupul bucurându-se de împreună-lucrarea cu cele văzute, sufletul (creştin) ar fi rămas gol, şi trupul ar fi fost mai mult decât sufletul. Iar acest lucru ar fi fost lipsit de înţeles[80]. Sau, de unde de altundeva ar avea

---

[77] Deci contemplativul nu se dispensează totdeauna de înţelesurile cunoscute din natură şi din *Scriptură.* Dar chiar atunci, el vede atât de adânc în ele, încât nu poate exprima ceea ce vede şi înţelege.

[78] Suişurile sau treptele se pătimesc în inima contemplativului, căci nu se mai fac prin nevoinţa omului, ci prin lucrarea Duhului Sfânt. Credinţa nu e părăsită însă nici de el, căci deasupra oricărei trepte atinse, deasupra oricărei experienţe, crede că sunt altele neatinse încă, necercate. Dar credinţa aceasta a depăşit-o pe cea care se arată în nevoinţele faptelor.

[79] Se afirmă aici raţionalitatea întregii creaţii. Nimic nu e în ea fără o raţiune, fără un sens. În acest caz, ea n-ar fi fost dată spre creşterea spirituală a omului, care nu poate avea loc fără raţiune, fără înţelegere. Ea ar fi fost fără rost. Am tradus sensibilul şi inteligibilul cu „parte simţită şi parte gândită". În realitate, nu sunt două părţi, ci, cum exprimă mai adecvat textul grec, e o singură realitate, în acelaşi timp sensibilă şi inteligibilă, sau o raţionalitate sensibilizată, fără să se epuizeze în sensibilitate.

[80] Lumea e raţională, pentru ca sufletul să se îmbogăţească din toate ale ei şi prin toate să urce la Dumnezeu.

sufletul, în primul rând, o viaţă a sa? De la Dumnezeu? Dar şi aceasta ar fi în afară de rânduiala Celui ce a zidit toate cu Cuvântul[81]. Căci atunci sufletul ar fi mai prejos decât fiinţele despărţite de cele compuse. Căci, aşa cum acelea se mişcă din ele înseşi spre Dumnezeu, ne-am mişca şi noi nemijlocit. Dar atunci, de ce n-ar trebui să ne mişcăm şi noi de la cele simplu inteligibile (gândite), ca să dobândim bucuria vederii (contemplării)? Aceasta ne-ar da, pe de o parte, o treaptă deopotrivă cu a îngerilor, dar, pe de alta, ar fi împotriva firii ca nişte minţi întrupate să tindă spre Cel Bun deopotrivă cu fiinţele cele nemateriale. Căci aceia (îngerii) nu au din afară de ei viaţa lor şi întinderea spre Primul Bine, ci se bucură, începând de la ei, în chip unitar, de razele dumnezeieşti. Noi însă, fiind mai jos de ei după fire, şi pe planul al doilea după îngeri, ne ridicăm, după rânduiala noastră, spre Dumnezeu şi spre frumuseţea Lui de la trepte mai de jos şi, ca să zic aşa, aflătoare după cele ale îngerilor, neluând ca început spre aceasta fiinţele despărţite de materie sau, simplu, inteligibile (gândite). Căci este propriu îngerilor să-şi înceapă întinderea spre Dumnezeu de la ei înşişi. Dar noi ne mişcăm întâi prin raţiune de la cele compuse la făpturile simple (îngeri) şi apoi străbatem prin raţiune la cele necreate, potrivit cu firea, cum am zis. Şi aşa ne ridicăm în chip unitar spre noi şi spre Dumnezeu[82].

De aceea, ca să ne bucurăm cu mintea, şi să vieţuim potrivit cu noi înşine, şi să ne ridicăm spre Dumnezeu, trebuie să contemplăm întâi, în toate

---

[81] Dacă sufletul şi-ar dobândi conţinutul nemijlocit din Dumnezeu, de ce ar fi fost legat de trup şi prin acesta de lume?

[82] E o bună argumentare a însemnătăţii trupului pentru suflet. Trupul are o raţionalitate legată de raţionalitatea lumii văzute. Dacă sufletul nostru raţional n-ar fi în trupul raţional constituit, legat de lumea raţional organizată, sufletul nu s-ar putea ridica prin gândire la Dumnezeu. Căci el nu e făcut să se ridice la Dumnezeu în mod nemijlocit, ca îngerii. Dar faptul că sufletul se ridică la Dumnezeu prin raţionalitatea trupului, de care e legată raţionalitatea lumii, nu-l face inferior îngerilor, căci şi el se ridică pe această cale până la Dumnezeu, ca şi îngerii. Dacă n-ar fi în trup, nu s-ar putea ridica la Dumnezeu şi ar fi inferior îngerilor. Căci i s-ar cere să se ridice la Dumnezeu ca şi îngerii, dar ar fi lipsit de o altă cale de ridicare la Dumnezeu. Deci nu se confirmă aici părerea unor teologi ortodocşi că sufletul omenesc se poate pune prin minte într-un contact nemijlocit cu Dumnezeu, spre deosebire de învăţătura teologiei scolastice (Marie Lot-Borodine, „Anthropologie théocentrique", în: *Irenikon,* ian.-febr. 1939). Deosebirea de teologia scolastică stă în altceva: după concepţia patristică sufletul se ridică până la Dumnezeu, la experienţa Lui, nu rămâne mereu separat de El prin zidul creaţiei. În concepţia Părinţilor, sufletul intră în comuniune cu Dumnezeu, îmbogăţit însă de tot conţinutul virtuţilor şi judecăţilor câştigate în lume, deşi aduse la o unitate de mare complexitate. Întrucât creşterea are şi caracter moral, raţionalitatea trupului legată de a lumii trebuie înţeleasă şi ca mijloc de formare morală. Când nu are loc o astfel de formare, înseamnă că raţionalitatea nu e corect observată şi aplicată.

cele supuse simţurilor, înţelesurile împrăştiate în ele, existând împreună cu cele ce se văd.

Dar făptuitorul nu poate face aceasta sau nu voieşte. Nu poate pentru că nu are povăţuitor sau scriere care să i le arate. Sau nu voieşte, pentru că, chiar dacă le are pe acelea, nu se încrede în aproapele din pricina mândriei şi a vicleniei, şi rămâne lipsit de gustarea acelor înţelesuri, socotind că cele arătate ale *Scripturii* îi sunt de ajuns spre călăuzire, şi folosindu-se de creaţie în chip sec, spre slujirea trupului, şi socotind că aceasta ajunge spre buna credinciosie, nemaicăutând nimic altceva[83]. Iar contemplativul, culegând din zidirea văzută cele nevăzute şi aflându-le în conglăsuire cu duhul *Scripturii,* păşeşte cu pas fericit spre fiinţele despărţite (de materie) şi, privind măreţia strălucirii lor, trece prin har cu bucurie dincolo de acestea şi se mută la înţelesurile necreate ale lui Dumnezeu. Şi, desfătându-se de nesfârşirea şi vederea acestora, pe cât e cu putinţă, înaintează în chip negrăit, unitar şi mai presus de fire spre raza frumuseţii dumnezeieşti. Şi, bucurându-se după cuviinţă, în uimire şi într-un chip mai presus de lume, de frumuseţea negrăită şi de strălucirea aceea atotluminoasă, într-o stare unificată şi unitară, nu mai ştie cine este de bucurie şi de mirare şi primeşte revărsarea nesfârşitei bucurii dumnezeieşti şi descrie, dintr-o simţire îmbelşugată, prin cuvinte şi slove, şi făptuitorului drumul ce călăuzeşte spre adevăr.

31. *Despre împărtăşirea Sfântului Duh.*

Dar ştii ce este ceea ce se revarsă în inimile credincioşilor şi care este semnul revărsării? Este Duhul Sfânt, Care Se revarsă de la Tatăl prin Fiul şi umple lumea întreagă; Care este şi Se revarsă în fiecare dintre credincioşi; Care se împarte fără pătimire şi Se împărtăşeşte fără să poată fi luat în stăpânire[84].

Iar semn al acestei împărtăşiri, sau al revărsării în noi, este dorirea Lui întru smerenia sărăciei, lacrima fără durere, pururea curgătoare, iubirea întreagă şi nemincinoasă faţă de Dumnezeu şi de aproapele, bucuria din inimă şi veselia de Dumnezeu, îndelunga-răbdare în cele ce suntem datori să le

---

[83] Sunt oameni seci, uscaţi, care nu găsesc în lume altceva decât un obiect de satisfacere a trebuinţelor pământeşti ale trupului. Nu-şi dau seama că sufletul e conectat la lume pentru trebuinţele trupului său, cu un scop şi mai înalt: pentru îmbogăţirea şi creşterea sa spirituală şi deci pentru ridicarea la Dumnezeu. Altfel, cum s-ar ridica sufletul la Dumnezeu? În acest caz, sufletul ar fi în trup numai spre folosul trupului. Sau aceasta ar duce la negarea sufletului.

[84] „Se revarsă fără pătimire (απαθώς)” pentru că nu se produce în el nicio tăiere şi pentru că nu e silit de nimic din afară de El la această împărţire. „Şi se împărtăşeşte fără să poată fi subjugat (ασχέτως)” pentru că nu e silit să intre sau să Se afle în vreo relaţie cu altceva, cum sunt creaturile între ele. Aerul şi apa se împărtăşesc omului pentru că sunt silite de legile intrinsece lor să se afle peste tot, deci şi în om. „Duhul suflă însă unde voieşte” *(Ioan 5,* 8). Aceasta arată caracterul Lui personal.

răbdăm, blândeţea faţă de toţi şi, simplu grăind, bunătatea, unirea minţii[85], vederea şi lumina, puterea fierbinte pururea mişcătoare a rugăciunii şi, ca să spun totul, negrija de cele trecătoare, prin ţinerea în minte a celor veşnice. „Cât de minunate sunt lucrurile Tale, Doamne!” *(Psalm* 103, 25). „Cu adevărat lucruri preaslăvite s-au grăit despre Tine, cetatea lui Dumnezeu” *(Psalm* 86, 2), adică inimă credincioasă!

32. Sfatul cel mare al Dumnezeului nostru şi bunătatea iubirii de oameni cea mai presus de fire şi neînţeleasă a Tatălui – sfat de care ai auzit vorbindu-se şi pe care a venit să-l aducă Iisus, făcându-Se îngerul lui *(Isaia* 9, 6), pentru bunătatea şi iubirea covârşitoare, mai presus de înţelesul sfinţeniei, faţă de neamul nostru – e sfatul prin care se adună raţiunile celor văzute într-o singură Raţiune concentrată (într-un singur Cuvânt), pe care a făgăduit să ne-o dea (să ni-L dea) nouă[86]; el nu va sfârşi niciodată să te uimească, umplându-te de bucurie şi de pătimirea păcii.

33. Dacă ai cunoaşte ţinta măreţiei dumnezeieşti pentru noi şi cele săvârşite de ea între noi şi Dumnezeu, ai înţelege ce voieşte Dumnezeu cu privire la noi şi unde sunt cele ale noastre şi cât sunt de departe de cele cuvenite. Iar aceasta ţi-ar fi pricină de întristare de Dumnezeu iubitoare, plină de adevărată smerită cugetare.

34. *Despre vedere (contemplare).*

Cel ce cugetă la toate lucrurile lui Dumnezeu, cunoscându-le prin vederi ale înţelegerii, va afla, fără îndoială, răsărind în sufletul lui acele trei virtuţi pe care toate sfinţitele scrieri şi cărţi ne îndeamnă să le spunem, ca oamenii să caute cu toată sârguinţa să le dobândească: credinţa, nădejdea, dragostea *(1 Corinteni* 13, 13), sfârşitul, sau, mai bine zis, temelia tuturor virtuţilor făptuitoare şi văzătoare[87]. Aceasta este cu adevărat sfânta treime cea din noi,

---

[85] Foarte des se accentuează în scrierea de faţă unitatea la care trebuie să ajungă mintea ca să vadă pe Dumnezeu sau la care ajunge când vede pe Dumnezeu. Când atenţia minţii e furată de multe, înseamnă că nu e ţinută de Dumnezeu.

[86] Iisus S-a făcut îngerul sau Vestitorul marelui sfat al lui Dumnezeu pentru noi. Pentru că El, ca Raţiunea tuturor raţiunilor celor create, sau Cuvântul cuvântător al tuturor cuvintelor ce ni le spune prin raţiunile celor create, trebuie să aducă şi modul, şi puterea prin care raţiunile sau cuvintele celor create să se adune în El, ca Raţiune şi Cuvânt al lor. Căci în împlinirea acestei unificări a constat „sfatul cel veşnic al lui Dumnezeu” cu privire la creaţie *(Efeseni* 1, 9-10). Această reunificare îşi produce efectul în fiecare dintre cei ce-L primesc pe Hristos, întrucât unitatea tuturor ce o reprezintă El şi puterea Lui de reunificare se aşază în noi ca o putere de a ne uni cu El şi cu toate. Fiecare ne facem purtătorul acestei Raţiuni unitare a tuturor.

[87] În iubire se întâlnesc toate virtuţile făptuitoare şi contemplative. Căci cine

prin care ne unim cu Sfânta Treime (cu Dumnezeu cel întreit), apropiindu-ne de Ea ca nişte alţi îngeri.

35. *Despre altă vedere (contemplaţie).*

Trei ordini treimice de taine vede, îndeobşte, mintea sănătoasă în jurul lui Dumnezeu: personală, naturală şi cea care urmează celei naturale. Treimea cea dintâi îşi dăruieşte minţii descoperirea ei mai ales din *Sfintele Scripturi.* Cea naturală se contemplă şi din înţelegerea făpturilor. Iar cea care urmează celei naturale e cunoscută şi din adevărul raţional. Intrând mintea în cea dintâi ordine treimică, sau, mai propriu vorbind, aţintindu-se spre ea, se întâlneşte cu Cel neapropiat, dar nu în chip simplu. Aţintindu-se spre a doua, află cu uimire o bucurie unită cu înţelepciunea. Iar intrând în a treia treime, pătrunde cu adevărat în întunericul unde este Dumnezeu, ajungând cu totul simplă, nesfârşită şi nehotărnicită în starea fără chip şi fără formă[88]. Iar când priveşte la toate aceste trei treimi, le vede ca pe un fel de a zecea ordine, în care, cum zic vestitorii adevărului, locuieşte toată plinătatea dumnezeirii *(Coloseni* 2, 9)[89]. Atunci priveşte cu adevărat pacea, care întrece toată mintea în desăvârşirea supremă a harului văzător[90].

36. *Despre altă vedere (contemplaţie).*

---

iubeşte pătrunde în celălalt şi îl cunoaşte. Dar nu iubeşte cu adevărat cel ce mai are o ştirbire în starea morală a sufletului său. Ca să iubeşti, trebuie să crezi, să rabzi, să te înfrânezi, să te smereşti, să combaţi prin toate egoismul tău, să nădăjduieşti în câştigarea iubirii celuilalt.

[88] Treimea se cunoaşte nu numai prin citirea despre cele trei Persoane în *Sfânta Scriptură,* ci şi prin contemplarea firii ei celei una în creaţie şi în energiile ei ce vin în noi. Căci şi în firea, şi în energiile ei necreate sunt prezente Cele trei Persoane. Dar cel care trăieşte în sine energiile necreate ale lui Dumnezeu se află mai presus de cunoaşterea lui Dumnezeu dobândită din citirea *Scripturii* şi prin deducerea Lui raţională din natură. Acela e ridicat la experienţa negrăită (apofatică) a lui Dumnezeu, care poate fi numită de aceea întuneric. În acest caz, mintea, cunoscând pe Dumnezeu nu din înţelesuri multe şi mărginite ale *Scripturii* şi naturii, ci într-un mod mai presus de ele, nu mai are nici ea o stare întipărită de chipuri, ci s-a ridicat la starea fără chipuri, la starea nehotărnicită corespunzătoare Celui nehotărnicit şi nesfârşit, pe Care-L experiază. Tema e insistent înfăţişată şi în scrierea lui Calist Catafygiotul ce urmează după aceasta.

[89] În Hristos cel întrupat sunt prezente toate cele trei ordini treimice, ca într-un fel de a zecea ordine, în care locuieşte toată plinătatea dumnezeirii, venită la noi trupeşte. Căci în Hristos e întreaga Treime a Persoanelor, e firea Lor şi energiile dumnezeieşti necreate.

[90] În Hristos, în Care a coborât la noi şi s-a unit cu firea noastră plinătatea dumnezeirii, e înfăptuită şi încorporată pe veci pacea între Dumnezeu şi făptură, pacea între toate, pacea care întrece toată mintea. De aceea în El avem harul desăvârşit.

Şi iarăşi, împărţind mai departe, mintea vede (contemplă) în taină, în darul izvorâtor de pace al lui Hristos, trei stări ale simţirii harului Duhului: una mai presus de lume, alta în jurul lumii şi alta în sine însăşi[91]. Când mintea se află în această unitate treimică, sau în această decadă, sau în desăvârşirea vederii, vede cum cele trei centre ale iubirii dumnezeieşti săvârşesc, prin harul cel bun din suflet, şi tainele cele din ea, şi e umplută de lumină cu privire la ele, şi se bucură, şi se umple de strălucire. Drept urmare, întoarce şi ea în duh, în chip desăvârşit, puterea iubitoare a sufletului spre Dumnezeu şi o mişcă pe aceasta, pe cât poate, spre dragostea dumnezeiască şi începe de acum să iubească pe Dumnezeu, precum se cuvine. Şi urcă şi înaintează în iubire şi se alipeşte de ea şi se sileşte, pe cât poate, spre împlinirea poruncilor. Şi se sârguieşte, cu ajutorul harului, să afle chipul în care ar putea să se lărgească şi să desăvârşească dragostea de Dumnezeu în sine. Atunci, Dumnezeu şi mintea se fac în chip minunat un duh. Căci Dumnezeu este, prin primire, în chip duhovnicesc în minte, şi mintea, prin intrare, în Dumnezeu[92]. Şi vede limpede ceea ce a spus Pavel: „Iar cel ce se lipeşte de Domnul se face un duh cu El” (*1 Corinteni* 6, 17). Atunci Dumnezeu Se face minţii iluminare, lumină şi dragoste; şi mintea se veseleşte în Dumnezeu, bucurându-se de iluminarea unică a unei întreite lumini, umplându-se de pace şi odihnindu-se cu uimire în Hristos, precum se cuvine.

37. *Despre altă vedere (contemplaţie).*

Fie că le grăieşte cineva care voieşte să le grăiască, fie că le gândeşte, fie că le vede mintea contemplativă, cinci sunt raţiunile (înţelesurile) privitoare la Iisus cel întrupat: a slavei, a iubirii, a harului, a păcii şi a odihnei.

Raţiunea (înţelesul) slavei se cunoaşte din aducerea la fiinţă a celor văzute şi gândite; pentru că „toate printr-Însul s-au făcut şi fără de Dânsul nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut” (*Ioan* 1, 3), fie veacuri şi cele din veacuri[93], adică toată podoaba cea mai presus de ceruri, şi cu atât mai mult cele vremelnice. Iar mai mare decât aceasta este slava pe care o are ca Cel ce e de o fire şi şade pe acelaşi tron cu Dumnezeu Tatăl şi cu Duhul, fiind „chipul

---

[91] Mintea simte harul păcii izvorâtor din Hristos ca un har mai presus de lume, ce împacă pe Dumnezeu cu lumea, ca un har ce înconjoară lumea, ca un har ce se aşază între toate legându-le, făcând pace între ele, şi ca un har care face pace în omul însuşi. E o ultimă unitate treimică arătată în legătura dintre aceste trei păci.

[92] Unirea între Dumnezeu şi suflet se înfăptuieşte printr-un act de primire a lui Dumnezeu, ca să Se sălăşluiască în minte prin Duhul, sau duhovniceşte, şi printr-un act de intrare a minţii în Dumnezeu; Dumnezeu coboară, iar sufletul se urcă; Dumnezeu binevoieşte, iar sufletul se roagă, primeşte şi se sileşte.

[93] „Cele din veşnicie (εν αιωνιότητι)” înseamnă starea netemporală a îngerilor, dar nu eternitatea fără de început a lui Dumnezeu.

Dumnezeului nevăzut” *(Coloseni* 1, 15) și „strălucirea slavei Lui” *(Evrei* 1, 3), având prin fire „toate câte le are Tatăl” *(Ioan* 16, 15); pentru aceasta este „întru Tatăl și Tatăl întru El” *(Ioan* 14, 10).

Raţiunea (înţelesul) iubirii se vede în aceea că „Cuvântul trup S-a făcut şi S-a sălăşluit întru noi” *(Ioan* 1, 14). Iar a harului se vede din vărsarea şi darul Duhului de viaţă făcător în noi; căci „din plinătatea Lui noi toţi am luat, şi har peste har” *(Ioan* 1, 16). A păcii, pentru că S-a făcut binevestitor al păcii „celor de aproape şi de departe” *(Efeseni* 2, 17), „făcând pace” *(Efeseni* 2, 15) şi „împăcând cele din ceruri cu cele de pe pământ” *(Coloseni* 1, 20); „pentru aceea, şi Tatăl ne-a ridicat şi ne-a aşezat împreună cu El întru cele cereşti” *(Efeseni* 2, 6) în Hristos.

În sfârşit, a odihnei, pentru că prin El ne-am făcut în chip neîndoielnic moştenitori ai lui Dumnezeu, vrednicie decât care nu e alta mai mare, nici la fel de covârşitor mai presus de infinitate[94]. Astfel, povăţuită prin cele cinci raţiuni amintite, mintea vede (contemplă) în duh şi adevăr, în Treimea cea Una, trei raţiuni unite ca sfârşitul minunat al unui unic scop[95]. Aşa înaintează spre arătări vădite ale lui Dumnezeu şi spre înţelegeri dumnezeieşti în vieţuirea potrivită cu Dumnezeu singur, pe cât e cu putinţă, prin iubire, înfrânare, priveghere, citire şi rugăciune, cu cuget smerit şi supus şi cu dreptate negrăită, neslăbind nicidecum din luarea-aminte şi din frica unită cu ea. Şi aşa se împărtăşeşte în chip negrăit de multe şi foarte strălucite daruri ale Duhului, în iubire sfântă, în bucuria inimii, în pacea mai presus de fire şi în bunătăţile ce le însoţesc cu adevărat şi slujeşte ca locaş sfânt şi ca moştenitor nou al lui Dumnezeu şi, totodată, ca dumnezeu prin voia lui Dumnezeu şi prin har.

38. *Tâlcuire la cuvintele: „A zis Dumnezeu lui Avraam: înmulţind voi înmulţi sămânţa ta” şi celelalte (Facerea 22, 17).*

De aceea, când privesc cu ochiul paşnic al sufletului spre Dumnezeu-Omul, adică pe Domnul, prin puterea de viaţă făcătoare a Duhului şi îmi aduc aminte în chip vădit de cele cinci raţiuni privitoare la El, despre care am vorbit

---

[94] Sfinţii Grigorie Teologul şi Maxim Mărturisitorul socotesc pe Dumnezeu ca Persoană mai presus de însuşirile Sale, care sunt infinite. Ajunşi în acea infinitate, ne odihnim, nemaiavând unde înainta, spre ce năzui. Dar numai dobândind pacea cu Dumnezeu în viaţa de aici, adică liniştea din partea păcatelor, ajungem la odihna în infinitatea vieţii şi a iubirii lui Dumnezeu în viaţa viitoare.

[95] Ţinta sau sfârşitul urcuşului tuturor celor ce voiesc, în Dumnezeu, este odihna în iubirea Sfintei Treimi. Căci ea e leagănul supremei iubiri. În ea ajung toate la aceeaşi unitate neconfundată a lor, cum una în neconfundare sunt şi Persoanele Sfintei Treimi. Aceasta e propriu iubirii: să le unească pe cele ce se iubesc în mod desăvârşit, dar fără să le confunde.

înainte, văd împlinită în chip minunat făgăduinţa făcută odinioară lui Avraam de către Cuvântul ce S-a întrupat, Care a zis: „Înmulţind voi înmulţi sămânţa ta ca stelele cerului şi ca nisipul de pe ţărmul mării” *(Facerea* 22, 17). Căci, amintind de cuvântul: „În sămânţa ta se vor binecuvânta toate neamurile”, Sfântul Pavel adaugă că prin sămânţă se înţelege Iisus *(Galateni 5,* 18). Şi, de fapt, e cât se poate de cuvenit să înţelegem prin sămânţa înmulţită a lui Avraam pe Domnul Iisus. Căci El singur e supra-plin datorită unirii dumnezeirii şi a lucrării; şi e nesfârşit pentru mărimea Sa, şi de nepătruns pentru mulţimea Sa, şi înmulţit în adevăr, în calitate de Dumnezeu al harurilor, ca stelele cerului şi ca nisipul de pe ţărmul mării; El este totodată din neamul lui Avraam, ca Cel ce Se pogoară din acela. Şi nu s-a spus acelaşi lucru de Dumnezeu despre Ismael, căci acesta nu era fiul celei libere *(Facerea* 16, 1 ş.u.), ci „în Isaac, zice, se va chema ţie fiu” *(Evrei* 11, 18). Dar nu s-a spus aceasta nici despre Israel. Căci acesta n-a ajuns la o mulţime atât de mare, precum nici toţi oamenii de pe pământ, ca Domnul Hristos, Care a fost luat (după omenitate) de către Dumnezeu-Cuvântul din sămânţa lui Avraam şi S-a făcut o singură persoană Om şi Dumnezeu[96]. Nici pacea nu are hotar în El *(Isaia* 9, 6); iar judecăţile Lui sunt un adânc fără fund *(Psalm* 35, 6); şi nestrăbătute sunt căile Lui *(Romani* 11, 33); şi puterea, şi înţelepciunea, şi toate cele dumnezeieşti în jurul Lui sunt de nesfârşite ori în chip nesfârşit nesfârşite[97]. Întru El neamuri nevăzute au dobândit, în chip minunat, binecuvântarea şi o mulţime aşa de mare şi-a găsit, în chip strălucit, sfârşitul desăvârşirii ce le sta în faţă[98].

Dar nu era nici potrivit cu Dumnezeu şi nici necesar să făgăduiască Patriarhului că-i va dărui harul înmulţirii poporului din sămânţă (trupească). Căci bucuria de asemenea lucruri e păgânească şi grosolană.

Iar unui bărbat care cugetă cele prea bune, cum era Avraam cel atât de

---

[96] Umanitatea lui Hristos are în ea o plinătate cum nu o vor avea nici toţi oamenii de pe pământ. În Hristos s-a înmulţit cel mai mult sămânţa omenească a lui Avraam. Iar din umanitatea lui Hristos se va putea îmbogăţi la nesfârşit şi în vecii vecilor umanitatea tuturor oamenilor.

[97] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capete gnostice,* I, 49, *Filoc.* rom., II, pp. 172-173. Persoana este de infinite ori în chip infinit mai presus de infinitatea însuşirilor ei. Toate infiniturile panteiste impersonale sunt nimic faţă de taina persoanei, chiar a celei omeneşti. Căci aceasta le poate cuprinde cu mintea, pe când persoana, chiar cea omenească, nu poate fi cuprinsă cu mintea. Cu atât mai mult nu poate fi cuprinsă Persoana lui Dumnezeu. Dar fiind ale Persoanei lui Dumnezeu, însuşirile şi puterile Lui au şi ele o infinitate mai presus de infinitate. Umanitatea lui Hristos, fiind purtată de Persoana Cuvântului, participă şi ea, în Persoana Lui, la nehotărnicirea Persoanei Lui.

[98] Popoarele îşi găsesc desăvârşirea lor şi puterea străduinţelor pentru înfăptuirea lor în umanitatea lui Hristos. Puterea aceasta se exercită din ea şi ca o atracţie, şi ca o întărire a noastră.

iubitor de oameni, cum era Patriarhul acela, îi era propriu să iubească din tot sufletul pe Dumnezeu şi să se bucure de cunoştinţa şi de vederea mult dorită a Lui şi, prin aceasta, să primească prisosinţa de înţelesuri şi de vederi şi de iluminări şi să se înmulţească pe măsura lor în chip vrednic de Dumnezeu. Aşa se face Moise rugător vrednic de luat în seamă, ca să vadă pe Dumnezeu arătându-i-Se întru cunoştinţă *(Ieşirea* 33, 13 ş.u.). Şi pe cât vedea, după cât era socotit vrednic să vadă, pe atât se înmulţea (atât se făcea de mult) şi-i venea o aşa de mare mulţime de cunoştinţă, cât nu putea să spună. Iar lui Solomon i s-a dat de la Dumnezeu revărsare şi mulţime de înţelepciune şi de cunoaştere a făpturilor, „ca nisipul de pe ţărmurile mării” (3 *Regi* 2, 35), încât era mai înmulţit decât toţi cei de atunci.

Dacă va cugeta cineva, va şti foarte uşor în ce fel înmulţeşte Dumnezeu pe om, sau sămânţa omului care a fost dăruit cu har de Dumnezeu. Căci Dumnezeu Se bucură prea puţin de simpla înmulţire a poporului. El Se bucură de înţelepciunea şi de puterea de cunoaştere duhovnicească a sufletului şi de celelalte virtuţi dumnezeieşti, multe la număr. Pe toate acestea le-a avut cu prisosinţă Domnul Iisus, sămânţa lui Avraam, în Care a locuit toată plinătatea dumnezeirii trupeşte *(Coloseni* 2, 9), care întrece cuprinsul oricărei mulţimi în măsură nesfârşită, şi din care e tot ce este şi toată mulţimea. În această plinătate se află şi „vistieriile cunoştinţei şi ale înţelepciunii ascunse în Hristos” *(Coloseni* 2, 3). Această mulţime e cu adevărat un dar vrednic de Dumnezeu şi cu totul deosebit, făgăduit de Dumnezeu, după cuviinţă, prietenului deosebit al Său.

Priveşte deci în Hristos Iisus mulţimea adevărată şi nemărginită din cele cinci raţiuni, de care am vorbit înainte. Mai întâi, din slava din jurul Lui se străvăd măririle firii dumnezeieşti, proprii Lui ca Dumnezeu adevărat; ele sunt socotite de Părinţi nemărginite pentru mărimea lor şi nepătrunse pentru mulţimea lor. Apoi, cele ale relaţiei Lui ca Fiu cu Tatăl şi cele care arată adevărata Lui deofiinţime cu Tatăl; cele ale unirii cu Duhul şi revărsarea darurilor de care se împărtăşesc milioane de oameni, ba poate toată lumea, fără să se micşoreze. Apoi, cele ale iconomiei în trup şi câte au fost până atunci şi după aceea, negrăite şi mai presus de număr, care toate, ca să spun pe scurt, pornesc din slava Lui. Apoi, pe cele ale iubirii şi harului, ale păcii şi odihnei noastre. De le va privi cineva pe toate, pe cât e de dorit, va afla că Iisus Hristos, sămânţa lui Avraam, e înmulţit întru ascuns mai mult decât mulţimea stelelor cerului şi decât nisipul ţărmurilor mării. Şi va lăuda, precum se cuvine, preamărind această atât de mare făgăduinţă, mai presus de toate, minunată şi tainică a lui Dumnezeu, vrednică de Dumnezeu singur, Izvorul harurilor, dată prietenului atotcredincios, ales dintre toţi, şi împlinită spre fericirea obştească covârşitoare a neamului omenesc şi mai ales a credincioşilor. Slavă Celui ce a binevoit să se facă astfel această înmulţire! Amin.

39. *Tâlcuire la: „Laudă, suflete al meu, pe Domnul” (Psalm 145, 1).*

„Laudă, suflete al meu, pe Domnul” din cerul cerurilor, care are ca fiinţă lumina. Laudă-L pe El întru cele înalte, întru toţi îngerii Lui şi întru toate puterile lor. Lăudată este foarte puterea şi înţelepciunea Lui, şi binecuvântat este numele cel sfânt al Lui. Laudă pe Domnul pentru cele de deasupra tăriei apelor şi pentru lumina de deasupra lor; pentru tăria cerului, pentru rânduiala şi pentru întinderea lui minunată; pentru aerul care învăluie totul; pentru soare, lună şi stele; pentru slava, frumuseţea, deosebirea lor, pentru aşezarea şi mişcarea lor, pentru fiinţa lor de foc şi fără materie, lucrul cel mai înfricoşător; pentru lumina zilei, pentru schimbarea ei neîncetată, prin care chiverniseşte cu înţelepciune cele din lume. Laudă, suflete, pe Domnul pentru împletirea potrivnică a celor patru mari stihii neîmpăcate ale universului, din care răsare pacea minunată şi buna statornicie, adică a apei, a focului, a aerului şi a pământului. Laudă-L pentru zborul atât de repede şi pentru deosebirea păsărilor, pentru grija de ele, pentru viaţa şi purtarea lor; pentru mare şi pentru stăpânirea puterii ei, ţinută în frâu de nisipul mărunt aşezat pe ţărmuri. Laudă-L pentru toate cele ce se târăsc în ea, nesfârşite la număr, în mii de deosebiri ale chipurilor, mărimilor, însuşirilor, purtărilor şi năravurilor, sau ale obişnuinţelor, puterilor şi lucrărilor lor. Laudă-L iarăşi cu pace şi cu uimire pe Domnul pentru repeziciunea cu care aduce marea cele trebuincioase vieţii omului. Laudă cu bucurie pe Domnul pentru pământ şi pentru dobitoacele ce se mişcă şi se târăsc pe el, multe şi nenumărate după felurile lor; dar şi pentru pomii ce cresc în el, roditori şi neroditori, neînchipuit de deosebiţi, chiar când sunt de acelaşi soi; pentru plante, cereale, pentru legume, pentru cele spre bună mireasmă, pentru cele care ajută la încălzire, la răcorire, la umezeală, la uscăciune, deosebite după foarte felurite raţiuni, într-un chip care covârşeşte toată raţiunea, pentru apele care se despart în chip felurit, pentru ploi, pentru ninsori, pentru grindină, pentru tunete şi fulgere.

Pentru acestea deci şi pentru cele ca acestea, laudă, suflete al meu, şi binecuvântează pe Domnul, pentru puterea Lui neînţeleasă, pentru înţelepciunea negrăită, pentru slava Lui de nepovestit. Căci toate cele văzute s-au făcut pentru tine de către un astfel de Făcător, din iubirea negrăită pe care o are pentru tine, ca să vieţuieşti între aceste lucruri strălucitoare şi minunate în chip cuvenit şi raţional şi să oglindeşti slava, înţelepciunea şi puterea Făcătorului tău Celui atât de iubit, Care a dat şi pe Unul-Născut Fiu al Său pentru noi (*Ioan* 3, 16), Care S-a făcut om într-un chip nou, minunat şi mai presus de minte.

40. *Despre altă vedere (contemplare).*

La ce s-a gândit (căci trebuie să zicem şi aşa) puterea mai presus de putere a stăpânirii Tale, Stăpâne mai presus de fiinţă? Şi ce Te-ai hotărât (dacă trebuie să o spunem şi aceasta), Împărate preaînţelepte? Şi ce ai voit prin

bunăvoirea neînţeleasă, Dumnezeule preabun? Şi ce ai făcut, din iubirea Ta nesfârşită, Doamne Atotţiitorule, în grija negrăită a bunătăţii Tale faţă de noi, Preaslăvite? Slavă bunătăţii Tale nemărginite, pe care ai arătat-o din purtarea Ta de grijă pentru noi, cu înţelepciune şi putere necuprinsă şi nehotărnicită, Cel întru toate nepătruns! Voi spune şi eu împreună cu cuviosul David: „Cât s-au mărit lucrurile Tale, Doamne; foarte s-au adâncit gândurile Tale” *(Psalm* 91, 5). Căci privesc în chip înţelegător în duh şi adevăr şi, iată, „plină de slavă e casa Domnului” *(Isaia* 6, 1). Şi privind aşa cum se cuvine, mă văd pe mine casa slavei Domnului, plin de slavă şi de har, în odihnă negrăită şi în pace nespusă şi veşnică. Şi, pe drept cuvânt, mă uimeşti cu totul, şi sunt străpuns şi rănit de boldurile iubirii dumnezeieşti, şi ard de dogoarea dragostei, în bucurie duhovnicească, fericire şi veselie mai presus de lume.

Mă văd umplut de sfânta lumină din inimă prin darul lui Dumnezeu, ca un sfeşnic nestins al Duhului, dacă se poate spune aşa[99]. Şi aşa sunt introdus în raţiunile făpturilor şi văd toate raţiunile tuturor unite într-o singură Raţiune tainică, şi toate ale *Scripturii* le văd sfârşind în acea Raţiune[100]. Şi multe taine mi se descoperă adunate în acea unică Raţiune şi arătate prin Ea celor ce văd în adevăr în Duh. Raţiunea aceea e sfatul cel mare al lui Dumnezeu[101] *(Isaia* 46, 10), la care privind David, a cântat: „Sfatul Domnului rămâne în veac, gândurile inimii Lui, din neam şi în neam” *(Psalm* 32, 11). Căci sfatul Domnului nimeni nu-l va strica *(Isaia* 14, 26-27). Nu din învăţătură e cunoscut şi a dat mai

---

[99] „Vederea” de care se vorbeşte în aceste capete este „înţelegătoare”, dar nu e simplă „înţelegere” teoretică, ci experienţă înţelegătoare a unei stări reale, a unei pătrunderi a întregii fiinţe umane de prezenţa iubitoare dumnezeiască. Lumina care apare întâi în inimă, datorită rugăciunii neîncetate, se răspândeşte în toată fiinţa văzătorului, plină de căldura inimii faţă de Dumnezeu. Întreaga fiinţă a văzătorului devine un sfeşnic al Duhului.

[100] Arată cum se face trecerea de la contemplarea raţiunilor lucrurilor şi a înţelesurilor *Scripturii* la raţiunea cea una, plină de taină. Ea se face practic, nu teoretic, prin iubirea ce vine ca lumină a Duhului prin inimă. Toate raţiunile lucrurilor şi ale *Scripturii* sunt văzute ca un singur gând, de mare complexitate, ca un singur cuvânt iubitor al Cuvântului cuprinzător de numeroase cuvinte, ca raze ale aceleiaşi iubiri grăitoare şi comunicatoare de gânduri iubitoare. Toate se umplu de lumina acelui unic gând atotcuprinzător şi iubitor al Cuvântului-Persoană, care umple şi pe văzător. Între gândurile manifestate de Cuvânt prin natură şi *Scriptură* nu e nicio despărţire. Toate se adună în acelaşi unic gând şi în aceeaşi unică iubire a Cuvântului-Persoană. Raţiunea cea unică, deşi se numeşte raţiune, e tainică, pentru că e personală, pentru că revelează un Subiect suprem, izvorâtor de alte şi alte raţiuni, la nesfârşit, şi nu numai de raţiuni, ci şi de semne şi acte ale iubirii.

[101] Raţiunea cea unică e „sfat” al lui Dumnezeu, deci e gând şi expresie a Persoanei supreme; nu e o raţiune impersonală de sine, lucru imposibil de cugetat.

departe sfatul acesta, ci din harul duhovnicesc izvorâtor din ipostas[102], har ce luminează mintea întru adevăr şi o face în stare să vadă cele mai presus de lume.

„Cine cunoaşte puterea mâniei Tale, Doamne; şi iuţimea Ta se va putea număra din frica Ta?”, a spus dumnezeiasca *Scriptură* (*Psalm* 89, 13). Dar înţelepciunea duhovnicească grăieşte în mine: „Cine cunoaşte puterea iubirii Tale; şi dragostea se va putea număra din lucrurile Tale?”. „Minunate sunt lucrurile iubirii Tale, Doamne; sufletul meu cunoaşte foarte. Minunată s-a făcut cunoştinţa” (*Psalm* 138, 6) dragostei Tale. Cine va putea privi spre ea în întregime? Ea nu covârşeşte numai prin însuşirea ei întinsă de nesfârşite ori la nesfârşit[103], ci este negrăită şi prin felurimea ei[104]. Căci porneşte de aici şi de acolo cu o înţelepciune nehotărnicită şi cu o deopotrivă putere, o, Preabunule Doamne, Care eşti unitate după fire, putere şi lucrare, dar Treime prin ipostasuri şi prin însuşirile personale.

Binecuvântat eşti, Cel ce ne-ai binecuvântat pe noi întru toată binecuvântarea duhovnicească (*Efeseni* 1, 3), întru persoana lui Iisus Hristos al nostru[105], întru care ne-ai ridicat şi ne-ai aşezat împreună cu El întru cele cereşti (*Efeseni* 2, 6), mai presus de toată Începătoria, Stăpânia, Puterea, Domnia şi de tot numele ce se numeşte fie în veacul acesta, fie în cel viitor (*Efeseni* 1, 21), făcându-ne împreună-moştenitori cu El şi în întregime moştenitori ai Tăi, Treime a unui singur Dumnezeu, dându-ne în chip minunat toate sub stăpânire, cele din cer şi cele de pe pământ, întru Hristos Iisus, prin Care ne-am şi îndreptat din Cuvântul cel de o fiinţă, cu harul Lui, noi, pământenii. O, covârşitoare iubire şi minunată dragoste! Ne facem părtaşi de darul Tău, Dumnezeule în Treime şi Cuvinte al lui Dumnezeu. Slăvit eşti cu adevărat, Doamne, Care ne-ai făcut părtaşi de slava firii Tale mai presus de înţelegere! Cu adevărat negrăit eşti Tu, şi necuprinse sunt lucrurile ce le faci, şi în chip covârşitor nepovestită este dragostea Ta cea pentru noi.

---

[102] „εκ Χάριτος ενυποστάτου”. Expresia se întâlneşte adeseori şi în scrierea anterioară a lui Calist şi Ignatie. Ea arată că harul care îşi are izvorul în ipostasul, sau în ipostasurile dumnezeieşti, nu e o putere impersonală, de sine stătătoare, sau o stare subiectivă a omului. El e harul Persoanei dumnezeieşti.

[103] Iubirea dumnezeiască e covârşitoare, chiar şi prin calitatea ei de nedescris, sau de infinite ori infinită, adică prin dulceaţa, prin căldura, prin puterea ei întăritoare.

[104] Iubirea lui Dumnezeu ţâşneşte de pretutindeni, din toate lucrurile şi împrejurările, arătându-se în toate felurile.

[105] „Έν τώ προσώπω ημών Χριστού Ίησού”. S-ar putea înţelege şi „în faţa lui Hristos Iisus, faţa noastră”. Binecuvântând faţa omenească a lui Hristos, a binecuvântat în ea toate feţele omeneşti. A spus aceasta Sf. Chiril din Alexandria: Hristos făcând în Sine iubită faţa omenească Tatălui, Tatăl iubeşte din nou în ea toate feţele omeneşti.

41. Fericit bărbatul a cărui simţire înţelegătoare[106] a înflorit din liniştea străbătută de raţiune şi care, aşa zicând, s-a reîntors la sine şi trăieşte din insuflarea şi înrâurirea Duhului[107]. Ea e rodul cugetării sănătoase prin har, cugetare care îndreaptă simţirile sufletului, ridică mintea şi preschimbă cu uşurinţă inima, când străbate, zburând, spre cele dumnezeieşti[108]. Dar întoarcerea simţirii înţelegătoare la sine, fără liniştea dobândită cu ştiinţă şi fără curăţia inimii prin har, e mai cu neputinţă decât plutirea omului prin văzduh. A avea cu ea pe Dumnezeu în inimă şi a vedea prin ea pe Dumnezeu e şi uşor, şi folositor. Dar lipsa ei e ca o uitare a lui Dumnezeu, sau fără ea gândirea la Dumnezeu e mai degrabă o necunoaştere şi o nevedere a lui Dumnezeu decât o vedere sau cunoaştere a Lui[109]. Cel ce a aflat din har această simţire dumnezeiască L-a aflat, s-ar putea spune, pe Dumnezeu. El nu mai are nevoie de cuvinte, stând lângă Dumnezeu şi alegând mai bine să liturghisească Lui. El îmbrăţişează tăcerea, mai bine zis tace chiar fără să vrea. Duhul lui Dumnezeu locuieşte în el. Din el răsare iubire, pace şi bucurie duhovnicească. El trăieşte o viaţă schimbată faţă de cea obişnuită şi comună[110]. Se veseleşte de

---

[106] Aceasta e şi înţelegere, şi simţire, pentru că intră în atingere cu o realitate plină de sens, pe care o înţelege nu teoretic, nu de la distanţă, ci prin contact, prin experienţă.

[107] „Simţirea înţelegătoare" s-a reîntors la ea însăşi, căutând să se înţeleagă şi în acelaşi timp să se experieze pe sine. Adică subiectul care înţelege şi înţelegând experiază realităţile se reîntoarce spre sine însuşi, căutând să se înţeleagă şi să se experieze pe sine. Dar întrucât el nu mai e obiect ca lucrurile dinafară, ci subiect izvorâtor de nesfârşite înţelegeri şi experienţe, se sesizează pe sine ca indefinit. Prin aceasta a ieşit din îngustările ce i le-au imprimat chipurile şi înţelesurile obiectelor. Dar el nu poate persista în experienţa caracterului său indefinit decât dacă e ţinut în această experienţă de o putere mai presus de a sa, de adierea Duhului, subiect şi El, dar infinit mai accentuat decât el. În adâncurile indefinite ale sinei sale subiectul sesizează adierea de Sus a Duhului, care îl întăreşte pe el ca subiect şi-l face şi mai vădit ca subiect.

[108] Îndată ce cugetarea a străbătut prin cele create la Dumnezeu, îndată ce a zburat în celălalt plan, al misterului personal suprem, s-a ivit simţirea sau experienţa înţelegătoare a lui Dumnezeu. Dar experienţa misterului dumnezeiesc are loc odată cu scufundarea, prin această experienţă înţelegătoare, în sinea proprie indefinită, dar de caracter personal. Pe aceasta o află plină de infinitul personal dumnezeiesc.

[109] Fără simţirea sau experienţa înţelegătoare a lui Dumnezeu, gândirea despre Dumnezeu e mai degrabă o necunoaştere a Lui. Căci e o speculaţie de la distanţă, care nu cunoaşte prin experienţă puterea Lui, ci rămâne o simplă noţiune goală de conţinut, sau cu un conţinut creat, construit de noi, infinit străin de realitatea lui Dumnezeu.

[110] Parcă am auzit pe Heidegger, care cere ieşirea omului din *„Mann",* din vieţuirea ştearsă, generală, impersonală. Dar iubirea de care vorbeşte această scriere arată că ieşirea din comun nu înseamnă ieşirea din comuniune, pe care Heidegger nici n-o

Dumnezeu şi ochii lui înţelegători văd lumina înţelegătoare. Inima lui poartă în ea foc. Împreună cu el sunt simplitatea şi neschimbarea, nesfârşirea şi nehotărnicia, neînceputul şi veşnicia dumnezeiască, însoţite de uimire[111]. Lacrimi necontenite izvorăsc din ochii lui şi, nu mai puţin, din inima lui curge izvor de apă vie duhovnicească[112]. Se uneşte în chip unitar şi în întregime cu cele cunoscute de această simţire înţelegătoare, şi e înconjurat de lumina sfeşnicului unic, şi se desfată de o desfătare mai presus de lume, şi e plin de entuziasm şi de bucurie, minunându-se şi ieşindu-şi din sine în privirea plină de teamă spre Dumnezeu. Cel ce a gustat va înţelege şi va lăuda, cu cea mai mare dreptate, pe Dumnezeu cel mai presus de fiinţă, preaînalt, fără chip, fără calitate, fără câtime, simplu, fără formă, nesfârşit, nehotărnicit, necuprins, neatins, nevăzut, negrăit, netâlcuit, neînceput, veşnic, necreat, nestricat, neînţeles, nepătruns, mai presus de putere, mai presus de bunătate, mai presus de frumuseţe. Lui I se cuvin slava şi lauda în veci.

42. *Despre Iluminarea dumnezeiască.*

Tu, Doamne, Care eşti înţelepciunea celor săraci de înţelegerea cea dreaptă, ai spus: „Veniţi, mâncaţi pâinea Mea şi beţi vinul pe care l-am pregătit vouă” *(Pilde* 9, 4-5). Drept aceea, crezând iubirii Tale negrăite de oameni, vin, Doamne, eu, cel ce sunt cu adevărat sărac cu înţelegerea, ca unul ce greşesc în cele ce le săvârşesc, şi mă rog Ţie: Dă-mi darul Tău, Preaîndurate, ca hrană duhovnicească, şi Duhul Tău ca băutură. Căci acesta este, fără îndoială, Duh şi lumină. De aceea şi zic ai Tăi că cei ce poartă Duhul poartă lumina[113]. Astfel, când lumina se va arăta mai presus de fire în chip negrăit în mine, voi şti cu adevărat că Tu eşti cu mine, ca veşmânt al meu, spre viaţa cea sfântă şi fericită. Căci cei ce poartă lumina, cum zic, iarăşi, Hristoase, ai Tăi, Te-au îmbrăcat pe Tine *(Galateni* 3, 27), strălucirea slavei Tatălui *(Evrei* 1, 3), viaţa cea adevărată şi neîntinată. Iar aceştia, după Sfinţii Tăi, au îmbrăcat şi pe Tatăl. Şi astfel s-au făcut în chip vădit case şi lăcaşuri şi biserici ale dumnezeirii Celei în trei străluciri şi mai presus de laudă. Căci ieşind din cele văzute şi odihnindu-se în

---

cunoaşte. Căci relaţiile de comuniune cu alţii sunt profund personaliste.

[111] Acesta trăieşte nu simpla veşnicie sau lipsa de sfârşit a îngerilor, ci şi eternitatea, sau şi lipsa de început a dumnezeirii. Căci nu mai ştie de când există. E dincolo de timp. Aflându-se în infinitatea lui Dumnezeu, nu mai trebuie să se schimbe trecând la altceva şi altceva. Totuşi în aceasta nu-i o monotonie, ci o uimire continuă. Pentru că infinitatea e atât de bogată, că apare în acelaşi timp mereu nouă.

[112] Vederea luminii în inimă de către isihaşti nu producea o stare de simplă concentrare, ci o simţire adâncă ce se revărsa în lacrimi, un mare şi liniştit entuziasm şi o nesfârşită bucurie. Nesfârşirea dumnezeiască nu produce o pierdere de sine a conştiinţei, ci o bucurie de nedescris a ei.

[113] Lumina văzută în inimă nu-i o apariţie impersonală, ci lumina ce iradiază din persoana Duhului, sau Duhul Sfânt iradiind plin de lumină din persoana lui Hristos.

cele gândite, se odihnesc în chip duhovnicesc întru Tine, dumnezeire mai presus de dumnezeire[114].

43. *De unde vine în suflet dragostea dumnezeiască?*

Dragostea dumnezeiască se naşte în suflet şi arde fierbinte prin împlinirea poruncilor şi prin meditarea asupra dogmelor dumnezeieşti şi din reaprinderea duhovnicească a Duhului de viaţă făcător în suflet. Ea este ca un suflet al rugăciunii curate, veşnice şi pururea izvorâtoare. Este o mişcare şi o lucrare, o unire şi o privire cuprinzătoare, o răpire, o vedere şi o bucurie cu adevărat sfântă, din iluminare. Este o cale nerătăcitoare a unirii desăvârşite şi mai presus de fire cu Dumnezeu. Este un început neîndoielnic al luminii înţelegătoare şi mai presus de fire, izvorâtoare din ipostas, al darului dumnezeirii, al arvunii moştenirii viitoare a sfinţilor, al chezăşiei slavei lui Hristos, al veşmântului mai presus de ceruri, al veseliei mai presus de lume, al peceţii sfintei înfieri. Dacă trebuie să spunem pe scurt, ea este şi se poate numi începutul minunat al strălucirii, care face de acelaşi chip cu Hristos *(Romani* 8, 29) pe cei ce se împărtăşesc şi se fac împreună-părtaşi ai negrăitei Lui îndumnezeiri, sau şi fraţi ai Lui şi moştenitori ai lui Dumnezeu, şi împreună-moştenitori cu El. Pentru aceasta, fericit este cel ce a dobândit, prin sârguinţa cuvenită în cele amintite, dragostea negrăită a lui Dumnezeu şi, prin stăruinţa în sfânta rugăciune şi în petrecerea liniştită cu El, va fi lipit cu adevărat de Dumnezeu şi se va schimba cu schimbarea îndumnezeitoare şi mai presus de schimbare[115], socotind pătimirile pentru Hristos bucurie *(Coloseni* 1, 24) şi „voind foarte întru poruncile Lui” *(Psalm* 111, 1). A Lui fie slava în veci! Amin.

44. *Tot despre dragostea dumnezeiască.*

Dumnezeu este, prin fire, în chip nesfârşit de nesfârşite ori mai presus de orice vedere, fie chiar a Heruvimilor. Fără îndoială, dragostea Lui se poate vedea (trăi) în oarecare fel, datorită nesfârşitei Lui bunătăţi. Căci întrucât a ieşit din Sine, e vădit că a ieşit şi se cunoaşte prin dragoste. Pentru că cele create şi arătate au fost făcute pentru înţelesurile lor. De aceea, în primul rând,

---

[114] Dumnezeire mai presus de ceea ce cunoaştem, gândim şi înţelegem noi ca dumnezeire. Expresia vine de la Dionisie Areopagitul. Ne aflăm în plină teologie apofatică. Acolo e o odihnă şi o vedere lipsită de orice efort de a înţelege, de a formula, de a se ridica la o stare de fericire mai înaltă. Sufletul se află în adevărata infinitate. Entuziasmul legăturii iubitoare, în care sufletul intră pe această treaptă cu Dumnezeu ca Subiect nehotărnicit, nu se mai lasă exprimat în expuneri teoretice, ci se exprimă în laude adresate lui Dumnezeu la persoana a doua.

[115] E o schimbare care nu seamănă cu schimbările pătimaşe ale vieţii pământeşti. E o schimbare care face pe omul duhovnicesc să nu se mai schimbe. Şi totuşi, sunt în ea o iubire fierbinte şi o uimire continuă. Pătimirile nu-l tulbură. El păstrează şi în ele bucuria sa.

dragostea dumnezeiască se arată revărsată în cele gândite, adică în îngeri şi în suflete, ca mai apropiate şi mai proprii lui Dumnezeu. Căci firile înţelegătoare sunt mai apropiate de Dumnezeu. Pentru ele face Dumnezeu în chip vădit şi pe celelalte cu iubire şi, cum s-ar spune, cu dărnicia cuvenită, sau, mai propriu spus, cu mărinimie. De aceea, cei ce văd pot să privească în chip strălucitor iubirea Celui ce în Sine este nevăzut; prin cele arătate pot să vadă ca prin nişte daruri de logodnă pe Cel cunoscut cu înţelegerea şi mai presus de lume.

Căci între Dumnezeu cel iubitor şi omul iubit se ivesc multe lucruri care vestesc cu înfocare şi din toate părţile iubirea dumnezeiască[116], cum se cuvine, şi mai ales când mintea îşi găseşte statornicia şi vederea în inima luminată, aflându-se sub lucrarea duhovnicească şi, drept urmare, aprinzându-se. Căci atunci sufletul primeşte prin har în inimă arvuna vieţii duhovniceşti, într-o lucrare înţelegătoare bine simţită. Atunci începe să le vadă fără greşeală şi foarte sigur, luminate în chip dumnezeiesc şi mai presus de fire, ca nişte daruri de logodnă ale Celui iubitor, şi să se gândească la El de pe acum. Prin aceasta este atras şi el şi doreşte deopotrivă să le întoarcă pe acestea Aceluia[117]. De aceea, caută să-şi închipuie cu fericire faţa Celui iubitor şi se umple de uimire covârşitoare. Dar, obosit oarecum de dragostea faţă de Dumnezeu şi faţă de orice, îşi sloboade gândirea şi simţirea din încordare şi nu mai ştie ce să facă de covârşirea vederii. Şi, astfel călăuzit, sufletul se veseleşte, saltă şi se bucură şi încetează a-şi mai simţi greutatea, şi începe să se înalţe şi să iubească şi el pe Dumnezeu în chip desăvârşit, şi ajunge la o ardere fericită de dragostea Lui, umplându-se de tainele lui Dumnezeu şi simţindu-se sub lucrarea focului din inimă al Preasfântului şi de viaţă Făcătorului Duh. Acestea se săvârşesc în chip minunat, ca un cerc sfinţit al iubirii, deosebit de dulce. El îşi ia naşterea din arătarea dragostei dumnezeieşti în făpturi şi în toate cele ce se săvârşesc, prin care se arată în chip limpede iubitorul nostru Dumnezeu, ca să ne urce şi pe noi la iubirea Lui. Prin el Se face Dumnezeu iubit de noi. Deci cercul începe de la Dumnezeu şi sfârşeşte la Dumnezeu. Atunci ajungem, ca chipuri ale Lui, la dumnezeiasca asemănare, prin îndulcirea şi bucuria de primirea dragostei dumnezeieşti, făcându-ne buni cu înţelepciune, sau făptuitori cu vedere[118],

---

[116] „Vestesc cu înfocare”. Lucrurile şi împrejurările în care suntem mereu puşi nu vestesc rece pe Dumnezeu. Căci ele vestesc dragostea Lui faţă de noi, iar dragostea Lui care se vesteşte prin ele e caldă, e plină de interes, urmăreşte continuu binele nostru. Această dragoste ne întâmpină fie într-un fel, fie în altul, din toate lucrurile şi împrejurările. Prin toate vrea Dumnezeu să ne ajute, să ne conducă spre El.

[117] Cel ce primeşte daruri ca semne ale iubirii cuiva se simte îndemnat să răspundă şi el cu darurile sale. Dar omul, neavând ce să întoarcă lui Dumnezeu de la sine, Îi întoarce cele ce le-a primit de la El.

[118] Ajunşi de la chip la asemănare, sau la desăvârşire, sau pe treapta vederii şi iubirii de Dumnezeu, n-am părăsit virtuţile câştigate pe treapta făptuitoare. Deşi am ajuns la

iubiţi de Dumnezeu şi iubind pe Dumnezeu; şi pătimim tainele unirii dumnezeieşti şi de viaţă făcătoare, şi ale ieşirii din noi (ale extazului), şi cele ale luminii atotstrălucitoare ale cunoştinţei sau, ca să spun pe scurt, fericitele pătimiri în Hristos, Domnul nostru[119].

45. *Despre frica din dragoste.*

Cei ce v-aţi ridicat la iubirea lui Dumnezeu şi la odihna duhovnicească a dragostei tainice şi v-aţi îndulcit şi veselit cu bună simţire şi în chip negrăit de paharul dumnezeiesc, întrucât aţi privit adâncurile tainelor mai presus de lume[120], şi v-aţi desfătat în chip nespus de ele, şi v-aţi odihnit în pacea adâncă, vă temeţi încă[121]. Şi luând aminte la Dumnezeu, vă rugaţi, smerindu-vă în tot felul. Voi auziţi pe prorocul David strigând cu tărie către Dumnezeu: „Tu eşti veselia mea, izbăveşte-mă de cei ce mă înconjoară" *(Psalm* 31, 8); şi învăţând în chip înalt, mai bine zis duhovniceşte: „Slujiţi Domnului cu frică şi vă veseliţi de El întru cutremur" *(Psalm* 2, 11). Îl vedeţi şi pe Pavel, „vasul alegerii" *(Fapte* 9, 15), răpit în al treilea cer şi pătrunzând în sfinţitul rai şi auzind lucruri negrăite, care nu sunt îngăduite omului a le grăi (2 *Corinteni* 12, 2-4), dar, după aceste lucruri mari, temându-se ca nu cumva, altora vestind, el însuşi să fie necercat *(1 Corinteni* 9, 27).

Deci când dumnezeiescul David, învăţătorul lumii, zice: „Cei ce iubiţi pe Domnul, urâţi cele rele" *(Psalm* 96, 11), aceasta înseamnă: „Cei ce iubiţi pe Dumnezeu, temeţi-vă de Domnul". Fiindcă el îi vede că, şi după ce au început să iubească pe Dumnezeu, răutatea încearcă să-i atragă şi să li se strecoare în suflet. De aceea, pe bună dreptate şi foarte potrivit, le porunceşte celor ce iubesc pe Domnul şi au ajuns la această stare să fie încă cu luare-aminte şi să urască răutatea. Iar dacă nu v-aţi învăţat să o urâţi, trebuie să vă temeţi încă. Pentru că, dacă n-ar fi aceasta de temut, n-ar fi spus prorocul David celor ce iubesc pe Hristos să o urască.

Căci, deşi bucuria şi veselia de Dumnezeu este o stare înaltă şi

---

înţelepciune, n-am părăsit bunătatea; deşi ajunşi la vedere, n-am părăsit faptele.

[119] Deşi această unire cu Dumnezeu pare a reprezenta o mistică valabilă în orice religie, totuşi autorul scrierii precizează că toate aceste taine sunt identice cu pătimirea lui Hristos. Hristos a pătimit cel dintâi în firea Sa omenească depăşirea durerilor în bucuria de Dumnezeu şi învierea ca ridicare la o stare în care omenescul e cu totul umplut şi copleşit de Duhul dumnezeiesc. Dacă nu s-ar fi petrecut aceste urcuşuri în umanitatea lui Hristos, nu am avea un ajutor ca să se petreacă şi în noi.

[120] „Τού θείου κρατῆρος" poate însemna şi paharul dumnezeiesc, dar şi vasul sau craterul fără fund (sfârşit) al dumnezeirii. Cei ce au băut din el au privit adâncurile dumnezeieşti şi s-au îmbătat de ele.

[121] Cel ce priveşte în adâncurile de taină ale lui Dumnezeu, pe de o parte se odihneşte într-o pace adâncă, fiind absorbit total în privirea lor, pe de alta se teme încă de ispitele ce-l pot desprinde de acolo.

dumnezeiască şi cu adevărat plină de har, cel ce o are putând privi în ea taine mai presus de fire, sufletul nostru este schimbăcios prin fire şi nu e despărţit de lutul pământesc şi de trupul ce creşte din el, ca să nu se teamă totdeauna în lupta lui de consimţirea cu el, ci e înjugat, în chip neînţeles, cu el, şi respiră oarecum împreună cu el vrând-nevrând, şi pătimeşte împreună cu el, şi se schimbă în unele privinţe împreună cu el, prin fire, încât ar putea spune cineva că nu are stăpânire asupra lui. Şi trupul îi este un potrivnic neobosit, căutând pretutindeni cârlige de care ar putea să-l apuce pentru a-l răsturna[122]. De aceea e nevoie de luptă şi de rugăciune, din pricina fricii. De câtă frică şi de câtă tremurare are nevoie sufletul ce tinde spre Dumnezeu şi de câtă luare-aminte şi rugăciune, las celor cu mai multă simţire dintre ascultători să cerceteze şi să deosebească. Dar acestea le poate cunoaşte numai sufletul care a ajuns la treapta vederii prin harul luminător al Duhului şi pătimeşte cele proprii iubirii dumnezeieşti.

Dacă Adam ar fi avut cuvenita frică în atâta covârşire a darului prorociei şi asemănării cu Dumnezeu de care se bucura, n-ar fi fost biruit cu atâta necinste, şi nici Samson, cel născut din făgăduinţă (*Judecători* 13, 3), şi purtătorul de Dumnezeu David şi mulţi alţii, între care şi minunatul Solomon. Deci, dacă aceştia atât de mari au avut nevoie de temere şi de luptă şi de luare-aminte însoţită de rugăciune, socoteşte cât de mult au nevoie de acestea cei ce n-au dobândit darul şi lucrarea mai presus de fire a Duhului! Căci ei nu s-au ridicat la dragostea extatică dumnezeiască şi la beţia nebună[123] a vederii frumuseţii lui Dumnezeu. De câtă frică şi cutremur, luare-aminte şi rugăciune în Hristos Iisus, însoţită de cuget smerit şi neîncetat, nu au deci nevoie aceştia!

46. *Chipul întreit al dragostei.*

Experienţa cunoaşte un întreit început al iubirii şi, potrivit cu aceasta, trei sunt şi iubirile dintâi. Iar raţiunile (înţelesurile) ei sunt de asemenea întreite. Este o iubire sensibilă, adică a simţurilor faţă de unele dintre cele supuse simţurilor: pofta împătimită de ceva plăcut, cu care iubesc adeseori şi animalele necuvântătoare ceva. Există apoi o altă iubire: o dorinţă raţională a

---

[122] Ideea despre cârligele (belciugele), adică despre patimile sau slăbiciunile de care poate fi prins cineva ca să fie răsturnat, a dezvoltat-o Ludwig Binswanger în: *Grundformen und Erkenntnis Menschlichen Daseins,* Zürich, 1942.

[123] E „iubirea nebună” a lui Hristos, despre care Paul Evdokimov a scris o carte: *L'amour fou,* pe baza textelor Părinţilor. E o iubire socotită de lume „nebună”, căci cei stăpâniţi de ea au lăsat de dragul lui Hristos tot ce oferă lumea, alegând o realitate văzută numai prin credinţă. Dar această „iubire sau beţie nebună” nu poate fi trăită decât de cei ce văd şi experiază frumuseţea dumnezeiască, după curăţirea de patimi. Ea deci nu are nimic pătimaş în ea. E o „beţie trează”, cum spuneau Părinţii, o beţie a înfrânării, o beţie a spiritului, a trăirii intense a dragostei înţelepte a lui Dumnezeu.

sufletului după ceva socotit bun, pentru a se ferici prin acel bun. A treia este iubirea înţelegătoare, care se naşte din Duhul de viaţă făcător. În acest caz, o frumuseţe mai presus de fire se revarsă în inimă fără voie, aprinzând-o şi lucrând prin vederea frumuseţii supreme, adică a lui Dumnezeu. Căci precum Dumnezeu e văzut ca frumos nu prin voia sufletului, ci prin fire, fiind frumos şi mai frumos decât toate, aşa şi dragostea dumnezeiască a Lui nu arde pentru că voieşte sufletul, căci e lucrare naturală a Duhului de viaţă făcător pururea în mişcare, lucrând înlăuntrul inimii. Ea e atât de departe de o mişcare prin voinţă, că se poate spune, dimpotrivă, mai degrabă că ea mişcă voinţa[124]. De aceea, iubirea lui Dumnezeu este şi se numeşte, cu dreptate, şi mângâiere dumnezeiască, fiind o lucrare a lui Dumnezeu în suflet prin suflarea şi sălăşluirea Duhului de viaţă făcător, dar şi o atârnare a sufletului de Dumnezeu[125]. Ea e unire şi împreună-pătimire (compătimire) minunată, atrăgând mintea întreagă, cu toate puterile sufletului şi cu întreaga vigoare a lui, spre unirea cu fermecătoarea frumuseţe dumnezeiască, printr-o dorire înţelegătoare a frumuseţii (a binelui)[126].

---

[124] Dumnezeu nu e văzut prin voia sufletului ca frumos, ci frumuseţea Lui se impune acestuia ca ţinând de firea Lui. La fel, Dumnezeu nu iubeşte fiindcă vrea să iubească, ci iubeşte prin firea Lui. De aceea, nici nu e iubit pentru că vrea să fie iubit, sau pentru că vrea sufletul să iubească. Iubirea lui Dumnezeu se mişcă în mod natural în suflet, şi sufletul Îl iubeşte pe Dumnezeu în mod natural, când e sănătos. Dar fiind vrednic de iubit prin fire şi lucrând ca atare în suflet, Dumnezeu mişcă totuşi voinţa acestuia spre iubirea Lui, făcând astfel voia omului să se pună de acord cu voia lui Dumnezeu. În Dumnezeu voia e în acord permanent cu firea. În om se poate întâmpla însă şi dimpotrivă.

[125] Dumnezeu nu e prin iubire legat de suflet fără voie (σχέσις); iubirea Lui faţă de om e o lucrare, o acţiune, nu o stare pasivă, suferită. Iubirea omului e relaţie pătimită; nu omul produce iubirea faţă de Dumnezeu, ci ea e produsă în sufletul lui; omul o pătimeşte, o acceptă sau nu. Dar nu e mai puţin o necesitate pentru om. Şi aceasta dovedeşte că ţine şi de om în mod natural. E natural ca omul să o aibă, dar această trebuinţă naturală se actualizează prin Duhul. Omul nu o poate actualiza decât în relaţia cu Dumnezeu, deci cu ajutorul Lui, sau în relaţia cu semenul său. Ea nu e o calitate monopersonală, ci interpersonală. Tema discutată în teologia catolică, care e mai tare: harul sau voinţa omului, în întâlnirea lor, se rezolvă în alt mod: harul pune voinţa în mişcare, adică o întăreşte. Într-un sens, harul e mai tare, dar nu pentru a subjuga voinţa, ci pentru a o întări. Libertatea dumnezeiască întăreşte libertatea omenească. Pe treptele mai de jos (ale făptuirii), voinţa e mai puţin întărită de har, de aceea e şi mai slabă.

[126] „Dorirea înţelegătoare” e deosebită de „dorinţa sensibilă” a dragostei trupeşti şi de „dorirea raţională”, pur naturală. E o dorire lucrătoare nu în raţiunea care face judecăţi despre un bine oarecare, cât în inima care e cucerită deodată de lucrarea dragostei dumnezeieşti. În inimă lucrează şi înţelegerea, şi toate puterile sufletului. Deci toate sunt cucerite. Cuvântul grec καλόν, folosit pentru Dumnezeu, are şi sensul

De aceea, niciuna dintre iubirile de mai înainte nu se numeşte propriu-zis mângâiere: nici poftirea a ceva plăcut din cele supuse simţurilor, nici dorirea binelui. Numai dorirea frumuseţii (binelui) cunoscute cu înţelegerea, din lucrarea Sfântului Duh, ca dorire ce se mişcă cu simţire curată în inimă, este iubirea ce se numeşte mângâiere[127]. De aceea, Duhul Sfânt, Care o lucrează pe aceasta, se numeşte Mângâietor. Ea e cu adevărat iubire, celelalte fiind numai chipuri ale ei. Mai bine zis, iubirea sufletului care caută prin raţionament binele pentru bine este, cu dreptate, un chip al celei dumnezeieşti. Iar cea a simţirii e numai în urma celei sufleteşti. De aceea, cu drept cuvânt, greu cunoaşte cineva dulceaţa şi mângâierea iubirii şi curăţia deplină a ei, înainte de a fi lucrată inima lui, într-o izvorâre continuă şi în chip vădit, de puterea de viaţă făcătoare a Sfântului Duh. Căci nici raţionamentul nu poate mişca puterile sufleteşti, adică inima, dinlăuntru, ci numai din afară; cu atât mai puţin o face aceasta simţirea. De aceea, iubirile acestea sunt numai o foarte mică parte şi numai nişte chipuri şi nişte umbre ale iubirii adevărate.

Dar puterea şi lucrarea Sfântului şi de viaţă făcătorului Duh pun stăpânire pe întreg locaşul sufletului dinlăuntru şi din adânc şi mişcă deci, cum s-a spus, în întregime, în chip fermecător, puterile sufletului printr-o vedere înţelegătoare a frumuseţii supreme (a Binelui suprem), care răpeşte sufletul cu totul spre frumuseţea dumnezeiască prin iubirea propriu-zisă şi printr-un farmec mai presus de lume[128]. Numai cel în care se petrece aceasta, fiind singur purtător de Dumnezeu şi fiind mişcat în chip dumnezeiesc spre cele ce-i stau înainte, a înţeles fără greşeală, în taina sufletului, ce este propriu-zis iubirea şi care e bucuria ei şi cum niciun om nu poate iubi propriu-zis nimic, nici măcar pe Dumnezeu, înainte de împărtăşirea de Duhul de viaţă făcător. Chiar dacă poate iubi oarecum, el nu ştie ce este iubirea cu adevărat şi plăcerea negrăită a ei în Hristos Iisus, Domnul nostru, Căruia se cuvine toată slava.

47. *În ce fel se apropie omul de vederea (contemplarea) lui Dumnezeu.*

Precum mişcarea trupului are nevoie de altceva, ce nu ţine de rânduiala ei, adică de ochi, şi de altceva mai presus de firea ei, adică de lumină, aşa mişcarea minţii are nevoie de ochi, care sunt deosebiţi de rânduiala ei, şi de lumina ce e mai presus de firea ei. De aceea, nu toată mişcarea minţii e după

---

de frumos, cuceritor, dar şi de bun. În planul superior, şi mai ales la Dumnezeu, ele se unifică.

[127] „Poftirea sensibilă" e mai mult o mişcare în trup; cea „raţională" e rezultatul unei judecăţi a raţiunii. Numai „iubirea înţelegătoare", născută din lucrarea Sfântului Duh, se mişcă în inimă ca o simţire curată şi numai ea aduce o mângâiere adevărată.

[128] Ideea vrăjirii bune a sufletului prin pilda concretă şi prin iubirea altui subiect au dezvoltat-o B. Vîşeslavţev *(Etica erosului transfigurator,* în rusă, Ymca-Press, 1951) şi L. Binswanger *(Grundformen und Erkenntnis Menschlichen Daseins)*.

cum se cuvine, ci numai cea care se mişcă, precum s-a zis, prin ochi şi prin lumina harului. Iar ochii minţii sunt deschizătura inimii prin credinţă. Şi lumina e Dumnezeu Însuşi, lucrând prin Duhul în inimă. Şi precum lumina simţurilor nu mişcă drept pe cei fără ochi, ci numai pe cel ce vede, aşa şi lumina înţelegătoare, sau Dumnezeu, nu mişcă mintea celui ce nu are deschizătura inimii, ci numai pe cel ce o are. Dar, aşa cum nici ochii n-ar putea lucra ale lor fără lumină, tot aşa nici deschizătura inimii, fără Dumnezeu; mai bine zis, inima nici nu se deschide fără Dumnezeu, Care lucrează şi e văzut prin ea[129].

48. *Despre vedere ca lucrare împărtăşită*[130].

După unirea înţelegătoare a inimii prin har[131], mintea vede în lumina duhovnicească şi se întinde în Cel dorit, Care este Dumnezeu, ieşind cu totul afară din simţire, făcându-se adică fără culoare, fără calitate, fără închipuiri, scăpată de nălucirile celor sensibile. Căci mintea noastră este un vas ce primeşte, pe cât îi stă în putere, lumina neapropiată a frumuseţii dumnezeieşti. Şi e un vas minunat, căci se lărgeşte pe măsura Duhului dumnezeiesc ce se

---

[129] Trebuie reţinută ideea aceasta despre „deschizătura inimii” prin credinţă, asemănată cu ochii trupului. Aşa cum trupul are deschideri prin simţuri şi n-ar putea trăi fără ele, aşa are şi inima o deschidere nu numai spre oameni, ci şi spre Dumnezeu. De altfel, prin simţurile înseşi se deschide nu numai trupul, ci şi sufletul spre lume, şi prin lume, spre Dumnezeu. Aceasta înseamnă că şi inima are o deschizătură. Dar ea nu se poate mulţumi numai cu ceea ce îi dau ceilalţi oameni, cum se poate satisface trupul, luat în sine, cu ceea ce îi dau simţurile. Inima e deschisă spre infinitatea lui Dumnezeu, spre infinitatea iubirii Lui. Prin aceasta se hrăneşte duhovniceşte din acea infinitate şi trăieşte în ea, fără să se confunde cu ea, cum trăieşte trupul în viaţa lumii prin simţuri, fără să se confunde cu ea. Dumnezeu e şi Cel ce face inima să se deschidă pentru a-L vedea şi a-L primi, dar şi Cel ce e văzut prin ea. De aceea, pe de o parte, Se face „obiect” al vederii”, pe de alta, împreună-subiect cu inima al acestei vederi. El Se vede pe Sine însuşi, dar prin inimă. Inima simte, pe de o parte, că ea vede, pe de alta, că Dumnezeu Se vede prin ea, aşa cum cel ce grăieşte ale lui Dumnezeu aici spune că el trăieşte, aici că Duhul grăieşte prin el. Omul dă calificare omenească la ceea ce vede din Dumnezeu, şi Dumnezeu dă calificare dumnezeiască acestei vederi a omului. Vederea lui Dumnezeu de către om e în acelaşi timp omenească şi dumnezeiască, e teandrică.

[130] E ceea ce am spus la nota anterioară: vederea omului e o împreună-vedere a lui cu Dumnezeu, sau a lui Dumnezeu cu omul, sau creşterea duhovnicească a omului împreună cu creşterea harului primit.

[131] E vorba de unirea inimii cu Dumnezeu prin deschizătura ei. Dar ea nu e o unire pur sentimentală, sau prin simţuri, ci o unire care e şi înţelegere, o unire care produce şi înţelegere, nu numai iubire. De aceea, toţi Părinţii cer aducerea minţii în inimă. Din inimă sau împreună cu inima vede mintea pe Dumnezeu, iubindu-L şi înţelegându-L în acelaşi timp, sau unindu-se cu El şi înţelegând ce se întâmplă în această unire.

revarsă în el. Dacă revărsarea este mai mare, se face și vasul mai mare; iar dacă e mai mică, se face și el mai mic. Şi iarăşi, prin revărsarea mai mare se face și el mai tare, iar prin cea mai mică se face mai fără putere[132]. Şi iarăşi, dacă se varsă în el mult, devine mai una cu ceea ce se varsă în el și păstrează mai nevărsat ceea ce a primit; iar dacă se varsă în el puţin, îndată el se face slab şi mai fără putere şi nu poate păstra ceea ce s-a vărsat în el[133]. Şi iarăşi: primind mai mult, se uşurează; dar se îngreunează şi atârnă în jos când e gol de ceea ce i se potriveşte. Şi iarăşi: fiind mai uşor, ţine mai mult decât mai puţin.

I se întâmplă şi în alte privinţe cu totul dimpotrivă cu ceea ce se întâmplă vaselor sensibile, care ţin mai uşor pe cele mai mici decât pe cele mai mari. De aceea, socotesc că şi fiul tunetului a spus chiar de la începutul Evangheliei pe care a scris-o: „La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul” *(Ioan* 1, 1). A spus aceasta ca să întindă mintea auzitoare după mărimea cuvântului şi ca prin toată lumina mai mare a lucrului să-i dea minţii o lărgime mai mare şi să o facă mai tare şi mai în stare să se întoarcă spre ea însăşi, dar şi să se întindă, după mărimea glasului, spre cuprinderea vederii lui Dumnezeu şi a cât mai marii Lui înţelepciuni. Şi când Iisus îi spune lui Anania despre Pavel: „Vas al alegerii Îmi este” *(Fapte* 9, 15), aceasta trebuie înţeles despre marea putere înţelegătoare a omului dinlăuntru, prin care a şi fost răpit până la al treilea cer, unde, cum se poate auzi de la el însuşi, „a primit cuvinte negrăite, pe care nu este cu putinţă omului a le spune” (2 *Corinteni* 12, 4).

49. *Despre vedere.*

Mintea noastră este ca un fel de loc care primeşte lumina arătării dumnezeieşti. Iar însuşirea ei, de care se va vorbi, este minunată, căci se arată pătimind cele contrare unui loc trupesc. Pentru că acest loc, cu cât e mai întins, cu atât primeşte un conţinut mai mare. Dar mintea, dimpotrivă, cu cât se strânge și se adună pe sine, cu atât se face mai încăpătoare. Iar când şi-a oprit toată mişcarea raţională şi înţelegătoare, sau de orice fel, vede pe Dumnezeu mai presus de toată mărimea. Îl vede pe El pe cât îi dăruieşte harul Preasfântului Duh şi pe cât îngăduie firea lui întrupată şi creată să-L vadă pe Cel din afară de acestea. Îl vede nu închipuindu-şi-L în deşert, nici trimiţând în sus, ca în vis, socotinţele sale, ci prin puterea negrăită a Duhului dumnezeiesc.

---

[132] Mintea e ca un vas elastic, elastic la nesfârşit. Se poate lărgi la nesfârşit şi se poate micşora până a nu mai primi nimic. Poate aceasta va fi existenţa atrofiată a celui din iad. În acelaşi timp, cu cât primeşte mai multă revărsare de lumină, cu atât devine mai tare pentru a o putea susţine.

[133] Prin acestea se lămureşte sensul duhovnicesc al sinergiei, al împreunei-lucrări a omului cu Dumnezeu: cu cât mai mult har, cu atât mai multă putere în fiinţa celui ce-l primeşte şi mai mare unitate între ea şi el.

Căci Acesta lucrează în lumină în inima ce pătimeşte o prefacere mai presus de fire. Această prefacere primind-o inima prin har, deşi mintea doarme şi se odihneşte, ea veghează *(Cântarea Cântărilor* 5, 2)[134]. Şi mai degrabă ştie acela că lucrarea aceea e dumnezeiască şi duhovnicească, decât că el este om. Căci are în acea vreme o mişcare duhovnicească neîncetată a inimii[135], izvorâtoare de viaţă şi, ca urmare, de cele mai multe ori, lacrima cea lină. Lucrarea Duhului face inima să aibă pace nu numai cu sine, ci şi cu toţi oamenii. Căci din ea răsar curăţie, bucurie, glasuri rugătoare tăcute, deschiderea inimii, veselie şi desfătare negrăită. Cel ce se împărtăşeşte din ea ocoleşte cu adevărat, şi nu în chip prefăcut, chiar şi cu auzul toată plăcerea trupului, toată bucuria, sau bogăţia sau slava celor din afară şi trecătoare.

50. Căci acela a primit toate acestea în chip dumnezeiesc şi duhovnicesc, cu inima şi cu mintea, nu numai cu raţionamentul simplu, şi nu se bucură nici numai de lumina aceasta a simţurilor. Căci prin împrăştierea simţurilor se întunecă lumina dumnezeiască şi cunoscută cu mintea şi cu adevărat dulce. De aceea, se foloseşte prea puţin de aceasta, doar atâta cât să mângâie puţin pe omul din afară. Dar toate le suferă, toate le rabdă *(1 Corinteni* 13, 7), în toate s-a făcut neclintit pentru simţirea plăcută dinlăuntru, născută din iubirea de vederea dumnezeiască. Şi nu este necaz care să-l întristeze, afară doar de păcat.

Pentru locul acela, adică pentru mintea în stare de iubire, mult s-a ostenit marele David, arătând dorinţa şi osteneala lui, sau cum n-a dat somn ochilor, nici aţipire genelor, nici odihnă tâmplelor, „până ce, zice, n-am aflat loc Domnului” *(Psalm* 131, 5). Iar înţeleptul Solomon întăreşte aceasta zicând: „De se va sui duhul celui ce stăpâneşte la inima ta, să nu-ţi laşi locul tău” *(Ecclesiastul* 10, 4). Dar şi Mântuitorul porunceşte ucenicilor Săi: „Sculaţi-vă, să plecăm de aici” *(Marcu* 14, 42). Şi, săvârşind Paştele preînchipuirii în foişor, a dat să se înţeleagă acest loc. Pentru aceasta socotesc că fericeşte pe cei săraci cu duhul *(Matei* 5, 3), însemnând sărăcia duhului, sau retragerea minţii de la toate şi, aşa zicând, golirea şi adunarea ei în ea însăşi. Căci atunci mintea nu

---

[134] Mintea adunată în inimă întâlneşte, prin deschizătura ei, pe Duhul Sfânt. Atunci ea îşi încetează lucrările ei, căci acestea sunt îndreptate spre creaturile mărginite. Ea se scufundă în infinitatea iubirii lui Dumnezeu, nemaiavând nicio grijă să ajungă la altceva. Iubirea desăvârşită te odihneşte, nu mai voieşti altceva. Lucrează acum Duhul Sfânt cu iubirea Lui în minte, adică Se revarsă tot mai mult în ea. Mintea se lărgeşte doar pentru a primi tot mai mult din El.

[135] Mintea şi-a oprit orice lucrare, dar inima se află într-o mişcare neîncetată. Căci prin ea se face lucrătoare iubirea Sfântului Duh. Fiindcă inima este organul simţirii, deci şi al iubirii. Iar iubirea este o mişcare continuă şi în acelaşi timp statornică. Ea nu trece de la un obiect la altul, cum trece mintea.

numai că vede Împărăţia lui Dumnezeu, ci o şi pătimeşte, dobândind o desfătare nemuritoare, în pace.

51. *Despre făptuitor şi văzător (contemplativ).*

Văzătorul îşi rodeşte plăcerea vederii adevărate, ca partea cea bună, deprinzând tăcerea şi privind pe Iisus. Plăcerea aceasta făptuitorul nu o cunoaşte, ca unul ce n-a gustat-o, întrucât de multe se îngrijeşte şi se tulbură *(Luca* 10, 41), cântând şi citind şi ostenindu-şi trupul. Ba şi dispreţuieşte uneori, ca obositoare şi nefolositoare, silinţele care înaripează înţelegerea spre lucrurile înţelegerii minţii şi nevăzute cu simţurile, care aduc prin îndeletnicirea cu ele o plăcere negrăită, iar prin odihnirea în ele, o bucurie de nedescris. El nu înţelege că buna noastră pătimire se odihneşte lângă Cuvântul adevărat şi de oameni iubitor şi fără nicio lipsă al lui Dumnezeu şi se naşte din vederea Lui. Căci El este atotdesăvârşit şi nu are nevoie de slujirea noastră. De aceea, El laudă şi primeşte pe Maria care şade la picioarele Lui şi se hrăneşte cu contemplarea cuvintelor Lui şi trezeşte pe omul ei dinlăuntru spre înţelegerea lor *(Luca* 10, 41). Ea nu face la fel ca Marta, căci aceasta se îngrijeşte şi se tulbură de multe, cum zice Cuvântul Însuşi. El zice aceasta nu numai îndemnându-le pe acelea spre ceea ce e mai înalt, ci învăţând pe toţi cei de după ele ca nu numai să nu mustre ca leneşi pe cei ce voiesc să se ocupe cu vederea şi zăbovesc în aceasta, ci să-i şi laude şi să se silească să le urmeze pilda pe cât pot.

52. *Cum văd contemplativii (văzătorii).*

Contemplativii văd în cele de acum şi în cele ce se fac, ca într-o oglindă şi ca într-o ghicitură *(1 Corinteni* 13, 12), starea celor viitoare. Iar oglinda, pe de o parte, nu poartă nicio grosime a lucrului arătat în sine, dar, pe de alta, ceea ce arată nu e cu totul nimic. Căci tot cel ce iubeşte adevărul va mărturisi că ceea ce se vede în oglindă e un chip foarte clar al unui lucru. Tot aşa şi cele ce sunt şi se fac nu arată vreo altă grosime sau vreun alt ipostas decât al lor propriu, dar arată totuşi chipurile neîndoielnice ale lucrurilor adevărate celor ce au primit puterea să vadă şi înaintează fără greşeală spre Adevărul Însuşi[136]. Când deci auzi pe Pavel zicând că „prin credinţă umblăm, nu prin vedere” (2 *Corinteni 5, 7),* să nu socoteşti că vorbeşte de credinţa care se naşte numai din auz, prin cuvântul simplu. Căci altfel, cum ar zice acelaşi: „Acum cunosc în parte, dar atunci voi cunoaşte precum am fost cunoscut” (*1 Corinteni* 13, 12)?; sau: „Când va veni ceea ce e desăvârşit, va înceta ceea ce e în parte” *(1 Corinteni*

[136] Realitatea care stă la baza chipurilor este Adevărul Însuşi sau Dumnezeu. Lucrurile nu au în ele vreun alt ipostas, adică vreo altă realitate, ci numai pe a lor proprie. Dar realitatea lor are caracter de oglindă, de chip. În mod necesar ele arată, prin ele, temelia lor sau Adevărul Însuşi.

13, 10)? Vezi că aceeaşi cunoştinţă de acum ne va ajuta să vedem şi în viitor? Deosebirea celei din viitor faţă de cea de acum e numai atâta câtă e între ceea ce e desăvârşit şi ceea ce e nedesăvârşit. Şi, iarăşi, cel ce spune că acum umblăm prin credinţă, şi nu prin vedere, în alt loc spune: „Aşa alerg, dar nu ca unul ce nu văd; lovesc cu pumnul, dar nu ca unul ce bat văzduhul” (1 *Corinteni* 9, 26). Le spune aceasta nu făcându-se pe sine însuşi potrivnic celor spuse înainte, ci arătând câtă cunoştinţă adevărată şi sigură avea despre cele viitoare. El cugetă aşa pentru înţelesul îndoit al credinţei şi al vederii.

Căci este o credinţă care ia fiinţă prin cuvântul simplu şi deci are nevoie de dovedire. Şi este o credinţă care nu are deloc nevoie de dovedire, sădind o încredinţare îndestulătoare în credincios din unele lucruri vădite. Ea se numeşte şi credinţa întemeiată într-un ipostas[137]. Vei înţelege mai limpede ceea ce spunem dintr-o pildă. Presupune că-ţi spun că am văzut un om oarecare, mare meşter la ţesut, putând întipări, prin bătaia ţesutului în pânză, animale, păsări şi chipuri de lei şi de vulturi, de cai, de care, de războaie şi altele de felul acesta. Dacă nu le-ai văzut pe acestea tu însuţi, ai nevoie de credinţă ca să consimţi la ceea ce ţi s-a spus numai prin cuvânt. Iar dacă ţi s-ar întâmpla să vezi nu pe ţesător, ci pânza, ai cunoaşte îndată, chiar fără cineva care să-ţi explice, că acesta e lucrul unui om. Căci nu s-a putut produce prin ea însăşi, nici nu a putut fi ţesută de vreo altă vieţuitoare. În acest caz deci, sufletul va fi cuprins de altă credinţă, cu mult deosebită de cea dintâi.

Tot aşa, şi ceea ce se înfăţişează ca chip general pricinuieşte credinţa. Căci ai văzut un om, să zicem cu păr bălai sau negricios, înalt la trup, încolo, potrivit la toate, la ochi, la culoarea obrajilor, la nas, la buze şi în altele, prin care se arată chipul persoanei. Acest chip este al unei persoane (ipostaziat – ἐνυπόστατον). Dacă te-ar întreba însă cineva cum este faţa acelui ţesător, pe care nu l-ai văzut, ai spune că din vederea pânzei ai aflat sigur că cel ce a făcut-o e om cu chipul general al omului, dar că nu cunoşti chipul lui personal (ipostaziat) deoarece nu l-ai văzut tu însuţi. N-ai tăgădui că ţesătorul acestei lucrări bogate este om şi că ştii că este om şi că are chip omenesc. Deci cunoşti un chip nepersonal (neipostatic – ἀνυπόστατον), pe care, măcar că nu l-ai văzut, totuşi îl admiţi în general fără şovăire, ca şi când l-ai fi văzut.

Există deci, ca să repetăm cele spuse, o credinţă prin auz, primită pe temeiul unui cuvânt simplu, şi există o credinţă întemeiată în ipostas şi primită printr-o încredinţare vădită, aşa cum este un chip văzut în cineva, ca într-un subiect, şi în acest caz se numeşte ipostaziat, şi un chip care nu e în cineva, ci

---

[137] „ἐνυπόστατος”, credinţă enipostaziată, ce creşte din realitatea lui Dumnezeu, experiată de suflet. Ea îşi are dovada în ea însăşi. Tot cap. vrea să fie o dovedire că cele dumnezeieşti nu se cunosc în viaţa aceasta numai deductiv şi de la distanţă, ci are loc şi o anumită experienţă a lor. Aceasta e, de altfel, toată concepţia filocalică şi în general patristică.

se contemplă în raţiunea lui generală, genul nefiind precizat prin multe trăsături deosebitoare[138].

Toţi contemplativii sunt stăpâniţi de o credinţă întemeiată în ipostas în acest sens[139], dar chipul îl văd în general, nu în ipostas. Dar dacă Dumnezeu n-ar fi un chip inteligibil (înţeles cu mintea), cum s-ar numi El frumuseţe?[140] Deci, precum există o frumuseţe inteligibilă a lui Dumnezeu, dar nu e văzută în ipostas[141], înţelege că există şi un chip inteligibil al Lui, măreţ, atotsfânt,

---

[138] „Και έστιν είδος ούκ εν τινι, αλλά γενικώ λόγω θεωρεύμενον, ού κατά πολλών γένει διαφερόντων κατηγορούμενον”. Ne aflăm în plină logică aristotelică. Patriarhul Calist, sau oricare ar fi autorul scrierii, e nu numai ascet, ci şi filosof. El ţinea seama de renaşterea filosofiei antice în sec. al XIV-lea bizantin. Dacă Sf. Vasile cel Mare întrebuinţează deosebirea ce o făcea Aristotel între specia generală umană şi individ pentru a o aplica la deosebirea între fiinţă şi ipostas în Sfânta Treime, Patriarhul Calist o aplică la deosebirea dintre credinţa care nu experiază realitatea crezută şi cea care o experiază.

[139] Toată expunerea dinainte a fost o foarte originală caracterizare a credinţei prin vedere, cu deosebirea ei de credinţa nebazată pe vedere. Credinţa din vedere este numită „ipostatică”, pentru că ea vine din însăşi realitatea crezută şi, ca atare, experiată. Ea vine din puterea acelei realităţi ipostatice trăite, mai precis din prezenţa Persoanei dumnezeieşti experiate. Totuşi această credinţă nu vede Persoana aceea (ipostasul) însăşi. Sunt propriu-zis trei situaţii: credinţa din auz, care nu experiază o lucrare ce vine din Dumnezeu, credinţa din experienţa lucrării ce vine din ipostasul Lui şi vederea lui Dumnezeu „faţă către faţă”, în însuşi ipostasul Lui, când credinţa încetează. Aceasta va fi în viaţa viitoare. Deci propriu-zis sunt două credinţe în viaţa de aici şi o vedere faţă către faţă în viaţa viitoare. Credinţa a doua e şi ea nu numai credinţă, ci şi vedere, dar vedere în parte. Ea e credinţa întemeiată pe ceva ce vine din ipostas, dar nu pe vederea ipostasului însuşi. Ea ştie de chipul general al lui Dumnezeu, dar nu-L vede pe El concret, ci crede în El.

[140] Cei ce „văd” ştiu că Dumnezeu are un chip ipostaziat, dar nu-l văd ca atare; ei văd numai un chip general al Lui, dar nu văd chipul Lui ipostatic. Credinţa lor este ipostatică, în sensul că se bazează pe ceva ce vine din ipostasul dumnezeiesc, dar, nevăzându-L pe El Însuşi, ea rămâne totuşi credinţă, nu a ajuns încă vedere. Cei ce au această credinţă nu mai cred numai din auz, ci printr-o experienţă a lui Dumnezeu. Totuşi nu văd chipul ipostaziat al frumuseţii Lui. Dar văd o frumuseţe şi ştiu că e a lui Dumnezeu. Căci Dumnezeu n-ar fi frumuseţe dacă n-ar fi o realitate concretizată, ci numai generală. Dar, prin frumuseţea şi puterea lui Dumnezeu văzută de ei, văd totuşi indirect chipul Lui concret ipostatic.

[141] Aceasta ar putea fi înţeleasă aşa: frumuseţea lui Dumnezeu e „în ipostas”, dar văzătorii nu-l văd chipul ipostatic. Avem aici deosebirea între fiinţă şi lucrare sau energie necreată. Prin cele spuse ceva mai înainte despre Pavel care, pe de o parte, vedea chipul, pe de alta nu, şi deci mai avea nevoie de o credinţă, se afirmă că aici, pe pământ, încă nu vedem chipul ipostaziat sau personal al lui Dumnezeu, ci numai pe cel general. În viaţa viitoare vom vedea acelaşi chip, dar aşa de clar, că nu va mai fi nevoie de credinţă.

preaslăvit, pricinuind uimire sufletului, umplând şi luminând cu totul mintea, covârşind-o cu marea şi mult felurita Lui strălucire şi aducând în ea înţelegerea lui Dumnezeu[142]. De acesta întipărindu-se şi Manoe, a strigat: „Suntem pierduţi, femeie! Am văzut pe Dumnezeu” *(Judecători* 13, 22). Căci tot cel ce se întipăreşte de chipul acela mărturiseşte că aceasta este o dovadă a întipăririi lui Dumnezeu.

Dar şi marele Moise a văzut pe Dumnezeu în acest chip, precum s-a scris: „S-a arătat Dumnezeu lui Moise în chip, şi nu prin ghicituri” *(Numerii* 12, 8). Căci, dacă ar fi lipsit cu totul de un chip vrednic de Dumnezeu, Dumnezeu ar fi cu totul de nevăzut (de necunoscut, de ne-simţit). Frumuseţea este o armonie, şi chipul un fel de întocmire statornică[143]. Iar dacă s-ar spune că Dumnezeu e lipsit de un chip vrednic de El, ar trebui să se spună că e lipsit şi de frumuseţe, şi cu atât mai mult de faţă, în care sunt şi chipul, şi frumuseţea.

Dar careva dintre proroci zice: „L-am văzut pe El şi nu avea nici chip, nici frumuseţe, ci chipul Lui lipsea” *(Isaia* 53, 2-3). Aceasta o spune despre dumnezeirea Cuvântului, întrucât atârna pe cruce ca un răufăcător, neavând niciun semn al firii dumnezeieşti. Căci, cât priveşte omenescul, deşi nu mai era în El frumuseţe din pricina morţii, totuşi e vădit că avea chipul unui mort[144].

Dar David Îl preamăreşte pe El iarăşi ca „împodobit cu frumuseţe” *(Psalm* 44, 3) – şi nu după omenitate –, căci adaugă: „Har s-a vărsat în buzele Tale”, ceea ce e propriu dumnezeirii, ca şi frumuseţea. Iar de faţa lui Dumnezeu, David pomeneşte în multe locuri. Aici zice: „Întors-ai faţa Ta şi m-am tulburat” *(Psalm* 29, 7), aici se roagă: „Să nu întorci faţa Ta de la mine” *(Psalm* 26, 14), sau: „Întoarce faţa Ta de la păcatele mele” *(Psalm* 50, 10) ş.a.

Deci, dacă nu e oprit de a se vorbi la Dumnezeu de faţă şi de frumuseţe potrivită cu Dumnezeu, care nu stă în figură şi nu e în ipostas propriu[145], e cuvenit să se vorbească şi de un chip, care e el însuşi şi faţă, şi frumuseţe. Pe acesta avându-l întipărit în sine şi Pavel a spus: „Aşa alerg, nu fără să văd nimic; aşa lovesc cu pumnii, nu ca bătând aerul” *(1 Corinteni* 9, 26).

---

[142] Aceasta e credinţa ipostatică: cea care aduce în suflet convingerea despre chipul ipostaziat, pe baza iradierii din El, a ceea ce are El: măreţie, lumină etc.

[143] Chipul este ca un fel de „structură”. Bunătatea, atotputernicia, înţelepciunea sunt un fel de structură statornică a lui Dumnezeu, izvorul tuturor structurilor. El poate fi şi trăit într-un anumit fel ca atare.

[144] Poate de aici s-a inspirat un sculptor german, când a confecţionat o mare statuie din lemn a lui Iisus, având în loc de faţă o simplă tablă netedă (în biserica din Schifferstadt, o localitate de lângă Speyer). Dar aceasta ar însemna că s-a pierdut în suferinţă şi faţa omenească a lui Hristos. Şi atunci, cum se mai văd suferinţa Lui şi dragostea Lui în stare să primească această suferinţă?

[145] Frumuseţea lui Dumnezeu „nu e un ipostas propriu” în sensul că nu alcătuieşte un ipostas de sine ca celelalte trei Persoane dumnezeieşti, dar nu în sensul că n-ar fi întemeiată într-un ipostas sau în cele trei ipostasuri ale Sfintei Treimi.

Căci Dumnezeu, fără să fie văzut în Sine, nici împărtăşit, totuşi în alt înţeles se vede, şi Cel necuprins se cuprinde. De aceea şi David ne cere să căutăm pururea faţa Lui (*Psalm* 104, 4), ca, având în noi întipărirea dumnezeirii, să ne împărtăşim de mult şi negrăit har şi de bucurie şi plăcere dumnezeiască. Aşa zice David către Dumnezeu despre sine însuşi: „Sătura-mă-voi când voi vedea slava Ta" (*Psalm* 16, 15). Căci celor ce văd pe Dumnezeu în adevăr şi în duh începe să li se arate multa şi nesfârşita slavă a luminii feţei dumnezeieşti. Şi desfătarea, dar şi bucuria izvorâtoare din ea le este celor ce o pătimesc nesecată şi, aşa zicând, de nesuportat din pricina covârşirii ei, iar celor ce n-au văzut-o şi n-au gustat-o, de nepovestit şi de neînţeles. Căci dacă niciun cuvânt n-ar putea descrie dulceaţa mierii celor ce n-au gustat-o, ce meşteşug ar putea să lămurească cele mai presus de minte celor ce nu le-au văzut şi nu s-au împărtăşit de bucuria şi de desfătarea dumnezeiască din ele? Dar despre acestea, până aici.

Deci Sfântul Pavel, având credinţa în Dumnezeu întemeiată în ipostas (ἐνυπόστατον) şi chipul măreţ şi mai presus de frumuseţe, dar neipostatic (ἀνυπόστατον), al lui Dumnezeu[146], a spus că umblăm prin credinţă (2 *Corinteni* 5, 7), adică prin cea întemeiată într-un ipostas (τῆς ἐνυποστάτου), dar nu printr-un chip văzut în ipostas; adică prin credinţa care nu pricinuieşte îndumnezeirea nenăscută. Căci zice Sfântul Maxim: „Numesc îndumnezeire nenăscută iluminarea dumnezeirii prin chipul aflător în ipostas, care nu e făcută, ci se arată în mod neînţeles în cei vrednici. Totuşi prin chip se vede frumuseţea"[147]. Despre această frumuseţe zice Marele Vasile: „Ce e mai vrednic de iubit decât frumuseţea dumnezeiască?", şi iarăşi: „Frumuseţea adevărată şi preaiubită şi văzută numai cu mintea curăţită e cea din jurul firii dumnezeieşti şi fericite".

De aceea şi Pavel s-a mărturisit pe sine „simplu în cuvânt, dar nu în cunoştinţă" (2 *Corinteni* 11, 6). Căci era mare în cunoştinţă, prin care cunoştea în parte pe Dumnezeu, Cel mai presus de înţelegere, în chipul inteligibil vrednic de Dumnezeu.

Această cunoştinţă în parte o avea şi Moise, văzătorul de Dumnezeu, care vedea chipul dumnezeiesc cel nevăzut în ipostas şi frumuseţea Lui. De aceea, zice: „Dacă am cunoscut că am aflat har la Tine, arată-mi-Te ca să Te cunosc şi să Te văd" (*Ieşirea* 33, 13). Deoarece primise odinioară arătarea dumnezeiască şi slava frumuseţii, dar nu în ipostas, cere şi aceasta, ca unul ce s-a făcut mai desăvârşit[148]. Dar Dumnezeu nu a consimţit, deoarece aceasta nu

---

[146] Sf. Pavel avea încredinţarea despre chipul ipostatic, sau personal al lui Dumnezeu, prin trăirea unei iradieri din El, dar nu vedea însuşi acel chip ipostatic.

[147] Sf. Pavel nu vedea chipul ipostaziat, dar vedea frumuseţea ce iradia din El.

[148] Moise vedea şi el chipul lui Dumnezeu în frumuseţea ce iradia din El şi era încredinţat deci despre chipul Lui ipostatic, dar nu-L vedea în ipostas.

e cu putinţă niciunui suflet înţelegător şi niciunei vederi, nici chiar celei îngereşti, ca una ce întrece hotarele a toată cunoştinţa. Moise era văzător de Dumnezeu şi vedea pe Dumnezeu în întuneric, dar nu în ipostas, ci în chip şi frumuseţe inteligibilă, fără suportul ipostatic (personal)[149]. Aşa se poate vedea Dumnezeu, cum au spus şi Moise, şi Ilie şi, simplu grăind, toată ceata atotdumnezeiască a prorocilor.

Deci umblăm prin credinţa întemeiată în ipostas (διά πίστεως ἐνυποστάτου), care se naşte din cele contemplate în jurul lui Dumnezeu şi îşi ia întărire din slava ce străluceşte din frumuseţea feţei Lui, şi mărturia, din chipul întipărit al luminii Lui mai presus de strălucire, şi nu prin credinţa ce se naşte în auz din cuvântul simplu[150]. Iar dacă aici umblăm prin credinţa întemeiată în ipostas, şi nu prin chipul văzut în suportul său ipostatic, sau personal (2 *Corinteni* 5, 7), în veacul viitor nu mai e nevoie prin credinţă. De aceea, aici avem credinţa întemeiată în ipostas; şi deoarece atunci se va vedea mai limpede chipul preamărit al slavei, aici acest chip se vede mai umbrit. „Aici, cum zice Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu, se adună o întipărire din altceva într-o icoană a adevărului, care înseamnă un chip umbrit”. Atunci va fi vederea „faţă către faţă” *(1 Corinteni* 13, 12) şi „încetarea a ceea ce e în parte, prin arătarea a ceea ce e desăvârşit” *(1 Corinteni* 13, 10). „Acum, cum zice Fericitul Augustin, vederea în parte a lui Dumnezeu constă în răpirea

---

[149] Se poate deci rezuma cuprinsul acestei dezvoltări astfel: se vede frumuseţea lui Dumnezeu şi, în acest sens, şi chipul Lui, dar nu în ipostas; dar văzătorul ştie de acesta prin ceea ce vede, prin ceea ce iradiază din ipostas.

[150] Se precizează din nou înţelesul credinţei întemeiate ipostatic, atât faţă de credinţa întemeiată pe auz, cât şi faţă de vederea ipostasului, sau ipostasurilor dumnezeieşti. Credinţa întemeiată ipostatic e credinţa ce se naşte din lumina ce iradiază din Dumnezeu, din slava Lui care, în acest sens, se poate numi şi chipul Lui, dar care nu e un chip văzut ca ipostas. Acesta din urmă întrece puterea oricărei creaturi de a-L vedea, chiar şi a îngerilor. Dar credinţa ce se naşte din vederea slavei şi luminii dumnezeieşti, din cele văzute „în jurul lui Dumnezeu”, adică din energiile Lui necreate, e deosebită totuşi de credinţa din auz, pe baza cuvântului simplu. Ea e o experienţă a prezenţei lui Dumnezeu prin lucrare, dar nu o vedere a fiinţei Lui. Dacă am reveni la cele trei categorii de cunoaştere a ţesătorului: cunoaşterea lui din auz, din vederea pânzei ţesute de el şi din vederea lui în persoană, credinţa ipostatică e identică cu cunoaşterea ţesătorului din vederea pânzei lui, dar nu din vederea chipului lui personal, pe când cea din auz e identică cu cunoaşterea ţesătorului din simplul auz; al treilea caz nu este posibil la Dumnezeu. Deosebirea între credinţa ipostatică şi cea a cunoaşterii ţesătorului din vederea pânzei ţesute de el e că în pânză nu se vede lucrarea prezentă a ţesătorului, pe când în această credinţă se vede însăşi lucrarea prezentă a lui Dumnezeu, slava şi lumina ce iradiază din El. E ca şi cum am vedea mâinile ţesătorului lucrând, dar nu i-am vedea faţa.

întregului suflet raţional de iubirea slavei Lui”[151]. Căci în această dragoste sufletul se face unitar şi priveşte în mod unitar ascunsul cel unic şi mai presus de toate al lui Dumnezeu. Din chipul, din frumuseţea şi din faţa aceasta se umple de strălucire, se înfrumuseţează şi se luminează toată mintea, umplându-se de strălucire şi luminându-se duhovniceşte şi mai presus de lume. Prin acestea se simplifică, se înalţă şi se umple de uimire puterea ei văzătoare. Dar tot prin acestea se luminează sufletul în mod tainic şi se umple de desfătare dumnezeiască şi de veselie. Şi, ca să spun pe scurt, prin acestea se slăvesc şi se îndumnezeiesc cei ce iubesc vederea şi auzirea dumnezeirii şi se fac prieteni, următori şi văzători ai lui Dumnezeu, încă fiind legaţi cu trupul. De aceea, străvăd şi oglindesc în parte, printr-o simţire înţelegătoare, fericirea bunătăţilor viitoare şi starea veacului acela, „pe care nici ochiul nu le-a văzut, nici urechea nu le-a auzit, nici inima omului nu le-a încăput” (*1 Corinteni* 2, 9).

53. *Tâlcuire la cuvintele: „Ierusalimul ce se zideşte ca o cetate, ai cărei părtaşi se adună la un loc. Căci acolo s-au suit seminţiile, seminţii ale Domnului, spre mărturie lui Israel” (Psalm 121, 2-4).*

Ierusalimul se tâlcuieşte ca loc al păcii şi este chip al locului lui Dumnezeu, adică al sufletului ce are în sine pacea cea întru Hristos. Căci nu orice suflet are în sine pacea cea întru Hristos şi poate primi numele păcii, ci cel care se zideşte ca o cetate şi are piatra cea din capul unghiului, pe care „a aşezat-o Domnul în Sion potrivit făgăduinţei, piatra cea de mult preţ” (*Isaia* 28, 16). Iar Sionul este vârful văzător al Ierusalimului, care e chipul minţii văzătoare a sufletului, plină de pace. Căci dacă ai căuta în altă parte, n-ai putea afla mintea observatoare şi privitoare a înălţimilor adevărului. Ea nu e decât în inima care a primit pacea cea întru Hristos şi s-a ridicat întreagă la o stare izvorâtoare de pace[152]. Ierusalimul e deci sufletul care petrece în pacea dumnezeiască, având piatra cea din capul unghiului şi pietrele preţioase rotunde din *Sfintele Scripturi,* de care se sfărâmă fiarele ce se grăbesc să urce în muntele lui Dumnezeu; care are şi asfaltul, adică smerenia pe care o produce Duhul Sfânt, şi care topeşte şi netezeşte învârtoşarea împietrită a inimii cu

---

[151] Acum începe să fie cunoscut în Răsărit Fericitul Augustin, cum se vede şi din învăţătura Sf. Grigorie Palama despre purcederea Sfântului Duh.

[152] Se afirmă trei lucruri: a) mintea vede pe Dumnezeu, b) dar numai adusă în inimă, căci inima are o deschizătură spre infinitatea lui Dumnezeu; c) dar numai o inimă care a scăpat de tulburarea oricăror griji şi gânduri poate face loc în ea minţii văzătoare, căci numai ea se deschide spre Dumnezeu. S-ar putea spune că există o colaborare între minte şi inimă şi pe un plan inferior al vieţii lor: mintea e, în acest caz, ocupată de chipurile lucrurilor, iar inima, de grijile pentru ele sau de afecţiunile faţă de ele. Pentru ca mintea să poată vedea pe Dumnezeu în inimă, trebuie ca mintea să fie curăţită de chipurile lucrurilor, iar inima, de grijile legate de ele.

focul dumnezeiesc, prefăcând-o în duh zdrobit *(Psalm* 50, 18) și umilit; și ape din ploi, date Mântuitorului, care curg din râurile inimii; ba încă și lemnele neputrezite în vederea unirii, ca niște gânduri ale făptuirii adevărate; apoi cuie și sfredelul care pricinuiește frica și silește spre împlinirea poruncilor dumnezeiești; dar și pe Cuvântul dumnezeiesc ca ziditor, și pe cei de după El, adică pe cei ce cârmuiesc, cu știința primită de la El, puterile sufletești; și, simplu grăind, uneltele de zidire, postul, privegherea, cântarea, citirea și celelalte, ca să spun pe scurt, câte le-am primit de la Cuvântul întrupat (prin unealta rațiunii), spre înfăptuirea modului virtuții[153]; și frânghia de finic, adică sfințitele legi ale lui Dumnezeu din *Scripturi;* și lumina cunoscută cu mintea, și soarele mai presus de toată strălucirea, și toate câte răsfrâng lumina în suflet. Ca să spunem totul deodată, toate câte se folosesc în chip văzut spre zidirea unei cetăți le are, în chip dumnezeiesc și duhovnicesc, sufletul. Căci el este Ierusalimul înțeles cu mintea și el se zidește ca o cetate spre locuință lui Dumnezeu Celui peste toate, Treimii Celei fără de început și de viață făcătoare. Căci a spus: „Eu și Tatăl vom veni, desigur duhovnicește, și locaș la el Fie vom face” *(Ioan* 14, 23), ca și când ar zice: „Îl vom face cetate; și cetate cu adevărat minunată, întinsă la nesfârșit”[154].

De aceea spune: „Ierusalimul ce se zidește”, nu zidit. Căci dacă Cel ce locuiește în suflet e necuprins, cu dreptate e să se întindă și sufletul la nesfârșit. Tot de aceea zice: „Ce se zidește ca cetate”, nu „cetate ce se zidește”. Căci, întrucât sufletul se zidește și întrucât din îmbinarea multor lucruri felurite se alcătuiește o unică zidire întinsă în înălțime și în lungime și în lățime spre locuința Împăratului fără de început, foarte potrivit i se spune „cetate”. Dar întrucât zidirea lui nu primește o margine datorită sălășluirii în el a Celui nesfârșit, ceea ce nu e propriu unei cetăți ce se zidește, sufletul s-a numit pe drept cuvânt, în *Sfintele Scripturi,* nu cetate zidită, ci „ca cetate ce se zidește”. Iar semnul vădit că e Ierusalim, dar că e ca o cetate ce se zidește, este că cei părtași de el, adică puterile lui, se adună la un loc și nu se împart, nici nu rătăcesc împrăștiați, ci petrec netulburat în pacea cea întru Hristos, fiind adunați la un loc și având o unitate între ei. Apoi, pentru a desăvârși adunarea

---

[153] „Όργανικώ λόγω εις αρετής τρόπον”. Expresia poate fi înțeleasă în ambele sensuri date în traducere. Dar ambele sensuri pot fi îmbinate. Logosul întrupat a dezvoltat rațiunea umană, pe care a asumat-o, în modul virtuții, și, drept urmare, noi înșine putem actualiza în mod sănătos rațiunea firii noastre în modurile virtuților. E vorba aici nu de rațiunea care raționează, ci de rațiunea constitutivă a firii umane. De altfel, între acestea două aflătoare în om există o legătură. Ideea e de la Sf. Maxim Mărturisitorul.

[154] Sufletul se poate deci întinde la nesfârșit. Are în sine această virtualitate. Dar ea se actualizează dacă are pe Dumnezeu drept cuprins. Altfel, se îngustează după lucrurile mărginite, sau rămâne mereu în planul mărginit.

la un loc a părtașilor cetății, mai dă și un alt semn, și anume că „acolo s-au suit seminţii, seminţiile Domnului, ca mărturie lui Israel". Pe cei ce mai înainte i-a numit părtaşi, acum îi numeşte „seminţii". Căci puterile sufletului nu sunt de un neam străin. Iar cele ce sunt simplu seminţii ale sufletului se fac seminţii ale Domnului, fiind făcute trepte dumnezeieşti şi mai presus de lume în sufletul plin de pace[155].

Iar prin aceasta se fac mărturie şi întărire lui Israel, sau minţii care vede pe Dumnezeu, și împlinesc toate un singur lucru al lui Dumnezeu: cunoașterea Lui[156]. Şi toate aceste puteri înţelegătoare ajută la zidirea cetăţii lui Dumnezeu Atotţiitorul, paşnică şi sfântă. Căci cu adevărat în ea s-au înălţat puterile sufleteşti ca nişte trepte, făcând mintea, purtătoare de Dumnezeu şi pătrunsă de Dumnezeu, văzătoare de Dumnezeu. Căci precum este cu neputinţă seminţiilor sau puterilor sufletului împrăştiate şi stăpânite şi împărţite de lucruri străine să se facă trepte şi să zidească sufletul, întrucât, nefiind adunate la un loc, nu-l pot face loc al păcii, nici Ierusalim ce se zideşte, ca să vadă cineva în el lucrarea înţelegătoare, aşa, adunându-se acestea la un loc, este cu neputinţă să nu se înalţe în el ca trepte înţelegătoare şi departe conducătoare în Domnul, conglăsuind cu mintea care vede pe Dumnezeu şi apărând-o. Căci, atunci când sufletul se zidește duhovnicește ca cetate, într-o așezare pașnică și liniștită, şi părtaşii sau puterile lui sunt adunate la un loc, puterile înţelegătoare se înalţă ca nişte trepte ale Domnului şi se orânduiesc unitar, alcătuind în chip conştient o oaste unită, aliată cu mintea care priveşte pe Dumnezeu. Atunci cântă şi tu încetişor: „Ierusalimul ce se zideşte ca cetate, ai cărei părtaşi s-au adunat la un loc; acolo s-au suit seminţiile, seminţii ale Domnului, spre mărturie lui Israel" în Hristos Iisus, Domnul nostru.

54. *Despre aceleaşi.*

Dar poate n-ar fi cu totul nepotrivit să adăugăm la cele spuse şi aceasta: Dacă voiești să cunoşti că a început să umbrească din pace lumina dumnezeiască sufletul tău; dacă voiești să ştii că sufletul tău e un Ierusalim ce se zideşte ca o cetate; dacă bagi de seamă că părtaşii lui sunt adunaţi la un loc, adică toate gândurile şi puterile lui s-au adunat împreună şi voiesc să fie într-o unitate, ca să nu fie o cetate dezbinată, ci să-l zidească în chip unit ca pe o cetate; dacă se suie în acest Ierusalim, ce se zideşte ca o cetate, seminţiile Domnului, sau puterile cele mai generale ale sufletului, ajunse dumnezeiești şi

[155] Puterile sufletului, devenind în suflet trepte spre Dumnezeu, sunt atât de întipărite de puterea dumnezeiască, atât de preschimbate, încât se pot socoti şi ca ale lui Dumnezeu. Căci prin ele nu numai sufletul urcă spre şi în Dumnezeu, ci şi Dumnezeu coboară ia el. În ele se întâlneşte Dumnezeu cu omul.

[156] Toate puterile sufletului, deci şi simţirea şi năzuinţele lui, contribuie la cunoaşterea lui Dumnezeu.

înălţându-se duhovniceşte şi făcându-se ca nişte trepte; dacă vezi săvârşindu-se acestea în tine, să nu încetezi să zideşti astfel mai departe. Adu-ţi aminte de turnul dezbinării, şi de zidirea lui, şi de despărţirea limbilor (Facerea 11, 1-9), şi cunoaşte că nu toată zidirea e bună, chiar dacă pare din afară astfel.

Vorbind îndeobşte, cei ce au ochi văd două feluri de zidiri şi de trepte. Una, ce se face spre bine şi spre locaş al lui Dumnezeu. Iar semnul ei este că părtaşii ei sunt adunaţi la un loc şi seminţiile ei sunt seminţii ale Domnului ce se înalţă în ea, vestind sufletului lucruri mari, minunate şi pricinuitoare de pace, de iubire şi de sfinţenie, şi zidindu-l. Iar alta, ce se face spre răul şi spre pierderea sufletului. Semnul ei nemincinos este împărţirea limbilor spirituale şi o cumplită tulburare. Iar sfârşitul e că se face sălaş patimilor, cum s-a făcut turnul dezbinării sălaş şerpilor.

Învaţă deci deosebirea celor două zidiri, şi nu vei mai greşi când voieşti să alegi dintre amândouă pe cea mai bună. Dacă nu sunt stăpânite din vreme în vreme şi de multe ori adâncurile inimii tale de pacea şi de unirea gândurilor şi de lumina înţelegătoare – dacă nu se urcă din vederea lui Dumnezeu o plăcere negrăită în inima ta; dacă nu pornesc din cea mai din mijloc încăpere a inimii tale o reaprindere şi o lucrare duhovnicească cu temeiul într-un ipostas[157], încât să ţi se pară adeseori că ai biruit mădularele trupului printr-o bucurie şi o lumină înţelegătoare şi printr-o vedere adâncă şi tainică ce vine de Sus în inimă; dacă nu gustă sufletul tău în chip duhovnicesc taine negrăite; dacă nu se produc în tine în chip unitar şi dintr-odată o bucurie negrăită şi o uimire neînţeleasă; dacă nu primeşti sfinţenia lui Hristos răsărind înlăuntrul tău cunoaşte că sufletul tău nu este Ierusalim, nici nu se zideşte ca o cetate şi nici părtaşii sau gândurile lui nu sunt adunate la un loc, nici seminţiile sau puterile generale nu s-au făcut seminţii ale lui Iisus, nici nu se suie în suflet lucruri minunate bine orânduite, dezvăluind minţii şi arătându-i „cele ce ochiul nu le-a văzut şi urechea nu le-a auzit şi la inima omului, nepărtaş de Duhul dumnezeiesc, nu s-au suit” (*1 Corinteni* 2, 9). Şi ia seama să nu zideşti turn spiritual de dezbinare, al cărui sfârşit e distrugerea şi împărţirea limbilor spirituale, şi tulburare, şi pieire totală, cum s-a spus înainte.

Am voit să spun care este pricina pentru care unii au sufletul lor ca o cetate a Ierusalimului ce se zideşte şi care e pricina zidirii şi pieirii turnului dezbinării; şi pentru ce părtaşii celui dintâi sunt adunaţi, iar în turnul dezbinării se întâmplă împărţirea de multe feluri a limbilor. Dar am renunţat la aceasta, cruţând auzul ascultătorilor printr-o vorbire mai scurtă.

55. *Tâlcuire la: „Aceia erau de neam bun de la răsăriturile soarelui” (Iov 1, 3).*

---

[157] „ενυπόστατος ενέργεια” e o lucrare nesubiectivă şi nu de sine, ci pornind din fiinţa sau din ipostasurile dumnezeieşti.

Cei de neam bun de la răsăriturile soarelui sunt cei de la răsăriturile iluminărilor şi arătărilor soarelui înţelegător al dreptăţii, înnobilaţi şi îmbunătăţiţi prin privirea şi vederea înţelegerii îndreptate spre Dumnezeu, cei ce „s-au născut nu din sânge, nici din voia bărbatului, nici din voia trupului, ci de la Dumnezeu" *(Ioan* 1, 13). Sunt cei ale căror inimă şi minte petrec în palatul dumnezeiesc din ceruri şi care s-au învrednicit de convorbirea cu Dumnezeu şi s-au împărtăşit de taine dumnezeieşti şi negrăite ale Împărăţiei. Sunt cei ce s-au făcut trupul lui Hristos, Fiul lui Dumnezeu, şi mădulare în parte (*1 Corinteni* 12, 27) şi co-trupeşti cu El şi împreună-moştenitori şi împreună-părtaşi cu El *(Efeseni 5,* 6), avându-L ca moştenire pe El Însuşi şi pe Tatăl, Dumnezeu dintru cele preaînalte, ajunşi părtaşi ai dumnezeieştei firi (2 *Petru* 1, 4), mai presus de cuvânt. Sunt cei ce au fost pecetluiţi cu Sfântul şi de viaţă făcătorul Duh *(Efeseni* 1, 13), de Care se fac părtaşi şi întru Care vieţuiesc şi văd. Sunt cei ce s-au îmbrăcat în veşmintele albe *(Apocalipsa* 4, 4) şi proprii ale Duhului şi în tunici cusute în aur, în pietre scumpe şi mărgăritare. Sunt cei ce poartă coif şi cunună, şi pietre de rubin, şi diamante, şi tot felul de pietre preţioase. Sunt cei ce mănâncă şi beau la masa împărătească o mâncare de care nu se satură şi un nectar de care nu se plictisesc, căci toate sunt Duh, şi ei se împărtăşesc de cele duhovniceşti. Multe sunt minunile ce se săvârşesc în acele curţi împărăteşti. Se află acolo un foc ce răcoreşte şi se reaprinde, se mişcă împunsături ale iubirii, există o apă vie, grăitoare şi producătoare de râuri de viaţă veşnică; se află acolo un aer bine mirositor la respirat şi Duhul dătător de viaţă şi lumina razei unitare în trei străluciri, dar în acelaşi timp simplă şi mai presus de fiinţă.

De aceea, aceştia, ca nişte văzători şi părtaşi de mari desfătări, s-au despărţit de cele de jos şi s-au unit cu cele de Sus. Au părăsit vederea celor văzute şi s-au dăruit întregi celor gândite. Au trecut peste cele trecătoare şi s-au statornicit în cele statornice. Stau jos pe rogojină şi umblă printre cele de Sus. Trupul îi leagă şi îi trage în jos, dar Duhul se apleacă şi dezleagă legăturile arse. Îndată ce au fost dezlegaţi, zboară mai presus de ceruri cu uimire şi repeziciune. S-au unificat prin privirea unitară spre Dumnezeu. S-au însingurat dinspre toate în privirea singuratică spre Dumnezeu. Sunt mutaţi de la o slavă la altă slavă (2 *Corinteni 5,* 18), mai mare, a Duhului, şi trec de la o bogăţie la o bogăţie mai mare, şi se desfată de cele negrăite. Şi-au zis: „Bună este această bogăţie a slavei şi a desfătării" şi, în timp ce priveau la ea, au fost uimiţi de una mai mare ca cele dinainte şi se arătau lor înşişi goi de toate şi săraci. Au rămas înmărmuriţi sau, mai bine şi mai propriu zis, au rămas cu gura deschisă de extaz şi o altă bucurie a cuprins inima lor. Urmează Împăratului puterilor, şi petrec în convorbire cu El, şi dănţuiesc împreună cu îngerii, copleşiţi de revărsările unui aşa de mare har, mai mult decât bucuraţi de acea negrăită moştenire şi nespusă iubire de oameni. Aceştia sunt, pe cât socotesc eu, cei de neam bun de la răsăriturile soarelui în Hristos Iisus, Domnul nostru, a Căruia fie slava şi stăpânirea în veci. Amin.

Când mintea vede în Hristos adevărul în chip unitar, e vremea de a tăcea (*Ecclesiastul* 3, 7). Căci e vremea în care se bea nectarul dumnezeiesc al bucuriei şi al veseliei duhovniceşti; e vremea vederilor de taină şi al împărtăşirii de lucrurile mai presus de fire. De fapt, atunci mintea vede limpede potirul din mâna Domnului, plin de vinul amestecării neamestecate[158], contemplă cât se poate de vădit turnarea din acesta în acesta (*Psalm* 74, 8) şi cunoaşte lămurit că drojdia lui nu s-a deşertat (*Psalm* 74, 8)[159]. Căci străfundul revărsării bunătăţii dumnezeieşti şi, aşa zicând, adâncul bogăţiei şi capătul harului nu se descoperă nimănui din noi deşertat în viaţa de acum, chiar dacă s-ar învrednici de cel mai înalt urcuş spre Dumnezeu şi de cea mai mare îndumnezeire. Căci capătul şi desăvârşirea se păstrează tuturor spre împărtăşire în veacul viitor. „Încă nu s-a arătat ce vom fi”, după ucenicul ce I se rezema pe piept (*1 Ioan* 3, 2), iar după Sfântul Pavel, „acum cunoaştem în parte” (*1 Corinteni* 13, 9-10), „dar atunci desăvârşitul”. Căci atunci păcătoşii vor bea cu drepţii din potirul dumnezeiesc de taină şi din ceea ce e desăvârşit, ajunşi, după ce oglinzile se vor desface şi adevărul se va descoperi în chip vădit, la simţirea tainei care acum e acoperită în chip tainic.

Drepţii, ca să se poată bucura mai desăvârşit de răsplătirea nădejdii în Dumnezeu, primind roada faptelor virtuoase, căci despre ei s-a scris: „Îmbăta-se-vor din grăsimea casei Tale şi din izvorul desfătării Tale îi vei adăpa pe ei” (*Psalm* 35, 8) – despre ei a spus şi Domnul că-i va chema în Împărăţia Tatălui şi le va sluji lor (*Luca* 12, 37) –, după ce le-a făgăduit că vor bea şi paharul nou în Împărăţia lui Dumnezeu (*Matei* 26, 29) şi se vor veseli. Iar păcătoşii vor bea spre a se umple de amărăciunea mâniei şi de întristarea veşnică; şi vor gusta atât cât să ştie de ce nectar preadulce se vor lipsi în chip nefericit din nesocotinţa lor. La gustarea acestuia în vremea de faţă ne îndeamnă, spre mângâiere, dumnezeiescul David, zicând: „Gustaţi şi vedeţi că e bun Domnul”

---

[158] Probabil pentru că sângele Domnului este unit fără amestecare cu dumnezeirea, ca întreaga fire omenească. Sângele Domnului e plin de dumnezeire, şi totuşi nu încetează de a fi sânge după fire. Potirul ni-l dă prin preot Hristos Însuşi, cum se vede în unele icoane româneşti pe sticlă, în care Hristos stoarce în potir vinul viţei ce creşte din coasta Lui. Dar avem nevoie de preot pentru a şti că nu noi ni-l dăm. Iar cel ce ni-l dă trebuie să fie preot, sau mijlocitor, pentru că şi Hristos e Preot, sau Arhiereul, sau Mijlocitorul suprem. Ca atare, trebuie să fie părtaş la preoţia lui Hristos. Nu ni-l putem da noi înşine.

[159] Turnarea dintr-un potir în altul indică poate practica de la Proscomidie, când se toarnă vin dintr-o sticlă în potir, sau poate că se menţionează practica de a se turna vinul prefăcut în sânge dintr-un potir în altul pentru împărtăşirea unui număr mare de credincioşi. Iar acest act poate însemna că din trupul lui Hristos sângele Lui trece în potir, sau în trupul celor ce se împărtăşesc, împreună cu duhul Lui de jertfă. Dar drojdia nu se goleşte deplin, arătându-se că duhul de jertfă şi de iubire al lui Hristos rămâne neepuizat.

(Psalm 33, 8), dar păcătoşii nu se întorc spre El. Însă cei ce se întorc ascultând, precum se cuvine, de poruncă şi văd potirul şi turnarea din acesta în acesta simt din amândouă părţile, şi de aici şi de acolo, chemările pline de har binevoitor[160]; şi beau, şi se bucură, şi-şi îndulcesc deplin simţurile sufletului, şi cântă, cum se cuvine, cântări pline de mulţumire (euharistice) lui Dumnezeu, strigând: „Şi paharul Tău este îmbătându-ne pe noi ca un preaputernic” *(Psalm* 22, 6); sau: „Şi mila Ta cea necuprinsă, dată încă de acum, ca dintr-un sân adânc, ca un vin, ne va urma pe noi în toate zilele vieţii noastre” *(Psalm* 22, 7) adevărate, adică celei viitoare, statornice şi nemuritoare. Căci pururea vom avea bunătăţile dumnezeieşti viitoare şi vom fi în ele, de vom gusta din amândouă părţile vinul potirului de viaţă făcător şi nou, aflat în mâna Domnului, şi vom bea din el în toate zilele. Deci din ceea ce e arătat cunosc, în chip cuvenit, ceea ce e ascuns; şi din ceea ce se varsă au dovada a ceea ce e la temelie; şi în parte, ca dintr-o arvună, îşi dau cu socoteala de ceea ce vor avea în viitor.

De aceea, vădit fiind că drepţii se vor împărtăşi acolo mai bogat şi în chip mai obştesc[161] de cele ce se împărtăşesc în parte încă de acum, cât sunt pironiţi în trup şi în grosime şi în întunericul de jos, David, pe drept cuvânt, n-a zis cu totul lămurit că vor bea atunci drepţii şi păcătoşii, ci, spunând ceea ce e îndoielnic: că poate vor bea păcătoşii, a întrelăsat (omis) să spună ceea ce e recunoscut şi vădit: că drepţii vor bea. Căci dacă vor bea, poate, păcătoşii, ar fi de mirare să nu bea drepţii. Lucrul acesta e vădit, odată ce ei se împărtăşesc încă de acum de atâta băutură, încât se şi veselesc şi strigă: „Veselitu-m-ai pe mine, Doamne, întru făpturile Tale şi întru lucrul mâinilor Tale mă voi bucura” *(Psalm* 91, 4). Căci prin „lucrurile mâinilor” Lui arată că ţine şi întinde potirul plin de vinul amestecării neamestecate şi că îl toarnă pe el cu foarte multă iubire de oameni din acesta în acesta *(Psalm* 74, 8) şi păstrează drojdia din el pentru viitor. Dar acum strigă iarăşi, îmbătaţi, către Dumnezeu: „Paharul Tău este îmbătându-mă pe mine ca un preaputernic” *(Psalm* 22, 6), în Hristos Iisus şi celelalte[162].

Cânta-voi Ţie, Celui ce m-ai făcut pe mine, şi Te voi lăuda pe Tine,

---

[160] Turnarea dintr-un potir în altul e pentru cei ce se împărtăşesc o chemare ce vine şi din Hristos, de unde curge sângele, şi din potir, unde curge şi de unde se împărtăşesc nu numai când se împărtăşesc de Hristos propriu-zis, ci permanent, fără ca jertfa lui Hristos, de care se împărtăşesc, să se epuizeze.

[161] Împărtăşirea euharistică a mai multora cu Hristos în timpul vieţii pământeşti e un chip al faptului că în viaţa viitoare se vor împărtăşi de Hristos toţi drepţii, într-o comuniune universală.

[162] Euharistia îmbată de „beţia trează” a entuziasmului născut din întâlnirea în dragoste cu Hristos. Aceasta este, pe drept cuvânt, încă un motiv pentru care în Euharistie se foloseşte vinul ca element care se preface în sângele Domnului.

Preaînalte, Cel ce ai vărsat peste mine milele Tale prin har. Degetul Tău cel sfânt mă îmboldeşte, Preaiubitorule de suflet şi Preabunule Împărate, în cel mai din mijloc lăuntru al inimii mele *(Psalm* 71, 19-20), ca să cunosc că Tu singur eşti Cel ce faci lucruri minunate şi neobişnuite, şi mişti, cum se cuvine, literele sfintei Tale mâini în cartea vieţii prin atotdumnezeiescul Tău Duh, şi mă pregăteşti să văd cu simţire şi să mă întipăresc prin mâna Ta în simţurile înţelegătoare, în chip propriu, de frumuseţea Ta mai presus de uimire. Toate sunt pline de veselie şi de bucurie tainică în Hristos Iisus, Domnul nostru.

Există o pace mai mult părută decât adevărată. E cea a trupului care se desfată, care pricinuieşte multă grijă sufletului, chiar dacă pentru o vreme ia înfăţişarea prefăcută a liniştii. Şi există o pace a simţurilor, produsă de închiderea şi de fuga lor de toate, care este urmată de linişte. Dar şi aceasta, măcar că e neasemănat mai bună decât cea dintâi, e de scurtă durată. Căci, când sufletul e tulburat de gânduri, pătimeşte întreg omul, ca şi atunci când e tulburat trupul. Dar există pacea a treia, mai presus de a simţurilor şi a trupului. Ea constă în liniştea puterilor sufletului şi a omului dinlăuntru. Ea vine din purtarea şi sârguinţa cea bună, din rugăciunea mai curată, din plânsul mai dulce, din rostirea cu plăcere a cuvintelor dumnezeieşti.

Dar aceasta încă nu înseamnă desăvârşirea păcii. Căci precum trâmbiţaşul sau cântăreţul la chitară nu poate rămâne neîncetat la lucrul său, deoarece, suferind în chip necesar uneori de osteneala mâinilor şi alteori din pricina vreunei neputinţe sau a unei împrejurări de boală, trâmbiţaşul nu poate trâmbiţa, şi cântăreţul la chitară nu poate mişca totdeauna cu putere coardele, aşa şi sufletul care-şi cârmuieşte în chip armonios puterile sufletului nu rămâne totdeauna neschimbat în starea aceasta, ci uneori e stingherit de vreo mânie, stârnită cu voie sau fără voie de ceva, sau de vreo dorinţă de schimbare şi de trândăvie, fiind una dintre făpturi şi aflându-se legat cu grăsimea şi cu greutatea trupului. Dar când primeşte prin har prezenţa Celui nefăcut, Care a făcut toate, şi se împărtăşeşte de Duhul neschimbat şi de viaţă făcător, se umple de o viaţă preschimbată şi minunată, pricinuită de Duhul de viaţă făcător, şi se bucură de o viaţă mai presus de fire şi cu totul neschimbăcioasă. Şi precum viază datorită puterii de viaţă făcătoare, aşa şi vede, căci Duhul de viaţă făcător e şi lumină. Şi se bucură văzând cele mai presus de fire ale Celui mai presus de fire şi se bucură de pacea care întrece toată mintea *(Filipeni* 4, 7), datorită lucrării de înviorare şi luminii mai presus de minte a Celui mai presus de minte şi bucuriei tainice de cele văzute.

În această pace sufletul nu se schimbă câtuşi de puţin, nici nu suferă de oboseală, nici nu e tulburat de cursele şi de uneltirile vrăjmaşului, ci priveşte într-o mişcare neîncetată pe Dumnezeu şi cele din jurul Lui, prin puterea şi mişcarea, ba s-ar putea spune, şi prin voia lui Dumnezeu şi a Duhului neobosit care lucrează în inimă din temelia ei ipostatică (personală), nu cum îşi închipuie unul sau altul, ci cum singur Duhul ştie, Care „cercetează şi cunoaşte

adâncurile lui Dumnezeu" (*1 Corinteni* 2, 10) şi învaţă pe cei părtaşi de El, printr-o simţire a sufletului. Deci, până ce ne sârguim să aprindem în noi, printr-o vieţuire liniştită, harul Duhului şi nu-L stingem, şi până ce suntem plini de sfinţenia şi de pacea negrăită şi mai presus de fire a lui Dumnezeu în Treime, purtăm cu adevărat, precum s-a spus, în smerenie, iubire şi rugăciune, pacea trupului şi a duhului şi a sufletului în chip neobosit[163]. Căci pacea cu osteneală nu e încă pacea desăvârşită, ci pricinuitoare a celei desăvârşite. Cea desăvârşită, potrivit celor spuse, se trăieşte cu totul fără osteneală, în odihna sabatismului desăvârşit şi a odihnei în Hristos[164].

Aflând tu cum, nefiind, ai fost făcut, şi cunoscând cu bună ştiinţă pe Cel ce te-a făcut şi te-a plăsmuit, şi înţelegând pricina trecerii tale la existenţă fără o mişcare a ta dinainte, de cugeţi bine, alipeşte-te cu iubire pe tine întreg, cu toate simţurile tale, de preadulcele Iisus şi Dumnezeu, Făcătorul şi Ziditorul tău, pentru buna făptuire şi pentru vederea feţei Lui[165]. Căci vieţuind astfel, întru făptuire şi vedere, vei dobândi multe daruri ale lui Dumnezeu şi te vei face dumnezeu şi duhovnicesc şi asemenea, întreg, tu, făptură, cu Ziditorul, veselindu-te veşnic împreună cu Domnul tău şi cu Tatăl în iubirea lui Dumnezeu şi în odihna cea întru Dumnezeu, prin Iisus Hristos, în vecii vecilor, ieşind din toate cele văzute. Amin.

56. Când am văzut şi am cunoscut, prin vedere înţelegătoare, de unde am venit aici în chip atât de minunat şi unde voi ajunge la sfârşit, şi când îmi închipui, în al treilea rând, pe Cel ce m-a adus la fiinţă şi mă poartă şi mă va duce la sfârşitul meu, înţeleg pe Tatăl negrăit şi nu-mi mai este necunoscută iubirea Lui. Drept urmare, privesc oarecum ca în oglindă taina scopului Lui cu mine. Pentru aceea mă şi veselesc de acestea trei cum n-ar putea să spună cineva. Dar veselia aceasta aşa de mare e urmată adeseori de o tristeţe tot aşa de mare, cunoscându-mă pe mine, în chip neîndoielnic, petrecând în mod nevrednic de chemarea mea. Pe urmă, văzând cum îmi arăţi slava Ta cea neapropiată prin zidire şi înţelegând cum îmi arăţi iubirea Ta negrăită faţă de mine, prin întruparea Unuia-Născut Fiului Tău şi cunoscând unirea Ta cea negrăită şi mai presus de fire cu mine, aşa cum mi-o înfăţişezi într-o

---

[163] Ultimele două alineate sunt foarte alterate în textul din *Filocalia* greacă.

[164] Sabatismul e un alt nume pentru odihnă, de la sâmbăta (ziua a şaptea), în care Dumnezeu S-a odihnit de crearea lumii *(Evrei* 4, 10; Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capete gnostice,* II, 64, *Filoc.* rom., II, p. 228). Aici, vorbind şi de „sabatism" şi de „odihna" în Hristos, autorul înţelege poate odihna lui Dumnezeu şi a noastră de lucrurile create, dar şi odihna în Hristos, ce urmează aceleia, cea dintâi fiind reprezentată de sâmbătă, iar a doua, de duminică.

[165] Am fost făcuţi pentru urcuşul spre unirea cu Hristos prin cele două etape: prin făptuire şi vedere (contemplare).

împărtăşire negrăită pururea izvorâtoare, mă minunez foarte de slava Ta şi mă uimesc de mila Ta neobişnuită faţă de mine. Căci în felul acesta mă scoţi din toate cele văzute şi mă odihneşti de toate cele gândite, Treime Sfântă mai presus de fiinţă.

Dumnezeu, voind să facă în chip preaînţelept pe om, ca pe un înger pe pământ, ca pe un animal ceresc, după chipul şi asemănarea dumnezeiască, a aşezat în el, potrivit cu aceasta, suflet înţelegător, în stare de cunoştinţa lui Dumnezeu. Şi de aceea zice: „Eu am zis: dumnezei sunteţi şi toţi fii ai Celui Preaînalt" *(Psalm* 81, 6) prin har, ca nişte îngeri de a doua treaptă, care contemplă în tăcere pe Dumnezeu şi sunt înălţaţi spre El prin dragoste, în lumina duhovnicească. Dar omul pământesc nu se poate înălţa la starea îngerească dacă nu s-a făcut în chip vădit duh ca îngerii[166]. Iar că cel credincios se face duh prin credinţă, adică din nesfârşita putere şi nesfârşitul dar al lui Dumnezeu, preschimbându-se oarecum într-o plăsmuire dumnezeiască şi tainică, o arată Mântuitorul zicând că „ceea ce e născut din Duh, duh este" *(Ioan 5,* 6). Iar că cei cu conţinut sufletesc se nasc duhovniceşte, o mărturiseşte credinciosul Ioan zicând: „Le-a dat lor putere să se facă copii ai lui Dumnezeu, celor ce cred în numele Lui, care nu din sângele bărbatului, nici din voia trupului s-au născut, ci din Dumnezeu" *(Ioan* 1, 13), spre a fi omul lăuntric, adică cel după chipul lui Dumnezeu care l-a făcut pe el[167]. Dar deoarece naşterea nu e după fire, ci după har, ea se dă celor ce se nasc duhovniceşte, prin primirea de către ei, şi nu e sub stăpânirea lor[168]. De aceea mintea părtaşă

---

[166] Numai duhul se poate înălţa la starea îngerească, pentru că şi îngerul e duh. Dar aceasta nu înseamnă lepădarea trupului, ci covârşirea lui de Duhul dumnezeiesc. Trupul părăseşte prin aceasta trebuinţele materiale. El se hrăneşte cu pâinea îngerească, adică, cu lumina dumnezeiască. El a devenit transparent şi uşor. E ca şi când omul n-ar mai avea trup. Trupul îl face doar capabil să vadă înţelesurile dumnezeieşti în cele materiale.

[167] Naşterea din Duh e o mare taină. Ea nu e ca naşterea din trup, care-l face pe om tot trup. Nu e nici o creaţie din nimic, ci e o ieşire din Duh, o alcătuire din Duh, dar şi o ridicare a omului la starea de om duhovnicesc, la starea de duh care a existat de mai înainte ca om trupesc înzestrat cu suflet. Duhul preschimbă pe om prin energiile Sale. Duhul îl face subiect al energiilor sale. Omul e asemenea Duhului când a ajuns la această stare, dar se deosebeşte de Duhul prin faptul că nu s-a ridicat şi nu se menţine prin el însuşi în această stare, ci prin Duhul. Omul se naşte întâi din trup; Dumnezeu îl uneşte după aceea în Hristos din Sine, făcându-l asemenea Lui. Dar o oarecare naştere din Sine după crearea din nimic (după prima naştere din pământ) a efectuat-o Dumnezeu cu omul încă de la început.

[168] Naşterea din Duh nefiind o naştere după fire, ci după har, nu se produce decât cu voia celor doi, a omului şi a Duhului. Ca atare, nu rămâne în stăpânirea omului, fără voia lui şi a Duhului. Viaţa cea nouă se naşte prin libertatea amândurora şi se menţine în planul libertăţii. Omul se nu află într-o relaţie naturală, necesară cu Duhul.

de ea e, precum se cuvine, şi tron al Sfântului Duh[169]. Căci precum fierul aprins se face şi el foc, dar nu se preface în foc prin fire, ci prin transmitere şi împărtăşire până ce se află împreună cu focul, şi e scaun al focului întrucât focul se aşază şi se odihneşte în fier, aşa şi mintea se face duh şi tron al Duhului prin naştere din Duhul, sau prin unire cu El şi prin împărtăşire de El, Dumnezeu învăluind în chip vădit mintea şi unindu-Se cu ea şi odihnindu-Se în ea ca într-un scaun.

Iar aceasta este începutul minunat al înaintării sufletului nu spre treapta îngerului, a celei mai smerite dintre puterile cereşti, ci spre treapta lui Dumnezeu Celui Preaînalt, ca apoi să coboare la cea a scaunului, apoi a heruvimului, apoi a serafimului şi de aici până dobândeşte în întregime însuşirea îngerului, a treptei celei mai smerite, vestind celor apropiaţi în Duh minunile şi tainele lui Dumnezeu. Căci dacă împărtăşirea, după înţelepţii în cele dumnezeieşti, trebuie să premeargă transmiterii, e limpede că mintea trebuie să se împărtăşească mai întâi de Duhul, adică să se facă scaun (tron) al Lui, şi apoi să transmită cele duhovniceşti[170], apoi să se facă heruvim în Duh, care înseamnă revărsarea şi mulţimea înţelepciunii dumnezeieşti; după aceea să voiască să înţelepţească pe ceilalţi, slujind asemenea serafimului, ca una ce, prin cunoaşterea înţelepciunii şi prin paharul şi băutura ei, a ajuns la iubirea aprinsă şi pururea mişcătoare a lui Dumnezeu – căci aşa se tălmăceşte numele

---

[169] Nefiind născut după fire din Duhul, nu e numai fiu după har al Duhului, ci şi tron sau loc al Lui, adică deosebit după fire, subordonat Lui. Tronul sau locul e mai puţin decât Împăratul care şade în el, dar se împărtăşeşte de slava Lui.

[170] Sufletul ajunge întâi, prin îndumnezeire, la Dumnezeu şi apoi coboară pe rând la treptele îngereşti. Căci întâi e împărtăşirea directă de Dumnezeu, şi apoi transmiterea celor primite de la Dumnezeu tuturor cetelor îngereşti. Viziunea lui Dionisie Areopagitul despre îngeri ca mijlocitori ai luminii dumnezeieşti către oameni e completată aici sau explicată printr-o viziune alternativă. Desigur, rămâne întrebarea: oare cu treptele mai de jos ale îngerilor nu se petrece acelaşi lucru? Şi atunci, oare nu se împărtăşesc ei mai înainte de noi de Dumnezeu, ca să nu mai aibă nevoie să-L cunoască prin omul îndumnezeit? Sau nu comunică şi ei din împărtăşirea lor directă de lumina dumnezeiască cetelor îngereşti de pe treptele superioare? Poate că răspunsul, în ceea ce-l priveşte pe om, stă în faptul că omul, ca fiinţă unită cu trupul, poate cunoaşte într-un mod deosebit pe Dumnezeu, şi îngerii îşi pot înmulţi şi ei cunoştinţa de Dumnezeu prin omul îndumnezeit. Omul poate cunoaşte sau înţelege pe Dumnezeu în Fiul lui Dumnezeu Cel întrupat, cum nu-L pot cunoaşte sau înţelege îngerii. Căci înţelepciunea lui Dumnezeu e de multe feluri. Un fel al ei, poate cel mai minunat, s-a arătat în Hristos. Şi pe aceasta o cunosc oamenii în Biserică. Iar îngerii o cunosc pe aceasta mai ales prin oameni (*Efeseni* 3, 10). Cel înălţat coboară până la îngeri, ca să vestească îngerilor ca un om cele ale lui Dumnezeu. Dar coboară şi mai jos, până la oameni, ca să vestească acestora ca un înger cele ale lui Dumnezeu. Cel înălţat la împărtăşirea de Dumnezeu primeşte un rol misionar. Pildă culminantă în această privinţă ne este Hristos.

de serafim –, ca astfel să încălzească şi să aprindă pe alţii spre iubirea lui Dumnezeu; şi apoi să continue drumul, venind până la treapta de a învăţa pe aproapele, care este cea a îngerului. De aceea, cei ce nu au ajuns dumnezei în duh şi scaune ale lui Dumnezeu, şi heruvimi, şi serafimi, şi celelalte trepte duhovniceşti de mai jos, n-ar putea fi nici îngeri siguri, şi n-ar putea nici sluji lui Dumnezeu, nici învăţa cele cuvenite în duh şi adevăr. Drept aceea, adevărata înaintare a sufletului îşi ia începutul de la împărtăşirea de Dumnezeu Cel preaînalt, şi, precum s-a spus, aşa înaintează în Hristos Iisus, Domnul nostru[171].

Mărturisi-voi Ţie, Negrăite Doamne în Treime, nu cele proprii Ţie, ci cele proprii mie, după putinţă. Căci Tu, Negrăite, împreună cu ale Tale, Te-ai preaînălţat, aflându-Te de nesfârşite ori mai presus de orice cuvânt şi minte ce voieşti să Te înţeleagă sau să vorbească despre Tine. Căci Tu m-ai zidit prin hotărârea Ta, mai presus de orice măreţie, altfel decât pe orice altceva; m-ai plăsmuit cu mâna Ta; după chipul şi asemănarea Ta m-ai zidit. Iar eu, deşert făcându-mă în toate acestea aşa de mari şi de cinstite şi slăvite daruri, m-am arătat peste măsură de nerecunoscător, nesocotind poruncile Tale, care sunt şi ele sfinte şi pricinuitoare de pace, de bucurie adevărată şi de putere îndumnezeitoare. Şi ceea ce e şi mai minunat este că, înainte de a mă fi adus pe mine la existenţă, ai zidit, pentru mine şi pentru viaţa mea, şi pentru vederea şi cunoaşterea Ta, şi pentru desfătarea duhovnicească copleşitoare de cele din jurul Tău, lumea de o atât de mare frumuseţe şi slavă, împodobită în chip bogat şi felurit cu putere şi cu înţelepciune creatoare, fără de care n-ar putea să existe niciun ceas. Şi prin ea vieţuiesc şi propăşesc trupeşte, întrucât mă hrănesc cu ea şi mă bucur de ea; dar şi sufleteşte, căci prin ea cunosc, contemplând plin de uimire, noianul preaînţelept şi atotputernic al purtării de grijă şi al iubirii Tale.

Acestea le-ai făcut Tu, Negrăitule. Iar eu, lipsitul de minte, mi-am risipit viaţa împotrivindu-mă poruncilor Tale, cu adevărat dulci şi vrednice de iubit pentru cei ce au minte. Vai, suflete nesimţitor! Vai, ce învârtoşare! Nu te gândeşti, nefericitule, că numai ca să trăiască trupeşte o viaţă muritoare sluga săracă se supune stăpânului şi împlineşte cu prisosinţă poruncile lui, chiar dacă unele din ele sunt grele, şi aceasta nu în folosul lui, ci al celui ce le-a dat? Iar tu, lipsitule de minte, nesocotind în chip nevrednic poruncile unui astfel de Ziditor, Binefăcător şi Hrănitor, deşi sunt date pentru tine şi pentru slava ta nemuritoare, le întorci pe dos. Mă înspăimânt de neruşinarea şi de veşnica ta

---

[171] Sufletul întâi se înalţă la treapta la care S-a înălţat Hristos, apoi săvârşeşte şi el un drum al chenozei, al coborârii cu Hristos, Care nu rămâne numai acolo Sus, spre a primi închinare, ci coboară în chip nevăzut şi lucrează la înălţarea altor şi altor suflete care cred în El, prin învăţătura şi prin Tainele Sale. În Hristos e nu numai înălţarea omului la Dumnezeu, ci şi chenoza sau coborârea Lui spre slujire.

osândă!

Zis-am, Doamne, sufletului meu sărman şi cu adevărat păcătos, făpturii Tale, Preaiubitorule de suflet, când m-ai întors pe mine spre Tine, Preabunule, bucuria mea cea negrăită: Ai multe bunătăţi duhovniceşti, suflete! Mănâncă, bea, veseleşte-te (cf. *Luca* 12, 19). Iar când s-a răzvrătit, păcătosul, împotriva Ta, am fost chinuit şi umilit foarte *(Psalm* 37, 8). Dar, o, bogăţia bunătăţii Tale, Preabunule! Când m-am abătut în chip greşit de la calea Ta cea dreaptă şi de la bine. Tu, venind în chip minunat, prin daruri necuprinse, iarăşi m-ai întors. Şi mâncând cu adevărat şi bând şi, prin acestea, veselindu-mă duhovniceşte, precum se cuvine, m-am depărtat iarăşi de multe ori de la mila Ta, rostogolindu-mă, nu ştiu, prin uneltirea cumplită a diavolului, sau prin neatenţia mea, sau prin amândouă, sau poate şi prin vreo judecată mai adâncă a Ta, din care vin îngăduirile, părăsirile şi certările povăţuitoare în chip felurit[172].

Şi iarăşi, şi de multe ori, m-am înfundat în mocirlă adâncă, unde nu era o temelie tare *(Psalm* 68, 2)[173]. Astfel m-am ticăloşit şi m-am încovoiat, înfigându-se în mine spinul, sau acul aducător de moarte al păcatului, şi, scurt vorbind, multele rele câte le-a uneltit vrăjmaşul cu viclenie împotriva sufletului meu pentru grozava mea nepăsare şi pentru cumplita mea nebunie.

Dar Tu niciodată nu m-ai trecut cu vederea până la sfârşit, ci cu glas duhovnicesc ai strigat în adâncul de taină al inimii mele[174] şi ai zis sufletului meu descurajat: „Mântuirea ta sunt Eu” *(Psalm* 34, 3), nu te teme, ci întoarce-te la odihna ta, nu rătăci. Şi aşa m-ai mângâiat pe mine, Iisuse, Care nu ţii minte răul, ci Te-ai făcut mie, în chip vădit, sprijin de mântuire. Şi ca o dreaptă a Tatălui m-ai prins cu putere, şi certarea Ta povăţuitoare m-a îndreptat iarăşi *(Psalm* 17, 39), ca de atâtea ori, la bucuria cea mare de atâtea taine negrăite. Vino deci, Cuvinte al lui Dumnezeu, în inima mea, ca o pecete tare, pentru ca să văd lumina negrăită mai presus de fire! Vino înăuntrul braţelor mele, ca să lucrez faptele sfintelor şi de viaţă făcătoarelor Tale porunci! Vino, Iisuse Hristoase, Împărate mai presus de ceruri, vino ca să vieţuiesc în Tine duhovniceşte! Apropie-Te, printr-o plăcută simţire, de mine, cel ce mă întorc

---

[172] Despre aceasta vorbeşte Diadoh al Foticeei, *Cuvânt ascetic...,* cap. 94, *Filoc.* rom., I, p. 463.

[173] „υπόστασις” = un suport, care să nu mă lase să mă înfund mai jos. Răutatea nu are limită. Singur Dumnezeu, mai bine zis Hristos, S-a făcut „ipostasul” sau suportul umanităţii tuturor celor ce cred în El.

[174] Expresia: „Dumnezeu strigă în conştiinţa omului” nu e numai o metaforă. De fapt, El strigă în adâncul omului şi când acesta s-a rostogolit în păcate. Omul aude acest glas şi trebuie să dea un răspuns. Chiar dacă răspunsul lui e negativ, el e tot un răspuns. Dar prin răspunsul negativ nu scapă de strigătul lui Dumnezeu; nu-l poate înăbuşi pe acesta.

la Tine din tot sufletul, veselia mai presus de lume a celor în care locuiești. Fă să strălucească în mine ca un fulger strălucirea Ta! Vino, Tu, Cel nesfârşit în înţelepciune, ca să se adune sufletul meu la sine şi, prin aceasta, şi la Tine![175] Şi să se risipească şi să se îndepărteze cei ce duşmănesc sufletul meu în deşert" *(Psalm 3,* 7) şi mă prigonesc degeaba şi mă chinuiesc fără cruţare. „Păzeşte-mă, Doamne, rogu-Te, pururea, ca pe lumina ochilor" *(Psalm* 16, 8), ca să Te privesc veşnic pe Tine, împreună cu Tine[176], Preaslăvite şi Negrăite Doamne.

57. Ce sunt eu, Doamne, Cel ce eşti nezidit, decât pământ şi cenuşă *(Facerea* 18, 27)? Şi ce este timpul meu, al celui ce trece ca o umbră şi ca un vis scurt, înaintea Ta, Cel fără de început, în ochii Căruia o mie de ani sunt ca ziua de ieri care a trecut şi ca o strajă în noapte *(Psalm* 89, 4)? Şi ce este înţelepciunea mea la Tine, Cel ce ai făcut cerurile întru înţelepciune, şi pământul, şi toate ale lui deodată şi în aceeaşi clipă, ca să stau înaintea Ta, Preaiubitorule de suflet, întreg, spre a-Ţi răspunde? Nu, Stăpâne, te rog, nu! Părinţii nu iau răsplată de la pruncii nou-născuţi pentru cele făcute lor, nici nu cer vreo faptă, ci se îngrijesc cu simplitate, cu iubire şi cu sârguinţă, în chip vrednic de laudă, de datoriile lor, hrănindu-i pe cât pot şi îmbrăcându-i. Pentru aceea şi Tu, Sfinte Părinte veşnic şi Preaiubitor al nostru, ca Cel ce eşti Făcătorul nostru al tuturor din nimic, rogu-Te, nu Te supăra pentru greşelile şi fărădelegile mele, nici nu cere, Iubitorule de oameni, de la mine fapte pe măsura harului Tău. Nu, Bunule, nu! Ci precum se cuvine să fie iertaţi pruncii, tot aşa, şi cu mult mai mult şi nesfârşit mai mult, iartă cele ale mele şi înmulţeşte darul Tău neprihănit întru mine, care am nevoie de ajutorul Tău, ca cel ce sunt slab cu înţelegerea. Căci Tu eşti Cel ce m-ai făcut şi m-ai zidit şi m-ai plăsmuit din nou, Atotlăudate, cu un scop preabun, ca, odată ce m-ai făcut bun şi m-ai împodobit foarte cu frumuseţile cele îndumnezeitoare, ca pe un chip adevărat al Tău, să mă slăveşti în chip strălucit şi preaînalt. Căci n-ai venit să judeci, ci să mântuieşti lumea *(Ioan* 3, 17). Amin.

58. Osândit fiind de însuşi cugetul meu, precum Tu Însuţi cunoşti,

---

[175] Ca de atâtea ori în scrierile duhovniceşti, se spune şi aici că adunarea sufletului în sine înseamnă totodată adunarea lui în Dumnezeu. Căci adunarea în sine înseamnă venirea omului la conştiinţa de sine, prin întrebarea despre ultimul său temei şi rost. Şi atunci, nu poate să nu dea de Dumnezeu ca acest ultim temei şi rost. Atunci aude glasul lui Dumnezeu, pe care împrăştierea în tot felul de ocupaţii exterioare neesenţiale îl înăbuşise.

[176] Numai dacă Duhul Însuşi priveşte în noi pe Domnul, Îl putem privi şi noi în Duhul. Căci lucrarea Lui de privire a lui Dumnezeu ne devine privirea noastră. Numai dacă cel ce ştie să se vadă pe sine e cu noi şi ne transmite în chip iubitor puterea lui de vedere îl vedem şi noi pe el împreună cu el. Aceasta se întâmplă chiar şi în relaţiile dintre oameni.

Doamne, cele dinlăuntru ale mele, vezi că nu am nevoie, Preaînţelepte, de niciun judecător. Judecata Ta se face cu dreptate în lucrurile îndoielnice. Dar când cel ce se împotriveşte s-a osândit cu adevărat el însuşi şi se vede şi se mărturiseşte nu numai simplu păcătos, ci ca păcătuind zi de zi şi ceas de ceas, cruţă-l, Doamne, Iubitorule de oameni, de judecată. Milă caut şi har cer, Izvorule al milei şi al harului! Tu eşti Cel ce ai binevoit să Te faci om pentru mine. Tu eşti Cel ce, din prisosinţa bunătăţii Tale, nu ne faci nouă după fărădelegile noastre, şi, din covârşitoarea iubire faţă de noi, nu ne răsplăteşti după păcatele noastre (*Psalm* 102, 12), ci Te laşi mai degrabă biruit de iubirea proprie Ţie, şi depărtezi de la noi fărădelegile noastre, pe cât sunt de departe răsăriturile de apusuri. Drept aceea, pe Tine Te rog, Doamne, Iisuse Hristoase, Care nu ţii minte răul, Preamilostive Stăpâne, şi de la Tine cer, deşi cu nevrednicie, Cel ce ierţi toată fărădelegea şi tot păcatul meu, pune în inima mea pecetea desăvârşită şi darul cu adevărat sfânt al Preasfântului Tău Duh, prin puterea şi înţelepciunea Ta, ca prin acestea făcând, pe cât e cu putinţă, prin puterea harului Tău, cu înţelepciune şi cuminţenie duhovnicească, ceea ce este plăcut înaintea Ta, să curgă iarăşi din inima mea râurile cele duhovniceşti ale înţelepciunii Tale neprihănite şi să mă aflu întru înţelegerea adevărului şi într-o lumină pe potriva ei. Fă să fiu de aici înainte în părtăşie cu Tine şi cu ale Tale, luminat în vecii vecilor, dar încă de acum, de lumina Ta mai presus de slavă, prin mila Ta neînchipuită şi prin harul Tău negrăit. Amin.

59. Nu a cunoscut cineva mai limpede uneltirea, sau, dacă trebuie spus altfel, atacul diavolesc personal, decât cel ce a scăpat de draci şi s-a izbăvit pentru o vreme de atacurile lor. Şi nimeni nu scapă şi nu se izbăveşte de ele, cum am spus mai înainte, dacă n-a dobândit în inimă înrâurirea şi suflarea dumnezeiască personală[177]. Iar aceasta o naşte credinţa, însoţită de smerenie şi de iubirea lucrătoare de Dumnezeu şi de oameni, prin petrecerea în linişte, împreună cu privegherea, prin citirea aici lucrătoare, aici văzătoare şi deci de Dumnezeu cugetătoare, şi prin rugăciune. Iar iubirea lucrătoare poate fi numită, cu adevărat, împlinirea, pe cât e cu putinţă, a sfintelor porunci ale lui Dumnezeu. Din acestea se naşte deci nu numai o înţelegere mai curată şi mai străvezie a lui Dumnezeu, ci vine în suflet şi cunoştinţa amănunţită şi deosebirea limpede a diavoleştilor uneltiri de rele urzitoare. Căci, cu cât sunt mai mari nevoinţele, cu atât e mai mare şi războiul dracilor pizmaşi, porniţi cu furie în chip covârşitor şi fără răsuflare spre tot felul de chinuiri viclene ale sufletului purtător de Dumnezeu. Aşa că, dacă n-ar sta aproape cu iubire de oameni Hristos, Mântuitorul poporului Său, şi nu s-ar lupta pentru credincioşi,

---

[177] Am tradus aici prin „atac personal” şi „suflarea personală” expresiile προσβολήν ενυπόστατος şi ροπήν ενυπόστατον, primul pornind din ipostasul diavolului, a doua din al lui Dumnezeu.

cu adevărat nu s-ar mântui niciun om, chiar dacă ar fi sfânt.

60. Am cunoscut cât se poate de limpede şi-Ţi mărturisesc, Doamne, că din neluare-aminte, din nerecunoştinţă, şi din lucrare nesocotită m-am făcut, în chip înspăimântător, mai rău ca dobitoacele necuvântătoare, eu, cel necuvântător. Căci acelea îşi păstrează firea lor şi vieţuiesc potrivit cu ea, dar eu n-am cunoscut nici măcar un ceas care este cu adevărat lucrarea curată a firii mele, din pricina urâciunii patimilor spurcate şi din împătimirea şi tulburarea pricinuite de cele trecătoare. De aceea, prostit la minte, nu cunosc firea mea aşa cum este, sau cum trebuie să fie cu adevărat. Şi m-am lăsat prins în însoţirea drăcească pentru săvârşirea răului. Şi sunt cu adevărat mai rău şi decât aceia în hotărârile mele. Căci, dacă aş fi fost ca aceia, nesupus bolii şi nemuritor şi neavând trebuinţă de ceva spre a trăi, aş fi fost fără îndoială cu mult mai rău, nenorocitul de mine, şi mai nestăpânit în pornirile nebuneşti. Dar, iată, deşi nu sunt nemuritor, ba sunt supus bolilor dese şi lungi, totuşi păcătuiesc şi mă bucur de păcatele mele şi le uneltesc. Şi ceea ce e şi mai rău e că nu tind numai spre unul dintre rele, iar de celelalte mă feresc, ca fiecare din aceia. Căci unul din aceia e pricinuitor al iubirii de argint, altul al slavei deşarte, altul al iubirii de plăcere şi altul al altei patimi, sau, mai bine zis, fiecare e prieten şi împreună-lucrător spre una din ele, al celor ce se lasă înduplecaţi de el. Eu însă singur sunt îndrăgit de toate patimile şi le săvârşesc pe toate. Şi aceasta în chip atât de pătimaş, că, chiar dacă nu mă mişcă dracii şi nu mă momesc din afară, mă mişc eu însumi spre patimi, sau mai vârtos cad în ele, în chip jalnic. Din această pricină, chiar dacă n-am săvârşit unele dintre ele, aceasta s-a întâmplat nu pentru că m-aş fi ferit de bunăvoie de ele, sau nu le-aş fi voit anume, ci nu le-am săvârşit pentru că n-am putut. Iată că sunt deci, cu drept cuvânt, cu mult mai rău ca aceia. Căci aceia, măcar că sunt nemuritori şi liberi de boli şi n-au nevoie de nimic pentru a trăi, totuşi nu înclină niciunul dintre ei decât spre un singur fel de păcat. Iar eu, ale cărui zile sunt nu numai puţine, ci şi împovărate de boală, de neputinţă şi de greutăţi, tind spre tot păcatul şi sunt gata să-l săvârşesc cu toată sârguinţa. Cu adevărat sunt cu mult mai rău decât dracii.

Ci, Doamne, Doamne, Cel nemăsurat în milă şi Care voieşti prin fire mântuirea în aşa fel că n-ai ţine minte nici răul dracilor, dacă ar vrea să se pocăiască, întăreşte-mă cu înţelepciune şi cu tot ce se cuvine, ca să mă pocăiesc cum trebuie pentru păcatele săvârşite şi întoarce-Ţi cu îndurare Preasfânta Ta faţă, Stăpâne, Cela ce eşti viaţă fericită şi mai presus de fire şi bucuria statornică mai presus de lume a drepţilor, dragostea fără măsură şi iubirea de oameni şi milostivirea negrăită. Fă cu sufletul meu, care strigă: „Miluieşte-mă, Cel ce eşti uşor de împăcat”, marea şi minunata Ta milă, ca să arate celor ce o cunosc că şi pe draci, dacă s-ar întoarce şi ar zice „Miluieşte-mă” către bunătatea Ta cea fără margini, aşa cum sunt, nu i-ai alunga de la

mila Ta și nu i-ai depărta, Tu, Care ești izvorul harurilor. Căci dacă pe mine, care sunt mai rău ca aceia și mai nesocotit decât dobitoacele necuvântătoare, ești în stare să mă miluiești, cu adevărat nu ar fi nici om, nici demon, care, căzând la Tine și strigând „Miluiește-mă”, nu ar afla îndată, în prisosința bunătății Tale nemărginite, milă bogată și minunată și mai presus de toate nădejdile. Miluiește-mă, Iisuse, Care ești și Tatăl nostru și izvorul milei.

61. Multe îmi vin în minte, Doamne, să le gândesc. Dar nimic nu este ceea ce aș putea înțelege în chip sigur până la capăt. Nu este în toate un singur lucru, în a cărui cunoștință să nu am vreo lipsă. Prin aceasta mă dovedesc neputincios a cunoaște ceva așa cum se cuvine, în chip vădit, simplu și deplin. Văd cerul acesta și pământul cu adevărat. Dar ce sunt acestea, sau de cine au fost făcute, și cum se susțin, și celelalte multe despre ele, și firea lor e vădit că nu cunosc. Pot arăta cu ușurință aerul, apa și focul celor ce voiesc. Dar care este firea fiecăreia din acestea, cine ar putea-o spune? Și cum una tinde în jos, alta în sus, iar aerul, în toate părțile, nu și-ar putea deschide nimeni gura și n-ar putea mormăi un cuvânt. Dar trec peste acestea, neștiind ce să spun. Firul de păr, care pare cel mai neînsemnat, ca unul ce nu poate fi prins cu simțurile noastre, din ce iese și cum? Cum se ivesc toate firele de păr în timp și după o anumită rânduială? Și ce cunoaștem despre firele de păr, ce sunt ele?

Pentru aceea, Te rog, Doamne, izbăvește-mă de gândurile închipuirii, care învinovățesc pe aproapele și judecă toate și osândesc pe toți. Acoperă-mă cu brațul Tău cel tare, că sunt slab la minte și foarte tocit, ca să cuget despre acestea. Cine cunoaște măsurile cerului și ale pământului, mărimea și greutatea lor? Cine cunoaște cursul atât de repede și de neobosit, pe lângă aceea și atât de măiestrit și de regulat al soarelui? Cine va înțelege puterea care le poartă pe acestea atât de înțelept? Cum ar cunoaște acestea cel ce nu poate avea nici măcar cunoștința țânțarului? Fiind atât de lipsit de înțelegere și de puterea înțelepciunii, nu mă bizui decât pe harul de la Tine, când vorbesc de îndumnezeire și de unirea mai presus de fire cu Dumnezeu, prin lucrarea dumnezeiască proprie Lui și prin înțelegerea dată de El, pe cât e cu putință.

62. Numai cei ce au primit simțirea duhovnicească, prin pătrunderea cea din har, înțeleg pe cei ce n-au dobândit simțirea duhovnicească, și sunt conduși sufletește prin sunete limpezi și lămurite spre cele ce se întâmplă. Căci unul ca acesta poate să le deosebească pe toate, după Sfântul Pavel, deși el nu e judecat de nimeni altul (*1 Corinteni* 2, 15). Fiindcă cei ce sunt altfel nu numai că nu văd lipsa Duhului dumnezeiesc, ci și fericesc uneori, din neînțelegere, pe cei vrednici mai mult de compătimire, întrucât nu au primit simțirea Duhului prin har, ci sunt purtați mai degrabă de duhul lumii și sunt „sufletești”, cum îi numește cuvântul dumnezeiesc (*1 Corinteni* 2, 14). Iar cei duhovnicești la simțire și aprinși de focul dumnezeiesc nu judecă nicidecum lucrurile cu grabă

sau după latura văzută, ca cei mulţi, ci după adevărul neschimbat și veșnic din ei, fiind învăţaţi în chip sigur de Duhul de viaţă făcător şi luminător, Care dăruieşte celor în care Se sălăşluieşte o altă viaţă decât cea obișnuită, o viaţă mai presus de fire și o lumină și o cunoștință deosebită de a ochilor celor mulţi.

Aşa a fost Iacov Patriarhul care, schimbând de multe ori locul, a rămas apoi într-un unic loc, dar a văzut acolo multe cu ochiul pătrunderii și a spus lucruri minunate despre fiii săi (*Facerea* 49, 1 și 5). Aşa a fost Isaia, cel mai puternic în cuvânt dintre proroci. Căci, văzând pe Iisus dus ca o oaie spre junghiere (*Isaia* 53, 7), nu s-a lăsat înșelat nici de pătimirea, nici de smerenia Lui și de purtările proprii ei, ci a văzut tainic în acestea, cu ochiul pătrunderii, slava Lui, așa cum se cuvine; măcar că L-a văzut pe Iisus lipsit de chip și de frumuseţe (*Isaia* 53, 2) și supus celorlalte pătimiri, a mărturisit totuşi dumnezeirea Lui. Aşa a fost, ca să spunem pe scurt, fiecare dintre sfinţii proroci, care credeau cu înțelegere cele duhovnicești, prin iluminarea Duhului.

Cel ce voiește să cunoască cu ușurinţă pe cei ce au în ei duhul lumii, sau, mai potrivit zis, pe cei purtaţi de duhul lumii, să-și aducă aminte de ceata cărturarilor și fariseilor din Evanghelie, cum se îndeletniceau cu cele părute bune și ţineau cu împătimire la cele arătoase și pofteau cu toată puterea sufletului și prin pășirea și schima cuvioasă să fie numiţi „învăţători" și nu urmăreau altceva decât să-și potrivească un chip la arătare și să laude cu făţărnicie viaţa virtuoasă (cf. *Matei* 23, 3, 4). De aceea, vai ce orbie! Pe Iisus Hristos, Fiul Cel prea adevărat al lui Dumnezeu Cel peste toate, L-au osândit cu înverșunare, din pizma pe care o năștea în ei duhul lumesc, la moarte; au osândit la moarte viaţa dumnezeiască și adevărată.

Căci dacă Duhul Sfânt nu vorbeşte în noi, precum s-a spus, din pizmă (*Iacov* 4, 5), e vădit că duhul lumii grăiește din pizmă și de aceea judecă cu nedreptate și întru întunecare. De aceea se vor tăia (*Apocalipsa* 1, 7), precum s-a scris, în vremea judecăţii de obște a lui Dumnezeu şi se vor plânge pe ei înșiși, nu fără dreptate, de starea lor. Căci vor vedea pe Cel pe Care L-au străpuns (*Ioan* 19, 37) și se vor întreba cu nedumerire, zicând: „Nu este Acesta Cel pe Care L-am socotit ca nimic și nu socoteam viaţa Lui nebunie? Cum deci a fost rânduit Acesta între fiii lui Dumnezeu?" (*Înțelepciunea lui Solomon* 5, 4-5). Căci făcându-se de batjocură întunericului părerii de sine prin duhul lumesc, poticnindu-se cumplit, pe drept cuvânt nu au putut să cunoască Adevărul și să umble pe urmele Lui, ca cei ce au mintea dreaptă și pe Duhul cel luminător.

Iar despre cei duhovnicești, Pavel zice: „Oare nu știţi că vom judeca pe îngeri? Cu atât mai mult cele trebuincioase vieţii!" (*1 Corinteni* 6, 3). Astfel, cel ce are Duhul pe toate le poate judeca (*1 Corinteni* 2, 15), dar pe acesta, cum zice Domnul, nu-l poate primi lumea, nici vedea (*Ioan* 14, 17). Deci toţi câţi n-au îmbrăcat, prin simţirea adevărată a sufletului, Duhul cel Sfânt mai presus de

ceruri, nici nu-L au pe Acesta lucrând în ei cele negrăite, în taină, și, grăind cele de nepovestit, sunt vădiţi ca având duhul lumii. „Iar voi, zice Pavel, nu sunteţi în trup, ci în Duh, dacă Duhul lui Dumnezeu locuieşte în voi. Iar dacă cineva nu are Duhul lui Hristos, acela nu este al Lui” *(Romani* 8, 9).

Vezi că cei ce au Duhul în ei nu sunt trupești? Și că cei ce sunt lipsiţi de Acesta nu numai că nu pot să judece drept în cele dumnezeiești, dar nici nu pot să fie ai lui Hristos? „Iar noi nu am luat duhul lumii, ci Duhul cel de la Dumnezeu, ca să vedem cele dăruite nouă de Dumnezeu” (*1 Corinteni* 2, 12). Înţelegi că cele dumnezeieşti şi adevărul nu le pot cunoaşte decât cei ce au primit Duhul lui Dumnezeu? Căci așa a spus și Domnul: „Când va veni Acela, Duhul Adevărului, vă va conduce pe voi la tot adevărul” *(Ioan* 16, 13). Vezi de unde răsare în mine adevărul întreg, deci și judecata sigură și liberă de păcat?

De aceea, Duhul Sfânt se numește Duhul sfatului, Duhul științei, al înţelegerii, al înţelepciunii *(Isaia* 11, 2), Duh stăpânitor *(Psalm* 50, 13), Duh drept *(Psalm* 50, 11), Duhul adevărului *(Ioan* 14, 17), iar la Isaia, „Duhul judecăţii” *(Isaia* 4, 4). Aceasta pentru că în El sufletul e dus de-a dreptul spre cele ce trebuie spuse și fiindcă, lucrând El în suflet, acestea toate sunt judecate cum trebuie, dat fiind că sufletul e părtaş de El. Dar fără Duhul toate sunt pline de întuneric și pustii de adevăr. Iar cel pustiu de adevăr va greși ca urmare și în cele spuse. Acela, încercând să judece, va alege cele mincinoase și nu va nimeri adevărul. „Căci nimeni, zice, nu cunoaște cele ale celuilalt decât Duhul care locuieşte în el” *(1 Corinteni* 2, 11), „Căci Duhul toate le cercetează” *(1 Corinteni* 2, 12). Dacă s-ar putea afla adevărul fără El, Duhul Sfânt nu s-ar mai numi Duhul adevărului, Duhul judecăţii și celelalte spuse înainte. Deci, de va grăi cel ce judecă fără Duhul adevărului, va fi susţinătorul minciunii, născocind ceea ce nu este și, scurt vorbind, va cădea din adevăr și se va scoate cu voia de la Dumnezeu și de la slava lui Dumnezeu; și va fi tăiat cu dreptate, ca unul ce judecă și se rostește cu grabă în chip potrivnic adevărului, vânzând dreptatea cu nepricepere, ca un alt Iuda. Căci şi acela, de trei ori ticălosul, a fost osândit din pricina aceasta, că a vândut dreptatea și adevărul, cum nu se cuvenea, adică pe Domnul nostru Iisus Hristos, pe Cel trimis de la Tatăl ca dreptate și Care S-a numit El Însuși pe Sine adevărul *(Ioan* 14, 6).

Fariseu nenorocit și orb, gol de Duhul care luminează ochii înţelegători ai sufletului! Tu te grăbești cu mândrie să judeci greșit din cele arătate cele dinlăuntru ale omului, ca și aceia care, văzând învieri minunate de morţi și mii de semne dumnezeiești, pe care Iisus, ca Dumnezeu adevărat, le lucra numai cu o încuviinţare, în loc să-L laude și să-L preamărească și să creadă în El, s-au supărat și s-au mâniat pentru foarte înţeleaptă și de oameni iubitoarea dezlegare a sabatului și pentru că nu posteau ucenicii Mirelui *(Matei* 9, 14), nici nu se spălau cu grijă *(Matei* 15, 2). Fariseule nebun și prea lipsit de minte și plin de întuneric, voiești să îndrepţi izvorul înţelepciunii și al harurilor minunate și negrăite și, trecând cu vederea faptele unei așa de mari puteri, vezi pe cele mai

neînsemnate şi făcute după o judecată încă neînţeleasă de tine! Cât de stângaci, de neştiutor şi de nesimţitor eşti! Te poticneşti cum nu trebuie de cele ce nu sunt nimic, cum ar zice cineva, neminunându-te, după cuviinţă, de faptele cele prea mari care s-au săvârşit şi neslăvind şi nelăudând, pe cât se poate, pe Cel ce le-a lucrat pe acelea. Apropie-te cu smerenie de Acesta şi cere cu sinceritate să ţi se dea motivul dezlegării acelora despre care tu socoteşti că au fost trecute cu vederea, contrar obiceiului.

Deci, lucrul cel mai rău dintre toate este, pe cât se vede, părerea de sine, dar şi viclenia ce urmează după ea. Unul ca acesta este atât de întunecat, pe cât se socoteşte că ştie, şi pe atât de lipsit de minte, pe cât nu-şi cunoaşte neştiinţa.

Şi, iarăşi, vai ţie, fariseu orb, care nu cercetezi lăuntrul paharului, de este curat, ci îţi închipui că e de trebuinţă să înfăptuieşti şi să vezi curăţenia din afară şi cea văzută *(Matei* 23, 26)! Nu auzi ce porunceşte Hristos, adevărata Înţelepciune, despre judecată? Căci El zice: „Nu judecaţi după vedere, ci judecaţi cu judecata cea dreaptă” *(Ioan* 7, 24). Nu înţelegi că nu se poate judeca drept, nici rosti judecăţi drepte după ceea ce s-arată? Căci aceasta înseamnă „după vedere”. Cum deci tu, nesimţitorule, netemându-te de porunca Tatălui şi neînţelegând că nu ceea ce se vede este omul adevărat şi nu din ceea ce se vede trebuie el judecat, te porţi fără ruşine, în loc să te ascunzi? Dar e firesc să faci aşa. Căci lipsit de viaţa adevărată a luminii, a înţelepciunii, a Adevărului şi a cunoştinţei din El şi a celorlalte bunătăţi ce ne vin şi ni se împărtăşesc din Duhul, nu numai că nu poţi judeca cele ale altora fără greşeală, dar nici pe tine nu te poţi vedea în ce rău zaci. Scoate, dacă mă asculţi, bârna din ochiul tău, adică părerea de sine din mintea ta, şi atunci vei putea străvedea cum se cuvine, căci vei putea trece prin paiul, sau prin păcatul care s-a lipit, dintr-o răpire şi uitare, de ochiul aproapelui *(Matei* 7, 5). Dar până ce ochiul tău dinlăuntru nu vede lumina cunoscută cu mintea, e vădit că întunericul e pricinuit de bârna aflată în el.

De aceea, nu afirma cele ce sunt proprii numai celor luminaţi, înainte de a te cerceta pe tine cu toată priceperea şi înainte de a alunga răul departe de tine. Căci făcând aşa, te faci batjocura dracilor şi a patimilor nebuniei. De aceea, fapta aceasta e foarte greşită şi pornirea spre ea e primejdioasă. Să grăiască şi să judece deci cei izbăviţi de Domnul, cum sfătuieşte fericitul David: „Cei pe care i-a izbăvit Domnul din mâna vrăjmaşilor” *(Psalm* 106, 2) celor cunoscuţi cu mintea, „şi i-a adunat din ţări”, adică din deprinderile pătimaşe şi neîmpăcate şi mult felurite, unindu-i între ei şi cu slava Lui. Să grăiască şi să judece aceştia, căci au fost adunaţi şi uniţi şi luminaţi, ca unii ce au fost izbăviţi şi mântuiţi[178].

---

[178] Cei uniţi prin iubire nu se mai judecă unii pe alţii. De aceea, să nu judece cineva pe alţii înainte de a fi câştigat iubirea faţă de ei. Se înţelege că atunci nu-i va mai

Tu însă, până ce nu ești, precum s-a spus, plin de lumina duhovnicească, asigură-te cu tăcere şi să nu-ţi fie frică să mărturiseşti că voieşti mai bine să înveţi şi că nu ştii, ceea ce e pricină de mântuire, nu de pierzanie. Căci cum nu te va rușina pe tine Hristos, Care zice: „Eu nu judec pe nimeni” *(Ioan* 8, 15)? Iar tu ce spui? „Eu îi judec pe toţi”. O, ce neştiinţă, ca să nu spun lipsă de simţire! „Tatăl toată judecata a dat-o Fiului” *(Ioan* 5, 22). Fiul a luat de la Tatăl lucrarea judecăţii. Iar tu de unde o ai, dacă nu ţi-e dată? Oare locuieşte Treimea şi umblă vădit în tine, potrivit făgăduinţei (2 *Corinteni* 6, 16)? Oare te vezi pe tine în Dumnezeu Cuvântul şi pe Dumnezeu Cuvântul în tine? Oare curg în tine râurile Sfântului Duh, sau izvorăsc ele din lumina neapropiată înlăuntrul inimii tale, sau celelalte câte le lucrează Dumnezeu în sfinţii Lui în chip arătat? Nu mai ai mult până acolo?

Opreşte deci limba ta de la rău şi buzele tale, ca să nu vorbească viclenie *(Psalm* 33, 12). Caută, întreabă pe alţii şi învaţă cu grijă de la ei, şi nu învăţa pe alţii; şi, judecat de alţii, nu te rosti, nu judeca nicidecum tu însuţi. Trebuie să fie cineva foarte prost ca să-şi închipuie că, orb fiind, poate cerceta cele scrise în cărţi. Dar e cu mult mai prost cel ce-şi închipuie că poate cunoaşte, fără Duhul cel viu, cele ale altuia. Unul ca acesta nu poate cunoaște întocmai nici ale sale cum sunt.

Dar acestea sunt uneltiri şi ispite ale diavolului viclean şi pizmaş şi urător al binelui, pornite în chip vădit împotriva noastră, pentru că noi înşine ne-am umplut de viclenie din părerea de sine şi ne-am lăsat înduplecaţi, cum nu se cuvine, să purcedem a judeca. Prin aceasta el voieşte ca, poticnindu-ne cu nepricepere, să greşim în chip nefericit împotriva adevărului şi, în loc să ne apropiem de el şi să-l cunoaştem, să rămânem nefolosiţi şi să ne facem pricini de sminteală şi de vătămare nu numai nouă înşine, ci şi celor apropiaţi, şi, odată cu aceasta, supuşi înfricoşatei judecăţi a lui Dumnezeu. Cunoscând deci uneltirea diavolului şi ascultând de porunca marelui Pavel, să nu judecăm înainte de vreme *(1 Corinteni* 4, 5), până ce nu va veni în noi Domnul în Duh, ca să ne lumineze şi să ne descopere cele adânci, învăţându-ne fără greşeală cunoştinţele şi descoperirile vederilor dumnezeieşti şi ale lucrurilor tainice. Arătându-ne astfel, în chip neamăgitor, duhovniceşti şi purtători de Dumnezeu, mai bine zis dumnezei, ne va călăuzi spre slavă şi ne va restabili în harul străvăzător. Atunci vom cunoaşte, în chip curat, la ce rău ne duce voinţa de a judeca, goliţi de harul lui Hristos. Dar tot atunci vom judeca fără greşeală întru dreptate.

63. Dumnezeu l-a învrednicit pe Israel de la început de ajutor şi de multă şi minunată ocrotire şi l-a avut dintre toţi oamenii ca parte a moştenirii Sale. Dar lucrurile mari de ajutorare şi ocrotire, pe care le face Dumnezeu celor ce

---

judeca.

cred în Hristos, întrec așa de mult pe cele din Israel, cât întrece sufletul trupul; și atât le acoperă pe cele de acolo, cât acoperă soarele stelele. Mai bine zis, atât întrec cele ale noastre pe cele ale israeliților, cât întrece trupul umbra sa. Căci cu adevărat acelea sunt umbra celor ale noastre, dacă vrea cineva să înțeleagă. Acolo vezi pe Faraon, despotul amarnic și nemilos, și pe ipistații (supraveghetorii) aspri, purtând chipul Satanei și al oștii lui, care nu aduc asupriri trupești necruțătoare, ci necăjesc cu sârguință și în chip neobosit sufletul. Moise conduce acolo poporul lui Dumnezeu (*Ieșirea* 3, 10). La noi, ce covârșire! Însuși Fiul și Cuvântul adevărat al lui Dumnezeu Cel ipostatic întrece mult și nesfârșit litera legii. Acolo e toiagul (*Ieșirea 7, 9*, 20; 8, 2 și 1), aici crucea (*Matei* 27, 32). Acolo lemnul, prefăcut în chip minunat în șarpe, înghițea șerpii (*Ieșirea 7,* 12); aici crucea, unealta răutății, folosită de o atât de mare bunătate, se arată, printr-o prefacere oarecare, pierzătoarea demonilor. Acolo Egiptul e furat de aur, de argint și de podoaba altor veșminte (*Ieșirea* 12, 35, 36). Dar facem și noi aceasta pe ascuns în minte, aducând iarăși lui Dumnezeu frumusețea noastră eliberată de păcat. Acolo stâlpul de foc și norul conducând pe Israel de-a dreptul la mare (*Ieșirea* 13, 21), aici, vederea lui Dumnezeu și dragostea fierbinte a Lui, care conduce mintea credincioasă și văzătoare la lacrimi neîncetate, în care se pierde toată vrăjmășia și se omoară, după ce mintea a ieșit din robia patimilor, precum s-au pierdut atunci în chip minunat slugile lui Faraon și Faraon însuși în mare, după trecerea mării de către iudei (*Ieșirea* 14, 28). Și, spunând pe scurt, dacă ar vrea cineva să privească și să vadă toate cele de atunci ale iudeilor, le va afla pe acelea umbre și chip ale celor ce se săvârșesc acum cu credincioșii adevărați.

Iar cel ce voiește să cunoască deosebirea dintre cele ale noastre și ale iudeilor, mai pe scurt și mai limpede, să se gândească la propovăduirea legii vechi și a celei noi, și nu va greși. Cea dintâi vorbește despre făpturi, și anume despre acestea văzute, că au fost făcute la început de Dumnezeu. Căci se spune: „A făcut Dumnezeu cerul și pământul", și celelalte. Propovăduirea legii noi nu vorbește numai despre cele supuse simțurilor, ci și despre cele cunoscute cu mintea dintre făpturi, mai bine zis și despre cele necreate cunoscute cu mintea, de pildă: „La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul" (*Ioan* 1, 1). Legea iudeilor spune: „A zis Dumnezeu: Să facem pe om după chipul și asemănarea noastră" (*Facerea* 1, 26), iar a noastră spune: „Și Cuvântul trup S-a făcut și S-a sălășluit întru noi" (*Ioan* 1, 14). Aceea spune: „Să stăpânească peste peștii mării și peste păsările cerului și peste dobitoace, și peste tot pământul" (*Facerea* 1, 26), aceasta însă zice: „Și din plinătatea Lui noi toți am luat" (*Ioan* 1, 16). În aceea se spune: „A zis Dumnezeu: «Să se facă lumină»" (*Facerea* 1, 3); în aceasta: „Dumnezeu, Care a zis: Să lumineze lumina din întuneric, a luminat în inimile noastre" (2 *Corinteni* 4, 6).

Deci cel ce ia aminte la toate cele spuse, și anume la amândouă

propovăduirile, va înţelege limpede cât de mult întrec şi covârşesc bunătăţile noastre pe cele ale Legii vechi şi va spune că acelea sunt umbră şi chip faţă de adevărul nostru, sau al lui Hristos. Şi va lăuda şi preamări harul şi purtarea de grijă a lui Dumnezeu, Care de la umbră şi chip urcă firea noastră la mila mai presus de fiinţă a bunătăţii supralumeşti în Hristos Iisus, Domnul nostru.

64. *Dumnezeu Se lasă, pentru iubirea Lui de oameni, prins de orice simţ înţelegător.*

O, Preasfinte Cuvinte ipostatic şi Înţelepciune şi Putere a lui Dumnezeu (*1 Corinteni* 1, 24)! Cum Te voi lăuda, Doamne, a Cărui fiinţă şi slavă e neapropiată? Cum voi preamări bunătatea Ta cea nemărginită eu, care sunt om şi port o minte mărginită?[179] Dar voi lăuda, voi preamări cele la care pot ajunge. Astfel voi veni din orice parte la simţirea slavei şi bunătăţii Tale, şi sufletul meu se va lipi cu toată puterea de Tine (*Psalm* 62, 8). Şi aşa, auzindu-Te pe Tine, mă voi teme cu adevărat şi voi ieşi din toate întru Tine, după Prorocul care a zis: „Auzit-am, Doamne, auzul Tău[180] şi m-am înspăimântat; înţeles-am lucrurile Tale şi am ieşit din mine” (*Avacum* 3, 1-2)[181].

Tu, Cuvinte Preaînalte, Neînţelese, bătând la uşă (*Apocalipsa* 3, 20), e vădit că ai bătut la auzul miresei din *Cântarea Cântărilor,* a cărei inimă s-a uimit din pricina Ta[182], ieşindu-şi din ea. De aceea a căutat că Te vadă cu multă simţire şi a strigat: „Arată-mi faţa Ta, şi mă fă să aud glasul Tău. Că faţa Ta este frumoasă şi glasul Tău, dulce” (*Cântarea Cântărilor* 2, 14). Iubit-am să spun şi

---

[179] Mai înainte a spus că mintea este nehotărnicită, indefinită. Contrazicerea se împacă în sensul că mintea omenească se poate întinde la nesfârşit, adică nu sfârşeşte niciodată de a se întinde, pentru a cuprinde tot mai mult din Dumnezeu, Care niciodată nu sfârşeşte a i Se dărui şi mai mult. Dar tocmai de aceea niciodată mintea nu va ajunge să fie nesfârşită în act ca Dumnezeu, căci atunci n-ar mai avea ce să primească de la Dumnezeu.

[180] „Auzul” lui Dumnezeu e atât de atent, încât se face, aşa zicând, auzit şi înspăimântă sufletul. De multe ori se aude şi liniştea. Sau se aude mai mult în tăcerea cuiva auzul lui sau atenţia lui. „Auzim” adeseori liniştea, sau atenţia încordată cu care ne aude sau ne urmăreşte cineva; auzim „auzul” lui, şi aceasta ne face deosebit de atenţi în cuvintele, în purtările noastre. Atenţia lui e sesizată însă de încordarea mea, de „auzirea” mea, sau o provoacă pe aceasta.

Sufletul, ieşind din toate, intră în Dumnezeu sau în lumea demonilor. În neant nu poate ajunge. Din fiinţa pe care a dat-o Dumnezeu, din fiinţa generală creată în care este (Das *Sein),* nu mai poate ieşi. Dar adevărata ieşire (extaz) este transcenderea din ordinea creată în Dumnezeu, de la viaţă la mai multă viaţă.

[181] Înţelegerea deplină a lucrurilor Domnului înseamnă trecerea în Dumnezeu, adâncul ultim şi transcendent din care se explică, în care se luminează ele.

[182] Auzirea lui Hristos de către om la uşa lui se aude ca o bătaie la uşa acestuia. Cu această auzire bate la auzul miresei din *Cântarea Cântărilor*.

cele ce le-a spus Iov: „cu urechea mea Te-am auzit mai întâi, iar acum Te-a văzut ochiul meu" *(Iov* 42, 5)[183]. Căci precum ești Cuvântul și Înțelepciunea, așa ești și „Lumina adevărată, Care luminează pe tot omul care vine în lume" *(Ioan* 1, 9); întâi ca lumina văzută de la început, apoi, ca Lumina luminând, ca Cel ce ești Soarele dreptății, pe cel ce vede, ca să vadă mai presus de minte în chip fericit, înălțat prin virtuți, cele dumnezeiești și mai presus de fire, cele negrăite, proprii lui Dumnezeu singur și iubirii mai presus de lume[184]. De aceea, și Ioan vestește lămurit: „Am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia-Născut din Tatăl, plin de har și de adevăr" *(Ioan* 1, 14). Căci, întrucât ești Dumnezeu adevărat, ești cu adevărat și lumină, precum mărturisește iarăși Ioan. De aceea, și cei ce au luat din plinătatea Ta dar negrăit, strigă deschis, Negrăite, că Tu ești Dumnezeu, „Cel ce a zis să lumineze din întuneric lumina care a luminat în inimile noastre" *(2 Corinteni* 4, 6). Și Tu luminezi și faci să strălucească în chip vădit cele negrăite, ca astfel să ne pregătești să vedem cele mai presus de fire, mai presus de lume ale harului și adevărului, mai presus de ceruri, și să ne veselim.

De aceea, Te faci cunoscut, cu iubire de oameni, nu numai prin auz și vedere, ci și prin pipăit, după cum spune ucenicul ce Ți se odihnea pe piept despre: „Cele ce le-am auzit, cele ce le-am privit, cele ce le-am văzut și mâinile noastre le-au pipăit despre Cuvântul vieții" *(1 Ioan* 1, 1). Fiindcă dacă Te faci și haină celor credincioși, odihnindu-i pe ai Tăi, e vădit că cobori, Bunule, și la pipăitul lor înțelegător și îndumnezeitor[185]. Căci, câți s-au botezat în chip fericit întru Tine și în credința în Tine Te-au și îmbrăcat, în chip și mai fericit, pe Tine *(Galateni* 3, 27), Dăruitorule mare, după Apostolul Pavel, vestitorul sfânt al adevărului. De aceea, s-a bucurat cu sufletul de Dumnezeu Tatăl și de Domnul, Isaia, trâmbița proorocească cu mare suflet, când a fost îmbrăcat de El, în chip minunat, cu Tine, Doamne, căci veșmântul mântuirii și haina veseliei cu care l-a îmbrăcat Tatăl, în chip mai presus de minte, ai fost Tu *(Isaia* 61, 10)[186]. Căci, în lumina cea nepătrunsă și mai presus de fire din jurul lui, cel

---

[183] Auzirea lui Dumnezeu, sau auzul „auzului" Său, premerge vederii Lui, prin care El intră și mai mult în planul accesibil nouă. Dumnezeu nu mai e simțit ca unul ce e nevăzut, ci se vede slava Lui, lumina Lui.

[184] Fiul lui Dumnezeu luminează întâi din creație, ca Logos și Înțelepciune ce a lucrat și lucrează prin ea; apoi luminează pe cel înălțat prin virtuți, ca să vadă cele dumnezeiești, necreate ale Lui, care sunt mai presus de creație.

[185] Tot cap. acesta se resimte de influența Sf. Simeon Noul Teolog (de ex. *Traités théologiques et éthiques,* II, în: *Sources chrétiennes,* nr. 129, IV, p. 38). „Pipăitul înțelegător" e deosebit de cel prin simțuri. Ca și simțirea înțelegătoare, el este o întâlnire duhovnicească nemijlocită cu Hristos, care e totodată și înțeleasă.

[186] Adeseori Prorocii închipuie, în ceea ce li se întâmplă, pe Domnul Hristos ca om. Tatăl îl îmbracă pe Isaia, ca să arate că prin el îmbracă umanitatea, primită de Fiul Său, cu slava dumnezeiască. Dar cuvântul prorocului e interpretat de autorul scrierii, în

preaînvăluit de Dumnezeu Te vedea revărsat pe Tine, pricina desăvârşită a unei atât de mari bucurii. Şi mai ales când a înţeles că acest veşmânt e mântuitor; căci Te vedea pe Tine ca mântuire.

Tot aşa, din nesfârşita bogăţie a iubirii, Te faci mirosit în chip înţelegător de către cei ce au credinţă sănătoasă şi odihneşti şi prin aceasta în chip minunat pe ai Tăi, iar ei Te slăvesc şi Te laudă, că „mir vărsat e numele Tău" *(Cântarea Cântărilor* 1, 3); şi Te vestesc celor apropiaţi zicând: „Măr frumos la vedere şi bun la miros şi dulce la gust este frăţiorul meu, şi nardul meu a răspândit mirosul mirurilor Tale" *(Cântarea Cântărilor* 1, 11-12)[187]. De aceea şi Apostolul Pavel, purtându-Te pe Tine, a zis că „suntem buna mireasmă a lui Hristos" (2 *Corinteni* 2, 15).

Dar şi gustare Te faci credincioşilor, şi cină, mâncare şi băutură a sufletului, dând viaţă şi hrănind în chip minunat şi crescând şi îndulcind tainic, cum se cuvine, pe cel ce se împărtăşeşte. Aceasta simţind şi David, prin gustarea Ta, ca proroc purtător de Dumnezeu a spus semenilor săi: „Gustaţi şi vedeţi că bun este Domnul" *(Psalm* 33, 8). Căci dacă eşti văzut şi ca măr, Te vor mânca cei flămânzi ca pe o hrană tare bună şi se vor sătura cei săraci cu duhul *(Matei* 5, 3), adică cei smeriţi cu cugetul; şi Te vor lăuda pe Tine, Doamne, pentru belşugul bunătăţii gustării *(Psalm* 21, 30) cei ce Te caută pe Tine pururea, ca să Te afle şi să Te mănânce.

Căci din belşugul puterii dătătoare de viaţă se întinde sfânta hrană şi băutură. Şi vor vieţui inimile celor ce Te mănâncă pe Tine în veacul veacului *(Psalm* 21, 30). Căci, fiind veşnic şi nestricăcios, îi faci pe cei ce Te mănâncă nestricăcioşi şi-i călăuzeşti spre veşnicie, prin lucrarea covârşitoare proprie Ţie. Pentru aceea, din bunătatea Ta nemărginită, care înfrumuseţează şi face bine, chemi şi îndemni pe cei cuvântători, zicând: „Veniţi, mâncaţi pâinea Mea şi beţi vinul pe care vi l-am pregătit vouă" *(Pilde* 9, 5), numindu-Te pe Tine Însuţi astfel. Căci ai zis cu alte prilejuri: „Eu sunt pâinea vieţii" *(Ioan* 6, 35); şi: „M-au părăsit pe Mine, izvorul vieţii" *(Ieremia* 2, 13). Şi, de fapt, Îţi îmbii trupul şi sângele Tău, cele atât de sfinte, spre mâncare şi băutură *(Matei* 26, 26-28).

Astfel, prin toate simţurile înţelegătoare hrăneşti pe ai Tăi, veselindu-i, Preaiubitorule de suflet, Doamne, făcându-Te lor lumină, viaţă şi desfătarea mai presus de toate bunătăţile cele mai presus de fire. Binecuvântat eşti, Iisuse, mana duhovnicească, cerească, nesfârşit hrănitoare! Slavă iubirii Tale negrăite faţă de noi, milostivirii Tale negrăite şi îndelungii Tale răbdări, Stăpâne! Amin.

---

fraza următoare, şi în sensul că lumina ce o vedea prorocul în jurul lui ca veşmânt de slavă era văzută de el ca Hristos Însuşi.

[187] Nardul răspândit de suflet e mireasma mirurilor lui Hristos, a mirurilor revărsate în umanitatea lui Hristos şi, din ea, în ceilalţi. Dumnezeu nu e o abstracţiune gândită, ci oceanul vieţii care, prin atingerea de viaţa omenească, ia calitatea corespunzătoare conţinuturilor tuturor simţurilor.

65. *Duhul lui Dumnezeu locuieşte în cei credincioşi.*

E un lucru foarte minunat pentru simţirea sau suflarea înţelegătoare[188] revărsarea Duhului de viaţă făcător în inimile de carne, care au primit credinţa sănătoasă în iconomia întrupării Cuvântului. Căci e un lucru minunat, precum s-a spus, să se verse din dumnezeirea necreată şi mai presus de fire darul, puterea şi lucrarea. Dar să se şi unească cu inima şi să o mişte neîncetat este un lucru cu totul mai presus de fire şi nespus de uimitor.

66. E un lucru foarte minunat că, după ce Tatăl a zidit în Duhul, prin Cuvântul dumnezeiesc, toate cele supuse simţurilor şi cunoscute cu mintea (*Coloseni* 1, 16), Treimea Însăşi locuieşte şi umblă (*1 Corinteni* 3, 16) şi petrece în chip vădit în cugetul omenesc. Căci e mare minune că fiecărui credincios evlavios i se trimite un înger de către dumnezeirea întreit ipostatică. Dar să binevoiască să vină şi Însăşi Treimea, nesfârşită în putere şi de viaţă făcătoare, în om şi să-l întărească şi să lucreze în chip dumnezeiesc şi duhovnicesc în el e cu totul mai presus de orice minune[189].

67. E cu adevărat un lucru minunat că inima credincioasă poartă în ea sfânta rază a Dumnezeului Celui Preaînalt, Care este peste toate. Căci este un lucru dulce, folositor şi minunat şi de oameni iubitor că Dumnezeu face mintea să se lumineze din afară, prin Sfintele Scripturi. Dar să Se şi dea pe Sine Însuşi, în adevăr şi în fapt, ca lumină credinciosului, şi aceasta înlăuntrul inimii, nu în afară, şi pururea, nu în chip trecător, întrece în chip vădit chiar

---

[188] Simţirea plină de înţelegere a lui Dumnezeu este pentru omul înduhovnicit neîncetată şi necesară ca o respiraţie. Inima lui respiră în Dumnezeu. Duhul Sfânt Se revarsă prin minte sau prin înţelegere ca aerul în plămâni. E o aluzie la concomitenţa răsuflării şi a pomenirii numelui lui Iisus. Duhul intră în inima spirituală a omului concomitent cu intrarea aerului în inima lui de carne. Căci inima de carne este expresia organică a inimii spirituale.

[189] Sfânta Treime nu locuieşte static în cugetarea omului, ci o mişcă pe aceasta spre alte şi alte ţinte, spre scopul ultim al fiinţei umane: îndumnezeirea. Dar „umblarea” Treimii în suflet are şi alt înţeles: între Persoanele Sfintei Treimi se săvârşeşte o comunicare de iubire, de care se resimte şi fiinţa noastră. Aceasta înseamnă că noi iubim pe Tatăl în Fiul şi cu iubirea Fiului şi strigăm către Tatăl prin Duhul: „Avva, Părinte!” Toate Persoanele treimice se imprimă în mişcarea sufletului, făcând pe om să simtă în sine dragostea de fiu a Fiului (înfiat) şi, chiar prin aceasta, dragostea Tatălui asupra sa; dar şi pe Duhul ridicându-l, peste alipirea neliberă la cele de jos, la entuziasmul liber al iubirii faţă de Tatăl suprem. Omul simte astfel lumina Treimii ca lucrare de îndumnezeire, de înfiere, de înduhovnicire. Dar inima omului n-ar simţi lucrarea Treimii în ea şi nu s-ar simţi şi pe sine prinsă în această lucrare, sau întipărită dinamic de ea, dacă n-ar fi capabilă să trăiască în infinitatea dumnezeiască.

minunea cea mai presus de toată înţelegerea.

68. E un lucru foarte minunat că Acela pe Care-L poartă cu mândrie şi uimire Serafimii şi toate Puterile cerurilor e purtat de inima credinciosului. Dar faptul de a nu-L purta numai, ci de a se şi uni cu El şi de a se întipări de El e mai presus de orice minune.

69. Cu adevărat e o minune fără măsură că sufletul este scaun, şi pat, şi căruţă, prin har, al Dumnezeului nesfârşit în înţelepciune şi nemărginit în putere, Care are cerul ca scaun. Dar cine va putea să se minuneze cât se cuvine de faptul că sufletul e şi iubit de El într-atât, că e făcut să şi respire împreună cu El, şi să fie părtaş de bunătăţile mai presus de ceruri, şi i se încredinţează aşa de mari taine[190].

70. Cu adevărat minunat şi uimitor lucru este că Dumnezeu, Cel ce nu are loc unde să Se odihnească (*Isaia* 66, 1), Se odihneşte în chip vrednic de Dumnezeu în inimă[191]. Dacă un împărat, chiar pământesc şi mărginit în putere, atunci când îmbrăţişează pe cineva cu iubire şi dă mâna unui nobil îi pricinuieşte, celui îmbrăţişat sau celui căruia i-a dat mâna, multă slavă şi cinste şi adaugă, pe drept cuvânt, aceluia mare bucurie, ce se va întâmpla când de cel miluit se atinge, în chip vădit, nu un împărat pământesc, ci Dumnezeu Cel fără de început şi necreat şi Făcătorul şi Domnul tuturor, Căruia îi stau de faţă cu frică zeci de mii de zeci de mii de îngeri şi-I slujesc mii de mii? Şi se atinge nu simplu, ci înlăuntrul inimii, ba, mai vârtos, şi locuieşte în el, nu vremelnic, ci veşnic, în aşa fel că se şi uneşte cu el şi-l slăveşte şi-l îndumnezeieşte la culme şi-i dăruieşte, celui ce-L primeşte şi e cu har dăruit, zeci de mii de negrăite bunătăţi? Cât de mare şi de negrăită slavă şi cinste şi bucurie se va întipări în

---

[190] Sufletul e făcut de Dumnezeu „scaun” al Său, pentru că Dumnezeu împărăţeşte din el, făcându-l şi pe el părtaş al împărăţirii peste patimi; e făcut „pat”, pentru că Dumnezeu Se odihneşte în el, întipărind şi în el odihna Lui; e făcut „căruţă”, pentru că sufletul nu e static, ci duce pe Dumnezeu la faptele sale bune, pentru că el însuşi se înalţă cu Dumnezeu tot mai sus, la ceruri. Dar mai mult decât acestea, Dumnezeu Se introduce în „respiraţia” sufletului, sau în orice clipă de trecere a lui de la o stare la alta, făcând sufletul ca orice astfel de trecere să o facă cu Dumnezeu, să fie ca o apă săltătoare, mereu vie.

[191] Orice fiinţă conştientă se odihneşte numai în iubirea sigură şi totală a altei fiinţe conştiente. De aceea şi Dumnezeu află cea mai plăcută odihnă în inima omului care-L iubeşte în mod sigur şi total. Omul poate iubi sigur şi total pe Dumnezeu prin inimă. Inima este organul şi locul iubirii. Iar inima poate iubi la nesfârşit, pentru că se poate umple de iubirea nesfârşită a lui Dumnezeu, întorcându-I-o ca iubirea sa: „Ale Tale dintru ale Tale”. În relaţia de iubire a sufletului cu Dumnezeu se împlineşte aspiraţia omului de a iubi la nesfârşit şi de a fi iubit la nesfârşit.

el, iar aceasta pentru veşnicie! Cu adevărat minunate şi mai presus de minte sunt acestea. Miluieşte-mă, Doamne, Treime Sfântă!

71. E minunat lucru că Dumnezeu, Cel ce a zidit toate şi, ca urmare, le şi susţine pe toate, e cuprins şi ţinut în chip necuprins, dar vădit şi neîncetat, de către inima credincioasă. Dacă un împărat muritor şi cu stăpânire mărginită ar veni şi ar bate la casa cuiva, şi ar intra în ea, şi ar mânca şi bea cu acela, făcându-se comesean cu el, aceasta s-ar face pe drept cuvânt, celui ce a primit astfel pe împăratul acela, slavă, cinste şi bucurie, plăcere şi mângâiere foarte mare. Dar dacă Însuşi Împăratul veşnic şi Domnul tuturor şi Făcătorul celor văzute şi cugetate intră fără zgomot nu în casa, ci în inima unui miluit oarecare, nu ca să Se îndulcească cu acela de bunătăţile din inima lui, ci de cele împărtăşite de El din izvorul ceresc şi de mângâierea mai presus de ceruri, adusă de El, ce socoteşti că va face cel ce L-a primit? Cât se va bucura? Şi ce veselie şi desfătare nu va avea acesta? Va fi întreg numai fericire, şi încă foarte mare şi minunată. Căci e cu adevărat o minune de neînchipuit că Cel ce umple toate şi Se află mai presus de toate îşi face o inimă omenească oarecare casa şi biserica Sa veşnică.

72. „Dumnezeu, Cel ce a spus să lumineze din întuneric lumină” (2 *Corinteni* 4, 6), luminează în inimile credincioşilor cu strălucire. Iubirea lui Dumnezeu s-a vărsat în inimile lor prin Sfântul Duh dat lor *(Romani* 5, 5)[192]. Dumnezeu trimite pe Duhul Fiului Său în inimile lor, şi acesta strigă: „Avva, Părinte” *(Galateni* 4, 6). Credincioşii lipiţi astfel de Domnul (o, minunată unire!) sunt un Duh cu Dumnezeu *(1 Corinteni* 6, 17). Dar oare cine vine la simţirea nemijlocită a bunătăţilor arătate ale harului?

73. Credincioşii sunt în chip vădit moştenitori ai lui Dumnezeu şi împreună-moştenitori cu Hristos *(Romani* 8, 17), ca un fel de hristoşi de-al doilea, părtaşi ai firii dumnezeieşti (2 *Petru* 1, 4), fapt ce întrece toată mintea şi scapă întregii înţelegeri. Iar prin aceasta se fac fii ai lui Dumnezeu şi dumnezei prin lucrare şi har. Ca atare, ei văd şi pătimesc în chip mai presus de fire cele mai presus de lume, sau, ca să spunem mai potrivit, se împărtăşesc de „cele ce ochiul nu le-a văzut şi urechea nu le-a auzit şi la inima omului nu s-au suit” *(1 Corinteni* 2, 9) în chip natural. Slavă iubirii neînţelese a lui Dumnezeu Tatăl, a Treimii, a Celui ce ne-a iubit pe noi din bunătatea negrăită şi mai presus de ceruri!

74. *Tot credinciosul e cinstit în chip covârşitor de Dumnezeu.*

---

[192] Lumina este una şi aceeaşi cu iubirea, precum întunericul este una cu ura. Dumnezeu este lumină, este deschidere, pentru că este iubire.

„Cel născut din Duh, duh este” *(Ioan* 3, 6), după cuvântul lui Hristos. O, mărime nemăsurată a harului! O, dar negrăit! Dumnezeu zideşte pe om cu astfel de mari şi minunate daruri. Deci cel creat e prin fire făptură. Dar, din belşugul covârşitor al dărniciei Sale, Domnul atotîndurat, Treimea cea mai presus de fiinţă şi a toate lucrătoare, umplând făptura de har, ridică pe om până la ultima înălţime a Duhului necreat, unindu-l cu Sine Însuşi, cum nu-şi poate închipui cineva, îndumnezeindu-l şi făcându-l fiu şi duh. Căci spune: „Eu am zis: dumnezei sunteţi şi toţi fii ai Celui Preaînalt” *(Psalm* 81, 6). Şi s-a scris despre Dumnezeu: „Poruncă a pus şi nu va trece” *(Psalm* 148, 5); şi: „Sfatul Domnului rămâne în veac, gândurile inimii Lui, din neam în neam” *(Psalm* 32, 11), având fire neschimbată. Dar şi cuvântul, şi porunca, şi voia, şi sfatul Lui ni le-a adus nouă Cuvântul ipostatic al Lui, făcându-Se Înger al acestui mare şi minunat sfat mai presus de fire *(Isaia* 9, 6). El insuflă ucenicilor Săi Duhul *(Ioan* 20, 22) şi astfel, născându-i din nou duhovniceşte, îi arată în chip tainic Duh, şi aşa îi face fii ai lui Dumnezeu. „Căci toţi cei purtaţi de Duhul sunt fii ai lui Dumnezeu” *(Romani 8,* 14). Iar dacă sunt fii, e vădit că sunt şi dumnezei, căci cel născut are numaidecât firea celui ce l-a născut. De aceea îi învaţă Mântuitorul pe ucenici să numească pe Dumnezeu Tată *(Matei* 6, 9), având părtăşie la Duhul. Astfel, Sfânta Treime îi face pe cei credincioşi dumnezei şi fii şi duhuri, descoperindu-le în chip covârşitor tot darul minunat ce se poate cugeta.

75. *Tâlcuire la: „Întinzându-şi aripile Sale i-a luat pe ei şi i-a ridicat pe umerii Săi” (Deuteronomul 52, 11).*

Înţelege, primeşte în simţirea înţelegătoare cele ce ţi le spun acum. Ştiu foarte bine că, minunându-te, te vei umple de bucurie duhovnicească sau de plăcere dumnezeiască. Căci zice Duhul Sfânt prin prorocul David: „Cel ce şezi pe Heruvimi, arată-Te!” *(Deuteronomul* 32, 11). Şi iarăşi: „Cel ce vede adâncuri fără fund şade pe Heruvimi” *(Psalm* 98, 1). Şi iarăşi: „S-a suit pe Heruvimi” *(Psalm* 17, 12). Dar ce face cu credincioşii? Un lucru foarte minunat, în chip covârşitor mai presus de ceea ce s-a spus mai înainte. Căci Dumnezeu nu Se aşază numai pe noi, dându-ne viaţa, încălzindu-ne, păzindu-ne şi veselindu-ne în chip minunat, cum face pasărea cu puii ei, ci, o, minune a dragostei dumnezeieşti!, ne aşază pe Sine Însuşi şi Se face pe Sine ca o căruţă nouă a noastră, mai presus de înţelegere, prin prisosinţa nesfârşită a dragostei Sale, păzindu-ne în siguranţă, şi purtându-ne în chip nespus la bunătăţile negrăite şi supralumeşti ale vieţii mai presus de ceruri, şi pregătindu-ne astfel să ne desfătăm de cele mai presus de fire, şi să ne umplem de pace, şi să ne odihnim în cele de netălmăcit, şi să ne bucurăm şi să gustăm în chip dumnezeiesc şi duhovnicesc şi să ne îndulcim, precum se cuvine, de ele. Căci zice şi marele Moise în Duh: „Întinzând aripile Sale, se înţelege Dumnezeu, i-a primit pe ei şi i-a ridicat pe umerii Săi” *(Deuteronom* 32, 11). O, iubire negrăită! Chiar şi numai

a-Şi întinde aripile Lui şi a-i primi pe credincioşi şi a Se face, astfel, în chip vădit, purtătorul lor e pentru ei o vrednicie cu adevărat mai presus de a heruvimilor şi pricină de mare şi negrăită bucurie. Dar a-i şi lua şi ridica pe umerii Lui, umbrindu-i acolo (cu aripile) cum zice prorocul David, nici mintea heruvimilor n-ar putea să înţeleagă şi să laude după cuviinţă ceea ce se petrece. „Că precum este mărirea Ta, aşa este de neînchipuit şi mila Ta” (*Isus Sirah* 2, 20), Treime Sfântă, slavă Ţie!

76. Schima monahilor şi făgăduinţele ce ţin de viaţa călugărească cer o minte însingurată[193]. Dar aceasta numai Dumnezeu o lucrează şi o înfăptuieşte printr-o sârguinţă cu toată puterea şi după rânduială. O lucrează împărtăşindu-i harul Său de viaţă făcător. Şi o înfăptuieşte făcându-Se văzut în chipul unitar şi unic al Împărăţiei şi al slavei Lui atotţiitoare. Căci singur El este Preaînalt, necompus cu cele multe, şi neasemănat datorită ridicării Lui neasemănate peste toate, singur puternic în înţeles propriu, toate fiind puternice prin împărtăşire de El, singur cu adevărat înţelept, toată înţelepciunea înţelepţilor fiind prin darul Lui, singur fiind cu adevărat şi în chip veşnic şi, de aceea, Făcătorul şi Ziditorul tuturor celor ce sunt. Pentru aceea, cu drept cuvânt şi foarte bine s-a zis: „Din El şi pentru El şi spre El sunt toate, Căruia se cuvine slava în vecii vecilor” (*Romani* 11, 36).

Dacă deci acestea sunt în acest fel şi toate împreună sunt bune şi frumoase, ca unele ce au existenţă din Dumnezeu, şi prin El se păstrează şi se susţin, şi spre El caută, şi în El îşi au capătul; şi dacă pe cei ce se folosesc cum se cuvine de toate cele spuse îi uneşte cu Dumnezeu, ca Cel ce e Tatăl acestora, al bunătăţii, al iubirii, al cumpătării, al înţelepciunii, al cunoştinţei, al vederii, al făptuirii cuvenite, al îndumnezeirii, al desfătării dumnezeieşti şi al bucuriei ce ţine de ea, al păcii mai presus de ceruri, al temerii evlaviei, al tăriei şi al sfatului, al căii dreptei credinţe, al ştiinţei şi al tuturor câte ţin de firea cuvântătoare şi o îndulcesc, o umplu de slavă şi o veselesc şi o fac asemenea cu Dumnezeu şi o îndumnezeiesc; dacă deci, precum s-a spus, tot ce e bine şi frumos e de la Dumnezeu singur, cu adevărat deşert este cel ce, după ce s-a făcut iubitorul acestor bunătăţi şi frumuseţi, se desparte şi se rupe de Dumnezeu, izvorul şi rădăcina tuturor bunătăţilor şi frumuseţilor. Căci acesta nu va avea nimic nici din cele prin fire frumoase şi bune, odată ce s-a întors cu nerecunoştinţă de la Făcătorul şi susţinătorul lor, de la Cel în Care-şi au temelia toate cele bune şi frumoase, ci, chiar de va socoti că se află în cele bune şi frumoase, nu va fi cu adevărat în bine şi frumos, ci într-o rătăcire şi batjocură cumplită. De aceea, trebuie să stăruim cu toată fiinţa noastră în Dumnezeu singur, şi numai la legea Lui trebuie să gândim, şi numai de ea să ne alipim. Numai aşa ne vom face părtaşi de slava curată, de desfătarea

[193] O minte însingurată de toate.

nemincinoasă şi de bogăţia nesfârşită şi neclătinată şi vom avea împreună toate bunătăţile şi frumuseţile de care am vorbit, ba şi pe Dumnezeu locuind şi umblând, o, minune!, în noi (2 *Corinteni* 6, 16). Numai aşa ne vom bucura de bunătăţile cu adevărat nevăzute şi neauzite cu simţurile din afară. Numai aşa vom vieţui în chip unitar şi unic în Hristos Iisus, Domnul nostru.

77. Când petrecem liniştit în smerita cugetare şi avem inima purtătoare de Duh, lucrată de har, mintea, armonizându-se în chip fericit cu adevărul, se face văzătoarea multor vederi dumnezeieşti şi e călăuzită în taine negrăite mai presus de lume şi se socoteşte cu adevărat ca o nou-venită şi ca o trecătoare între lucrurile lumii. Şi se desfată şi se bucură în chip vădit în Duh de lucrurile ce sunt mai presus de minte şi cu totul dincolo de înţelegere. Scurt vorbind, adeseori e întipărită şi de Dumnezeu în chip minunat şi pătimeşte ieşiri pline de uimire la Dumnezeu şi urcă spre îndumnezeire, ca spre o pătimire fericită, în tăcere şi în vedere şi în dragoste mai presus de fire, cu înrâurirea şi puterea Duhului luminător şi de viaţă făcător, în Hristos Iisus, Domnul nostru.

78. Cel ce, potrivit proniei, cugetă numai la Dumnezeu şi petrece în El[194] şi vede în chip limpede pe Dumnezeu în Duh, umblând şi petrecând în sine, împlineşte în chip vădit porunca dumnezeiască a Domnului Iisus, Care zice: „Rămâneţi întru Mine şi Eu întru voi” *(Ioan* 15, 4). Şi s-a unit, de aceea, în chip străin cu Dumnezeu şi s-a făcut mort în chip minunat şi foarte fericit împreună cu El[195]. Şi astfel, s-a făcut lucrător nerătăcit al poruncilor lui Dumnezeu[196]. Căci a zis Mântuitorul: „Cel ce rămâne întru Mine şi Eu întru el, acela multă roadă aduce”, adică multe virtuţi *(Ioan* 15, 5)[197]. Drept aceea, să se silească tot cel ce voieşte să dobândească virtuţile, prin vedere şi rugăciune, să rămână şi să stăruie cu toată puterea în Dumnezeu, ca, văzând Dumnezeu nevoinţa sfântă a sufletului, să plece cerurile şi să Se facă foarte vădit, în chip minunat, umblând şi petrecând înlăuntrul sufletului. Prin aceasta va hărăzi celui părtaş

---

[194] E o voinţă a proniei lui Dumnezeu, sau a planului Lui cu lumea, să cugetăm numai la El, să-L iubim numai pe El şi numai în El să iubim pe toate celelalte şi să ne unim cu ele; pentru că numai El le cuprinde pe toate.

[195] Un alt înţeles al răstignirii lui Hristos. El S-a răstignit pentru a arăta că a murit lumii pentru Dumnezeu şi pentru a pune în umanitatea Lui această putere pentru a ne-o comunica şi nouă. De aceea Botezul înseamnă moarte cu Hristos şi naştere la viaţa nouă din viaţa lui Dumnezeu primită de El prin înviere.

[196] Dumnezeu conduce lumea spre scopul Lui într-un chip mai rodnic prin poruncile Lui, când ele sunt împlinite de noi. Deci pronia lui Dumnezeu se înfăptuieşte şi prin noi, desigur când împlinim poruncile lui Hristos şi tindem să ne facem asemenea Lui şi să ne unim cu El prin această împlinire.

[197] Virtuţile reprezintă deci împlinirea proniei lui Dumnezeu sau roada ei în noi. Căci prindeam ajuns asemenea lui Dumnezeu şi ne-am unit cu El.

de El bucuria de toate bunătăţile şi frumuseţile şi buna plăcere pentru toate sfintele porunci. Căci El Însuşi a zis: „Fără de Mine nu puteţi face nimic” *(Ioan* 15, 5), chiar dacă vi se pare că faceţi.

79. Dacă dragostea cere să nu se ascundă comoara, nici înţelepciunea cea de folos obştesc, e vădit că nici lucrarea înţelegerii şi vederea lui Dumnezeu şi năzuinţa spre ea nu trebuie să se ţină în minte nescrise, ci trebuie să se pună şi să se însemne în scris, din dragostea pentru folosul obştesc. Căci omul fiind un animal cugetător, înzestrat cu minte şi cu pricepere şi, de aceea, cugetând despre Dumnezeu cele ale credinţei din cele ce s-au făcut pentru el, se naşte în el înţelegerea dumnezeiască şi cuvenită şi intră cu ştiinţă în ţara poruncilor. Dar pentru aceasta are nevoie de ajutorul lui Dumnezeu Cel sprijinitor. Şi, de aceea, se roagă des cu lacrimi, cerând lui Dumnezeu să-i uşureze împlinirea poruncilor. „Iar când va binevoi să se îndure, tatăl se va îndura de fiu” *(Psalm* 102, 13). Dumnezeu Se va îndura adică de cel ce se roagă Lui şi va vărsa îndată (o, minune!) din Duhul Său peste el sau în inima lui se va mişca şi aprinde simţirea iubitoare faţă de Dumnezeu, pe Care Îl primeşte. Şi-i va hărăzi, cum nu se poate spune, îndrăznire, ca unui fiu faţă de tatăl. I-o hărăzeşte ca pe o arvună, prin acea vărsare şi lucrare a Duhului peste cel ce se împărtăşeşte, şi-l îndulceşte pe acesta în chip covârşitor, îl îmbunează, îl smereşte, şi-l înalţă într-un chip nou în slavă şi cinste, prin unirea cu el. Şi-l conduce la iubiri înflăcărate şi aşa de mari, că tot ce vede în jurul lui Dumnezeu socoteşte ca al său propriu; şi curţile Tatălui, bogăţia, slava, tăria, frumuseţea, înţelepciunea, stăpânirea şi toate cele frumoase şi toate cele bune, mărirea şi lauda, toate sunt desfătarea şi lauda şi bucuria sa, ca ale unui fiu. Când deci sufletul ajunge la vederile acestea, prin împărtăşirea de Duhul, ca la nişte vederi fireşti, adică atunci când le vede în Dumnezeu Cel în Treime, atunci vede pe Dumnezeu cu adevărat ca pe un Tată foarte iubit, în chipul în care am spus, şi se umple de bucurie, având întipărit numai pe Dumnezeu, de Care se desfată şi se veseleşte mai presus de fire, în Hristos Iisus, Domnul nostru.

80. *Care e plăcerea propriu-zisă?*

Socotesc că oricine s-a apropiat de aceste lucruri cu judecată va spune că plăcerea propriu-zisă e ceea ce nu poate fi pus pe seama firii, şi nu poate fi grăit prin cuvânt, şi ceea ce dăinuie ca o stare îndelungată şi umple inima de bucurie şi după trăirea ei; ceea ce e departe de plăcerea după trup, care este idolească (legată de un chip), şi nu e o plăcere propriu-zisă. Drept aceea, tot cel ce doreşte plăcerea să caute plăcerea înţelegătoare (spirituală), duhovnicească, curată şi care nu se împrăştie, şi nu va greşi, ci mai degrabă se va muta cu uşurinţă de la cele de pe pământ la cele cereşti, cu gândirea lui şi apoi cu tot sufletul. Căci aceasta este plăcerea adevărată şi propriu-zisă: plăcerea inimii neurmată de părerea de rău, adevărata plăcere a sufletului

raţional şi nemuritor, care rămâne veşnic luminoasă, pururea izvorâtoare, neosândită, şi mai degrabă vrednică de dorit, fericită şi însoţitoare nezgomotoasă a sfinţilor din veac, paşnică, blândă, dătătoare de îndrăzneală, strălucitoare, cu bun chip, evlavioasă, luminoasă, plină de bucurie şi lucrătoare şi după aceea. Iar dacă te-ai îndulcit înţelegător (spiritual)[198] şi duhovniceşte cu ea prin cercare, cu siguranţă vei consimţi cu cele scrise. Iar dacă nu, ţine deocamdată cele spuse, prin credinţă.

81. *Despre plăcerea trupească.*

Iar plăcerea care nu e înţelegătoare (spirituală) şi a Duhului, ci a trupului, e greşit să se numească plăcere. Căci, aceasta aducând, odată împlinită, o amară părere de rău, în chip mincinos se numeşte plăcere. E o plăcere falsă şi străină de sufletul raţional, e neraţională, josnică, greoaie, iubitoare de întuneric, zgomotoasă, stingheritoare, trecătoare, supusă repede veştejirii. Căci, îmbătrânind trupul, se retrage cu ruşine fără să vrea; e osândită, ticăloşeşte viaţa, o face nefolositoare, roabă, apăsată de osândă, lacomă de mâncare, moleşită, fără chip, fără nădejde, nesocotită, aducând tristeţe întunecată celui ce o lucrează, după săvârşire. Dacă ai pătimit acestea, fără îndoială cunoşti adevărul celor spuse. Iar dacă te-ai păzit, prin mâna lui Dumnezeu, ascultând de cuvintele mele, ca de cuvintele adevărului, să ştii că vei secera rodul strălucitor al vieţii[199].

---

[198] „Plăcerea înţelegătoare" sau gustată „Înţelegător" e opusă celei gustate cu simţurile. Dar ea nu e numai o plăcere intelectuală (amor *intellectualis),* ci e o bucurie curată a întregii fiinţe, o stare de euforie. E experienţa realităţilor gândite, a comuniunii cu Dumnezeu Cel iubitor, dar şi o înţelegere a acestor realităţi trăite în iubirea Lui.

[199] E descrisă toată dezordinea, stricăciunea adusă de plăcerile inferioare. Părinţii socotesc în general că viaţa ordonată, care duce la îndumnezeire, e o viaţă călăuzită de raţiune, în unire cu harul, sau în comuniune cu Dumnezeu cel personal, pe când patimile care desfigurează fiinţa umană au un caracter neraţional, adică egoist. Ordinea în fiinţa proprie şi în societate e ţinută prin raţiune, care ia în considerare armonia dintre toate; dezordinea, descompunerea individuală şi socială sunt efectul patimilor iraţionale. E implicată aici învăţătura despre persoane şi lucruri ca încorporări ale raţiunilor Cuvântului dumnezeiesc, între care există în mod firesc o armonie. Raţiunile gândite ale lucrurilor, corespunzând raţiunilor gândite ale Logosului, sunt încredinţate raţiunii gânditoare, raţiunii-subiect a persoanelor, ca chipuri ale Raţiunii-Subiect, suprem reprezentată de Cuvântul ipostatic, pentru ca aceste persoane să aibă un conţinut comun al dialogului între ele şi cu Logosul. În toate luminează Cuvântul dumnezeiesc, sau Raţiunea supremă. Dar lucrurile şi raţiunea finită a persoanelor sunt sinteze armonioase ale raţiunilor în starea lor încorporată. Când raţiunea umană gânditoare face un uz rău de aceste sinteze, stricând armonia în fiinţa umană şi între persoane şi lucruri, se produce o dezordine şi o stricăciune generală. Menţinerea în armonie a raţiunilor lucrurilor, a relaţiilor dintre

82. Am primit lumina duhovnicească pururea strălucitoare şi viaţa mai presus de lume şi dumnezeiască şi, prin ele, hrana şi desfătarea, năzuinţele şi doririle, unirile şi bucuriile neasemănate ale dumnezeirii întreit ipostatice şi simţirile iubitoare negrăite împreună cu Hristos Iisus, Domnul tuturor. Dar, vai de ticăloşia şi de nebunia mea! Vai de răutatea necuminţeniei mele! Mintea mea, care a ajuns prin har mai presus de ceruri, furată uneori, se apleacă spre gunoaiele mincinoase, pământeşti şi pline de tot mirosul urât. Vai, cine nu se va mira şi nu va plânge de cele ce le fac şi nu va ruga, din milă, pe Dumnezeu ca să-mi dăruiască, cu iubire de oameni, o mai mare putere prin Duhul luminător şi de viaţă făcător, ca să alung mai uşor pe diavolul ce unelteşte şi pe vrăjmaşul ce vicleneşte împotriva sfintei şi minunatei mele vieţi?[200] Voi toţi, Preasfinţilor îngeri, şi voi, toate sufletele drepţilor, rugaţi-vă lui Dumnezeu pentru mine, cel nesimţitor şi coborât la cuget.

83. Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, de cât Care nimic nu e mai mare, ca Cel ce eşti necuprins, ca Cel ce eşti totul, ca Făcător al totului şi de nesfârşite ori nesfârşit mai presus de toate, ca Cel mai presus de fiinţă; Doamne al meu, Doamne, sfântă unire negrăită şi netălmăcită, împreună-suflare a creştinilor, slavă Ţie! Cum, Stăpâne, văzându-Te pe Tine strălucind în inima mea noaptea şi ziua, nu ies pururea afară din mine (nu sunt pururea în extaz) prin harul covârşitor, ci rămân nepăsător şi nesimţitor faţă de un astfel de dar, Preaputernice? Vai, cât de păcătos sunt!

Dacă ai cunoaşte cine este cel ce m-a legat pe mine şi de cine m-a legat şi prin cine, te-ai fi apucat repede de lucru, plin de uimire, şi ai lăuda pe Dumnezeu Cel mai presus de fiinţă, mulţumindu-I cât se poate de mult pentru toate câte le face în chip minunat, din bunătatea Lui.

Dacă ai înţelege deci cât de departe sunt de taina lui Hristos, venind la o uimire mai mare decât o poate spune cuvântul, ai osândit trândăvia, nepăsarea şi negrija mea, ca să nu spun ne-simţirea şi neînţelegerea vădită.

În vremea aceea, răspunzând Iisus, a spus: „Mărturisescu-Mă Ţie, Părinte, Doamne al cerului şi al pământului, că ai ascuns acestea de înţelepţi şi

---

persoanele înseşi şi între persoane şi lucruri nu se poate face decât ascultând de învăţătura dată de Subiectul veşnic al raţiunilor făpturilor şi urmând pilda acestui Subiect întrupat. Acest lucru se accentuează în mod special în cap. următor.

[200] Orice viaţă omenească e sfântă şi minunată prin valoarea ei veşnică, prin misterul ei nehotărnicit; chiar şi prin înfăţişarea ei desfigurată de rău, de păcat, se străvede chipul dumnezeiesc, taina şi valoarea ei. De aceea, chiar în iad persoana umană rămâne indestructibilă. Are în ea posibilităţi veşnice de a experia chinurile răutăţii, neconformitatea ei cu ele. Dar demonii uneltesc în chip special când văd o viaţă care s-a făcut sfântă şi minunată în chip actual, prin silinţele ei.

pricepuţi şi le-ai descoperit pruncilor. Da, Părinte, că aşa a fost bunăvoirea înaintea Ta” (*Matei* 11, 25, 26). Cere pururea, roagă-te, ca să nu pătimeşti fără înţelepciune în cele de întristare ale vieţii în chip nevrednic şi de Dumnezeu, şi de amândoi, şi iartă-mă!

CALIST ANGELICUDE

INTRODUCERE

După unele ştiri despre Calist Angelicude, date de A. Erhard[1], reluate de H. G. Beck[2], cu acest autor s-a ocupat în timpul mai nou Stelian Papadopol[3], care i-a publicat şi opera *Împotriva lui Toma d' Aquino*[4]. Autorul acesta, căruia în *Filocalia* greacă şi în *Patrologia Greacă (PG)* 147, 817-826 i s-a publicat o mică scriere, Ἡσυχαστικὴ τριβή, tradusă în acest volum sub titlul *Meşteşugul liniştirii,* e numit în *Filocalia* greacă şi în PG, Calist Tilicude. Stelian Papadopol a confirmat ştirea dată de Erhard şi Beck, că numele lui adevărat este Calist Angelicude şi a adus noi ştiri despre el. Acest autor a fost activ în a doua jumătate a secolului al XIV-lea lângă localitatea Melenic din Macedonia, trăind până spre sfârşitul secolului. El vieţuia într-o „aşezare" monahală de lângă acea localitate, într-un fel de sihăstrie, în care a clădit şi o biserică, fiind ajutat şi de ţarul sârb din acea vreme. În jurul acestei biserici vieţuiau mai mulţi asceţi, tunşi în monahism de Calist. Într-un document al Patriarhiei din Constantinopol el este numit „om duhovnicesc, virtuos şi isihast". Numirea de „isihast" se dădea, după disputele isihaste de la mijlocul secolului al XIV-lea, unui monah care se ocupa cu rugăciunea minţii şi care a ajuns prin nevoinţa lui cu liniştirea până la vederea luminii dumnezeieşti.

După localitatea unde vieţuia, se mai numeşte şi Melenichiotis. În *Codex Vatopedi* gr. 736 şi *Arundel* 520 din British Museum se păstrează o operă ascetică a lui, alcătuită din 30 de „Cuvinte". Stelian Papadopol a dat titlul acestor „Cuvinte" în introducerea lui din ediţia scrierii lui Calist contra lui Toma d' Aquino. „Cuvântul al XXII-lea", care poartă titlul „Ἡσυχαστικὴ τριβή", pare să fie, după titlul lui şi după cuvintele cu care începe, identic cu scrierea din *Filocalia* greacă şi cu traducerile ei româneşti mai vechi, date sub numele lui Calist Tilicude şi cuprinse sub titlul *Iscusirea* (sau *Iscusul) liniştii* în mai multe manuscrise (de exemplu în manuscrisele care se află în Biblioteca Academiei Române, cu nr. 1841, f. 102 v-119 v, scris la 1818, şi în cel cu nr. 2435, f. 208 v-218 v, apoi în manuscrisul cu nr. 40, f. 44-55 v, din Biblioteca Patriarhiei Române, care datează din secolul al XIX-lea).

Iată câteva din titlurile pe care le găsim în „Cuvintele" scrierii sale ascetice: „Cuvântul al III-lea": *Rai duhovnicesc sau luminile dumnezeieşti ce au*

---

[1] Albert Ehrhard, „Theologie", în: Karl Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527-1453),* Leipzig, 1897, pp. 158 şi 160.

[2] *Kirche und theologische Litteratur...,* p. 784.

[3] Στηλ. Παπαδοπολύλου, Ἑλληνικαί μεταφράσεις θωμιστικών ἔργων. φιλοθωμισταί και αντιθωμισταί εν Βυζαντίῳ, Atena, 1967, pp. 156-172.

[4] Στηλ. Παπαδοπολύλου, Καλλίστου Ἀγγεληκούδη, κατά Θωμα Ἀκινάτου, Atena, 1970.

ca poartă vederea prin Duhul; „Cuvântul al IV-lea”: *Despre intrarea prin Domnul în raiul duhovnicesc și despre poarta și cheia lui;* și explicarea cuvintelor: „De *va intra cineva prin Mine se va mântui”;* „Cuvântul al XIII-lea”: *Despre plăcerea și bucuria duhovnicească și prilejurile lor;* „Cuvântul al XIV-lea”: *Cum trebuie să ne folosim cu știință de contemplarea lui Dumnezeu;* „Cuvântul al XXI-lea”: *Despre viața ascunsă în Hristos;* „Cuvântul al XXIV-lea”: *Despre făptuitor și contemplativ;* „Cuvântul al XXV-lea”: *Despre contemplare.*

Preocuparea stăruitoare cu „raiul duhovnicesc” și cu contemplarea, preocupare pe care o întâlnim și în *Cele o sută de capete* ale lui Calist și Ignatie și în *Capete despre rugăciune* și în continuarea lor sau în *Raiul* patriarhului Calist, preocupare care merge până la identitatea titlului multor „Capete”, face loc presupunerii că cele din urmă sunt influențate de scrierea lui Calist Angelicude sau scrierea lui, de acelea. Problema va putea fi soluționată definitiv numai după un studiu paralel al scrierii lui Calist Angelicude și a celor trei scrieri amintite. Beck spune: „Se pare că (Calist și Ignatie) au urmat îndeaproape opera lui Calist Angelicude, pe care au umplut-o cu citate”[5]. Vom vedea în introducerea la scrierea lui Calist Catafygiotul, publicată tot în acest volum, că și ea respiră același duh și e plină de aceleași preocupări.

Mai trebuie menționat că și cealaltă scriere mare a lui Calist Angelicude, *Împotriva lui Toma d'Aquino,* acordă același rol Sfântului Duh și curățirii inimii în cunoașterea lui Dumnezeu, în care vede autorul deosebirea între dreapta credință moștenită de la Sfinții Părinți și raționalismul scolastic.

[5] *Kirche und theologische Litteratur...,* p. 784.

MEŞTEŞUGUL LINIŞTIRII[1]

Nu se poate pocăi cineva fără liniştire; nici nu poate atinge în vreun fel oarecare curăţia fără retragere; şi nu se poate învrednici de convorbirea cu Dumnezeu şi de vederea Lui până ce se află în convorbire cu oamenii şi îi vede pe ei. De aceea, cei ce şi-au făcut o grijă din a se pocăi de greşelile lor, a se curăţa de patimi şi a se bucura de convorbirea cu Dumnezeu şi de vederea Lui – care este capătul de drum şi ţinta celor ce petrec după Dumnezeu, şi arvuna, ca să zic aşa, a moştenirii veşnice a lui Dumnezeu – urmăresc cu toată sârguinţa liniştirea şi socotesc drept lucrul cel mai folositor să se retragă şi să ocolească pe oameni, cu toată simţirea sufletului. Începutul lor în viaţa de liniştire este plânsul, ocărârea şi dispreţuirea de sine, pentru care, spre a le face în chip cât mai curat, iau asupra lor privegherile, starea în picioare, înfrânarea şi osteneala trupească, al căror sfârşit îndeobşte este râul de lacrimi ce porneşte din ochii celor ce cugetă cele smerite întru frângerea inimii. Căci, precum în cei ce tind spre curăţie şi o dobândesc prin fapte sfârşitul este pacea din partea gândurilor, aşa în aceia sfârşitul este, cum am spus, curgerea lacrimilor[2].

Iar de aici începe mintea, în chip firesc, să pătrundă în firile lucrurilor şi să vadă măiestria lui Dumnezeu. Lucrul ei este, de acum, să prindă şi să contemple înţelesul dumnezeiesc al puterii, al înţelepciunii, al slavei, al bunătăţii şi al celorlalte câte sunt în Duhul lui Dumnezeu. Ea pătrunde totodată în tainele *Scripturii,* gustă bunătăţile mai presus de fire, se bucură de frumuseţile mai presus de lume şi se face încăpere a iubirii lui Dumnezeu. Şi aşa e cuprinsă de dor, se bucură şi se veseleşte, alergând spre capătul din urmă al virtuţilor, spre dragostea Făcătorului a toate[3]. Nu mai pătimeşte şi nu se mai teme de nicio rătăcire prin cele de aici, deşi are de suferit unele lunecări şi porniri păcătoase şi mişcări necuviincioase din multe pricini, ca una ce e schimbăcioasă[4]. Dar din acestea trebuie să se reculeagă, depărtând de la ea

[1] *PG* 147, 817-825.

[2] Se face şi aici deosebirea între cei lucrători şi cei contemplativi, sau văzători, sau rugători. Cei dintâi ajung la pacea din partea gândurilor, iar cei de al doilea, la şiroaiele de lacrimi. Lacrimile vin dintr-o conştiinţă foarte apăsătoare a păcatelor, care produce în cel ce o adânceşte o simţire atât de adâncă de părere de rău, de durere, de chin, de „străpungere" a inimii, încât încep să-i curgă lacrimile, care nu curg până mai este în om o anumită învârtoşare.

[3] Cei ajunşi la starea contemplativă pătrund întâi înţelesurile tainice ale lucrurilor şi ale Sf. Scripturi şi, prin ele, contemplă măiestria lui Dumnezeu din creaţie şi pe Dumnezeu Însuşi. În ei îşi face loc iubirea lui Dumnezeu, care îi sileşte spre tot mai multă iubire a Lui. Aceasta e capătul tuturor virtuţilor, cu a căror agonisire s-au ocupat încă în faza făptuitoare.

[4] Avem în acestea totuşi unele asemănări cu *Raiul* patriarhului Calist. De acest *Rai*

orice descurajare. Mintea acestora, înaripându-se cu nădejdea iubirii de oameni a lui Dumnezeu, zboară spre cele dumnezeieşti, îndeletnicindu-se cu lacrimile, cu rugăciunea şi cu celelalte nevoinţe pomenite, şi se desfată cu raiul dumnezeiesc al dragostei, atât cât îi este cu putinţă. Nu mai vede nimic altceva, nici chip, nici grosime, nici înfăţişare, nici altceva peste tot, ca să grăim pe scurt, afară de lacrimi, de pacea dintre gânduri şi de dragostea lui Dumnezeu. Căci prin acestea se păstrează şi neîmprăştierea minţii şi se dăruieşte şi mântuirea sufletului. Căci stă de veghe cumpătarea şi se roagă în Hristos Iisus, Domnul nostru.

Şezând în chilia ta, mintea ta să aibă îndrăznire către Dumnezeu întru smerenie: smerenia pricinuită de nevrednicia şi de nimicnicia ta; îndrăznirea, pentru dragostea nemicşorată a lui Dumnezeu şi pentru neţinerea minte a răului de către El. Şi sufletul e ridicat la cinste înaintea lui Dumnezeu, când, măcar că se recunoaşte păcătos, totuşi îndrăzneşte în iubirea de oameni a lui Dumnezeu şi se socoteşte atârnat de El[5]. De aceea porunceşte şi Sfântul Pavel, zicând: „Să ne apropiem cu îndrăznire de tronul harului” *(Evrei* 4, 16). Căci îndrăznirea către Dumnezeu este un fel de ochi al rugăciunii, sau o aripă, sau o atârnare minunată[6]. Nu are îndrăznire cineva când socoteşte că ar fi bun – să nu fie!, fugi de acest gând –, ci când zboară spre nădejdea dumnezeiască, înaripat de gândul negrăitei iubiri a lui Dumnezeu şi al uitării răului de către El. Roagă-te deci cu îndrăzneală în cuget smerit, hrănit de nădejdi bune în Dumnezeu, întru Hristos Iisus, Domnul nostru, precum s-a zis. Trebuie să cauţi pururea cu grijă cele ce potolesc trupul şi izbăvesc mintea de tulburare. Iar acestea sunt: mâncarea măsurată, băutura uşoară, somnul scurt, starea în picioare după putere, plecarea genunchilor, pe cât se poate, într-o înfăţişare de smerenie, haină neluată în seamă, cuvânt puţin, cât e de trebuinţă, culcarea pe

---

chiar se pomeneşte în cele următoare. Cel ajuns la această stare nu mai e ispitit de lucrurile din afară, dar are încă în sine firea sa schimbăcioasă şi, în resturile unor obişnuinţe rămase în sine, putinţa unor alunecări şi porniri necuvenite.

[5] În *Vieţile sfinţilor* se vorbeşte mult de „îndrăznirea” ce o au ei la Dumnezeu. Dar aici „îndrăznirea” e văzută ca unită cu smerenia. Sfântul are „îndrăznire” la Dumnezeu nu pentru bunătatea sa, ci pentru încrederea în mila lui Dumnezeu, care nu ţine minte răul săvârşit. De aceea, ea se împacă cu smerenia. Căci chiar în această îndrăznire sufletul e conştient că în tot ce are şi primeşte atârnă de iubirea de oameni a lui Dumnezeu. Dacă s-ar socoti bun, n-ar mai fi bun în realitate şi n-ar mai cere de la Dumnezeu ceva. Ar socoti că Dumnezeu e obligat să-i dea.

[6] „Îndrăznirea”, fiind unită cu rugăciunea, arată din nou că nu e o încumetare a omului în sine. A îndrăzni în rugăciune înseamnă a socoti că ai nevoie de Dumnezeu, dar în acelaşi timp că ai încredere în mila Lui. Rugăciunea e „ochi” spre Dumnezeu, pentru că în ea vezi mai mult mărimea, puterea şi bunătatea Lui; e „aripă” spre Dumnezeu, pentru că fără ea nu îndrăzneşti şi nu poţi să te apropii de El; e „atârnare” afectuoasă şi neînţeleasă de Dumnezeu, pentru că simţi că nu poţi nimic fără El.

jos şi toate celelalte câte îmblânzesc în parte trupul. Iar deodată cu acestea trebuie să te îndeletniceşti cu toate câte trezesc mintea şi ajută la alipirea ei de Dumnezeu. Iar acestea sunt: citirea Sfintei Scripturi şi a sfinţilor ei tâlcuitori, dar şi aceasta cu măsură; psalmodierea cu pătrunderea înţelesului; cugetarea la cele spuse în Scripturi şi la minunile văzute în zidire; rugăciunea cu gura până ce sfântul har al Duhului o va mişca în chip simţit din inimă; căci atunci e altă sărbătoare şi timpul altei prăznuiri, negrăită din gură, ci lucrată în inimă prin Duhul[7].

Iar până atunci, îndeletniceşte-te cu cele spuse aşa: pleacă-ţi genunchiul de câte ori poţi şi roagă-te, şezând aşa; îngreunându-te de rugăciune, treci la citire, precum s-a zis; pe urmă iarăşi vino la rugăciune. Şi, îngreunându-te iarăşi de ea, ridică-te la puţină cântare; şi apoi revino din nou la rugăciune. Şi iarăşi îngreunându-te, întoarce-te la îndeletnicirea mai înainte pomenită, cu măsură; şi apoi iarăşi dăruieşte-te rugăciunii. Foloseşte-te puţin şi de un lucru de mână, pentru alungarea plictiselii, cum ai auzit de la Sfinţii Părinţi. Dar pururea, în toată lucrarea ta cea după Dumnezeu, de dimineaţă până dimineaţă, să stea la locul de frunte rugăciunea. Toate celelalte îndeletniciri să fie folosite, cum s-a zis, din pricina îngreunării la rugăciune. Iar când vine mila în suflet, şi harul Duhului face să ţâşnească din inimă rugăciunea ca dintr-un izvor, atunci mintea să se îndeletnicească numai cu rugăciunea şi cu vederea, desfăcându-se pe sine de toate şi desfătându-se numai cu rugăciunea şi cu vederea în raiul dragostei dumnezeieşti[8].

Rugăciunea are stăpânire asupra tuturor faptelor bune; ea naşte lacrima pocăinţei; ajută cu putere la pacea din partea gândurilor, îndemnând ca singur Dumnezeu să fie socotit pacea desăvârşită; ea e maica dragostei de Dumnezeu; singură ea curăţă puterea cugetătoare a sufletului, întipărind în ea pe Dumnezeu, Cel ce pricinuieşte şi curăţia îngerilor; îndreaptă puterea poftitoare a sufletului spre Dumnezeu întru curăţie, căci alipindu-se de Dumnezeu şi stând de vorbă cu El, Care e prin fire Binele şi Frumosul nesfârşit şi mai presus de fire[9], leagă toată pofta de El; iar mânia într-atât o îmblânzeşte, încât omul

---

[7] Rugăciunea e slujbă adusă lui Dumnezeu şi deci sărbătoare. Sunt trei noţiuni legate între ele. E sărbătoare, pentru că e oprire de la lucrurile lumii şi ocupare cu cele dumnezeieşti, care e, propriu-zis, o odihnă în ele şi bucurie şi lumină. Dar cea mai deplină sărbătoare e rugăciunea care se face în inimă şi e lucrată acolo de Duhul Sfânt. Căci atunci nu mai e nici grija rostirii cuvintelor rânduite, iar experienţa lui Dumnezeu e mai puternică.

[8] Ca şi patriarhul Calist, aşa şi autorul acestei scrieri uneşte strâns rugăciunea cu vederea sufletească a lui Dumnezeu. Nu te poţi absorbi total în rugăciune fără simţirea prezenţei lui Dumnezeu.

[9] Dumnezeu e prin fire Binele mai presus de fire. Nu e un bine supus unor legi ale naturii, ci e desăvârşit liber de acestea şi deci neîngustat de nicio lege. E bun propriu-zis, adică e bun pentru că vrea, dar în acelaşi timp aceasta ţine de firea Lui. Libertatea

cade şi se roagă lui Dumnezeu, iar sufletul se smereşte prin căderea la El; căci nimeni rugându-se nu poartă un cuget nesmerit şi mânios. De aceea, scurt vorbind, cuvioasa rugăciune curăţă şi îndreaptă toate puterile sufletului şi toate lucrările făptuitoare şi înţelegătoare; şi mai ales îşi alipeşte vederea de Dumnezeu şi, ca urmare, de dragostea dumnezeiască, într-o petrecere şi vieţuire liniştită, potrivit cu cele spuse mai înainte. Iar gândul tău, întorcându-se înlăuntrul tău, să cugete şi să privească la locul acela al inimii de unde curge lacrima, rugându-se netulburat de răsuflarea pe nas. Şi să rămână cât mai mult acolo. Căci e un lucru foarte folositor, care aduce lacrimi multe şi necontenite, desfiinţează robia minţii, pricinuieşte pacea înţelegătoare a sufletului, prilejuieşte rugăciunea şi lucrează împreună cu Dumnezeu la aflarea rugăciunii inimii prin harul Duhului de viaţă făcător, în Hristos Iisus, Domnul nostru[10].

Trebuie să ştii, văzătorule, care vezi lucrurile de taină şi te desfeţi de ele, că, precum Dumnezeu şi omul sunt doi, tot aşa sunt două, fie ca gen, fie ca specie, plânsul şi lacrimile. Căci una se deosebeşte mult de cealaltă, măcar că amândouă sunt bune şi dăruite de Dumnezeu şi ne câştigă bunăvoinţa lui Dumnezeu şi moştenirea hărăzită de ea. Plânsul are ca izvor frica de Dumnezeu şi întristarea, iar lacrimile, dragostea dumnezeiască şi pe Dumnezeu. Cel dintâi nu veseleşte firea prea mult, cele de al doilea veselesc mult şi mai presus de fire. Cel dintâi este al începătorilor, cele de al doilea, ale celor ajunşi la desăvârşire prin har[11].

şi firea sunt la El unul şi acelaşi lucru; libertatea aceasta nu poate fi şi rea, pentru că n-ar mai fi o libertate deplină. Răul exercită totdeauna o silă asupra celui rău. Tot ce e creat e supus unor legi, în ultimă analiză măcar legii dumnezeieşti. Pentru că nimic din cele create nu-şi este propria lege a existenţei sale. Numai în comuniune cu Dumnezeu făptura raţională e complet liberă. Pofta acestei făpturi e îndreptată spre bine, iar Binele adevărat şi deplin e Dumnezeu.

[10] Autorul acestei scrieri asociază cu rugăciunea săvârşită în inimă mai mult lacrimile. Luminarea dumnezeiască rămâne rezervată numai treptei duhovniceşti celei mai înalte. Dar şi celor ajunşi la ea li se recomandă o anumită rezervă în acceptarea ei. Am avea deci mai întâi un apofatism ca simţire a lui Dumnezeu, Care nu e văzut, şi apoi, sus de tot, ar fi luminarea. Aceasta înseamnă că rugăciunea în inimă e o rugăciune pătrunsă de o mare simţire. Frica de pedeapsa lui Dumnezeu pentru păcate parcă îi strânge, celui ce se roagă, inima şi stoarce din ea lacrimi. Gândul adunat în inimă intensifică această simţire de durere a inimii; căci prin el subiectul lui e chinuit intens de păcatele sale. Netulburat de nimic altceva, acela cugetă cu toată simţirea numai la păcatele sale. Dar cugetarea la păcatele sale trebuie să fie asociată şi cu dragostea de Dumnezeu Cel milostiv, cu înduioşarea provocată de mila Lui. Aceasta contribuie din nou la intensificarea simţirii inimii, a înmuierii ei, la prefacerea ei în izvor de lacrimi.

[11] Se face aici deosebirea între plâns, sau tânguire, care e produs mai mult de gândul la păcate, şi lacrimi, ca produse mai mult de dragostea de Dumnezeu. Dar acestea două nu sunt totuşi total separate. În lacrimile produse de dragostea de Dumnezeu nu se

Cinci sunt lucrările liniştii: rugăciunea, sau pomenirea neîncetată a lui Iisus, introdusă prin respiraţie în inimă, fără niciun fel de gând[12], ceea ce se izbăveşte prin înfrânarea de obşte a pântecelui, a somnului şi a celorlalte simţuri, înăuntrul chiliei, cu ajutorul smereniei. Apoi puţină cântare şi citire din dumnezeieştile *Evanghelii* şi din Sfinţii Părinţi şi din *Capetele despre rugăciune,* mai ales ale Noului Teolog[13], ale lui Isihie şi Nichifor; cugetarea la judecata lui Dumnezeu, la moarte şi la cele asemenea, în sfârşit, puţin lucru de mână. Şi iarăşi trebuie să se facă întoarcerea la rugăciune, chiar dacă lucrul acesta cere o oarecare silire, până ce mintea se va obişnui să lepede împrăştierea de la sine prin gândul la Domnul şi prin neîncetata consimţire cu osteneala inimii. Aceasta e lucrarea monahilor începători care voiesc să se liniştească. Deci unul ca acesta trebuie să nu iasă des din chilie, să se ferească de orice convorbire şi privire, afară de cazul unei mari trebuinţe. Dar şi atunci, să o facă cu luare-aminte, cu pază şi cât mai rar. Pentru că nu numai începătorilor, ci şi celor ce-au înaintat unele ca acestea le pricinuiesc împrăştiere.

Rugăciunea aceasta făcută cu luare-aminte, fără gândul la ceva, prin cuvintele: „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu”, înalţă mintea în chip nematerial şi cu totul negrăit spre Însuşi Domnul cel pomenit, iar prin: „miluieşte-mă pe mine”, o face să se întoarcă la ea însăşi, nesuferind să nu se roage pentru sine. Dar cel ce a înaintat în dragoste se îndreaptă prin experienţă numai spre Domnul, pentru că a luat încredinţare despre lucrul al doilea (despre iertare). De aceea, Părinţii nu ne predau totdeauna rugăciunea întreagă, ci unul întreagă, cum e Gură de Aur[14], altul pe „Domnul Iisus”, ca Pavel, care a adăugat: „în Duhul Sfânt” *(1 Corinteni* 12, 3), vorbind de rugăciunea din timpul când inima primeşte lucrarea Duhului Sfânt, prin care se şi roagă; aceasta e rugăciunea celor ce au înaintat, deşi încă nu până la desăvârşire, care este iluminarea. Iar Sfântul Ioan Scărarul zice: „Loveşte pe vrăjmaş cu numele lui Iisus” şi: „Pomenirea lui Iisus să se lipească de răsuflarea ta”[15], şi nu mai adaugă nimic. Dar e îngăduit şi începătorilor să se roage uneori

---

uită de păcatele pe care Dumnezeu le-a iertat cu milostivire, iar în plânsul pentru păcate nu lipseşte total încrederea în mila iertătoare a lui Dumnezeu.

[12] Înainte s-a vorbit totuşi de introducerea unui gând în inimă. Dar acela a fost gândul la păcate sau la mila lui Dumnezeu. Gândurile care nu trebuie introduse în inimă sunt gândurile la lucrurile din afară, trebuincioase hranei, plăcerilor, gânduri de slavă, gândurile grijilor. Acestea ţin mintea în afară. Gândul la păcate şi la Dumnezeu o ajută să intre şi să rămână înlăuntru, în inimă, şi lângă Dumnezeu.

[13] Credem că aici se face aluzie la metoda întreitei rugăciuni a Sf. Simeon Noul Teolog.

[14] PG 60, 751-756.

[15] *Scara,* XXVII, *PG* 88, 1112 C.

cu toate cuvintele rugăciunii, alteori să se roage în minte cu o parte a ei. Să nu schimbe însă des felul rugăciunii, ca să nu pătimească o împrăştiere prin aceasta.

Stăruind în metoda amintită a rugăciunii curate, chiar dacă nu în chip curat, din pricina închipuirilor cu care este obişnuit şi a gândurilor ce i se fac piedică, cel ce se nevoieşte ajunge la obişnuinţa de a se ruga nesilit, de a stărui cu mintea în inimă şi de a nu o introduce în chip silit prin inspirarea aerului, ca pe urmă să sară îndată de acolo, ci să stăruiască acolo şi să se roage de la sine. Aceasta este şi se numeşte rugăciunea inimii[16]. Ei îi premerge o anumită căldură în inimă, care izgoneşte gândurile ce împiedică rugăciunea curată amintită să se împlinească în chip desăvârşit. Şi, aşa stăruind, mintea se roagă neîmpiedicat în inimă. Iar într-o astfel de căldură şi rugăciune, dragostea faţă de Domnul Iisus cel pomenit se naşte în inimă în aşa fel, încât încep să curgă din ea din belşug şi lacrimile dulci din dorul lui Iisus cel pomenit.

Deci, pentru a se învrednici cineva de acestea, şi de toate cele de după ele, pe care nu e vremea să le spunem acum, trebuie să se sârguiască, cum s-a zis, să aibă frica lui Dumnezeu înaintea ochilor, împreună cu pomenirea lui Iisus înlăuntrul inimii, şi nu simplu în afară. În felul acesta se depărtează uşor nu numai de la faptele cele rele, ci şi de la gândurile patimilor şi sporeşte până acolo încât se umple de încredinţarea dragostei lui Dumnezeu faţă de sine. Dar să nu caute el însuşi să vadă arătarea Lui, ca să nu primească pe cel ce, fiind întuneric, se preface a fi lumină. Iar când, fără să caute, mintea vede o lumină, să nu o primească, dar nici să nu o lepede, ci să întrebe pe cel ce are putere să înveţe şi să afle astfel adevărul. Şi dacă află pe cineva care să-l înveţe, nu numai după cum a cunoscut din dumnezeiasca *Scriptură,* ci fiindcă a pătimit în chip fericit şi el însuşi iluminarea, să dea mulţumire lui Dumnezeu.

Dacă nu, e mai bine să nu o primească, ci să alerge cu smerenie la Dumnezeu, socotindu-se pe sine nevrednic de o astfel de vedere, precum am învăţat şi în privinţa aceasta cu fapta de la Părinţi, chiar dacă în unele scrieri ale lor se arată semnele luminii amăgitoare şi neamăgitoare.

Dar, precum toate cele spuse înainte le-ai auzit prin glas viu, aşa şi despre aceasta vei auzi la vreme potrivită. Căci acum nu e vremea potrivită. Acum trebuie să afli mai degrabă, împreună cu altele şi înainte de altele, aceasta: precum cel ce voieşte să înveţe a săgeta nu întinde arcul fără un semn, aşa cel ce vrea să înveţe a se linişti să aibă ca semn blândeţea necontenită a inimii, netulburând şi netulburându-se niciodată pentru nimic, afară de cazul

---

[16] Rugăciunea inimii se numeşte abia aceea care nu se face în chip silit, prin introducerea forţată a minţii în inimă. Căci, în acest caz, mintea nu poate sta mult în inimă, neavând obişnuinţa statorniciei în gândul interiorizat la Dumnezeu. Rugăciunea inimii, ca stăruire de la sine a minţii în inimă şi în gândul la Dumnezeu, din interiorul ei, cere de aceea, pentru agonisirea ei, multă deprindere.

când e vorba de dreapta credinţă. Iar aceasta o poate dobândi uşor depărtându-se de la toate şi tăcând cât mai mult. Şi dacă i se întâmplă vreodată să nu facă aşa, să se căiască îndată şi să se ocărască pe sine, iar pentru viitor să ia aminte, ca să cheme în linişte şi în conştiinţă curată pe Iisus, punându-L ca început, cum am zis înainte. Iar înaintând pe cale, să aibă harul dumnezeiesc odihnindu-se în suflet, şi nu numai aşa, ci şi odihnindu-i sufletul în chip desăvârşit de dracii şi de patimile care-l supărau înainte şi veselindu-i-l cu o veselie negrăită. Căci, chiar dacă îl supără iarăşi, nu-l mai înrâuresc, fiindcă nu mai e în tovărăşia lor şi nu mai doreşte plăcerea de la ei. Fiindcă toată dorinţa unuia ca acesta s-a îndreptat spre Domnul, Cel ce i-a dat harul Său. Mai este el războit prin îngăduinţă, dar nu prin părăsire. Pentru ce? Ca să nu se înalţe mintea lui pentru binele ce l-a aflat, ci ca, războit, să ţină în el necontenit smerenia, singura prin care nu numai că învinge pe vrăjmaşii făloşi, ci se şi învredniceşte de daruri mereu mai mari.

Fie ca să ne învrednicim şi noi de acestea din partea lui Hristos, Care S-a smerit pe Sine pentru noi şi Care dăruieşte celor smeriţi harul Său cu îmbelşugare, acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin.

CULEGERE DIN SFINŢII PĂRINŢI

Despre rugăciune şi luare-aminte[1]

Cel ce se nevoieşte pe calea virtuţilor trebuie să-şi dea toată sârguinţa pentru a nu fi coborâtă înălţimea sufletului său prin răscoala patimilor. Căci, cum ar putea sufletul, pironit jos de plăcerea trupului, să privească spre lumina minţii, înrudită cu el, cu un ochi liber? De aceea el trebuie, înainte de toate, să se nevoiască întru înfrânare, care e străjerul sigur al neprihănirii, şi să se silească a nu lăsa mintea conducătoare să petreacă în gânduri necurate. E nevoie deci de toată sârguinţa omului dinlăuntru ca mintea să nu se împrăştie, ci să se pironească de ţinta slavei lui Dumnezeu. Aceasta, ca să scăpăm de judecata Domnului, Care zice: „Vai vouă, că sunteţi asemenea mormintelor văruite, care pe din afară se arată frumoase, dar pe dinăuntru sunt pline de oasele morţilor şi de toată necurăţia. Aşa şi voi, pe din afară vă arătaţi oamenilor drepţi, iar pe dinăuntru sunteţi plini de făţărnicie şi de fărădelege” *(Matei* 23, 27-28). De aceea e nevoie de luptă grea, şi aceasta după lege, cu inima, cu cuvântul şi cu fapta, ca să nu primim în deşert harul lui Dumnezeu, ci, precum ceara ia forma lucrului întipărit în ea, aşa şi noi să dăm omului dinăuntru un chip după învăţătura Domnului nostru Iisus Hristos, împlinind cu fapta cuvântul spus de Pavel. Căci zice acesta: „V-aţi dezbrăcat de omul cel vechi, împreună cu faptele lui, şi v-aţi îmbrăcat cu cel nou, care se înnoieşte cu cunoştinţă după chipul Celui ce l-a zidit pe el” *(Coloseni* 3, 9-10). Om vechi numeşte toate păcatele şi toate întinăciunile deosebite la un loc. „Să dăm chip, zice, omului nou întru înnoirea vieţii” *(Romani* 6, 4) până la moarte, ca să ne facem vrednici să zicem cu adevărat: „Nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăieşte în mine” *(Galateni* 2, 20). E nevoie deci de multă sârguinţă şi grijă neadormită, ca nu cumva, neîmplinind ceva din cele poruncite, nu numai să cădem de la o aşa de mare răsplată, ci să ne şi supunem unor aşa de înfricoşate ameninţări. Dar, când diavolul încearcă să uneltească şi cu multă stăruinţă îşi suflă gândurile sale, ca pe nişte săgeţi aprinse, în sufletul ce petrece în linişte şi singurătate şi îl aprinde dintr-odată şi preface amintirile celor odată aruncate de el în statornice şi greu de împrăştiat, trebuie să scăpăm de aceste uneltiri prin trezvie şi luare-aminte mai încordată, precum un atlet răstoarnă planurile vrăjmaşilor prin paza cea mai atentă şi prin agerimea trupului.

De asemenea, trebuie să dăm toată grija rugăciunii şi chemării ajutorului de Sus pentru surparea vrăjmaşului şi pentru abaterea săgeţilor lui. Aşa ne-a învăţat Sfântul Pavel, zicând: „Peste toate luând pavăza credinţei” şi celelalte *(Efeseni* 6, 16). Căci când sufletul, moleşindu-şi stăruinţa şi încordarea cugetării, dă drumul amintirilor întâmplătoare ale unor lucruri la nimereală,

[1] *PG* 147, 827, în nota de sus se spune: *Ejusdem ut videtur, Calisti Tilicude*.

atunci cugetul, purtat în chip nestrunit şi nepriceput spre aceste amintiri şi îndeletnicindu-se tot mai mult cu ele, schimbă unele închipuiri înşelătoare cu alte închipuiri înşelătoare şi adeseori sfârşeşte în stricăciunea unor cugetări neruşinate şi nesocotite.

Dar această nepăsare şi împrăştiere a sufletului trebuie îndreptată şi vindecată printr-o mai strânsă şi mai încordată luare-aminte a cugetului, şi acesta trebuie făcut să se îndeletnicească pururea cu cele bune. Căci înţeleptul adevărat, având trupul locaş sigur şi cămară de cugetare pentru suflet, fie că se află în târg, fie în adunare, fie la munte, fie la câmp, fie în mijlocul unei mari mulţimi, rămâne statornic în mănăstirea sa naturală, adunându-şi mintea înlăuntru şi cugetând la cele cuvenite lui. Fiindcă trândavul, chiar şezând acasă, poate rătăci în toate părţile prin gândurile de afară, iar cel ce se află în târg, dar veghează, e ca în pustie, întors numai spre sine şi spre Dumnezeu şi neprimind prin simţuri tulburările ce vin sufletului de la lucrurile văzute.

Drept aceea, cel ce se apropie de Trupul şi Sângele lui Hristos, în amintirea Celui ce a murit şi a înviat pentru noi (2 *Corinteni* 5, 15), trebuie nu numai să se cureţe de toată întinăciunea trupului şi a duhului *(1 Corinteni* 6, 11), ca să nu mănânce şi să nu bea spre judecată *(1 Corinteni* 11, 20), ci să-şi vădească în sine limpede voinţa Celui ce a murit şi a înviat pentru noi, prin aceea că nu se curăţă numai de tot păcatul, ci şi moare păcatului şi lumii şi vieţuieşte lui Dumnezeu *(Romani* 6, 11)[2]. Dintre gândurile rele, unele nu intră deloc în sufletul nostru dacă ne îngrădim cu multă sârguinţă; altele se nasc înlăuntru şi odrăslesc din pricina lenevirii noastre. Dar dacă punem mâna pe ele din vreme, le înăbuşim degrabă şi le îngropăm. Altele însă se nasc şi cresc, şi trec în faptele rele, şi strică toată sănătatea sufletului nostru când am ajuns la multă trândăvie. Dacă nu facem primul lucru, e bine să facem al doilea lucru, şi anume ca gândurile ce au pătruns o dată să le alungăm degrabă şi să nu le îngăduim să zăbovească mai mult, ca să nu ne facă lăuntrul rău. Iar dacă ajungem cu trândăvia până aici, există, prin iubirea de oameni a lui Dumnezeu, o tămăduire şi pentru această trândăvie, şi multe leacuri a pregătit Bunătatea cea negrăită şi împotriva unor astfel de răni.

Te îndemn deci, câtă vreme eşti în trup, să nu dai drumul inimii. Căci, precum plugarul nu se poate încrede în vreun rod crescut în ogorul lui fiindcă nu se ştie ce se va alege de el înainte de a-l închide în hambarele lui, aşa nici omul nu poate da slobozenie inimii lui atâta vreme cât are suflare de viaţă. Şi, precum omul nu ştie ce patimă îi va ieşi în cale până la ultima lui răsuflare, aşa nu-i este îngăduit monahului să dea drumul inimii până mai are răsuflare; ci trebuie să strige pururea către Dumnezeu, cerând Împărăţia şi mila Lui. Căci,

[2] Conţinutul scrierii acesteia seamănă cu cea de mai înainte a lui Calist Tilicude. Dar se pare că e alcătuită din extrase din una mai mare, nu totdeauna bine legate între ele.

ştiind vicleanul sigur că cel ce se roagă fără împrăştiere lui Dumnezeu va putea izbândi multe, se sileşte să împrăştie mintea, folosind pricini întemeiate sau neîntemeiate. Dar noi, ştiind aceasta, să ne oştim împotriva duşmanului nostru; şi, când stăm la rugăciune şi plecăm genunchii, să nu îngăduim nicidecum niciun gând să intre, nici alb, nici negru, nici din dreapta, nici din stânga, nici scris, nici nescris, afară de cererea către Dumnezeu şi de iluminarea şi de raza de lumină ce-i vine părţii conducătoare a sufletului din cer[3].

Dar de multă luptă şi de multă vreme e nevoie în rugăciuni ca să aflăm starea netulburată a cugetului, care e ca un alt cer în inimă, unde locuieşte Hristos[4], precum zice Apostolul: „Nu ştiţi că Hristos locuieşte în noi?” (2 *Corinteni* 13, 5). De vrea cineva să vadă starea minţii sale, să se păzească pe sine de toate gândurile, şi atunci mintea sa se va vedea pe sine asemenea culorii cereşti a safirului[5]. Nu va vedea însă mintea locul lui Dumnezeu în sine până nu se va ridica mai sus decât toate înţelesurile din lucruri, până nu se va dezbrăca de patimi, care o leagă prin înţelesuri de lucrurile sensibile[6]. Şi patimile le va alunga prin virtuţi, iar gândurile simple, prin vederile duhovniceşti. Şi aceasta, iarăşi, prin arătarea luminii însăşi[7].

---

[3] Să nu lăsăm în vremea rugăciunii să intre în suflet nici gând alb, nici negru, nici scris, nici nescris, adică nici gând bun, nici rău, nici din vreo carte, nici auzit de la cineva. Să avem în minte numai cererea ce o adresăm lui Dumnezeu.

[4] Cugetarea la Hristos în inimă e ca un cer boltit peste inimă, spre care priveşte inima, căci o vede ocupată cu Hristos. Dar cugetarea tulburată de tot felul de gânduri e ca un cer noros, în care nu se vede Hristos, sau apare pentru scurte momente şi dispare iarăşi. Propriu-zis ea nu mai e atunci un cer; căci nu mai are o transparenţă spre Hristos.

[5] Evagrie, *Capete despre rugăciune,* 18, *Filoc.* rom., I, p. 100.

[6] Mintea îşi câştigă transparenţa pentru Dumnezeu când se eliberează de toate gândurile lucrurilor, care o îngustează şi-i acoperă fiinţa. Mintea eliberată de gânduri îşi descoperă nehotărnicia ei, adâncul ei fără hotar în Dumnezeu ca Cel nesfârşit, Care nu Se poate arăta decât în acest adânc potrivit Lui Însuşi. Dumnezeu nu poate lua loc într-o minte îngustată, căci, în acest caz, e îngustat şi El. Iar un Dumnezeu îngustat într-o noţiune scolastică nu mai e Dumnezeu. De aceea mintea, văzându-se pe sine aşa cum este, vede în ea totodată pe Dumnezeu.

[7] E folosită aici deosebirea pe care o face Sf. Maxim între gândurile simple ale lucrurilor şi gândurile asociate cu o patimă, sau cu dorinţa de a avea acele lucruri, de a se îndulci de ele *(Capete despre dragoste,* III, 42-44, *Filoc.* rom., II, p. 115). Patimile, ca forme ale egoismului, sunt alungate prin virtuţile ca forme ale renunţării la sine, iar gândurile simple ale lucrurilor, prin „contemplaţii” în Duh, care văd prin lucruri raţiunile dumnezeieşti ale lor, ce depăşesc chipurile lucrurilor. Dar mai sus decât ele este vederea luminii lui Dumnezeu Însuşi. Mai amintim că, pe câtă vreme patimile îngustează sufletul prin caracterul lor egoist, virtuţile îl lărgesc prin tendinţa lor de iubire a lui Dumnezeu şi a semenilor.

CALIST CATAFYGIOTUL

INTRODUCERE

Autorul şi conţinutul scrierii

Scrierea aceasta, tradusă în româneşte, se află în multe manuscrise. Ea pare să fi fost citită mult, deşi e de un înalt nivel teologic.

Ea se află şi în Biblioteca Academiei Române, în manuscrisul 1602, cuprinzând 122 ff., în manuscrisul 2022, cuprinzând 113 ff., în manuscrisul 2027, cuprinzând 143 ff., în manuscrisul 2568, f. 33 r-270 v, în manuscrisul 3001, f. 92 r-207 r, de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea[1].

Erhard[2] şi Beck[3], respingând opinia că acest Calist este identic cu patriarhul Calist al II-lea, spun că el „pare" să fi trăit pe la sfârşitul secolului al XIV-lea şi începutul secolului următor. Nicodim Aghioritul spune şi el, în prefaţa la lucrarea lui din *Filocalia* greacă, că nu se ştie când şi unde a trăit acest autor.

Dar conţinutul şi forma scrierii ne îndeamnă să nu socotim improbabilă identificarea lui cu patriarhul Calist. Poate că această scriere e tot a patriarhului Calist, dar dintr-o vreme când petrecea într-o retragere (καταφυγή), în timpul îndelungatei sale vieţi călugăreşti. Desigur, Calist Catafygiotul concentrează scrierea sa în jurul unei teme oarecum noi, care se găseşte mai puţin în cele două scrieri ale patriarhului Calist şi în *Cele 100 de capete* ale lui Calist şi Ignatie. Este tema „Unului", cu Care se uneşte mintea noastră dacă se sileşte să iasă din împărţirea în diferite gânduri, devenind şi ea una. Tema „Unului" e de origine neoplatonică. Dar la Calist Catafygiotul prin „Unul" se înţelege Subiectul dumnezeiesc, care se străvede prin toate operele şi lucrările Lui. Idealul persoanei umane este să se pună în legătură prin toate aceste opere şi manifestări cu Subiectul ce Se face simţit şi „văzut" prin ele. Căci „Unul" acesta e viu, e plin de iubire. De aceea, El e în acelaşi timp, întreit. Acest Unul e în acelaşi timp simplu, căci, dacă ar fi felurit, ar fi compus din părţi, care toate ar fi mărginite şi n-ar putea realiza prin unirea lor pe Unul. Dar simplitatea Lui e nesfârşit de bogată. De aceea, mintea unită cu El nu mai are nevoie să treacă la altceva, ci îşi găseşte în El odihna eternă. Această odihnă însă, tocmai pentru că acest „Unul" e nesfârşit de bogat, nu-i o încremenire şi nici o plictiseală, ci o „mişcare stabilă", o adâncire neîncetată în iubire. Se poate spune că această scriere este o sinteză între gândirea abstractă a lui Dionisie Areopagitul şi simţirea plină de entuziasm a Sfântului Simeon Noul Teolog. Autorul ei a anticipat, prin descrierea simţirii înflăcărate a sufletului în

---

[1] În ms. 2568, f. 2 r. începe: „Toată jivina din ceea ce are fire cu lucrarea sa ceea ce este bună se împărtăşeşte şi din odihna, şi din dulceaţa pe potrivă". La fel în ms. 1602.

[2] „Theologie", p. 160.

[3] *Kirche und theologische litteratur...*, p. 784.

unirea cu Persoana sau cu Persoanele dumnezeieşti, caracterul plin de simţire al creaţiilor misticii feminine ale Occidentului, dar a menţinut totodată ca temei al acestei simţiri o profundă consistenţă teologică.

„Unul” e transcendent creaţiei, nu e imanent ca la Plotin, pentru că numai aşa e cu adevărat Unul şi izvor a toată unitatea. Dar El nu rămâne închis în unitatea Sa, ci iese prin toate lucrările şi operele Sale spre noi, ca să ne ridice la unirea cu El.

Mintea se uneşte cu El şi-şi regăseşte unitatea şi simplitatea, sau se găseşte pe sine însăşi şi odihna din mişcarea de la o idee la alta, de la un lucru la altul, de la o alipire pătimaşă la unul sau altul dintre lucrurile create, întrucât se depăşeşte pe sine. Numai dincolo de sine mintea s-a regăsit pe sine. Aceasta înseamnă că numai uitând de sine în dragostea faţă de celălalt subiect, subiectul nostru se regăseşte pe sine în unitatea sa deplin concentrată. Căci el e făcut să se înalţe peste sine, printr-o iubire totală şi înflăcărată, în care se concentrează întreg, cum e făcută pasărea să zboare.

În insistenţa cu care autorul vorbeşte de abisul „Unului”, am putea vedea o asemănare cu gândirea lui Meister Eckhart sau Jacob Böhme. Dar la Calist Catafygiotul acest abis e un abis al iubirii, deci al Persoanei din veci existente, nu al unei esenţe abstracte; ascunzimea Lui e ascunzimea Subiectului indefinit, Care licăreşte în acelaşi timp prin toate.

Socotim că scrierea aceasta e poate cea mai frumoasă din toate scrierile filocalice, prin profunzimea teologică şi prin simţirea înflăcărată a ei.

Dar tocmai prin aceasta e foarte aproape de scrierea *Raiul* (în 80 sau 83 de capete) a patriarhului Calist, care se caracterizează prin descrierea aproape la fel de înflăcărată a simţirii sufletului, trăită în unirea cu Dumnezeu în iubire.

Avem în această scriere o ameţitoare descriere a întâlnirii minţii cu „Unul” dumnezeiesc. E o scriere de înălţimea teologică a scrierilor areopagitice, de influenţa cărora se resimte, dar şi o încreştinare a filosofiei neoplatonice a „Unului” (vezi de ex. cap. 43), printr-o mai insistentă accentuare a caracterului Lui personal şi prin marea importanţă ce o dă simţirii de iubire în relaţia cu El.

Avem în ea aceeaşi subliniere a rolului absolut necesar al Duhului Sfânt în unirea sufletului cu Dumnezeu şi în simţirea înfocată a iubirii faţă de Dumnezeu în această unire. Puntea între sufletul creat şi Dumnezeu cel transcendent o face Duhul Sfânt, şi numai El. El ne ridică din natură, din speculaţiile noastre de la distanţă asupra lui Dumnezeu, la El Însuşi, şi, prin aceasta, la adevărata noastră natură (vezi cap. 74, 75, 81, 82, 84). Avem în ea afirmarea aceleiaşi trebuinţe de a face mintea fără chip (ανείδεον – cap. 58, 33), simplă (cap. 20, 30, 51, 91). Lumina dumnezeiască, văzută de isihaşti, e aprofundată în suişuri nesfârşite (idee luată de la Sfântul Grigorie de Nyssa şi de la Sfântul Maxim Mărturisitorul). Prin depăşirea a tot ce e înţeles, ea e în acelaşi timp un întuneric supraluminos, termen luat de la Dionisie

Areopagitul. Termenul αείβλυτα (pururea izvorâtoare) din cele două scrieri ale patriarhului Calist (cap. 53, 86) îl găsim şi aici, atât în forma aceasta (cap. 72), cât şi în forma απειρόβλυτος (cap. 49).

Ba mai mult, chiar *Metoda în o sută de capete a* lui Calist şi Ignatie foloseşte nu numai aceiaşi termeni caracteristici, ci afirmă ca ideal suprem de atins pentru omul duhovnicesc unirea sufletului cu „Unul” (cap. 38). Tot aşa, e comună lui Calist Catafygiotul şi *Metodei* lui Calist şi Ignatie ideea că rugăciunea ajunsă la culmile ei a ieşit din mişcare, nemaiputând cădea din această stare *(Metoda,* cap. 38). Atmosfera duhovnicească, elanul iubirii, al scufundării şi odihnei eterne în abisul dragostei fără sfârşit a lui Dumnezeu sunt aceleaşi în scrierea *Raiul* a lui Calist patriarhul, în scrierea lui despre rugăciune şi în scrierea lui Calist Catafygiotul. Deosebirea ar fi doar atât, că această atmosferă şi aceste teme ating în scrierea lui Calist Catafygiotul un grad şi mai înalt, sau ultimul grad de simţire entuziastă şi învăpăiată.

Scrierea aceasta, de la sfârşitul *Filocaliei* greceşti şi de la sfârşitul spiritualităţii bizantine, reprezintă nu numai o sinteză magnifică a întregului scris duhovnicesc de mai înainte, ci şi o culme a subtilităţii de gândire şi a simţirii de intensă spiritualitate a Bizanţului.

DIN CAPETELE CE S-AU PĂSTRAT

ALE LUI CALIST CATAFYGIOTUL

Cele ce s-au păstrat din capetele preaînalte şi de dreaptă judecată (silogistice) despre unirea dumnezeiască şi viaţa contemplativă

1. Orice fiinţă găseşte, în chip firesc, odihnă şi plăcere mai cu seamă în lucrarea mai înaltă a firii sale. Pentru aceea, de ea se bucură şi de ea se alipeşte cel mai mult. Deci şi omul, ca unul ce are minte şi ca unul de a cărui viaţă ţine în chip firesc a cugeta, se îndulceşte şi se împărtăşeşte de odihnă mai ales când cugetă la cele înalte şi la cele despre sine, fie că le zice cineva acestora bune, fie frumoase. Iar aceasta se întâmplă cu adevărat când are pe Dumnezeu în minte şi cugetă la însuşirile Lui, pentru că El este fiinţa cea mai înaltă, cugetată cu mintea şi mai presus de minte şi care iubeşte în chipul cel mai înalt şi mai presus de minte pe om şi-l cinsteşte cu cinstirile cele mai înalte şi cu bunătăţile mai presus de minte ale Sale; şi aceasta, pentru veşnicie.

2. Orice naştere face pe cel născut să fie asemenea celui ce l-a născut. Căci a zis Domnul că „ce este născut din trup, trup este; şi ce e născut din Duh, duh este” *(Ioan* 3, 6). Prin urmare, dacă cel născut din Duh este duh, e vădit că va fi şi dumnezeu, după Duhul ce l-a născut, odată ce şi Duhul din Care s-a născut cel părtaş de Duhul e Dumnezeu adevărat. Iar dacă unul ca acesta e dumnezeu, fără îndoială va fi şi văzător.

Căci Dumnezeu Îşi are numele (θεός) de la a vedea (θεωρείν). Prin urmare, cel ce nu vede (nu contemplă), sau nu s-a învrednicit încă de naşterea şi împărtăşirea duhovnicească, sau, învrednicindu-se de ea, îşi închide din nepricepere puterea văzătoare şi se întoarce prosteşte de la dumnezeieştile raze cugetate cu mintea în jurul Soarelui Dreptăţii, cugetat cu mintea, deci după ce s-a făcut părtaş de puterea văzătoare, se lipseşte în chip nefericit de lucrarea ei, măcar că tinde spre sfinţenie.

3. Toate cele ce sunt şi-au primit mişcarea de la Cel ce le-a făcut, potrivit cu raţiunea şi cu firea lor, deci şi mintea. Dar mişcarea minţii ţine pururea, ceea ce înseamnă că e fără sfârşit şi fără hotar. Deci e împotriva vredniciei şi a firii ei să se mişte în chip mărginit şi hotărnicit. Iar aceasta se întâmplă când se mişcă între cele mărginite şi hotărnicite. Căci nu se poate ca obiectul să fie mărginit şi hotărnicit, iar mişcarea minţii privitoare la el să înainteze la nesfârşit. Deci mişcarea neîncetată a minţii are nevoie de un obiect nesfârşit şi nehotărnicit, spre care să se mişte potrivit cu raţiunea şi cu firea ei. Dar nesfârşit şi nehotărnicit cu adevărat nu este nimic afară de Dumnezeu, Care

este Unul prin fire şi în înţelesul propriu. Deci mintea trebuie să se întindă spre Unul cel nesfârşit şi propriu-zis, adică spre Dumnezeu, şi spre El trebuie să caute şi să se mişte. Căci aceasta ţine de firea ei[1].

4. Nesfârşite şi nehotărnicite sunt şi cele contemplate în jurul lui Dumnezeu. Dar nici în acestea nu-şi găseşte mintea desăvârşit bucuria ei, căci caută pe „Cel din Care...”. Fiindcă oricine se bucură în chip firesc de cel asemenea lui. Deci mintea fiind una după fire, măcar că e multe după actele înţelegerii, întinzându-se şi mişcându-se spre Dumnezeu, Cel Unul după fire, dar multe după lucrare, nu se poate bucura deplin înainte de a pătrunde prin Duhul în Cel Unul, nemărginit prin fire, trecând de la cele multe[2].

Numai în Dumnezeu cel Unul, aşadar, se poate bucura mintea deplin. Căci fiecare din existenţe se bucură de ceea ce-i este propriu în chip firesc. Dar propriu minţii în chip firesc este să se mişte, să se întindă, să ajungă şi să se bucure deplin în Dumnezeu, Cel singur Unul în chip simplu şi nehotărnicit[3].

---

[1] Mintea, fiind pururea în mişcare, are nevoie propriu-zis de un obiect cu care să se ocupe fără sfârşit. Acest obiect trebuie să fie el însuşi nesfârşit, nehotărnicit. Ca atare, el trebuie să fie acel Unul, Care are în El totul. Căci dacă ar fi unul din multe, n-ar putea fi nemărginit. În acest caz, mintea ar trebui să treacă veşnic de la unul la altul şi niciodată nu şi-ar găsi un obiect pe măsura mişcării ei nehotărnicite. Deci niciodată nu s-ar putea odihni cu mişcarea ei nesfârşită în Cel nesfârşit. Desigur, între odihnă şi mişcarea nesfârşită pare o contradicţie. Dar acestea se împacă atunci când mintea pătrunde în Cel nesfârşit. Atunci ea a ajuns şi în mişcarea ei nehotărnicită, şi în odihna ei. Nesfârşirea mişcării şi-a găsit nesfârşitul de la care nu mai trebuie să treacă la altceva; în El şi-a găsit odihna. A ajuns în acea „mişcare stabilă”, sau „stabilitate mobilă”, de care a vorbit Sf. Grigorie de Nyssa. Acest „obiect” nu mai e obiect propriu-zis. Căci obiectul e posedat de înţelegere, deci e limitat. „Obiectul” infinit al minţii e subiect: e Subiectul suprem dumnezeiesc. În general un subiect e înţeles cu adevărat de un alt subiect; numai între ele se realizează o înţelegere. Pentru că numai prin subiectul celălalt se înţelege un subiect pe sine însuşi, fiind ajutat de acela să se înţeleagă. Obiectul nu poate fi înţeles prin el însuşi. Apoi mă lasă în întuneric. Nu mă ajută să mă înţeleg. Dar în înţelegerea altui subiect înaintez totodată la nesfârşit, cu deosebire în înţelegerea Subiectului dumnezeiesc. În El mă odihnesc, pentru că nu trebuie să trec la altceva şi altceva; şi totuşi înaintez în înţelegere. Căci niciodată nu-L epuizez în înţelegere şi nu mă epuizez în înţelegerea mea. Iar înţelegându-L pe El, înţeleg şi obiectele.

[2] Încă Sf. Grigorie Teologul şi Sf. Maxim Mărturisitorul au spus că Dumnezeu este de nesfârşite ori mai presus de infinitatea Sa şi de toate însuşirile Sale infinite (Sf. Maxim, *Capete gnostice,* I, 49-50; *Filoc.* rom., II, pp. 172-175). Dar autorul scrierii de faţă precizează că faptul că Dumnezeu e mai presus de însuşirile Lui se explică prin aceea că El e Cel „din Care” sunt acestea. El e subiectul lor.

[3] Dacă Dumnezeu ar fi nehotărnicit, dar compus, mintea iarăşi ar trece de la o parte a Lui la alta, la infinit. Nu s-ar odihni în adâncirea în Cel nehotărnicit şi cu adevărat

5. Toată mişcarea celor create, deci şi a minţii, se grăbeşte spre oprire şi liniştire şi caută să ajungă la stabilitate şi la odihna în ea. Căci tot ce e creat îşi cere un sfârşit şi o odihnă. Dar mintea este singura dintre cele create care, mişcându-se între ele, nu poate să se împărtăşească de oprire şi de liniştire. Căci ceea ce e creat ajungând la sfârşitul potrivit lui, odată ce a şi început, mişcarea fără sfârşit a minţii rămâne, pe drept cuvânt, ca atare, şi cere ceva spre care să se mişte fără sfârşit. Ea nu se va linişti şi nu-şi va putea ajunge ţinta, sau nu va avea în sine o mişcare fără sfârşit, cum s-a zis înainte, dacă se închide între cele hotărnicite şi mărginite. Dar aceasta e departe de firea minţii, care, în chip vădit, este pururea mişcătoare. Deci nu este propriu să-şi afle liniştirea sau stabilitatea în cele create. Dar unde ar putea mintea să se folosească de ceea ce îi este propriu, adică să rămână stabilă în mişcare şi să se liniştească în acest înţeles şi să fie în pace şi să primească o adevărată simţire de odihnă, dacă nu ajunge în Cel necreat şi necircumscris[4]. Iar acesta este Dumnezeu, Care este Unul în înţeles propriu şi mai presus de lume. Deci mintea trebuie să ajungă prin mişcare în acest Unul şi necircumscris (nemărginit), ca să-şi afle liniştea sa firească şi să-şi dobândească odihna înţelegerii[5], după cum se cuvine. Căci nicio minte ajunsă în acel Unul nu va mai fi lipsită nicidecum de stabilitatea prin Duhul, de odihna minunată, de nesfârşitul care e sfârşitul tuturor şi de mişcare. Fiindcă a ajuns la Cel nehotărnicit, nemărginit, necircumscris, fără chip, fără înfăţişare şi cu totul simplu. Iar acesta este Unul de Care s-a spus, adică Dumnezeu.

6. Dacă Dumnezeu face, cum zice David (*Psalm* 103, 5), pe îngerii Săi duhuri şi dacă pe oamenii pe care-i naşte Duhul tot El îi face duhuri, cum a zis Domnul (*Ioan* 3, 6), atunci şi omul este înger născut din Duh prin împărtăşirea vădită de El[6]. Dar lucrul îngerului este să privească necontenit faţa Tatălui

---

Unul.

[4] Mintea nu se poate folosi de ceea ce-i este propriu, adică de mişcarea ei fără sfârşit, care trebuie să fie în acelaşi timp o odihnă, decât în Cel nehotărnicit, de la Care nu trebuie să treacă mai departe, deci în care se odihneşte, sau s-a stabilizat, dar în acelaşi timp se şi mişcă spre tot mai multă înţelegere. Numai în El „e stabilă prin mişcare” sau „se mişcă în stabilitate”.

[5] „Odihna înţelegătoare” are fie înţelesul de odihnă opusă celei trupeşti, fie înţelesul de odihna înţelegerii. Căci în Dumnezeu e satisfăcută setea minţii după înţelegerea tuturor, deşi înaintează în acelaşi timp în această înţelegere. În unirea cu Cel iubit Îl înţeleg deplin, şi totuşi înaintez mereu în înţelegerea Lui.

[6] Dacă până aici odihna minţii în Dumnezeu a fost explicată numai din firea mişcării ei nesfârşite şi din nesfârşirea lui Dumnezeu cel Unul, acum e explicată din lucrarea Duhului în minte. Numai Duhul eliberează pe om de legea gravitaţiei spre cele materiale, impusă omului de trupul lui. Numai Duhul îl ajută să copleşească pornirile spre cele de jos. Duhul e „porumbelul” şi face şi pe om „porumbel” zburător şi

nostru Cel din ceruri, precum a zis iarăşi Domnul *(Matei* 18, 10). Deci cel ce se împărtăşeşte în chip vădit de Duhul trebuie să privească, pe drept cuvânt, şi el faţa lui Dumnezeu, dar şi să tindă spre ea[7]. De aceea, învaţă şi prorocul David zicând: „Căutaţi pe Domnul şi vă întăriţi; căutaţi faţa Lui pururea" *(Psalm* 104, 4). Drept aceea, nu-şi păzeşte ceea ce este propriu cel ce, făcându-se părtaş Sfântului, de viaţă Făcătorului şi de dragoste dătătorului Duh, şi ajungând la experienţa naşterii negrăite din Duhul, şi ridicându-se la vrednicia îngerului, pe urmă, pentru părută prisosinţă a evlaviei sale, îşi închide simţirea înţelegătoare pentru Dumnezeu şi nu vrea să se întindă spre El şi spre cele dumnezeieşti. Iar aceasta o face, cu toate că Mântuitorul porunceşte să rămânem în El, fiindcă şi El rămâne în noi, precum zice şi David: „Veniţi la El şi vă luminaţi" *(Psalm* 33, 5). Şi cu adevărat, de vom face cele cuvenite nouă[8] şi cele ce urmează din ele, vom vedea în lumina lui Dumnezeu Tatăl, adică în Duhul Sfânt, lumina din preajma lui Dumnezeu, adică adevărul dumnezeiesc, de nu vom alege mai bucuros să ne întoarcem cu nepricepere de la razele dumnezeieşti.

7. În trei moduri ajunge mintea la vederea lui Dumnezeu: mişcându-se de la sine, mişcată de altul şi pe cale mijlocie. Mişcarea de la sine se săvârşeşte numai de către firea minţii, folosindu-se de voinţa sa prin imaginaţie (închipuire). Sfârşitul acestui mod este contemplarea celor din jurul lui Dumnezeu, pe care şi le-au imaginat şi învăţaţii elinilor în oarecare fel. Al doilea mod este mai presus de fire şi se înfăptuieşte numai prin voinţa şi iluminarea lui Dumnezeu. De aceea, mintea se află, în acest caz, cu totul sub puterea lui Dumnezeu şi e răpită spre descoperiri dumnezeieşti şi gustă din tainele negrăite ale lui Dumnezeu şi vede cum se vor împlini cele viitoare. Iar

---

asemenea îngerului netrupesc. Toată învăţătura aceasta despre Dumnezeu ca Unul se deosebeşte de învăţătura neoplatonică despre Unul, prin faptul că Unul acesta nu e fundamentul imanent al tuturor, ci e transcendent, „mai presus de lume şi de fire", şi ridicarea la El se face prin Duhul Sfânt, nu pe cale naturală. Dar preocuparea de Unul arată, în cultura bizantină de atunci, interesul pentru neoplatonism, şi aceasta explică întemeierea şcolii neoplatonice la Florenţa, de către Gemistos Plethon, după 1453.

[7] Faţa lui Dumnezeu, expresia subiectului Lui, trebuie privită, sau contemplată, dar în acelaşi timp cel ce contemplă trebuie să se întindă tot mai mult în înţelegerea Lui. E aceeaşi stabilitate şi mişcare în El.

[8] Întinderea spre Dumnezeu e proprie nouă, e cuvenită nouă, deşi se înfăptuieşte prin Duhul. Căci e propriu minţii să fie în Dumnezeu Cel nehotărnicit. Dar nu poate să se salte în Unul cel transcendent prin puterile ei, cum se poate întâmpla aceasta în neoplatonism, unde Unul este imanent lumii. Pe drept cuvânt Lossky vede asigurată prin transcendenţa Unului, caracterul Lui personal, spre deosebire de neoplatonism, unde Unul este o esenţă impersonală *(Essai sur la Théologie Mystique de l'Eglise d'Orient,* Ed. Aubier, Paris, 1944, cap. „Tenebrele divine").

modul aflător la mijlocul acestora e o împreunare în oarecare măsură a amândurora. Întrucât se înfăptuieşte prin voia şi imaginaţia proprie minţii, e la fel cu modul mişcării de la sine. Dar se împărtăşeşte de cel al mişcării prin altul, întrucât mintea se uneşte, prin iluminarea dumnezeiască, cu sine însăşi şi vede, dincolo de unitatea sa, în chip negrăit, pe Dumnezeu. Căci, atunci, iese afară din toate cele ce se văd şi se zic în jurul lui Dumnezeu, nemaivăzând nici izvorul binelui sau îndumnezeirea, nici înţelepciunea sau stăpânirea de putere făcătoare, sau pronia, sau altceva dintre cele dumnezeieşti, ci umplându-se de lumina duhovnicească şi de bucuria adusă de focul dumnezeiesc amestecat cu iubirea[9].

8. Mintea, folosindu-se de imaginaţia sa pentru contemplarea celor nevăzute, e povăţuită de credinţă. Iar luminată de har, primeşte întărirea nădejdii. În sfârşit, răpită de lumina dumnezeiască, se face vistierie de dragoste faţă de oameni şi, cu atât mai mult, faţă de Dumnezeu. Astfel, slujba, mişcarea întreită a minţii se face desăvârşită, îndumnezeitoare, sigură şi neclintită prin credinţă, nădejde şi dragoste. Şi, ajungând la acest loc larg din vârful cetăţii, cum ar zice cineva, s-a pus în siguranţă în cetăţuia dragostei. Căci, cum a zis Pavel, „dragostea toate le suferă, toate le rabdă”, pentru bunul credinţei şi al nădejdii.

„Dragostea, zice, niciodată nu cade”, pentru unirea ei înfocată şi pentru legătura negrăită cu Dumnezeu[10].

9. Nimic din ceea ce e creat nu e unul în chip desăvârşit[11]. Căci nu e greu

[9] Primul mod al vederii lui Dumnezeu e cel natural. Acesta e propriu-zis o contemplare a însuşirilor lui Dumnezeu prin cugetare, care se foloseşte oarecum şi de închipuiri. Al doilea e modul mai presus de fire, pricinuit în minte exclusiv de luminarea dumnezeiască. Aceasta răpeşte mintea la vederea şi gustarea tainelor dumnezeieşti şi la cunoaşterea celor viitoare. Al treilea mod e un amestec din cele două anterioare. Catafaticul (afirmativul) se îmbină cu apofaticul (cu negrăitul). Cugetă şi mintea, dar e ajutată şi de Duhul Sfânt să vadă în cele cunoscute cu mintea cele ce depăşesc înţelegerea. Acest mod de vedere a lui Dumnezeu depăşeşte cunoaşterea intelectuală a însuşirilor lui Dumnezeu, întrucât înţelegerea omului pătrunde la experienţa luminii plină de înţelesuri, dar şi mai presus de înţelegere, care iradiază din Dumnezeu, şi se umple de bucuria pricinuită de focul dragostei lui Dumnezeu.

[10] În starea credinţei, sufletul e departe de Dumnezeu, cugetând la însuşirile Lui. Prin nădejde e pe drum, având ceva din Dumnezeu, Care i-a venit în întâmpinare. Prin dragoste e cu totul în braţele lui Dumnezeu.

[11] Ar putea spune cineva că sufletul, deşi creat, e totuşi unul. Dar el are nevoie de a se compune cu trupul. În afară de aceea, e într-o dependenţă de Dumnezeu. Deci „se compune” prin fire cu Dumnezeu, fără ca şi Dumnezeu să Se compună prin fire cu

de văzut că fiecare se deosebeşte de fiecare, printr-o oarecare însuşire proprie. Dar, întrucât sunt create, niciuna nu se deosebeşte de niciuna, fiecare având început şi sfârşit, aflându-se sub fire şi nefiind propriu-zis una în chip simplu. „Unul” este cu adevărat numai Cel Necreat, întrucât e simplu, fără de început, fără de sfârşit, nehotărnicit şi, de aceea, nemărginit. Iar Acesta e Dumnezeu.

Numai privind spre Acesta, prin împărtăşire de Duhul de viaţă făcător, mintea îşi primeşte şi ea, zi de zi, creşterea cuvenită ei, întărindu-se în unitatea, simplitatea şi în starea ei de îndumnezeire[12]. Căci se ştie sigur că în afară de Unul şi de privirea în Duh spre El nu se poate avea o minte tot mai bună. Aceasta, pentru că mintea s-a împrăştiat, slăbită de lumea mult împărţită şi de patimi, şi are nevoie de o putere mai presus de lume şi de privirea spre „Unul” mai presus de fire pentru ca, răpită fiind din cele împărţite, să iasă afară din patimi şi din dezbinare şi să dobândească chipul dumnezeiesc[13]. De aceea, şi Domnul roagă pe Tatăl ca să fim şi noi, credincioşii, una în Tatăl şi Fiul Însuşi prin Duh. Una, cum şi Ei sunt una (nu în înţelesul credinţei greşite, cum spunea Sabelie că sunt una), ca să fim făcuţi desăvârşiţi, cum trebuie, atât prin harul Duhului unificator, cât şi prin privirea unitară, în Dumnezeu cel Unul.

Aceasta ne este în chip limpede adevărata îmbunătăţire şi aceasta este sfârşitul şi adevărata şi singura noastră odihnă. De aceea, pizmaşa şi de oameni urâtoarea ceată drăcească, împărţind în chip necuvenit credinţa, prin născocirea multor dumnezei, a risipit în chip amăgitor unitatea minţii şi nu a lăsat-o să aibă imaginea Celui Unul mai presus de lume[14]. Aceasta pentru ca,

---

sufletul. În acelaşi fel „se compune” şi îngerul cu Dumnezeu. Deci calitatea lui de creatură nu-i permite nici lui să fie unul în mod eminent.

[12] Unitatea, simplitatea minţii se menţine şi se întăreşte şi ea numai prin Dumnezeu, prin privirea la Dumnezeu. Căci Dumnezeu fiind Unul şi nehotărnicit, mintea privindu-L nu se împarte între diferite obiecte, nu se sfâşie în lucrarea ei. În acest înţeles, Dumnezeu este izvorul şi susţinătorul unităţii sufletului. Dar prin aceasta sufletul în acelaşi timp creşte, căci în unitatea lui se adună nu numai toate puterile şi lucrările lui, ci şi puterea lui Dumnezeu i se comunică tot mai mult, în comuniunea ce o are sufletul cu El.

[13] Privind spre Unul Cel mai presus de fire, adică de creaţia compusă, mintea e răpită de la privirea celor compuse şi multiple, sau iese din ele şi ia „chipul” Unuia Cel nehotărnicit, devenind ea însăşi una şi nehotărnicită, sau actualizând această calitate a ei.

[14] „Imaginea Celui Unul mai presus de lume”. Propriu-zis Unul nu are o imagine, ci se întipăreşte ca unitate în minte, aducând-o şi pe aceasta la unitatea ei firească. Unul ca necompus nu poate fi decât mai presus de lume, căci toate cele din lume sunt compuse; compuse măcar prin dependenţa de Unul mai presus de lume. Mintea ridicată la această stare de unitate e ridicată şi ea la o stare mai presus de lume, într-o transcendenţă. În trăirea acestei unităţi eminente trăieşte totodată pe Dumnezeu ca

prin sădirea închinării la mulţi dumnezei şi prin privirea şi slujirea lor, să înduplece mintea să se mişte împotriva firii ei şi să o facă să poftească tot felul de patimi şi minciuna în loc de adevăr şi virtute[15]. De aceea îndeamnă Duhul Sfânt prin Prorocul, zicând: „Veniţi la El, adică la Unul, şi vă luminaţi” *(Psalm* 33, 5); iar în alt loc: „Eu sunt Dumnezeu cel dintâi, şi Eu după aceea, şi afară de Mine nu este alt dumnezeu” *(Isaia* 41, 4; 44, 6); şi iarăşi: „Ascultă, Israele, Domnul Dumnezeul tău Domn Unul este” *(Deuteronomul* 6, 4). Treimea ipostasurilor dumnezeirii celei una nu împarte Domnia cea una. Persoanele sunt cu adevărat trei, dar cu toate acestea Dumnezeu este Unul, în fiinţă, putere, voinţă, lucrare şi în toate celelalte însuşiri fiinţiale. Aşadar, a sluji unităţii lui Dumnezeu, a privi şi a te aduna cu toată puterea spre ea, ieşind din cele multe, este voie a lui Dumnezeu şi îmbunătăţire a minţii, precum şi cale de aflare a adevărului şi rod al dragostei dumnezeieşti şi al îndumnezeirii.

10. Dacă multa împărţire este minciună, iar Unul este adevărul, mintea care se înalţă în Duh spre Unul, spre Cel mai presus de lume, spre Cel ridicat peste toate, spre Cel din Care sunt cele multe, se înalţă spre Adevărul Însuşi. Şi dacă mintea nu poate ajunge liberă de patimi de nu o eliberează adevărul *(Ioan* 8, 32), e vădit că mintea se face liberă de patimi când se îndreaptă şi se înalţă într-un chip unic spre Unul Cel mai presus de lume. Deci mintea e ajutată în dobândirea nepătimirii, a stării îndumnezeite şi a înfierii dumnezeieşti cel mai mult de libertate, şi nicidecum de robie[16]. De aceea „robul, zice, nu ştie ce face stăpânul său” *(Ioan* 15, 15). Dar, dacă neştiinţa e proprie robului, e vădit că cel ce s-a împărtăşit de libertate cunoaşte tainele Tatălui şi i se îngăduie să urce bine şi frumos spre vrednicia înfierii. Căci, precum a nu şti înseamnă în chip vădit opusul lui a şti, aşa şi legea robului e opusă în chip hotărât celei a fiului. Şi dacă cel ce nu ştie e rob, cel ce ştie nu este nicidecum rob, ci slobod sau, mai bine zis, fiu. La fel, dacă Duhul adevărului eliberează, prin însuşi acest fapt face fii ai lui Dumnezeu pe cei în care Duhul Se află. „Câţi sunt purtaţi de Duhul lui

---

întipărit în ea. Dar Dumnezeu cel Unul e în acelaşi timp întreit în Persoane, nu e una în sensul lui Sabelie, care nu recunoştea decât o singură Persoană.

[15] Virtutea ţine de unitatea minţii şi o promovează, pentru că reprezintă depăşirea patimilor ca forme ale egoismelor ce se luptă între ele. Adevărul nu poate fi nici el decât în unitate, căci dezbinarea slăbeşte realitatea şi o face neînţeleasă.

[16] Patimile arată robia sufletului. Nepătimirea e semnul libertăţii lui. Nepătimirea deschide sufletul pentru Dumnezeu, iar în Dumnezeu e libertate. Dumnezeu e lărgimea nehotărnicită, care dă sufletului putere să se lărgească la nesfârşit, să nu rămână lipit de un lucru mărginit, să nu se lipească pe rând şi fără voie de ele. Aflându-se în Dumnezeu, sufletul e deschis totului, e deschis adâncului fără fund, sau înălţimii nemărginite de nimic. Nimic nu opreşte mintea să se întindă, să crească în conţinutul ei, să îmbrăţişeze totul.

Dumnezeu, zice, sunt fii ai lui Dumnezeu" *(Romani* 8, 14)[17]. Deci, dacă a căuta spre „Unul" cel mai presus de lume înseamnă a căuta adevărul, iar adevărul dăruieşte libertatea, şi libertatea este semnul vădit al înfierii dumnezeieşti, şi dacă nimic nu este mai mare ca acest har al înfierii şi nimic altceva nu e socotit mai potrivit firii raţionale, atunci e foarte raţional şi cât se poate de necesar ca mintea să tindă să caute şi să se adune, purtată de Duhul, cu toată puterea, spre Unul Cel mai presus de lume, adică spre Dumnezeu[18].

11. Căci zice Duhul Sfânt: „Domnul Dumnezeul tău Domn Unul este" *(Deuteronomul* 6, 4). Prin aceasta, dumnezeirea Duhului are grijă să ridice mintea spre Unul Cel mai presus de lume. Căci nu e îngăduit a propovădui pe Unul, iar întoarcerea şi privirea minţii spre El a nu o înfăptui. Ceea ce zice Duhul Sfânt vrea să fie şi înţeles. Iar a înţelege ceva presupune întoarcerea minţii spre acel ceva[19]. Căci, dacă lipseşte întoarcerea minţii spre ceea ce e de înţeles, lipseşte şi ceea ce ar avea mintea să înţeleagă. În cazul acesta, propovăduirea Celui Unul ar fi absurdă (fără rost), precum absurdă ar fi şi credinţa în El. Iar dacă acestea ar fi absurde, atunci a nu cugeta pe Unul prin întoarcerea şi înălţarea minţii spre El ar fi şi mai absurd.

12. Dacă cele cauzate şi raţionale tind prin fire spre cauză şi o caută întorcându-se spre ea, şi dacă toate au drept cauză pe Dumnezeu, de la Care e şi mintea, iar Dumnezeu este vârful şi Unul în chip simplu, urmează că mintea prin fire tinde şi caută spre Cel ce e vârful şi Unul în chip simplu, întorcându-se spre El ca spre cauza ei.

---

[17] Duhul eliberează de legea trupului, a naturii, întărind duhul nostru, care e prin fire liber. Dar libertatea celui născut din Duhul nu e o libertate a unui individ care nu ţine la nimic, ci libertatea fiului. Fiul e liber, dar e liber în iubirea faţă de Tatăl, liber să înainteze în iubirea neţărmurită a Tatălui, crescând el însuşi în iubirea sa; e liber să stăpânească peste toate, căci toate sunt ale Tatălui său suprem.

[18] Nu e o necesitate care se împlineşte de la sine, adică nu e o necesitate a naturii, ci o necesitate cerută de duh, pentru creşterea, pentru împlinirea lui. La fel, nu e o raţionalitate a naturii, care se impune de la sine, ci o raţionalitate cerută de raţiunea împlinirii spirituale, de înfăptuirea sensului existenţei.

[19] E ceea ce am spus mai înainte. Învăţătura despre Dumnezeu Unul ar rămâne o teorie goală fără ajutorul dat de Duhul Sfânt de a ne înălţa spre El, de a ajunge la experienţa Lui şi de a avea viaţa în El. Iar aceasta o face Duhul Sfânt întrucât înduhovniceşte mintea, adică o eliberează de patimi, sau de alipirea pătimaşă la lucrurile mărginite. La adevăr se ajunge prin despătimire, prin înduhovnicire. Căci împătimirea s-a produs ca o cădere în păcat, în patimi. Iar aceasta e şi o cădere din adevăr. Adevărul e unitatea, iar ridicarea în unitate e chestiune de efort duhovnicesc şi moral. Deci această înălţare a minţii spre Unul cere şi voinţa minţii de a se întoarce spre El.

13. Dacă „din El, prin El şi spre El sunt toate” *(Romani* 11, 36), iar între toate se află şi mintea, atunci şi ea este din El şi prin El. Ba, ea este în chip mai deosebit din El şi prin El din pricina asemănării ei cu Dumnezeu. Prin urmare, ea trebuie să şi caute spre El mai mult ca toate. Iar cuvintele „spre El” arată că mintea trebuie să caute prin întoarcere spre arătarea Celui Unul mai presus de lume. Aşadar, mintea trebuie să caute spre „Unul”.

14. Cele multe vin din Unul, dar nu şi Unul din cele multe. Creaţia înfăţişează pe cele multe. Aşadar, creaţia este în chip vădit din Unul. Iar Unul este mai presus de creaţie, ca Făcător şi Ziditor. Deci cel ce contemplă cum trebuie creaţia numaidecât va conchide, din contemplarea ei, la Unul cel mai presus de lume. Fiindcă în cele cauzate sunt foarte multe ecouri din care se cunoaşte Cel ce a adus la fiinţă, prin măiestrie, înţelepciune, putere şi bunătate şi cu purtare de grijă, toate, precum a voit. De aceea şi Isaia zice în Duhul: „Ridicaţi ochii voştri şi vedeţi: cine v-a arătat toate acestea?” (*Isaia* 48, 14). Prin „toate acestea” a numit cele multe cauzate, iar prin „Cine” a voit să ridice mintea spre Cel din Care sunt acestea, Care este, după fire, în chip simplu Unul.

15. Creaţia încă e adunată într-o unitate, însă compusă şi cu multe părţi şi nu fără de început, odată ce e creată. Dar Unul care creează nu e Unul numai ca cel ce rezultă din multe şi felurite lucruri, ca un întreg simfonic cu un singur scop, ci şi întrucât, fiind necreat, este cauza începătoare şi mai înainte de început a tuturor. Mintea, ridicându-se spre cele dinapoi, ajunge în chip necesar la ceva care este Unul începător şi orânduitor al ordinii văzute, al facerii, al armoniei şi al convieţuirii tuturor celor ce există într-o unitate. Căci altfel, ar merge înapoi la nesfârşit, ceea ce este absurd. Căci tot ce se mişcă şi devine a fost o vreme când n-a existat; şi dacă n-a existat, a început. Iar dacă a început, a fost pus în mişcare. Dar atunci, trebuie căutat cine a pus în mişcare totul şi cine l-a adus la existenţă. Acesta trebuie să fie şi nemişcat[20]. Căci, dacă nu, cine e cel ce mişcă pe cel ce nu e sub o altă putere, odată ce e necreat? Iar dacă e nemişcat, e şi neschimbăcios. Şi dacă e aşa, desigur este simplu, ca nu cumva, fiind compus, să Se schimbe Cel ce am văzut că e neschimbăcios. Căci compunerea e începutul stabilităţii[21]. Iar desfacerea e punctul din urmă al

[20] E formula lui Aristotel: „Mişcătorul nemişcat”.

[21] Odată ce s-a compus ceva, a început stabilitatea lui, la care l-a dus mişcarea; adică a început să aibă o formă a lui. Dumnezeu, nefiind compus, n-a trebuit să premeargă o mişcare pentru a Se compune. Dar autorul scrierii îmbină în mod original logica speculativă cu experienţa lui Dumnezeu. El dovedeşte logic că Dumnezeu este Unul mai presus de lume şi că mintea tinde spre El ca spre Unul. Dar la acest Unul nu

mişcării. Deci la Acela nu e compunere, ca să nu rezulte o stabilitate mai pe urmă. Şi nu e o astfel de stabilitate, ca să nu fie nici desfacere[22]. Şi nu e desfacere, ca să nu fie schimbare şi mişcare la Cel neschimbat şi nemişcat. El mişcă, dar nu e mişcat, şi aduce la existenţă, dar nu e adus la existenţă şi nu devine. Deci, dacă e neschimbat şi nemişcat, numaidecât e şi necompus şi, de aceea, atotsimplu şi absolut Unul mai presus de lume. Iar mintea care se întinde spre El iese din toate în tot chipul din pricina privirii spre Cel mai presus de bunătate şi a dorinţei după Cel mai presus de toate, mai bine zis, după Cel din Care sunt toate şi spre Care tind toate în chip firesc[23]. Iar aceasta întâmplându-se cum se cuvine, mintea iese afară şi din patimi. Căci mintea care s-a înălţat mai presus şi decât cele mai presus de bunătate[24] greu mai poate rămâne în ruşinea patimilor. De aceea zice Legea: „numai Lui să-I slujiţi” *(Deuteronomul* 6, 13), adică Celui ce e Unul. Deci trebuie să tindem spre Unul din vârf dacă vrem să împlinim şi legea lui Dumnezeu, şi să ne aflăm şi deasupra patimilor.

16. „Domnul singur, zice, îi conducea pe ei şi nu era cu ei dumnezeu străin” *(Deuteronomul* 32, 12). Vezi puterea Celui Unul şi singur? Nu era cu ei dumnezeu străin, pentru că Domnul singur îi conducea pe ei. Dar Domnul nu călăuzeşte pe cei ce se întorc de la El. Când cineva îi urmează cuiva, înseamnă că s-a întors spre acela. Nevoind deci să avem cu noi alt dumnezeu, pe dracul sau vreo patimă, trebuie să urmăm Celui ce e Unul şi singur, printr-o întoarcere cu mintea spre El, ca să se spună şi despre noi cu dreptate şi să se creadă că „Domnul singur îi călăuzeşte pe ei şi nu este cu ei dumnezeu străin”.

---

se poate ridica mintea decât prin curăţirea de patimi, şi această ridicare constă într-o întipărire a Lui în ea, prin privirea ei la El şi prin Duhul Sfânt. El îmbină într-un mod original logica şi mistica. Una se sprijină pe alta. Răsăritul ortodox nu le-a despărţit pe acestea ca Occidentul creştin, reţinând exclusiv speculaţia sau catafaticul, sau cum face de exemplu un Vladimir Lossky, reţinând exclusiv mistica sau apofaticul *(Essai sur la Théologie Mystique...).* În Occident, numai la Nicolae Cusanus observăm această îmbinare datorită influenţei Răsăritului asupra lui.

[22] La Dumnezeu nu e o stabilitate ca rezultat al mişcării, pentru că în acest caz, începând iarăşi mişcarea în El, L-ar duce la descompunere. La El e o stabilitate neprodusă de mişcare, ca să nu fie prin mişcare supus şi unei desfaceri. La El stabilitatea e eternă. Dar e o stabilitate stăpână pe mişcare. Autorul a dovedit în acest fel interesantă formula lui Aristotel despre Dumnezeu ca mişcătorul nemişcat.

[23] Unul, în această învăţătură, nu e obiectul unei simple doctrine logice, speculative, ci din El iradiază puterea atractivă asupra minţii, care, privindu-L în baza acestei atracţii şi dezlipindu-se de cele multe şi mărginite, se face şi ea una, sau se întăreşte şi ea în unitate.

[24] „Cele mai presus de bunătate” sunt însuşirile lui Dumnezeu. Mintea se ridică mai presus şi de ele, când priveşte la Subiectul din care iradiază ele.

17. Deci cele multe sunt toate din Unul, dar sunt din Unul în chip felurit, pentru că şi modul în care vin acestea din prima unitate este felurit. Căci unele din acestea sunt începute şi create; altele sunt necreate şi lipsite de început temporal. Dar tuturor le este în tot chipul cauza Unul Cel mai presus de fire, însă unora prin creare, altora prin fire[25]. De aceea, nu la fel ne apropiem de toate acestea şi nu ni le însuşim la fel, ci de cele aflătoare sub stăpânire şi în starea creaţiei trebuie să ne apropiem pentru altceva, nu pentru ele, precum de oglindă ne apropiem pentru ceea ce se arată şi ia chip în ea. Astfel, nu ne apropiem de creaţie pentru îmbunătăţire, ci pentru arătarea Unului suprem în ea[26]. Dar, de cele fără început şi care sunt din El prin fire, ne apropiem nu pentru altceva, ci pentru ele şi pentru Cel din Care sunt. De acelea trebuie să ne apropiem cu adevărat pentru ele înseşi, şi lor le este apropiat prin fire Unul culminant. Mai bine zis, ele sunt aproape prin fire de Unul suprem şi din vârf. De acestea nu trebuie numai să ne apropiem, ci să şi creştem în ele şi să ne sârguim prin ele spre imitarea Binelui prim şi unic şi spre întipărirea Lui în noi şi aşa, prin împreuna-lucrare şi ajutorul harului, să dobândim demnitatea slavei chipului şi asemănării cu Dumnezeu[27]. Astfel, cele cauzate din creaţie, privite drept, înalţă mintea, prin această privire, la oglindirea Unului şi o unesc, dezlegând-o de toate, în chip simplu, cu înţelesul unitar al Unului, dacă mintea priveşte la ele cum se cuvine. Iar cele care au pe Unul cauzator şi lucrător prin fire, întrucât Acela dă minţii prin ele o formă asemenea lor, au puterea să unească mintea cu Însuşi Unul acela[28].

Prin urmare, din toate cele cauzate în orice fel, fie prin creare, fie prin fire, mintea poate să se adune în chip natural, fie prin făptuire, fie prin contemplaţie, spre Cel ce e cauza cea unică în mod felurit[29]. Iar dacă mintea,

---

[25] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capete gnostice,* I, 50, *Filoc.* rom., II, pp. 173-174. Dar autorul nostru trage concluzii originale din această învăţătură.

[26] Mai limpede spus, creaţia nu ne îmbunătăţeşte prin ea însăşi, dar ne îmbunătăţeşte dacă vedem prin ea pe Unul. Ea nu ne poate ridica prin ea însăşi mai sus de noi, odată ce e mai prejos de noi.

[27] Se afirmă întâlnirea noastră nemijlocită cu bunătatea lui Dumnezeu, cu iubirea Lui, cu puterea Lui, iar prin ele, întipărirea subiectului lor dumnezeiesc însuşi în mintea sau în subiectul nostru, care se întâlneşte cu ele. Se repetă mereu afirmaţia că prin însăşi privirea minţii la Dumnezeu, sub lucrarea puterii lui Dumnezeu asupra ei, Se întipăreşte Dumnezeu în minte, dându-i chipul Lui de bunătate, de iubire, de sfinţenie, de nehotărnicie.

[28] Privind prin cele create, mintea se uneşte cu înţelesul Unuia care le-a creat. Dar unindu-se cu cele care iradiază din Unul prin fire, adică cu energiile Lui, mintea se uneşte cu Unul Însuşi, sau cu Subiectul acestor energii.

[29] Astfel, mintea se poate aduna, mânată de firea ei, fie din întâlnirea cu lucrurile create, fie din întâlnirea cu energiile necreate, spre Unul, Care e cauza lor în mod

folosindu-se fie de una, fie de mai multe din cele create, sau din cele naturale ale lui Dumnezeu, nu se foloseşte pentru Unul, nici pentru ca să se aducă pe sine adunată la primul Unul şi să privească întreagă, în mod unitar şi simplu, numai la El, într-o sfântă împărtăşire şi înrâurire a Duhului luminător, aceasta i se socoteşte ca păcat, chiar dacă această folosire lasă părerea că e bună. Căci cei ce se folosesc cum se cuvine de cele ce sunt de la Unul trebuie să le ducă iarăşi la Unul. „Toată ieşirea arătării luminoase, pornită de la Tatăl şi venită la noi ca un dar bun, ne umple ca o putere unificatoare şi ne întoarce iarăşi în Sus, spre unitatea şi simplitatea îndumnezeitoare a Tatălui, Cel ce adună toate. Căci din El şi spre El sunt toate”. Iar dacă nu se adună şi nu se înalţă mintea spre El, aceasta s-a abătut de la firea sa şi întrebuinţarea lucrurilor nu se mai face în mod cuvenit, dacă nu se face aşa.

18. Este o făptuire ce premerge contemplaţiei şi este o făptuire ce-i urmează. Cea dintâi se săvârşeşte trupeşte, ca să dea minţii, care a înfrânat pornirile trupului şi l-a făcut să se poarte cu bună rânduială, putere să păşească cu picior slobod întru ale sale, care sunt cele duhovniceşti, şi acolo să lucreze bine ceea ce e de folos pentru ea. Iar a doua, începând de la minte şi de la cugetarea în Duh, adună mintea spre Cel mai presus de minte, Care este Dumnezeu, şi de Care apropiindu-se, mintea se apropie de Unul. Căci Dumnezeu este Unul.

Atunci şi mintea însăşi se uneşte cu sine într-o unitate şi se face neîmpărţită. Fiindcă Unul este pricinuitor al unităţii şi al simplităţii de chip dumnezeiesc când este contemplat. Căci este cu neputinţă ca mintea, contemplând pe Unul, să nu fie şi ea una şi simplă. La fel, privind cele împărţite şi compuse, numaidecât se împarte şi se face felurită.

Am numit în chip simplu Unul pe Cel simplu prin Sine. Fiindcă mintea, suferind schimbările după lucrare, iar ea însăşi fiind simplă, e necesar să fie simplă şi după lucrare numai când vede pe Unul. Iar dacă ar vedea pe Unul, dar ea ar fi împărţită cel puţin în două, care ar fi pricina ce-ar face o parte a ei să se deosebească de cealaltă, care vede pe Unul? Ea sau ar vedea altceva, sau n-ar vedea deloc. Iar lucrul din urmă s-ar putea întâmpla din trei pricini: sau pentru că n-ar vrea să vadă, sau din pricina tocirii, sau pentru că ar fi făcută pentru altă lucrare, dar nu pentru vedere. Dar, dacă ar presupune cineva că vede altceva, iată că mintea n-ar mai vedea simplu pe Unul, ci două lucruri în chip contrar raţiunii. Şi văzând două, n-ar mai putea fi una. Căci se taie, cum s-a arătat, în cele ce le contemplă. Iar dacă n-ar vedea, aceasta n-ar fi din pricină că nu voieşte, căci mintea raţională nu poate fi în nelucrare nici măcar pentru

---

diferit. Din lucruri se adună prin făptuire, sau prin curăţirea de patimi şi prin virtuţi, luând atitudinea dreaptă faţă de lucruri cu fapta, din energiile necreate, prin contemplarea sau prin vederea minţii propriu-zisă.

cea mai scurtă clipă. Dar nici n-ar putea fi mintea tocită, în această privinţă, iar în alta să fie ascuţită. În acest caz ar fi compusă, şi nu simplă. Ea ar consta din nişte părţi neasemănătoare, cum ar fi şi dacă o parte a ei ar vedea, iar alta ar fi rânduită pentru altfel de lucrare. Căci şi aceasta ar fi un semn al compoziţiei. Dar aceasta e cu totul nepotrivit să se spună, având în vedere simplitatea minţii. Pentru acestea, când mintea cea una şi simplă contemplă pe Cel simplu Unul, trebuie să fie una şi în lucrare. Şi dacă e una în chip simplu, vede pe Cel simplu Unul. Aşadar, orice făptuire sau vedere (contemplare) a ei trebuie să se îndrepte în chip necesar spre Unul Cel mai presus de minte. Iar de nu, cu nimic nu se va folosi, ci în zadar se va arăta mintea lucrând sau contemplând. Căci odată ce e supusă împărţirii, va fi lucrătoarea patimilor, nefiind purtată de simţirea sufletului spre unirea unitară cu Unul Cel mai presus de minte. Şi numai unirea aceasta poate să limpezească şi să cureţe vederea minţii, înălţând-o şi îndreptând-o spre Unul şi făcând-o să pătimească alipirea de Acela din Care, prin Care şi întru Care sunt toate şi spre Care se fac, sunt şi fiinţează toate[30].

19. Unirea dumnezeiască mai presus de minte cu sufletul este cel mai înalt dintre bunurile dorite. Dar pentru unirea dumnezeiască este nevoie de asemănarea cu Dumnezeu. Iar pentru asemănarea cu Dumnezeu este nevoie de lucrarea minţii, adică de contemplaţie (de vedere)[31]. Căci aceasta este proprie şi lui Dumnezeu, şi de la ea I s-a dat lui Dumnezeu numele (θεωρείν = θεός). Deci contemplarea urcă drept la înţelegerea lui Dumnezeu. Căci Dumnezeu trimite de pretutindeni minţii văzătoare ca un fel de raze, şi mintea văzătoare are pe Dumnezeu ca ţintă[32]. Iar Dumnezeu este Unul, Cel mai presus de lume.

Pe de altă parte, este în firea minţii să se facă în fapt asemenea cu ceea ce

---

[30] O frumoasă analiză logică, prin care se dovedeşte că numai dacă mintea e simplă se poate concentra întreagă spre vederea lui Dumnezeu cel Unul. Dacă ar fi compusă, o parte a ei ar vedea pe Dumnezeu, iar alta ar rămâne lipită pătimaş de lucruri. Dar, în acest caz, partea rămasă alipită de lucruri ar tulbura şi partea care contemplă pe Dumnezeu. Sau, dacă numai o parte a ei ar contempla pe Dumnezeu, conştiinţa împărţirii ei ar introduce o mărginire şi în Unul. În acest caz, cel contemplat n-ar mai fi Unul.

[31] Lucrarea minţii este contemplarea sau vederea duhovnicească. Ea urmează lucrării de mai înainte, sau făptuirii, îndreptate asupra trupului pentru curăţirea lui de patimi.

[32] Aşa cum lucrurile sensibile sunt văzute pentru că trimit un fel de raze la ochiul sensibil, tot aşa Dumnezeu e văzut de minte pentru că Dumnezeu trimite un fel de raze inteligibile (înţelese) la minte. Deci prin orice fel de contemplare a lui Dumnezeu, chiar dacă pare pur intelectuală, se stabileşte un fel de contact între Dumnezeu şi minte.

vede. Aceasta o arată şi glasul de Dumnezeu cuvântător al Sfântului Grigorie, care zice că „mintea vede şi pătimeşte strălucirea lui Dumnezeu”. Căci ceea ce a văzut mintea, aceea a şi pătimit, întrucât s-a făcut asemenea. „Mintea se colorează, zice Petru din Damasc, după cele ce le vede”. Şi precum, privind la cele împărţite şi felurite, se împarte şi se face felurită, aşa, înălţându-se la privirea Unului simplu şi mai presus de lume, se face una, cum am spus mai înainte[33]. Iar fiindcă, ajungând în Unul, vede pe Cel fără de început, nemărginit, fără formă şi simplu – căci aşa e Unul –, se face şi ea fără de început, nemărginită, fără formă şi simplă după lucrare[34]. Şi pătimind acestea şi preschimbându-se astfel, se află într-o asemănare cu dumnezeirea, pe cât e cu putinţă. Şi aşa se suie la cel mai înalt dintre toate bunurile dorite, la unirea dumnezeiască mai presus de minte şi negrăită, care este cea mai înaltă ţintă voită de Dumnezeu. Dar pentru aceasta mintea trebuie să se încordeze cu toată puterea spre a se grăbi şi a năzui în Duh să ajungă la contemplarea şi vederea Celui Unul mai presus de lume.

20. Când mintea este împărţită între multe, sau cel puţin între două, e vădit că nu vede pe Cel ce e simplu Unul, şi de aceea este hotărnicită, mărginită şi întunecată. Căci aşa sunt cele ce nu sunt cu totul simple. Dar, când ajunge într-o atingere fără pipăire cu Unul cel adevărat, cunoscându-L printr-o vedere înţelegătoare în Duh, fără ajutorul ochilor, se face fără de început, nesfârşită, nehotărnicită, fără chip şi formă, se îmbracă cu negrăirea şi se deprinde cu tăcerea uimirii, se umple de bucurie şi pătimeşte cele negrăite. Dar să nu socoteşti că spun că se face fără de început, nesfârşită şi nehotărnicită după fiinţă, ci după lucrare, pentru că ceea ce se preschimbă nu e fiinţa minţii, ci lucrarea. Căci, dacă s-ar preschimba mintea după fiinţă când vede şi pătimeşte îndumnezeirea sau când se îndumnezeieşte spre vederea lui Dumnezeu, ar fi ea însăşi Dumnezeu după fiinţă. Dar aşa ceva nu este nici măcar vreunul dintre îngeri, ci numai singurul, supremul şi Unul Dumnezeu este Dumnezeu după fiinţă. Dacă, prin urmare, e absurd să spunem că mintea se îndumnezeieşte după fiinţă, rămâne să zicem că pătimeşte aceasta prin lucrarea vederii înseşi. Deci nu are în fire să se prefacă fiinţa sa, ci lucrarea. De altfel, dacă mintea se preschimbă în chip firesc, cum s-a zis, după cele ce le

---

[33] Faptul că vederea duhovnicească a lui Dumnezeu sau contemplarea implică venirea unor raze de la Dumnezeu la minte are ca urmare că mintea sau subiectul omenesc se întipăreşte de chipul lui Dumnezeu, adică se face asemenea Lui. Astfel, asemănarea omului cu Dumnezeu nu se poate înfăptui fără contemplarea Lui.

[34] Lucrarea văzătoare de Dumnezeu a minţii nu mai e propriu-zis lucrarea ei, ci lucrarea lui Dumnezeu în ea, e raza Lui activă în minte. Ea însă devine atât de proprie minţii, că mintea o trăieşte ca pe a sa. Aşa trebuie să înţelegem că văzătorul trăieşte această lucrare ca neîncepută, nemărginită, simplă, fără formă.

contemplă, dar nu contemplă câtuşi de puţin fiinţa dumnezeiască, ci lucrarea, nu se va preface nici ea după fiinţă, ci după lucrare[35].

21. Toate strălucind[36] din Unul cel mai presus de lume, nu se desfac în niciun chip de Acela de la Care şi-au luat fiinţa, ci, precum s-au făcut prin Acela, aşa se şi susţin şi se desăvârşesc prin El şi nu este nimic în niciuna din ele în care să nu vină ca o curgere şi ca o mireasmă din Făcătorul Acela cu adevărat Unul[37]. Şi toate cele părtaşe la existenţă aproape că dau glas, descoperind nu pe Unul cel mai presus de lume (căci Acesta Se află deasupra oricărei contemplaţii sau înţelegeri), ci o rază oarecare a Unului cel mai presus de lume. De aceea, dat fiind că toate Îl strigă pe Unul şi toate tind spre Unul şi Însuşi Unul cel mai presus de lume Se arată pe Sine minţii prin toate, e neapărat de trebuinţă ca mintea să fie îndrumată, povăţuită şi dusă spre Unul cel mai presus de lume. Iar aceasta se face, pe de o parte, fiind silită de îndemnul multelor făpturi, pe de alta, prin faptul că Însuşi Creatorul cel Unul, despre Care am vorbit, vrea să fie văzut de minte, în prisosinţa bunătăţii Sale, ca mintea să experieze în aceasta adevărata viaţă. Căci Însuşi Unul cel negrăit zice: „Eu sunt viaţa” (*Ioan* 11, 25); şi: „Aceasta este viaţa de veci: să Te cunoască pe Tine, Unul adevăratul Dumnezeu” (*Ioan* 17, 3); iar în altă parte: „Căutaţi pe Domnul, şi va trăi sufletul vostru” (*Psalm* 68, 36). Fiindcă vederea e din căutare, iar viaţa, din vedere[38]. El ar vrea să fie văzut de minte, ca aceasta să se

---

[35] Deosebirea răsăriteană între fiinţa şi lucrarea lui Dumnezeu permite deci acestei învăţături să vorbească de o îndumnezeire a minţii după lucrare, dar nu după fiinţă. Teologia scolastică, vorbind de o contemplare a fiinţei lui Dumnezeu de către minte în viaţa viitoare, ar trebui să ajungă la concluzia unei îndumnezeiri a minţii după fiinţă, deci la un panteism.

[36] Toate lucrurile strălucesc pentru că vin de la Cel ce e lumină. Pe drept cuvânt, poporul român numeşte cosmosul „lume”, adică lumină. Cele fizice au lumina ca ultimă esenţă a lor. Persoanele luminează când se deschid cu sinceritate altora, deci şi ele sunt, în actualizarea lor, ca factori de relaţie conştientă, lumini. Dar lucrurile fizice sunt luminoase şi pentru că au un sens, un logos din Logosul dumnezeiesc, Care e sensul suprem al tuturor. Iar persoanele sunt luminoase, pentru că trăiesc în lumina conştiinţei şi caută sensurile lor în toate.

[37] Niciuna din cele create nu stă de sine, ci toate sunt susţinute de Făcătorul printr-o lucrare ce iradiază din El (απόρροια), toate persistă şi înaintează spre ţinta lor şi spre o ţintă generală, nu printr-o legătură statică cu El, ci printr-o putere ce vine din El în iradiere continuă, cum iradiază continuu dintr-un focar de lumină razele lui.

[38] Vederea preschimbă viaţa celui ce vede, pentru că pune pe cel ce vede în legătură cu un conţinut văzut. De aceea, când e văzut un focar de viaţă sănătoasă, sau mai presus de lumea trecătoare, acesta îi hrăneşte viaţa şi o înalţă la o treaptă netrecătoare. Vederea, sau ceea ce se vede, are un efect ontologic, s-ar putea spune. Nu mă schimb în viaţă, prin vedere, numai pentru că iau pildă de la o viaţă superioară pe care o văd

veselească, să se lumineze şi să se bucure, cum zice David: „Întru Tine e locaşul tuturor celor ce se veselesc” *(Psalm* 86, 6); şi: „Întru lumina Ta vom vedea lumină” *(Psalm* 35, 9). El a făcut, pe de o parte, mintea văzătoare, iar pe de alta, a semănat ale Sale în toate cele ce sunt, încât prin ele, ca prin nişte deschizături, să Se arate minţii într-o lumină a înţelegerii, cucerind-o, luminând-o şi atrăgând-o spre Sine[39].

22. Dumnezeu, Care este Binele treimic cel Unul, ceea ce a făcut a făcut voind. Dar ceea ce voieşte Dumnezeu este binele cel mai înalt. Căci bunătatea Îi este fire. Deci, întrucât El a făcut mintea ca văzătoare a Lui şi a celor ale Lui, iar aceasta adună mintea văzătoare spre Unul, e lucru voit de Dumnezeu ca mintea să-L contemple (să-L vadă) pe El. Şi aceasta, pentru că El este prin Sine Binele suprem. Căci Dumnezeu este Unul în sens propriu şi simplu, şi a căuta şi a se aduna mintea în chip unitar spre El este, cum s-a arătat, de asemenea binele cel mai înalt[40].

23. Dacă dragostea îndeobşte este una şi de nedesfăcut, după învăţătura înţelepţilor lui Dumnezeu, Unul este şi Cel iubit. Căci dacă cele iubite ar fi cel puţin două, ar fi şi două iubiri, sau iubirea cea una s-ar împărţi în două şi nu s-ar mai chema una şi nedespărţită. Însă, odată ce se spune că iubirea în general e una şi nedesfăcută, trebuie să înţelegem că Unul este şi Cel iubit[41]. Dar Cel ce e iubit e mai înainte de iubirea faţă de El şi, până nu are cineva ceva din Cel

---

sau sunt influenţat de un exemplu rău pe care-l văd, ci din focarul pe care-l văd vine în mine un curent (απόρροια) de putere în sensul bun sau rău al cuvântului.

[39] Cuvântul lui Dumnezeu, ca Raţiune-Subiect, a dat raţiunii-subiect a omului raţiunile-obiect ale Sale, plasticizate în lucruri, ca să aibă un conţinut comun de dialog cu subiectul uman. Ele sunt tot atâtea cuvinte ale Cuvântului-Persoană către persoanele umane, ca prin ele acestea să-I răspundă Lui. Lucrurile sunt ochii prin care ne priveşte Dumnezeu Cuvântul. Lumea e ca o sită străbătută de ochi prin care ne priveşte Dumnezeu Cuvântul, şi noi Îl privim pe El.

[40] Dumnezeu este Binele cel mai înalt în Sine, sau pentru Sine. Dar mintea care se adună prin vedere în El, primind pe Dumnezeu în sine, se face de asemenea, prin participare, binele cel mai înalt.

[41] Iubirea nu se poate împărţi. Tot ce ţine de ea e concentrat în ea. De aceea se îndreaptă întreagă spre cel iubit. Din acest motiv, chiar când cei iubiţi sunt doi, ea se îndreaptă întreagă spre fiecare şi, în felul acesta, îi uneşte. Şi suferă când îi vede că vor să rămână dezbinaţi. Ea vrea să-i vadă uniţi pe cei iubiţi, ca să nu se împartă în ea însăşi. În Dumnezeu se realizează această dorinţă a ei. În Dumnezeu îi vede uniţi pe toţi, pentru că Dumnezeu e Unul, în Care îşi au originea şi suportul toţi. Iubind pe Dumnezeu cel Unul, ea se satisface în deplinătatea ei nedesfăcută. Ea nu mai e expusă la nicio suferinţă.

iubit, nu poate avea iubirea faţă de El[42]. Iar dragostea este iubirea întinsă, pe care ne cere legea naturală şi scrisă a lui Dumnezeu s-o avem faţă de Dumnezeu. Legea naturală îndeamnă mintea iubitoare de bine să caute cel mai mare bine, care este Dumnezeu; iar Legea scrisă porunceşte: „Să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău din tot sufletul tău, din toată inima ta şi din tot cugetul tău” *(Deuteronomul* 6, 5); şi: „Domnul Dumnezeul tău un Domn este” *(Deuteronomul* 6, 4). Deci Unul este cel vrednic de iubit: este Unitatea treimică. Iar Aceasta premerge minţii în dragostea ei faţă de Ea[43]. Deci mintea trebuie să dorească să se întindă spre Unul cel mai presus de lume, ca prin aflarea şi vederea Lui să i se aprindă dragostea faţă de El şi omul să se poată face împlinitor al legii şi al poruncii, iubind, potrivit cu cele spuse, pe Domnul Dumnezeul lui.

24. Este cu neputinţă ca mintea, care s-a urcat spre Unul cel mai presus de înţelegere, să nu se umple de iubire faţă de El. Căci se întâlneşte cu o frumuseţe negrăită şi necuprinsă, pornind din Acela ca dintr-o rădăcină atotţiitoare. De aceea, ea e atunci atât de plină de iluminările dumnezeieşti, încât se aflǎ ca o mreajă în primejdie să se rupă de povara mulţimii de peşti şi e covârşită de uimire privind frumuseţea mai presus de minte. Ba, e beată ca de vin şi-şi iese din sine ca o nebună şi pătimeşte o uimire mai presus de înţelegere, neputând privi la arătarea mai presus de frumuseţe a frumuseţii neobişnuite. Din pricina aceasta e ţinută, aşa zicând, în lanţurile iubirii şi se simte arzând ca de o mare sete[44].

---

[42] Cel iubit există înaintea iubirii faţă de El. Mai bine zis, dacă există o iubire în noi, trebuie să fi existat cineva vrednic de iubit înainte de a fi existat noi, capabili să-l iubim. Trebuie să ştii de Cel iubit şi să ai ceva de la El, sau să simţi în tine calitatea care Îl face vrednic de iubit, pentru ca să-L iubeşti. Dacă subiectul nostru simte nevoia să iubească, şi să iubească în gradul culminant, înseamnă că Cel vrednic de această iubire culminantă există înainte de el, înainte de orice subiect uman care simte nevoia să iubească, există înainte de orice iubire omenească.

[43] Dacă cel ce iubeşte trebuie să primească ceva din Cel iubit în sine, înainte de a-L iubi, sau ca să-L poată iubi, Cel iubit trebuie să comunice ceva din iubirea Lui celui în care vrea să trezească iubirea faţă de El. Aceasta înseamnă că trebuie să existe în Cel iubit o iubire, ca să poată comunica din ea celui a cărui iubire o voieşte. Ca să aibă însă această iubire în sine, înainte de a fi, omul trebuie să fie într-o comuniune. Astfel, Dumnezeu, ca supremul Izvor al iubirii şi ca supremul Subiect vrednic de iubit, trebuie să fie un Dumnezeu în mai multe Persoane, Care totuşi să fie deplin unite prin iubirea Lor.

[44] Alte antinomii ale iubirii: ea face liber pe cel ce o are, şi totuşi îl ţine ca în lanţuri, căci nu o poate părăsi; ea satisface în chip desăvârşit, şi totuşi persistă în ea setea neîncetată a unui dor de şi mai multă dragoste, o sete atât de mare, că cel ce iubeşte parcă arde din pricina ei.

Căci acest Unul este Unul mai presus de înţelegere, dar propovăduit de toate ca pricinuitorul mai înainte existent al tuturor, ca începutul, ca sfârşitul şi ca susţinătorul tuturor. El a adus la fiinţă frumuseţile şi bunătăţile tuturor celor frumoase şi bune, printr-o izvorâre din puterea Sa de frumuseţe şi de bine făcătoare, aflându-Se El Însuşi de nesfârşite ori nesfârşit mai presus de toată frumuseţea şi bunătatea şi fiind Unul mai presus de lume şi fără asemănare. Numai El este din fire vrednic de iubit, mai presus de tot ce e vrednic de iubit, întrucât numai El e în înţeles propriu bun şi frumos, mai presus de tot ce e bun şi frumos[45]. Numai El e cu adevărat vrednic de iubit, prin legea firii şi a ordinii, ca pricinuitor al tuturor. Şi aceasta cu atât mai mult cu cât întrece toate cele vrednice de iubit prin covârşirea frumuseţii şi a bunătăţii, şi este cu adevărat Unul mai presus de lume, ca Cel singur cu adevărat existent şi cauzator al tuturor celor ce sunt.

Să năzuim deci, prin buna sârguinţă, să ajungem în duh la aflarea şi cunoştinţa Celui ce e singur Unul, de la Care sunt începuturile tuturor şi în Care sunt hotarele tuturor. Făcând aşa, cu siguranţă ni se va deschide de la sine poarta dragostei dumnezeieşti prin harul lui Hristos şi vom intra la odihna Domnului nostru *(Evrei* 4, 3), în fericire şi veselie multă, şi vom cunoaşte bucuria împărtăşirii de Unul, şi vom gusta din dulceaţa dumnezeiască, devenind şi noi una şi nemaifiind sfâşiaţi şi împărţiţi, potrivit cu rugăciunea Mântuitorului către Tatăl, în care cere: „ca să fie una, precum şi Noi una suntem" *(Ioan* 17, 22). Atunci vom fi păzitorii deplini ai poruncii care zice: „Să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău din tot sufletul tău, şi pe aproapele tău, ca pe tine însuţi" *(Deuteronomul* 6, 5; *Matei* 22, 37, 39). Atunci, vom fi ajuns la desăvârşirea cea cu putinţă omului. Căci „plinirea Legii este iubirea" *(Romani* 13, 10). În aceasta atârnă nu numai toată Legea şi Prorocii *(Matei* 22, 40), ci şi cei desăvârşiţi după Dumnezeu în Hristos.

25. Toate unindu-se în chip firesc în Duhul, împărţirea înseamnă o cădere din Duhul. De aceea şi mintea, când se împarte în lucrarea ei, este în afară de petrecerea în El după har. Iar aceasta o suferă privind lucruri felurite. Căci nu poate avea neîmpărţirea privind lucruri felurite. Fiindcă, dacă ar presupune cineva că se poate aceasta, nu ar putea explica uşor de ce mintea liniştită e alta decât mintea tulburată. În acest caz, mintea celor purtaţi de Dumnezeu s-ar arăta asemenea celei tulburate de neorânduiala patimilor, ceea ce e absurd. Deci mintea făcându-se după lucrare asemenea cu ceea ce

---

[45] Dumnezeu umple sufletul, când e văzut ca Unul, de atâta bucurie şi lumină, pentru că unitatea Lui nu e o unitate abstractă, matematică, ci plinătatea de viaţă care le cuprinde pe toate cele ce sunt mai presus de toate frumuseţile şi bunătăţile lumii. Din Dumnezeu, ca singurul cu adevărat Unul, iradiază orbitor toate frumuseţile, luminile, sensurile, darurile.

priveşte, în mod necesar, privind la cele compuse, se face şi ea felurită şi, căzând din simplitate, nu poate să-şi păstreze neîmpărţirea. Iar aflându-se împărţită, e mai puţin decât toate curată de păcat, odată ce şi însuşi faptul de a se împărţi e socotit păcat de cei ce pot să pătrundă în aceste lucruri. Dacă, prin urmare, puterea înţelegătoare a minţii cere să guste, prin privire spre Unul suprem şi mai presus de lume, într-o simţire înţelegătoare, în chip unitar, Binele cel mai presus de fire, când petrece în împărţire, cade în afară de har.

De aceea, trebuie să ne prindem de Unul cel mai presus de lume şi să căutăm la El singur cu tot sufletul, dacă vrem să scăpăm de împărţire şi înstrăinare. Dar nu numai atât, ci, chiar dacă mintea ar privi spre un singur lucru, dacă acesta ar fi creat, nu ar putea izbuti să se facă neîmpărţită. Căci unul creat nu se poate numi propriu-zis simplu, odată ce este hotărnicit, compus şi circumscris şi, de aceea, nici nu are dreptul să fie numit în chip simplu Unul. Iar mintea aţintindu-şi privirea spre el, nu va avea lucrarea sa simplă şi unică. Căci privirea ei va fi hotărnicită şi circumscrisă şi compusă, cum este şi ceea ce e contemplat de ea[46].

---

[46] Nu numai când priveşte spre multe mintea e împărţită şi deci tulburată, ci şi când priveşte spre un singur lucru, dar creat. Căci un lucru creat, fiind mărginit, nu poate absorbi mintea întreagă în privirea lui, ci rămân în ea mari rezerve neangajate în această privire, rezerve care protestează împotriva angajării minţii, împotriva preocupării ei de acel singur lucru, producând în om o sfâşiere. E o sfâşiere pe care o experiază aproape permanent fiecare din noi. În niciun lucru nu găsim totul. De aceea, cu o altă parte din fiinţa noastră tânjim spre altceva. Mai ales nu găsim totul când îl privim ca stând de sine. El rămâne atunci şi neexplicat. El e potenţial compus măcar prin faptul că e legat de temeiul ultim al tuturor, de Dumnezeu. Numai Dumnezeu e explicabil prin Sine, fiind şi cuprinzând totul. Dar fiecare lucru se arată compus şi prin faptul că e hotărnicit. Căci orice margine implică conştiinţa a ceva dincolo de margine (Simon Frank, *La connaissance de l'être).* De aceea, niciun lucru nu e în chip simplu Unul, căci, necuprinzând toate, presupune că dincolo de el, alături de el, sunt şi altele.

Dar Unul adevărat nu poate fi niciun fel de temelie imanentă a totului în sens panteist. Unul, în acest sens, e silit de legea sa inferioară să se diversifice, deci are în sine multiplicitatea în mod potenţial. El e natură, nu e subiect. El e identic cu multiplul ce iese din el. Dar nu e aşa Subiectul dumnezeiesc, şi de aceea nici subiectul uman, făcut după chipul Lui. Energiile divine nu sunt una cu fiinţa divină, iar, pe de altă parte, ele nu sunt niciuna cu lumea. Aceasta e creată prin energii, nu emanaţie a lui Dumnezeu. Pericolul panteismului paşte teologia occidentală, care nu face o deosebire între energiile necreate şi creaţie. Subiectul uman poate rămâne sau redeveni şi el unul, pentru că se bucură de un fel de „transcendenţă” faţă de natură. Dar e o transcendenţă creată, nu creatoare. Însă se poate considera ca participând la transcendenţă pentru că tinde să se ridice peste lumea creată şi numai în lumea necreată îşi găseşte împlinirea. Subiectul uman actualizează în mod conştient nehotărnicirea sa şi poate trăi în nesfârşirea Subiectului divin, pentru că s-a făcut asemenea cu El prin primirea energiei Lui necreate, fiind capabil să o primească.

Ca atare, va cădea din harul dumnezeiesc, care o face simplă, fără de început şi necircumscrisă. Şi va fi în afară de Unul cel ascuns şi mai presus de înţelegere[47]. De asemenea, se va lipsi de slava sa, care este bucuria de a fi obârşia unică şi fără de început a lucrării, bucuria de nehotărnicire, de simplitate, de a fi ajuns fără chip şi unitară. Şi nu va ajunge să pătimească în sine întipărirea frumuseţii mai presus de fire şi atotnegrăită. Drept aceea, se cuvine ca mintea să caute şi să tindă spre Cel fără de început, simplu, nehotărnicit şi cu adevărat Unul, şi de acolo să se grăbească a se face luminată şi a se împreuna cu unitatea de obârşie, care adună toate, şi, ca urmare, cu sine însăşi. Prin aceasta, nu numai că va fi iubită de Cel Preabun, ca una ce s-a făcut asemenea, cât îi este cu putinţă, cu nehotărnicia şi simplitatea Celui fără chip şi fără formă, ci va putea şi să iubească frumuseţea dumnezeiască şi mai presus de frumuseţe şi de fire, ca una ce este înălţată, cum s-a zis, spre asemănarea cu ea[48]. Căci, dacă în cel asemenea obişnuieşte să se nască o dispoziţie iubitoare faţă de cele asemenea, e vădit că mintea va fi iubită şi va iubi pe Dumnezeu, fiindcă ceea ce este asemenea este asemenea unuia asemenea şi, precum asemănarea îşi are complementul ei care îi corespunde, tot aşa cine iubeşte este iubit la rândul său. Iar o împreună-pătimire mai mare ca aceasta între Dumnezeu şi suflet nu există[49].

26. Mintea se ridică peste firea sa atunci când se ridică desăvârşit la ceea ce e mai presus de minte, făcându-se fără chip şi fără formă şi în întregime îndumnezeită, fără de început şi nesfârşită şi, aşa zicând, mai presus de unitatea sa[50]. Iar când îşi păstrează în sine înţelegerea sa, chiar dacă se

---

[47] Nemaifiind în legătură cu Unul prin vedere, mintea va fi în afară de harul, sau de raza transformatoare ce vine din El. Nu va fi actualizată simplitatea ei şi nu va primi în această simplitate nesfârşita bogăţie a Unului, pentru că nu are harul Celui cu adevărat Unul, sau legătura cu El, Care le cuprinde prin Sine pe toate.

[48] Numai mintea care se uneşte cu Unul dumnezeiesc se uneşte, în lucrările ei, şi cu sine însăşi, devenind una în lucrare, cum e una în fiinţă. Numai ea e conştientă de unitatea ei nehotărnicită şi şi-o trăieşte. Numai prin trăirea unităţii sale nehotărnicite în lucrare, a unităţii sale abisal de bogate, trăieşte unitatea infinit de bogată a lui Dumnezeu. Dar şi invers, numai trăind relaţia intimă cu Subiectul divin trăieşte realitatea indefinită a subiectului propriu.

[49] „Pătimire mai mare între Dumnezeu şi suflet nu există”. E vorba de afecţiunea trezită de Dumnezeu în suflet şi invers. Afecţiunea aceasta e nu numai gândită, ci şi produsă de răspunsul fiecăruia la dorinţa celuilalt. Desigur, Dumnezeu acceptă cu voia această afecţiune produsă de răspunsul iubitor al sufletului omenesc. Adunarea minţii din toate în Dumnezeu e şi o faptă a iubirii, un răspuns afectuos al omului la dorinţa lui Dumnezeu, nu numai o mişcare intelectuală.

[50] Mintea trece, într-un act de totală iubire pentru Dumnezeu, dincolo de sine. Iar întrucât ea e tot ce e mai înalt în ordinea creată, mintea, ridicându-se peste sine, se

îndeletniceşte cu cele dumnezeieşti şi mai presus de simţuri, ea se mişcă şi lucrează în chip natural şi rămâne încă în firea sa. Iar ceea ce e mai presus de fire întrece cu mult ceea ce e după fire şi e cu mult mai sus. De aceea, trebuie să ne placă a ne sili să ne ridicăm la ceea ce e mai presus de fire, care e mai bun, după porunca ce zice: „Râvniţi cele mai bune dintre daruri" *(1 Corinteni* 12, 31). Dar mintea, aflându-se în ceea ce e mai presus de fire, se află în Dumnezeu. Căci Dumnezeu este în afară de toată firea, fiind Cel atotvechi (atotoriginar) şi simplu Unul[51]. De aceea, mintea trebuie să tindă spre Cel atotvechi (atotoriginar) şi simplu Unul şi spre El trebuie să se silească a privi şi a se ridica pentru ca, aflându-se în Unul Cel mai presus de fire, într-un chip mai presus de lucrarea ei naturală, să ajungă la o stare mai bună decât cea a sa după fire[52].

27. Fiecare dintre făpturile existente se bucură de cele proprii ale sale şi se odihneşte în chip natural în ele. Dar ele toate au preexistat mai înainte, după cauză, în Cauzatorul cel atotoriginar. De aceea, mintea va ajunge în chip firesc la bucuriile adevărate şi va avea fericirea netrecătoare şi se va odihni desăvârşit când, străbătând şi lăsând în urmă toate, se va întinde la cauza aceea

---

ridică în transcendenţa divină. De aceea, mintea e făcută pentru transcendenţă, implică în ea relaţia cu transcendenţa. Dar întrucât numai cele create sunt pe măsura înţelegerii ei, ridicându-se în Dumnezeu, mintea se ridică la ceea ce e mai presus de înţelegere. Căci planul înţelegerii coincide într-un anumit fel cu planul creat, sau imanent. Dar această intrare în planul transcendent este o experienţă sau o pătimire a infinitei bogăţii mai presus de lume, ascunsă în Unul dumnezeiesc.

[51] Se afirmă transcendenţa lui Dumnezeu ca Cel ce e mai vechi decât toate, sau atotvechi, adică fără de început şi Unul în mod simplu. Tot ce e în fire, în natura creată, poate fi unul în mod compus, sau legat de altceva. Sufletul, de exemplu, e legat de trup şi, pe lângă aceea, ca şi îngerul, e legat de Dumnezeu (εσχέσει). Singur Dumnezeu e simplu în mod absolut, nefiind legat de nimic (άσχετος).

[52] Ridicarea minţii peste firea ei, în Unul divin transcendent, înseamnă ridicarea ei peste lucrarea ei naturală; înseamnă că Dumnezeu sădeşte în ea lucrarea Lui, deci că Dumnezeu o ridică prin lucrarea Lui, deşi mintea şi-a însuşit această lucrare a Lui şi prin pătimirea ei. Transcendenţa lui Dumnezeu, în învăţătura creştină, nu înseamnă închidere a lui Dumnezeu într-un plan inaccesibil creaturii, ci ea indică simplu că El e din alt plan decât cel creat, natural, imanent, supus legilor naturale, înseamnă că există o putinţă pentru creatură de a fi ridicată din planul naturii; că există un alt plan unde poate fi ridicată. Iar întrucât acest plan e planul voinţei şi al libertăţii suverane şi al puterii absolute peste orice lege, în manifestarea binelui, creatura conştientă nu poate fi ridicată decât de lucrarea lui Dumnezeu cel transcendent în acel plan. Transcendenţa lui Dumnezeu e o transcendenţă activă, capabilă şi doritoare să lucreze asupra planului naturii create, pentru a o ridica în planul iubirii şi libertăţii Sale absolute. Prin ridicarea în acest plan, subiectul uman devine mai bun decât este după fire. El ajunge la plenitudinea exerciţiului libertăţii adevărate, câtă vreme în planul naturii sale nu o poate exercita plenar.

originară, unică şi cu totul prima, şi va ajunge, printr-o întoarcere înţelegătoare, acolo de unde au luat fiinţă toate începuturile, mijlocurile şi sfârşiturile (ţintele) tuturor; la cauza în care şi-au avut de mai înainte temeiul şi sunt ţinute toate şi prin care sunt duse spre ţinta proprie cele ce se desăvârşesc; la cauza pentru care dobândesc pătimirea cea bună cele ce se împărtăşesc de această bună pătimire[53] şi de către care a fost zidită şi mintea însăşi, aşa cum este. Căci, în oarecare chip, mintea întorcându-se spre cauza proprie, a tuturor, se întoarce spre sine însăşi, întrucât cauza aceea este prototipul (modelul) ei[54].

De fapt, fiecare se iubeşte pe sine în chip firesc, şi mai ales mintea pătimeşte de această iubire[55]. Dar, fiind chip supra-frumos al frumuseţii necuprinse a Unului cel mai presus de înţelegere, caută cu dragoste, prin întoarcere, spre cauza ei, pentru că, precum s-a spus, privind acolo se vede pe sine şi se iubeşte pe sine mai presus de orice[56]. Dar, şi altfel, cei ce-şi au fiinţa de la cineva simt în chip firesc o pornire de dragoste faţă de acela de la care sunt, precum şi invers, părinţii sunt stăpâniţi de dragoste faţă de cei născuţi din ei. De aceea, în cel ce se întoarce spre Unul, Care e cauza tuturor, răsare o mare plăcere. Căci se întoarce, cum s-a zis, în acelaşi timp spre Acela în Care este şi, totodată, spre sine însuşi. Fiindcă în Acela există de mai înainte, în virtutea cauzei, toate, şi anume şi mintea, ca una din toate, se află în Unul cel mai presus de înţelegere, ca în cauza şi în modelul tuturor.

28. Precum din Cel ce este mai presus de fiinţă e toată fiinţa, din Cel mai presus de fire toată firea, din Cel netemporal şi necompus toate cele vremelnice şi compuse şi din Cel necreat toate cele create, aşa din Cel fără chip s-a făcut tot chipul şi din Unul mai presus de lume, cele multe arătate. Deci cel ce nu se îndeletniceşte cu Unul cel fără chip şi nu caută spre El, atârnând

---

[53] Pătimirea cea bună e pătimirea fericirii şi a iluminării, a iubirii. Căci toate acestea sunt produse în noi de Dumnezeu. Chiar în viaţa pur pământească nu dobândim fericirea numai ca un rod al acţiunii noastre, ci şi ca un rod al iubirii ce ni se dăruieşte de către altul.

[54] Numai pentru că mintea, adunându-se în Dumnezeu, se regăseşte pe sine, ajutată de cauza şi de modelul ei, care lucrează în ea în mod eficient, ea, depăşindu-se pe sine, experiază, în chip paradoxal, în acelaşi timp, cea mai deplină fericire sau pătimirea cea mai bună. Iar prin aceasta, deşi ajunsă în afară de sine, realizează dorinţa ei firească de fericire deplină.

[55] Mintea se iubeşte mai mult decât orice făptură, pentru că e conştientă de sine.

[56] Aşa se împacă iubirea de sine cu depăşirea de sine. În cauza sa, mintea iubeşte atât pe Dumnezeu, cât şi pe sine. De altfel, în general, iubind pe altul, orice subiect îşi găseşte în aceasta fericirea sa. Deosebirea de egoism e că subiectul meu nu porneşte la iubirea altuia cu intenţia de a găsi fericirea sa. Ea îi vine fără să se gândească nicio clipă la ea.

oarecum de El, ci spre ceva din cele văzute în chip şi zidire, acela dă întâietate la ceea ce este neasemănat mai prejos de Cel ce este aşezat deasupra şi se află aproape de închinătorii la idoli. Căci cu ce se îndeletniceşte cineva şi spre ce năzuieşte, aceea şi doreşte. Iar ceea ce doreşte, aceea îl şi biruieşte. Şi ceea ce-l biruieşte, aceea îl şi robeşte. Şi astfel, unul ca acesta slujeşte cu adevărat zidirii în locul Ziditorului. Căci mintea fiecăruia s-a robit şi slujeşte lucrului spre care năzuieşte şi cu care se îndeletniceşte şi pe acela îl iubeşte. Dacă deci îndeletnicirea cu altceva şi privirea la altceva decât la Unul cel simplu şi fără chip aduce atâta lunecare, sârguinţa noastră trebuie să se îndrepte spre Unul cel simplu şi fără chip spre a-L cunoaşte prin întoarcere şi întindere înţelegătoare, ca să avem parte de comorile a toată cunoştinţa (*1 Petru* 2, 8). Căci cei ce s-au unit cu El se împărtăşesc de odihna sau de oprirea a toată contemplarea, de încetarea cugetării, de tăcerea mai presus de minte şi de veselia de netălmăcit, din multă uimire[57].

29. Dacă toate cele ce există doresc existenţa, iar existenţa tuturor se află după cauză în Unul cel mai presus de existenţă, urmează că toate cele ce există şi mai ales cele raţionale, dacă se mişcă drept şi cum trebuie, dorind existenţa, doresc pe Unul cel mai presus de existenţă[58]. Deci mintea care nu se întinde spre Unul cel mai presus de existenţă, nici nu-L doreşte pe El, se foloseşte greşit şi păcătos de mişcare şi cade din vrednicia ei, care stă în cunoaşterea Unului cel mai presus de existenţă şi în unirea atotdumnezeiască şi mai presus de minte cu El, ca şi în iubirea Lui.

30. Cauzele au în chip prisositor frumuseţile celor cauzate. Iar cauza tuturor îndeobşte este Unul cel mai presus de fiinţă. Deci, dacă mintea s-ar alipi de ceva din cele ce sunt în urma Unului mai presus de fiinţă, ca bun, sau ca vrednic de atenţia minţii, şi-ar greşi, fără îndoială, ţinta. Ea ar fi iubitoare de bine, dar nu s-ar mişca spre Unul prim şi propriu şi mai presus de fiinţă, din Care sunt toate cele bune prin împărtăşire, ci s-ar mişca, prin nepăsare şi nepricepere, spre cele ce se împărtăşesc de bunătate. Dar mintea care se

---

[57] În unirea cu Unul încetează şi contemplarea, sau vederea duhovnicească. Ba încetează chiar orice efort de înţelegere. Pentru că nu mai e nevoie să se treacă la o mai mare înţelegere, la înţelegerea a altceva mai înalt. E o stabilitate în Acelaşi nesfârşit, sau nehotărnicit; o stabilitate într-o înţelegere mai presus de orice înţelegere; şi deci o înţelegere decât care alta mai înaltă nu există.

[58] Existenţa tuturor îşi are originea în Unul cel mai presus de existenţă, în Cel transcendent creaţiei multiple şi compuse prin firea ei. Pe de altă parte, toate cele ce există doresc să existe mai mult şi etern. Drept urmare, toate îşi caută întărirea existenţei lor şi plusul de existenţă în Cel mai presus de existenţă. Dacă nu o caută acolo, suferă o slăbire a existenţei lor.

cercetează cu succes își întinde privirea înțelegerii spre Unul cel mai presus de ființă, cunoscând limpede că astfel va dobândi cu prisosință ceea ce dorește, ajungând în cauza sa prin acea privire înțelegătoare. Ea va cunoaște că nimeni nu-i dăruiește bunătățile sale, sau oricare altele, decât Unul cel mai presus de fire. Căci, chiar de ar socoti că unele din ele îi vin dintr-o putere a sa, acestea nu obișnuiesc să rămână pururi în mintea iubitoare. Numai Sfântului Duh I s-a încredințat să facă aceasta și să le lucreze cum vrea și în cine vrea, fiind Domn al firii stăpânitoare și Persoană a Unității în trei ipostasuri. Deci spre Unul cel mai presus de fire trebuie să se întoarcă mintea. Căci la El este nu numai izvorul tuturor bunătăților, ci și împărțirea neîmpiedicată a darurilor.

31. Toate cele ce există doresc în chip firesc binele. Iar binele adevărat este Unul, măcar că se zic multe bune. Căci binele în chip simplu și, așa zicând, desăvârșit nu-l vei afla nicicând în cele multe, ci în ele vei afla numai un bine numit așa în virtutea vreunei împărtășiri de bine, întrucât participă la binele din Unul mai presus de fire; deci nu-l au din ele înseși.

Numai Unul acela mai presus de fire e bun în chip simplu și mai presus de bunătate, izvor a toată bunătatea și dăruitor ultim al celor ale Sale, întorcându-le pe toate spre Sine în chip firesc. El este izvorul a toată ființa, existența, destoinicia, puterea, mișcarea, lucrarea, însușirea și a oricărei frumuseți și bunătăți. Simplu vorbind, toate cele ce există și cele contemplate în jurul lor își au ieșirea prin facere din Unul cel mai presus de ființă. De aceea, mintea care e purtată spre altceva, și nu spre Unul simplu și mai presus de ființă, își are mișcarea greșită. Ea se mișcă poate spre bine, dar nu spre Binele simplu și propriu-zis, nici spre Cel ce face cele bune, și pe cele mai bune și pe celelalte care au nevoie de bine și de mai mult bine, printr-o covârșitoare revărsare binefăcătoare.

32. Deci mintea celor mulți, zăcând din nepricepere în împărțire și fiind sfâșiată de cele multe, nu cunoaște Binele, adică pe Unul simplu, nici nu-L caută, nici nu se îndeletnicește cu El. Despre aceștia zice Duhul în David: „Mulți zic: Cine ne va arăta nouă cele bune?” *(Psalm* 4, 6), dar nu Binele. Și pe drept cuvânt. Îngrijindu-se și trudindu-se cu multe, au uitat că „un lucru trebuie” *(Luca* 10, 42). Acest lucru, sau partea arătată de Cuvântul lui Dumnezeu, ca cel bun, l-au trecut cu vederea sau, nesocotindu-l, s-au păgubit de el fără să se gândească măcar că merită să fie căutat mai presus de toate. Iar cei ce s-au lăsat povățuiți de David, ca de un pedagog, și au judecat că trebuie să calce pe urmele lui, zic: „Însemna-tu-s-a peste noi lumina feței Tale, Doamne” *(Psalm* 4, 6), adică cunoștința slavei Tale celei una s-a întipărit în noi ca într-o oglindă. Astfel, norodul cel mult se bucură de bunătățile cele multe. Iar cei ce viețuiesc duhovnicește se luminează de cunoștința Binelui cel Unul și

simplu, fiind luminaţi mai presus de lume[59].

33. Precum apa unui râu e mai mare când curge unită decât dacă e despărţită în multe pâraie, aşa şi privirea minţii, şi mişcarea şi dorinţa ei, este mai puternică atunci când se aţinteşte spre un singur lucru în chip unitar şi fără împărţire, şi nu despărţită în multe şi multe feluri. Iar aceasta se întâmplă când se întinde, caută şi priveşte la Unul cel simplu şi mai presus de lume. Căci Unul atotsimplu şi mai presus de lume are cu adevărat puterea de a o aduna. Şi învrednicindu-se mintea să-L vadă pe Acesta, e cu neputinţă să nu ia forma Lui, pe cât se poate, asemenea unui chip, şi să nu se facă unitară, simplă, fără culoare, fără chip[60], fără calitate, cu neputinţă de atins, nehotărnicită, nesfârşită, fără figură şi, simplu, una mai presus de lume, luminată de razele dragostei dumnezeieşti[61] şi mai presus de lume şi, încununată cu descoperirea cunoştinţei tainice, a tăcerii şi a neînţelegerii mai presus de cuvânt şi de înţelegere[62], desfătându-se de o bucurie duhovnicească şi de o veselie cerească. Căci mintea ajunsă acolo s-a preschimbat într-o minte mai dumnezeiască[63] şi a îmbrăcat formă dumnezeiască, întipărindu-se duhovniceşte de Cel ce e simplu, fără chip şi figură, Unul, şi celelalte spuse înainte. Iar de nu i se întâmplă aceasta şi nu pătimeşte o astfel de prefacere dumnezeiască, nu a ajuns la atingerea şi la întipărirea Celui Unul mai presus de lume. Căci Dumnezeu este unitate unificatoare şi Minte mai presus de înţelegere. De aceea, mintea primeşte întipărirea Lui mai presus de lume atunci când, deodată cu cele spuse, se face ea însăşi unitate mai presus de înţelegere, pătimind aceasta prin întipărirea dumnezeiască[64].

---

[59] Se afirmă o opoziţie între norodul celor mulţi, care se bucură de plăcerile celor multe, dar toate puţin satisfăcătoare, rămânând cu mintea împărţită între ele, şi cei puţini, care se desprind de ele şi se concentrează în bucuria nesfârşită de Unul cel nesfârşit de bogat.

[60] Pe de altă parte mintea, privind la Cel Unul nehotărnicit, îşi recâştigă şi ea nehotărnicirea şi în sensul acesta ia chipul Lui (εικών), care este în acelaşi timp libertatea de orice chip definit, conturat, cu margini de jur împrejur (ανείδεον). Mai jos se spune: „cu neputinţă de atins”, în sensul că niciun lucru nu o atinge şi nicio persoană nu o poate tulbura sau prinde.

[61] Dragostea luminează dinlăuntru chipul persoanei, dar îi arată în acelaşi timp nehotărnicia, adâncimea fără fund.

[62] Neînţelegerea aceasta nu e o lipsă de înţelegere, ci o înţelegere mai presus de înţelegere. De aceea, cel ce o are tace, dându-şi seama că nu o poate exprima. Ea luminează chipul celui ce o are mai mult decât îl luminează orice înţelegere obişnuită.

[63] Pe orice treaptă nouă a unirii cu Dumnezeu mintea se face mai dumnezeiască nu prin fiinţa, ci prin lucrarea dumnezeiască mai bogată, al cărui subiect a devenit prin sălăşluirea lui Dumnezeu, cu lucrarea Lui, în subiectul celui ce priveşte la Dumnezeu.

[64] Întipărindu-se în minte Unul cel fără chip şi mai presus de înţelegere, aceasta se

34. Treimea dumnezeirii mai presus de fiinţă este împreunată într-o unitate mai presus de fire. Căci Dumnezeu este o unitate întreit ipostatică. De aceea, sufletul nu poate ajunge la asemănarea înrudită cu Dumnezeu, ca un chip al Lui, decât dacă, rămânând întreită, se face una cu sine în chip mai presus de fire. Iar prin cele trei părţi ale sufletului nu înţeleg partea raţională, mânia şi pofta. Căci nu în acestea constau, propriu-zis, cele trei părţi ale sufletului. Sufletului raţional nu-i sunt prea proprii pofta şi mânia. Acestea sunt luate din partea neraţională şi i se alătură lui pentru vieţuirea trupească de aici, fiind în ele înseşi neraţionale şi întunecate. Iar sufletul este raţional şi firea lui e plină de lumină înţelegătoare. Propriu sufletului trebuie să spunem că sunt acelea fără de care nu-şi poate împlini lucrarea sa. Dar fără mânie şi poftă poate lucra; şi mai ales atunci lucrează cu adevărat, când lucrează fără acestea. Deci acestea nu sunt cu adevărat părţi ale sufletului, ci, cum am spus, puteri ale laturii animalice şi de jos a vieţii, care-i stau sufletului alături.

De aceea, sufletul raţional, privind cu înţelegere la cele de Sus şi întipărindu-se în el cele cunoscute cu mintea şi întinzându-se, şi, aşa zicând, sărind peste sine, aruncă undeva departe, ca pe o bagatelă deşartă, pofta şi mânia, neavând la ce să întrebuinţeze acestea acolo unde e simplitate, lipsă de chip, de formă, de culoare şi toate celelalte câte cer o minte dezlegată şi cu totul simplă.

Sufletul e întreit potrivit cu simplitatea lui, întrucât e minte ce se foloseşte de cuvânt (raţiune) şi de duh, care sunt cele mai proprii lui şi vatămă mai puţin decât toate simplitatea lui[65]. Pentru că nici Treimea dumnezeirii celei una, al Cărei chip e sufletul, nu e o piedică a unităţii şi simplităţii Sale, ci dumnezeirea este unitate întru totul simplă şi mai presus de fiinţă şi, totuşi, nu mai puţin o Treime neclătinată. Astfel sufletul, sau mintea (căci sufletul e minte şi întreg minte), cuvântul (raţiunea) şi duhul, făcute în chip mai presus de fire una, ne înfăţişează asemănarea propriu-zisă a dumnezeirii celei una în trei ipostasuri. Iar aceasta nu poate proveni din altă parte decât din privirea şi contemplarea unităţii treimice mai presus de fire[66]. Pentru că aceasta este cea

---

face ea însăşi una în chip mai presus de înţelegere.

[65] Într-adevăr, Părinţii cunosc două treimi ale sufletului: una care constă în raţiune, în mânie şi poftă, şi alta care constă în minte, raţiune sau cuvânt, şi duh. În prima treime părţile sunt mai puţin unite. De aceea, uneori ei consideră sufletul deosebit de mânie şi poftă. În a doua, părţile sunt atât de unite, că una nu poate fi cugetată lucrând fără celelalte. Treimea aici nu slăbeşte unitatea. Toţi Părinţii o consideră pe aceasta chip al Sfintei Treimi.

[66] Numai prin aceasta este sufletul unul şi întreit, sau chipul Sfintei Treimi, pentru că a fost făcut pentru privirea nu a unui Dumnezeu unipersonal, ci a lui Dumnezeu, Unul în fiinţă, dar întreit în Persoane. Chiar dacă nu priveşte conştient pe Dumnezeu ca Treime, sufletul este legat de Dumnezeu ca Treime. Treimea îşi întipăreşte,

care a făcut şi sufletul astfel şi care-l readuce la această stare după ce a căzut. Căci fără aţintirea şi fără privirea spre Ea e cu neputinţă să i se întâmple aceasta sufletului. Iar neîntâmplându-i-se aceasta şi nerevenind la asemănare, ne arătăm lipsiţi şi de acest mod (treimic) de a fi.

Spunem acestea despre lucrarea contemplativă şi despre adevăr, care sunt cu deosebire vrednice de toată sârguinţa şi fără de care nu e cu putinţă să ne înălţăm la starea nepătimaşă[67]. Căci precum binele ne cere făptuirea ca să ajungem nepătimaşi, aşa adevărul ne cere contemplaţie ca să ajungem dumnezeieşti la chip, slujind lui Dumnezeu în toate şi dorind să ne facem dumnezei prin lucrare, şi să fim asemenea, pe cât se poate, cu modelul prim[68]. Iar dacă e necesar să ne facem una pentru a ne asemăna cu unitatea modelului mai presus de lume, iar această unitate se înfăptuieşte în noi prin privirea, contemplarea, întinderea şi întoarcerea înţelegătoare spre Unul cel mai presus de lume şi prin căutarea neîntoarsă spre acest Unul, atunci trebuie să ne silim în tot felul să privim spre Unul cel mai presus de lume şi mai presus de înţelegere şi să ne atârnăm de El întregi, cu toată sârguinţa, din toată inima şi din tot sufletul, şi să hrănim în noi înşine dragostea Unului mai presus de lume şi mai presus de simplitate, încât însăşi dragostea Lui să ni se facă aripi simple în suişul nostru înţelegător spre El. În felul acesta vom fi totdeauna ca în văzduh, într-o stare unitară fără chip, împreună cu Domnul (*1 Tesaloniceni* 4, 17), cu Unul treimic cel adevărat, lăudând cu mintea, cu cuvântul şi cu duhul Treimea, uimiţi, copleşiţi şi uniţi cu Unul în chip unitar mai presus de unire.

35. Unitatea sensibilă este începutul a toată mulţimea numerică. Iar unitatea mai presus de lume este începutul a toată mulţimea văzută şi gândită şi a tot ce este. Precum deci tot numărul îşi are începutul de la unitate, aşa tot ce există oriunde porneşte de la Unul mai presus de lume, fie în calitate de cauză naturală, fie făcătoare[69]. Dar unitatea numerică, întrucât este supusă simţurilor, se pune cea dintâi faţă de cele ce îi urmează ei prin fire. Căci, fiind începutul tuturor celor numărate, simţirea numărând o pune întâi pe ea. Dar

---

începând de la creaţie, neîncetat chipul în suflet.

[67] Aici se face o legătură între chip şi nepătimire. Chipul treimic al lui Dumnezeu în om, reactualizat prin contemplarea lui Dumnezeu cel treimic, coincide cu revenirea sufletului la nepătimire. Căci chipul se tulbură prin alipirea pătimaşă la lucruri, prin mânie şi poftă, sau prin slăbirea lucrării văzătoare proprie minţii.

[68] După ce a spus, în propoziţia dinainte, că la nepătimire se ajunge prin contemplare, acum spune că la ea se ajunge prin făptuire şi că prin contemplare se ajunge la îndumnezeire. Dar contrazicerea se poate rezolva dacă ţinem seama că, înainte de a porni prin contemplare spre îndumnezeire, trebuie să fie realizată, prin făptuire, nepătimirea.

[69] Unul dumnezeiesc e cauza naturală a energiilor Sale necreate şi cauza făcătoare (creatoare) a făpturilor.

cu unitatea mai presus de lume, fiindcă este mai presus de minte, se petrece invers. Căci unitatea aceasta, deşi e prin fire înainte de toate, mintea o pune după toate. Fiindcă nicio minte n-a putut să înceapă de la Unul cel mai presus de lume, şi de la El să înainteze la cele multe, ci, dimpotrivă, de la cele multe se urcă şi se adună la Acela. Acolo este necesar numărul unu (unitatea numerică) simţului pentru a înainta la cele multe; altfel, nu e cu putinţă să numere sau să înainteze precum voieşte. Aici însă sunt necesare minţii cele multe, pentru ca prin ele să-i fie cu putinţă ridicarea la Unul mai presus de lume şi să se adune în sine, neputând urca pe nicăieri prin altă parte spre închipuirea Unului mai presus de lume.

Astfel mintea, folosindu-se de rânduiala şi de calea potrivită ei, începe de la cele multe, sfârşind la Unul cel mai presus de lume şi cel mai din vârf. Fiindcă unul cunoscut cu simţurile e uşor de cuprins şi uşor de limitat; simţul îl pune în chip natural şi prin afirmare primul, cum o cere firea lui. Dar Unitatea cea mai presus de lume, căutată cu mintea, fiind mai presus de fire şi scăpând înţelegerii, nu poate fi afirmată prima, potrivit cu firea ei, ca să înceapă mintea de la ea, ci, mai degrabă, fiind mai presus de fire, o află mintea în chip mai presus de fire nu la început, ci la sfârşit, după trecerea şi, ca să zic aşa, numărarea celor multe[70].

Căci, deoarece mintea are prin fire înţelegerea, iar Unul mai presus de lume este neînţeles în Sine şi neapropiat, mintea înclină din obişnuinţă spre cele multe chiar fără să vrea, dat fiind că, pe de o parte, ea nu se poate opri de a cugeta, iar pe de alta, nu are putere să prindă pe Unul cel mai presus de lume şi din vârf. Dar, căutând spre cele multe, în fiecare vede ceva de înţeles cu mintea, nu ca fiind de sine, ci ca al unui oarecare unul. Pe urmă, adunând din fiecare lucru văzut înţelesul care se străvede şi constatând prin contemplare că acestea conglăsuiesc întreolaltă şi nu se împotrivesc şi toate sunt ca nişte flori dintr-o rădăcină, înaintează de la cele multe la Unul cel mai din vârf, din Care sunt toate cele multe; şi se adună în chip firesc de la existenţele naturale la o ordine mai presus de fire, în care vede pe Unul cel mai presus de fire şi de fiinţă, întrucât aparţine firii minţii să vadă unitar cele mai presus de fire, prin cele după fire. Iar văzând mintea în chip negrăit izvorul ţâşnitor şi făcător al tuturor bunătăţilor şi frumuseţilor şi desfătându-se de Unul cel mai presus de

[70] Nu e vorba de procedura gândirii logice. Aceasta poate afirma pe Unul, din Care provin toate, la început. Ea e aşa-zisa gândire deductivă, scolastică. Nu e vorba nici de o gândire inductivă, care se ridică de la concret şi individual la abstract, sau la general, ci e vorba de experienţa reală a Unuia dumnezeiesc, care, deşi e concretă, totuşi experiază pe Cel în Care sunt toate. La această experienţă se ajunge prin creşterea duhovnicească ce trebuie să treacă prin cele multe, desprinzându-se prin despătimire de ele. De aceea acest Unul e aflat în chip suprafiresc, duhovnicesc. Acestei căi i s-a dat precădere în Răsăritul creştin, sau s-a cerut numaidecât şi această cale.

ființă, nu se mai întoarce de bunăvoie spre cele multe, deși sunt și acestea existente și bune și părtașe de partea cea bună[71].

Căci, fiind în chip firesc iubitoare de bine și de frumos, mintea nu mai iese de bunăvoie de la Cel mai presus de toate decât dacă e silită la aceasta de cine știe ce împrejurare. Dar, fiindcă modul de a fi al celor ce există e diferit, diferită e și privirea lor înțelegătoare și diferit se ridică și mintea prin ele la Unul cel mai presus de lume și de fire. După părerea mea, ea trebuie să facă tot numai câte o mică porțiune din calea ce duce de la cele multe spre Unul cel mai presus de fire și lume, pentru ca, urcându-se ca pe o scară, să facă mișcarea în chipul cel mai sigur și să cunoască de e vreo lipsă în ea, sau în ceea ce trebuie să fie, și dacă se desfată de această lipsă; și dacă da, să-și dea seama: ce e greșit și ce o desparte de frumusețea aceea și o reține din urcușul spre ea, sau de la ospățul dumnezeiesc; și ce ar trebui să facă pentru a se întoarce de unde s-a rostogolit? În felul acesta va cunoaște și pâcla patimilor, și transparența inimii curate, și va oglindi cunoștința adevărului, văzându-l cum este el, și se va face părtașă de vederi cerești, va primi o simțire dumnezeiască și nu-i vor scăpa creșterea sau scăderea proprii. Peste tot va cunoaște multe lucruri minunate și va înțelege care este scopul liniștii și al închiderii în chilie.

Dar despre acestea din urmă voim să vorbim chiar aici. Toate cele ce sunt se împart în create cunoscute cu simțurile, în create cunoscute cu mintea și în necreate cunoscute cu mintea (inteligibile). Iar deasupra tuturor este Cel necreat și Unul mai presus de minte și de ființă. Învârtindu-se ochiul sufletului, adică mintea, între cele dintâi și privind adânc în ele după ce și-a ales să se liniștească prin nevoințe, se ridică de la făptuirea în singurătate a celor cuvenite, ca de pe o treaptă oarecare, la contemplarea (privirea) Celui cu adevărat existent și la îndeletnicirea cu El, ca și la desfătarea de cele cerești, la petrecerea fericită în razele adevărului, și la îmbogățirea fără sfârșit cu cele veșnice, și la îndulcirea minunată cu ele. Ba, poate că, prin împreună-lucrarea harului, cu înaintarea vremii, va fi și răpită de la pământ și, statornicindu-se prin deprindere în lumina înțelegerii, va ajunge nesimțitoare față de cele de aici, punând stăpânire pe ea Cel mai presus de minte și întipărindu-se în ea Cel ce este neasemănat mai presus decât tot binele.

Această sfântă scară, ce e împărțită în cinci și pe care ne urcăm întocmai ca pe niște trepte spre ținta ultimă, nu are o distanță spațială între treaptă și treaptă, ci o deosebire, o ordine a calității proprie fiecăreia. Ca existențe,

---

[71] În pasajul acesta se afirmă mai puțin desprinderea prin despătimire de cele multe pentru a ajunge la Unul. Se descrie mai mult desprinderea intelectuală. Dar prin ea se ajunge la o unire trăită cu Unul. Astfel, acest pasaj e caracteristic pentru unirea logicii și a misticii în această scriere. Dar autorul arată în continuare că însuși urcușul nu e numai logic-intelectual, ci și duhovnicesc, sau mai ales duhovnicesc, adică desprindere de cele multe prin virtuți, prin despătimire, prin iubire de Dumnezeu.

creaturile supuse simţurilor şi creaturile cunoscute cu mintea sunt la fel. Dar cele din urmă le întrec într-o mare măsură pe cele dintâi, așa cum întrece mintea simţirea, prin însușirea ei. Şi iarăşi, necreatele cunoscute cu mintea (inteligibile) întrec cu mult creaturile cunoscute cu mintea (inteligibile). Dar amândouă aceste trepte se află între cele ce sunt şi, de aceea, necreatele cunoscute cu mintea ca existente sunt subordonate Unului necreat, mai presus de minte[72]. De aici e vădit că vederea, contemplarea cea mai înaltă a minţii, este aceea prin care se odihneşte în Cel ce întrece toate, după ce a trecut de la făptuire şi a ajuns în ascunzimea aceea din ultimul vârf, așezată mai presus de toate, precum cea mai smerită este aceea prin care se mişcă între cele supuse simţurilor, sau, mai bine zis, cea a omului făptuitor[73].

Deci mintea, fiind iubitoare de bine (frumos) prin fire, trebuie să dorească ceea ce e în toată privinţa mai bun (mai frumos), nu numai ca să-l aibă, ci şi ca să pătimească preschimbarea în mai bine, sau mai presus de minte, așa cum se cuvine, întrucât, precum s-a zis, schimbarea pe care o primeşte mintea este potrivită cu ceea ce vede şi cu ceea ce se desfată. Dar, deoarece nestatornicia împletită cu firea minţii nu se va depărta de la ea până mai e ziua de azi *(Evrei* 3, 13) şi, cum se zice, până se mai mişcă umbrele *(Cântarea Cântărilor 2,* 17), adică până ce nu ne vom muta de la viaţa de aici, care arată ca într-o oglindă, în ghicitură şi umbrit adevărul, trebuie ca atunci când cădem de la contemplarea şi vederea Unului necreat, Cel mai presus de minte, să ne silim a ne opri la necreatele cunoscute cu mintea, care sunt cele mai aproape de El, ca să ne fie mai ușoară întoarcerea la Unul cel necreat şi mai presus de lume[74]. Iar de cade pâclă mai groasă peste minte, întunecându-i

---

[72] Necreatele inteligibile, sau necreatele cunoscute cu mintea, cum sunt energiile necreate şi însuşirile dumnezeieşti, ca bunătatea, dreptatea etc., au comun cu createle inteligibile, ca de exemplu cu îngerii, sau cu sufletul, că sunt dintre cele ce pot fi cunoscute cu mintea (inteligibile) şi pot fi experiate şi, ca atare, fac parte dintre cele ce pot fi socotite ca existente. Ca atare, sunt şi ele subordonate lui Dumnezeu ca fiinţă, ca Unul întreit în Persoane, Care e mai presus de existenţă şi, ca atare, mai presus de minte sau de înţelegere.

[73] Aici numeşte şi odihna în Cel ce e mai presus de minte vedere şi contemplare, după ce altă dată a socotit această odihnă mai presus de vedere şi contemplare. Dar termenii care exprimă trăirea pe aceste înălţimi duhovniceşti sunt totdeauna improprii. De aceea, pot fi folosiţi şi unii, şi alţii. Totul depinde de cum sunt înţeleşi. Fapt e că autorul admite conştiinţa unei odihne în Unul cel întreit în Persoane, fără ca aceasta să însemne înţelegerea sau contemplarea fiinţei Lui.

[74] Năzuinţa adevărată a minţii sau a subiectului uman este să ajungă înlăuntrul Subiectului dumnezeiesc. Numai în iubirea Lui îşi poate afla odihna, precum o odihnă relativă îşi află subiectul omenesc în lumea aceasta numai în ambianţa unei persoane iubitoare. Orice ocupare a noastră cu bunuri şi valori impersonale este o cădere într-o stare lipsită de adevărata mulţumire.

înţelegerea şi aducându-i la trândăvie lucrarea contemplaţiei, trebuie să ne întoarcem la rugăciuni însoţite de făptuirea din inima smerită şi să ne izbăvim de întuneric prin puterea rugăciunii şi prin lacrimi, făcând iarăşi un fel de temelie din făpturile supuse simţurilor[75]. Sălăşluindu-se astfel lumina înţelegătoare în inimă, printr-o lucrare duhovnicească cu izvorul în ipostasul Duhului, şi luând mintea cu pricepere stăpânirea peste făptuire, urcă, ca pe un vârf de munte şi ca la un pisc de observaţie, de unde poate să contemple cele ce le rămân celor mulţi nu numai nevăzute, ci şi necăutate şi neînţelese. Căci fără aceasta nimeni nu se va vedea nici pe sine, nici pe Dumnezeu, măcar în treacăt. A vorbi acum despre această făptuire nu e, poate, cu totul în afară de scopul nostru.

36. Trei lucruri lăuntrice trebuie să aibă sufletul în vedere pe treapta făptuirii: puterea raţiunii, mânia şi pofta; şi trei din afară: dorinţa de slavă, de plăcere şi de mai mult. Aceste două treimi le tămăduieşte sufletul privind la petrecerea lui Iisus Hristos în trup, prin cele patru virtuţi generale, adică prin înţelepciune, dreptate, cumpătare şi bărbăţie, şi cu harul Domnului Iisus[76].

Prin aceasta dă minţii putinţa să se înalţe neîntunecată, să privească cele dumnezeieşti şi să contemple pe Dumnezeu. Căci când a fost dus Domnul Iisus în pustie de către Duhul, având să biruiască pe diavol, a tămăduit partea poftitoare a sufletului prin post; partea raţională, prin priveghere şi rugăciune liniştită; şi mânia, prin împotrivire în cuvânt; iar iubirea de plăcere, de slavă şi de argint, întrucât flămânzind n-a cerut, cum îl îndemna diavolul, ca pietrele să se facă pâini, nici nu S-a aruncat pe Sine jos de pe aripa templului, ca să fie preamărit de mulţime că n-a păţit nimic din cădere, şi nici nu S-a lăsat înduplecat să i Se închine aceluia, după ce îi făgăduise că va primi bogăţia tuturor împărăţiilor. Ci, prin împotrivire mânioasă, dar înţeleaptă şi dreaptă, cumpătată şi bărbătească, a respins pe Satana, învăţându-ne şi pe noi cum să-l înfrângem în orice atac al lui[77].

---

[75] Făptuirea nu constă numai din fapte bune propriu-zise, ci din tot ce ajută la curăţirea noastră: rugăciune, lacrimi, frica de pedepsele veşnice, înfrânarea, răbdarea, smerenia etc. Dar în toate e şi o atitudine de altă înţelegere a lucrurilor, de altă folosire a lor, sau, mai bine zis, o detaşare de ele, considerate ca singura realitate.

[76] Spre deosebire de morala filosofică, sau naturală, în care se socoteşte că cele patru virtuţi cardinale pot fi câştigate de om exclusiv prin puterile lui, aici ele sunt puse în legătură cu Hristos. Numai privind la Hristos şi primind ajutorul harului ele pot fi dobândite deplin.

[77] Mânia nu trebuie desfiinţată cu totul, ci folosită cum se cuvine prin cele patru virtuţi cardinale, cum a făcut Domnul Iisus Hristos. Cu mânia astfel folosită putem birui diferitele patimi. În felul acesta facem şi din mânie o putere pozitivă, aşa cum a voit-o Dumnezeu când ne-a înzestrat cu ea, şi desfiinţăm şi ispita patimilor, sau înseşi patimile din noi.

Același lucru îl poate vedea și-l poate cunoaște cineva și în crucea Mântuitorului. Vedem pe Mântuitorul, când Se apropie vremea, că Se roagă, depărtându-Se de învățăceii Săi (*Matei* 26, 36). Aceasta aduce vindecarea părții raționale. Veghează, priveghează și rabdă cele de pe cruce. Aceasta este leac pentru partea poftitoare. Nu răspunde împotrivă, nu se ceartă, nu strigă, măcar că este ocărât, ci Se roagă pentru cei ce Îl chinuiesc. Căci ține de buna folosire a mâniei ca să doboare pe diavol prin împotrivire în cuvânt. Dar oamenilor care Îl chinuiesc, fiindcă și ei sunt chinuiți de Satana, le răspunde cu tăcerea, cu îndelunga-răbdare și cu rugăciunea pentru ei. E scuipat, primește palme, rabdă batjocuri. Aceasta este spre vindecarea iubirii de slavă. E adăpat cu oțet, e hrănit cu fiere, e răstignit, e străpuns cu sulița. Aceasta e doctorie pentru iubirea de plăcere. E atârnat gol pe cruce, doarme afară, e lipsit de sălaș, e nesocotit de toți, ca un sărac și ca un cerșetor. Aceasta e omorârea iubirii de argint.

Mântuitorul a arătat, așadar, de două ori doctoria patimilor, dinlăuntru și din afară: când a început să Se arate lumii cu trupul și când avea să plece din lume. De aceea, cel ce privește la El, la învățătura și la crucea Lui, făcându-se, după cât îi este cu putință, următor Lui, cu înțelepciune, dreptate, cumpătare și bărbăție, va opri ca și El lucrarea patimilor acestora îndreptată spre rău, iar prin aceasta și a tuturor celorlalte. Se va folosi de acele virtuți cum trebuie, și după ele de toate, și va fi bărbat cu adevărat făptuitor și cât se poate de pregătit spre a căuta și a privi la Dumnezeu și a se ocupa cu El, întru ațintirea înțelegerii.

Astfel, începând mintea de la făpturile cele multe supuse simțurilor și văzând buna lor întocmire, înțelegând apoi făpturile cunoscute cu mintea (inteligibile) și mutându-se la cele necreate cunoscute cu mintea (inteligibile), a urcat ca pe o scară toate patru treptele[78]. Iar după acestea urmează negrăirea, tăcerea și uimirea dumnezeiască și, scurt vorbind, privirea și contemplarea Unului mai presus de lume și unirea cea mai presus de înțelegere. Aceasta este cununa liniștii, bunul cel mai înalt și mai desăvârșit, pe cât e cu putință în viața aceasta, capătul adevărului, rodul credinței, raza strălucitoare a slavei nădăjduite, temelia iubirii, cumpăna minții, statornicia neîncetatei mișcări a ei[79], odihna neînțeleasă, starea unitară, arvuna lucrării veacului viitor, pricina

[78] Prin privirea lucrurilor văzute fără patimă urcăm pe prima treaptă; prin privirea la creaturile inteligibile (îngeri, suflet, valorile lor), urcăm la a doua treaptă; prin trecerea de la acestea la experiența inteligibilelor necreate, sau a energiilor și însușirilor dumnezeiești, urcăm la a treia treaptă; în sfârșit, prin odihnirea în Dumnezeu, Făcătorul celor două dintâi și Izvorul celor de al treilea, mintea a urcat pe a patra treaptă.

[79] Urcușul spre Unul a fost nu numai un urcuș intelectual, ci unul prin făptuire, prin rugăciune, prin întărirea dragostei pentru Dumnezeu, ca unicul și

unei bucurii de neînchipuit, cămara păcii, stingerea cugetărilor trupeşti, întoarcerea de la veacul acesta, împătimirea de cel viitor, desfacerea de viaţa pătimaşă, creşterea lăuntrică a nepătimirii, veselia sufletului, adunarea, odihna şi paza mişcărilor şi puterilor sufleteşti şi, vorbind atotcuprinzător, cunoştinţa dumnezeiască şi nepătimirea.

Dacă mintea se împrăştie din pricina moleşirii noastre sau a vreunei împrejurări din afară, trebuie să avem grijă să o aducem iarăşi la bunul ei propriu, care este contemplarea, prin lepădarea patimii ce s-a aşezat ca o piedică şi abate mintea de la scopul ei. Trebuie să băgăm de seamă cât e de departe de bunul cel mai înalt şi pentru ce. Să vedem: oare privirea e îndreptată spre făpturile supuse simţurilor, sau spre făpturile cunoscute cu mintea (inteligibile), sau spre cele necreate cunoscute cu mintea (inteligibile)? Sau e despărţită de Unul cel mai presus de lume, Cel singur adevărat şi mai presus de orice unu, prin gânduri deşarte sau de vreo trebuinţă oarecare? Şi, cunoscând aceasta, să înlăturăm piedicile ce stau la mijloc, ca iarăşi să revină, în chip unitar, cum cere rânduiala însăşi, la contemplarea şi vederea Unului mai presus de lume. Căci, aflându-se mintea în afară de Unul cel mai presus de lume, necreat şi mai presus de minte, zace în împărţire şi n-a ajuns la binele propriu-zis, chiar dacă se mişcă bine. Fiindcă binele din vârf este Unul cel mai presus de minte şi de fiinţă, necreat şi simplu. Şi acesta este sfârşitul cel mai înalt spre care tinde mintea. Şi mişcându-se mintea în chip sănătos, urcă acolo prin cele spuse şi pătimeşte unirea mai presus de minte. Deci trebuie urmărit cu toată puterea Cel nesfârşit. Trebuie căutat Cel mai presus de minte, trebuie contemplat Unul Cel fără chip şi trebuie ajuns pe acest drum la Cel necuprins, ca să dobândim moştenirea unitară a Unului, a Dumnezeului suprem, cu harul Domnului nostru Iisus Hristos şi al Duhului de viaţă făcător, prin care luminându-ne, să ne învrednicim de harul contemplaţiei şi să ne facem dumnezei prin lucrare, îndumnezeiţi prin darul lui Dumnezeu.

37. Odată ridicată mintea în ţinutul ascunzimii dumnezeieşti, ea păstrează în mod natural tăcerea, fiind unită cu simplitatea şi deci, în chip

---

atotcuprinzătorul Bine. Starea trăită în unirea cu El este, pe de o parte, o stare de supremă concentrare şi linişte, pe de alta, o stare de nesfârşită bucurie. Ea e o stare de linişte supremă, pentru că nimic nu mai atrage sufletul spre altceva, bucurându-se în ea de adâncul nemărginit al totului şi de iubirea nesfârşită. Ca atare, ea este o stabilitate neclintită în Binele nesfârşit. Dar tocmai pentru că acest Bine este nesfârşit, niciodată sufletul nu isprăveşte gustarea Lui şi nu se satură. Stabilitatea aceasta e totodată, de aceea, o neîncetată mişcare. Ideea stabilităţii pururea în mişcare, sau a mişcării pururea stabile, formulată de Sf. Grigorie de Nyssa, e opusă ideii origeniste despre plictiseala sufletului ajuns în Dumnezeu şi ieşirea din El sau căderea pentru o nouă aventură. „Cumpăna minţii” e echilibrul dobândit de minte din cunoaşterea tuturor şi bucuria de toate în Unul.

unitar, cu Unul cel mai presus de înţelegere şi luminată prin împărtăşirea de Duhul[80]. Căci, ce ar şi avea de zis, odată ce a ajuns deasupra puterilor sale de înţelegere şi se află în afară de orice înţeles şi golită cu totul, ca fiind mai presus de înţelegere?[81] Fiindcă, dacă mai are nevoie de cuvânt ca să grăiască, e vădit că mai şi înţelege. Pentru că orice cuvânt vine în urma unui înţeles. Iar dacă înţelege ceva, cum se află în ţinutul ascunzimii? Căci nu este ascuns propriu-zis ceea ce, nefiind văzut de alt organ, e văzut totuşi de minte. Fiindcă, astfel, multe s-ar zice ascunse, pentru că foarte multe sau, ca să zic aşa, toate câte le vede mintea le vede necunoscându-le alt organ care le vede. Prin urmare, cele ascunse ar fi aproape nesfârşite la număr, ceea ce este absurd. Dar numai Unul este ascunsul propriu-zis, la care se ridică mintea după toate, ca la Cel din Care sunt toate, fie văzute, fie cugetate. Deci şi ea, ridicându-se la El ca la Cel mai presus de toate, fie văzute, fie zise, fie cugetate, iese afară din înţelegere, din vedere şi din grăire. Ba putem zice că încă n-a urcat până acolo, nici nu a ajuns în ascunzimea dumnezeiască până ce mai poate grăi. Căci până atunci, înţelege încă. Dar ascunsul este neînţeles, deci mai presus şi de cuvânt[82]. Prin urmare, mintea, urcată odată în ţinutul ascunzimii dumnezeieşti şi unificată, păstrează tăcerea nu pentru că vrea, ci în chip natural, fiind luminată în chip unitar de Unul cel mai presus de înţelegere.

---

[80] Ajunsă în intimitatea ascunsă a dragostei lui Dumnezeu, mintea tace. Căci simplitatea aceea, mai mult decât plină de toate bunătăţile, nu se lasă descrisă de cuvintele noastre, care nu pot prinde decât mici părticele din ea şi nu ajung, oricât de multe ar fi, să redea această plinătate nesfârşită a simplităţii dumnezeieşti. Simplitatea nesfârşită se cere să fie trăită cu simplitatea noastră nesfârşită, în intensitatea ei nepătrunsă, neîncercând să o fărâmiţăm în mici bucăţi, care nu pot nici separat, nici împreună să redea plenitudinea ei. Cine încearcă să descrie iubirea trăită la sânul celui iubit?

[81] Mintea se află acolo golită de înţelesuri, de noţiuni nu pentru că s-ar fi sărăcit cu totul, ci pentru că le-a depăşit pe toate, sau e mai presus de toate. Toate înţelesurile au devenit nevăzute prin covârşire. La ce mai folosesc hârburile pentru cel ce are vasul întreg? Dar vasul cuprinde toate hârburile, însă şi nesfârşit mai mult: cuprinde armonia lor, strălucirea acestei armonii în soare, capacitatea vasului de a ţine un conţinut.

[82] E o dovedire, aşa zicând, logică a faptului că ascunzimea dumnezeiască nu e o ascunzime numai pentru vederea sensibilă, ci şi pentru înţelegerea minţii. Căci, altfel, ascunsul n-ar fi numai unul, ci multe. Pentru că multe sunt cele nevăzute de ochii sensibili, dar cunoscute de minte. E o dovedire a teologiei apofatice. Ea nu e însă numai o renunţare intelectuală de la exprimarea a ceea ce e mai presus de înţelegere, ci o experienţă pozitivă a unirii cu Unul. Căci mintea e „luminată de Unul” sau de Duhul Sfânt în această unire. Ca atare, mintea ştie de această unire, dar ştie totodată că ea e mai presus de înţelegere. Ea ştie pe „că” al unirii, dar nu înţelege pe „cum”.

38. Dacă cuvintele obişnuiesc să facă mintea să propășească și să înainteze, ele o înalţă în această înaintare până acolo unde cuvântul nu mai ajunge, adică până la lucrarea care se săvârşeşte în tăcere. Iar dacă mintea ar folosi pururea cuvinte şi sufletul ar avea pururea trebuinţă de ele, eu nu văd care ar fi înaintarea minţii prin grăire. Dar grăirea nu este folositoare numai pentru făptuire, ci şi pentru contemplaţie, întrucât mintea urcă de la cuvintele despre lucrurile ce au un chip la Unul cel fără chip, Cel simplu, mai presus de cuvânt, dezlegat de toate şi propriu, unde orice cuvânt apare fără rost, sau, mai drept vorbind, este chiar o piedică[83].

Căci cuvintele se folosesc atât timp cât se face peste tot o trecere de la un înţeles la altul. Dar Unul simplu, dezlegat de toate (absolut), nehotărnicit şi fără chip, Unul pur şi simplu şi propriu şi aflător mai presus de cuvânt, cum va avea trebuinţă de cuvânt ca să se facă de la El trecerea altundeva?[84] Sau cum ar putea fi cuprins? Căci cuvântul obişnuieşte să cuprindă ceva. Dar Unul este necuprins, întrucât este nemărginit şi fără formă. Iar dacă cuvântul nu este potrivit pentru Unul cel ascuns şi mai presus de minte, întrucât Acela e necuprins şi fără formă, urmează că este potrivită tăcerea. Așadar, cei ce au înaintat trebuie să ajungă de la grăire la tăcere, întrucât au înaintat la contemplarea simplă, fără chip şi fără formă.

---

[83] O argumentare prin reducere la absurd. Dacă mintea ar avea pururea trebuinţă de cuvinte, ea n-ar mai avea propriu-zis trebuinţă de ele, căci n-ar ajuta-o la înaintare până dincolo de ele, ci ar ţine-o mereu în ţinutul lor mărginit. Un exemplu asemănător: dacă avionul n-ar tinde pe tot parcursul zborului spre pista de aterizare, n-ar mai zbura. Cuvintele ajută mintea să se înalţe până dincolo de ţinutul lor. Acesta e folosul teologiei catafatice, sau afirmative, pentru cea apofatică, sau a tăcerii.

[84] Un cuvânt urmează altuia pentru a se trece de la un înţeles la altul. Prin înșirarea cuvintelor se arată legătura unui înţeles cu altul, sau dependenţa unui înţeles afirmat de altul, care trebuie afirmat, şi deci şi a lucrurilor între ele. Dar mintea ajunsă în Dumnezeu, unde ar mai trece dincolo de El folosind un cuvânt sau multe? Dumnezeu nu are nevoie să fie explicat prin alte cuvinte, deci prin alte lucruri, căci toate sunt inferioare Lui, deci fără putinţa de a ajuta la explicarea Lui. Prin astfel de cuvinte Dumnezeu ar fi arătat ca legat de alte realităţi. Dar Dumnezeu e absolut, adică dezlegat de toate (απόλυτος, ἄσχετος). Desigur, se poate vorbi despre Dumnezeu când se arată coborârea Lui la oameni, la faptele Lui mântuitoare pentru ei; sau când cel ce a făcut experienţa Lui vrea să tălmăcească ceva din această experienţă altora. Sau se vorbeşte despre El când nu se ajunge propriu-zis la experienţa Lui, care întrece înţelesurile şi cuvintele, ci se speculează numai despre El cu raţiunea. Dar fericirea omului ajuns în Dumnezeu Însuşi nu se poate descrie, şi omul respectiv însuşi nu are nevoie să şi-o descrie. Despre Dumnezeu nu se poate vorbi în mod deplin adecvat şi pentru motivul că El e lipsit de „formă". Forma, definită în ea însăşi poate fi definită şi altora, dar lipsa de formă nu se lasă definită, căci în acest caz se dă Celui fără formă o formă.

39. Dacă cuvintele sunt pentru lucrurile cunoscute, iar ascunsul e necunoscut, urmează că ascunsul e în afară de cuvânt Căci dacă necunoştinţa ascunsului e mai presus de cunoştinţă, iar ce-i mai presus de cunoştinţă nu are lipsă de cunoştinţă, cu atât mai puţin are lipsă de cuvânt. Deci mintea care s-a urcat la Unul ascuns şi simplu păstrează tăcerea în chip firesc. Şi dacă nu tace prin fire şi neforţat[85], încă n-a urcat la Unul cel ascuns şi mai mult decât simplu.

40. Precum oamenii ce se nevoiesc cu liniştirea, ieşind uneori din chilie, cunosc prin însăşi fapta lor deosebirea dintre a şedea şi a ieşi, tot aşa şi cei ce, aflându-se aproape de slava lui Dumnezeu prin contemplare, pătimesc tăcerea, dar uneori încep iarăşi a grăi, se ştiu pe ei înşişi în ce stare sunt atunci când cade peste ei tăcerea prin fire, şi nu prin voinţă, şi cum sunt atunci când înclină spre grăire. Când le vine tăcerea, ar dori să nu le fi fost dat să deschidă niciodată gura, rămânând în starea aceea. Căci sunt ca nişte alţi îngeri pe pământ, uniţi cu adevărul în mod unitar, fără chip, fără vedere trupească, fără formă şi, simplu, prin priviri de-ale minţii care nu trec de la un lucru la altul, având în ei numai copleşirea şi uimirea, fără a înţelege ceva, mai bine zis privind fără vedere trupească iluminările fără de început şi dumnezeieşti. Iar coborându-se mintea de acolo, ca una ce e schimbăcioasă, încep să grăiască şi să treacă cu înţelegerea de la una la alta, prin multe şi felurite treceri. Şi ca să le revină iarăşi starea tăcerii, care e cu mult mai înaltă decât cea a grăirii, îmbrăţişează liniştea şi-şi păzesc simţurile de cele supuse lor şi se folosesc de toată destoinicia ca să se ferească nu numai de grăire, ci şi de înţelegerea însăşi, spre a putea zice şi ei cu David: „Amuţit-am şi m-am smerit şi am tăcut despre cele bune” (*Psalm* 38, 3). Deci, a grăi chiar cele bune e un lucru mai jos decât tăcerea[86].

41. Dumnezeirea nu e nici descoperită, dar nici ascunsă în întregime. Că este, e un fapt care s-a descoperit, şi încă foarte lămurit. Dar ce este acest „este” e un lucru ascuns. Şi trebuie să ştim că „ce este” se deosebeşte foarte mult de „că este”. „Că este” se arată din lucrare, iar „ce este”, din fiinţă. Lucrul

---

[85] Tăcerea celui ajuns la unirea cu Unul nesfârşit nu e impusă de voinţa Lui, nu e intenţionată cu scopul de a face impresie, nu e produsul unei măiestrii, ci se impune firesc, neforţat, de însuşi nesfârşitul trăit al Unului.

[86] În textul grec: τής μετά λόγου σιγής = tăcerea cu cuvântul. Tăcerea nu e muţenia întunericului total, al lipsei de conştiinţă şi de orice cunoştinţă. E o tăcere care vorbeşte, care spune mai mult decât cuvintele, dar care se manifestă şi prin cuvinte. E o tăcere care cuprinde pe Cel necuprins în cuvinte, adică cuprinde mai mult decât toate cuvintele. Cel ce vede acest necuprins tace pentru că nu-l poate exprima, dar tăcerea aceasta iradiază din el, pentru că iradiază trăirea acestui necuprins. Tăcerea aceasta iradiază şi prin cuvinte.

din urmă nu li s-a îngăduit nici îngerilor să-l ştie despre Dumnezeu. Căci Dumnezeu este de nesfârşite ori nesfârşit mai presus de tot ce este[87] şi mai presus de toată mintea şi înţelegerea. Deci, când mintea se îndeletniceşte cu cele ce arată că Dumnezeu este, are să grăiască multe şi să filosofeze foarte frumos. Omul poate fi numit atunci şi filosof, şi teolog. Dar, după ce mintea s-a ridicat şi înălţat mai sus de la cunoştinţa că Dumnezeu este, cuprinsă de ascunzimea dumnezeiască şi străbătută de întipărirea lucrării a ceea ce este ea, şi s-a făcut prin har cu totul fără chip, fără putinţa de a fi atinsă[88] şi fără ochi, atunci orice cuvânt care poate spune ceva despre Dumnezeu se opreşte, şi mintea unificată rămâne nemişcată[89], odată ce a pătruns în Cel neînţeles. Ea se predă atunci întreagă Celui ce e dincolo de toate, unde nu e nici cuvânt, nici înţeles şi unde nu poate înainta felurimea gândirii, ci simplitatea, necuprinderea, tăcerea şi uimirea. Acolo vede pe Cel fără chip, nesfârşit şi nemărginit şi se bucură într-un mod neobişnuit şi minunat de vederea Celui nevăzut. Şi văzând chipul fără chip[90], se face, pe bună dreptate, şi ea dezlegată de toate (absolută) şi fără chip[91]. Şi, ca să spun pe scurt, se molipseşte,

---

[87] υπέρ πάν είναι – Dumnezeu e mai presus de tot ce este şi de *este* în general. Căci *este* înseamnă sesizabil de cele ce se bucură de existenţă, înseamnă a fi în contextul celor ce sunt, a fi dependent de toate şi, în ultima analiză, de Dumnezeu, de Care depind toate. Suntem în plină terminologie areopagitică. Dar autorul scrierii aduce totdeauna o interpretare nouă, cum se vede în cele spuse în continuare. Un filosof sau teolog german ar traduce distincţia între „că este" şi „ce este", vorbind de *das Dass* şi *das* Was.

[88] Mintea ajunsă la acea experienţă tainică e dincolo de orice contact, nimic nu o atinge (ανέπαφος), chiar spiritual. Pentru că trăieşte realitatea dumnezeiască, cea care covârşeşte simţirea oricărei atingeri de către altceva. Realitatea lui Dumnezeu trăită de ea nu e numai mai presus de înţelegere, ci şi de orice simţire oarecum îngroşată, fiind sesizată printr-o simţire mai presus de simţire. E o experienţă de supremă subtilitate şi fineţe. Mintea nu se simte atinsă nici de lucruri, iar persoanele experiază în mod accentuat transcendenţa ei misterioasă. Descrierile acestea sunt de nivelul celor ale lui Meister Eckhart, dar nepătate de nicio umbră panteizantă.

[89] Efortul de înţelegere al minţii se opreşte, şi în acest sens mintea rămâne nemişcată, deşi în alt fel ea e într-o neîncetată mişcare de uimire în nesfârşirea dumnezeiască.

[90] Tò ανείδεον είδος. Dumnezeu cel Unul propriu-zis e fără chip, fără contur, dar, pe de altă parte, însăşi această nehotărnicie a bogăţiei, puterii şi iubirii Sale e un „chip".

[91] Mintea, privind chipul fără chip al lui Dumnezeu, se întipăreşte şi ea de acest chip fără chip, adică de „chipul" nesfârşirii şi nehotărniciei în bucuria şi bogăţia primite de la Dumnezeu. Prin aceasta se face şi ea absolută sau dezlegată de toate, cum e Dumnezeu însuşi. Căci nu se mai simte atunci atârnând de nimic din cele create. Ea nu mai simte nici relaţia cu Dumnezeu ca pe o relaţie de dependenţă, căci umplându-se de Dumnezeu trăieşte neatârnarea sau absolutul Lui. Pe de altă parte, chiar a

asemenea celor contemplate de ea nevăzut şi privite fără ochi trupeşti, de frumuseţea dumnezeiască mai presus de fire şi slăveşte în ea însăşi pe Dumnezeu, Care a zidit-o astfel.

42. Dumnezeu se numeşte Unul nu numai pentru că este simplu, aflat mai presus de toată compoziţia, ci şi pentru că El singur există propriu-zis între toate cele ce se zic că există, dar îşi au existenţa de la El. Căci ceea ce nu există în sens propriu şi simplu nu este nici Unul în sens propriu şi simplu[92]. De asemenea, se numeşte Unul pentru că este la fel pretutindeni, în chip necuprins, şi pentru că singur El e neasemenea cu toate şi în afară de toate; apoi, pentru că e veşnic, fără început şi fără încetare, şi pentru că trimite tuturor la fel, în chip preacurat, raza dumnezeiască a proniei Sale, chiar dacă nu toate o primesc la fel. În sfârşit, fiindcă Se face cunoscut tuturor, fără să fie supus relaţiei, cerând o minte nesupusă varietăţii, fără chip, fără formă, fără culoare, ieşită din atingerea cu toate cele ce sunt şi, simplu, dezlegată de toate, ridicată în nesfârşitul nemărginirii, mai presus de vreme, de loc, de fire şi de cele ale firii, spre a Se face văzut ei întrucâtva, în chip unitar, mai presus de unirea cea înţelegătoare[93].

43. Deoarece unirea duhovnicească ce se înfăptuieşte între Dumnezeu şi minte este mai presus de înţelegere, se spune că mintea este mai presus de firea sa în acele clipe, înfăţişându-şi pe Unul ascuns şi mai presus de fire, printr-o simţire înţelegătoare, într-un mod dezlegat de toate (în mod absolut). Cu toate acestea, ceea ce pătimeşte mintea este potrivit cu firea ei curăţită prin har[94]. Căci a înţelege este pentru minte ceea ce este pentru ochi a vedea.

înţelege pe Dumnezeu în mod dezlegat de orice relaţie, ca şi El (într-o stare absolută), ţine de firea minţii.

[92] Se face legătura între faptul că Dumnezeu este Unul în mod simplu şi faptul că El e singurul care există în sens propriu. În afară de aceea, Dumnezeu este singurul care există în mod simplu, pentru că, vorbind de El, nu e nevoie de a mai pomeni de nimic pentru a determina existenţa Lui, cum e cazul cu toate celelalte.

[93] Pentru că Dumnezeu există în mod simplu, neavând nevoie pentru a exista de relaţia cu altele, mintea trebuie să ajungă şi ea într-o astfel de stare ca să înţeleagă existenţa Lui.

[94] Într-un mod dezlegat de toate (într-un mod absolut – απολύτως). În simţirea prin care e sesizat Dumnezeu pe acea înălţime duhovnicească nu e implicată simţirea a nimic altceva şi nu e determinată de nimic altceva. Pentru că mintea e ridicată atunci peste firea ei şi simte pe Dumnezeu nu prin simţirea ei naturală, ci printr-o lucrare dumnezeiască ce se împărtăşeşte minţii ca simţire. Totuşi, ceea ce simte mintea din Dumnezeu e acomodat oarecum minţii omeneşti. Simţirea împărtăşită minţii de Dumnezeu s-a făcut simţire potrivită omului. Deşi mintea e întinsă dincolo de sine, nu se confundă cu Dumnezeu. Aceasta se arată mai ales în faptul că mintea rămâne

Să folosim o pildă: Cine priveşte în întuneric, pe de o parte, nu vede nimic, dar, pe de alta, vede că întunericul acela este unul şi mai vede că nu vede; căci, dacă ar fi acoperit la ochi, ar socoti poate că e lumină în jurul lui, sau că se află în jur niscai lucruri, dar aşa, văzând, vede clar că nu vede. Cu alte cuvinte, străbaterea întunericului de către puterea văzătoare şi vederea celor ascunse de el e mai presus de firea ochilor, dar nu şi faptul de a vedea că nu vede. Tot aşa e şi cu mintea: înălţându-se în ascunzimea dumnezeiască şi ridicându-se dincolo de înţelegere, nu vede nimic. Căci cum ar putea să vadă? Vede însă că nu vede nimic şi că ceea ce nu vede este Unul, ascuns ca într-o negură, din Care vine tot ce există, fie că e văzut, fie că e cugetat, fie că face parte din creaţie, fie că este necreat şi veşnic. Dacă n-ar vedea aceasta, nu s-ar vedea pe sine întinsă dincolo de sine. Dar, fiindcă vede aceasta, vede cât se poate de clar că nu vede, ceea ce nu vede fiind mai presus de vedere[95], cu neputinţă să fie văzut. A pătrunde şi a vedea înlăuntrul ascunzimii celei una şi mai presus de minte întrece firea minţii. Dar a privi la întunericul dumnezeiesc al acelei ascunzimi, şi a-şi înfăţişa unitatea aceea negrăită, care se află mai presus de toate într-o taină de negrăit, şi a vedea că nu vede în acel întuneric nimic este propriu minţii curate, care vede în duh.

Căci nu are mintea vederea înţelegătoare închisă şi nelucrătoare, când vede că nu vede decât în chip simplu pe Unul cel dumnezeiesc întru ascunzime. Aceasta ar fi semnul neştiinţei[96]. Dimpotrivă, atunci vede mai clar, când se înalţă mai presus de minte şi-şi contemplă (vede) nevederea sa, privind în ascunzimea Unului atotsimplu. Căci vede limpede că Unul acesta ascuns e

---

conştientă de sine. Deşi e întinsă dincolo de sine, vede că ea însăşi e aceea care e întinsă dincolo de sine. Aceasta o explică autorul scrierii în rândurile ce urmează, cu exemplul ochilor care privesc în întuneric.

[95] Vede că nu vede. Dar vede nu numai că nu vede, ci că Cel pe care nu-L vede e cineva. Ea e conştientă de existenţa Celui pe care nu-L vede, adică a lui Dumnezeu. Şi e conştientă şi de sine că nu-L vede. Deci nu vede întrucât e mai presus de actul vederii. Adică, nevăzând, ştie mai mult decât atunci când vede, ştie mai intens de Cel pe care nu-L vede. Şi e mai conştientă de neputinţa sa de a-L vedea, adică e mai conştientă de sine însăşi şi de limitele sale. Ca să ştie de această nevedere, îi trebuie o conştiinţă, sau o vedere mai intensă ca a sa proprie. Paradoxul acesta vine de la Socrate, care a spus: „Ştiu că nu ştiu nimic". Sf. Grigorie de Nyssa a introdus în acest paradox un dinamism. El a spus *(Viaţa lui Moise):* „Pe măsură ce mintea urcă, urcă în a cunoaşte că nu cunoaşte". Autorul scrierii de faţă aduce o precizare nouă: „Văd că nu-L văd pe Cel ce văd că e în întuneric".

[96] Deci nu se poate spune că mintea ridicată peste înţelegere e cu totul nelucrătoare. Chiar faptul că vede că nu vede altceva decât pe Unul cel simplu ascuns în întuneric e o dovadă că lucrarea ei nu e suprimată cu totul. Aceasta ar însemna neştiinţa pur şi simplu. Dar experienţa ce o are mintea despre Unul cel din întuneric nu e o neştiinţă pur şi simplu, ci mai mult decât orice pretinsă cunoştinţă a Lui.

Cel din care sunt toate. Dar ce este, nu vede[97].

Iar pricina pentru care se zice că mintea este în cele mai presus de firea sa este aceea că priveşte în atotsimpla ascunzime a lui Dumnezeu. Dar aceasta este ceva potrivit cu firea ei când ajunge curată. Căci se poate spune că este potrivit cu firea ei să se ridice în ceea ce e mai presus de fire, păşind fără vedere, adică în chip neînţeles, în ascunzimea dumnezeiască unitară, mai presus de simplitate şi de minte. Ea nu are atunci nicio percepţie cunoscătoare decât pe a Unului neieşit din Sine[98]. Ajunsă acolo, mintea, printr-o mişcare proprie ei, sfârşeşte într-o oprire şi o odihnă. Nu într-o odihnă de la contemplare – aceasta este o patimă nebunească –, ci într-o oprire şi o odihnă de la trecerea de la un înţeles la alt înţeles sau vedere. Căci mintea, după ce s-a săltat acolo sus, căzând în adâncul nesfârşirii sau nemărginirii, unde se scufundă în lumina înţelegătoare a necuprinsei ascunzimi dumnezeieşti, înmărmureşte şi se opreşte, aşa zicând, nemaiexperiind nimic altceva decât uimirea în acea negrăită strălucire înţelegătoare. Şi, nemaitrecând de la una la alta, pătimeşte totuşi lucrarea unei iluminări înţelegătoare[99], privind nemişcat în ascunzimea mai presus de fiinţă, umplându-se de nepricepere şi înfrumuseţându-se în chip unic şi unitar de adâncimea lăuntrică neapropiată a strălucirii ce nu se destramă[100].

Dacă s-ar opri de la contemplare, cum ar experia uimirea şi iluminarea? Deci se zice de minte că se opreşte în înţelesul că, ajunsă acolo, nu mai trece de la un lucru la altul, ci contemplă pe Unul, împătimită de strălucirea Lui, bucurându-se şi umplându-se de strălucire şi nemişcându-se din stabilitatea în

---

[97] Privind în vedere, pe lângă faptul că nu vede decât că acolo este ascuns Unul, mai vede şi aceea că din acest Unul provin toate, deşi ce-i acel Unul nu vede.

[98] E în firea minţii să se ridice mai presus de firea ei, adică să privească fără niciun simţ pe cel Unul şi ascunzimea Lui. Iar aceasta e cea mai subţire sesizare a Celui atotsubţire. În acea supremă subţirime a lui Dumnezeu sunt rădăcinile tuturor celor mai mult sau mai puţin groase, precum în subţirimea ultimă a minţii sunt rădăcinile tuturor lucrărilor ei îngroşate. Prin subţirimea ei ultimă mintea sesizează pe Unul în subţirimea Lui supremă, în care se cuprind ca virtualităţi toate cele care sunt mai groase ca El.

[99] „Lumina înţelegătoare”, care e traducerea expresiei greceşti: νοερὸν φώς nu înseamnă o lumină pe care o înţelege sau prin care înţelege mintea, ci pur şi simplu o lumină spirituală, opusă celei sensibile. Lumina aceea e de fapt mai presus de înţelegere, deşi e rădăcina tuturor înţelesurilor.

[100] Mintea pătimeşte lucrarea unei iluminări duhovniceşti, prin care priveşte cu o neputinţă de înţelegere şi uimire fără sfârşit în interiorul abisal şi infinit de bogat al Unului. Nu trece la altceva, dar nu e moartă, ci într-o lucrare primită de la Dumnezeu, care înseamnă un fel de mişcare, dar nemişcată spre altceva, neînţelegerea, la al cărei capăt nu ajunge niciodată cu toată nemăsurata înţelegere, o ţine într-o atenţie neîncetată de a înţelege mai mult şi mai mult.

care a ajuns. Prin urmare, nu-şi închide bucuria contemplării (a vederii). Căci a nu contempla nicidecum nimic e o patimă care trebuie ocolită şi care nu e de laudă, ci e plină de întunericul neştiinţei. Amintita stabilitate a minţii se naşte şi se susţine prin strălucirea neapropiată a luminii şi este o contemplare ce nu doreşte mutare, ci odihnă şi statornicie. Căci Unul acela mai presus de fire, ascuns în taina Lui şi mai presus de fiinţă, este nesfârşit şi fără margine pentru orice minte; şi nu lasă mintea care-L contemplă să privească în altă parte, dacă s-a împărtăşit de curăţia cuvenită ei şi de ajutorul dumnezeiesc. Iar mintea nu cade altfel din această contemplare dumnezeiască şi strălucire mai presus de frumuseţe şi de infinitate decât dacă e atrasă de vreun lucru de care a împătimită, sau de vreo alipire la ceva, sau de nestatornicia naturală de care suferă[101].

44. Ţine de firea minţii să înţeleagă. Iar înţelegerea se înfăptuieşte în mişcare şi mutare[102]. Deoarece însă mintea ajunsă în Dumnezeu se află deasupra înţelegerii şi mişcării, pe drept cuvânt s-ar putea zice că mintea se ridică deasupra firii sale când îşi înfăţişează pe Dumnezeu desfăcut de toate[103]. Căci orice înţeles e dat de un lucru. Iar unde nu e contemplat un lucru, nu se naşte şi nu se află un înţeles. Deci Dumnezeu, neputând în niciun fel să fie văzut ca un lucru, Se arată minţii prin cele aflate în chip natural în jurul Lui, adică prin cele ce le lucrează, care ţin locul puterii ce izvorăşte din cineva care are putere, întrucât deci mintea obişnuieşte în toate celelalte să contemple puterile împreună cu cele ce au puterea[104], caută şi la Dumnezeu acelaşi lucru. Dar neputând reuşi în aceasta, pentru că Dumnezeu e mai presus de firea oricărei minţi create, contemplă cele din jurul lui Dumnezeu. Iar pe Dumnezeu şi-L înfăţişează fără să-L vadă, adică printr-o intuire simplă şi de o

[101] Aluzie la teoria lui Origen, potrivit căreia sufletul, plictisindu-se de monotonia vieţii în Dumnezeu, doreşte să iasă de acolo şi aşa cade într-o existenţă pământească. Infinita frumuseţe şi bogăţie a Unului în Care ajunge mintea nu poate produce în veci o saturaţie în aceasta. O plecare de acolo a minţii, sau o dorinţă de a pleca de acolo, e de neînchipuit. În afară de Dumnezeu nu sunt decât lucruri, simţiri şi cunoaşteri infinit inferioare în frumuseţe, în bogăţia de sensuri, în puterea de atracţie.

[102] Înţelegerea se înfăptuieşte în mişcarea şi mutarea de la un înţeles la altul; în adaos de înţelesuri noi, care să aducă un plus de lumină în cele cunoscute mai înainte, prin asociere, pilduiri şi contraste sau contradicţii.

[103] Orice lucru îl înţelegem în legătură cu altele. De aceea, înţelegerea noastră sporeşte trecând de la un lucru la altul, aflând legătura unui lucru cu altul. Dar, cu toată această sporire, tot în planul mărginit rămânem. Cel ajuns în Dumnezeu nu mai are nevoie de această trecere de la un înţeles la altul, căci Dumnezeu nu mai e înţeles în legătură cu altele, ci e dezlegat de toate (absolut), avându-le în Sine pe toate.

[104] Contemplăm puterile împreună cu subiectele sau cu suporturile din care pornesc.

clipă[105]. Înaintând însă în văzduhul liniştii şi dobândind bunăvoinţa dumnezeiască şi lucrând în ea Duhul dumnezeiesc şi preaslăvit, mintea e răpită de la lucrarea înţelegerii tot mai des spre starea fără chip, fără calitate şi simplă, pătrunzând repede înlăuntrul inimii, prin puterea mai presus de fire a Duhului[106].

Oprindu-se aici, în simţirea prezenţei dumnezeieşti, şi neînţelegând nimic, se află mai presus de înţelegere. Iar prin faptul că de la înţelegerea celor din jurul lui Dumnezeu s-a urcat la simţirea prezenţei dumnezeieşti, s-a făcut, cum s-a spus, simplă. Şi, pentru că se află mai presus de înţelegere, se zice că petrece mai presus de firea sa.

45. Tot ce se zice că e ascuns e necesar să aibă ceva arătat în afară, din care se străvede că e ascuns. Căci altfel, s-ar socoti mai degrabă că nu există. Pentru că ceea ce nu dă niciun fel de cunoştinţă arătată despre existenţa sa ar putea să fie socotit egal cu ceea ce nu există nicidecum. Deci, fără îndoială că şi ascunsul lui Dumnezeu e însoţit de anumite arătări.

Păşind mintea pe urma acestora, primeşte o simţire a ascunzimii dumnezeieşti, urcând de la cele cuprinse ale lui Dumnezeu la ceea ce e necuprins. Iar ridicându-se acolo, ştie sigur că este ceva ce scapă cuprinderii sale naturale şi se află deasupra oricărei cuprinderi cu înţelegerea, fie ea chiar îngerească, fie mai presus de fire. De asemenea, ştie că acest ceva este ascuns, şi începutul şi sfârşitul acestei firi şi fiinţe (create) şi a tot ce există, iar în Sine este mai presus de fire, de fiinţă, aşezat nesfârşit mai sus decât toată existenţa; că e nefăcut, fără de început, nehotărnicit şi necuprins nici de natură, nici de loc, nici de timp. Acest ceva este Unul cel ascuns şi mai presus de minte. De la El porneşte în chip natural înţelegerea dumnezeiască[107] cea de multe feluri,

---

[105] Mintea, în străduinţa de înţelegere a ei, caută întotdeauna subiectul puterilor prin care se realizează în lume diferite efecte. Numai atunci ea ajunge oarecum la un capăt mulţumitor al înţelegerii ei. Dar pe Dumnezeu ca Subiect nu-L poate găsi în lume. Şi numai El e Subiectul desăvârşit, Care nu suferă nimic de la lume, ci toate cele din lume depind de El. Ca să-L găsească pe El trebuie să depăşească toate cele din lume şi să contemple puterile din jurul Lui, puterile prin care a creat şi susţine lumea însăşi, pe care vede că nu au putut-o face şi nu o pot susţine subiectele omeneşti. Contemplând puterile din jurul lui Dumnezeu sau lucrările Lui, vede în ele, printr-o intuiţie simplă şi simultană, pe Subiectul lor; e o vedere a Lui fără ochi. Dar şi logic mintea presupune un Subiect la baza oricăror manifestări.

[106] „Văzduhul liniştii" e ambianţa liniştii în care petrece omul înaintat duhovniceşte. Numai în această stare poate avea loc răpirea. Căci liniştea e şi o concentrare netulburată a minţii spre Dumnezeu, Cel nesfârşit în frumuseţea Lui. Dar aceasta se face prin lucrarea Duhului şi odată cu pătrunderea minţii înlăuntrul inimii, în adâncul fiinţei proprii, după ieşirea statornică din împrăştiere.

[107] Dacă înţelegem pe Dumnezeu în orice fel, e pentru că El Însuşi Se înţelege pe

care ne ridică iarăşi şi ne întoarce prin povăţuiri şi înălţări înţelegătoare spre Unul cel ascuns şi mai presus de fire şi începătura tuturor.

Şi mintea se uneşte atât de mult cu El, încât înţelege că este şi că este Unul; ba mai ştie şi că este în tot felul de neînţeles ceea ce este acest Unul. Iar despre ceea ce se află mai presus de minte şi scapă înţelegerii, ce ar putea să spună cuvântul mai mult? Neputând spune deci cuvântul despre Acesta mai mult, mintea va privi la El fără grai şi fără cuvânt, în totală tăcere şi în chip unitar şi mai presus de înţelegere, ca la ceva ascuns, şi se va bucura ca de Cauzatorul şi Dăruitorul tuturor. De asemenea, se va minuna de El ca de Cel ce este mai mult decât luminos şi mai mult decât bun, mai mult decât înţelept, mai mult decât puternic şi va simţi o dumnezeiască bucurie prin faptul că şi cele prin care Se arată Unul cel ascuns şi mai presus de fiinţă sunt nesfârşite şi nehotărnicite şi mai ales prin faptul că Se face cunoscut firii raţionale. Dar aflându-se mintea în unele ca acestea, nu va mai socoti potrivit să întrebuinţeze şi să înşire cuvinte trecând de la un lucru la altul.

Deci cel ce se foloseşte nu de tăcere, ci de grăire, nu se află în starea cea mai înaltă a minţii. Căci starea cea mai înaltă a minţii, precum ar mărturisi şi cei ce nu preţuiesc nimic mai mult decât adevărul, este să fie pe treapta cea mai înaltă a lucrării sale. Iar treapta cea mai înaltă este privirea la ceea ce e mai înalt, de care se zice că se săvârşeşte fără vedere (fără ochi), deci cu atât mai vârtos şi fără putinţa de a fi descrisă prin cuvinte.

46. Pătrunzând mintea fără vedere trupească în ascunzimea atotdumnezeiască, unică, mai presus de început şi de pe cel mai înalt vârf, primeşte de acolo o undă la fel de nevăzută, unică şi unitară, plină de o strălucire mai mult decât frumoasă, mai mult decât luminoasă şi negrăită, care cheamă mintea, în tăcere, într-un adânc al minunării şi uimirii şi umple inima de o lucrare duhovnicească şi de o dulce bucurie. Aceasta se face minţii lumină înţelegătoare, strălucire şi dragoste dumnezeiască pe măsura ei, precum şi veselie ce se răspândeşte în raze. Ea are punctul de plecare în Dumnezeu, de unde e toată darea cea bună (*Iacov* 1, 17), împărtăşindu-se prin curăţia minţii, iar conţinutul, cum ar zice cineva, în descoperirile dumnezeieşti ale Scripturilor şi în făpturile contemplate în chip înţelept şi drept, în linişte şi rugăciune. Căci nu poate fi văzută oricum unitatea ascunsă şi cea mai lăuntrică şi mai presus de înţelegere a dumnezeirii, ci în raza unitară care porneşte de acolo şi care umple până peste măsură vederea şi contemplarea înţelegătoare. Nepătimind aceasta, cel ce urcă din afară în chip raţional şi prin cunoaşterea naturală spre Unul mai presus de fire şi ascuns şi simplu nu primeşte lucrarea

---

Sine. Înţelegerea aceasta a Lui ne-o împărtăşeşte şi nouă. Se face înţelegerea Lui de către noi. Mai ales înţelegerea Lui cea mai presus de fire este exclusiv a Lui. „Întru lumina Ta vom vedea lumină”.

dumnezeiască în inimă şi nu e luminat în chip înţelegător[108].

47. Vederea atotstrăvezie, unică şi unitară, a minţii aflătoare în Dumnezeu, pătrunzând în ascunzimea dumnezeiască cea una şi primind, într-o fulgerare de strălucire, o rază dumnezeiască din izvorul de lumină fără de început şi nesfârşit, nu cere numai tăcerea gurii, ci şi a minţii. Căci e cu putinţă ca, chiar când gura tace, mintea să se mişte lăuntric spre ceva şi să se mute de la un gând şi de la un înţeles la altul şi să se ocupe cu lucruri felurite. Acestea sunt aşa-zisul cuvânt lăuntric, de care e departe mintea care s-a înălţat la ascunzimea fără formă şi atotsimplă a unităţii dumnezeieşti. Căci altceva este contemplarea minţii, şi altceva mişcarea ei lăuntrică spre ceva şi cugetarea, care este una cu cuvântul lăuntric[109]. Aflându-se mintea în cele create şi compuse, sau felurite în alt chip, întâi priveşte şi pe urmă le cugetă, variindu-şi lucrarea. Căci într-un singur lucru găseşte adeseori nu puţine înţelesuri[110]. Dar în ascunzimea aceea dumnezeiască şi atotlăuntrică, unică şi unitară, îşi înalţă şi îşi lărgeşte ochiul văzător (contemplativ) şi se luminează de simplitatea luminii dumnezeieşti, însă nu se mişcă într-o lucrare de cugetare. Căci simplitatea unitară scapă cugetării ce trece de la un lucru la altul sau plăcerii de varietate; iar ascunzimea nu lasă să se spună despre ea cu gura lucruri gândite din plăcere. Pentru aceste pricini, omul, după ce s-a ridicat în chip înţelegător în ascunzimea dumnezeiască preaslăvită şi unică, păstrează în chip firesc tăcerea, cu gura şi cu mintea.

48. Când mintea, întorcându-se, tinde în întregime spre Dumnezeu, şi lucrarea ei văzătoare se scufundă în razele atotstrălucitoare ale frumuseţii dumnezeieşti, şi urcă fără închipuire la simplitatea şi nehotărnicia Unului ascuns şi fără chip, şi se face una cu sine însăşi prin întinderea şi privirea ei spre Unul, sub adierea Duhului, ajunge cu cugetul în starea vădită a pruncului

---

[108] Cel ce vrea să ajungă la Unul dumnezeiesc prin raţiune şi cunoaştere naturală, păşind nu pe o cale lăuntrică, ci prin reflecţii asupra lucrurilor din afară, nu primeşte lucrarea dumnezeiască în inimă şi nici lumina „înţelegerii” (nesensibilă) mai presus de fire. Aceasta e „teologia” raţională, care nu ajunge la experienţa lui Dumnezeu, ci vorbeşte despre El ca de un obiect exterior. Părinţii şi scriitorii bizantini nici nu acordă acesteia numele de teologie.

[109] Cuvântul sau cuvântarea lăuntrică este mişcarea cugetării de la un lucru la altul. Prin aceasta cugetarea nu ajunge în Dumnezeu, chiar dacă se ocupă cu Dumnezeu.

[110] Când se ocupă cu lucrurile create şi compuse, mintea întâi le priveşte global şi apoi le cugetă, analizându-le. În privire îmbrăţişează de obicei un lucru în întregul lui. Cugetarea analizează apoi elementele şi aspectele lui componente şi aşa se umple de o varietate de înţelesuri prin ceea ce se desparte de cunoaşterea sa proprie, sau de cunoaşterea de sine, şi ia succesiv chipul definit al înţelesurilor pe care le cugetă pe rând.

şi gustă Împărăţia negrăită şi mai presus de fire a lui Dumnezeu, după cuvântul Domnului: „De nu vă veţi întoarce şi nu veţi fi ca pruncii, nu veţi intra în Împărăţia cerurilor” (*Matei* 18, 3). Căci atunci mintea iese din orice legătură şi din relaţia cu toate, înălţându-se peste hotarele a toată cunoştinţa, a oricărui fel de înţelegere, a toată compoziţia şi felurimea şi întinzându-se la Cel negrăit, mai presus de minte şi necunoscut[111]. De aceea păstrează în chip firesc tăcerea, din pricina stării sale, care e nu numai mai presus de cuvânt, ci şi mai presus de lucrarea înţelegătoare şi care are în sine pe Cel ascuns şi mai presus de fire şi fără chip, împreună cu bucuria şi dulceaţa Lui, într-o împărtăşire înţelegătoare[112].

49. Văzătorii contemplă pe Dumnezeu într-un chip fără chip şi într-o frumuseţe mai presus de lumină, nematerială şi necompusă, în faţa Lui atotsimplă[113]; ei văd unitar pe Unul, încununat de bunătăţi nesfârşite, împodobit de splendori nenumărate, luminând toată mintea cu razele unei frumuseţi strălucitoare; contemplă fericirea negrăită şi de nepovestit, izvorul bunătăţilor şi frumuseţilor, belşugul nesecat pururea ţâşnitor, vistieria mai presus de plinătate, fără fund, nedeşertată a slavei, care umple cu covârşire minţile cele fără ochi de o mare desfătare. Căci din unitatea aceea

---

[111] Pruncul nu ştie de caracterul implacabil al legilor naturii, care-l împiedică de la un lucru sau de la altul. El îşi trăieşte deplin libertatea, ştiind numai de dragostea sa faţă de mama. Aşa ştie mintea înduhovnicită numai de dragostea ei de Dumnezeu. Scufundată în dragostea care străluceşte de lumina dragostei lui Dumnezeu, ea a uitat de sine, s-a înălţat peste sine, dar în acelaşi timp s-a făcut una cu sine, ieşind în alt fel din uitarea de sine în care e pierdută când e prinsă în grija de tot felul de lucruri. A trebuit să revină la ea însăşi pentru ca, prin transparenţa ei, să pătrundă în lumina dragostei dumnezeieşti.

[112] Mintea scufundată în lumina dragostei părinteşti a lui Dumnezeu se află mai presus de lucrarea înţelegătoare, aşa cum pruncul trăieşte la sânul mamei dragostea ei şi a lui dincolo de orice efort de înţelegere. Înţelegerea are aici înţelesul înţelegerii noastre obişnuite. Dar când, imediat după aceea, se spune că văzătorii se bucură de dulceaţa pe care o gustă în unirea cu Dumnezeu într-un chip înţelegător, înţelegerea capătă pentru autorul nostru un alt înţeles: e înţelegerea simplă, care nu caută să înţeleagă mai mult dintr-o conştiinţă a mărginirii înţelegerii prezente. „Împărtăşirea înţelegătoare” mai înseamnă aici şi o împărtăşire nesensibilă. Ea e un contact, o întâlnire nemijlocită cu Dumnezeu, o primire a Lui în suflet, dar nu ca o realitate a simţurilor.

[113] „Într-un chip fără chip”. Prezenţa lui Dumnezeu pe care o intuiesc văzătorii nu e un haos, ci o nesfârşită dragoste îndreptată spre ei. Aceasta e „chipul” Lui. Ei simt în Dumnezeu o intenţie. Nu e un haos mişcat sau încremenit într-o orbire şi lipsă de orice intenţie conştientă. Ei intuiesc în Dumnezeu o frumuseţe mai presus de orice frumuseţe. E frumuseţea iubirii şi a bunătăţii intenţionate. Intenţia aceasta intuită a lui Dumnezeu e „faţa” Lui.

duhovnicească şi mai presus de fire, aşezată mai presus de toate în ascunzimea nepătrunsă, izvorăşte tainic bucurie, mulţumire şi veselie curată într-un râu pururea curgător. Din ea se revarsă un noian nestrăbătut şi necuprins de bunătate negrăită, de dragoste netălmăcită şi de purtare de grijă neînţeleasă, printr-o putere fără hotar şi printr-o înţelepciune de negrăit. Căci ele rămân nepătrunse chiar şi de îngeri şi de serafimi, ca unele ce se află mai presus de orice minte. Căci chiar şi cele ce se zămislesc în timpul de aici în noi într-un chip negrăit, iar în cel viitor vor ieşi la arătare, ca printr-un fel de naştere, şi se vor desăvârşi, răpesc şi mintea heruvimilor, deşi le înţeleg numai într-un chip întunecos. O, bunătatea, sfatul, dragostea, mila, puterea, înţelepciunea şi purtarea de grijă a lui Dumnezeu! Cu adevărat „fericiţi sunt aceia cărora li s-au iertat fărădelegile şi cărora li s-au acoperit păcatele” *(Psalm* 31, 1). Şi „fericit e omul pe care îl va povăţui Domnul şi din legea Lui şi a Duhului îl va învăţa pe el” *(Psalm* 93, 12).

50. Cele nevăzute celor din lume, care nu pot să primească pe Duhul Sfânt *(Ioan* 14, 17), cum a zis Domnul, se descoperă celor ce le-a fost drag să se retragă şi să şadă departe de lume şi de cele din ea. Acelora le-a strălucit, prin harul dumnezeiesc, lumina înţelegerii şi „răsăritul din înălţime” al Soarelui duhovnicesc *(Luca* 1, 78) a deschis ochii inimii lor şi li s-a făcut sprijin de la Dumnezeu, ca „să pună suişuri în inimile lor” *(Psalm* 83, 6) şi să se lumineze de razele prin care văd pe Dumnezeu. Drept urmare, li se arată foarte lămurit alte multe taine dumnezeieşti şi duhovniceşti, vrednice de vederea duhovnicească. Pe lângă acestea, celor ce vieţuiesc în chip cuvios li se descoperă şi starea lor viitoare, veşnică şi fără prihană, care va fi nu numai mai presus de simţuri, ci şi mai presus de minte. Căci atunci se vor schimba în întregime, ajunşi fiind la o stare mai presus de minte şi la viaţa şi desfătarea cea mai presus de înţelegere. Ei se vor desfăta şi bucura, ca nişte dumnezei prin lucrare, înaintea lui Dumnezeu prin fire, de bunătăţile mai presus de fire, izvorâte din Dumnezeu cel preaînalt şi singurul prin fire. Căci vor sta în cerc în jurul Lui şi vor prăznui în chip atotsfânt şi prea curat sărbătoarea dumnezeiască mai presus de minte, alcătuind, împreună cu toate cetele bine orânduite ale îngerilor, adunarea sărbătorească şi mai mult decât fericită, plină de acea prea vestită desfătare şi preabună veselie.

Mare şi necuprins este râul curgător al veseliei curate a darurilor mai presus de frumuseţe! Căci dacă frumuseţea cea văzută, ce se face cunoscută minţii prin simţuri, care-i hotărnicită şi supusă măcinării şi care nu e nici simplă, nici necreată, obişnuieşte să pricinuiască sufletului o desfătare nu lipsită de farmec, nu le va fi greu, celor ce au minte şi ţin seama de deosebirea de planuri, să cunoască şi să înţeleagă ce-ar simţi dacă s-ar afla în faţa frumuseţilor gândite cu mintea, dar totodată mai presus de minte, nehotărnicite şi netrecătoare, care izvorăsc din Dumnezeu, din Care sunt toate

cele bune şi frumoase, şi care nu sunt nici create, nici începute. Iar aceasta, spre bucuria şi veselia lor, prin împărtăşirea de viaţa dumnezeiască şi de starea veacului aceluia.

51. Mintea, bucurându-se să iasă din lungimile distanţelor de timp şi spaţiu şi din însuşirile lor ce hotărnicesc, se goleşte cu adevărat, prin simplitatea unitară şi prin viaţa nemeşteşugită şi fără chip la care se ridică. Şi păşeşte mai presus de fire, fără niciun acoperământ şi fără nicio piedică, prin neînţelegere şi negrăire, în ţara lipsei de început, a necuprinderii, a nesfârşirii şi a nemărginirii, mişcată duhovniceşte de puterea şi de iluminarea dumnezeiască din inimă, care o conduce spre nesfârşire şi se întinde împreună cu vederea ei (a minţii)[114]. Atunci răsar în suflet pacea lui Dumnezeu şi bucuria negrăită a Duhului; şi o veselie de netălmăcit se revarsă în el, şi o uimire mai înaltă decât cunoştinţa[115] îl cuprinde, făcându-l să cânte cu Psalmistul: nu că „Se va arăta", ci că „Se arată Dumnezeul dumnezeilor în Sion" (*Psalm* 83, 8), adică în mintea ce călătoreşte pe culmi şi priveşte din înălţime. „Doamne, Dumnezeule al Puterilor, fericit e omul ce nădăjduieşte întru Tine" (*Psalm* 83, 13).

52. Când mintea zace în uimire, luminată de o prezenţă de netălmăcit şi

---

[114] În toată scrierea de faţă autorul explică mai amănunţit cele ce se petrec în inimă când mintea, introducându-se şi petrecând în ea prin rugăciune neîncetată, vede lumina nesfârşită a lui Dumnezeu şi e răpită de ea de la toate cele din lume. Toate descrierile lui servesc explicării învăţăturii şi practicii isihaste. E o originală îmbinare de influenţă areopagitică şi de preocupare isihastă, sau viziunea intelectuală areopagitică e încălzită de o înfocată simţire în duh isihast. Numai în mintea golită de chipurile şi ideile lucrurilor poate găsi sălaş lumina dumnezeiască. Numai ea a redevenit transparentă pentru acea lumină şi aptă, prin nehotărnicirea redobândită, să încapă nesfârşirea dumnezeiască. Pentru aceasta a trebuit să iasă nu numai din chipurile mărginite ale lucrurilor, ci şi din mărginirea distanţelor de timp şi spaţiu, legate cu chipurile lucrurilor. Mintea, eliberată astfel de toate chipurile, ideile şi dimensiunile spaţiale şi temporale mărginite, nu e numai golită şi deci revenită la adâncimea ei fără fund şi la lărgimea ei nehotărnicită, ci şi dezbrăcată de acoperămintele acelor chipuri, idei, dimensiuni şi împătimiri care o ţineau înlăuntrul unor margini şi piedici; iar prin aceasta, a devenit străvezie. Expresia „minte goală" are ambele înţelesuri: golită şi dezbrăcată. În sensul acesta, mintea se înfăţişează lui Dumnezeu golită de orice alt conţinut şi neacoperită, sau străvezie şi deschisă, pentru a-L primi pe El; mai bine se întinde spre El, prin unica preocupare de El, manifestată în rugăciunea neîncetată adresată lui Iisus. Iar aceasta o face în ambianţa de simţire a inimii.

[115] Uimirea e mai înaltă decât cunoştinţa, decât înţelegerea. Ea vede mai mult din realitatea lui Dumnezeu decât cunoştinţa sau înţelegerea, care o restrânge pe măsura cuprinderii ei mărginite.

de neînţeles, văzându-se pe sine între Dumnezeu şi cele dumnezeieşti[116], mănâncă, dacă se poate spune aşa, roadele adevărate ale cunoştinţei duhovniceşti şi stă sub lucrarea îndumnezeitoare şi se bucură şi sporeşte în dragoste, negrăind şi nedesfăşurând nimic, nici înlăuntru, nici în afară, ba nici măcar cugetând, ci privind înţelegător[117] şi unitar în lumina adevărului şi a Duhului şi făcând din cele ce le vede un prilej de desfătare, fără trecere de la un lucru la altul.

53. Când faţa minţii, aplecându-se înlăuntrul inimii, vede lumina Duhului izvorând din ea într-o pururi ţâşnire, atunci e vreme de a tăcea[118].

54. Când întreaga faţă înţelegătoare (a minţii) vede pe Dumnezeu, mai bine zis când întreaga minte ajunge înlăuntrul lui Dumnezeu, sau, ca să zic aşa, când Dumnezeu vine în mintea întreagă, atunci e vremea potrivită de a tăcea[119].

55. Când mintea se înfăţişează lui Dumnezeu privindu-L cu toată înţelegerea ei, datorită împărtăşirii de Duhul, şi se bucură de slava şi strălucirea feţei Lui, pe cât îi este îngăduit, se cade şi e foarte potrivit să tacă şi să privească în linişte şi fără tulburare. Iar de se aşterne în oricare fel vreun nor de întuneric între minte şi Dumnezeu, aruncă în el, ca un foc năprasnic, luminos şi arzător, un cuvânt scurt, dar din descoperirea dumnezeiască. În felul acesta, alungând repede întunericul cu lumina şi ceaţa cu căldura, şi luminând totodată mintea şi încălzind-o cu acest cuvânt, aceasta va izbuti iarăşi să fie împreună cu Dumnezeu ca mai înainte şi să privească frumuseţea

---

[116] Mintea „se vede pe sine între Dumnezeu şi cele dumnezeieşti”, adică între Dăruitor şi daruri, privind aici la El, aici la ele, sau deodată şi la El, şi la ele. Nu contemplă însuşirile dumnezeieşti în ele înseşi, ca lipsite de suportul lor personal. Ele au întreaga valoare numai dacă sunt daruri ale Persoanei dumnezeieşti.

[117] În acea stare mintea nu vorbeşte şi nu desfăşoară o cugetare discursivă, totuşi priveşte înţelegător. E o înţelegere mai presus de cugetarea şi de înţelegerea naturală.

[118] Lumina iubirii dumnezeieşti se comunică minţii ca unui organ spiritual cunoscător prin inimă, care e organul spiritual al simţirii. Inima iubeşte, inima primeşte iubirea lui Dumnezeu; dar o inimă având în ea înţelegerea minţii. O inimă întunecată, oarbă, e purtată de vehemenţa unor simţiri dezordonate. Dragostea lui Dumnezeu e însă lumină. Faţa minţii aplecată spre inimă e privirea minţii. Prin aceasta inima vede dragostea lui Dumnezeu ca lumină plină de sens.

[119] Atunci se întâlnesc, sau se sălăşluiesc una în alta cele două feţe sau priviri, sau intenţii iubitoare. Atunci mintea simte cu o supremă intensitate privirea sau intenţia iubitoare a lui Dumnezeu, sau simte toată pulsaţia de iubire nesfârşită a lui Dumnezeu, am zice a inimii Lui. Atunci e vremea de a tăcea, pentru a nu destrăma acest farmec negrăit.

Lui şi să se bucure, după cuviinţă, de El şi să se înfrumuseţeze cu ea şi să pătimească, pentru a spune pe scurt, cele ce vin de la Dumnezeu, prin privirea înţelegătoare, odată cu primirea Duhului de viaţă făcător. În acelaşi timp va izbuti să se facă simplă şi să se desfacă, în Duh şi adevăr, adică în Dumnezeu, de toate, chiar şi de cele din jurul lui Dumnezeu[120].

Acestea i se întâmplă, după cuviinţă, văzătorului. Dar cel lipsit numai de făptuire are nevoie de multe până să ajungă la această stare, nefiind încă unit cu sine şi, prin sine, cu Dumnezeu. Deci nu e de mirare că acesta cântă şi grăieşte în tot felul mult şi des din cele dumnezeieşti, înfricoşând şi alungând, ca prin nişte săgeţi necontenite, pe cel ce ne duşmăneşte mult şi ne războieşte cu mânie. Dar îi va veni vremea şi acestuia, dacă are răbdare, prin unda Duhului. Şi anume, atunci când lucirile în chip de scântei ale multelor imnuri, cântări şi cuvinte dumnezeieşti se vor împreuna într-o mare vâlvătaie[121]. Atunci îl va răpune şi pe vrăjmaş mai uşor, rănindu-l de moarte, arzând adică şi sfârtecând, şi, mai bine zis, alungând întunericul lui, iar pe sine se va lumina şi încălzi de acest foc, care îl va mişca spre dragostea dumnezeiască. Odată cu aceasta, va înălţa către Dumnezeu în tăcere un imn al inimii şi toată uimirea sa, arătându-şi sieşi minunile mai presus de fire ale multor taine. Căci nu pe nedrept cei ce rabdă se fericesc de Domnul. De fapt, înaintând vremea, ei vor moşteni, ca unii ce vor deveni blânzi, pământul duhovnicesc al făgăduinţei *(Matei* 5, 5) în Hristos Domnul nostru.

56. Când mintea, învăluită de toate revărsările de lumină ale Duhului, e cuprinsă de ameţeală şi nu mai ştie ce să facă şi se vede pe sine întinzându-se şi preschimbându-se după Cel nesfârşit şi nehotărnicit, e vremea de a tăcea.

---

[120] Autorul scrierii accentuează mereu că văzătorul se ridică până la intuirea lui Dumnezeu ca Persoană, că deci nu se opreşte la contemplarea însuşirilor Lui privite ca bunuri şi valori în ele înseşi. Aceasta e filosofie, şi nu teologie. Desigur, Dumnezeu ca Persoană nu e lipsit de însuşirile şi de energiile Lui necreate. El e văzut ca Subiect al acestora, sau e văzut prin acestea. Dar e văzut în ele El Însuşi, nu sunt văzute sau contemplate numai ele şi vederea Lui face mintea să uite de ele. Când vezi persoana iubită, vezi şi bunătatea ei, dar uiţi de bunătate în privirea persoanei. Bunătatea e absorbită în persoană. În sensul acesta, mintea trebuie deci să se desprindă şi de contemplarea celor din jurul lui Dumnezeu.

[121] Faptele celor din etapa făptuirii au fost socotite în mişcarea isihastă, începând cu Grigorie Sinaitul, mai ales cântare şi citire de cărţi sfinte, spre deosebire de rugăciunea neîncetată a minţii în inimă, socotită proprie văzătorilor sau contemplativilor. Aceasta, pentru că făptuitorii erau şi ei monahi, retraşi din lume. Desigur, creştinii din lume sunt chemaţi şi la faptele răbdării, slujirii şi iubirii de oameni. Monahii alungă ispitele vrăjmaşului mai ales prin cântări şi citiri. Dar cuvintele cântate şi citite trebuie rostite cu atâta căldură a credinţei, încât scânteierile fierbinţi şi luminoase din fiecare din ele să crească într-o vâlvătaie neîntreruptă a dragostei faţă de Dumnezeu.

57. Iar când se simte obosită de atotluminoasele vederi şi voieşte să le înşire în cuvinte ca, slăbind tăria pătimirii, să găsească puţină odihnă, e vremea potrivită de a grăi (*Ecclesiastul* 3, 7), desigur, cuvinte scurte şi potrivite iluminării dumnezeieşti.

58. Când mintea, fugind prin mijlocul apelor de faraon cel gândit cu mintea, străbate noaptea sa în lumină de foc şi ziua sub acoperământ de nor (*Ieşirea* 13, 21)[122], e vreme de tăcere binecuvântată şi de linişte. Căci atunci începe cu adevărat curăţirea sufletului. Iar când îi vine împotrivă cumplitul Amalec cel gândit cu mintea şi neamurile ce-i urmează, împiedicându-i trecerea spre pământul făgăduinţei, atunci e vreme potrivită de a grăi; dar mintea trebuie să fie susţinută în aţintirea ei spre Dumnezeu de făptuirea înţelegătoare şi de contemplarea cuvenită, ca odinioară mâinile lui Moise, de Aaron şi de Or (*Ieşirea* 17, 12).

59. Când ţâşneşte în inimă, din adâncul fără fund al izvorului dumnezeiesc şi din vederea înţelegătoare, puterea duhovnicească, e vreme potrivită de a tăcea. Căci atunci se săvârşeşte în chip negrăit slujba sfântă şi închinarea minţii către Dumnezeu în duh şi adevăr. Iar aceasta, întru adevărată simţire înţelegătoare[123].

60. Când, prin privirea înţelegătoare spre Dumnezeu, partea raţională a sufletului se umple de o uimire dumnezeiască, iar cea înţelegătoare, de vedere şi, peste tot, sufletul se umple de bucurie, atunci e vreme de a tăcea. Căci mintea vede atunci cu bună simţire adevărul în chip concentrat şi preamăreşte,

---

[122] Monahul scapă noaptea de vrăjmaşul nevăzut prin apa lacrimilor şi e condus spre ţara făgăduinţei unirii cu Dumnezeu prin focul rugăciunii, iar ziua e acoperit de harul smereniei, ca să nu fie biruit de slava deşartă.

[123] Slujbei şi închinării văzute aduse lui Dumnezeu trebuie să-i corespundă şi o slujbă (λατρεία) şi o închinare nevăzută şi fără cuvinte. Dar în orice slujbă adusă lui Dumnezeu se întâlneşte omul cu Dumnezeu. Deci şi în slujba lăuntrică, adusă de minte în inimă, are loc această întâlnire. Căci prin altarul inimii la care liturghiseşte mintea ţâşneşte puterea duhovnicească din abisul dumnezeiesc. De ea e prinsă închinarea minţii şi oferită lui Dumnezeu. Ceea ce se săvârşeşte e atât de copleşitor, că mintea simte nevoia să tacă. E o slujbă trăită de minte cu o intensă simţire înţelegătoare, aşa cum e sesizată slujba văzută de simţurile trupeşti. Mintea, săvârşind rugăciunea în inimă, trăieşte prin înţelegere o stare neîncetată de închinare. Ea e susţinută de „vederea” lui Dumnezeu şi de simţirea Lui, adică de sesizarea lui Dumnezeu prin minte, deosebită de sesizarea lucrurilor prin simţuri, dar tot aşa de vădită ca şi aceea.

închinându-se uimită, pe Dumnezeu, Care străluceşte în ea[124].

61. Cei ce se închină lui Dumnezeu în chip potrivit Lui, în duh şi adevăr, şi-I slujesc cum se cuvine nu numai că nu se închină şi nu slujesc într-un anumit loc, dar nici în cuvinte rostite. Căci precum simţirea înţelegătoare, înălţându-se în chip drept, nu mai vrea să se închine Celui necircumscris, Căruia nu este loc de odihnă într-un anumit loc, tot aşa, alipindu-se de ceea ce se cere pentru rămânerea în adevăr, în chip firesc nu mai suportă să se închine şi să slujească Celui nesfârşit, nehotărnicit, fără de început, fără chip, cu desăvârşire simplu şi, peste tot, vorbind, mai presus de minte, în felurime de cuvinte şi în rostiri hotărnicite. Când, adică, îi vine minţii vremea să-i strălucească în chip unitar cunoştinţa adevărului dumnezeiesc din adierea şi suflarea Duhului, în vreme ce se desface îndeobşte de toate şi iese deasupra sa, nu se mai scufundă numai în negrăire, ci şi într-o neînţelegere binecuvântată, ca una ce se îndeletniceşte cu bucurie şi cu uimire de cele ce sunt mai presus şi de cuvânt şi de minte, pe care ea le contemplă în lumina înţelegătoare, în chip nemişcat şi fără schimbare, într-o aţintire fără ochi, ca una ce a ajuns, prin unire, mai presus de sine.

62. Mintea, luând seama la ea însăşi, trebuie să-şi călăuzească cu luare-aminte starea ei înţelegătoare, în mod chibzuit, înţelept şi cu judecată. Şi când se va simţi pe sine contemplând tainele simple şi fără chip ale cunoaşterii lui Dumnezeu, va trebui să se oprească îndată în linişte şi în tăcere şi uimire, dar nu departe de inima sa lucrată şi iluminată de Duhul. Căci atunci e vremea nu numai de liniştire a tuturor simţirilor dinspre partea celor supuse simţurilor îndeobşte, ci nu mai puţin de tăcere dinspre orice cuvântare desfăşurată. Ba, mai mult, e timpul atunci, pentru cei de pe treapta cunoaşterii[125], să se dedea îndeletnicirii liniştii şi neprivirii înţelegătoare[126]. Căci e nevoie de o nemişcare

---

[124] Raţiunea, nemaiputând funcţiona, cade în uimire, iar înţelegerea devine „vedere”. Raţiunea e însoţită de uimire şi în judecăţile ei, prin care descoperă noi laturi ale realităţii. Cu atât mai mult se umple de uimire când cunoaşte întreg adevărul concentrat. Căci vede deodată în el toate laturile pe care ar fi avut să le vadă pe rând şi separat. Mintea are şi ea o „vedere”, cum are trupul. Are şi ea un simţ sau simţirea unui văz, cum are trupul. Se afirmă mereu contactul minţii cu Dumnezeu, nu deducerea Lui raţională de la distanţă. Simţirea aceasta are nu numai sensul de percepere, ci şi de sentiment, ca şi simţirea trupului.

[125] Treapta cunoaşterii e una cu treapta contemplării.

[126] Există o linişte înţelegătoare, spre deosebire de cea sensibilă, exterioară. Dar există şi o neprivire înţelegătoare, spre deosebire de neprivirea sensibilă. Însă atât liniştea, cât şi neprivirea aceea au şi un înţeles pozitiv. Sunt o linişte şi o neprivire care înţeleg mai mult decât tulburarea lăuntrică şi decât privirea raţională, sau, peste tot, spirituală. Căci neprivirea aceea e produsă de o lumină copleşitoare, şi prin neprivire se simte mărimea acelei lumini.

totală în simţuri, în cuvinte şi înţelegeri, ca mintea să se lipească de Dumnezeu cel Unul şi singur, dar întreit, liberă şi într-o pornire directă, prin privirea unitară şi unică la El. Prin aceasta va vedea, pe cât îi este îngăduit, nesfârşitul, neînceputul, necuprinsul şi, ca să spunem pe scurt, celelalte însuşiri dumnezeieşti, neschimbate şi absolute (dezlegate de toate), şi se va uni cu El, preschimbată prin contemplare şi simplificată şi devenită întreagă în chipul dumnezeiesc, cu ajutorul harului dumnezeiesc, şi plină de bucurie şi de uimire. Iar fiindcă mintea ar vrea să stăruie în această stare, dacă s-ar putea, dar nu poate fiind schimbăcioasă şi vieţuind împreună cu cele schimbăcioase şi legată cu trupul şi cu lucrurile dimprejur, când cade trebuie să ştie să nu se depărteze prea tare de vederea cea unitară şi să nu grăiască mult, ci să spună puţine, şi acestea din dumnezeieştile lumini, ca în felul acesta nu numai să se poată întoarce iarăşi cu uşurinţă spre unirea mai presus de minte cu Dumnezeu, ci să simtă şi mai vădită unirea, ba şi mai statornică. Căci, cu cât va păzi mintea mai mult adunarea în sine şi nerăspândirea, cu atât hrănirea din El o va aduce mai repede spre unirea dumnezeiască şi se va uni cu străluciri mai vădite şi mai rodnice, prin obişnuinţa neîncetată cu cele dumnezeieşti[127].

63. Odată ce mintea s-a preschimbat, pătimind arătarea dumnezeiască prin vederea înţelegătoare, şi e umbrită de lumina Celui necunoscut, Care e dincolo de toată cunoştinţa, se face neîmpărţită, simplă şi nehotărnicită, fiind luminată unitar ca într-un întuneric[128]. Ea contemplă atunci frumuseţea cea nemărginită din pricina simplităţii covârşitoare, cea fără chip pentru depăşirea oricărui chip, cea fără început ca mai presus de orice început, necuprinsă, dar cuprinzând în sine hotarele tuturor şi tot ce e hotărnicit, umplând toate ca ceea ce e mai presus de plinătate şi nesfârşită[129]. Scurt vorbind, când mintea,

---

[127] Mintea nu poate sta tot timpul în extazul privirii lui Dumnezeu. Dar când cade din el, trebuie să se ocupe cu cântări şi cu cuvinte dumnezeieşti pentru ca să poată reveni cu uşurinţă la acea stare de extaz.

[128] Părutul paradox al „luminării în întuneric” se rezolvă dacă ţinem seama că acesta e întunericul unei prea mari lumini, sau „întunericul supraluminos”, cum îi zice Dionisie Areopagitul. Întunericul acesta înseamnă şi starea de nespecificare în forme, deci contemplarea nediferenţiată a tuturor. De aceea, mintea poate fi luminată plenar în acest „întuneric”, care cuprinde toate sensurile, sau sensurile tuturor, şi infinit mai mult decât ele. Dar cele cuprinse concentrat nu se diferenţiază în El Însuşi prin înţelegerea unei evoluţii în sensul celei gândite de Jacob Böhme. Ele se diferenţiază numai ca lume creată, când vrea El să o creeze. În El e o altă deosebire actualizată din veci: aceea a Treimii Persoanelor.

[129] Suntem mereu în plină terminologie areopagitică. Numai în ceea ce e compus există margini ale părţilor componente, în Cel absolut simplu nu e nicio margine. Dumnezeu e fără chip nu pentru că e uniform sau haotic, ci pentru că El cuprinde în Sine virtual toate formele într-o armonie atât de desăvârşită, încât formează o unitate

privind de sus, vede, în privirea Unului[130], toate, în temeiul negrăit al unei puteri înţelegătoare mai presus de înţelegere, e vremea de a tăcea şi de a se desfăta tainic şi mai presus de lume, sau, ca să zic aşa, şi fără vedere şi fără grai, de împărtăşirea de adevăr, printr-o pătrundere dumnezeiască în el. Iar când lipsesc cele zise din minte şi vede în jurul ei împărţire, atunci e vremea de a grăi, adică de a grăi cele potrivite să ducă la tăcere. Căci e cu mult mai bună decât orice cuvânt tăcerea cea mai presus de cuvânt, numită foarte potrivit tăcerea la vremea ei, cum spune şi Solomon, care o pune pe aceasta înainte: „Vremea este a tăcea” şi apoi „Vremea este a grăi” (*Ecclesiastul* 3, 7). De fapt, cel mai bun lucru şi de prima cinste este a păzi tăcerea la vremea ei. Iar de nu este încă aceasta de faţă, şi mintea încă nu se află în chip unitar în cele mai presus de cuvânt, să fie măcar lucrul al doilea, adică vorbirea la vreme, ca în felul acesta grăirea să fie înrudită cu tăcerea şi aproape de ea. Astfel, precum tăcerea, aşa şi grăirea să fie la vreme şi să se silească să vină la tăcere. Iar aceasta i se întâmplă celui ce grăieşte şi cugetă neîncetat la cele dumnezeieşti şi vede zidirea oglindind pe Ziditorul şi povestind despre El. Aceasta înseamnă a grăi la vreme. Dar despre acestea trebuie să vorbim mai amănunţit.

64. Când mintea, trecând peste toate cele de aici şi ridicându-se deasupra lor în chip firesc, îmbrăţişează tăcerea, e vremea de a se desfăta de cele mai presus de lume şi negrăite. Căci e vremea iluminării şi a luminii înţelegătoare, a unirii minţii şi a vederii, a nehotărnicirii, a nesfârşirii, a cunoştinţei mai presus de fire şi, scurt vorbind, vremea primirii înţelepciunii dumnezeieşti şi a împărtăşirii de ea, prin care mintea se desăvârşeşte în odihnă şi în tăcere dinspre toate, dobândind bucuria negrăită în uimire[131].

65. Când sufletul, îmbătându-se de simţirea adevărului ca dintr-un potir prea tare al harului, se simte ieşit din minte, să ştie că e vremea de a tăcea[132].

---

atotsimplă. În Cel necuprins şi nehotărnicit se cuprind şi se copleşesc hotarele tuturor. El nu e incapabil să dea hotare celor ce le creează. În acest caz, n-ar putea crea propriu-zis, ci haosului lui i-ar corespunde haosul emanaţiilor.

[130] Privind în Unul, mintea este într-o privire mai presus de privire a tuturor. De aceea le vede în El pe toate.

[131] Uimirea e starea de înţelegere mai presus de înţelegere, împărtăşire de cele mai presus de cuvânt, în tăcere. Ca atare, ea nu e paralizarea minţii, ci o stare de plinătate, sau de supraplinătate, o experienţă a celor ce nu pot fi cunoscute de minte prin efort de cunoaştere şi de înţelegere.

[132] Potirul prea tare e vinul prea tare. E vinul prea tare al adevărului covârşitor. El se numeşte vinul harului, pentru că adevărul e dat minţii unite cu Dumnezeu nu prin efortul ei, ci prin har, sau ca un dar. Mintea se îmbată de acest adevăr covârşitor, umplându-se de entuziasm. Acest adevăr nu e cunoscut în mod simplu intelectual, ci e simţit intens, căci mintea se scaldă în lumina Lui, care e totodată iubirea lui

66. Când dispoziţia omului dinlăuntru simte că trebuie să strige: „Doamne, cât s-au înmulţit cei ce mă necăjesc! Mulţi se scoală asupra mea” *(Psalm* 3, 1), atunci e vremea de a grăi; de a grăi cum se cuvine, nu lucruri deşarte, ci cuvinte măsurate, împotriva vrăjmaşilor, aşa cum trebuie.

67. Când lumina feţei Domnului s-a însemnat peste suflet, încât se înfrumuseţează prin aceasta şi se umple de strălucire şi curge pe el mirul veseliei dumnezeieşti, e vremea de a tăcea.

68. Când vede ridicându-se asupra sa martori nedrepţi, întrebându-l de cele ce nu le cunoaşte şi tulburându-l, e vremea de a grăi, şi anume de a răspunde împotrivă.

69. Binele cel mai înalt şi, aşa zicând, cel mai din vârf în toate cele ce sunt şi în toate cele gândite este Dumnezeu. Iar în toate cele văzute, cel mai înalt şi neasemănat mai bun după fire este omul. Ba, prin har, e cu adevărat mai sus şi decât îngerii. Deci mintea văzătorului, apropiindu-se, prin cele foarte multe ce se află între Dumnezeu şi oameni, de Cel mai presus de înţelegere, se umple de spaimă dacă n-a făcut încă din belşug experienţa harului luminător[133]. Dar dacă a gustat, cum s-ar zice, din puterea duhovnicească ce lucrează în inimă, se înalţă la cel mai înalt bine, la Dumnezeu, şi intră în El printr-un dar mai dumnezeiesc, şi priveşte în chip unitar, şi se umple de uimire, sălăşluindu-se în tăcere în adâncul cel mai presus de minte. Iar aceasta este, cum ar zice cineva, cu adevărat chezăşia primei odihne, al cărei model este odihna lui Dumnezeu de la creaţie *(Facerea* 2, 2-3)[134]. Iar de a doua odihnă, mai înaltă şi mai luminată, al cărei chip este odihna rânduită pe seama poporului lui Dumnezeu *(Evrei* 4, 9), mintea se bucură întorcându-se de la Dumnezeu la sine însăşi, şi cunoscându-se pe sine ca chip al prototipului (modelului), şi pe toate cele dintre Dumnezeu şi om, aşa cum sunt. Căci atunci nu numai că străbate la cele mai presus de minte şi de înţelegere, într-un chip corespunzător şi în uimire minunată, ci se umple şi de bucurie, nu de oricare, ci de cea duhovnicească, veselindu-se în tăcere de razele arătătoare de Dumnezeu şi de lucrările îndumnezeitoare ce vin peste ea, şi unindu-se cu Unitatea cea mai presus de fire a dumnezeirii, în Hristos

---

Dumnezeu.

[133] Între Dumnezeu şi oameni sunt foarte multe: cele văzute, îngerii, energiile necreate, însuşirile lui Dumnezeu. Prin toate şi trecând de toate se apropie omul de Dumnezeu.

[134] În textul grecesc această odihnă e numită „sabatism”, pentru că ziua a şaptea, în care Dumnezeu S-a odihnit, se numeşte în evreieşte Sabat.

Iisus[135].

70. Când mintea socoteşte că le-a înlăturat pe toate cele ce s-au făcut, ca şi când n-ar fi, îşi înfăţişează în chip negrăit pe Cel ce există cu adevărat, contemplându-L, mai presus de orice lucrare şi unire înţelegătoare, în duh şi adevăr, prin ridicarea nesfârşită peste cele dumnezeieşti aflate în legătură cu cele ce sunt[136]. Ea se face atunci unitară sau una, ca să spun aşa, şi, prin această lumină, pune stăpânire pe ea, în chip negrăit, tăcerea. De asemenea, se umple de dragoste şi de bucurie, nu de o bucurie simplă, ci de desfătarea de cele pricinuite de lucrarea Duhului, de care au parte şi îngerii.

71. Precum eşti Tu, Doamne, necuprins după fiinţă de nimeni şi de nicio fire raţională şi înţelegătoare, sau de nicio cunoştinţă creată, nici măcar de cea heruvimică, ci eşti în afară şi mai presus, de nesfârşite ori în chip nesfârşit, de orice cunoştinţă, tot aşa sunt, Stăpâne, şi cele din jurul Tău, nesfârşite şi nehotărnicite. De aceea, printr-o nemăsurată purtare de grijă, ai poruncit lui Moise, legiuitorul Vechiului Testament, să Te vestească ca pe Cel ce eşti şi ca pe Cel ce Te-ai numit astfel. Şi iarăşi, Tu, Cel atotadevărat şi singurul Adevăr Suprem, ai zis despre unii de-ai Tăi că Te-ai arătat lor, dar numele Tău nu l-ai descoperit. Căci este un nume neasemănat şi mai presus de orice nume (*Filipeni* 2, 9), din cele ce sunt nu numai pe pământ, ci şi în ceruri. Căci cei plini de lumina Ta Te înfăţişează ca fiinţă, dar fără ceea ce e cuprins în ea. Te arată astfel mai presus de fiinţă şi ca un suport (subiect) ce nu poate fi înţeles. Şi Te faci cunoscut, în chip vădit, mai presus de înţelegere şi nesfârşit necunoscut tuturor celor ce au putere să cunoască, şi mai presus de ei.

Te faci văzut câteodată cu desăvârşire mai presus de timp, fără de început, ca fiind însăşi viaţa fără margini, şi scăpând oricărei înţelegeri

---

[135] Omul, trecând prin toate şi ajungând la Dumnezeu, dă de prima odihnă. Această primă odihnă este scufundarea în adâncul lui Dumnezeu, ca în Binele desăvârşit şi nesfârşit. Ea are ca model odihna lui Dumnezeu de după crearea lumii, sau revenirea Lui în adâncul Său nesfârşit din ieşirea în fapta creaţiei. A doua odihnă e întoarcerea minţii la sine, dar fără să iasă din Dumnezeu. E actul al doilea al odihnei. Dacă nu ia cunoştinţă de sine, mintea nu se poate bucura deplin de odihna în Dumnezeu. Se accentuează aici conservarea persoanei umane în unirea ei cu Dumnezeu. De aceea, numai acum se bucură deplin de unirea cu Dumnezeu, predându-se acestei uniri în cea mai clară conştiinţă de sine.

[136] Între Dumnezeu şi oameni sunt foarte multe: cele văzute, îngerii, energiile necreate, însuşirile lui Dumnezeu. Prin toate, şi trecând de toate, omul se apropie de Dumnezeu. Mintea face abstracţie ipotetică nu numai de toate cele create, ci depăşeşte şi gândirea la însuşirile şi energiile dumnezeieşti de care sunt legate cele create, aţintindu-se la Însuşi Subiectul divin al lor. Dar aceasta nu este un act intelectual al omului, ci o vedere în duh şi adevăr, mai presus de orice lucrare şi de orice unire cu însuşirile şi lucrările dumnezeieşti.

spaţiale, pretutindeni de faţă deodată, mai presus de toate, ca Cel ce singur le-ai făcut toate împreună. Dar eşti cuprinderea firilor înţelegătoare şi locul lor nestrăbătut[137]. Şi întreci iuţimea minţii şi gândul ei, ca Cel ce eşti mai presus de toate şi mâna atotţiitoare a tuturor, într-un chip neînţeles. Nu eşti supus hotarelor firii, fiind fără hotar. Căci eşti, în chip mai presus de fire, necuprins nu numai după fire, ci şi în cele naturale aflate în jurul Tău, ca Unul ce eşti înţelepciune mai presus de înţelepciune, putere mai presus de putere, dragoste şi bunătate mai presus de tot înţelesul dragostei şi al bunătăţii.

Ce Te-ar putea numi pe Tine cineva? Lumină neapropiată? Dar eşti mai presus de lumină. Judecător ce cunoaşte toate mai înainte de a se face? Dar unde are un judecător acestea? Deci eşti cu mult mai presus de orice judecător. Să Te numim Făcător? Dar ce fel de făcător eşti Tu, Care creezi printr-o singură înclinare a voinţei multele şi feluritele existenţe materiale? Dar ce să spunem de cele nemateriale? O, ce adânc care întrece toate! Printr-o singură înclinare a Duhului sunt produse toate cele duhovniceşti, care sunt de o singură fire, dar foarte multe după deosebirile de dispoziţii, sau, dacă vrei, şi de persoane. Iar aceasta e tot ce e mai minunat şi ceea ce scapă prin covârşirea ei oricărei înţelegeri a oricui care cugetă. Oare acestea sunt proprii făcătorului? Nicidecum. Deci sunt mai presus de făcător. Să Te numim Ziditor şi Meşter? Dar care ziditor zideşte fără o temelie, fără niciun fundament, măcar cel mai mic lucru, ca Tine, Stăpâne, pământul atât de întins, cu atâţia munţi şi pietre şi altfel de materii, întemeindu-l pe nimic (*Iov* 26, 7), şi încă atât de sigur? Sau care meşter aduce la existenţă din cele ce nu sunt nicidecum, şi încă într-o clipă, şi numai cu cuvântul, şi atât de multe şi de mari lucruri, cum le-ai adus Tu la fiinţă? Deci spunând cineva că lucrurile Tale sunt ale unul ziditor sau meşter, va spune ceea ce se cuvine? Nicidecum. Căci eşti nesfârşit mai presus de un ziditor şi de un meşter, Dumnezeule!

Cine a văzut, apoi, a auzit sau a înfăptuit vreo astfel de iubire ca aceea atotluminată, pe care, în bunătatea Ta, ne-ai arătat-o nouă luând firea noastră, cu toate cumplitele patimi îndurate pentru noi, mai presus de toate nădejdile? Cei ce contemplă acest fapt, atât cât se poate contempla prin har, intră în noianul larg deschis al dragostei şi al minunatei purtări de grijă şi ajung cu totul în afară de ei înşişi (în extaz), cuprinşi la rândul lor de o dragoste

[137] „Dumnezeu e cuprinderea (περιοχή) firilor raţionale şi locul lor nestrăbătut" sau neumblat. Fiinţele spirituale nu sunt într-un loc, şi cu atât mai puţin Dumnezeu. Şi totuşi, Dumnezeu este „grădina" care le primeşte şi „locul" neumblat în care îşi au ele statornicia, cu toate că această „grădină" şi acest „loc" sunt nemărginite. Altfel, cine le-ar ţine la un loc? S-ar risipi şi desfiinţa. Dumnezeu e infinit, şi totuşi constituie pentru ele un „loc" şi un „ţinut" care le ţine într-o legătură şi le dă o „casă". Infinitatea lui Dumnezeu nu e un haos, ci un adânc bine întocmit şi statornic şi izvorâtor a toată buna întocmire, sau a tuturor structurilor.

covârşitoare faţă de Tine. Şi nu ştiu cum să numească în adevăr şi în chip propriu cele ale acestei iconomii. Căci cele ce ţin de întruparea Ta covârşesc cu prisosinţă şi mintea, şi cuvântul, şi tot auzul şi înţelegerea, Dumnezeule Preabune. Eşti şi Te numeşti Părinte al tuturor. Dar întreci în părinţime, în chip negrăit, orice minte, după cauză, stăpânire şi purtare de grijă, sfătuire, îndelungă-răbdare, îngăduinţă. Te numeşti Împărat. Dar nu eşti aceasta mai mult pentru vremea de acum şi mai puţin pentru cea viitoare sau cea trecută. Şi cum? În chip minunat, cu totul liber şi simplu. Căci Împărăţia Ta este Împărăţia tuturor veacurilor la un loc, a timpului de faţă, a trecutului şi a viitorului, iar stăpânirea Ta este din neam şi în neam *(Psalm* 144, 13).

Astfel, în toate şi în tot chipul eşti aşezat mai presus de toate în măsură nesfârşită, fiind în mod simplu şi liber dincolo de orice închipuire, întrecând, ca să spun pe scurt, în chip nesfârşit, toate, atât Tu, necuprinse Doamne, cât şi cele din jurul Tău. Pe acestea închipuindu-şi-le mintea, le are drept călăuză sufletească spre vederea (contemplarea) dorită a Ta. Şi, primind în întregime insuflarea Duhului, pătrunde ca într-un întuneric tainic, neputându-Te vedea desăvârşit din pricina nesfârşirii şi neapropierii slavei Tale. Şi din această pricină îi odihneşti cu o odihnă mai presus de lume, în chip negrăit, pe cei ce Te contemplă şi Te iubesc pe Tine, minunându-se – dar nepetrecând nici cu totul în afară de vederea Ta –, din care pricină îi odihneşti iarăşi pe ei[138], Negrăitule, Neînţelesule, Nemărginitule, Necuprinsule şi, scurt vorbind, Atotnesfârşitule, după fiinţă şi după lucrare. Amin.

72. Când mintea s-a depărtat de mulţimea de gânduri, scuturându-se de înţelesurile deosebite şi mult împărţite, şi se ridică deasupra cugetării împrăştiate, prin adierea şi împărtăşirea Sfântului Duh, Care o unifică şi suflă neîncetat şi într-o necontenită izvorâre (αεἰβλυτα) asupra inimii; când pătrunde în locurile dumnezeieşti[139] şi e străbătută şi întipărită de gândurile despre Dumnezeu şi, într-o aţintire înţelegătoare, oglindeşte în chip unitar şi

[138] Dumnezeu îi odihneşte pe cei ajunşi în El şi pentru că nu-L văd desăvârşit, pentru că nu caută să iasă din El pentru altă aventură, plictisiţi după ce au isprăvit să-L cunoască; dar şi pentru că nu sunt cu totul în afară de vederea Lui, fapt care i-ar îndemna la alte şi alte eforturi ca să ajungă la vederea Lui.

[139] „Locurile dumnezeieşti”. Fiecare înţeles dumnezeiesc e un loc în care mintea se poate adânci, se poate stabiliza. Dar, în acelaşi timp, fiecare înţeles dumnezeiesc are diferite straturi, sau poate fi văzut împreună cu alte înţelesuri, care pot fi socotite tot atâtea „locuri”. Astfel, orice gând despre Dumnezeu poate fi socotit în acelaşi timp mai multe „locuri” şi un singur „loc” dumnezeiesc. Dar aceste locuri sunt şi diferitele densităţi ale energiilor dumnezeieşti, sau ale prezenţei lui Dumnezeu prin ele, în care ajunge omul duhovnicesc prin experienţă. Aşa se împacă afirmaţia din acest pasaj, că mintea trebuie să pătrundă „în locurile dumnezeieşti”, cu afirmaţia că trebuie să se unifice contemplând deodată toate cele din jurul lui Dumnezeu.

deodată şi cu dragoste toate câte sunt în jurul lui Dumnezeu, atunci dobândeşte, în chip vădit, odihna dumnezeiască, bucurându-se de o pace adâncă şi dumnezeiască şi de o odihnă sfântă şi liniştită a inimii în Hristos Iisus, Domnul nostru[140].

73. Când mintea vorbeşte cu Dumnezeu şi se roagă, ca un fiu cu un tată prea iubitor, şi, văzând lumina lui Iisus, se veseleşte, copleşită şi uimită de dragostea dumnezeiască şi mai presus de fire, simţind limpede lucrarea Sfântului Duh în inima sa; când voieşte să zboare în chip tainic şi mai presus de lume, mai sus decât descoperirile şi desăvârşirile dumnezeieşti, atunci se opreşte cu adevărat de la toate lucrurile sale, ridicându-se mai presus de înţelegere, după ce a înţeles, şi se îndulceşte în chip minunat, odihnindu-se cu adevărat în pacea Duhului de viaţă făcător al lui Hristos[141].

74. „Dumnezeu S-a odihnit de toate lucrurile pe care a început să le facă" *(Facerea 2,* 3), dar numai după împlinirea (desfăşurarea) celor făcute în Cuvânt şi Duh. Tot aşa şi mintea cea după chipul lui Dumnezeu se odihneşte de toate lucrurile ei, pe care a început să le facă spre întregirea lumii gândite (inteligibile) a virtuţii, dar numai după ce a cercetat şi a desăvârşit statornic în Cuvântul lui Dumnezeu şi în Duhul de viaţă făcător toată lumea şi înţelesurile din ea (inteligibile) şi după ce s-a urcat de la acestea iarăşi, în Cuvântul şi Duhul, la cele numite de unii după cele naturale şi s-a înălţat la vederile tainice, simple şi desfăcute de toate, ale cunoştinţei de Dumnezeu (ale teologiei)[142]. Căci ajungând atunci în odihnă, gustă multă odihnă şi pace,

---

[140] Pacea, odihna, liniştea aceasta are două pricini: liniştirea din partea gândurilor privitoare la viaţa în lume, care sunt tot atâtea griji (Heidegger), şi revărsarea în inimă a mângâierii Duhului Sfânt, a plinătăţii Lui de iubire, care copleşeşte acele griji, dând sufletului tot ce-i trebuie în chip nesfârşit. Sufletul nu mai simte nevoia să caute altceva, să se gândească la altceva ca să se mângâie. Acesta nu e un sentiment de gol şi de oboseală, ci de plinătate.

[141] Se descrie ceea ce se petrece în mintea isihaştilor când, prin rugăciunea către Iisus, văd în inima lor lumina Lui. Isihaştii n-au descris mai amănunţit această experienţă a lor. Nici chiar Sf. Grigorie Palama, apărătorul lor, n-a făcut-o. Autorul nostru afirmă şi aici că atunci ei intră într-o linişte, într-o odihnă, într-o pace mai presus de orice înţelegere. Dar el accentuează şi aici că această odihnă, sau pace, sau linişte, nu o dă decât depăşirea contemplării însuşirilor sau energiilor lui Dumnezeu prin care se arată El; nu o dă decât depăşirea acestora prin întâlnirea cu Dumnezeu ca Subiectul acelor însuşiri şi energii. Mereu subliniază că persoana umană nu-şi poate găsi odihna decât în întâlnirea cu Dumnezeu cel personal.

[142] Se afirmă din nou că mintea nu se odihneşte în contemplarea însuşirilor naturale ale lui Dumnezeu (infinitate, bunătate, dreptate etc.), privite în ele înseşi. Acestea, ca valori în sine, au fost numite de unii (Aristotel) metafizice. Mintea nu se odihneşte

cunoscând adevărul înţelegerii[143], şi se îndumnezeieşte prin lumina cunoştinţei şi prin împărtăşirea Duhului de viaţă făcător în Hristos Iisus, Domnul nostru.

75. Odihnindu-Se Dumnezeu, nu S-a odihnit de la toate lucrurile, ci numai de la cele ce a început să le facă. De la lucrurile fără de început şi necreate şi proprii Lui prin fire, nu S-a odihnit. Tot aşa şi mintea, prin imitarea Lui, după ce a cercetat în Cuvântul dumnezeiesc şi în Duhul de viaţă făcător şi a străbătut creaţia văzută, nu se odihneşte de la lucrurile proprii firii ei, care n-au început şi nu sfârşesc, ci de la cele văzute, care încep şi sfârşesc. De aceea, odihnirea trupului întru nemişcare, odihnire ce însoţeşte pe cel ce s-a odihnit, e o stare opusă celei a minţii. Căci dacă n-ar intra mintea într-o pururi mişcare, printr-o adiere necontenită şi de viaţă făcătoare a Duhului, în contemplarea cunoscătoare a celor văzute, nu s-ar şti nici de există o odihnă înţelegătoare ce se întoarce într-o neîncetată mişcare şi în chip unitar numai în jurul lui Dumnezeu şi îndumnezeieşte pe cel părtaş de ea într-o odihnă negrăită în Hristos[144].

---

decât după ridicarea deasupra lor în Subiectul dumnezeiesc al lor, în dragostea lui Dumnezeu cel personal. Până se preocupă de acele însuşiri naturale ale lui Dumnezeu, ea se desăvârşeşte prin fapte în virtuţile prin care imită acele însuşiri dumnezeieşti. Dar odihna îi vine sufletului după ce se ridică dincolo de această străduinţă a făptuirii spre dobândirea virtuţilor. Până mai are el ceva de făcut, nu se odihneşte. Odihna vine când el a terminat tot ce avea de făcut, ca un dar al Cuvântului şi al Sfântului Duh. Mai bine zis, în Cuvântul şi în Duhul Sfânt a lucrat spre desăvârşirea sa în virtute şi tot în Cuvântul şi în Duhul Sfânt găseşte odihna de această străduinţă. Căci în Cuvântul şi în Duhul află tainele iubirii nesfârşite a lui Dumnezeu, tainele simple, desfăcute de toate, ale adevăratei cunoştinţe a lui Dumnezeu ca Subiect. Căci ce e mai simplu, mai desfăcut de orice (mai absolut), decât experienţa iubirii persoanei, mai ales când ea e a Persoanei, sau a comuniunii personale supreme? În aceasta stă şi adevărata teologie, sau cunoaştere a lui Dumnezeu. În felul acesta, se poate spune că odihna lui Dumnezeu coincide cu odihna fiecărui suflet şi, în chip general, cu a tuturor fiinţelor umane ce se vor mântui la învierea obştească şi la Judecata din urmă. Căci până ce lucrează sufletele în vederea acestei odihne, lucrează şi Dumnezeu în ele. „Jesus sera en agonie jusqu'à la fin du monde" (Pascal). O spune de altfel chiar autorul nostru în cap. următor.

[143] Adevărul deplin real nu este obiect, ci subiect. Obiectul nu există pentru sine, ci pentru subiect. Prin subiect se luminează obiectul. Iar supremul Subiect este Dumnezeu.

[144] Mintea cercetează şi străbate mai întâi creaţia în Cuvântul ipostatic şi în Duhul dumnezeiesc personal, înţelegând-o în Raţiunea şi în Viaţa supremă, ca pricina ei. Dar după aceasta nu se odihneşte, ci intră în împlinirea lucrurilor care privesc desăvârşirea ei, a lucrurilor „proprii firii" ei. Lucrurile acestea sunt în acelaşi timp lucrările lui Dumnezeu în ea, care nici nu încep, nici nu sfârşesc. Prin aceasta intră şi în contemplarea lucrurilor din lume, adică în vederea lor în Dumnezeu sau a lui

76. „Nu te grăbi, zice Solomon, să scoţi vreo vorbă înaintea feţei Domnului; pentru că Dumnezeu este în cer, sus, iar tu eşti pe pământ, jos” (*Ecclesiastul* 5, 1). Prin aceasta lămureşte foarte înţelept şi direct care este vremea de a tăcea. Căci zice: Fiindcă tu, măcar că eşti jos pe pământ, te afli înaintea feţei Domnului Celui ce este în ceruri şi te-a învrednicit de atât har încât tu, cel de jos, poţi să cugeţi şi să priveşti cele de Sus şi, pătrunzând în chip înţelegător în ele, să stai înaintea Domnului, nu te grăbi să scoţi vreo vorbă; pentru că e vremea de a tăcea, năzuieşte să te afli în chip înţelegător[145] sub lucrarea adevărului, în mod unitar şi dumnezeiesc. Căci aceasta înseamnă a fi înaintea Domnului, când mintea contemplă cele multe din jurul lui Dumnezeu în chip unitar şi printr-o privire simplă şi unică în Dumnezeu[146]. Deci pătimind aceasta şi stând înaintea lui Dumnezeu, nu te grăbi să scoţi vreo vorbă, dacă nu vrei să te cobori de bunăvoie şi în chip nepriceput de acolo[147].

Dar s-ar putea spune şi aceasta celor ce caută să explice înţelesul acestui cuvânt: a fost o vreme când firea omenească era neştirbită şi, de aceea, pe drept cuvânt, departe de rele, fiind aproape de Dumnezeu, contemplând pe Dumnezeu şi desfătându-se cu veselie şi cu uimire de slava frumuseţii feţei Lui, în strămoşul Adam, într-o desfătare nematerială, înţelegătoare, cerească şi nestricăcioasă. Căci mult har s-a revărsat în sufletul primului om, şi mintea lui cea în chipul dumnezeiesc era plină până peste vârf de multe vederi cunoscătoare şi înălţări spre Dumnezeu, bucurându-se în raiul văzut de cel

---

Dumnezeu în ele. Trupul se odihneşte atunci. Dar nu se odihneşte şi mintea. Odihna trupului, egală cu nemişcarea, însoţeşte pe cel ce s-a odihnit de lucrurile lumii. Dar odihna minţii e egală cu o mişcare neîncetată, deci nu stă în nemişcare, cum stă odihna trupului. Odihna nemişcată a trupului e deci contrară odihnei mobile a minţii. Mişcarea neîncetată a minţii în jurul lui Dumnezeu e ea însăşi o dovadă a odihnei ei în Dumnezeu.

[145] „Pătimind în chip înţelegător”, „să te afli în chip înţelegător”, adică nu trupeşte. Nu e vorba de înţelegerea acestei stări, deşi ea nu e lipsită de o anumită înţelegere.

[146] Aici autorul nostru explică ce este „faţa lui Dumnezeu”, de care a mai fost vorba în cap. 55. Această faţă este prezenţa lui Dumnezeu ca Persoană, intuită de minte prin lucrările şi însuşirile Lui. Mintea nu se opreşte la acestea socotindu-le de sine stătătoare, ci vede prin ele în chip spiritual (înţelegător), sau simte prin ele pe Dumnezeu ca Persoană, privită în unitatea şi simplitatea Ei, spre deosebire de varietatea lucrărilor şi însuşirilor Ei. Chiar când trăieşti, prin toate manifestările unei persoane umane, subiectul lor, îl trăieşti ca pe o realitate unitară şi simplă, deşi, când începi să-l descrii, nu-ţi ajung cuvintele.

[147] Dacă începi să descrii experienţa Subiectului dumnezeiesc, cobori din această experienţă la vorbirea despre însuşirile Lui. Un lucru asemănător are loc când începi să descrii subiectul semenului tău. Îndată, ai ieşit din intuirea directă şi intensă a realităţii lui.

nevăzut (inteligibil), sau, ca să zic așa, de viața fericită, fiind unită desăvârșit cu sine însăși și cu Dumnezeu și stăruind în sine și în Dumnezeu, precum se cuvine. Ea se afla, adică, într-o stare unificată și asemănătoare cu Dumnezeu și cu adevărat îndumnezeită. Și aceasta, cu tot dreptul, odată ce era făcută după chipul lui Dumnezeu. Iată pe scurt bunurile ce le avem de la Dumnezeu.

Dar aceasta n-o putea suferi diavolul blestemat, rănit de pizmă, care dușmănea norocul și slava noastră. Și de aceea, pierzătorul își dădea toată silința să ne amăgească și să ne lipsească de ceea ce nădăjduiam, prin sfaturi zise bune și prin aprinderea poftei noastre după o îndumnezeire mai înaltă decât cea pe care o aveam, clevetind, începătorul răutății, justețea poruncii lui Dumnezeu. Din amăgirea lui ne-a venit deci pierzarea jalnică și am fost scoși de la Dumnezeu și de la desfătarea dumnezeiască; din pricina ei am căzut în chip ticălos de la viețuirea duhovnicească și de la mintea unificată și deci de la contemplarea feței lui Dumnezeu și de la slăvirea și preschimbarea noastră prin raza frumuseții dumnezeiești. Iar aceasta ne-a adus la propovăduirea multor dumnezei despărțiți, în locul unei dumnezeiri întreit ipostatice, adică a celor ce nu sunt cu adevărat dumnezei, ci demoni amăgitori, pierzători și pizmași. Am pierdut deci pe Unul propriu-zis și viața și rânduiala unitară, și ne-am rupt în multe și felurite părți; și puterea noastră înțelegătoare, ca și încordarea, sau, mai bine zis, tăria ei a dispărut, nu fără pricină; și am căzut în adâncul unui rău nemăsurat și am ales noi, cei ce suntem chipurile lui Dumnezeu și vrednici de petrecerea cea de Sus și cerească, să cugetăm cu nesocotință *(Coloseni* 3, 2).

Dar, dat fiind că nu suntem neschimbăcioși și cu neputință de clintit, putem, din fericire, precum ne-am rostogolit de la slava cea multă la cea mai de jos necinste, să ne întoarcem iarăși și să căutăm în sus și să vedem fața atotînchinată a lui Dumnezeu. Nu o mai vedem de atât de aproape ca mai înainte, ci mai de departe, dar o putem totuși vedea și putem pătimi strălucirea frumuseții Lui.

Așa, dumnezeiescul Moise și toată ceata Prorocilor și cei dinainte de ei, adică Avraam și cei ca el, au văzut, pe cât era cu putință, foarte lămurit această frumusețe și s-au desfătat îndestulător de strălucirea ei. Dar, copleșiți de slava Lui neapropiată, unii își plângeau nevrednicia lor *(Isaia* 6, 5), alții se socoteau și se numeau pe ei pământ și țărână *(Facerea* 18, 27); alții, iarăși, nici nu izbuteau să grăiască de mărimea covârșitoare a slavei Celui văzut, ocărându-și slăbiciunea și zăbăvnicia la vorbă *(Ieșirea* 4, 10). Și alte multe stări fericite au pătimit în chip vrednic de laudă. De aceea, și dumnezeiescul David, îndrăgostit de strălucirea frumuseții feței Domnului, strigă către Dumnezeu: „Când voi veni și mă voi arăta feței Dumnezeului meu?” *(Psalm* 41, 2). Și, voind să arate starea de suflet în care a văzut fața Domnului, zice: „Drepții vor locui împreună în fața Ta” *(Psalm* 139, 13). Iar înfățișând cu înțelepciune tăria ce o dă sufletului fața văzută a lui Dumnezeu, zice: „Întors-ai fața Ta de la mine, și m-

am tulburat” (*Psalm* 29, 7). Iar dacă întoarcerea feţei dumnezeieşti aduce spaimă, urmează că arătarea şi privirea ei aduce sufletului pacea duhovnicească.

Şi aceasta e un dar cu atât mai mare cu cât, după dragostea şi bucuria dumnezeiască, se arată harismele Duhului, sau roadele Lui, care-i înfăţişează pe cei ce vieţuiesc cu sfinţenie şi evlavie ca umblând în lumina feţei Domnului. De aceea zice: „Doamne, întru lumina feţei Tale vor umbla şi în numele Tău se vor veseli toată ziua” (*Psalm* 88, 16), se înţelege, de veselia cea duhovnicească, dat fiind că Soarele înţelegător şi negrăit trimite în omul dinlăuntru razele nepătate şi de viaţă făcătoare ale Sale şi prin aceasta începe să strălucească în minte uimirea de cele mai presus de lume[148].

În acest timp, toată amintirea sufletului este ridicată de la pământ şi e mutată la cer[149]. Iar omul se bucură şi saltă şi, cântând imnuri, se opreşte şi se veseleşte întru atâta bucurie, desfătare şi mulţumire, cum nu se poate spune, răspândind fericit din sine strălucirea feţei Domnului. De aceea se roagă, pe de altă parte, lui Dumnezeu, zicând: „Să nu întorci faţa Ta de la mine ca să nu mă asemăn celor ce se coboară în groapă” (*Psalm* 142, 7). Căci întoarcerea feţei Domnului de la om este pricină de întuneric, iar întoarcerea ei către el este pricina a toată lumina înţelegătoare, deci, pe drept cuvânt, şi a bucuriei duhovniceşti. Pentru aceea, zice şi despre sine: „Însemnatu-s-a peste mine lumina feţei Tale” şi adaugă: „Dat-ai veselie în inima mea” (*Psalm* 4, 6-7).

Mărturisind iarăşi că darul duhovnicesc al harului dumnezeiesc i-a venit din lumina feţei Domnului şi, întrebându-se cine sunt cei ce stau înaintea feţei Domnului şi se închină ei, răspunde: „Bogaţii (cu înţelegerea) din poporul lui Dumnezeu” (*Psalm* 44, 14), adică cei sfinţi şi oamenii lui Dumnezeu, care sunt mulţi, dar nu toţi. Căci nu toţi pot vedea faţa lui Dumnezeu şi petrece viaţa îngerească, până ce trăiesc pe pământ. Pentru că le mai lipseşte mult până acolo. De aceasta au parte numai cei ce socotesc că se cade să I se slujească lui Dumnezeu cu înţelepciune dumnezeiască şi cu cunoştinţă şi că trebuie să I se aducă închinare în duh şi adevăr. Numai aceştia s-ar putea numi, după cuviinţă, „bogaţii poporului lui Dumnezeu”, ca unii ce sunt luminaţi de tainele multor vederi şi au drept bogăţie adâncul multei înţelepciuni şi al cunoştinţei dumnezeieşti şi duhovniceşti, pe care, după Pavel, nu o au mulţi (*1 Corinteni* 8, 7). De aceea, zice minunatul David către Dumnezeu: „Iar feţei Tale i se vor

---

[148] Părinţii vorbesc în general de o „simţire a minţii”, de „simţirea înţelegătoare”. Cum am spus adeseori, ea înseamnă că înţelegerea sau mintea nu se raportează la cele dumnezeieşti de la distanţă, ci trăieşte în ambianţa lor, face experienţa lor. Acest lucru e spus aici, întrucât se afirmă că simţirea lui Dumnezeu din partea minţii e pusă în lucrare de razele, sau de energiile Lui venite în minte sau în suflet.

[149] Mintea nu-şi mai aminteşte de cele pământeşti. Amintirea ei s-a mutat la cele cereşti. Îşi aduce aminte de toate experienţele anterioare ale lui Dumnezeu.

închina bogații poporului”.

Aceasta știind-o mai bine decât toți Solomon, ca cel plin de înțelepciune mai mult decât toți (3 *Regi* 3, 12) și care ne învață cu un dar deosebit, zice: „Nu te grăbi să scoți cuvânt înaintea Domnului, că Dumnezeu e în cer, sus, și tu pe pământ, jos” *(Ecclesiastul* 5, 1). Când ajungi, adică, prin darul dumnezeiesc înaintea Domnului și ai parte de o vedere dumnezeiască și unitară, când se înalță, adică, vederea minții până acolo, e vreme de a tăcea. Deci, să nu te grăbești atunci să scoți nici măcar un cuvânt urmând în chip deșert obișnuinței de a vorbi, pentru că atunci nu e vremea de a grăi. Căci te faci și tu dumnezeu, aflându-te încă pe pământ, întrucât privești asemenea îngerilor fața lui Dumnezeu Cel din cer.

De fapt și îngerii, cum a zis Mântuitorul, „văd pururea fața Tatălui Celui din ceruri” *(Matei* 18, 10). De aceea, când auzi pe Solomon zicând în alt loc: „Celor drepți le izvorăște pururea lumină din fața Domnului” *(Pilde* 13, 9), gândește că ei pătimesc aceasta asemenea îngerilor, prin harul dumnezeiesc, privind pururi fața Domnului, din care se răspândește lumina ca dintr-un izvor. Căci omul se face și este un alt înger pe pământ, ca să nu zic un alt dumnezeu, și se întoarce la darul chipului prin harul Domnului. Astfel, făcându-te tu pe pământ, jos, ceea ce e Dumnezeu sus, adică dumnezeu, nu deșira acest lucru minunat prin cuvinte, nici nu trece de la un înțeles la altul mișcându-ți cugetarea printr-o împărțire a înțelegerii, ci apropie-te unitar și privește, asemenea lui Dumnezeu, fără ochi și nemișcat, printr-o privire simplă și unificată, desfătându-te de strălucirea neapropiată și atotluminoasă ce izvorăște din fața Domnului.

Aceasta este starea cea mai înaltă și mai râvnită a minții celor ce și-o țin îndreptată cu înțelepciune spre Dumnezeu, sau, cum s-ar zice, floarea curăției minții. Aceasta e unitatea dorită a credinței ce se înfăptuiește în comuniunea Duhului; rodul preaslăvit al înțelepciunii îndumnezeitoare; temelia păcii duhovnicești; cămara bucuriei neînchipuite; poarta dragostei lui Dumnezeu; odrasla iluminării; pricina izvorârii din inimă a apelor nesecate ale Duhului; hrana adevărată a manei preînchipuite; desfătarea, creșterea și preschimbarea sufletului; începutul tainelor și descoperirilor dumnezeiești și negrăite; capătul unicului și primului adevăr; înălțarea oricăror feluri de gânduri; păzirea tuturor cugetărilor; ridicarea mai presus de înțelegere; prilejul uimirii; prefacerea și preschimbarea mai presus de minte a minții în simplă, nehotărnicită, nesfârșită, necuprinsă, într-o stare fără chip și fără formă, fără calitate, nefelurită, fără cantitate, neatinsă și mai presus de lume; restabilirea ei în întregime în chipul dumnezeiesc.

Deci, ajungând la această stare și aflându-te astfel sub lucrarea îndumnezeitoare a harului de oameni iubitor, să nu te grăbești să scoți, din nepricepere, vreun cuvânt înaintea feței Domnului. Că a Lui va fi slava unică și

simplă în vecii vecilor[150].

77. Vrând mintea să contemple cele ale înţelegerii (cele inteligibile) de deasupra sa, de nu va avea împreună-lucrătoare spre aceasta, prin har, şi inima sa, va vedea lucruri firave, neluminate şi tulburi.

De aceea, va fi lipsită şi de plăcerea ei cea mai de căpetenie, chiar dacă i se va părea, din neştiinţă, că se îndulceşte, pentru faptul că încă n-a gustat din aceea[151]. E aşa cum celui ce mănâncă pâine de orz i se pare că se îndulceşte, măcar că e departe de dulceaţa pricinuită de pâinea de grâu, pentru faptul că nu cunoaşte gustul pâinii de grâu.

78. După unirea inimii cu înţelegerea, prin har, mintea vede fără amăgire în lumina duhovnicească şi se întinde spre Bunul propriu dorit de ea, Care este Dumnezeu. Ea se ridică atunci cu totul peste simţuri, adică se face din nou necolorată, fără calitate şi nesupusă închipuirilor ce vin din cele supuse simţurilor[152].

---

[150] E aceeaşi întemeiere foarte convingătoare a necesităţii tăcerii în clipele când mintea se simte într-o relaţie nemijlocită cu Dumnezeu ca Persoană. Unitatea simplă, dar vie şi indefinit de bogată, a oricărei persoane se ascunde când omul iese din vraja experienţei ei directe, susţinută de reciproca atenţie a celor doi. Cuvântul destramă vraja, destramă realitatea cea mai esenţială, sau trăirea în ea, ca în basmele unde voinţa de a comunica în cuvinte altora taina persoanei iubite o face pe aceea să plece definitiv. Dar atunci, se naşte întrebarea: în ce mai constă importanţa cuvântului? Cuvântul rostit e introducere la Cuvântul-Persoană. Se poate vorbi până se ajunge la experienţa nemijlocită a persoanei, la comuniunea directă a ei. Dar odată ajunşi acolo, trebuie să tăcem. Trebuie să experiem cuvântul-persoană în plinătatea lui prin tăcerea în care persoana noastră întreagă prinde, ca şi cuvânt atotcuprinzător, persoana cealaltă. Mulţimea de cuvinte ne ţine într-o lume de coji fără viaţă, într-o aparentă realitate. Realitatea esenţială e persoana. Dar în persoana noastră trăim numai chipul, chipul esenţial al realităţii plenare şi ultime care e Persoana dumnezeiască, mai bine zis, comuniunea treimică de Persoane.

[151] Dacă mintea nu e însoţită de inimă, nu face experienţa lui Dumnezeu ca Persoană, căci mintea înclină mereu spre distingeri pentru a înţelege, sau e dusă de tendinţa de a afla lucruri de sine stătătoare, ca să le poată cuprinde deplin cu înţelegerea. Dar inima mă face să experiez că toate acestea sunt nişte realităţi firave, inconsistente. Numai inima, ca cel mai total şi mai intens organ al persoanei, experiază Persoana lui Dumnezeu. Şi mintea numai prin inimă vede lumina sau experiază iubirea Persoanei. Dar întâlnirea cu altă persoană vine numai din voinţa aceleia, adică prin harul ei.

[152] Unirea minţii cu inima înseamnă şi ieşirea ei din îngustările ce le produc chipurile şi închipuirile celor sensibile, înseamnă ridicarea ei peste determinările ce i le dau simţurile lucrurilor. Căci în inimă găseşte o deschidere spre nesfârşitul iubirii, şi mintea câştigă şi ea această nesfârşire, dar aduce din partea ei o conştiinţă a acestei nesfârşiri.

79. Mintea, călăuzită de har spre contemplare, se hrăneşte cu adevărat pururi cu mană duhovnicească. Căci şi mana simţită, pe care o mânca Israel, avea o putere vrednică de preţuit, ca una ce hrănea şi îndulcea trupul; dar ce era ea, după fiinţă, nu se ştia. De aceea se numea şi mană, cuvânt care arăta firea ei necunoscută. Căci cuvântul mană înseamnă: „Ce este aceasta?”. Pentru că iudeii, mâncând ce vedeau şi necunoscând fiinţa acestui lucru, se întrebau nedumeriţi: „Ce este aceasta?”. Tot aşa şi văzătorul, ieşind din sine spre sine cu mintea, se întreabă întotdeauna zicând: Ce este lucrul acesta care veseleşte când e privit şi îngraşă mintea când e mâncat duhovniceşte, dar care întrece putinţa de a-l înţelege în sine, deoarece e dumnezeiesc şi mai presus de fire şi hrăneşte şi adapă mintea în chip minunat, dar scapă oricărei înţelegeri a minţii, nu numai fiindcă e necuprins, după fiinţă, ci şi nesfârşit şi nehotărnicit[153]?

80. Aş zice şi eu, cu tot dreptul, că trei sunt cele ce dau mărturie adevărului: zidirea, *Scriptura* şi Duhul. Căci prin Scriptură şi zidire, privite duhovniceşte, se contemplă adevărul cel Unul şi simplu, ca şi cel compus ce provine din El. Iar prin aceste trei mărturii ajungând mintea şi oprindu-se în cele două adevăruri[154], şi-a aflat, cu harul lui Hristos, calea. Căci prin adevărul cel simplu a aflat înălţimea şi adâncimea gândite cu mintea (inteligibile), ca şi lărgimea nesfârşită, care, punând-o în stare de uimire, o fac să preamărească pe Dumnezeu plină de frică. Iar prin cel compus a aflat, pe lângă cele pomenite, încă şi pacea inimii, dragostea şi bucuria, ceea ce o face să cânte cu iubire, copleşită de mirare. Dar omul are trebuinţă de un lung răstimp de vreme şi de multă osteneală şi răbdare pentru ca, lepădând în oarecare fel simţurile şi scoţând cele supuse simţurilor din minte, să se ridice la cele gândite cu mintea (inteligibile), în urma cărora străluceşte sufletului vederea adevărului.

Nu am zis că adevărul are nevoie pentru aflarea lui de unele ca acestea, cum sunt răstimpurile de vreme, sau osteneala şi răbdarea, pentru a fi cuprins, ci că omul are nevoie de ele. Aceasta, pentru că adevărul este unul şi simplu, măcar că se arată contemplaţiei (vederii) în chip îndoit, şi numai că nu strigă din toate părţile, mărturisindu-se pe sine celor ce voiesc să-l vadă. Dar omul fiind compus şi împletit cu simţurile, ba şi supus prefacerilor şi schimbării, se abate uneori de la sine şi se face el însuşi potrivnic sieşi, fără să ştie, viclenindu-se din pricina părerii de sine şi îmbolnăvindu-se de necredinţă. Iar

---

[153] Ca şi mana, care hrănea trupul în pustie, aşa şi Dumnezeu, Care hrăneşte mintea, nu poate fi înţeles în Sine. Mintea, hrănindu-se cu El, se întreabă: ce este Acesta? Ea are pornirea să întrebe, căci ieşind din sinea împărţită şi înstrăinată, iese spre sinea adevărată şi, prin ea, în Dumnezeu, Care e mai presus de înţelegere.

[154] Cele două adevăruri sunt: adevărul simplu sau Unul, sau Dumnezeu; şi adevărul multiplu, compus, creat de primul.

prin acestea trei, adică prin părere de sine, prin viclenie și necredință, cade jalnic din adevărul mărturisit de cele trei de mai înainte: de Scriptură, de zidire și de Duhul. De aceea, pentru ca să lepede cumplita părere de sine și celelalte, are nevoie de cele de care am vorbit înainte că are trebuință[155].

Aceasta pentru ca mintea, smerindu-se, să creadă cu simplitate și astfel să cunoască îndată limpede din Scriptură și din creaţie întru Duhul nu numai adevărul cel atotsimplu, ci și pe cel compus, ce provine din el, ba încă și ceea ce o împiedica de la vederea adevărului și o despărţea de bucuria de a-l avea.

Deci primul adevăr este Unul și singur simplu prin fire. După el este cel compus ce provine din el pentru noi, cei compuși[156]. Iar sfârșitul ultim și cel mai bun al minţii noastre, spre care se străduieşte toată vieţuirea şi nevoinţa celor călăuziţi potrivit cu ţinta Duhului, este ca mintea goală să vadă şi să se bucure de strălucirea izvorâtă din adevărul prim și unic și din cel compus, ce provine din el în chip minunat. Și lucrul acesta nu s-ar putea împlini altfel decât prin smerenie și simplitate în credinţă, pe temeiul mărturiei Scripturii și a creaţiei întru Duhul[157].

Iar când mintea va oglindi în cele trei puteri ale sale adevărul, din cele trei mărturii arătate mai sus, încovoindu-se oarecum spre sine, se face cu mult mai smerită, mai simplă și credincioasă fără clintire. De aici urcă apoi cu pas

---

[155] Prin adevărul cel simplu autorul înţelege pe Dumnezeu în Sine; iar prin cel compus, creaţia. Prin aceasta putem înţelege afirmaţia că primul adevăr face mintea să preamărească pe Dumnezeu cu frică; iar al doilea, cu iubire, datorită recunoştinţei pentru darul lumii făcut omului de Dumnezeu. Dar adevărul cel compus mai poate însemna și faptul că noi nu cunoaștem pe Dumnezeu fără să ne cunoaștem și pe noi înşine, fără să intre El în relaţie cu noi. În acest sens se poate înţelege expresia că adevărul în sine este simplu, dar în contemplaţia noastră se arată îndoit. Dar cele două adevăruri fiind în legătură, sunt, în fond, unul. Și el ni se mărturisește din toate părţile. De aceea el nu e greu de aflat. Pe de altă parte însă, întrucât depinde de noi să-l recunoaștem, deci ca să fie aflat sau recunoscut, dacă nu ne cunoaștem pe noi, nu-l cunoaștem nici pe el. Căci noi facem parte din creaţie, și numai împreună cu ea ne aflăm în legătură cu Dumnezeu, deci numai cunoscându-ne ca atare Îl cunoaștem pe El.

[156] Pentru noi, cei compuși din suflet și trup, Dumnezeu cel simplu S-a compus cu trupul.

[157] Pentru că autorul face o aluzie la *1 Ioan* 5, 7-8: „Trei sunt care mărturisesc în cer: Tatăl, Cuvântul și Duhul. Și Aceşti trei Una sunt. Și trei sunt care mărturisesc pe pământ: Duhul, apa și sângele". Dar autorul nostru pune în locul treimii din urmă: creaţia, *Scriptura* și Duhul. Oare nu s-ar putea înţelege prin apă creaţia, prin sânge *Scriptura,* care mărturisește pe Hristos cel întrupat? În orice caz creaţia, *Scriptura* și Duhul alcătuiesc și ele o unitate. Căci *Scriptura* nu poate fi despărţită de creaţie, despre care mărturisește că e de la Dumnezeu, și nici creaţia de Scriptură, în care își găsește înţelesul și rostul. Iar amândouă nu pot fi înţelese și primite ca mărturii ale lui Dumnezeu, decât în Duhul.

vesel spre contemplarea (vederea) adevărului, de ale cărui raze se luminează mai limpede. Datorită acestora, întorcându-se iarăşi în sine, pentru mărimea slavei văzute de ea, coboară la o stare şi mai smerită şi mai simplă, şi e copleşită de uimire sub puterea credinţei. Şi aşa, repetând şi străbătând mereu un fel de cerc dumnezeiesc, urcă prin credinţă, smerenie şi simplitate la vederea adevărului; iar strălucirea adevărului o face să coboare la şi mai multă smerenie şi să se facă şi mai simplă în credinţă[158]. Şi nu se opreşte de la săvârşirea acestui drum până „se mai spune: astăzi!" *(Evrei 5,* 13), contemplând cu smerenie, cu simplitate şi credinţă, prin mărturia *Scripturii* şi a zidirii, adevărul în duh şi întorcându-se iarăşi de unde a pornit. În felul acesta, îndumnezeindu-se zi de zi prin har şi fiind luminat de cele mai presus de minte şi trăind o viaţă plină de toată bucuria în Hristos, Domnul nostru, omul gustă, ca în arvună, bucuria de bunătăţile veşnice viitoare.

81. Viaţa contemplativă se susţine neştirbită şi nepătată prin acestea trei: prin credinţă, prin împărtăşirea vădită de Sfântul Duh şi prin înţelepciunea bunei ştiinţe[159]. Căci contemplaţia este, ca să spunem printr-o definiţie, cunoştinţa celor de înţeles cu mintea în cele supuse simţurilor (a celor inteligibile în cele sensibile), iar uneori şi a celor inteligibile (cunoscute cu mintea) simple, despărţite de simţuri; aceasta, la cei înaintaţi. De aceea, e nevoie de credinţă[160]. „Căci de nu veţi crede, zice, nu veţi înţelege" *(Isaia* 7, 9). De asemenea, e nevoie de Duhul, pentru că „Duhul toate le cercetează, până şi adâncurile lui Dumnezeu" *(I Corinteni* 2, 10). De aceea a zis dumnezeiescul Iov: „Suflarea Atotţiitorului este cea care mă învaţă pe mine" *(Iov* 33, 4).

Lucrarea dumnezeiască şi vie a Duhului, aprinzând văpaie în inimă, ca să zic aşa, şi înviorând-o în chip mai presus de lume, concentrează şi adună mintea la sine şi o împiedică de la orice împrăştiere, dându-i, pe lângă seninătate şi multă mulţumire şi mângâiere, încă şi dragoste dumnezeiască, spre a vedea uşor cele dumnezeieşti, şi a se învârti în jurul lor, şi a-şi înfăţişa pe

---

[158] Prin smerenie urcă sufletul în lumina dumnezeiască, pentru că cel smerit nemaivăzându-se pe sine vede pe Dumnezeu. Dar lumina dumnezeiască face mintea să se smerească şi mai mult, ca prin aceasta să vadă şi mai multă lumină. E o întoarcere continuă în cerc, dar într-un cerc tot mai înalt, într-o spirală. Smerenia e mereu mai adâncă, şi înălţarea, mereu mai înaltă. Sau din înălţarea tot mai înaltă nu lipseşte smerenia tot mai adâncă, şi din smerenia tot mai adâncă, înălţarea tot mai înaltă. Adâncul şi înălţimea coincid tot mai mult, într-o inferioritate tot mai esenţială a existenţei create, unită cu viaţa dumnezeiască.

[159] Avem aici o altă treime. Creaţia şi *Scriptura* s-au concentrat în una: în ştiinţă. Iar Duhul apare ramificat în două: în împărtăşirea de Sine şi în credinţa pe care o produce.

[160] Contemplaţia nu se opreşte la cele supuse simţurilor, ci vede prin ele cele cunoscute cu mintea. Dar acestea, pe de o parte, se „văd", pe de alta, nu se pipăie, nu se ating. De aceea, e nevoie de credinţă pentru recunoaşterea lor.

Dumnezeu într-un fel nou, precum şi a se bucura de El cu o iubire mare şi anevoie de purtat şi cu o veselie pe măsura ei[161].

Dar e nevoie şi de înţelepciune, cum am zis înainte. Pentru că „Înţelepciunea, zice *Scriptura,* luminează faţa omului” *(Ecclesiastul* 8, 1). O luminează pentru că se mută uşor de la simţuri la înţelegere şi de la cele supuse simţurilor la vederile cele înţelese şi dumnezeieşti şi vede prin descoperire înţelegătoare cele negrăite. O luminează pentru că contemplă şi vede în chip unitar pe Dumnezeu cel mai presus de fiinţă şi pentru că se întipăreşte de El. „Fericit este omul pe care-l povăţuieşti, Doamne, şi prin legea Ta îl înveţi pe el” *(Psalm* 93, 12). Căci acesta este cu adevărat înţelept, ajungând prin povăţuire la credinţă şi învăţând din învăţătura Duhului cele ascunse ale lui Dumnezeu. Mare lucru cu adevărat este omul înţelept, care umblă prin credinţă în unirea şi în părtăşia mai presus de fire cu Duhul.

Şi cu adevărat trei sunt cei ce nu pot fi apucaţi şi ţinuţi, cum zice cineva: Dumnezeu, îngerul şi bărbatul înţelept[162], care e un alt înger străin pe pământ, un supraveghetor al firii văzute[163] şi un cunoscător tainic al lucrărilor, sau, dacă ar vrea cineva să zică aşa, al darurilor necreate dumnezeieşti ce izvorăsc din Dumnezeu; căci el îşi însuşeşte în tot felul, printr-o vedere totală, asemenea îngerilor, cunoştinţa lui Dumnezeu. Aşa este, ca să spunem pe scurt, cel înţelept în Duhul Sfânt prin credinţă, care, ca atare, e fericit.

De altfel, îmi ajung, fără îndoială, cele ce mi le spune Sfântul Luca în Evanghelie – mie, care socotesc că Domnul Iisus era liber de legea făpturilor – pentru a înfăţişa puterea şi lauda înţelepciunii şi a harului. Căci acesta scrie că Iisus „sporea cu înţelepciunea, cu vârsta şi cu harul” *(Luca* 2, 52) şi, iarăşi, că

---

[161] E o descriere a modului cum lucrează Duhul în om. El lucrează în primul rând în inimă, căci inima e cel mai simţitor organ al omului. Lucrarea Duhului aprinde în aceasta dragostea lui Dumnezeu. Prin viaţa vibrantă la care trezeşte astfel inima, lucrarea Duhului adună mintea şi o uneşte cu inima, sau şi cu ea însăşi (cu lucrarea Duhului). Datorită atracţiei exercitate de această viaţă puternică a inimii, mintea nu se mai simte atrasă de lucrurile din afară, ci se umple şi ea de o bucurie şi de o dragoste de Dumnezeu, care, împreună cu simplitatea sau cu nehotărnicia pe care a câştigat-o prin ieşirea din îngustările chipurilor din afară, o fac să vadă pe Dumnezeu într-un fel nou, printr-o simţire proaspătă şi nemijlocită.

[162] Dumnezeu, îngerul şi omul înţelept nu pot fi apucaţi (ακράτητα) şi ţinuţi, căci sunt liberi şi nehotărniciţi. Nu sunt ca obiectele sau ca animalele. Numai omul pătimaş poate fi apucat şi dus de belciugul patimii, ca animalele, de către cei dibaci.

[163] Omul e supraveghetor al firii văzute, sau văzător conştient al ei (επόπτης). Dacă există o lume văzută, e numai pentru că e omul ca subiect care să o poată vedea în chip conştient. Dar vederea ei este şi înţelegere. Aceasta înseamnă că lumea e raţională, e o ţesătură de raţiuni plasticizate pentru subiectul raţional care e omul, ca acesta să-şi dea seama de Subiectul care a creat-o pe măsura raţiunii omului şi să poarte prin ea un dialog recunoscător, un dialog al iubirii cu El.

„creştea şi Se întărea în Duhul” *(Luca* 2, 40), fiind plin de înţelepciune. Iar fiindcă m-am pornit să scriu şi mai lămurit despre cele dinainte, aduc şi ceea ce zice înţeleptul Solomon către Dumnezeu: „Cine a cercat urma celor din cer şi sfatul Tău cine-l va cunoaşte, de nu ai fi dat Tu înţelepciune şi nu ai fi trimis pe Duhul Tău cel Sfânt dintru cele înalte? Şi aşa, s-au îndreptat cărările celor de pe pământ, şi oamenii s-au învăţat cele plăcute Ţie, şi cu înţelepciunea Ta s-au mântuit” *(Înţelepciunea lui Solomon* 9, 16-18). Vezi la câtă putere ajunge înţelepciunea împreunată cu împărtăşirea de Duhul? Şi cât de departe de mântuire sare cel ce n-a dobândit înţelepciune şi Duh de la Dumnezeu, nici nu e călăuzit de cel înţelept şi părtaş de Duhul?

Dacă despre Mântuitorul, în Care locuieşte toată plinătatea dumnezeirii *(Coloseni* 1, 19), s-au scris unele ca acestea, nu e greu de a înţelege de câtă înţelepciune împreunată cu înrâurirea Duhului are nevoie tot neamul oamenilor şi de câtă milă, putere şi sporire s-a învrednicit de la iubitorul de suflet Dumnezeu înţeleptul în Duhul care cearcă urmele celor din ceruri şi păşeşte spre cunoştinţa Celui Preaînalt.

Deci, după ce am înşirat atâtea despre omul văzător, se cuvine să ne ostenim şi să vorbim şi despre vedere în parte, pentru a hrăni cugetarea celui ce ascultă cu toată inima. Căci Dumnezeu porunceşte tuturor celor cuvântători să dăruiască din prisosul lor şi celor ce sunt mai jos şi să se împărtăşească cu evlavie de darurile duhovniceşti mai înalte ale iluminării dumnezeieşti, spre a se apropia în Duh de comuniune şi fără mândrie de semenii lor şi spre a le vorbi despre cele cunoscute cu mintea şi despre Dumnezeu. În felul acesta, nu numai că luminează cu tărie în Biserica Dumnezeului celui viu învăţătura cea dreaptă şi nerătăcită, ci şi faţa cuvioasă şi prea frumoasă a dragostei, care e semnul învăţăceilor lui Hristos, străluceşte neîncetat în inimile noastre, vărsată în noi prin Duhul Sfânt spre iubirea desăvârşită şi simplă a lui Dumnezeu şi a oamenilor. Numai astfel putem trăi pe pământ o viaţă cu chip îngeresc şi cu adevărat fericită şi prea plăcută, ca unii ce suntem legaţi prin dragostea dumnezeiască şi îndumnezeitoare de îndoită natură[164], „în care atârnă toată Legea şi Prorocii” *(Matei* 22, 40), şi decât care nu e nimic mai dulce sufletului, mai ales când ea îşi are izvorârea în chip nemijlocit din vederea şi cunoaşterea lui Dumnezeu şi a celor dumnezeieşti, adică din harul luminător[165].

Deci cel ce-şi stabileşte ca scop să urce bine şi frumos la Dumnezeu spre a se uni cu El şi a se îndumnezei prin El în chip desăvârşit, sau, cu alte cuvinte,

---

[164] „Dragostea noastră e de îndoită natură” întrucât e şi dumnezeiască, ca una ce e vărsată în noi de Duhul Sfânt, dar şi omenească, ca una de care se aprinde şi firea noastră omenească.

[165] Dragostea izvorăşte din cunoaşterea lui Dumnezeu, pentru că această cunoaştere e vederea feţei Lui iubitoare, şi nu o speculaţie despre El de la distanţă. Dragostea faţă de tatăl izvorăşte în copil din cunoaşterea sau din vederea feţei iubitoare a tatălui.

spre a se mântui, odată ce fără a se îndumnezei mintea omul nu se poate mântui, cum spun cuvântătorii de Dumnezeu, pe lângă împlinirea poruncilor Domnului, cât e cu putinţă, se îndeletniceşte şi cu contemplarea cuvenită a făpturilor şi a tuturor celor văzute, ca să nu-i fie făptuirea oarbă, adică despărţită de contemplare, nici contemplarea fără suflet, adică fără făptuire[166]. De aceea, el începe, cu înţelepciunea raţiunii şi a minţii şi cu sfânta ştiinţă a *Scripturii,* adică cu o plecare bună, să privească cu bun scop şi cu raţiune la lumea celor supuse simţurilor, ca la un semn arătat al Ziditorului, nesfârşit în putere şi în înţelepciune. Aşa se întâlneşte, pe cât poate, cu cele nesfârşite în putere şi cu toată felurimea lor[167] şi-şi desfată şi hrăneşte mintea în chip ascuns din cele ascunse. Şi cu înaintarea vremii, ducând o viaţă de linişte şi fără tulburare şi cugetând numai la cele dumnezeieşti, prin mijlocirea Scripturii şi a lucrurilor văzute, îşi face drept îndeletnicire să privească, pe cât e cu putinţă, zidirea duhovniceşte în conglăsuire cu *Scriptura,* şi chipurile (simbolurile), în conglăsuire cu adevărul, printr-o vedere mai unitară.

Întâmplându-se aceasta, mintea, cu ajutorul Duhului celui închinat şi a lucrării Lui, e ridicată la vederea şi ştiinţa sfântului adevăr, cum zice marele Dionisie, adică la a doua sfântă treaptă a contemplaţiei, ca să vorbim în general, la vederile şi înţelesurile dumnezeieşti, adică la cele fără acoperăminte şi fără chipuri[168].

Prin aceasta, mintea goală se apropie de cele inteligibile (de cele cunoscute prin cugetare) goale şi, îndeletnicindu-se cât mai mult cu arătările dumnezeieşti prin curăţia sa şi prin întinderea spre Dumnezeu, primeşte în sine, ca într-o oglindă strălucitoare, razele suprascânteietoare ale Soarelui cunoscut cu mintea.

Hrănită pe drum prin har iarăşi de bunurile ce i se împărtăşesc pe măsura ei[169], păşeşte ca pe o a treia treaptă, ridicându-se şi pătrunzând mai unitar şi mai concentrat de la acele multe şi fericite vederi şi împărtăşiri

---

[166] Expresia e o paralelă la expresia Sf. Iacov: „Credinţa fără fapte este moartă" *(Iacov* 2, 20). Contemplarea e slujba ochiului sufletesc al omului. Dar un om care vede fără dragoste e un om rece, lipsit de suflet. De aceea, el nu poate vedea realitatea deplină. Iar dragostea e rodul făptuirii. Deci fără făptuire nu se poate ajunge la vederea adevărată a lui Dumnezeu şi a semenilor. Prin urmare, nevoinţa nu constă într-o dispreţuire a lumii, ci într-o înţelegere a ei în Dumnezeu.

[167] Prin lucrurile lumii se întâlneşte cu infinitele energii creatoare şi proniatoare ale lui Dumnezeu.

[168] Prima treaptă a contemplaţiei sau a vederii sufleteşti în Duh constă în vederea celor dumnezeieşti în chipurile lucrurilor. A doua constă în privirea celor dumnezeieşti în ele înseşi, fără acoperămintele şi chipurile lucrurilor, întrucât acestea au fost copleşite de lucrarea mai puternică a Duhului Sfânt în minte.

[169] Hrănită, crescută, îngrăşată, sporită de darurile dumnezeieşti ce i se împărtăşesc, mintea păşeşte mai sus, pe a treia treaptă a vederii.

dumnezeieşti, sau de la multa lor felurime, la dragostea negrăită a Unului neschimbat şi ascuns[170]. Căci pe această treaptă văzătorul se preface sub lucrarea Duhului iluminator, care îi aduce aminte şi îi ţine în minte tot adevărul, cu toată simţirea înţelegătoare, în foc şi în dragoste îndumnezeitoare, nesfârşită şi din inimă, pentru Dumnezeu. Iar aceasta este, tot după marele Dionisie, împărtăşirea îndumnezeită şi unitară de Unul Însuşi, atât cât este cu putinţă.

Zburând deci mintea purtătoare de Dumnezeu şi plină de gândirea la El pe aceste trepte ale împărtăşirii de Unitatea întreit ipostatică, într-un chip de trei ori fericit[171], şi împărtăşindu-se în chip vădit şi arătat de beţia dumnezeiască de nesuportat a celor trei centre ale dragostei înflăcărate ce le scoate din ele[172], şi văzându-se pe sine rănită de iubire şi aprinsă în simţirea ei, se entuziasmează şi iese cu adevărat din sine, pătrunzând cu faţa strălucitoare în tainele negrăite (apofatice) ale teologiei (ale cunoaşterii de Dumnezeu). Iar acolo se ospătează îmbelşugat, prin îmbrăţişări nevăzute, cu Cel neînceput şi nesfârşit, necuprins şi în întregime netălmăcit şi atotneînţeles. Dar îşi înfăţişează totodată pe Dumnezeu ca pe un ocean nesfârşit şi nemărginit al fiinţei ce scapă oricărui înţeles legat de timp şi de fire, după teologul amintit[173].

---

[170] Se afirmă mereu întâlnirea cu Persoana dumnezeiască cea unitară şi simplă, dincolo de manifestările multiple ale Ei. Aceasta e a treia şi ultima treaptă a contemplaţiei sau a vederii. Ea e o întâlnire cu Dumnezeu în dragoste. Căci numai între persoană şi persoană se aprinde dragostea adevărată. Dar persoana, oricât ar fi de văzută şi oricât ne-am întâlni cu ea, rămâne în alt fel ascunsă, ca centru al nesfârşitei adâncimi a tuturor manifestărilor sale. Iar Persoana dumnezeiască e neschimbată în dragostea Ei, în calitatea Ei de centru unic al manifestărilor, spre deosebire de manifestările Ei care se fac văzute şi se schimbă după trebuinţele celui care are nevoie de ele.

[171] Unul, cu Care se întâlneşte mintea, este întreit în ipostasuri, deci supraplin de viaţa iubirii. Iubirea face unitatea Lui, dar şi Treimea Lui. E un Unul viu, printr-o nemărginită iubire; de aceea e un Unul întreit în ipostasuri. Mintea, împărtăşindu-se de El, se împărtăşeşte de această iubire unitară între cei Trei şi simte de aceea o unică şi totuşi întreită fericire. Căci se umple de iubire fiască faţă de Tatăl, bucurându-se de simţirea fiască a Fiului faţă de Tatăl, dar şi de unirea între Cei Trei şi între ea şi Dumnezeu în Duhul Sfânt.

[172] Cu toate că mintea se împărtăşeşte de cele trei centre supreme ale dragostei, ea nu poate suporta revărsarea întregimii sau a fiinţei lor în ea. Iar dragostea lor e „nebună", cum zice textul (μανικών ερώταων), în sensul mărimii ei debordante. Căci numai această „nebună" dăruire de Sine, echivalentă cu ieşirea înflăcărată de Sine a Celui ce e nesfârşit, peste bobul de nisip care e omul, explică întruparea şi răstignirea Fiului lui Dumnezeu pentru el.

[173] Avem deci din nou o descriere entuziastă a vederii lui Dumnezeu, în care autorul uneşte în mod original expunerea abstractă a lui Dionisie Areopagitul cu simţirea înflăcărată a Sf. Simeon Noul Teolog. Prin aceasta el se apropie şi de descrierile

Aceasta este, cum mai zice Sfântul Dionisie, ospăţul privirii ce hrăneşte înţelegător şi îndumnezeieşte pe tot cel ce se înalţă spre El, începând de la contemplarea şi cunoaşterea lucrurilor, cum zice acest sfânt învăţător, acolo unde lămureşte sfintele simboluri ale ierarhiei noastre. Dar şi Marele Vasile zice: „După ce trece cineva prin contemplare dincolo de frumuseţea celor văzute, înfăţişându-se lui Dumnezeu Însuşi, a Cărui vedere nu se poate arăta decât inimilor curate, înaintează la tainele mai înalte ale teologiei (ale cunoaşterii lui Dumnezeu), putându-se face văzător”. Şi iarăşi, pomenind cuvântul lui David, care a grăit în Duh: „Dimineaţa voi sta înaintea Ta şi mă vei vedea” (*Psalm* 5, 3), zice: „Când voi sta înaintea Ta şi prin contemplarea cu mintea a celor din jurul Tău mă voi apropia, atunci voi primi lucrarea văzătoare prin luminarea cunoştinţei”.

Asemenea lucruri se pot auzi deopotrivă şi de la Sfântul Maxim, care arată câtă sporire aduce contemplarea şi cunoştinţa lui Dumnezeu prin Scriptură şi prin creaţie şi că de aici vine luminarea cunoştinţei, prin care se produce fericita îndumnezeire. Desigur, acesta e un bun care şi azi e rar şi greu de aflat de isihaşti (de cei ce se ocupă cu liniştirea), din lipsa celui ce învaţă prin experienţă cu ajutorul harului, cum zice învăţătorul cel mai înalt al liniştii, Sfântul Isaac Sirul, în cuvântul în care începe să vorbească despre simţirea duhovnicească şi despre puterea văzătoare[174].

Zice deci Sfântul Maxim: „Lumini îndumnezeitoare numim învăţăturile sfinţilor, ca unele ce sădesc lumina cunoştinţei şi îndumnezeiesc pe cei ce le ascultă”. El conglăsuieşte în chip vădit cu Sfântul Dionisie, care zice: „Toate celelalte lumini îndumnezeitoare, câte ni le-a dăruit, urmând cuvintelor (evanghelice), predania ascunsă a învăţătorilor noştri, le predăm şi noi tainic altora”. Iar în altă parte zice: „Cunoştinţa dumnezeiască pe cei ce şi-o însuşesc, pe cât e cu putinţă, îi ridică după puterile lor şi-i unifică potrivit cu unitatea ei simplă”. Şi iarăşi: „Toată strălucirea de lumină pornită din Tatăl, venind la noi ca un dar bun, ne face să plutim întins iarăşi în sus, ca o putere unificatoare, şi ne întoarce spre unitatea şi simplitatea îndumnezeitoare a Tatălui, care ne adună: „Căci din El şi spre Ei sunt toate” (*Romani* 11, 36). Bagi de seamă cum cel ce se face simplu, prin întoarcerea întinsă şi înţeleaptă spre Dumnezeu, sau prin lucrare dumnezeiască, atunci când ajunge să contemple pe Dumnezeu, înălţându-se fie de la lucruri, fie de la *Sfânta Scriptură,* fie de la orice fel de simboluri dumnezeieşti, se uneşte cu Dumnezeu şi se îndumnezeieşte, ba nu

---

sentimentale ale misticii occidentale, dar păstrează şi consistenţa teologică a lui Dionisie Areopagitul, ducând mai departe încreştinarea unor teme neoplatonice prin accentuarea puternică a caracterului personal, sau, mai bine zis, tripersonal, deci iubitor, al Unului.

[174] Se pare că se referă la *Epistola a IV-a,* ed. Nichifor Theotokis, Atena, 1895, unde e vorba şi de cele trei trepte ale urcuşului (p. 384).

numai atât, ci se şi numeşte de-a dreptul dumnezeu? „Căci toate, zice, câte s-au întors, dintre fiinţele înţelegătoare şi cuvântătoare, cu toată puterea spre unirea cu ascunzimea dumnezeiască începătoare şi se înalţă, pe cât le este îngăduit, spre razele dumnezeieşti ale ei în chip neînţeles, prin imitarea lui Dumnezeu, dacă se poate spune aşa, se învrednicesc şi de acelaşi nume cu Dumnezeu". De asemenea, marele Grigorie Teologul zice limpede despre om că e „animal cârmuit aici de iconomia dumnezeiască spre a fi mutat în altă parte, iar sfârşitul tainei este îndumnezeirea lui prin consimţirea cu Dumnezeu". Iar Sfântul Maxim zice: „Chipul cugetat al dumnezeieştei *Scripturi* preface pe cei cunoscători, prin înţelepciune, spre îndumnezeire, prin schimbarea la faţă a Cuvântului în ei, încât oglindesc cu faţa descoperită slava Domnului" (2 *Corinteni* 3, 18)[175]. Această viaţă contemplativă are nevoie de cele trei lucruri de care am pomenit înainte: de credinţă, de împărtăşirea Duhului şi de înţelepciunea bunei ştiinţe în Hristos Iisus, Domnul nostru.

82. Viaţa contemplativă (văzătoare) în Duhul de viaţă făcător umple pe cel văzător în chip tainic de multe şi minunate vederi cugetate cu mintea (inteligibile), pe care nu le contemplă în aceeaşi clipă şi deodată, ci cu vremea şi prin înţelepţire îndelungată, după o rânduială şi în chip treptat. Acum îl auzi pe cel cu o astfel de viaţă zicând că vede din prisosinţa liniştii şi a depărtării de toate, afară de Dumnezeu: „Deosebit sunt eu până ce voi trece" *(Psalm* 140, 10). Altădată, că pentru întoarcerea cu cunoştinţa spre făpturi: „Cât s-au mărit lucrurile Tale, Doamne, toate întru înţelepciune le-ai făcut" *(Psalm* 103, 25); sau: „Mireasma veşmintelor Tale, ca o mireasmă de câmpie bogată, pe care ai binecuvântat-o, Doamne" *(Facerea* 27, 27). Uneori această viaţă, făcându-l să privească mai întins şi să urce suişuri cunoscute cu mintea *(Psalm 85,* 11), îl înduplecă să spună către Dumnezeu: „Umblu pe urma miresmei mirurilor Tale" *(Cântarea Cântărilor* 1, 11); sau: „Înălţa-Te-voi, Dumnezeul meu, Împăratul meu, şi voi binecuvânta numele Tău în veac şi în veacul veacului" *(Psalm* 144, 1); sau: „Mare este Domnul şi lăudat foarte şi mărirea Lui nu are margine" *(Psalm* 144, 3); sau: „Minunată s-a făcut cunoştinţa Ta de către mine, întăritu-s-a, nu voi putea spre dânsa" *(Psalm* 138, 6). Iar în alt loc: „Preaînalt eşti Tu, Doamne, în veac şi pomenirea Ta din neam şi în neam" *(Psalm* 101, 13). Înălţatu-Te-ai foarte peste toţi dumnezeii. Adică pregăteşte spre preamărirea lui Dumnezeu pe văzătorii ce se înalţă spre El, prin vederea mai presus de fire. Alte dăţi îi aduce la o vădită cunoaştere negrăită (apofatică), făcându-i să strige: „Nu este asemenea Ţie între dumnezei, Doamne, şi nu este nimic ca

---

[175] Omul se îndumnezeieşte prin schimbarea la faţă a lui Hristos în el, adică prin îndumnezeirea firii omeneşti a lui Hristos, unită cu firea lui şi întipărită în ea. Atunci oglindeşte pe faţa lui descoperită strălucirea umanităţii transfigurate a lui Hristos, devenită strălucire a lui. Atunci omul s-a făcut transparent pentru Hristos, Cel schimbat la faţă, sau îndumnezeit în umanitatea lui.

lucrurile Tale” (*Psalm* 85, 7). Şi celor ce privesc duhovniceşte „muntele cunoştinţei” şi „locul cel sfânt al lui Dumnezeu” le arată unde urcă şi unde se opresc „cei nevinovaţi cu mâinile şi curaţi la inimă” (*Psalm* 23, 4). Dar nu numai atât, ci acestora le dă să vadă şi suişuri până la ceruri şi coborâşuri până în adâncuri (abisuri), adică tainele înalte şi adânci. Uneori văzătorul se opreşte minunându-se în preajma vederii feţei Celui în Treime. Alteori zăboveşte în contemplarea lui Iisus şi a iconomiei întrupării şi în privirea uimită a tainelor mai presus de fire ce urmează din ea.

Iar după toate aceste multe şi fericite vederi, văzătorul ajuns luminat e introdus, o, ce har!, în chip minunat şi în sânurile înseşi ale lui Dumnezeu, unde-şi găseşte adevărata încetare de la toate, şi odihna negrăită, şi desfătarea duhovnicească şi mai presus de fire (ca să nu zic beţie) de bunătăţile lui Dumnezeu, şi extazul dumnezeiesc (ieşirea dumnezeiască din sine) în sânurile acelea mai mult decât binecuvântate, în a căror mare adâncime se ascund nenumărate taine dumnezeieşti, de care se apropie îndestulător prin simţirea suprafiinţei lui Dumnezeu[176]. Aceste sânuri le-a primit şi Avraam ca moştenire de Sus, căci şi Dumnezeu Însuşi S-a făcut parte a lui Avraam, după cuvântul: „Eu sunt Dumnezeul lui Avraam” (*Facerea* 26, 24). Deci Dumnezeu, fiind în chip deosebit Dumnezeul lui Avraam, şi sânurile lui Dumnezeu sunt sânuri ale lui Avraam (*Luca* 16, 22). Astfel, cine vrea să spună că viaţa văzătoare în Duh ridică pe cineva în sânurile lui Dumnezeu, sau în sânurile lui Avraam, spune că îl introduce în simplitatea deplină şi într-o bucurie mai mult decât iubitoare, precum şi că îl îndumnezeieşte, îl face fericit şi-l aşază întru mulţumire şi desfătare negrăită. Dar aceasta, numai dacă mintea lui s-a împărtăşit de înţelepciune şi se străduieşte cât mai mult să privească în Sus, în Hristos Iisus, Domnul nostru.

83. Dacă atât zidirea, cât şi *Scriptura* s-au desfăşurat prin cuvântul lui Dumnezeu şi, privite duhovniceşte, întăresc mintea şi toate puterile ei spre vederea şi înţelegerea lui Dumnezeu, odată ce inima e lucrată şi mişcată duhovniceşte, preaînţelept ne învaţă Prorocul David, spunându-ne într-un loc: „Cu cuvântul Domnului se întăresc minţile (pe care aici le numeşte ceruri) şi cu Duhul gurii Lui, toată puterea lor” (*Psalm* 32, 6); iar în altul: „Plin e pământul (cugetat cu mintea sau inima noastră) de mila Domnului” (*Psalm* 32, 5), adică de puterea, de lucrarea şi de mişcarea bine simţită şi vădită, mişcată

---

[176] Termenul „suprafiinţa” (ὑπερουσιότης) lui Dumnezeu e folosit de Dionisie Areopagitul pentru că „fiinţa”, zice el, e un nume ce se dă lui Dumnezeu prin asemănarea cu fiinţa celor create şi deci ne ţine legaţi de gândirea la aceasta. Această suprafiinţă e dincolo de orice ieşire a lui Dumnezeu la noi; e cu totul neînţeleasă. Totuşi, cel ce ajunge la privirea în adâncul de taine ale lui Dumnezeu „simte” acea suprafiinţă; o simte ascunsă sub acel adânc de taine.

de Duhul. Căci înainte de a simţi mintea în inimă lucrarea, puterea şi mişcarea (Duhului), nu numai că nu va agonisi tărie din cercetarea văzătoare şi duhovnicească a zidirii şi a dumnezeieştei *Scripturi* şi din aducerea raţiunilor din ele la o singură raţiune, ci o va copleşi şi o frică mare, ca nu cumva să se piardă umplându-se de năluciri[177]. De aceea, de voim să ne îndeletnicim cu contemplarea lui Dumnezeu din *Scriptură* şi zidire, spre a concentra în chip unitar multele raţiuni ale lucrurilor şi multele vederi (ale *Scripturii)* într-o singură raţiune şi într-un singur duh şi a avea o singură vedere unitară, simplă şi fără chip în nehotărnicia, nesfârşirea şi neînceputoria ce ni se deschid în ele, să căutăm întâi să aflăm vistieria dinlăuntrul inimii noastre[178]. Şi să rugăm pe Dumnezeul cel sfânt să umple pământul nostru (lăuntric) de mila Lui. Şi atunci, cu toată puterea ce o vom avea, să dăm libertate minţii noastre să zboare, cum s-a zis, spre înţelegerea unitară, simplă, fără chip, veşnică, nesfârşită şi nehotărnicită a lui Dumnezeu, într-o vedere ajutată de Cuvântul şi de Duhul.

84. Când omul va fi străbătut drumul virtuţilor în cuget smerit, cu răbdare, nădejde şi credinţă şi cu simţuri drepte şi simple, puterea şi lucrarea de viaţă făcătoare şi pururea izvorâtoare a Duhului Sfânt va veni în inimă, luminând puterile sufleteşti şi mişcându-le şi îndemnându-le potrivit cu firea lor. Ea va atrage atunci mintea ţinută în lucrare la sine şi se va uni cu ea degrabă şi în chip negrăit, încât mintea şi harul vor fi cu adevărat şi neîndoielnic un duh. Atunci mintea, ajutată de suflarea harului, vine de la sine

---

[177] Numai călăuzită de Duhul lui Dumnezeu, unit cu Cuvântul, mintea nu se umple de idei greşite, sau de năluciri cu privire la înţelesul lor. Căci Cuvântul lui Dumnezeu este totodată Raţiunea adevărată şi supremă. Câte erezii nu s-au născut prin interpretarea subiectivă a *Scripturii* şi câte explicări necreştine nu s-au dat lumii! Ca şi Sf. Maxim Mărturisitorul, autorul scrierii de faţă vede atât în creaţie, cât şi în *Scriptură* raţiunile şi înţelesurile aceluiaşi Cuvânt al lui Dumnezeu, sau ale aceleiaşi unice şi supreme Raţiuni. În lucrurile lumii şi în faptele şi învăţăturile *Scripturii* ni se adresează cuvintele aceluiaşi unic Cuvânt personal; prin raţiunile lor se vede aceeaşi unică Raţiune. Dar numai Duhul cel unit cu Cuvântul ne ajută să vedem raţiunile zidirii şi *Scripturii* ca raţiuni ale aceluiaşi Cuvânt personal sau aceleiaşi Raţiuni ipostatice; adică raţiunea noastră personală, făcută după chipul Raţiunii personale supreme, poate judeca drept, în conformitate cu Raţiunea supremă, şi poate sesiza lucrurile şi învăţăturile *Scripturii* drept cuvinte reale ale Cuvântului personal, numai pentru că Duhul Sfânt, ca Duh personal, întăreşte caracterul nostru personal, întărind în noi conştiinţa că ne aflăm, prin creaţie şi *Scriptură,* într-o relaţie cu Persoana supremă a Cuvântului.

[178] Vistieria dinlăuntrul nostru sunt Duhul şi Cuvântul lui Dumnezeu, primiţi la Botez (vezi Marcu Ascetul, *Despre Botez,* în *Filoc.* rom., 1, p. 355), dar pe ei îi aflăm prin împrospătarea dialogului nostru cu Cuvântul în Duhul, prin rugăciune.

la vedere, punând capăt în chip negrăit umblărilor şi rătăcirilor ei prin lucrarea şi lumina Sfântului şi de viaţă făcătorului Duh[179]. Ea se mişcă atunci în descoperirile tainelor dumnezeieşti cunoscute cu mintea (inteligibile) şi ajunge să pătrundă în toată tăcerea şi liniştea, cu o privire proprie firii ei[180], în cele negrăite şi mai presus de fire.

Şi se adânceşte cu atât mai mult în privire şi e luată în stăpânire de Dumnezeu şi se înalţă pe cât poate spre vederea lui Dumnezeu, cu ştiinţa despre cele dumnezeieşti adunată din sfinte citiri, cu cât prisoseşte în smerenie, în rugăciune, sub lucrarea lui Dumnezeu întru Duhul Sfânt. Nu este atunci străin nici de lucrarea de teologhisire (de lucrarea de Dumnezeu cuvântătoare), ci ajunge numaidecât şi la lucrarea aceasta şi nu suferă să nu cuvânteze despre Dumnezeu (să nu teologhisească), şi încă neîncetat. Dar fără darul ceresc pomenit şi fără Duhul, Care suflă vădit, printr-o pururi mişcare, în inimă, toate câte le vede mintea sunt, vai, nălucirile ei[181]. Şi toate câte le grăieşte despre Dumnezeu sunt cuvinte deşarte ce se pierd în aer, netrezind cum trebuie simţirea sufletului[182]. Căci simţirea aceasta stă atunci numai sub înrâurirea cuvintelor ce vin din afară, din care se naşte rătăcirea cea mai cumplită privitoare la lucrurile cele cugetate cu mintea (inteligibile); şi grăirea de Dumnezeu însăşi e lăturalnică, trecătoare şi rea. Ea nu stă sub înrâurirea

---

179 A mai spus şi mai înainte că lucrarea Duhului atrage mintea la sine. Acum adaugă că lucrarea Duhului se va uni cu mintea atât de mult, încât se vor face un duh, şi că mintea ajutată de har vine de la sine la contemplare. „De la sine” înseamnă că lucrarea harului care s-a unit cu mintea nu opreşte mişcarea spontană a minţii, ci o întăreşte. Dar o întăreşte spre vederea lui Dumnezeu. Spontaneitatea întărită a minţii înseamnă întărirea caracterului personal al omului. Persoana omului se întâlneşte în lucrarea sa, în care s-a întipărit şi pe care a întărit-o lucrarea Duhului, cu Duhul Însuşi. Omul îşi însuşeşte lucrarea Duhului, Duhul Îşi face proprie lucrarea omului, încât lucrează împreună ca un fel de unitate bipersonală. Lucrarea e una, dar teandrică, unitatea lucrătoare e una, dar bipersonală. Fiecare persoană şi lucrare e interpreta celeilalte. Prin persoana umană lucrează Persoana Duhului, dar fără ca persoana umană să înceteze de a lucra. Dimpotrivă, e făcută mai lucrătoare, dar lucrează lucrând totodată Duhul prin ea, în lucrarea ei.

180 E „o privire proprie ei”, în sensul că se cere după ea, nu în sensul că o poate săvârşi cu puterile ei naturale.

181 Duhul garantează obiectivitatea vederii minţii, sau a înţelegerii drepte a raţiunilor lumii şi ale Scripturii, şi, deci, şi dreapta teologhisire sau cuvântare de Dumnezeu. Căci El ţine mintea pe linia dreptei judecăţi, fiind unit cu Cuvântul, sau cu Raţiunea supremă, şi întărind pe văzător în calitatea lui adevărată de persoană. Contemplarea se face în tăcere. Dar după aceea ceea ce e contemplat e comunicat altora prin teologhisire, sau cuvântare de Dumnezeu.

182 Numai cuvintele celui în a cărui inimă suflă Duhul sunt cuvinte pline de viaţă, de convingerea că prin ce spune prin ele se asigură viaţa; de aceea, numai ele trezesc în auzitor, puternic şi durabil, simţirea sufletului.

inimii lucrate de Duhul luminător, de la Care vine adevărul unitar şi neschimbat al celor cugetate cu mintea (inteligibile) şi al grăirii de Dumnezeu (al teologiei adevărate). Căci în acela în a cărui inimă, îndeobşte vorbind, nu se află în chip vădit puterea de viaţă făcătoare şi luminătoare a Duhului şi lucrarea pururi izvorâtoare sau inspiratoare, de voieşte cineva să zică aşa, sau curgătoare, nu se află unirea înţelegătoare, ci mai degrabă dezbinare[183]; nici putere şi statornicie, ci mai degrabă slăbiciune şi nestatornicie; nici lumină şi vedere a adevărului, ci mai degrabă întuneric şi plăsmuire deşartă de năluciri, şi, peste tot, cale nesăbuită şi rătăcitoare.

Pentru că în trei planuri sau pe trei căi poate umbla, după Părinţi, mintea: pe calea firii, pe cea mai presus de fire şi pe cea potrivnică firii. Când vede ceva cugetat cu mintea (inteligibil) într-un lucru concret, vede după fire, dar cu lucrarea mai presus de fire a Duhului; când vede în ipostas, dar nu într-un lucru concret, vede un drac sau un înger. Dacă mintea s-a unificat în parte şi făclia Duhului luminează mai tare, vede în chip mai presus de fire şi, desigur, neamăgitor. Iar când mintea, privind cele ce se văd, se împarte şi se întunecă şi puterea ei de viaţă făcătoare se stinge, atunci vede ceva potrivnic firii, şi vederea aceea e amăgitoare. De aceea, nu trebuie să ne întindem cu mintea spre vederea duhovnicească în ipostas, nici să credem în orice fel de vederi, până ce inima nu e înrâurită şi mişcată de puterea Duhului Sfânt – potrivit cu cele zise înainte –, dacă vrem să avem minte sănătoasă şi înţeleaptă.

85. Unii, lucrând înţelept, încearcă să-şi tămăduiască fierbinţeala patimilor cu roua cerească a harului. Despre aceştia s-a scris: „Roua cea de la Tine tămăduire ne este nouă” *(Isaia* 26, 19). Altora, aceeaşi rouă, unindu-se cu un ajutor dumnezeiesc mai mare, li se preface în mană, sau într-un fel de pâine, dacă e primită cum se cuvine şi cu vrednicie, cu frângerea inimii smerite, şi cu apa lacrimilor, şi cu focul cunoştinţei duhovniceşti. Şi aşa li se face spre mâncare, după chipul mâncării îngereşti. Despre aceştia s-a zis de multe ori cu bun temei: „Pâine îngerească a mâncat omul” *(Psalm 77,* 29). Dar sunt şi unii a căror fire, după ce au înaintat, li se face şi li se arată, într-un chip mai înalt, ea însăşi mană. Aceştia sunt cei despre care zic Evangheliile: „Ce este născut din Duh, duh este” *(Ioan* 3, 6). Prima treaptă este a înţelepţilor ce se îndeletnicesc cu liniştirea (isihaşti). Cea de după ea este a celor ce, pe lângă cunoştinţa dumnezeiască, se şi nevoiesc întru tăcere. Iar a treia (cea mai înaltă) este a celor ce s-au făcut cu totul simpli şi s-au preschimbat în Hristos Iisus, Domnul nostru[184].

---

[183] Cel în a cărui inimă nu e Duhul nu e unificat nici în el însuşi, ci dezbinat, sfâşiat. Duhul Sfânt unifică, pentru că, fiind puternic şi aducând cu Sine viaţă nouă, atrage toate puterile sufletului la Sine.

[184] Despre cele trei trepte ale urcuşului s-a vorbit şi în cap. 81. Aici ele se descriu

86. Scăpând mintea în chip înţelegător (inteligibil), prin har, de faraon şi din Egipt şi din ostenelile şi necazurile de acolo, adică din vieţuirea trupească ce ridică valurile pătimaşe ale răutăţii amare şi sărate, şi ajungând în pustie, adică la o vieţuire izbăvită de egiptenii înţeleşi cu mintea (inteligibili), şi, scurt vorbind, pătimind în chip înţelegător (inteligibil) toate cele ce au venit atunci asupra evreilor în chip văzut, şi izbăvindu-se de ele, mănâncă, printr-o simţire sigură a sufletului, o mană înţeleasă cu mintea (inteligibilă) al cărei chip îl mânca atunci Israel în mod simţit. Iar după începutul (acestei vieţuiri) se întâmplă că, aşa cum pofteau aceia cărnurile văzute, să poftească şi ea, din cauza amintirii, jertfele înţelese cu mintea (inteligibile) ale egiptenilor într-un chip primejdios şi nu mai puţin greşit[185]. Aceasta o face să cunoască o întoarcere a lui Dumnezeu de la sine, până ce prin rugăciunea căinţei Îl face pe Dumnezeu iarăşi milostiv.

Şi aşa, dacă se hrăneşte cu mana în linişte, înaintând vremea şi harul sporindu-şi înrâurirea şi puterea asupra ei, mintea îşi vede limpede, cum s-ar

---

puţin diferit. Celor de pe prima treaptă harul li se face rouă tămăduitoare a fierbinţelii patimilor. Celor de pe a doua, mana care, ca mâncare, îi ajută în creşterea duhovnicească prin cunoaşterea raţiunilor dumnezeieşti ale lucrurilor. Această treaptă are două etape. A doua etapă a ei este contemplarea acestor raţiuni în tăcere. Pe a treia treaptă harul se uneşte deplin cu omul, încât se face un duh cu el. Asimilarea omului cu harul a devenit completă. E ceea ce s-a spus şi în cap. 84 şi ceea ce am încercat să explicăm la nota 179. Dar aici se precizează că omul devenit un duh cu harul s-a făcut cu totul simplu şi s-a preschimbat în Hristos. Tot ce am spus la nota 179 despre lucrarea lui devenită lucrarea Duhului, sau despre lucrarea Duhului devenită lucrare a omului, se poate aplica la raportul omului cu Hristos. Acela poate spune: „Nu mai vieţuiesc eu, ci Hristos vieţuieşte în mine” (*Galateni* 2, 20). Hristos e în eul omului în mod lucrător; omul e în Eul lui Hristos în mod lucrător. Sunt o unitate bipersonală. Starea de simplitate la care a ajuns omul nu înseamnă numai eliberarea minţii lui de chipurile felurite ale lucrurilor, ci şi umplerea ei întreagă de Hristos, nu numai ca gândit de minte, ci şi ca gânditor şi lucrător în ea, fără ca prin aceasta să se anuleze gândirea omului prin mintea şi lucrarea Sa, ci potenţându-se gândirea şi lucrarea lui. Căci Hristos gândeşte cu gândirea minţii, făcută gândirea Lui, şi lucrează cu lucrarea voinţei omeneşti, făcută lucrare a voinţei Lui.

[185] După ce mintea s-a eliberat de patimile păcătuirii amare şi sărate (păcătuirea aduce amărăciune şi gustul pişcător, pe de o parte plăcut, pe de alta neplăcut al sării, spre deosebire de gustul delicat, subţire, al vieţuirii curate), mai e totuşi urmărită de amintirea păcatelor şi se simte atrasă să le încuviinţeze din nou, ca pe nişte jertfe aduse în mod spiritual zeilor-demoni, asemenea celor ale egiptenilor. Părinţii şi scriitorii bizantini nu foloseau pentru aceste experienţe termenul spiritual, cum se foloseşte în Occident, pentru că ei puneau un mare accent pe „minte” şi pe conţinuturile ei naturale sau mai presus de fire, adică pe cele „inteligibile”, pentru că, de fapt, de la minte încep ispita şi păcatul sau depărtarea de ele.

spune, trupul cel cugetat cu mintea (inteligibil) prefăcut în firea manei[186]. O astfel de minte ce mănâncă mană are o cumpănă duhovnicească și niște talgere *(Leviticul* 19, 36), de care folosindu-se la cântărirea manei, nu adună mai multă decât îi este de trebuință pentru hrană în fiecare zi, ca nu cumva, întrecând măsura, să se putrezească toată și să se piardă și, deodată cu ea, să se piardă din lipsă de hrană și mintea care nu ține măsura.

Iar mintea care mănâncă mană se cunoaște prin aceea că, nemâncând nimic altceva, duce vădit o viață mai frumoasă decât tot cel ce mănâncă altceva, se înțelege, în chip înțelegător (inteligibil). Și aceasta, pentru că s-a preschimbat și ea oarecum, prin obișnuința mâncării, în calitatea manei, ca să zicem așa. Iar semnul acestui fapt este lipsa oricărei pofte de celelalte mâncăruri, pe care le poftea înainte, precum și aceea că pretutindeni vrea să mănânce numai mană și că s-a făcut prunc și s-a lipit de cinstirea lui Dumnezeu. De altfel, nu e de mirare că cineva se preface în ceea ce mănâncă neîncetat și poartă în sine vreme îndelungată.

Deci nici prefacerea minții prin obișnuință în însușirea manei nu este ceva nefiresc. Căci e foarte firesc ca o hrană necontenită și neschimbată să prefacă în sine pe cel ce-l hrănește. Astfel, mintea nu numai că dobândește treapta de înger, ci se face și părtașă de înfierea dumnezeiască, mutându-se cu dreptate de la o slavă duhovnicească la altă slavă, și nu numai privind la Unul, ci ea însăși făcându-se una și viețuind și împărtășindu-se mai presus de lume de El. Căci, ca să zic așa, împărtășindu-se de taine negrăite în chip dumnezeiesc și cu iubire de Dumnezeu întru Duhul Sfânt, se face în chip desăvârșit ca cele văzute și preamărite, încât se vede și pe sine ca prefăcută prin deprindere în însușirea manei. Această treaptă este cu mult mai înaltă și mai cinstită decât a celui ce se știe pe sine că mănâncă mană, dar nu s-a preschimbat pe sine însuși, prin deprindere, într-o însușire a manei. Prima stare o pătimește mintea la început, când se adună în ea însăși într-o unitate gândită cu mintea. Iar a doua este arătarea lămurită a unei uniri mai vădite, a descoperirii unor taine ale cunoașterii și a desfacerii desăvârșite de toate și a înțelegerii mai presus de simplitate.

87. Mintea este simplă prin fire, pentru că și Acela al Cărui chip este, adică Dumnezeu, este simplu[187]. Iar fiind așa, îi place să și lucreze în mod

---

[186] „Trupul inteligibil”, adică ființa minții, se preface în firea manei sau în har. E ceea ce s-a spus și în cap. 84 și 85 și s-a explicat la notele 179 și 184.

[187] Mintea e simplă prin fire. Numai alipirea ei de suprafața lucrurilor mărginite, sau de suprafața mărginită a lucrurilor, alipire contrară năzuinței ei, o face felurită, adică o face să fie parcelată între chipurile care o ocupă, sau să treacă de la un chip mărginit la altul. De altfel, însăși trebuința simțită de minte de a face asocieri între lucruri, de a le explica pe unele prin altele, arată tendința ei spre unitate, spre simplitate, spre

simplu[188]. Căci oricui îi place ceea ce i se potriveşte prin fire. Dar mintea se face şi felurită, însă nu din pricina sa, ci din pricina simţurilor şi a celor supuse simţurilor, prin care îi vin înţelegerile celor cunoscute cu mintea. Când însă îşi aşază raţiunea între ea însăşi şi simţuri şi lucrurile supuse simţurilor, şi aceasta cumpăneşte şi judecă cu pricepere, fără să facă simţurile mai tocite decât trebuie şi fără să acopere sau să dispreţuiască frumuseţile celor supuse simţurilor cu uşurinţă, sau să le laude în chip josnic, şi, deci, fără să pună autoritatea minţii sub ascultarea acestora cu nepăsare, şi dând cu înţelepciune fiecăruia ce i se cuvine, atunci mintea se face îndată unitară şi simplă, restabilindu-se în firea ei[189]. Depărtându-se de cele împărţite, ea începe iarăşi să iubească pe Cel Unul şi simplu şi să lucreze unitar şi simplu. Şi iubindu-L pe Acela, Îl caută şi, căutându-L, îşi poartă zborul mai presus de tot ce e compus, până ce află pe Cel cu adevărat şi propriu Unul şi simplu, Care este Dumnezeu. Iar ajunsă aici, acum stă acoperită numai de aripile Lui, acum pluteşte în văzduh, desfătându-se cum se cuvine să se desfete mintea păzită şi purtată de Dumnezeu.

88. Ceaţa groasă, aşezată de patimi pe puterea străvăzătoare a sufletului, îl face să vadă altele decât pe Cel ce este. Dar când, prin rugăciunea deasă, prin împlinirea poruncilor şi prin înălţarea la vederea lui Dumnezeu, mintea înlătură cu ajutorul harului de la sine ceaţa groasă de care am pomenit, vede limpede că vede pe Dumnezeu[190], neavând nevoie de niciun tălmaci pentru aceasta, cum n-are cineva nevoie de învăţător ca să vadă cu simţurile, de nu are ceva aşezat pe pupila ochiului, care o stinghereşte. Căci, precum lucrurile supuse simţurilor sunt legate cu simţurile când acestea sunt sănătoase, aşa cele

---

dezmărginire. Mintea este simplă prin fire, deci nehotărnicită, şi capabilă să cuprindă toate, pentru că este chipul lui Dumnezeu, Care e simplu prin excelenţă, ca nehotărnicit şi atotcuprinzător prin Sine. Despre simplitatea minţii şi despre scufundarea ei în adâncul luminii dumnezeieşti, sau al întunericului supraluminos al lui Dumnezeu, a vorbit mai înainte cu preferinţă Sf. Simeon Noul Teolog (în *Capete teologice şi practice,* II, 14, 16, 17, 18, în: *Filoc.* rom., VI).

[188] Minţii îi place să lucreze în mod simplu, adică să cuprindă totul în chip nehotărnicit, să intre în relaţie cu Cel simplu, în Care se cuprind toate în mod nediferenţiat.

[189] Se precizează aici că mintea e restabilită în simplitatea ei nehotărnicită nu prin dispreţuirea lucrurilor sensibile, ci prin descoperirea frumuseţii unitare din toate, prin depăşirea a ceea ce le desparte.

[190] „Vede că vede pe Dumnezeu”: e conştientă că vede pe Dumnezeu. Vederea pur şi simplu o au şi animalele, dar omul e conştient că vede. Însă Dumnezeu nu poate fi văzut decât în mod conştient. El trezeşte şi întăreşte conştiinţa omului că se află în faţa Lui. Aşa cum Dumnezeu, nefăcând pe om ca obiect, îl face prin libertatea Sa liber, aşa îl face prin conştiinţa Sa conştient.

cugetate cu mintea sunt familiare înţelegerilor curăţite de zgura patimilor, şi, precum prin perceperea cu simţurile se naşte cunoaşterea lucrurilor supuse simţurilor, aşa din privirea înţelegătoare se naşte vederea celor cugetate cu mintea. Iar după ea urmează contemplarea fără chip, nehotărnicită, neînchipuită şi simplă a lui Dumnezeu, care, ţinând mintea în stăpânirea ei, o face slobodă de toate cele supuse simţurilor şi cunoscute cu mintea (inteligibile), închizând-o în adâncul nesfârşitului, necuprinsului şi nehotărnicitului[191], copleşită de uimire, cum nu se poate arăta prin cuvânt.

89. O, Stăpâne, Cel ce eşti începutul şi atotţiitorul tuturor celor văzute şi gândite; Cel ce ai ca început lipsa de început, Necreatule; ca hotar, nehotărnicia, Nesfârşitule; ca fire, ceea ce e mai presus de fire, Necuprinsule; ca fiinţă, ceea ce e mai presus de fiinţă, Nefăcutule; ca chip, lipsa de chip, Nevăzutule; şi proprie, veşnicia, Nestricăciosule; ca înfăţişare, lipsa de înfăţişare, Cel ce eşti fără urmă[192]; ca loc, ceea ce nu se poate înconjura, Neînconjuratule; ca cuprindere, ceea ce e necuprins, Necuprinsule, Necercetatule; ca cunoaştere şi vedere, necunoscutul şi nevăzutul, Neapropiatule şi Neînţelesule; ca cuvânt, ceea ce nu se poate povesti, Nepovestitule[193]; ca tălmăcire, ceea ce nu se poate tălmăci, Negrăitule; ca înţelegere, neînţelegerea, Neînţelesule; şi, peste tot, ca afirmare, negarea cea mai presus de toate, Cel ce eşti mai presus de Dumnezeu[194]. Întreg eşti

---

[191] „Închiderea” minţii în adâncul infinitului e un termen impropriu, folosit de nevoie în lipsa altuia mai bun. În infinitate şi nehotărnicie mintea se află la larg. Dar ea e totuşi închisă în adâncul acestora, încât nu mai poate ieşi, nu mai simte plăcerea să iasă în îngustime. E închis cineva în libertatea de afară, întrucât nu mai poate „ieşi” din ea în temniţa îngustă.

[192] Cel ce n-are nicio înfăţişare nu lasă nicio urmă, cu ajutorul căreia s-ar putea spune unde a fost sau unde este.

[193] Dumnezeu e Cuvânt ce nu se poate spune deplin în cuvinte, cum, păstrând proporţiile, şi persoana omenească e cuvânt ce nu se poate exprima exact, fapt care ne sileşte să folosim cuvinte fără sfârşit pentru a o descrie, dar totdeauna insuficient. Dumnezeu e Cuvântul personal cuvântător, Care Se revelează pe Sine prin cuvinte, dar nu Se poate epuiza în manifestările şi cuvintele Sale inteligibile, chiar dacă S-ar folosi de ele la infinit, aşa cum e cazul, păstrând proporţiile, şi cu persoana omenească.

[194] „Mai presus de Dumnezeu (ὑπερθεος)”. Termenul e luat iarăşi de la Dionisie Areopagitul, pentru a arăta că Dumnezeu e mai presus de ceea ce socotim şi numim noi Dumnezeu. De altfel, toate numele ce le dăm lui Dumnezeu trebuie, pe de altă parte, negate, întrucât Dumnezeu e mai presus de ceea ce exprimă ele în mod obişnuit, prin împrumutare de la creaturi; sau trebuie pus înaintea lor cuvântul „supra” sau „mai presus”. Căci lui Dumnezeu nu I se neagă bunătatea, infinitatea, fiinţa, pentru că ar fi lipsit de ele, ci pentru că le are într-un mod nu numai potenţat, ci transcendent modului în care le au făpturile.

minune, linişte, curaj, dragoste, dulceaţă, mulţumire şi siguranţă în toate, lipsă de griji şi bucurii, Tu, Care singură eşti slavă, împărăţie, înţelepciune şi putere ipostaziată![195]

De aceea, pricinuieşti răpirea din toate cele văzute şi oprirea de la toate cele gândite în chip negrăit[196]. De aceea, în Tine, Dumnezeule negrăit, este odihna minunată a celor ce privesc prin împărtăşirea de Duhul Sfânt.

90. „Dumnezeirea, minunându-ne, e prin aceasta şi mai mult dorită, şi, fiind dorită, curăţă", zice Grigorie Teologul[197]. „Iar curăţând pe cei ce o doresc, îi îndumnezeieşte. Iar cu cei ajunşi astfel vorbeşte cum ar vorbi cu casnicii Săi". Dar nu numai Dumnezeu face aşa, ci şi cei curăţiţi astfel se întreţin cu cele dumnezeieşti şi cu Dumnezeu, în duh şi adevăr, cum s-ar întreţine cu cele familiare lor. De aceea, şi Teologul continuă: „Căci Dumnezeu Se uneşte cu dumnezei şi se face cunoscut lor". Vezi minunea unirii? Căci zice: „Dumnezeu Se uneşte cu dumnezei". De fapt, dacă unirea se înfăptuieşte între cei ce simt la fel, e vădit că şi simţămintele şi bucuriile lor sunt aceleaşi. De aceea, mai zice şi că „se face cunoscut lor". Căci cei îndumnezeiţi şi ajunşi dumnezei prin har trăiesc cu cele dumnezeieşti şi cu Dumnezeu ca şi cu cele familiare, şi le cunosc pe acelea aşa cum contemplă Dumnezeu, într-un chip asemănător, pe cei ajunşi în chipul dumnezeiesc şi dumnezei, şi vorbeşte şi Se uneşte cu ei, potrivit celor spuse. De aceea, adaugă marele Grigorie, nu fără rost, ci spre ştire: „Şi atât e cunoscut Dumnezeu de cei curaţi şi de aceşti dumnezei, cât îi cunoaşte, în chip asemănător, Cel ce e prin fire Dumnezeu, pe dumnezeii prin lucrare"[198].

---

[195] Toate însuşirile lui Dumnezeu sunt ipostaziate, sau îşi au suportul într-un ipostas, într-un Subiect suprem, în Persoană. Nimic din cele gândite nu există în sine, ci în ipostas. Numai ipostasul e real prin sine. Însuşirile şi lucrările îşi au realitatea numai în ipostas.

[196] În Persoana sau în comuniunea personală supremă e singura odihnă a gândirii, pentru că singură ea mulţumeşte gândirea şi o face să găsească în ea infinitatea gândită de ea. Mintea nu e mulţumită în gândirea ei cu nimic ce nu e persoană, pentru că nimic nu este explicabil decât din persoană. Dar în persoană subiectul omenesc află nu numai odihna gândirii, în acelaşi timp mereu hrănită de ea, ci şi odihna setei de iubire, mereu satisfăcută de ea.

[197] Pe cei ce îl doresc îi curăţă de alipirea la cele inferioare, pentru că îi atrage spre El şi-i ţine alipiţi la El.

[198] Atât Îl cunosc pe Dumnezeu cei ajunşi dumnezei prin har, cât îi cunoaşte Dumnezeu pe ei. Căci Dumnezeu atât Se sălăşluieşte cu puterea Lui în ei, cât îi cunoaşte; deci atât îi împuterniceşte în cunoaşterea Lui de către El, cât Se sălăşluieşte El în ei, prin faptul că îi cunoaşte. Ei Îl cunosc pe Dumnezeu ca oameni, dar în măsura în care participă la El. Nu depăşesc în cunoaşterea lor calitatea lor de participanţi la Dumnezeu, pentru că nici Dumnezeu nu-i cunoaşte altfel decât în calitatea lor de

Şi poţi să-ţi închipui cât, dacă judeci cum se cuvine. Mult sunt fericiţi cei ce se înalţă, precum se cuvine, spre vederile contemplaţiilor lui Dumnezeu, cu toată puterea sufletului şi cu pricepere duhovnicească. Căci îi vezi covârşiţi de necuprinsul lui Dumnezeu, din pricina neîncepătoriei, a nepătrunderii, a nehotărniciei, a veşniciei şi a nesfârşirii din jurul Lui, uimiţi cu totul de minunea lui Dumnezeu mai presus de orice minune. Din pricina aceasta sufletul lor rămâne lipit cu dragostea „după Dumnezeu” *(Psalm* 62, 8) şi sunt cuprinşi de un dor de nesuportat de a contempla faţa dumnezeiască şi frumuseţea ei preamărită, topindu-se de fericirea pătimirii ei. Şi aşa se curăţă şi se îndumnezeiesc sub lucrarea dumnezeiască, şi se fac în chipul lui Dumnezeu şi dumnezei, şi se unesc întru cunoştinţă cu Dumnezeu.

Iar Dumnezeu, făcându-Se cunoscut celor îndumnezeiţi din prisosinţă, în urma darului mai presus de fire şi al îndumnezeirii lor şi al unirii dumnezeieşti, răpeşte în chip minunat, cu frumuseţea Lui mai presus de frumuseţe, toată simţirea înţelegătoare şi toată dorinţa lor, încât îi ţine fermecaţi în jurul Său, ca pe nişte alţi îngeri, care cântă într-o pornire nereţinută, aşa cum se cuvine: „Dumnezeu a stat în adunarea dumnezeilor şi în mijloc va alege pe dumnezei” *(Psalm* 81, 1); şi: „Dumnezeul dumnezeilor, Domnul a grăit şi a chemat pământul (adică pe pământeni), de la răsăriturile soarelui până la apusuri” *(Psalm* 49, 1-2); şi „Căpeteniile popoarelor s-au adunat la un loc cu Dumnezeul lui Avraam” *(Psalm* 46, 9); şi au stat împrejurul lui Dumnezeu cum stau „serafimii împrejurul Lui” *(Isaia* 6, 2), primind iluminările dumnezeieşti ale tainelor mai presus de lume şi ţinându-se nedesfăcuţi de Dumnezeu, Cel ce e mai presus de toate în chip nesfârşit. Dacă deci cei curaţi cu inima sunt fericiţi, după spusa Domnului, fiindcă „vor vedea pe Dumnezeu” *(Matei* 5, 8), cum nu vor fi fericiţi văzătorii, care se curăţă prin uimirea ce-i cuprinde din cunoaşterea lui Dumnezeu, înălţându-se prin sporire la treapta lui Dumnezeu? Drept aceea, cei ce doresc fericirea trebuie să pătimească îndumnezeirea şi să stea astfel nemişcaţi ca nişte heruvimi în jurul lui Dumnezeu, să se ţină cu toată sârguinţa de contemplaţie, de ştiinţă şi de făptuire, în Hristos Iisus, Domnul nostru.

91. Aş vrea să Te văd cât mai bine şi apoi să Te preamăresc, Făcătorule de viaţă, viaţa celor ce Te văd pe Tine, Doamne, Dumnezeul meu. Dar, voind, nu ştiu cum să grăiesc în chip vrednic de Tine; cu adevărat nu pricep şi mă încurc. O, cât de propriu Te are mintea, Stăpâne, Făcătorule, Atotînţelepte. Numai văzându-Te pe Tine se bucură de pace şi de odihna proprie ei. Căci Te doreşte prin fire tocmai întrucât e minte, şi caută să se izbăvească de împrăştierea în

---

participanţi la El. Dar cine poate înţelege totuşi înălţimea gradului său de participant la Dumnezeu, deci mărimea cunoaşterii lui de către Dumnezeu şi a cunoaşterii lui Dumnezeu de către el?

cele de afară şi văzute, ca, liniştită din partea lor, să cugete la ea însăşi şi mai ales să înţeleagă şi să pătrundă cu agerime naturală cele mai înalte şi, prin desăvârşita ei lipsă de materie, să se lipească de cele mai tari. Prin raţiunea firească, ea tinde de la sine spre ceea ce e aşezat mai presus de toate şi e mai sus de tot ce e supus simţurilor.

Deci e vădit că, ajutată cum se cuvine de înrâurirea Duhului Sfânt, arătată în credinţă, înălţându-se sau, mai bine zis, atrasă fiind, întrucât e minte, de către cele gândite (inteligibile) din jurul Tău, ca de nişte rudenii, doreşte mult să Te vadă, cu toată râvna sufletului. Căci ea pătimeşte aceste lucruri minunate şi fericite potrivit cu firea ei. Fiindcă prin firea ei, ca una ce e înţelegătoare, e mai înaripată şi mai iute ca toate făpturile, iar cele gândite (inteligibile) sunt în chip firesc dorite de ea; ea are nevoie să le cugete şi să le înţeleagă, cum au nevoie vieţuitoarele îmbrăcate în simţuri de cele supuse simţurilor, ca să le mănânce. Căci pentru minte a cugeta şi a înţelege e acelaşi lucru ca pentru vieţuitoarele îmbrăcate în simţuri a mânca cele supuse simţurilor. Căci, precum mintea trăieşte propriu-zis, creşte, se bucură şi se desfată prin înţelegere, aşa vieţuitoarele îmbrăcate în simţuri au acestea prin mâncare. Iar acestea le pătimeşte mintea prin aceea că lucrează, ceea ce înseamnă în chip covârşitor că înţelege; şi aceasta se întâmplă mai ales atunci când, prin bunătatea Ta duhovnicească, a ajuns în chip negrăit în Tine, dorinţa ei unindu-se cu farmecul slavei Tale. Căci acela care are o dorinţă după ceva ce va gusta când se va împărtăşi de ceea ce îl atrage, mai ales dacă aceea e aşa cum eşti Tu şi dacă prin orânduirea Ta dorinţa lui se îndreaptă spre ceva aşa de mare cum eşti Tu? Căci Tu, Împărate atotînţelepte, Atotputernice, preabune Doamne, zidind mintea ca o fiinţă înţelegătoare, ai făcut-o de aşa fel, ca să se veselească cu prisosinţă de cele ale Tale, potrivit cu firea ei, şi să se împărtăşească în chip negrăit şi cu adâncă uimire de dragostea Ta dumnezeiască, şi să Te iubească cu o plăcere nebunească şi cu un entuziasm beat.

Deci mintea, fiind zidită iubitoare la culme de frumuseţe şi de bunătate şi fiind prin fire iubitoare de acestea, are prin pronia dumnezeiască dorinţa de a înţelege pururi cele înalte şi de a le pofti pe cele ce-i stau în faţă şi de a se bucura de mai înainte de cele mai bune. Iar odată cu aceasta, Tu i Te arăţi în chip preaînţelept ca atare şi o răpeşti, făcând să fie atrasă de dragostea vederii Tale şi să iasă din toate, cu întreaga simţire a sufletului, pentru a rămâne numai cu Tine. Căci nu Te arăţi numai felurit, Tu, Cel preadulce, nici numai simplu, nici numai cuprins, nici numai necuprins, nici numai înfricoşător, nici numai blând, ci acum aşa, acum altfel ca, în felul acesta, mişcarea şi schimbarea minţii, trecând de aici acolo, să nu aibă nicio pricină de a se abate spre vreun lucru din cele ce sunt în afară de Tine, pentru varietate, chipurile, sau pentru simplitate, pentru dorinţa după ceea ce e necuprins sau după ceea

ce poate fi cuprins, pentru a găsi ceva înfricoşător sau ceva blând[199].

În general, Tu fiind binele şi frumosul cel Unul în chip cuprinzător şi începătura mai presus de bine şi de frumos, care dă gustarea tuturor bunătăţilor şi frumuseţilor, mintea nu poate contempla, petrece şi nu se poate desfăta în chip deplin felurit decât în Tine. Căci Tu ai în Tine Însuţi toate, în calitate de cauză, şi Te afli mai presus de toate, ca Ziditorul lor de nesfârşite ori nesfârşit mai presus de frumuseţe. Astfel, fiind Unul după fiinţă, Dumnezeule, Te faci văzut felurit după lucrări, pentru mulţimea lor, şi mare pentru mărimea lor.

Deci, chiar dacă Te laşi cuprins de unii, le apari iarăşi atotluminat şi covârşitor. Căci, fiind după fiinţă cu totul necuprins, nu eşti cuprins deplin nici după lucrare şi putere. Pentru că cine a aflat măsura puterii Tale? Iar înţelepciunea Ta cine a cunoscut-o? Şi oceanul bunătăţii Tale cine l-a cercat? Şi, peste tot, cine a priceput până la capăt ceva din ale Tale? Măcar că, pe de altă parte, după toate acestea Te laşi în alt chip cuprins.

De fapt, mintea începând contemplarea de la cele înţelese (inteligibile) din lucrurile văzute, urcă pe urmă la cele ce sunt una şi necuprinse în jurul Tău, Mântuitorule. Atrasă apoi de farmecul dulce şi deplin a ceea ce cuprinde şi mânată de iubirea ei de frumuseţe şi de bine, se grăbeşte cu toată sârguinţa şi râvneşte să urce pe cât se poate dincolo şi de aceasta. Dar fiindcă nu izbuteşte să ajungă mai departe, cugetând prin asemănare la ceea ce îi scapă, fără doar şi poate, ca la ceva ce e mai presus de toate, e cuprinsă de o mare dragoste şi se îmbată nebuneşte de Tine şi doruri arzătoare i se aprind în suflet, făcând din ceea ce cuprinde din Tine o materie care întreţine focul dragostei dumnezeieşti pentru ceea ce nu cuprinde şi, din nepricepere, merinde pentru o mai mare dragoste[200].

Căci ceea ce se poate cuprinde din jurul Tău, Atotînţelepte, nu o farmecă mai mult decât o aprinde ceea ce scapă înţelegerii şi e neajuns cunoaşterii. Căci aceasta susţine uimirea şi îndeamnă la o dorire deosebită. Aş putea adăuga că aceea îndeamnă şi la o căutare nu a ceea ce eşti Tu după fiinţă, căci aceasta nu este nimănui în niciun fel cu putinţă de aflat, ci a necuprinsului puterii şi lucrării fiinţiale şi îndeobşte contemplate şi teologhisite în jurul Tău, care sunt, cum s-a spus, nesfârşite din pricina mărimii şi nepătrunse din pricina mulţimii lor. Căci în acestea, care sunt în jurul Tău, măcar că nu se

---

[199] Deşi e simplu în Sine, dar Dumnezeu Se arată minţii ca felurit, pentru că aceasta este, înainte de a ajunge la El, iubitoare de felurime. Prin cele felurite însă Dumnezeu o conduce spre El ca Unul. Dar în El ca Unul le găseşte pe toate.

[200] Dragostea e rană pentru că face fiinţa să sufere de dorinţa de a se tămădui prin întâlnirea cu Cel iubit, prin împlinirea voii Lui. Şi e în acelaşi timp foc, pentru că şi focul se vrea potolit prin acea întâlnire. Dragostea e rană produsă de foc, sau însoţită de foc, pentru că e însoţită de temperatura care-şi caută potolirea.

poate ajunge la marginea lor deoarece sunt nesfârşite, dar celui ce se apropie prin curăţie de Tine şi-şi pironeşte privirea la frumuseţea Ta îi este cu putinţă să ajungă la vederi mai limpezi şi mai luminoase şi să se îndumnezeiască pe măsura lor. De aceea şi aprinzi cu raza dragostei mintea care stăruie lângă Tine, cât este cu putinţă, luminând-o tot mai mult şi mai mult şi introducând-o în nepătrunse şi tainice vederi mai presus de ceruri. O, Monadă (Unitate) prealăudată şi Treime preaînchinată, adânc nepătruns de putere şi înţelepciune! Cum din această dragoste, ca de la un loc de plecare în zbor, ca de la o linie de pornire, introduci în atotdumnezeiescul întuneric din preajma Ta mintea care s-a curăţat cum se cuvine, mutând-o de la slavă la slavă, chiar dacă petrece adeseori înlăuntrul întunericului mai presus de lumină?[201] Eu nu ştiu cum ştii Tu: o introduci în întunericul în care a fost introdus Moise, sau este acela chipul acesteia, sau aceasta al aceluia? Dar că acesta este un întuneric cugetat cu mintea (inteligibil)[202] şi că în el se săvârşesc în chip dumnezeiesc, mai presus de fire şi negrăit, în ascunsul tainic al sufletului, tainele unirii şi ale dragostei duhovniceşti, o ştiu foarte limpede cei călăuziţi de torţa Duhului luminător.

92. Cine, văzându-Te pe Tine, Doamne, Treime Sfântă, nu se bucură de Cel ce este Împăratul şi Stăpânul neîncetat şi Dătătorul a tot binele şi fericitul Izvor al lor? Şi cine s-ar putea bucura cu o bucurie adevărată înainte de a vedea stăpânirea Ta atotţiitoare? Desigur că nimeni, în niciun fel. De aceea, cu adevărat fericiţi sunt cei curaţi cu inima, că aceia Te vor vedea cu ochiul sufletului pe Tine, Cel ce le eşti cea mai aleasă bucurie duhovnicească. Ei se bucură cu veselie şi mulţumire multă şi se umplu de dragoste copleşitoare, chiar dacă luptă adeseori cu strâmtorări trupeşti şi pătimesc sub năvălirile drăceşti. Căci lumina duhovnicească a frumuseţii feţei Tale, Doamne, e de nesfârşite ori nesfârşit deasupra oricărei apropieri a întristării lumeşti de cel ce e luminat prin har. De aceea, le umbli înainte întreg ca o dulceaţă; întreg le eşti poftă, dorinţă sfântă şi dragoste negrăită. De aceea, pe cei ce Te văd pe Tine, prin oarecare înţelegere, îi răneşti cu săgeţile mai presus de fire şi de nesuportat ale dragostei Tale. Şi, de aceea, aleargă „în urma Ta după mireasma mirurilor Tale” *(Cântarea Cântărilor* 2, 5; 1, 11), cu o încordare puternică şi neostenită, sufletele celor cărora Te faci văzut, Dumnezeule negrăit, şi încearcă în tot chipul să Te atragă în ele însele, biruite şi topite în chip minunat de dorul Tău. De aceea Te au fără uitare în minte, atârnând de frumuseţea Ta cea

---

[201] Sf. Simeon Noul Teolog spune în *Capete,* II, 18: „Mintea pururi mişcătoare ajunge nemişcată când e acoperită sub întunericul şi lumina dumnezeiască”. Termenul „întunericul supraluminos” am văzut că e de la Dionisie Areopagitul.

[202] Un întuneric gândit, nu sensibil; un întuneric trăit de minte ca atare, nu de simţuri.

mai presus de fire. Mai bine zis, stăpânești neîncetat și duhovnicește inimile lor, ziua și noaptea, și somnul s-a depărtat de la pleoapele lor; și dulceaţa... Chiar dormind ele, „inima lor veghează” *(Cântarea Cântărilor* 5, 2), veselindu-se, cum zice Prorocul, „în așternuturile lor” *(Psalm* 149, 5); și privesc și sunt deopotrivă stăpânite și nu știu ce să se facă; nu pricep și-și ies din ele din pricina strălucirii negrăite a feţei Tale, din pricina mărimii slavei sfinţeniei Tale, din pricina suișurilor Tale ce se orânduiesc în ele înseși și a descoperirilor Tale tainice, din pricina darurilor Tale ascunse, negrăite, atotfrumoase și atotbune, ce sunt în jurul Tău, Părinte... Sprijină, Doamne, pe cei ce locuiesc întru dreptate, împreună cu faţa Ta *(Psalm* 139, 14)!

SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG

A CELUI DINTRE SFINŢI PĂRINTELUI NOSTRU SIMEON NOUL TEOLOG

Metoda sfintei rugăciuni şi atenţiuni[1]

Trei sunt felurile rugăciunii şi ale luării-aminte prin care sufletul sau se înalţă, sau se coboară. Se înalţă dacă le întrebuinţează la timp potrivit sau se coboară dacă le întrebuinţează fără socoteală, la vreme nepotrivită. Iar trezvia şi rugăciunea sunt legate între ele ca sufletul şi trupul: lipsind una, nu poate sta nici cealaltă. Unirea lor se face în acest chip: întâi, trezvia se opune păcatului, ca un străjuitor şi înainte-mergător; în urma ei, rugăciunea desfiinţează şi şterge îndată gândurile rele, împiedicate de străjuitor, luarea-aminte neputând face singură acest lucru[2]. Acestea sunt deci poarta vieţii şi a morţii: luarea-aminte şi rugăciunea. De o curăţăm prin trezvie, ne îmbunătăţim; iar de o întinăm prin lipsă de pază, ne înrăim.

Fiindcă am spus deci că luarea-aminte şi rugăciunea sunt de trei feluri, trebuie să înfăţişăm însuşirea fiecăruia din ele, ca cel ce vrea să dobândească viaţa şi să şi-o desăvârşească să aleagă din aceste trei feluri, care se deosebesc între ele, pe cel mai bun, ca nu cumva, ţinând din neştiinţă pe cel mai rău, să fie scos de la ceea ce e mai bun.

Despre primul fel de rugăciune

Însuşirile primului fel de rugăciune sunt acestea: când cineva face această rugăciune, îşi ridică mâinile şi ochii împreună cu mintea la cer, iar mintea alcătuieşte înţelesuri dumnezeieşti şi-şi închipuie frumuseţi cereşti, ierarhii de îngeri şi corturi de-ale drepţilor şi, simplu vorbind, toate câte le-a auzit din *Scripturi* le adună în vremea rugăciunii în minte; el îşi stârneşte astfel sufletul la dragostea dumnezeiască, privind la cer, ba uneori vărsând şi lacrimi din ochi. Făcând aşa, se umflă dulce în inimă şi se mândreşte şi socoteşte că ceea ce i se întâmplă este o mângâiere dumnezeiască. Drept aceea, se roagă să

---

[1] Am tradus-o după textul originar, publicat de Irénée Hausherr S. J., în: *Orientalia Christiana,* nr. 36, iunie-iulie 1937, pp. 150-175, cu titlul: *La méthode d'oraison hésychaste,* şi nu după textul neogrec din *Filocalia* greacă, ce prelungeşte uneori textul originar prin multe explicaţii. Totuşi, uneori ne-am folosit în traducere de explicaţiile textului neogrec.

[2] Cuvintele: luare-aminte, trezvie, pază, străjuire au acelaşi înţeles. Deci luarea-aminte sau trezvia se uneşte cu rugăciunea în sensul că prima premerge celei din urmă. Ea opreşte gândurile rele să pună stăpânire pe cugetare, dar abia rugăciunea le desfiinţează propriu-zis.

petreacă pururi într-o astfel de îndeletnicire.

Dar acestea sunt semne ale amăgirii. Căci binele nu e bine când nu se face bine. Unul ca acesta, chiar de se dedă unei vieţi de cea mai deplină linişte, e cu neputinţă să nu-şi iasă din minţi. Iar dacă nu cade într-o astfel de patimă, totuşi nu poate ajunge la dobândirea virtuţilor şi la nepătimire. Prin acest fel de luare-aminte s-au amăgit cei ce văd lumini în chip simţit, şi miros bune miresme, şi aud glasuri şi alte multe de acestea. Unii din ei au căzut cu totul în stăpânirea dracilor, fiind purtaţi din loc în loc şi din ţară în ţară. Alţii, necunoscând pe cel ce se preface în înger al luminii şi de aceea, primindu-l, au fost amăgiţi de el şi au rămas neîndreptaţi până la sfârşit, neprimind niciun sfat de la oameni. Unii şi-au pus mâinile asupra lor înşişi şi s-au făcut sinucigaşi, fiind scoşi din minţi de înşelătorul. Iar alţii s-au aruncat în prăpăstii. În sfârşit, alţii s-au spânzurat. Şi cine ar putea spune toate felurile amăgirii diavolului?

Din toate cele spuse, cel înţelept poate cunoaşte care este câştigul născut din cea dintâi luare-aminte. Iar dacă cineva nu cade în acestea, pentru că trăieşte în viaţa de obşte (acestea li se întâmplă deci pustnicilor), totuşi rămâne toată viaţa fără nicio sporire din ea[3].

Despre al doilea fel de rugăciune

Al doilea fel de rugăciune se face aşa: mintea se retrage din cele supuse simţurilor, îşi păzeşte simţurile de cele din afară şi-şi adună toate gândurile, ca să nu umble după lucrurile deşarte; apoi, aici face cercetarea gândurilor, aici ia aminte la cererile ce le rosteşte cu gura către Dumnezeu, sau aici trage la sine gândurile robite (de diavol), aici, cuprinsă ea însăşi de patimă, începe să revină la sine cu silire. Dar unuia ce se luptă aşa îi este cu neputinţă să câştige pacea sau să primească cununa biruinţei (2 *Timotei* 4, 8). Căci unul ca acesta se aseamănă omului ce se luptă noaptea, care aude glasurile vrăjmaşilor şi

---

[3] Această primă luare-aminte merită acest nume întrucât e şi o concentrare la Dumnezeu. Dar ea este insuficientă, întrucât îşi închipuie cele cereşti după asemănarea celor pământeşti. Ea le pune celor închipuite contururi limitative. Nu e vorba să nu se gândească cel ce se roagă la Hristos pe cruce, ci să nu-şi închipuie pe Hristos că i Se arată acum în acelaşi mod nepnevmatizat ca pe cruce. Mintea trebuie să aibă mereu un conţinut. În viaţa pământească, dacă nu se gândeşte la Dumnezeu cel nemărginit, trece de la gânduri limitate la alte gânduri limitate, pentru că are trebuinţă de lucrurile pe care le reprezintă. Dar în viaţa viitoare nu va mai avea lipsă de aceste lucruri. Acolo va putea să fie umplută numai de Dumnezeu. Dar dacă nu s-a obişnuit aici să gândească pe nesfârşitul Dumnezeu prin pomenirea tot mai deasă a numelui lui Iisus, va fi golită de orice conţinut. Iar aceasta înseamnă o neputinţă de a scăpa de cea mai groaznică plictiseală. Orice clipă va fi ca o eternitate extrem de chinuitoare. Şi va şti că nu va scăpa nicicând de acest gol, ca să poată gândi la ceva.

primeşte loviturile lor, dar nu poate vedea curat cine sunt, sau de unde au venit, sau cum şi pentru ce se bat, dat fiind întunericul din mintea sa, care îi pricinuieşte acest neajuns. Cel ce se luptă aşa nu va scăpa de a fi zdrobit de către duşmanii inteligibili (gândiţi cu mintea); el va suporta osteneala, dar de răsplată va fi păgubit. Căci, furat de slava deşartă, el se făleşte că e cu luare-aminte. Şi, stăpânit şi batjocorit de ea, va dispreţui pe alţii că nu sunt cu luare-aminte, şi se va mândri faţă de ei, şi se va da drept păstor al oilor, asemănându-se orbului care vrea să călăuzească pe orb (*Matei* 15, 14).

Acestea sunt însuşirile rugăciunii celei de a doua. Din ele, cel ce se sileşte poate să cunoască neajunsul ei. Această a doua rugăciune e mai bună decât cea dintâi, precum o noapte cu lună plină e mai bună decât o noapte fără stele şi fără lumină[4].

Despre al treilea fel de rugăciune

Vom începe să vorbim şi despre a treia rugăciune. Ea e un lucru străin (minunat) şi greu de tălmăcit, iar pentru cei ce n-o cunosc, nu numai greu de înţeles, ci şi aproape de necrezut. E un lucru care nu se întâlneşte la mulţi. Căci socotesc că acest bun a fugit azi de la noi împreună cu ascultarea. Pentru că ascultarea este aceea care, dezlipindu-l pe cel ce-o iubeşte de veacul rău de acum şi desfăcându-l de patimi şi de griji, îl face statornic şi neobosit în urmărirea căii acesteia, mai ales dacă a găsit şi un povăţuitor neamăgitor. Căci ce lucruri vremelnice ar mai putea atrage mintea aceluia care a murit, prin ascultare, oricărei împătimiri faţă de lume şi de trup? Sau ce grijă l-ar mai putea stăpâni pe acela care a dat în seama lui Dumnezeu şi a părintelui său duhovnicesc toată grija sufletului şi a trupului şi nu mai trăieşte sieşi, nici nu mai aşteaptă o zi a plăcerilor sale? De aceea, ispitele puterilor răzvrătite, care trag mintea ca nişte funii în nenumărate curse de gânduri, se rup, şi omul, ajuns liber, luptând cu putere şi pătrunzând gândurile vrăjmaşilor, le alungă cu măiestrie şi înalţă rugăciuni din inimă curată. Acesta este începutul adevăratei vieţuiri călugăreşti. Cei ce nu încep astfel se vor zdrobi în deşert.

Iar începutul rugăciunii a treia nu se face cu întinderea mâinilor, şi cu adunarea gândurilor, şi cu chemarea ajutorului din cer. Căci acestea sunt, precum am spus, însuşirile primei rugăciuni. Dar nu începe nici de la al doilea fel, în care mintea ia aminte la simţurile din afară, iar pe duşmanii dinlăuntru nu-i observă. Fiindcă unul ca acesta, cum am spus, e lovit, dar nu loveşte, e rănit, dar nu răneşte, e dus în robie fără să se poată apăra de cei ce-l robesc.

---

[4] Acesta nu mai rămâne alipit de chipurile celor din afară, pe care le urcă la cer, dar rămâne într-o lăuntrică luptă cu gândurile. El nu câştigă lupta, nu dobândeşte pacea de gânduri, pentru că luptă singur, pentru că nu are ascultarea de altul priceput în această luptă.

Necontenit vrăjmaşii îl lovesc din spate, dar mai ales din faţă, şi îl face iubitor de slavă deşartă şi plin de părerea de sine.

Deci tu, de voieşti să începi această lucrare născătoare de lumină şi plină de farmec, fă începutul de aici: după ascultarea cu de-amănuntul, pe care am zugrăvit-o mai înainte, trebuie să le faci toate cu conştiinţă. Căci fără ascultare, nu există nici conştiinţă curată[5]. Iar conştiinţa aceasta trebuie să o păzeşti întâi faţă de Dumnezeu, apoi faţă de părintele tău duhovnicesc şi, în al treilea rând, faţă de oameni şi de lucruri[6]. Faţă de Dumnezeu trebuie să-ţi păzeşti conştiinţa curată, ca toate câte le ştii că nu slujesc Lui să nu le faci; faţă de părintele tău, ca să faci toate câte ţi le spune potrivit scopului ce-l urmăreşte, neadăugând şi netăind nimic; faţă de oameni trebuie să-ţi păzeşti conştiinţa, ca cele ce tu le urăşti altuia să nu le faci; iar faţă de lucruri trebuie să te fereşti de trecerea măsurii în tot ce faci: în mâncare, în băutură şi în îmbrăcăminte. Simplu grăind, toate să le faci ca în faţa lui Dumnezeu, ca să nu fii mustrat în vreo privinţă de conştiinţă.

Şi acum, după ce am limpezit şi lămurit adevărata luare-aminte, vom vorbi, dacă voieşti, şi despre însuşirile ei. Luarea-aminte, rugăciunea adevărată şi neînşelătoare constă în aceea ca mintea să păzească inima în vremea rugăciunii şi să se întoarcă neîncetat înlăuntrul ei, şi din acel adânc să-şi înalţe cererile către Domnul. În felul acesta, gustând mintea „că bun e Domnul” (*Psalm* 99, 5), nu mai vrea să iasă din locaşul inimii. Căci zice şi ea cu Apostolul: „Bine este nouă să fim aici” (*Matei* 17, 4). Şi cercetând tot timpul locurile acelea, alungă cu lovituri aspre gândurile semănate de vrăjmaşi. Celor ce nu cunosc acest fel de vieţuire li se pare foarte aspru şi greu. Şi, de fapt, lucrul este înăbuşitor şi obositor nu numai pentru cei necercaţi, ci şi pentru cei ce au agonisit cercare adevărată, dar n-au gustat şi n-au făcut să treacă plăcerea ei în adâncul inimii[7]. Însă cei ce au gustat plăcerea ei şi au făcut să treacă dulceaţa ei în adâncul inimii[8] pot striga împreună cu Pavel: „Cine ne va despărţi pe noi de dragostea lui Hristos?” şi celelalte (*Romani* 8, 35).

Căci Sfinţii noştri Părinţi, auzind pe Domnul zicând: „Din inimă ies gândurile rele, uciderile, preacurviile, furtişagurile, mărturiile mincinoase, şi ele sunt cele ce spurcă pe om” (*Matei* 15, 19-20) şi îndemnul de a curăţi partea

---

[5] Neascultând de un povăţuitor iscusit, nu-ţi dai seama de marginile puterilor tale, te suprapreţuieşti, n-are cine să te facă atent la scăderile şi greşelile tale.

[6] Această conştiinţă e un fel de simţ al răspunderii faţă de oameni, şi chiar faţă de lucruri şi de împrejurările ce-ţi sunt date, dar mai ales faţă de întrebuinţarea lor. Iar temeiul acestei răspunderi stă în răspunderea faţă de Dumnezeu.

[7] N-au întipărit adânc în inima lor plăcerea rugăciunii şi obişnuinţa ei. Numai atunci ea se lucrează de la sine, fără oboseală.

[8] „Gârliciul, sau prăpastia inimii” (φάρυγξ) este adâncul sau abisul fără fund al inimii.

dinlăuntru a paharului, ca și partea din afară să fie curată *(Matei* 23, 26), lăsând orice altă lucrare a virtuţilor, şi-au îndreptat toată nevoinţa spre această pază a inimii, bine ştiind că odată cu ea dobândesc toate celelalte virtuţi fără greutate, iar fără de ea nu poate stărui nicio virtute[9]. Pe aceasta unii dintre Părinţi au numit-o „linişte a inimii", alţii „luare-aminte", alţii „pază a inimii"; unii „trezvie" şi „împotrivire în cuvânt" (faţă de vrăjmaşul), alţii „cercetarea gândurilor şi paza minţii". Dar toţi îndeobşte şi-au lucrat pământul inimii lor şi, prin aceasta, au ajuns cu mană dumnezeiască să se hrănească. Despre ea zice *Ecclesiastul:* „Veseleşte-te, tinere, întru tinereţea ta, şi umblă în căile inimii tale fără pată, şi scoate întărâtarea de la inima ta" (11, 9); sau: „Dacă duhul stăpânitorului se ridică împotriva ta, să nu-ţi laşi locul tău" *(Ecclesiastul* 10, 4). Zicând „loc", a voit să arate inima, precum zice şi Domnul: „Din inimă ies gândurile rele" *(Matei* 15, 19). Şi iarăşi: „Nu vă împrăştiaţi cu gândurile" *(Luca* 12, 29); sau: „Strâmtă este poarta şi îngustă calea ce duce la viaţă" *(Matei* 7, 14); şi: „Fericiţi cei săraci cu duhul" *(Matei* 5, 3), adică cei ce n-au în ei niciun gând al veacului acestuia. Iar Apostolul Petru zice: „Fiţi treji şi privegheaţi, că protivnicul vostru, diavolul, umblă răcnind ca un leu, căutând pe cineva să înghită" *(1 Petru* 5, 8). Pavel, la rândul său, scrie foarte limpede către Efeseni, despre paza inimii: „Nu ne este lupta împotriva sângelui şi a trupului" *(Efeseni*

[9] Luarea-aminte e o trezvie a omului la sine însuşi. Dacă aceasta e permanentă, se evită toate păcatele, şi omul face numai binele de toate felurile, adică se deprinde cu toate felurile de bine, şi acestea sunt virtuţile. În fond, acest al treilea fel al luării-aminte şi al rugăciunii constă în căutarea sinei proprii şi a întâlnirii prin ea cu Dumnezeu şi în stăruirea în ele. E întâlnirea cu Dumnezeu prin conştiinţa de sine, iar această întâlnire e dialog cu Dumnezeu în rugăciune, dialog ce se petrece în acest abis (gârlici) nesfârşit al sinei, sau al inimii. Numai în indefinitul nostru descoperit şi trăit în mod conştient ne întâlnim în mod conştient cu infinitul dumnezeiesc, trăim conştiinţa prezenţei Lui. Numai în abisul subiectului nostru, trăit conştient, ne putem întâlni cu abisul Subiectului dumnezeiesc, sau cu trăirea conştientă a Lui, într-o acută responsabilitate. Propriu-zis, abisul subiectului nostru se actualizează în întâlnirea cu abisul Subiectului dumnezeiesc, care ne cheamă la răspundere, sau la conştiinţa de noi înşine. Dar abisul nostru, sau conştiinţa de noi înşine, se poate şi închide prin faptul că mintea se strânge după forma lucrurilor mărginite. Căci atunci dispare şi conştiinţa prezenţei lui Dumnezeu cel nesfârşit. Mintea noastră are tendinţa de a se întinde (ανατείνειν) spre nesfârşitul acela, ca să se odihnească în el. Dar iese din finit propriu-zis în inima care se umple de conştiinţa prezenţei lui Dumnezeu. Autorul *Metodei* cere să nu se rămână la lucrarea virtuţilor, fără vederea infinitului dumnezeiesc, sau fără conştiinţa prezenţei lui, ci să se vadă acest infinit, şi apoi virtuţile vor veni de la sine din alipirea la Dumnezeu. Atunci virtuţile nu mai sunt agonisite cu greutate şi nu se mai pierd cu uşurinţă, ci se nasc cu uşurinţă şi devin statornice, căci sunt iradieri ale acestei conştiinţe a întâlnirii cu infinitul lui Dumnezeu, devenită iubire a noastră. Fără ea, care e în fond esenţa luării-aminte, nu se pot deprinde virtuţile. Împrăştierile aduc şi greşelile.

6, 12). Iar câte au scris dumnezeieştii noştri Părinţi în scrierile lor despre paza inimii e cunoscut celor ce le cercetează pe acestea cu osârdie.

Înainte de toate însă trebuie să-ţi câştigi trei lucruri şi aşa să porneşti spre ţinta căutată: lipsa de griji în privinţa lucrurilor neîndreptăţite şi îndreptăţite, adică moartea faţă de toate; conştiinţa curată, păzindu-te neosândit de conştiinţa proprie; şi neîmpătimirea, nelăsându-te atras de nimic din ce-i al veacului acestuia sau al trupului.

Apoi, şezând într-o chilie liniştită şi într-un colţ retras, ia aminte să faci ceea ce-ţi spun: închide uşa şi ridică-ţi mintea de la tot ce e deşert sau vremelnic. Apoi întoarce-ţi partea de jos a obrazului tău, sau barba ta spre pieptul tău, ca să iei aminte, cu mintea ta şi cu ochii tăi sensibili, la tine însuţi. Şi ţine puţin şi respiraţia ta, ca să ţii şi mintea şi să afli locul unde este inima ta, şi acolo să fie în întregime şi mintea ta[10]. La început vei afla un întuneric şi o grosime de nestrăbătut. Dar stăruind şi făcând acest lucru ziua şi noaptea, vei afla, o, minune, o bucurie nesfârşită. Căci îndată ce află mintea locul inimii, vede ceea ce nu crede. Vede văzduhul ce se află în mijlocul inimii şi se vede pe sine în întregime luminoasă şi plină de puterea de deosebire. Şi de aici înainte, îndată ce mijeşte un gând, încă înainte de a se alcătui şi de a lua chip, îl izgoneşte cu chemarea lui Iisus Hristos şi-l face să se mistuie[11]. De acum mintea, în ciuda ei pe draci, ridică împotriva lor mânia cea după fire şi îi loveşte, izgonind pe aceşti vrăjmaşi cunoscuţi cu mintea (inteligibili-spirituali).

---

[10] Aceasta e versiunea neogreacă a acestui pasaj. Pasajul din textul paleogrec, care nu credem că a fost normativ, ci a fost poate invenţia răuvoitoare a vreunui adversar al isihasmului (vezi Nichifor din singurătate, *Cuvânt despre rugăciune, Filoc.* rom., vol. VII), sună astfel: „Apoi sprijină-ţi barba ta de pieptul tău şi mişcă ochiul tău sensibil împreună cu mintea spre mijlocul pântecelui sau spre buric. Comprimă şi inspiraţia aerului prin nări, ca să nu respiri uşor, şi cercetează cu gândul înlăuntrul măruntaielor tale locul inimii, unde sunt sălăşluite toate puterile sufletului”. Această recomandare n-a putut fi urmată, dată fiind contrazicerea din ea. Căci cum ar putea fi căutat locul inimii cu o minte îndreptată spre buric? Logică e numai versiunea neogreacă. Poate aceasta a avut la bază un text paleogrec ce nu s-a păstrat în multe exemplare, fiind compromis prin amănuntul cu buricul, din altele. În orice caz, textul neogrec e întreg un text oarecum explicativ al textului paleogrec. Acesta e explicat de cei ce au practicat această „metodă”. De aceea, avem tot dreptul să credem că aşa a fost înţeleasă şi practicată „metoda” şi în privinţa locului spre care trebuie să se concentreze privirea şi mintea celui ce practica această rugăciune.

[11] E vorba de un „văzduh” cunoscut cu mintea (inteligibil), sau spiritual. E deschiderea inimii în largul infinităţii dumnezeieşti. În această deschidere în largul infinităţii dumnezeieşti sau a conştiinţei de prezenţa lui Dumnezeu, totul devine luminos pentru minte. Toate gândurile referitoare la lucrurile vremelnice îşi pierd importanţa lor şi puterea de atracţie. Hristos chemat neîncetat e suveran în acest „văzduh”.

Celelalte le vei învăţa, cu ajutorul lui Dumnezeu, prin păzirea minţii, ţinând pe Iisus în inimă. Căci şezi, zice, în chilia ta, şi aceasta te va învăţa pe tine toate.

Întrebare: *Pentru ce primul şi al doilea fel de luare-aminte nu-i pot desăvârşi pe călugări?*

Răspuns: Pentru că nu le întrebuinţăm după ordinea lor. Ioan Scărarul le aseamănă pe acestea cu o scară, zicând: „Unii micşorează patimile; alţii cântă şi petrec cea mai mare parte în aceasta; alţii, iarăşi, stăruie în rugăciunea minţii; şi, în sfârşit, alţii îşi aţintesc privirea în adânc. După chipul stării, zice, trebuie făcut lucrul”[12]. Deci cei ce vor să păşească pe scară nu calcă de sus în jos, ci de jos în sus, şi întâi pun piciorul pe prima treaptă, apoi pe cea de după ea şi aşa mai departe pe toate. Aşa se poate ridica cineva de la pământ şi înălţa la cer. Dacă vrem deci să ajungem la bărbatul desăvârşit al plinătăţii lui Hristos, să începem să urcăm scara de la hrana vârstelor copilăreşti, ca, păşind treptat, să ajungem şi la măsurile bărbatului şi bătrânilor. Deci cea dintâi vârstă a vieţii călugăreşti stă în a micşora patimile. Acesta este lucrul începătorilor[13].

A doua treaptă şi schimbare de vârstă, care face pe cineva din băietan tânăr duhovnicesc, este stăruinţa în cântare. Căci, după potolirea şi micşorarea patimilor, cântarea se face dulce limbii şi e luată în seamă de Dumnezeu, dat fiind că nu e cu putinţă a cânta Domnului în pământ străin (*Psalm* 136, 4), adică într-o inimă pătimaşă.

A treia treaptă şi schimbare de vârstă, care face dintr-un tânăr un bărbat duhovnicesc, este stăruinţa în rugăciune. Ea este a celor înaintaţi. Iar rugăciunea se deosebeşte de cântare ca bărbatul desăvârşit de cel tânăr şi de băietan, ca trepte deosebite pe scara pe care păşim.

La acestea se adaugă a patra treaptă şi schimbare de vârstă duhovnicească. Ea este a bătrânului, a celui albit la păr, şi constă în aţintirea neabătută a privirii, care este proprie celor desăvârşiţi. Aici calea s-a isprăvit şi scara a luat sfârşit.

Deci acestea fiind astfel orânduite şi hotărâte de Duhul, nu e cu putinţă copilului să se facă bărbat şi să urce la starea bătrânului albit altfel decât începând de la prima treaptă, precum am zis, ca, păşind bine prin cele patru trepte, să se înalţe la desăvârşire.

Iar începutul înaintării spre lumină pentru cel ce vrea să se renască duhovniceşte este micşorarea patimilor, sau păzirea inimii. Căci altfel este cu neputinţă să se micşoreze patimile. În al doilea rând vine stăruirea în cântare. Căci patimile fiind domolite şi micşorate prin împotrivirea inimii faţă de ele,

---

[12] PG 88, 1105C.

[13] Deci nu trebuie să se înceapă rugăciunea neîncetată a lui Iisus înainte de lucrarea curăţirii de patimi.

dorinţa împăcării cu Dumnezeu aprinde mintea. Astfel, mintea întărită izgoneşte prin loviturile trezviei gândurile ce suflă la suprafaţa inimii. Şi iarăşi se dăruieşte luării-aminte şi rugăciunii celei de a doua. În această vreme se dezlănţuie întărirea duhurilor şi suflările patimilor tulbură adâncul fără fund (abisul) al inimii. Dar prin chemarea Domnului Iisus Hristos se mistuie şi se topesc de acolo ca ceara. Însă ele tot nu se liniştesc, ci, scoase de acolo, aprind prin simţuri suprafaţa minţii. De aici mintea le scoate repede şi îndată simte pacea[14]. Dar să scape cu totul şi să nu mai trebuiască să lupte este cu neputinţă. Căci acest lucru e propriu numai celui ce a ajuns la bărbatul desăvârşit, care s-a retras cu totul din lume şi stăruie neîncetat în paza inimii. De la acestea cel ce ia aminte se înalţă treptat la înţelepciunea părului alb, sau la treapta vederii, lucru care e propriu celor desăvârşiţi.

Deci cel ce împlineşte acestea la vreme potrivită şi cu bună rânduială poate, după alungarea patimilor din inimă, să stăruie şi în cântare, şi să se apere şi de gândurile trezite prin simţuri şi de tulburarea de la suprafaţa minţii; de asemenea, poate să caute cu ochiul trupesc şi cu cel al minţii – pentru că şi de acestea e nevoie – la cer şi să facă o rugăciune curată întru tot adevărul[15].

Dar aceasta numai din când în când şi câte puţin, din pricina vrăjmaşilor ce întind curse în văzduh.

Căci numai aceasta se cere de la noi, să fie inima noastră curăţită prin supraveghere. Fiindcă „de e rădăcina sfântă, după Apostol, e vădit că vor fi şi ramurile” (*Romani* 11, 16), şi rodul. Dar cel ce îşi ridică ochiul şi mintea la cer şi vrea să-şi închipuie niscai lucruri gândite cu mintea (inteligibile), în afară de modul în care am grăit, oglindeşte mai degrabă idoli decât adevăr. Căci, câtă

---

[14] Mintea încălzită de dorul lui Dumnezeu nu mai acordă atenţie gândurilor străine de El. Inima nu se mai îngustează prin plăcerea pentru lucrurile mărginite la care se referă aceste gânduri, ci se încălzeşte de dragostea lui Dumnezeu cel nesfârşit şi Îi cântă cu foc. Dar încă n-a ajuns la vederea lui Dumnezeu cel infinit, la liniştea conştiinţei prezenţei Lui. Patima mărgineşte vederea în adâncimea Lui fără sfârşit. Căldura cântării poate dezlănţui şi ea patimile care acoperă abisul inimii în care se vede nesfârşirea dumnezeiască. Ele mai încearcă prin simţuri să tulbure mintea. Dar nu mai pot tulbura adâncul ei, ci numai suprafaţa ei şi pentru scurt timp. Dar chemarea numelui lui Iisus lărgeşte vederea. Căci prin umanitatea lui Iisus se poate privi în infinitatea dumnezeirii Lui.

[15] După ce a ajuns câte puţin la nepătimire şi, prin aceasta, la obişnuinţa privirii în adâncul fără fund al inimii, şi prin ea în abisul dumnezeiesc, poate să se ocupe şi cu cântarea şi poate căuta şi la înţelesurile lucrurilor, căci nu mai este ispitit de ele la rămânerea la ele ca la singura realitate, deci la păcat. Dar a începe cu ele înainte de dobândirea nepătimirii, care îngustează mintea alipind-o la cele mărginite, înseamnă a face primul şi al doilea fel de rugăciune şi a fi ispitit la păcate, adică la alipirea de ele şi la uitarea lui Dumnezeu.

vreme inima este necurată, a doua şi prima luare-aminte nu pot înainta. Fiindcă, precum la zidirea unei case nu punem întâi acoperişul, apoi temelia (aceasta e cu neputinţă), ci, dimpotrivă, întâi temelia, apoi zidirea şi la urmă acoperişul, aşa trebuie să cugeţi că e şi în acestea. Căci întâi ne păzim inima şi ne micşorăm patimile din ea şi, prin aceasta, punem temelia duhovnicească a casei. Apoi respingem suflarea duhurilor rele, răscolită prin simţurile din afară, prin a doua luare-aminte, şi aşa, scăpând repede de război, ridicăm zidurile peste temeliile casei duhovniceşti. Apoi, prin aţintirea noastră desăvârşită spre Dumnezeu sau prin retragerea noastră (în noi), întindem acoperişul casei, şi aşa desăvârşim casa duhovnicească în Hristos Iisus Domnul nostru. Căruia se cuvine slava în vecii vecilor. Amin.

TEOFAN

DIN VIAȚA CUVIOSULUI PĂRINTELUI NOSTRU MAXIM CAVSOCALIVITUL[1]

Întâlnindu-se Sfântul Grigorie Sinaitul cu Sfântul Maxim și stând de vorbă cu el, între altele îi spuse și aceasta: „Te rog, preacinstite părinte, să-mi spui: Ții rugăciunea minții?”. Iar acela zâmbi puțin și spuse: „Nu vreau să-ți ascund, cinstite părinte, minunea Născătoarei de Dumnezeu care s-a făcut cu mine. Eu, din tinerețea mea, am avut multă credință în Stăpâna mea, Născătoarea de Dumnezeu, și am rugat-o cu lacrimi să-mi dea harul rugăciunii minții. Într-una din zile mergând la biserica ei, cum aveam obiceiul, o rugam iarăși cu multă și nemăsurată căldură a inimii mele. Și acolo, cum sărutam cu dor sfânta ei icoană, îndată am simțit în pieptul meu și în inima mea o căldură, o flacără ce venea din sfânta icoană, care nu mă ardea, ci mă răcorea și îndulcea și aducea în sufletul meu o mare străpungere a inimii. De atunci, părinte, a început inima mea să zică înlăuntrul ei rugăciunea, și mintea mea să se îndulcească de pomenirea lui Iisus al meu și a Născătoarei de Dumnezeu, și să fie totdeauna cu pomenirea lor. Și, din acel timp, n-a mai lipsit rugăciunea din inima mea. Iartă-mă”.

Iar Sfântul Grigorie îi zise: „Spune-mi, sfinte, ai încercat vreodată în vreme ce ziceai rugăciunea «Doamne, Iisuse Hristoase...» vreo prefacere dumnezeiască, vreun extaz sau vreo ieșire, vreun rod al Sfântului Duh?”. Și Sfântul Maxim îi răspunse: „O, părinte, pentru aceea am mers în loc pustiu și am dorit totdeauna liniștea, ca să mă bucur mai mult de rodul rugăciunii, care este o dragoste covârșitoare de Dumnezeu și o răpire a minții la Domnul”. Iar Sfântul Grigorie îi zise: „Te rog, părinte, să-mi spui: Le ai pe acestea de care grăiești?”. Sfântul Maxim zâmbi iarăși și-i zise: „Dă-mi să mănânc și nu-mi cerceta amăgirea”. Atunci Sfântul Grigorie îi zise: „O, de aș avea și eu această amăgire a ta, sfinte! Dar te rog să-mi spui: În vremea în care e răpită mintea ta la Dumnezeu, ce vezi cu ochii înțelegerii?[2] Și, oare, poate mintea atunci să-și înalțe, împreună cu inima, și rugăciunea?”. Iar Sfântul Maxim îi răspunse: „Nu poate, pentru că atunci când vine harul Sfântului Duh în om, prin mijlocirea rugăciunii, încetează rugăciunea. Căci atunci mintea este luată în stăpânire întreagă de harul Sfântului Duh și nu mai poate să pună în lucrare puterile ei, ci rămâne în nelucrare și se supune numai Sfântului Duh, și unde voiește Duhul Sfânt, acolo o duce, fie în văzduhul nematerial al luminii dumnezeiești[3],

---

[1] Din *Viața Sf. Maxim Cavsocalivitul,* scrisă de Teofan și publicată de J. Halkin, în: *Analecta Bollandiana,* tom. LIV, 1906, pp. 25-112.

[2] E îmbinarea obișnuită gândirii răsăritene între contactul duhovnicesc cu realitatea lui Dumnezeu și înțelegerea ei, iluminarea de un sens al ei.

[3] În ambianța unei înțelegeri total duhovnicești, care însă nu e numai subiectivă, ci e o prezență înțelegătoare și înțeleasă, mai presus de înțelegere, a lui Dumnezeu.

fie la altă vedere de negrăit, sau, adeseori, la o grăire dumnezeiască. Scurt vorbind, precum voieşte Mângâietorul, sau Duhul Sfânt, aşa mângâie pe robii Săi. Precum îi trebuie fiecăruia, aşa îi dă şi harul Său.

Ceea ce zic poate să vadă cineva limpede la proroci şi la apostoli, care s-au învrednicit să vadă atâtea vederi, măcar că oamenii râdeau de ei şi îi socoteau rătăciţi şi beţi (*Fapte* 2, 13). Prorocul Isaia L-a văzut pe Domnul pe tron înalt şi ridicat, şi pe serafimi în jurul Lui (*Isaia* 6, 1-2). Protomartirul Ştefan „a văzut cerurile deschise şi pe Iisus Hristos la dreapta Tatălui" şi celelalte (*Fapte* 7, 56).

În acelaşi fel şi acum robii lui Hristos se învrednicesc să vadă felurite vederi, pe care unii nu le cred, nici nu le primesc în niciun fel că sunt adevărate, ci le socotesc amăgiri, şi pe cei ce le văd, amăgiţi. Eu mă minunez şi nu pricep cum s-au împietrit oamenii aceştia şi au orbit cu sufletul, încât nu cred ceea ce a făgăduit nemincinosul Dumnezeu, prin prorocul Ioil, că le va da celor credincioşi, acolo unde zice: „Voi vărsa din harul Meu peste fiecare credincios şi peste robii şi peste roabele Mele" (*Ioil* 3, 1-2)? Este vorba de harul pe care l-a dat Domnul nostru, şi îl dă şi acum, şi îl va da până la sfârşitul lumii, după făgăduinţa Sa, tuturor slugilor Sale credincioase. Iar când vine harul acesta al Duhului Sfânt peste fiecare, nu-i arată lucrurile obişnuite, nici cele ale lumii cunoscute cu simţurile, ci le arată pe acelea pe care nu le-a văzut niciodată de la sine, nici nu şi le-a închipuit. Atunci, mintea acelui om învaţă de la Duhul Sfânt taine înalte şi ascunse, pe care, după dumnezeiescul Pavel, nu poate să le vadă ochiul trupesc al omului, nici minte de om nu le poate născoci de la sine (*1 Corinteni* 2, 9). Şi, ca să înţelegi cum le vede mintea omului acestuia, gândeşte-te la ceea ce vreau să-ţi spun.

Ceara, când e departe de foc, e tare şi vârtoasă; iar dacă o arunci în foc, se topeşte, şi în mijlocul flăcării se aprinde şi arde, şi se face întreagă lumină, şi aşa se sfârşeşte întreagă în foc, şi nu e chip să nu se topească în foc şi să nu se facă precum apa. Aşa şi mintea omului: când e singură, fără să se întâlnească cu Dumnezeu, înţelege câte sunt în puterea ei. Dar când se apropie de focul dumnezeiesc şi de Duhul Sfânt, atunci e stăpânită cu totul de lumina dumnezeiască şi se face întreagă lumină, şi în flacăra Preasfântului Duh se aprinde şi se topeşte de înţelegerea Lui, şi nu mai e chip ca în focul dumnezeirii să înţeleagă ale sale şi cele ce le vrea"[4].

Atunci îi zise Sfântul Grigorie: „Dar sunt şi altele asemănătoare care sunt amăgiri". Iar marele Maxim îi răspunse: „Altele sunt semnele amăgirii, şi altele ale harului. Astfel, duhul rău al amăgirii, când se apropie de om, îi zăpăceşte mintea şi o sălbăticeşte; îi face inima aspră şi o întunecă; îi pricinuieşte frică, temere şi mândrie; îi înăspreşte ochii, îi tulbură creierul, îi înfioară tot trupul;

[4] Chiar în relaţia de iubire cu altul, înţelegerea noastră e şi topire a noastră şi uitare de noi. Ne înţelegem pe noi şi pe celălalt ca o unitate plină de căldură.

îi iscă, prin nălucire, în fața ochilor o lumină care nu strălucește și nu e curată, ci roșie; îi scoate mintea din frâu și o îndrăcește; îl mișcă să spună cu gura cuvinte necuviincioase și hulitoare. Și cel ce vede acest duh al amăgirii de mai multe ori se mânie și se umple de furie. El nu cunoaște deloc smerenia, nici plânsul și lacrima adevărată, ci totdeauna se laudă cu bunătățile lui; e plină de slava deșartă și fără înfrânare și temere de Dumnezeu și totdeauna e stăpânit de patimi. Iar la urmă de tot își iese cu totul din minți și vine la pierzania deplină. Fie ca Domnul să ne izbăvească, prin rugăciunile tale, de această amăgire.

Iar semnele harului sunt acestea: când vine la om harul Preasfântului Duh, îi adună mintea și-l face să fie cu luare-aminte și smerit, îi aduce aminte de moarte, de păcatele lui, de judecata viitoare și de osânda veșnică; îi face sufletul de se frânge ușor, de plânge și se tânguiește; îi face și ochii liniștiți și plini de lacrimi. Și cu cât se apropie mai mult de suflet, cu atât îl mângâie mai tare prin sfintele patimi ale Domnului nostru Iisus Hristos și prin nemărginita Lui iubire de oameni și-i prilejuiește minții vederi înalte și adevărate, și anume: 1) cu privire la puterea necuprinsă a lui Dumnezeu, Care cu un singur cuvânt a adus toate din neființă la ființă; 2) cu privire la puterea nemărginită, care singură cârmuiește și are grijă de toate; 3) cu privire la necuprinsul Sfintei Treimi și la noianul nestrăbătut al ființei dumnezeiești și celelalte. Atunci mintea omului parcă e răpită de acea lumină și luminată de lumina cunoștinței dumnezeiești. Inima i se face senină și blândă și dă la iveală roadele Sfântului Duh: bucuria, pacea, îndelunga-răbdare, bunătatea, compătimirea, iubirea, smerenia și celelalte. Sufletul lui primește o bucurie de negrăit”.

Auzind acestea, Sfântul Grigorie Sinaitul a rămas uimit și se minuna de cele ce-i spunea dumnezeiescul Maxim și nu-l mai numea om, ci înger pământesc.

SFÂNTUL NICODIM AGHIORITUL

DIN VIAŢA SFÂNTULUI GRIGORIE, ARHIEPISCOPUL SALONICULUI, FĂCĂTORUL DE MINUNI

Că toţi creştinii îndeobşte trebuie să se roage neîncetat

Să nu socotească cineva, fraţii mei creştini, că numai cei sfinţiţi şi călugării sunt datori să se roage neîncetat şi totdeauna, şi nu şi mirenii. Nu, nu. Toţi creştinii îndeobşte sunt datori să se afle totdeauna în rugăciune. Căci Preasfântul Filotei, Patriarhul Constantinopolului, scrie în *Viaţa Sfântului Grigorie al Salonicului* că avea un frate iubit, numit Iov, om foarte simplu şi tare virtuos, cu care vorbind odată, Sfântul îi grăi şi despre rugăciune, şi despre datoria fiecărui creştin de rând să se nevoiască totdeauna la rugăciune şi să se roage neîncetat, căci Apostolul Pavel porunceşte tuturor creştinilor îndeobşte: „Rugaţi-vă neîncetat” *(1 Tesaloniceni* 5, 17). La fel zice şi Prorocul David, măcar că era împărat şi avea toate grijile împărăţiei sale: „Văzutu-L-am pe Domnul înaintea mea pururea” *(Psalm* 15, 8), adică Îl văd în chip înţelegător prin rugăciune pe Domnul totdeauna înaintea mea. Iar Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu învaţă pe toţi creştinii, spunându-le că trebuie să pomenim prin rugăciune numele lui Dumnezeu de mai multe ori decât răsuflăm.

Şi spunând Sfântul către prietenul său Iov acestea şi multe altele, îi mai spuse şi că trebuie să dăm şi noi ascultare îndemnurilor Sfinţilor; şi că trebuie nu numai să ne rugăm totdeauna, ci să învăţăm şi pe toţi ceilalţi îndeobşte, călugări şi mireni, înţelepţi şi simpli, bărbaţi, femei şi copii, şi să-i îndemnăm să se roage neîncetat.

Auzind acestea, bătrânului aceluia Iov i se păru un lucru nou şi a început să se împotrivească şi să spună că pentru a se ruga cineva totdeauna trebuie să fie dintre pustnici şi călugări, care sunt în afara lumii şi a grijilor din ea, şi nu dintre mirenii care au atâtea griji şi slujiri. Sfântul îi dădu iarăşi şi alte mărturii şi dovezi cu neputinţă de respins, dar bătrânul Iov nu se lăsă înduplecat. Dumnezeiescul Grigorie, ocolind vorba multă şi cearta, tăcu şi plecă în chilia lui, ca şi bătrânul Iov. Dar mai pe urmă, când Iov se ruga în chilia lui singur, i se arătă înainte îngerul Domnului, trimis de Dumnezeu, Care voieşte mântuirea tuturor oamenilor, şi, după ce-l mustră mult că s-a sfădit cu Sfântul Grigorie şi i s-a împotrivit în lucruri vădite, de care atârnă mântuirea creştinilor, îi porunci din partea lui Dumnezeu să ia aminte bine în viitor şi să se păzească să nu mai spună ceva potrivnic unui astfel de lucru prea folositor sufletului, pentru că se împotriveşte voii lui Dumnezeu; nici cu mintea să nu mai voiască să primească vreun gând potrivnic sau să cugete altfel de cum i-a spus dumnezeiescul Grigorie. Atunci, acel prea simplu bătrân Iov merse îndată

la Sfântul şi căzu la picioarele lui, cerând iertare pentru împotrivirea lui, şi-i dezvălui toate câte i le-a spus îngerul Domnului.

Vedeţi, fraţii mei, cum sunt datori toţi creştinii îndeobşte, de la mic la mare, să spună totdeauna rugăciunea minţii: „Doamne, Iisuse Hristoase, miluieşte-mă" şi să se obişnuiască totdeauna să o spună şi mintea, şi inima lor? Gândiţi-vă cât Îl mulţumim pe Dumnezeu prin aceasta şi cât folos vine din aceasta, dacă a trimis, din marea Lui iubire de oameni, şi un înger din cer ca să ne descopere, ca să nu mai avem nicio îndoială despre aceasta.

Dar ce zic mirenii? „Noi suntem prinşi în atâtea treburi şi griji ale lumii, şi cum e cu putinţă să ne rugăm neîncetat?"

Eu le răspund că Dumnezeu nu ne-a poruncit niciun lucru cu neputinţă de împlinit, ci ne-a poruncit numai acelea pe care putem să le facem. De aceea, şi aceasta este cu putinţă să o împlinească fiecare: să caute cu osteneală mântuirea sufletului său. Căci dacă ar fi cu neputinţă, ar fi cu neputinţă tuturor mirenilor îndeobşte şi nu s-ar afla atâţia şi atâţia care o împlinesc în lume. Dintre aceştia poate fi dat ca pildă şi acel minunat Constantin, tatăl Sfântului Grigorie. Acesta, măcar că era în palatul împărătesc, şi era numit tatăl şi învăţătorul împăratului Andronic, şi se ocupa în fiecare zi cu treburile împărăteşti, pe lângă cele ale casei sale – căci era foarte bogat şi avea multe averi şi mulţi slujitori şi copii şi femeie –, totuşi era atât de nedespărţit de Dumnezeu şi atât de predat rugăciunii neîncetate a minţii, că de multe ori uita cele ce le vorbise împreună cu împăratul şi cu dregătorii din palat, privitor la treburile împărăţiei, şi întreba iarăşi o dată şi de două ori despre treburile acestea. De aceea, ceilalţi dregători, care nu ştiau pricina, se supărau şi îl osândeau că uită aşa de repede şi-l supără pe împăratul întrebându-l a doua oară. Dar împăratul, care ştia pricina, îl apăra şi zicea: „Constantin are gândurile lui, şi ele nu-l lasă să fie cu luare-aminte la cuvintele noastre, care sunt vremelnice şi deşarte. Mintea binecuvântatului şi fericitului Constantin este pironită de cele adevărate şi cereşti şi, de aceea, uită cele pământeşti, pentru că toată atenţia lui este la rugăciune şi la Dumnezeu".

De aceea Constantin era respectat (cum zice Preafericitul Patriarh Filotei) şi foarte iubit de împăratul şi de toţi dregătorii împărăţiei, precum era iubit şi de Dumnezeu, şi a fost învrednicit să facă minuni. Căci suindu-se odată (zice Preasfântul Filotei în *Viaţa Sfântului Grigorie,* fiul lui) într-o corabie cu toată familia ca să meargă mai sus de Galata la un pustnic, care se liniştea acolo, pentru rugăciune şi binecuvântare, pe drum i-a întrebat pe slujitorii săi dacă au luat ceva de mâncare ca să ducă lui Avva acela. Aceia îi spuseră că au uitat din pricina grabei şi n-au luat nimic. Binecuvântatul s-a întristat puţin, dar n-a spus nimic, ci, mergând înainte cu caicul, şi-a vârât mâna sa în mare şi cu rugăciunea tăcută a minţii L-a rugat pe Dumnezeu, Stăpânul mării, să-i dea ceva de mâncare. Şi, puţin după aceea (o, minunate fapte cu care slăveşti, Hristoase Împărate, pe robii Tăi!), scoase mâna lui din mare ţinând un peşte

foarte mare pe care, aruncându-l în corabie în faţa slujitorilor săi, zise: „Iată, a avut Domnul grijă de noi şi de Avva, robul Său, şi i-a trimis ceva de mâncare”. Vedeţi, fraţii mei, cu ce fel de slavă slăveşte Iisus Hristos pe robii Săi, care sunt totdeauna cu El şi cheamă totdeauna preasfântul şi preadulcele Lui nume?

Dar dreptul şi sfântul acela, Evdochim, nu era şi el în Constantinopol şi în palat şi ocupat cu treburile împărăteşti? Nu se întâlnea cu împăratul şi cu dregătorii palatului în atâtea griji şi ocupaţii? Cu toate acestea, avea totdeauna rugăciunea minţii nedespărţită de mintea lui (cum istoriseşte Simeon Metafrastul, în *Viaţa* lui). De aceea, de trei ori fericitul, măcar că se afla în lume şi în cele lumeşti, trăia cu adevărat o viaţă îngerească şi mai presus de lume şi s-a învrednicit să ia de la Dătătorul de răsplată Dumnezeu şi un sfârşit fericit şi dumnezeiesc.

Şi alţi mulţi şi nenumăraţi au fost în lume şi s-au aflat în întregime dăruiţi rugăciunii mântuitoare a minţii, precum ne spune istoria. Drept aceea, fraţii mei creştini, vă rog şi eu, împreună cu dumnezeiescul Gură de Aur, pentru mântuirea sufletului vostru, să nu nesocotiţi această datorie a rugăciunii. Urmaţi pilda celor de care v-am vorbit, pe cât puteţi. Şi dacă lucrul acesta vi se pare greu la început, fiţi siguri şi încredinţaţi, ca din partea Atotţiitorului Dumnezeu, că însuşi numele Domnului nostru Iisus Hristos, chemat neîncetat de noi, ne va uşura toate greutăţile şi, cu vremea, când ne vom obişnui şi ne vom îndulci cu el, vom cunoaşte prin cercare că acest lucru nu e cu neputinţă, nici greu, ci cu putinţă şi uşor.

De aceea şi Sfântul Pavel, care a ştiut mai bine decât noi folosul cel mare pe care-l aduce rugăciunea, ne-a îndemnat să ne rugăm neîncetat *(1 Tesaloniceni* 5, 17). N-a voit el să sfătuiască niciodată vreun lucru greu şi cu neputinţă, pe care nu l-am fi putut împlini, căci atunci ne-am fi arătat ca neascultători şi călcători ai poruncii lui şi, drept urmare, vrednici de osândă; ci scopul Apostolului, care a zis să ne rugăm neîncetat, a fost ca să ne rugăm cu mintea noastră, ceea ce este cu putinţă să facem totdeauna. Căci şi când facem un lucru de mână, şi când ne plimbăm, şi când şedem, şi când mâncăm, şi când bem, totdeauna putem să ne rugăm cu mintea noastră şi să facem rugăciunea minţii bine-plăcută lui Dumnezeu şi adevărată. Cu trupul putem să lucrăm, şi cu sufletul să ne rugăm. Omul din afară poate să împlinească orice slujbă cu trupul, şi omul dinlăuntru poate să fie dăruit slujirii lui Dumnezeu şi să nu lipsească niciodată de la lucrul cel duhovnicesc al rugăciunii cu mintea. Căci aşa ne porunceşte Dumnezeu-Omul Iisus în Sfânta Evanghelie, zicând: „Iar tu, când te rogi, intră în cămara ta şi, închizând uşa ta, roagă-te Tatălui tău întru ascuns” *(Matei* 6, 6). Cămara sufletului este trupul. Uşile fiinţei noastre sunt cele cinci simţuri. Sufletul intră în cămara lui când mintea nu umblă de colo până colo în lucrurile lumii, ci stăruie în inima noastră. Şi simţurile noastre le închidem şi rămân asigurate când nu le lăsăm să se alipească de lucrurile supuse lor şi arătate. În felul acesta, mintea rămâne liberă de orice împătimire

lumească şi se uneşte prin rugăciunea ascunsă a minţii cu Dumnezeu, Tatăl nostru. Şi atunci zice: „Tatăl tău, Cel ce vede întru ascuns, îţi va da ţie la arătare” *(Matei* 6, 6).

Dumnezeu, cunoscătorul celor ascunse, vede rugăciunea minţii tale şi o răsplăteşte cu daruri arătate şi mari. Pentru că aceasta este rugăciunea adevărată şi desăvârşită, şi ea umple sufletul de harul dumnezeiesc şi de darurile (harismele) duhovniceşti. Căci, cu cât închizi mirul mai mult în vas, cu atât vasul răspândeşte mai multă mireasmă. Aşa e şi rugăciunea: cu cât o întipăreşti mai mult în inima ta, cu atât o umple mai mult de harul dumnezeiesc. Fericiţi şi norocoşi sunt cei ce se obişnuiesc cu acest lucru ceresc, căci cu el biruiesc orice ispită de la dracii cei răi, precum şi David l-a biruit pe îngâmfatul Goliat (*1 Regi* 17, 51). Cu ea sting poftele fără rânduială ale trupului, precum şi cei trei tineri au stins văpaia cuptorului *(Daniel 5,* 25-26). Cu această lucrare a rugăciunii minţii îmblânzesc patimile, precum şi Daniel a îmblânzit leii sălbatici *(Daniel* 6, 18 ş.u.). Cu ea coboară roua Sfântului Duh în inima lor, precum a coborât Ilie ploaia în Carmel (3 *Regi* 18, 45).

Această rugăciune a minţii este cea care urcă până la tronul lui Dumnezeu şi se păstrează în cupe de aur ca să fie tămâiat cu ea Domnul, precum zice Ioan Cuvântătorul de Dumnezeu în *Apocalipsă:* „Şi douăzeci şi patru de bătrâni au căzut înaintea Mielului, având fiecare alăute şi cupe de aur pline de tămâie, care sunt rugăciunile sfinţilor” (5, 8). Această rugăciune a minţii este o lumină care luminează totdeauna sufletul omului şi aprinde inima lui cu flăcările iubirii lui Dumnezeu. Ea este o verigă care ţine uniţi şi împreunaţi pe Dumnezeu şi omul. O, har neasemănat al rugăciunii minţii! Ea face pe om să fie totdeauna în convorbire cu Dumnezeu. O, lucrare cu adevărat minunată şi deosebită! Să fii deodată cu oamenii trupeşte, şi să te afli cu Dumnezeu în chip înţelegător. Îngerii nu au glas material, ci cu mintea lor aduc lui Dumnezeu doxologia neîncetată. Aceasta este lucrarea lor. Ei îi este închinată toată fiinţa lor.

Deci şi tu, frate, când intri în cămara ta şi închizi uşa, sau când mintea ta nu sare de colo până colo, ci intră în inima ta şi simţurile tale sunt întărite, şi nu sunt pironite de lucrurile lumii acesteia, şi, pe lângă aceasta, te rogi totdeauna cu mintea ta, te faci asemenea cu sfinţii îngeri; şi Tatăl tău, Care vede rugăciunea ta tainică, pe care o aduci în ascunsul inimii tale, te va răsplăti cu mari daruri (harisme) întru arătare. Şi ce bun mai mare şi mai bogat poţi să afli decât acesta, de a te afla, cum am spus, împreună cu Dumnezeu în chip înţelegător şi de a fi în convorbire neîncetată cu El? Căci fără El nu poate să fie vreodată vreun om fericit nici aici, nici în cealaltă viaţă.

Drept aceea, frate, oricine ai fi, când iei în mâinile tale cartea aceasta şi, citind-o, vei cerca folosul ei în sufletul tău, te rog cu căldură, adu-ţi aminte să faci şi o rugăciune către Dumnezeu, cu un „Doamne, miluieşte”, pentru păcătosul suflet al aceluia care s-a ostenit cu această carte şi al aceluia care a

cheltuit ca să o tipărească. Căci aceștia au mare nevoie de rugăciunea ta, ca să afle mila dumnezeiască pentru sufletul lor, și tu pentru al tău. Fie, fie![1]

[1] Tot acest cuvânt se vede că e scris de Nicodim Aghioritul care, împreună cu mitropolitul Macarie al Corintului, a întocmit colecţia *Filocaliei.* El cere rugăciunea cititorului pentru sine şi pentru Ioan Mavrocordat, unul din membrii familiei domnitoare a ţărilor române, care a suportat cheltuiala tipăririi primei ediţii a *Filocaliei* (Veneţia, 1792). E un cuvânt de încheiere a *Filocaliei* grecești, alcătuit de Nicodim Aghioritul. El se folosește, pentru prima dată, de *Viața Sfântului Grigorie Palama,* scrisă de patriarhul Filotei de Constantinopol, ucenicul Sfântului Grigorie Palama, dar redă şi extrasele din ea cu cuvintele sale.

DIN ISTORIA ISIHASMULUI

ÎN ORTODOXIA ROMÂNEASCĂ

ISIHAŞTII SAU SIHAŞTRII
ŞI RUGĂCIUNEA LUI IISUS
ÎN TRADIŢIA ORTODOXIEI ROMÂNEŞTI

Publicând în traducere germană *Cele o sută de capete* ale lui Calist şi Ignatie Xanthopol, A. M. Ammann vorbeşte de rolul avut de isihaşti în Biserica greacă şi cea rusă[1]. El nu aminteşte însă nimic de existenţa isihasmului şi a spiritualităţii filocalice şi isihaste în viaţa ortodoxiei româneşti, desigur din lipsa de cunoaştere a limbii române.

Dar, după Nil Sorski (1433-1508), Ammann trebuie să treacă direct la isihasmul reînnoit în Rusia, la sfârşitul secolului al XIX-lea, de către Paisie Velicicovski. Pentru tot acest răstimp el spune doar în general că scrierile filocalice, care circulau în manuscrise la Athos, „nu erau străine de Răsăritul greco-slav".

Dar, vorbind de renaşterea spiritualităţii filocalice în Rusia la sfârşitul secolului al XVIII-lea, el observă: ,,*Nu e de mirare că* Filocalia, *îndată ce a fost tipărită la Veneţia (la 1792), şi-a luat drumul răspândirii din Moldova,* din Principatul familiei Mavrocordat. Acolo trăia în Mănăstirea Neamţ (Njamec-Kloster), nu departe de Tiraspol, călugărul Paisie Velicicovski, care petrecuse mulţi ani în Athos. Acest rus cunoscător al limbii greceşti a tradus, din cele 36 de bucăţi ale *Filocaliei* greceşti, 24 în slavona bisericească, şi pe acestea le-a publicat sub titlul *Dobrotoliubie* în anul 1794, în patru părţi şi două volume, în St Petersburg. Ecoul mare pe care l-a avut ea a făcut ca în 1857 să se publice într-o a doua ediţie, în şase volume. Din 1867 fostul episcop de Tambov şi Vladimir, devenit pustnic sub numele de Teofan Zăvorâtul, a început s-o publice într-o traducere rusă în cinci volume. Această operă a avut o imensă influenţă în spiritualitatea şi în teologia rusă"[2].

Am vrea să explicăm puţin aici de ce *nu e de mirare* că *Filocalia* sau scrierile filocalice şi-au luat drumul răspândirii lor în Rusia tocmai din Moldova.

Lucrul acesta se explică din faptul că în ţările române isihasmul şi

[1] *Die Gotteschau...,* p. 8. Lipsa cunoaşterii istoriei noastre îi face adeseori pe occidentali să pună românilor care merg în Apus întrebări de mare naivitate. După ce aceştia spun că sunt ortodocşi, aceia conchid: „Dacă sunteţi ortodocşi, sunteţi slavi, căci greci nu sunteţi, iar ortodoxie ştim că e numai greacă şi rusă *(l'Orthodoxie gréco-russe)".* Iar când românul ortodox precizează: „Nu suntem slavi, ci latini ortodocşi", occidentalul întreabă: „Dar ce a dat Ortodoxia românească Ortodoxiei în general? Nu se cunoaşte nicio contribuţie a ei la spiritualitatea ortodoxă".

[2] *Die Gotteschau...,* p. 8-10.

spiritualitatea filocalică în general s-a introdus încă din secolul al XIV-lea şi a rămas o realitate neîntreruptă în tot timpul următor, ca şi în Athos, datorită unei anumite existenţe de sine stătătoare pe care au putut-o păstra aceste ţări şi datorită legăturilor lor strânse cu muntele Athos. În secolul al XVIII-lea călugărul Paisie, venit de la Poltava, a găsit astfel în Moldova un monahism care, prin numeroşi reprezentanţi ai lui, practica, în continuarea neîntreruptă a acestei tradiţii, o viaţă isihastă (de sihaştri) însufleţită de rugăciunea lui Iisus.

Tocmai datorită acestei existenţe de sine a ţărilor române şi unei dezvoltări a vieţii mănăstireşti pe care au putut-o menţine ele, şi copierii bogate de manuscrise de spiritualitate ortodoxă, iar, mai târziu, tipăririi de cărţi cu acest conţinut, din care unele puteau fi trimise şi la celelalte popoare ortodoxe, s-a putut menţine neîncetat spiritualitatea Sfinţilor Părinţi în acest monahism. Aceasta, la rândul ei, a făcut ca şi în creaţia teologică românească să se menţină linia veche patristică printr-un Neagoe Basarab, prin Varlaam, Dosoftei, Dimitrie Cantemir, în vreme ce teologia greacă şi rusă au oscilat între influenţa catolică şi cea protestantă (de ex., la greci, între tendinţa catolicizantă a lui Meletie Sirigul şi a patriarhului Dositei al Ierusalimului şi cea protestantizantă a lui Chiril Lucaris, Mitrofan Critopol, Ioan Cariofil; iar la ruşi, între tendinţa catolicizantă a Şcolii de la Kiev, până la Petru cel Mare, şi cea protestantizantă, care începe de la Petru cel Mare prin Teofan Procopovici, până ce, prin Dimitrie Cantemir, începe să se descopere linia ortodoxă în spiritualitate, întărită apoi prin Vasile de la Poiana Mărului şi Paisie Velicicovski, trăitori în Moldova, unde au venit foarte probabil după ce au aflat de monahismul acesteia prin Dimitrie Cantemir).

Mitropolitul Tit Simedrea a scos la iveală faptul că în jurul lui Grigorie Sinaitul, printre călugării de alte naţii ortodoxe, s-au aflat şi călugări români[3]. Istoricul român Răzvan Theodorescu zice: „Existenţa unui monahism românesc în perioada anterioară celei de a doua jumătăţi a sec. al XIV-lea, cu unele ecouri ale vieţii călugăreşti din Peninsula Balcanică, din centre de seamă precum cel din Chalcidica (Athos), sau de mai aproape, precum cele de la Paroria şi Kelifarevo..., poate fi bănuită cu temei, unele modeste schituri de lemn sau chiar de piatră, a căror amintire nu s-a păstrat, putând aduna laolaltă, pe malul Dunării sau sub munte, în întinsele regiuni păduroase, sau în cele colinare, pe călugării care, departe de oraşe..., îşi vor fi organizat existenţa după canoanele cinului monahal ortodox... înaintea apariţiei primelor mănăstiri cunoscute documentar în Moldova şi Muntenia”[4].

---

[3] „Monahismul în Ţara Românească înainte de 1570”, în: *Biserica Ortodoxă Română,* XC (1972), nr. 7-8, p. 675. Vezi textele pe care se întemeiază mitropolitul Tit Simedrea în: *Filocalia* rom., vol. VII, la notele 113-119.

[4] *Bizanţ, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale româneşti (secolele X-XIV),* Bucureşti, 1974, pp. 219-220.

Existenţa monahilor în Ţara Românească, alături de existenţa unui cler de mir înainte de aşezarea la 1359 a primului mitropolit statornic la Curtea de Argeş, e atestată şi în actul sinodal din Constantinopol[5]. Carmen Laura Dumitrescu datează numai pictura unei biserici rupestre de lângă Câmpulung (Dâmboviţa) ca fiind de pe la sfârşitul secolului al XIII-lea[6].

Pavel Chihaia pune începutul acestor mici aşezări isihaste în legătură cu influenţa Şcolii Sfântului Teodosie, un ucenic bulgar al lui Grigorie Sinaitul, de la Kelifarevo (la 12 km sud de Târnovo, în munţi)[7].

Emil Turdeanu, deşi mai critic în ceea ce priveşte prezenţa unor români în jurul lui Grigorie Sinaitul la Paroria, admite ca foarte probabilă prezenţa unor români la Kelifarevo, în jurul Sfântului Teodosie, şi ca deplin dovedită pătrunderea spiritualităţii acestui centru la nordul Dunării: „Tradiţia culturală a Paroriei va pătrunde la nordul Dunării câţiva ani mai târziu (după moartea lui Grigorie Sinaitul, întâmplată la 1346) prin intermediul unui alt centru isihast, mănăstirea de la Kelifarevo, întemeiată de Teodosie, ucenicul lui Grigorie Sinaitul, în apropiere de Târnovo. Vom vedea mai târziu care a fost rolul lui în formarea literaturii slave în Ţările Române. Dar trebuie să spunem încă aici că datorită ucenicilor bulgari de la Paroria, cu Teodosie în frunte, datorită mai ales focarului de spiritualitate isihastă aprins la Kelifarevo, opera lui Grigorie Sinaitul a fost tradusă în bulgară şi răspândită apoi în nordul Dunării”[8].

Iar în altă parte, Emil Turdeanu menţionează un loc din *Viaţa Sfântului*

---

[5] Tit Simedrea, „Monahismul în Ţara Românească...”, p. 674.

[6] „Biserica rupestră Corbii de Piatră, cel mai vechi ansamblu de pictură cunoscut astăzi în Ţara Românească”, în: rev. *Studii şi cercetări de istoria artei,* seria „Arta plastică”, 1975, tom 22, pp. 25 şi 43. Se pare că peşterile săpate în stâncă în preajma ei, dincolo de râu, atestă un isihasm sinaitic anterior celui din secolul al XIV-lea, căci acele peşteri imită peşterile de dincolo de râu, din faţa mănăstirii întemeiate în 475 de Sf. Sava la răsărit de Betleem (mănăstire care-i poartă numele), şi unde petreceau încă din sec. al V-lea călugări besi sau traci; vezi Pr. D. Stăniloae, „Besii în mănăstirile din Orient”, în: *Biserica Ortodoxă Română,* XCIV (1976), nr. 5-6, p. 587-590.

[7] Pavel Chihaia, *De la „Negru Vodă” la Neagoe Basarab,* Bucureşti, 1975, în special capitolul: „Etapa Neagoe Basarab a complexului monastic isihast din munţii Buzăului” (pp. 240-255). Autorul vorbeşte de „întemeierea unor aşezări monahale ortodoxe de la 1346, înaintea unor cuiburi isihaste, care fac pandant celor întemeiate de Nicodim, câţiva ani mai târziu, la Vodiţa şi Tismana olteană (să nu uităm că Nicodim este format la aceeaşi şcoală isihastă a lui Teodosie de la Kelifarevo – şi Chihaia citează aici pe Răzvan Theodorescu, *Bizanţ, Balcani, Occident...,* p. 219 –, atât de importantă pentru începuturile monahismului românesc); acestea din urmă au fost întemeiate mai târziu şi cu o altă organizare a vieţii monahale, anume aceea cenobitică” (p. 247).

[8] *La littérature bulgare au XIV-e siècle et sa diffusion dans les pays roumains,* Paris, 1947, p. 16.

Teodosie, scrisă de patriarhul Calist al Constantinopolului: „Îndată ce s-a aşezat în locul muntos, numit vulgar Kelifarevo, vestea a zburat peste tot, mai repede ca pasărea, nu numai la poporul bulgar, ci şi la sârbi, unguri (cred că e vorba de românii ardeleni, aflaţi în Ungaria, *n.n.)* şi români, şi chiar şi la cei ce trăiesc în jurul Mesembriei”. Menţionând acest loc, Emil Turdeanu zice: „Popularitatea de care se bucura printre români are ceva şansă de a traduce realitatea”[9].

Spiritualitatea isihastă a venit, fără îndoială, şi prin legăturile strânse ce le avea Ţara Românească cu Mănăstirea Cutlumuş din Sfântul Munte. Ajutoarele date de voievodul Vladislav I pentru zidirea din nou a acestei mănăstiri sub stareţul Hariton au făcut ca în această mănăstire să se aşeze mai mulţi călugări români tocmai în această perioadă în care isihasmul se afla în floare şi era sprijinit de patriarhii Calist şi Filotei, ucenicii Sfântului Grigorie Palama, dintre care primul a trimis, la cererea voievodului Nicolae Alexandru Basarab, pe Iachint de Vicina ca prim Mitropolit al Ţării Româneşti. Aceşti călugări nu s-au închis definitiv în Athos, ei veneau uneori acasă. Aşa au venit înainte de 1370, pentru că nu se puteau împăca cu viaţa de obşte de acolo, fiindcă în Ţara Românească duseseră o viaţă mai liniştită în micile schituri din ea. După ce voievodul Vladislav obţine, prin corespondenţă, de la stareţul Hariton al Cutlumuşului, îngăduinţa ca acei călugări plecaţi din Ţara Românească să ducă o viaţă mai de sine, ei se duc din nou în Cutlumuş, şi unul din ei, Melchisedec, ajunge chiar egumenul mănăstirii (între 1370 şi 1375). El fusese în ţară protopopul Mihai, deci era un om mai ridicat din punct de vedere cultural şi spiritual. Un altul era ieromonahul Iacob[10].

La 1372, însuşi stareţul Hariton din Cutlumuş e adus de voievodul Vladislav ca mitropolit la Curtea de Argeş, după moartea lui Iachint, întâmplată în acelaşi an. Dar la 1376 Hariton se retrage din nou la Athos, ajungând protos al Sfântului Munte. În această calitate, la 1378, el dă călugărilor din Cutlumuş o seamă de sfaturi, care amintesc de învăţătura isihastă[11].

Un alt impuls de viaţă călugărească în duh isihast a venit în Ţara Românească prin Nicodim, întemeietorul mănăstirilor cu viaţă de obşte. E un „consens general asupra faptului că Nicodim a fost un adept al isihasmului”[12]. Acesta are corespondenţă cu patriarhul Eftimie de Târnovo, un ucenic al Sfântului Teodosie. Nicodim cerea răspuns lui Eftimie la anumite întrebări şi

---

[9] *La littérature bulgare...,* p. 36.

[10] Paul Lemerle, *Actes de Kutlumus,* Paris, 1946, nr. 30-31. Despre aceşti călugări a se vedea la Răzvan Theodorescu, *Bizanţ, Balcani, Occident...,* p. 246.

[11] Răzvan Theodorescu, *Bizanţ, Balcani, Occident...,* p. 210, care citează pe P. Lemerle, *Actes de Kutlumus,* 1946, nr. 36, pp. 134-138.

[12] Răzvan Theodorescu, *Bizanţ, Balcani, Occident...,* p. 257.

primea răspuns la ele[13]. Patriarhul Eftimie era prieten şi cu Antim, al treilea Mitropolit al Ţării Româneşti, grec din Constantinopol, căruia îi răspunde de asemenea la unele întrebări[14]. Patriarhul Eftimie a dat un şi mai mare avânt traducerilor de scrieri duhovniceşti din greceşte, fiind el însuşi un autor de scrieri cu caracter duhovnicesc. Scrierile lui au avut mare ecou în ţările româneşti. *Viaţa Sfintei Paraschiva,* scrisă de el, e redată de mitropolitul Varlaam în *Cartea de învăţătură* a sa, iar din *Panegiricul la Sfinţii împăraţi Constantin şi Elena* scris de Eftimie, Neagoe Basarab ia multe pasaje în *Învăţăturile* sale[15].

În Moldova, începând de la Alexandru cel Bun, care pune Mitropolia de la Suceava în legătură cu Constantinopolul, se aduc operele unor autori isihaşti, ca Grigorie Sinaitul şi patriarhul Filotei, care se traduc aici în slavona bisericească[16].

Dar cu siguranţă că aceste scrieri isihaste – ca şi cele venite prin Kelifarevo –, deşi în traduceri slavone, nu au rămas fără o rodire în viaţa călugărească românească. Altfel nu s-ar fi simţit nevoia să fie copiate şi răspândite în ţările române.

Roada lor o vedem de fapt în bogata răspândire a tipului călugăresc de *sihastru,* răspândit în aceste ţări. Cuvântul „sihastru” este transcrierea românească a cuvântului „isihast”. Aşa cum patriarhul Calist e numit în manuscrisele româneşti „Calistru”, aşa cuvântul isihast a devenit în rostirea românească „sihastru” (după *st* al unui cuvânt grecesc, românii au adăugat un *r,* poate şi prin influenţa termenului grec ἡσυχαστήριον, loc de liniştire, devenit în limba românească: sihăstrie).

Aproape pretutindeni unde s-au înălţat mănăstiri mai mari au existat prin împrejurimi unul sau mai mulţi „sihaştri”. Aceşti „sihaştri” locuiau de multe ori în chilii săpate în stânci sau în bordeie de lemn. În cartea lui Pavel Chihaia (citată) sunt date în fotografie uşile mai multor astfel de chilii în stânci din munţii Buzăului. Lângă mănăstirea Putna, într-o stâncă de deasupra unei văi din apropiere, dăinuieşte până azi chilia lui Daniil Sihastru. Se poate presupune că Ştefan cel Mare a zidit Mănăstirea Putna atras de acest loc prin viaţa ce o ducea în împrejurimi Daniil Sihastru, care era, după tradiţie, duhovnicul lui. După ce acesta s-a retras în părţile Voroneţului, Ştefan cel

[13] Epifanie Norocel, „Sf. Eftimie, ultimul patriarh de Târnovo şi legăturile lui cu ţările româneşti”, în: *Biserica Ortodoxă Română,* LXXXIV (1966), nr. 5-6, pp. 565-570. Vezi şi Emil Turdeanu, *La littérature bulgare.....*

[14] Emil Turdeanu, *La littérature bulgare...,* p. 120. Eftimie îl cunoscuse pe Antim probabil cu ocazia însoţirii dascălului său, Teodosie, la Constantinopol, în ultimii ani ai vieţii acestuia.

[15] Emil Turdearm, *La littérature bulgare...,* pp. 96, 105-106.

[16] Răzvan Theodorescu, *Bizanţ, Balcani, Occident...,* p. 541.

Mare a zidit şi acolo o mănăstire, Voroneţul, unde Daniil Sihastru e şi înmormântat[17]. La fel, lângă Tismana, se află chilia în stâncă unde se spune că ar fi petrecut uneori ca sihastru întemeietorul mănăstirii, Nicodim. Neculce, care ne spune că Voroneţul a fost zidit de Ştefan cel Mare la îndemnul lui Daniil Sihastru, ne spune că şi Alexandru Lăpuşneanu a zidit Slatina la îndemnul unui alt sihastru[18].

Dar odată ce se zidea în apropiere o mănăstire, viaţa sihăstrească nu înceta în împrejurimile ei mai greu accesibile. Pe valea Putnei, nu departe de mănăstire, s-a înfiripat o „sihăstrie” pentru călugării care voiau să ducă o viaţă de linişte, închinată rugăciunii. „Sihăstria” aceasta a durat până la ocuparea Bucovinei de către Austria, mai precis până la Iosif al II-lea, care a desfiinţat, odată cu mănăstirile din Bucovina, şi această sihăstrie. Încă la 1776, în 10 ianuarie, Grigore Ghica Vodă acordă nişte scutiri călugărilor „sihaştri” de la Putna[19]. Pocrovul e atestat încă de la 1691 cu numele de „Sihăstria Neamţului” (ms. nr. 1287 din Biblioteca Academiei Române). Numele acesta e atestat de un alt manuscris din Biblioteca Academiei Române, cu nr. 1284. Manuscrisul cuprinde, în traducere românească, scrierea lui Agapie Landos, *Mântuirea păcătoşilor.* Pahomie, episcop la Roman, dăruieşte acest manuscris sihăstriei din muntele Chiriac, adică Pocrovului. Mai ştim şi de alte scrieri de literatură ascetică care circulau în româneşte chiar de la începutul sec. al. XVII-lea. În Biblioteca Academiei Române sunt *Paterice* din sec. al XVII-lea (ms. nr. 1429 din anul 1676, nr. 3163 din 1706 etc.).

Mari sihaştri au vieţuit în schitul Sihla, şi în jurul lui, zidit în apropierea Mănăstirii Sihăstria de azi. Schitul propriu-zis a fost clădit la 1731, lângă peştera Sfintei Teodora. Aceasta a vieţuit mai înainte în peştera aflată în apropierea

---

[17] Ion Neculce ne transmite o tradiţie după care „Ştefan Vodă mergând de la cetatea Neamţului în sus, pe Moldova, a mers la Voroneţ, unde trăia un părinte sihastru, pe nume Daniil, şi, bătând la uşa sihastrului să-i descuie, a răspuns sihastrul să aştepte Ştefan Vodă afară până îşi va isprăvi ruga; şi după ce şi-a isprăvit sihastrul ruga, l-a chemat în chilie pe Ştefan Vodă, şi s-a spovedit Ştefan Vodă la dânsul, şi a întrebat Ştefan Vodă pe sihastru ce va mai face, că nu poate să se mai bată cu turcii: închina-va ţara la turci sau ba? Iar sihastrul a zis să nu o închine, că războiul este al lui; dar după ce va izbândi, să facă o mănăstire acolo, în numele Sfântului Gheorghe, să fie hramul bisericii. Deci au şi purces Ştefan Vodă în sus, pe la Cernăuţi şi pe la Hotin, şi au strâns oaste fel de fel de oameni şi a purces în jos. Iar turcii, înţelegând că va să vie Ştefan Vodă cu oaste în jos, au lăsat şi ei cetatea Neamţului de a se mai bate şi au început a fugi spre Dunăre. Iar Ştefan Vodă îi urmări şi îi bătu până i-au trecut Dunărea. Şi întorcându-se înapoi Ştefan Vodă s-a apucat şi a făcut mănăstirea Voronetzi şi i-au pus bisericii hramul Sfântului Gheorghe” (O *samă de cuvinte,* Ed. Cartea Românească, 1938, p. 12).

[18] Ion Neculce, *O samă de cuvinte,* p. 17.

[19] În ms. nr. 237, f. 451 din Biblioteca Academiei Române.

schitului Sihla de azi. Ea e cinstită până azi de evlavia poporului nostru ca sfântă, pentru viaţa ei de sihastră desăvârşită. După mai mulţi ani de sihăstrie în munţii Buzăului, împreună cu alte trei surori de viaţă pustnicească, a petrecut vreo patruzeci de ani în peştera lângă care s-a ridicat mai târziu schitul Sihla, loc vestit pentru sihaştrii ce-l locuiau încă din sec. al XVII-lea. Se spune despre Cuvioasa Teodora că petrecea pururea cu Rugăciunea lui Iisus pe buze şi în minte şi ducea o viaţă deosebit de aspră. Sihastru a fost şi Pavel, duhovnicul Cuvioasei Teodora[20].

Părintele Ioanichie Bălan, de la Mănăstirea Bistriţa din Moldova, care a cercetat mulţi ani vieţile sihaştrilor români începând din secolul al XV-lea până în secolul al XX-lea, alcătuind mai multe volume cu descrierile lor, spune: „În tradiţia Mănăstirii Tazlău (zidită la 1497), ca şi în cazul celorlalte mănăstiri, era obiceiul de a trăi în jurul lavrei numeroşi sihaştri. Aceştia erau dintre vieţuitorii mănăstirii cei mai întăriţi, care râvneau o viaţă pustnicească singuratică. Pentru aceasta erau obligaţi să petreacă primii ani în viaţa de obşte, pentru a deprinde tainele vieţii duhovniceşti. Cu binecuvântare plecau apoi în munte, fie ca ucenici ai altor sihaştri bătrâni, fie singuri sau cu alţi vieţuitori. Acolo ocupau una din peşterile libere sau îşi construiau singuri bordeie de lemn, din piatră sau din pământ. Fiecare dintre ei păstra legătura cu mănăstirea din care făcea parte. În fiecare sâmbătă coborau din munte, îşi primeau „tainul” acordat de egumen (pâine, pesmeţi, legume, fructe, sare), se mărturiseau la duhovnicul mănăstirii, a doua zi se împărtăşeau şi iarăşi se urcau la chiliile lor. Ocupaţia permanentă a sihaştrilor era sfânta rugăciune a lui Iisus”[21]. „Bătrânii comunei Tazlău povestesc şi astăzi cele auzite din gura

---

[20] Ierod. Ioanichie Bălan, *Chipuri de călugări îmbunătăţiţi din mănăstirile româneşti,* vol. I, pp. 1-35, în manuscris (publicat la Editura Arhiepiscopiei Tomisului şi Dunării de Jos din Galaţi în 1990, cu titlul *Pateric românesc – n. ed.)*.

[21] *Chipuri de călugări îmbunătăţiţi...,* p. 200. Marcus Bandinus, episcop catolic venit într-o vizită pe la 1649, afirmă că „pădurile şi prăpăstiile din preajma mănăstirii (Neamţ) foiau de mulţimea sihaştrilor” *(Analele Academiei Române,* secţia istorică, seria a II-a, vol. XVI, 1893-1894, p. 242; la C. Bobulescu, *Pocrovul,* Craiova, 1943, p. 4). La fel spune şi D. Cantemir, că „munţii sunt plini de călugări şi pustnici care îşi jertfesc acolo, în liniştea şi singurătatea lui Dumnezeu, viaţa smerită şi singuratică” (în: *Descrierea Moldovei,* Ed. Minerva, Bucureşti, 1976, p. 195). Tot D. Cantemir spune că numai în Ţara de Sus a Moldovei erau peste 200 de mănăstiri şi aproape tot atâtea schituri. Iar Paul de Alep, însoţind pe patriarhul Macarie al Antiohiei în Moldova la 1652-1656, spune că numai în curtea Mănăstirii Trei Ierarhi din Iaşi se aflau chilii cu peste 300 de asceţi (în: *Călători străini despre ţările române,* vol. VI, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 481). Tot Paul de Alep spune că la strana dreaptă se cânta greceşte, iar la cea stângă româneşte (p. 63). Deci, înainte de a se fi tipărit în româneşte toată *Liturghia,* se cânta la strană româneşte, şi aceasta pare să fi fost o tradiţie veche. Socotim foarte probabil că poporul a cântat în limba sa în biserică în

înaintașilor lor, cum că acești sihaștri coborau în fiecare noapte la utrenie în mănăstire, iar după miezul nopţii se urcau din nou către chiliile lor. Ei povestesc că acești venerabili sihaștri erau foarte cuvioși, se rugau neîncetat, citeau neîntrerupt *Psaltirea,* rosteau rugăciunea lui Iisus, făceau mii de mătănii pe noapte, privegheau și vorbeau numai de Dumnezeu"[22].

Sihaștrii aceștia au fost de fapt foarte populari în trecutul nostru. S-a recunoscut rolul lor în susţinerea puterii de rezistenţă a poporului nostru în vremuri grele. Am amintit de Daniil Sihastru, care a sfătuit pe Ștefan cel Mare, întărindu-l în lupta pentru apărarea Moldovei creștine într-un moment de descurajare. Ei nu erau niște pustnici nepăsători faţă de lume, în sensul celor ce trăiau în recluziune în Occident, sau chiar din Muntele Athos. Ei ajutau în tot felul poporul în greutăţile lui. Părintele Ioanichie Bălan spune: „Apoi sihaștrii veneau în ajutorul oamenilor cu sfatul, cu spovedania, cu mustrarea și cu îndemnul. Călugării, sihaștrii, pustnicii aceștia fugiţi de lume, au iubit cel mai mult oamenii, s-au rugat neîncetat pentru ei. Acești pribegi ai munţilor, acești prieteni ai Carpaţilor, acești locuitori ai codrilor au fost în același timp cei mai apropiaţi sfetnici ai voievozilor... Toţi voievozii au avut ca duhovnici și sfetnici de taină călugări și sihaștri. În ei aveau cea mai mare încredere, cea mai mare nădejde, lor le destăinuiau inima, sfatul lor îl păzeau cu sfinţenie, de la ei cereau rugăciune și binecuvântare când plecau să-și apere credinţa și pământul strămoșesc"[23].

Popularitatea lor se vede și de acolo că numele de sihastru, ca transcriere în limbaj popular românesc a numelui de isihast, a devenit și a rămas în viaţa poporului nostru cu întregul lui înţeles din secolul al XIV-lea, când s-a răspândit din Sfântul Munte, ca un nume familiar, dar și ca o dovadă că modul isihast al călugăriei s-a practicat în tot trecutul nostru în văzul poporului. După câte știm, la niciun alt popor ortodox numele de sihastru n-a devenit atât de popular, nu s-a păstrat cu această largă și populară rezonanţă, pentru că nici modul isihast al călugăriei nu s-a păstrat la fel.

Părintele Ioanichie Bălan a descris, în lucrarea amintită, viaţa mai multor sute de astfel de sihaștri, mult veneraţi în viaţa poporului nostru. Firul lor s-a continuat neîntrerupt din secolul al XIV-lea până în timpurile noastre. Această descriere pune într-o lumină nouă, mai adâncă, de o impresionantă seriozitate rolul monahismului în trecutul nostru și temeliile rezistenţei poporului nostru pe acest pământ în furtuna unei istorii de neîncetate greutăţi, ca și izvoarele spiritualităţii lui atât de înţelepte și de echilibrate. Acești sihaștri ne-au ţinut

---

mod neîntrerupt, în continuarea unei tradiţii pe care o avem atestată încă în sec. al V-lea; vezi: Pr. D. Stăniloae, „Besii în mănăstirile din Orient", în: *Biserica Ortodoxă Română,* XCIV (1976), nr. 5-6, pp. 583-590.

[22] *Chipuri de călugări îmbunătăţiţi...,* p. 272.

[23] *Chipuri de călugări îmbunătăţiţi...,* p. 273.

prezenţi în munţii noştri alături cu ciobanii. În schiturile lor îşi găseau adăpost cei ce se refugiau în vremuri de grea cumpănă: voievozi, dar şi oameni din popor. Sihaştrii aceştia se recrutau dintre românii credincioşi de pe ambele laturi ale Carpaţilor şi constituiau o formă de menţinere a unităţii noastre ca popor în temeliile ei cele mai adânci.

Dăm numele câtorva astfel de sihaştri din toate secolele, după prezentarea lor de către părintele Ioanichie Bălan.

Din secolul al XV-lea, părintele Ioanichie ne dă viaţa de sihastru a cuviosului Iosif. Acesta, în tinereţe, a înjghebat o mică sihăstrie românească, împreună cu câţiva ucenici ai săi, în pustia Iordanului. Apoi, după căderea Constantinopolului, s-a retras cu ucenicii săi în muntele din vestul Mănăstirii Bistriţa, unde şi-au zidit chilii mici din lespezi de piatră în tot muntele acela. „Ucenicii săi se numeau Simion, Metodie, Varnava, Petru, Gherman, Pir şi Grecu”. Domnitorul Moldovei, Bogdan cel Orb, le-a zidit la 1512 „schitul lui Iosif”, care mai târziu s-a numit „Mănăstirea Bisericani”. În secolul al XVII-lea trăiau în jurul ei până la 400 de „schimnici”[24].

Unul din marii sihaştri a fost, în secolul al XV-lea, ieromonahul Sisoe. De origine din părţile Bucovinei, s-a făcut ucenicul lui Daniil Sihastru în jurul Voroneţului. Apoi, cu binecuvântarea lui Daniil Sihastru, se retrage în Munţii Rarăului, nevoindu-se mulţi ani singur. Mai târziu, strângând câţiva ucenici în jurul său, întemeiază „Sihăstria Rarăului”, sau „Schitul lui Sisoe”. Unii voievozi de după aceea au zidit pe Rarău alte două „sihăstrii”[25].

Călugări de mare înfrânare au existat de timpuriu şi în Transilvania, dintre care unii fie că se întorceau ca sihaştri în locurile lor de origine din sihăstriile Moldovei, fie că se formau întâi în schiturile din Transilvania şi apoi se duceau în munţii Moldovei. Se ştie, apoi, că mulţi din sihaştrii din pădurile Moldovei se recrutau dintre ciobanii transilvăneni care îşi păşteau oile pe acolo[26]. În secolul al XV-lea, un mare nevoitor a fost cuviosul Ghelasie, stareţul Mănăstirii Râmeţ, de la intrarea în Munţii Apuseni. E o mănăstire care se crede că datează de pe la 1215 şi e probabil că existenţa ei la câţiva kilometri de Geoagiu de Sus a fost un factor hotărâtor pentru stabilirea unei episcopii româneşti la Geoagiu. Ghelasie a avut un mare rol în Transilvania, formând numeroşi călugări, apărători ai Ortodoxiei.

Mulţimea de sihaştri care vieţuiau în munţii din împrejurimi au avut un rol hotărâtor şi în întemeierea Mănăstirii Agapia de către Petru Rareş, la 1527 sau la 1542-1552, la poalele acestor munţi. Părintele Ioanichie Bălan afirmă că, încă cu câteva sute de ani înainte, vieţuiau în aceşti munţi mulţi sihaştri. După

---

[24] Pr. Liviu Stan, *Sfinţii români,* Sibiu, 1945, pp. 52-53; la Ierod. Ioanichie Bălan, *Chipuri de călugări îmbunătăţiţi...,* p. 233.

[25] Ierod. Ioanichie Bălan, *Chipuri de călugări îmbunătăţiţi...,* p. 209.

[26] Nicolae Dărîngă, *Istoria mănăstirii Agapia,* 1908, p. 11.

„Condica Sfântă” a Mănăstirii Agapia ei erau mai ales ciobani transilvăneni[27].

Vârfurile de munţi din jurul Agapiei (Serghia, Pahomia, Eufrosin, Sihăstria) îşi au numele de la sihaştrii care au vieţuit în ei. Pe unul din aceste vârfuri exista şi o sihăstrie. Mai jos erau chiliarhii care, spre deosebire de sihaştrii, aveau câte o chiliuţă. O mică aşezare mănăstirească s-a ridicat în „Livada Părinţilor”, unde se văd şi azi temeliile bisericii şi ale altor clădiri mai mici. Locul e numit până azi „Scaunele”, probabil pentru că acolo dormeau două-trei ore pe noapte călugării, potrivit unei practici a schimnicilor de a nu dormi în pat, ci numai pe scaun.

Schitul mai vechi din „Livada Părinţilor” se mai numeşte până azi şi „mănăstirea lui Agapie” de la un sihastru numit Agapie, care a urzit-o prin secolul al XIV-lea. Mai la vale s-a zidit, prin secolul al XV-lea, schitul de pe muntele Eufrosin. În „Livada Părinţilor” s-au descoperit morminte cu sicrie făcute din butuci groşi de stejar, având în ele oseminte ale căror cranii care sunt aşezate pe o cărămidă, cum se înhumează călugării. Agapia din Deal, de azi, datează de după 1500. Ea poartă hramul „Schimbarea la Faţă”, care iarăşi arată caracterul ei isihast, dat fiind că în învăţătura isihastă se afirmă că toate nevoinţele cu rugăciunea lui Iisus duc pe practicant la vederea luminii taborice.

Mănăstirea Agapia însăşi, fie cea din „Livada Părinţilor”, fie cea de pe muntele Eufrosin, fie una antecesoare actualei aşezări, e atestată încă din secolul al XV-lea. În arhiva Mănăstirii Neamţ se păstrează o hotărâre dată de Ilieş Vodă la 1437, într-un proces pentru un teritoriu pe care Mănăstirea Agapia îl avea cu Mănăstirea Neamţ. La 1461 Arsenie, stareţul Agapiei, avea un alt proces cu Mănăstirea Neamţ. Tot aşa, un alt stareţ, Isaia, avea la 1480 un proces cu Mănăstirea Secu[28].

Tot la îndemnul a doi sihaştri a fost întemeiată, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, de Varlaam, mitropolitul Ţării Româneşti, Mănăstirea Turnu, din judeţul Vâlcea. Aceşti pustnici se numeau Misail şi Daniil, şi peşterile lor se văd până azi în ograda mănăstirii[29].

În munţii din preajma Mănăstirii Cozia se nevoiau alţi sihaştri, care au dat numele lor acelor locuri: „Pârâul lui Antim”, „Muntele lui Teofil”, sau „Teofila” etc[30].

Tradiţia vieţii sihăstreşti se continuă la Tazlău şi în secolul al XVII-lea.

---

[27] Nicolae Dărîngă, *Istoria mănăstirii Agapia,* p. 11.

[28] Toate aceste ştiri despre Mănăstirea Agapia sunt de la Nicolae Dărîngă, *Istoria Mănăstirii Agapia,* pp. 11-17.

[29] Ierod. Ioanichie Bălan, *Chipuri de călugări îmbunătăţiţi...,* p. 355. În această mănăstire se reflectă tradiţia din Athos. Călugării erau mari postitori şi practicanţi ai rugăciunii lui Iisus, petrecând în desăvârşită tăcere şi ascultare.

[30] Ierod. Ioanichie Bălan, *Chipuri de călugări îmbunătăţiţi...,* p. 354.

Într-un hrisov domnesc din 1617 sunt amintiţi mai mulţi călugări sihaştri din pădurile seculare din jurul acestei mănăstiri. Cel mai renumit dintre ei era Onufrie Sihastrul, care s-a nevoit aproape o jumătate de veac în pădurea de pe „Dealul lui Onufrie”. Tot pe acest deal s-au nevoit şi urmaşii lui: Serafim Sihastrul şi Pavel Sihastrul. Până azi se văd ruinele vechilor chilii şi peşteri ale sihaştrilor de acolo[31].

O mulţime de pustnici s-au nevoit în peşterile de pe muntele Ceahlău. Exista acolo chiar un schit, numit „Schitul Sihastru”, sau „Sihăstria Ceahlăului”, întemeiată, după tradiţie, încă din vremea lui Bogdan Descălecătorul, apoi „Schitul lui Silvestru”, întemeiat de pustnicul cu acelaşi nume, în secolul al XVI-lea. Într-o peşteră din Ceahlău se nevoia în secolul al XVII-lea pustnicul Vucol. Până azi ea se numeşte „Peştera lui Vucol”. Mai sus, în altă peşteră, se nevoia în secolul al XVI-lea pustnicul Ghedeon, poate cel mai vestit pustnic din Ceahlău. În afară de ei, se mai pomenesc în secolele XVI-XVII încă alţi pustnici, care au dat nume unor poieni, unor pâraie sau unor peşteri: „Peştera lui Gherman”, „Poiana lui Ghenadie”, „Pârâul lui Patapie”, „Pârâul lui Nicandru”, „Pârâul lui Bucur”, „Schitul Casiana” etc. Ceahlăul era un adevărat Munte Athos românesc.[32]

Mulţi şi mari sihaştri au vieţuit şi în jurul Mănăstirii Secu. E de presupus că în primul rând pentru ei a tradus Varlaam în româneşte *Scara* Sfântului Ioan Scărarul, pe când era călugăr la Secu, înainte de 1618, sau chiar înainte de 1602, pe când era elev la şcoala dascălului Dosoftei din schitul lui Zosim, anterior Mănăstirii Secu[33]. Căci *Scara* e cel mai bun manual pentru isihaşti sau sihaştri[34].

O mărturie a extinsei vieţi călugăreşti de tip isihast în ţinutul Buzăului sunt numeroasele peşteri şi urmele unor tot atât de mici schituri din această regiune. Pavel Chihaia[35] a înşirat multe din aceste schituri, urmând lui

---

[31] Ierod. Ioanichie Bălan, *Chipuri de călugări îmbunătăţiţi...*, p. 272.

[32] Ierod. Ioanichie Bălan, *Chipuri de călugări îmbunătăţiţi...*, p. 193 ş.u.

[33] A. I. Gonţa, „Un aşezământ de cultură de la Alexandru Lăpuşneanu pe Valea Secului înainte de ctitoria lui Nestor Ureche: Schitul lui Zosim”, în: *Mitropolia Moldovei şi Sucevei* 1962, nr. 9-12, pp. 694-712.

[34] † Nicolae, Mitropolitul Banatului, „Contribuţii ale tălmăcitorilor români la cunoaşterea *Scării* Sfântului Ioan Scărarul”, în *Studii teologice,* seria II, anul XVI, nr. 3-4, martie-aprilie 1964, pp. 149-151. Despre sihaştrii din preajma Mănăstirii Secu a se vedea la Ierod. Ioanichie Bălan, *Chipuri de călugări îmbunătăţiţi.,,,* pp. 254-258. Despre traducerea lui Varlaam a se vedea şi Pr. Nicolae Şerbănescu, „La trei sute de ani de la moartea Mitropolitului Varlaam al Moldovei”, în: *Biserica Ortodoxă Română,* 1957, nr. 10, p. 1015. Dar cele mai preţioase precizări le aduce Pandele Olteanu, în „Metoda filologiei comparate în studierea şi identificarea versiunii neogreceşti a operei *Scara,* traduse de Mitropolitul Varlaam”, în: *Mitropolia Olteniei,* 1970, nr. 5-6, pp. 543-566.

[35] *De la „Negru Vodă” la Neagoe Basarab,* cap. 6: „Etapa Neagoe Basarab a

Alexandru Odobescu, lui B. Iorgulescu și N. Stoicescu[36]. Astfel înșiră: bisericuța Fundătura, atestată la 1679, Peștera lui Iosif, Schitul lui Agaton, mai vechi de 1521, cu o peșteră în fața lui, unde se afla un altar, Schitul Alunișul (1649-1668), Chilia Fundul Peșterii, în care locuiau sihaștri la 1782, Peștera lui Dionisie, deasupra Peșterii lui Iosif, Mănăstirea Sfântul Gheorghe, ctitorie a lui Mihai Viteazul, Mănăstirea Pârâul, aproape de Alunișul-Nucu, despre care un document din 1694 spune că la început fusese un „schitișor prost" (simplu), ca și alte schitișoare ce se află împrejurul ei și „se țin de la dânsele călugărași sihaștri", dar că Matei Basarab o făcuse mănăstire de piatră, mama tuturor schitișoarelor de acolo.

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea se nevoia într-o peșteră din apropiere de schitul Iezerul (jud. Vâlcea) pustnicul Antonie, de origine din Teiuș (Transilvania). Când episcopul Ilarion al Râmnicului reface la 1714 schitul Iezerul, primește mult ajutor de la schimonahul Antonie[37].

Un călugăr de mare înfrânare și neîncetată rugăciune a fost ieroschimonahul Irodion, starețul Mănăstirii Lainici, pe care însuși Sfântul Calinic, când era episcop la Râmnic, și l-a ales duhovnic. Slujea Sfânta Liturghie în fiecare zi și totdeauna cu șiroaie de lacrimi pe obraz. Veneau la el zeci de mii de oameni, de pe ambele laturi ale Carpaților, căci cunoștea gândurile oamenilor și săvârșea vindecări minunate. Sfântul Calinic l-a numit „Luceafărul de la Lainici". A trecut din lumea aceasta în 1910, la vârsta de 95 de ani. O dovadă a sfințeniei sale e că i s-au găsit osemintele neputrezite în mormânt[38].

Nu mai vorbim de alți călugări, vestiți pentru viața lor de rugăciune, pentru marea lor înfrânare, pentru darul cunoașterii oamenilor și al vindecărilor. Amintim doar de Ioanichie Moroiu, starețul Mănăstirii Sihăstria († 1944)[39], de Vichentie Mălău din Mănăstirea Secu, care nu dormea decât trei ore pe noapte pe o laviță fără așternut; el avea rugăciunea neîncetată, făcea orice ascultare cu bucurie, spunând că cine face ascultare cu dragoste „liturghie săvârșește"; gusta din mâncăruri, din apă, din vin, din fructe, din toate roadele pământului, după binecuvântare, cu bucurie, ca dintr-o

---

complexului isihast din munții Buzăului", pp. 240-255.

[36] Basil Iorgulescu, *Dicționar geografic, statistic, economic și istoric al Județului Buzău,* București, 1892, p. 53. Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I. Țara Românească* (vol. 1 și 2, Craiova, 1970). P. Chihaia a mai scris: *Un complex necunoscut de sihăstrii din munții Buzăului din vremea lui Neagoe Basarab,* București, 1973, și: „Date noi despre bisericuțele rupestre din munții Buzăului", în: *Glasul Bisericii,* XXXII (1974), nr. 5-6, pp. 497-517.

[37] Ierod. Ioanichie Bălan, *Chipuri de călugări îmbunătățiți...,* p. 443.

[38] *Chipuri de călugări îmbunătățiți...,* vol. II, p. 406 (a fost canonizat în anul 2011).

[39] *Chipuri de călugări îmbunătățiți...,* p. 169 ș.u.

„împărtăşanie" († 1945)[40]; de Atanasie Păvălucă, venit pe la 1939 împreună cu fratele său, Chiril (în viaţa civilă: Ioan şi Anania), de la Breţcu, în Mănăstirea Neamţ, cu cele cinci sute de oi ale lor. Rămas la Neamţ, spre deosebire de fratele său Chiril, care a plecat în Sfântul Munte, unde muri tânăr, Atanasie Mălău a dus o vieţuire de mare înfrânare, mâncând toată viaţa o singură dată pe zi (pâine, legume şi fructe), citind zilnic toată *Psaltirea* sau spunând-o pe de rost, dormind numai şezând în scaun două-trei ore pe noapte, umblând desculţ vara şi iarna, fiind un sârguincios împlinitor al rugăciunii lui Iisus, nelăsându-şi gândurile să pornească spre cele pământeşti; când un frate îl întrebă ce faptă trebuie să facă pentru a se mântui, părintele Atanasie îi spuse: „să ai pe Hristos în minte, şi ai să te mântuieşti". Întrebând acela, în continuare: „Şi cum pot să primesc pe Hristos în minte?", părintele Atanasie i-a răspuns: „Prin neîncetata rugăciune şi pază a minţii. Zi mereu rugăciunea lui Iisus, fugi de oameni şi nu te învoi cu mintea la niciun lucru rău". Toată viaţa a rămas cu oile prin pădure, nevrând să-şi ia o chilie în mănăstire nici măcar iarna, ci rămânând totdeauna la stână, numai când a simţit că-i vine sfârşitul s-a retras în mănăstire. A încetat din viaţă în 1955, în vârstă de 78 de ani[41].

Pe lângă aceştia, mai amintim de câţiva sihaştri din secolul al XIX-lea, care au avut un mare rol în viaţa monahismului ortodox, chiar dincolo de hotarele ţării noastre.

Amintim, între alţii, de Irinarh Roset, ucenicul schimonahului Iosif din preajma Mănăstirii Văratec. După moartea părintelui său duhovnicesc, Irinarh s-a făcut sihastru în pădurile din jurul Schitului Nechit (aproape de Mănăstirea Neamţ), unde a fost vreme de doisprezece ani mare lucrător al rugăciunii lui Iisus. Mai târziu fondează Mănăstirea Horaiţa, apoi pleacă la muntele Tabor, unde trăieşte 16 ani în desăvârşită sihăstrie în peşterile din acel munte, iar la 1859 începe să zidească marea biserică ortodoxă de pe acel munte, care există şi acum, ca singura biserică ortodoxă. Era căutat şi acolo de multă lume, pentru rugăciunile lui care aduceau vindecări de boli grele. Toată viaţa a practicat rugăciunea lui Iisus, dar se ferea să afle cineva de aceasta[42]. În privinţa aceasta, ucenicul lui, Nectarie, istoriseşte că întrebându-l odată: „Cinstite Părinte, mi-a spus bătrânul Gherasim, sihastrul de la Dălhăuţi, că Sfinţia ta ai rugăciunea minţii", acela i-a răspuns: „Fiule, cu adevărat am avut-o puţină vreme, dar am lăsat-o. Căci, pe când şedeam în pustia aceea doisprezece ani, mă rugam lui Dumnezeu şi Preacuratei Lui Maici ca să-mi dăruiască şi mie acest sfânt dar.

Şezând eu la rugăciune într-o noapte, la miezul nopţii, de năprasnă s-a luminat chilia mea unde şedeam şi m-a împresurat împrejur o văpaie de foc, dar nu mă ardea; şi a început inima mea să spună tare: «Doamne, Iisuse

---

[40] *Chipuri de călugări îmbunătăţiţi...*, p. 244 ş.u.
[41] *Chipuri de călugări îmbunătăţiţi...*, p. 321 ş.u.
[42] *Chipuri de călugări îmbunătăţiţi...*, manuscris (fascicul).

Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă pe mine, păcătosul». Iar eu m-am înspăimântat şi m-am temut ca nu cumva să fie o înşelăciune drăcească. A doua zi m-am dus la duhovnicul meu, părintele Iosif (e vorba de schimonahul Iosif, duhovnicul Mănăstirii Văratec), care avea rugăciunea minţii (vom publica în acest volum: *Metoda* lui pentru rugăciunea lui Iisus) şi a făcut şi minuni, şi m-am mărturisit, iar el mi-a dat canon ca să nu dorm culcat în pat, ci şezând în scaun şi numai un ceas în 24 de ceasuri. Întorcându-mă în chilia mea, m-am ispitit ca să urmez după porunca duhovnicului meu, dar n-am putut. Atunci, văzând eu că nu pot, m-am lăsat de rugăciune"[43].

Se vede şi din această istorisire nota deosebită a spiritualităţii ortodoxe româneşti care, pe de o parte, afirmă necesitatea unei aspre nevoinţe de pregătire prin despătimire în vederea rugăciunii lui Iisus, pe de altă parte, recomandă o mare discreţie, pentru ca nu cumva lucrătorul acestei rugăciuni să fie luat în stăpânire de slava deşartă, care e o patimă ce întinează grav pe om.

Un alt mare sihastru român în secolul al XIX-lea a fost Nectarie protopsaltul. El s-a pustnicit începând de la anul 1845, vreme de şaisprezece ani, într-o colibă din apropierea locului unde s-a clădit Schitul Prodromul din Athos, la locul numit Vigla. Acolo a dus o viaţă de post, de priveghere şi de lucrare tainică a rugăciunii lui Iisus. La anul 1862, după sfinţirea bisericii Schitului Prodromul, Cuviosul Nectarie s-a aşezat în schit, unde moare în 1903. A fost, în vremea sa, cel mai vestit psalt din Sfântul Munte. Cu el s-a pustnicit şi a trăit apoi la Prodromul şi fratele său, Atanasie[44].

Un alt mare lucrător al rugăciunii lui Iisus a fost ieroschimonahul Iustin, plecat pe la 1810 din Mănăstirea Neamţ la Sfântul Munte, cu ucenicii săi, Patapie şi Grigorie. Acolo a cumpărat de la Mănăstirea Lavra locul numit „Vigla Ianicopolei" şi a zidit 40 de chilii în jurul unei bisericuţe ce exista de mai înainte, adunând în ele pe călugării români ce se nevoiau prin peşteri şi prin alte mănăstiri. După 1820, Cuviosul Iustin s-a retras într-o peşteră, petrecând în post, priveghere şi în rugăciunea lui Iisus vreme de douăzeci de ani, până la sfârşitul său, în 1845[45].

Forma de vieţuire călugărească în mici schituri, potrivite unei practicări a rugăciunii lui Iisus într-un cadru de linişte, era, până în secolul al XVIII-lea, extinsă şi în Transilvania, mai ales în sudul ei şi în părţile Bistriţei, la poalele

---

[43] A se vedea pe larg: „Viaţa unui îmbunătăţit călugăr român – Irinarh Roset", redată de arhimandritul Nectarie Banul şi recenzată de Constantin Erbiceanu, în: *Biserica Ortodoxă Română,* nr. 7, 1898, pp. 740-791; la Ierod. Ioanichie Bălan, ms. (fascicul).

[44] Despre el a scris Constantin Erbiceanu, în: *Biserica Ortodoxă Română,* nr. 9, 1899, p. 410.

[45] *O călătorie la Sf. Munte,* de Pr. V. Nicolau, Ploieşti, 1907, la Ierod. Ioanichie Bălan, ms. (fascicul).

Carpaţilor, de unde se făcea uşor comunicarea cu schiturile din sudul şi răsăritul Carpaţilor. Între Braşov şi Sibiu existau în secolul al XVIII-lea vreo 120 de astfel de mici schituri. Aceste schituri şi legăturile sihaştrilor din ele cu sihaştrii din schiturile din sudul şi răsăritul Carpaţilor a fost cea mai mare piedică în calea lăţirii uniatismului în Transilvania după 1700. Documentele austriece nu mai încetează să se plângă de aceşti călugări, care treceau graniţa de la sudul şi răsăritul Carpaţilor. De aceea, la ordinul Curţii imperiale din Viena, generalul Bukow dărâmă cu tunurile schiturile din sudul şi răsăritul Transilvaniei[46].

Existenţa neîntreruptă a miilor de sihaştri şi a sutelor de schituleţe cu viaţă sihăstrească din codrii ţărilor române, deci şi din munţii Buzăului, explică de ce călugărul ucrainean Vasile vine la începutul secolului al XVIII-lea în acest ţinut şi se aşază în unul din aceste schituri, ca apoi să întemeieze unul propriu, căruia i se face stareţ. El afla aici o viaţă monahală mult mai intensă decât în ţara sa, care, după ce trecuse teologic printr-o accentuată influenţă catolică, se afla acum sub influenţa protestantă, fapt care adusese şi o răcire a vieţii monahale. Chiar despre Paisie, care vine în aceeaşi regiune după Vasile de la Poiana Mărului, J. Hidarin spune: „Stareţul Paisie a fost înnoitorul vieţii monahale ruseşti şi îndrumătorul şi educatorul ei în lecturile ascetice... Căci, în acea vreme, Rusia nu avea asemenea scrieri”[47].

Vasile, după 20 de ani petrecuţi la Dălhăuţi, unde exista o puternică viaţă sihăstrească în care el s-a putut introduce, cum am văzut din viaţa lui Irinarh Roset, se aşază la 1733 tocmai în regiunea atât de bogată în mici schituri din munţii Buzăului, lângă schiturile Trăisteni şi Cârnu, întemeind schitul de la Poiana Mărului, 40 de km la apus de Râmnicul Sărat. Era, de altfel, o tradiţie mai veche ca monahi ruşi să vină în mănăstirile din Moldova, unde puteau găsi mulţumirea unei vieţi călugăreşti de mai mare adâncime duhovnicească[48].

Cu siguranţă că Vasile de la Poiana Mărului a fost inspirat de practica sihăstrească sau isihastă a călugărilor din aceste schituri când a alcătuit acele „Cuvinte înainte” la Filotei Sinaitul, Isihie Sinaitul, Grigorie Sinaitul şi Nil Sorski. Se poate ca el să fi scris aceste „Cuvinte înainte” în slavonă. Dar având în obşte călugări români pentru care le scria, ele vor fi fost traduse imediat în română, sau probabil că le-a scris el însuşi paralel în ambele limbi. Căci trăind zeci de ani între români, a putut învăţa româneşte destul de bine ca să le scrie în româneşte, sau atât în slavoneşte, cât şi în româneşte. Eventualitatea aceasta

---

[46] Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a Românilor din Ardeal,* vol. I, Sibiu, 1918; vol. II, Sibiu, 1931; Şt. Meteş, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria,* Sibiu, 1936.

[47] La Diacon Petre I. David, *Cuviosul Paisie cel Mare (Velicicovschi), un desăvârşit monah,* Bucureşti, 1975, p. 13, nota 41.

[48] Ierod. Ioanichie Bălan, *Chipuri de călugări îmbunătăţiţi...,* p. 140.

pare a fi întemeiată şi pe faptul că limba română a acestor traduceri e foarte greoaie.

Publicăm în acest volum *Cuvânt înainte* la Sfântul Grigorie[49] Sinaitul, pe care îl avem într-un text mai clar. De altfel, conţinutul acestor „Cuvinte înainte" e foarte apropiat. Îl publicăm mai mult pentru a pune în relief deosebirea între Vasile de la Poiana Mărului şi ucenicul său, Paisie, şi textele alcătuite de români în ce priveşte condiţiile ce se cer pentru practicarea rugăciunii lui Iisus. Câtă vreme călugării români cer o pregătire prealabilă foarte serioasă înainte de practicarea acestei rugăciuni, Vasile şi Paisie îi îndeamnă pe toţi să înceapă practicarea ei direct.

La 1742 vine, tot în regiunea aceea monahală, călugărul ucrainean Platon, viitorul Paisie. El trecu prin Dălhăuţi, care se afla sub autoritatea duhovnicească a lui Vasile, compatriotul său[50]. Prinsese dorul să vină în Moldova de la mitropolitul moldovean Antonie, refugiat în Rusia în timpul războiului ruso-turc (1735-1739), de la care află multe despre Moldova şi bisericile sale[51].

Istoricul rus Cetfericov, care a scris viaţa lui Paisie, vorbeşte despre starea monahismului românesc la sosirea lui Platon (Paisie): „Platon intră pe pământul Moldovei cu simţământul celei mai mari bucurii şi cu dragoste sinceră pentru el. El ştia că aici înfloreşte monahismul, că aici vin din Rusia mulţi asceţi, care caută un adăpost paşnic şi favorabil pentru viaţa singuratică şi tăcută, şi el dorea din tot sufletul să se lipească de sihaştrii de aici, să

---

[49] Vezi unele manuscrise în care se găsesc „Cuvintele înainte" ale lui Vasile de la Poiana Mărului la nota 121 din vol. VII al *Filoc.* rom. „Cuvântarea înainte" la Filotei Sinaitul se cuprinde, între altele, în ms. nr. 1141, f. 100 r - 111 r şi în ms. nr. 1441, f. 6 r.-45 din Bibl. Acad. Rom.

[50] Diacon P. I. David, *Cuviosul Paisie cel Mare...,* p. 6, reproduce după: Pr. Paul Mihail, „Stareţul Paisie de la Neamţ, înnoitorul monahismului", în: *Mitropolia Moldovei şi Sucevei,* 1962, nr. 5-6, p. 417-419, o frază în care se află şi unele cuvinte ale lui Paisie: „Fratele Platon (Paisie) roagă pe cei doi călugări «moldovalahi» să-i îngăduie însoţirea înspre «ţara părinţilor noştri...» la binecuvântata limbă şi poporul moldovenesc...", p. 6. E unul din argumentele aduse de Diacon P. David pentru originea românească a lui Paisie, pe lângă altele (născut în Poltava, unde se aşezase Dimitrie Cantemir împreună cu mulţi români, din preotul Petru şi preoteasa Ana, rudenii cu familia Bantăş, din care se trăgea şi mama lui D. Cantemir; făcut citeţ în Pecerskaia Lavra de mitropolitul moldovean pribeag Antonie, devenit mitropolit de Cernigov; tuns de acest mitropolit ca monah în Mănăstirea Lubeţki, care era un refugiu al călugărilor moldoveni şi avea ca stareţ pe Pahomie, tot un moldovean etc.).

[51] Pr. Paul Mihail, „Stareţul Paisie de la Neamţ...", p. 409, redă mărturisirea lui Paisie (Platon) că, auzind pe mitropolitul moldovean Antonie slujind Sf. Liturghie la Kiev în limba română, a prins dragoste de limba şi de poporul din Moldova. Pr. Paul Mihail citează din *Autobiografia lui Paisie,* publicată de Şt. Berechet, Iaşi, 1918, p. 13.

vieţuiască împreună cu ei în singurătate şi tăcere şi, astfel, să-şi realizeze visul său statornic din copilărie şi tinereţe. În vremea aceea, Moldova se prezenta ca unul din cele mai înfloritoare colţişoare ale lumii ortodoxe. În Orientul grec, Ortodoxia strâmtorată şi împilată de turci nu se putea bucura de libertatea trebuitoare. În Rusia viaţa monahală încerca o strâmtorare din partea guvernului”[52].

Despre Dălhăuţi, unde Platon (Paisie) se opri prima dată, Cetfericov spune: „Egumen al schitului era un ucenic al stareţului Vasile. Aici erau mulţi asceţi însemnaţi. Aşa era, bunăoară, părintele Rafail, care se îndeletnicea cu transcrierea cărţilor sfinte” (cu mare probabilitate se transcriau şi în româneşte, căci călugării români nu le-ar fi putut folosi altfel pentru viaţa lor duhovnicească). „Un alt nevoitor era monahul Dosoftei, care locuia departe de schit, şi schimonahul Timoftei, care era iscusit în convorbiri duhovniceşti şi în tâlcuirea cărţilor sfinte (trebuia să le tâlcuiască în româneşte, ca să înţeleagă călugării români). Aceşti doi monahi trăiau retraşi într-o vale adâncă”. „Ei făcură asupra lui Paisie o profundă impresie”. Aici descoperea Paisie vieţuirea isihastă.

Trecând apoi la Trăisteni, „aici Platon (Paisie) auzi pentru prima dată pravila şi rugăciunile după rânduiala Sfântului Munte Athos, săvârşite cu mare evlavie şi cu frica lui Dumnezeu. În schit erau până la 20 de monahi, care duceau o viaţă de obşte, şi vreo 15 pustnici care trăiau prin apropierea schitului, procurându-şi hrana şi îmbrăcămintea cu mâinile lor. Aici Platon (Paisie) întâlni mulţi sihaştri însemnaţi”. Unuia dintre ei i se aşezau păsările pe umăr şi-l însoţeau oriunde se ducea, până ce intra în biserică[53].

Venind la Trăisteni vestitul sihastru Onufrie de la schitul Cârnu, Platon (Paisie) se duse cu el la Cârnu, care se afla pe valea Buzăului în sus, în munţi. Părintele Paul Mihail spune, folosind autobiografia lui Paisie: „Acolo, într-o chilie sihăstrească, Platon a înţeles tainele adevăratului monahism şi ascetism, a înţeles şi a simţit mai profund efectul binefăcător al rugăciunii”[54]. „Paisie cunoscu aici alţi sihaştri, de mare putere duhovnicească. Cunoscu pe ieromonahul Alexe, care le citea din scrierile Sfinţilor Părinţi, tâlcuind sensul celor spuse. Cunoscu mai bine pe marele sihastru Onufrie, care vieţuise înainte multă vreme în pustie, apoi în Ungrovlahia prin munţii cei mari, iar acum trăia nu departe de numitul schit, într-o chilie singuratică”. Îl vizită împreună cu alţi călugări la chilia lui. „Drumul spre ea trecea prin păduri minunate, iar chilia lui se afla pe sprânceana unui munte, de unde se deschidea o privelişte

---

[52] *Paisie, stareţul Mănăstirii Neamţul din Moldova,* trad. de Episcopul Nicodim, Ed. Mănăstirii Neamţ, 1933, pp. 126-127.

[53] *Paisie, stareţul Mănăstirii Neamţul din Moldova,* p. 140-141. Aici întâlni pe Onufrie, care a murit în Schitul Sihăstria Voronei, şi moaştele lui se păstrează în altar.

[54] „Stareţul Paisie de la Neamţ...”, p. 410.

fermecătoare asupra văilor, munţilor şi vâlcelelor înconjurătoare, acoperite de păduri nestrăbătute... Bătrânul Onufrie îşi petrecea vremea în rugăciune, în citire, cântări de psalmi şi lucru de mână, făcând linguri, talere de lemn de tei cu mare iscusinţă. El era cu mare dar în a da sfaturi". „Cu părintele Alexe vorbea mult despre patimile trupeşti şi sufleteşti şi despre lupta cu gândurile, cu dracii, despre ispitele lor neînchipuite, despre meşteşugirile lor". „Ascultând aceste cuvinte ale bătrânului Onufrie, Platon (Paisie) se aprindea din ce în ce mai mult de dragostea de viaţă pustnicească"[55]. Iată unde şi-a făcut Paisie ucenicia în viaţa isihastă.

Trecem peste activitatea lui Paisie la Athos şi apoi în Moldova, căci ar însemna să întindem prea mult expunerea aceasta. Nu inserăm în acest volum nici epistola lui despre rugăciunea minţii, deoarece ea a mai fost publicată[56]. Pe lângă aceea, „Învăţătura stareţului Paisie despre rugăciunea lui Iisus, ca şi învăţătura lui despre monahism sunt strâns legate de învăţătura despre această rugăciune a dascălului şi părintelui său, a schimonahului Vasile"[57].

Despre Paisie s-a scris foarte mult şi în ruseşte, şi în româneşte. Dar credem că o latură asupra căreia ar trebui să se insiste mai mult ar fi încadrarea lucrării duhovniceşti şi organizatorice a lui în ambianţa românească în care a trăit, arătându-se, pe lângă ceea ce a dat el monahismului românesc, şi ceea ce a primit el, cu mult mai mult, de la acesta.

Ceea ce ni se pare că a adus el în monahismul românesc nu e preocuparea de rugăciunea lui Iisus – căci aceasta s-a menţinut mereu între miile de sihaştri din munţii ţărilor române –, ci o introducere a acestei rugăciuni în viaţa de obşte, şi, prin aceasta, o înviorare a spiritualităţii isihaste în ea, şi prin ea, o înviorare a vieţii de obşte. Paisie a venit din Sfântul Munte cu o obşte româno-rusă preocupată de această rugăciune, şi la aceasta s-au adăugat şi unii călugări din Moldova. Dar încă Vasile de la Poiana Mărului afirma cu insistenţă că rugăciunea inimii nu e numai pentru sihaştri, ci şi pentru cei din viaţa de obşte. Dar oare nu e aceasta o influenţă a unui mod de practicare a acestei rugăciuni pe pământul românesc, care a luat o şi mai mare dezvoltare în Mănăstirea Cernica? Însă marea majoritate a sihaştrilor din ţările române au rămas şi mai departe în viaţa lor isihastă superioară.

Un al doilea lucru adus de Paisie a fost stimulentul dat celor din jurul lui pentru o traducere a scrierilor filocalice din limba greacă, traduceri dintre care cele mai multe erau mai curând o revizuire a unor traduceri mai vechi în

---

[55] Cefetericov, *Paisie...*, pp. 158-161.

[56] *Despre rugăciunea lăuntrică sau a minţii,* scriere a fericitului stareţ, schimonah şi arhimandrit Paisie Velicicovski, tradusă din slavoneşte în 1902. Ştirea o luăm de la Cetfericov, *Paisie...*, p. 20. Locul publicării nu e dat, dar credem că el e Mănăstirea Neamţ.

[57] Cetfericov, *Paisie...*, p. 303.

lumina textelor greceşti, revizuire făcută adesea, când era vorba de vechile traduceri slavone, nu numai după texte greceşti, ci şi după traduceri româneşti. Paisie însuşi a luat parte la această muncă de traducere[58]. Propriu-zis, contribuţia lui a fost nu atât una de înnoire sau de adâncire a vieţii duhovniceşti, ci mai mult una de ordin cultural, de multiplicare, de revizuire şi de difuzare a scrierilor duhovniceşti.

În orice caz, din întâlnirea între tradiţia românească sihăstrească de mare adâncime şi introducerea ei în cadrul obştii mari prin Paisie a răsărit echilibrata viaţă duhovnicească din Mănăstirile Cernica şi Căldăruşani. Restauratorul Cernicăi şi iniţiatorul marelui elan de viaţă duhovnicească imprimată acesteia a fost transilvăneanul Gheorghe, care l-a însoţit pe Paisie 24 de ani în Athos şi în Moldova şi care se declară ucenicul lui[59].

Dar stareţul Gheorghe aduce în viaţa duhovnicească insuflată de el Cernicăi şi câteva trăsături deosebite, care se resimt poate de nişte caracteristici ale sufletului românesc şi, într-o mai mare măsură, de necesităţile locale. El accentuează, mai mult decât Paisie, latura practică a vieţii duhovniceşti. Aceasta, nu numai pentru a-i ajuta pe monahi să-şi dobândească în mod mai sigur desăvârşirea nepătimirii, ci şi pentru a-i face folositori obştii mănăstireşti şi chiar altor oameni care au nevoie de ajutor. În acest sens, Sfântul Calinic, floarea cea mai aleasă a spiritualităţii cernicane, uneşte în profilul lui duhovnicesc, în mod uimitor, rugăciunea şi înfrânarea cea mai severă, pe de o parte, cu ascultarea cea mai deplină în obşte şi cu grija de săraci, iar, pe de altă parte, cu activitatea de ctitor şi ziditor de biserici. El cere în *Povăţuirile* pe care le-a scris, în primul rând, împlinirea poruncilor lui Dumnezeu şi fapte de smerenie, de ascultare, dar mai spune şi că „rugăciunea lui Iisus să o avem neîncetat în gură, în minte şi în inimă”[60]. Am putea spune că avem aici o „spiritualitate integrală”.

Înfrânarea, ascultarea şi smerenia nu sunt numai nişte valori ale desăvârşirii individuale, ci şi valori creatoare de bună comuniune şi frăţietate. Călugării trebuie să fie şi în privinţa aceasta soli cu fapta ai Împărăţiei lui Dumnezeu, Împărăţie a comuniunii desăvârşite. Şi mai ales în aceasta se verifică forţa reală a amintitelor valori. Dacă sihaştrii individuali sau sihăstriile, ca mici grupuri, promovează mai mult concentrarea minţii în unirea cu Dumnezeu, prin Cernica, spiritualitatea filocalică îşi actualiza forţa ei de

---

[58] Cetfericov spune că Paisie declară că el corecta traducerile slavone după traducerile româneşti şi din greceşte, *Paisie...*, pp. 288-289.

[59] Testamentul stareţului Gheorghe la: Casian Cernicanul, *Istoriile Sfintelor Monastiri Cernica şi Căldoroşani*, Bucureşti, 1870, p. 36 (reeditat în 1988 de Ed. Arhiepiscopiei Bucureştilor – *n. ed.)*.

[60] La Econom Dumitru Furtună, *Ucenicii stareţului Paisie la Cernica şi Căldăruşani*, Bucureşti, 1927, p. 139.

coeziune frăţească între oamenii duhovniceşti.

De aceea, stareţul Gheorghe dă, ca o altă normă pentru obştea sa, ca niciodată numărul monahilor din ea să nu treacă de 103, pentru ca îndrumătorii ei duhovniceşti să poată lucra neîntrerupt la desăvârşirea fiecărui monah şi pentru ca să se facă posibilă realizarea unei frăţietăţi concrete între toţi membrii ei. Aplicarea spiritualităţii isihaste pe plan de obşte o promovase şi Paisie. Dar el nu pusese o limită numărului monahilor în mănăstire. Stareţul Gheorghe manifestă totodată un spirit realist în privinţa rugăciunii inimii, în „Testamentul" său el cere călugărului din obşte să nu creadă că poate vedea rodind în el „degrabă", „simplu şi în scurtă vreme, lucrarea minţii". Noi suntem, zice el, încă oameni pătimaşi, nu ca membrii obştii părintelui Paisie. Şi până nu ne curăţăm de patimi, nu putem înfăptui lucrarea rugăciunii în inimă[61].

Aceasta nu însemna, desigur, o interzicerea rugăciunii lui Iisus. Am văzut că Sfântul Calinic cere călugărilor să aibă neîncetat în gură, în minte şi în inimă rugăciunea lui Iisus. Prin „lucrarea minţii" stareţul Gheorghe înţelege o scufundare totală şi neîntreruptă în contemplarea lui Dumnezeu şi în unirea cu El, aşa cum o înţelegeau Părinţii de demult şi cum o practicau unii din sihaştrii din peşterile şi micile sihăstrii din trecutul românesc, nu simpla rugăciune a lui Iisus (pomenirea deasă a numelui Lui), care se poate face la diferite nivele de concentrare[62]. Stareţul Gheorghe avertiza împotriva părerii despre ajungerea rapidă la desăvârşirea trăirii în Dumnezeu, atrăgând atenţia asupra pericolului înşelăciunilor la care este expus cel ce porneşte la această lucrare fără o îndelungată întărire în starea de nepătimire.

În felul acesta, stareţul Gheorghe şi urmaşii lui la conducerea Cernicăi voiesc să se realizeze un echilibru între străduinţa de înfăptuire a frăţietăţii între toţi membrii obştii şi străduinţa de reală desăvârşire.

Tot pentru realizarea unei frăţietăţi cât mai întărite în obşte stareţul Gheorghe recomandă evitarea tuturor manifestărilor individualiste în obşte, punând cel mai mare preţ pe ascultare, apoi pe spovedania de două ori pe săptămână la duhovnicul indicat fiecăruia de stareţ şi pe împărtăşirea o dată pe lună[63].

Vom da în acest volum, pentru ilustrarea acestui duh întăritor de obşte, câteva extrase din *Testamentul* stareţului Gheorghe.

---

[61] Vezi la Casian Cernicanul, *Istoria Sfintelor Monastiri...*, p. 55, „Scara", VII, din *Testament*.

[62] A se vedea *Cele o sută de capete* ale lui Calist şi Ignatie Xanthopol, cap. 53. Şi Vasile de la Poiana Mărului face o deosebire între rugăciunea lui Iisus, pe care o pot săvârşi toţi, şi cea văzătoare, pe care puţini o pot face („Înainte cuvântare" la Filotei Sinaitul).

[63] La Casian Cernicanul, *Istoria Sfintelor Monastiri...*, p. 40.

Rugăciunea lui Iisus însăşi şi-a găsit în această voinţă de încadrare a călugărului în viaţa de obşte şi în viaţa de rugăciune a Bisericii în general, cu evitarea oricărui duh individualist, o încadrare a ei în rugăciunile şi în *Laudele* celelalte ale Bisericii. Rugăciunea lui Iisus nu trebuie să facă pe monah să se dezintereseze de conţinutul rugăciunilor cultului public al Bisericii. Prin încadrarea rugăciunii lui Iisus în aceste rugăciuni de obşte ale Bisericii, înseşi aceste rugăciuni sunt ferite de pericolul unei rostiri mecanice, formale a lor, umplându-se de luarea-aminte la conţinutul lor şi de căldura duhovnicească ce rezultă din aceasta.

Vom da pentru ilustrarea acestui fel de a face rugăciunea lui Iisus, mai ales de către începători, două metode ale ei, alcătuite, una de schimonahul Iosif (ms. nr. 1441, f 2 r.-4 v. din Bibl. Acad. Rom.), şi alta de un monah necunoscut, foarte probabil din Cernica, întrucât îi pomeneşte pe stareţii Paisie şi Gheorghe ca dascăli ai săi. Ea face parte dintr-o expunere mai largă despre starea monahismului din ţările române şi din Sfântul Munte, de unde se vede că autorul a vieţuit mult şi în Athos (ms. nr. 1841, de la f 19 r., din Bibl. Acad. Rom.). Aceste metode nu înviorează numai celelalte rugăciuni ale Bisericii, cerute monahului în pravila zilnică, ci prin ele devine şi rugăciunea lui Iisus o parte din pravila obligatorie zilnică a monahului. Desigur, aceasta nu înseamnă că monahul nu poate spune şi în cealaltă vreme (în timpul diferitelor ascultări, la masă, înainte de adormire etc.) această rugăciune. Dimpotrivă, acest lucru i se recomandă în toate textele duhovniceşti româneşti.

De asemenea, aceasta nu înseamnă că nu pot face această rugăciune şi mirenii, care n-au vreme să împlinească toată pravila călugărească a rugăciunilor.

Mai amintim că schimonahul Iosif, autorul uneia din aceste „Metode”, a fost el însuşi un om de mare experienţă în practicarea rugăciunii lui Iisus. El este identic cu ieroschimonahul Iosif şi duhovnicul Mănăstirii Văratec, cu a cărui binecuvântare stareţa acelei mănăstiri, Mazaria, schimnică din Braşov, a copiat la 1811 manuscrisul nr. 500 din acea mănăstire, cuprinzând scrierea *Despre rugăciune* a patriarhului Calist. El a fost „unul din cei mai vestiţi sihaştri” în muntele Pocrovului, din părţile Neamţului, la care alergau creştinii din toate părţile să se spovedească. A ajutat la zidirea Mănăstirii Văratec, avea darul cuvântului şi al vindecării bolnavilor, având şi mai mulţi ucenici vestiţi, ca Irinarh Roset, ziditorul bisericii de pe Tabor[64].

În sfârşit, mai inserăm în acest volum un cuvânt despre condiţiile prealabile ce se cer pentru rugăciunea lui Iisus, cuvânt pe care l-am găsit în biblioteca Episcopiei Romanului, sub nr. 41, scris la 1823. Scrierea poartă numele: *Alăută duhovnicească şi trâmbiţă cerească.* Ea nu dă numele autorului,

[64] Ierod. Ioanichie Bălan, *Chipuri de călugări îmbunătăţiţi...*, p. 365-366.

dar părintele Ilie Cleopa de la Mănăstirea Sihăstria a afirmat că există o tradiţie potrivit căreia această scriere ar fi fost alcătuită de un nepot al stareţului Neonil de la Neamţ (în prima jumătate a secolului al XIX-lea). În această scriere e pus accentul şi mai apăsat pe curăţirea de patimi ca o condiţie a rugăciunii lui Iisus. Ea cere să nu se apuce cineva de această rugăciune înainte de a se curăţa de pornirea spre agoniselile trupeşti. Dacă amintitul Calist Catafygiotul cere lepădarea de gândurile lucrurilor, pentru ca sinea devenită una să se poată concentra întreagă la Unul şi să se poată uni cu El, ştiut fiind că de gândurile lucrurilor nu se poate curăţa cineva atât timp cât le doreşte, scrierea aceasta cere curăţirea de însăşi această dorire de agonisire a celor vremelnice.

Se poate socoti că prin aceasta se urmăreşte o şi mai mare întărire a vieţii de obşte. Căci, în timp ce călugărul ce duce ca sihastru o viaţă de sine mai are de obicei câteva lucruri ale sale, cel ce împlineşte în chip desăvârşit condiţiile vieţii de obşte nu mai are nimic al său: nici mâncare, nici haină, nici iniţiativă pentru un lucru sau altul. Tot pentru întărirea vieţii de obşte, *Alăuta duhovnicească* cere spovedania deasă. Fără aceasta nu se poate realiza cu adevărat o rugăciune curată a lui Iisus, căci lipseşte smerenia şi conştiinţa păcătoşeniei, făcându-şi loc slava deşartă, sau părerea că s-a ajuns la desăvârşire prin această rugăciune. Numai însoţită de spovedania deasă rugăciunea lui Iisus încetează de a fi un factor care încurajează o viaţă de sine, am zice individuală.

CUVÂNT ÎNAINTE SAU CĂLĂUZĂ

Celor ce vor voi să citească această carte a Sfântului Grigorie Sinaitul și să nu greșească în privința a ceea ce este în ea. S-a făcut și alcătuit din sfintele scrieri cele de Duhul Sfânt insuflate, de Preacuviosul schimonah Vasile de la Poiana Mărului[*] din Țara Românească[1]

Mulți, citind această carte a Sfântului Grigorie Sinaitul și neavând cercarea lucrării minții, greșesc în înțelegerea cea dreaptă a ei, socotind că această lucrare a fost proprie numai bărbaților celor sfinți și fără de patimă. De aceea, ținându-se de obiceiul de acum, adică numai de citirea și cântarea psalmilor, a troparelor și a canoanelor, săvârșesc numai rugăciunea cea din afară. Ei nu înțeleg că acest fel de rugăciune cântată ne-au dat-o Părinții numai până la o vreme, pentru neputința și pruncia minții noastre. Aceasta pentru ca, deprinzându-ne prin citire și cântare, să urcăm la treapta lucrării celei cu mintea, nu să petrecem până la sfârșit în aceasta. Căci ce este mai copilăresc decât aceasta? Pentru că, citind și cântând numai cu buzele rugăciunea cea din afară, rămânem la o părere bucuroasă de noi înșine, socotind că facem un lucru mare și mângâindu-ne numai cu numărul (adică cu cât facem), iar prin aceasta hrănim pe fariseul dinlăuntru.

Dar Sfinții Părinți, luându-ne de la aceste neputințe ale prunciei noastre ca pe niște prunci de la sânul celei ce ne hrănește cu lapte, ne arată treapta coborâtă a acestei lucrări, asemănând cântarea cu glas cu graiul limbilor (al păgânilor). Căci zice acest Sfânt: cântarea noastră se cade a fi îngerească, după cum ne este și viețuirea, iar nu trupească sau, să zic, păgânească. Căci cântarea cu glas și cu strigarea fost dată pentru lenevirea și pentru nedestoinicia noastră, ca să ne ridice la rugăciunea adevărată. Iar roada cântării din afară a arătat-o Sfântul Simeon, Cuvântătorul de Dumnezeu, în chipul rugăciunii însoțite de a doua luare-aminte. El zice: „Iar a doua luare-aminte este aceasta: când mintea se strânge din cele cunoscute cu simțurile și păzește simțurile de cele din afară, adunându-se în gândurile ei, umblă în acestea în chip deșert, uitând de cele din afară. Căci uneori își cercetează gândurile, alteori dă atenție cererilor ce le rostește către Dumnezeu, și uneori trage spre sine gândurile cele robite (de demoni), alteori, cuprinsă de vreo patimă, începe iarăși să revină cu silire la sine. Și nu-i este cu putință celui ce luptă în acest fel să dobândească pace cândva sau să ia cununile biruinței. Căci unul ca acesta este asemenea

---

[*] A fost canonizat de Biserica Ortodoxă Română în anul 2003 (n. ed.)

[1] Ms. Bibl. Acad. Rom. nr. 1621, f. 87 r-99 v. Îndreptat după textul din manuscrisul Ghenoiu.

celui ce luptă noaptea, care aude glasurile duşmanilor şi primeşte rănile de la ei, dar nu poate vedea limpede cine sunt ei, sau de unde vin, sau cum lovesc şi pentru ce, pentru că întunericul pricinuieşte minţii această neputinţă. Cel ce se luptă astfel nu va putea scăpa să fie zdrobit de cei de alt neam. Osteneala o suportă, dar de plată este păgubit. Ba e furat şi de slava deşartă, ca unul ce se socoteşte că e cu luare-aminte; şi e biruit şi batjocorit de ea. Pe lângă aceea, mai şi dispreţuieşte pe alţii, ca pe unii ce nu sunt ca el, şi se dă pe sine păstoreilor, asemănându-se orbului care făgăduieşte să povăţuiască pe orbi”[2].

Dar cum putem păzi mintea? Urmând-o în simţirea celor din afară sau adunând-o din ele, care o risipesc prin ele, când caută spre lucrurile supuse simţurilor? Văzul privind cele frumoase sau necuvenite, auzul auzind cele netede sau colţuroase, mirosul mirosind cele bine sau rău-mirositoare, gustul gustând cele dulci sau amare, pipăitul pipăind cele moi sau tari pornesc şi aleargă după ele ca după frunzele purtate de vânt, iar mintea, amestecându-se cu ele, cugetă la lucrările lor. Este cu putinţă a scăpa astfel de gândurile cele de-a dreapta sau de-a stânga? Nicidecum şi niciodată. Deci, dacă simţurile din afară nu pot opri mintea de la gânduri, trebuie ca mintea să fugă din simţuri, în vremea rugăciunii, înlăuntru, în inimă, şi să stea acolo surdă şi mută la toate gândurile. Căci de se goleşte cineva numai de vedere, de auzire şi de vorbire, dobândeşte oarecare linişte de patimi şi de gândurile cele rele. Dar cu mult mai mult se va îndulci de odihna de gândurile cele rele şi va gusta bucuria cea duhovnicească, aceea care se pricinuieşte prin rugăciunea minţii şi prin luarea-aminte, când va depărta mintea şi de la cele cinci simţuri din afară şi o va încuia în cămara cea dinlăuntru şi firească sau în pustie[3]. Căci precum sabia cea cu două tăişuri, oriîncotro o vei întoarce, taie cu ascuţişul ei cele ce se nimeresc în preajma ei, tot aşa lucrează şi rugăciunea lui Iisus: uneori fiind întoarsă spre gândurile cele rele şi spre patimi, alteori spre păcat, spre aducerea-aminte de moarte şi de muncile veşnice[4].

---

[2] *Metoda sfintei rugăciuni şi atenţiuni,* socotită aici a Sf. Simeon Noul Teolog. A fost publicată în text paleogrec şi în trad. franceză de I. Hausherr sub titlul: „La méthode d’oraison hésychaste”, în: *Orientalia Christiana,* vol. IX, nr. 36, 1927. Paragraful citat e la pp. 134-135.

[3] Pustia din afară e un chip al lăuntrului golit de orice gânduri. Numai aşa se poate mintea concentra exclusiv spre Dumnezeu; sau poate face o rugăciune curată. Dar trebuie observat că, năzuind spre această golire de gânduri, omul duhovnicesc nu vrea să devină indiferent. Prin aceasta el dobândeşte din unirea cu Hristos o covârşitoare bunătate şi iubire curată faţă de toţi şi de toate. Propriu-zis, el se goleşte numai de atitudinile pătimaşe, egoiste faţă de oameni şi lucruri, nu de orice atitudine. Se recomandă să nu se mai vadă toate în ele însele, deci dispersate, ci unite cu Dumnezeu.

[4] S-ar părea că e o contrazicere între recomandarea ca mintea să fie golită pentru a se face rugăciunea curată şi afirmaţia că rugăciunea aceasta însăşi produce această

Iar de va voi cineva, fără această rugăciune, numai cu rugăciunea cea cântată şi cu simţurile cele din afară şi cu împotrivirea cea din afară, să surpe atacurile vrăjmaşilor şi să se împotrivească oricărei patimi sau gând viclean, acela va fi biruit degrabă şi de multe ori. Căci diavolul aci îl biruieşte pe cel ce i se împotriveşte, aci i se supune, făcându-se că e biruit de împotrivirea aceluia. Prin aceasta îşi bate joc de el, făcându-l să se aplece spre slava deşartă şi spre neatenţie şi făcându-l să se socotească păstor oilor şi învăţător.

Cunoscând aceasta, Sfântul Isihie zice: „Nu poate mintea noastră să biruiască prin sine singură nălucirile diavoleşti. Să nu nădăjduiască niciodată că va putea face aceasta. Căci (vrăjmaşii) sunt foarte vicleni şi se prefac a se supune. Şi aşa, te împiedică cu slava cea deşartă. Dar nu suportă niciun ceas să se împotrivească chemării lui Iisus Hristos"[5]. Şi iarăşi: „Vezi să nu te asemeni lui Israel celui de demult, ca să fii dat vrăjmaşilor celor gândiţi cu mintea. Că acela, fiind izbăvit de egipteni prin Dumnezeul tuturor, şi-a născocit sieşi ca ajutor idol de lut. Iar prin idol de lut să înţelegi mintea noastră cea neputincioasă care, când cheamă pe Iisus Hristos împotriva duhurilor celor viclene, uşor le izgoneşte şi cu ştiinţă măiastră biruieşte atacurile nevăzute ale vrăjmaşului. Dar când se bizuie pe sine însăşi, fără socoteală, se sfarmă ca lăstunul ce se rostogoleşte"[6]. Ajunge aceasta pentru a cunoaşte puterea şi măsura lucrării minţii şi a lucrării celei din afară, adică a rugăciunii şi a cântării din afară.

Dar să nu socoteşti, binecredinciosule cititor, că, luându-ne pe noi Sfinţii Părinţi de la multa cântare din afară şi poruncindu-ne să ne deprindem cu lucrarea minţii, nesocotesc psalmii şi canoanele (troparele). Să nu fie aceasta. Căci acestea sunt date de Duhul Sfânt Sfintei Biserici, întru care se săvârşeşte toată lucrarea de sfinţire prin hirotonie şi toată taina iconomiei lui Dumnezeu Cuvântul până la a doua venire a Lui, în care se cuprinde şi învierea noastră. Şi nu este ceva omenesc în rânduiala bisericească, ci toate sunt ale darului lui Dumnezeu, neprimind niciun adaos de la vrednicia noastră şi nicio împuţinare pentru păcatele noastre.

Dar cuvântul nostru nu se ocupă cu rânduielile Bisericii, ci cu pravila şi vieţuirea cea deosebită a fiecărui călugăr care, prin silinţa şi prin dreptatea inimii, s-a deprins a dobândi darul Sfântului Duh nu prin simplele cuvinte ale Psalmilor (fără luare-aminte), cântate numai cu buzele şi cu limba[7].

---

golire, tăind orice conţinut din ea pentru a săvârşi rugăciunea curată. De fapt, golirea minţii începe prin rugăciune şi, pe măsură ce înaintează spre starea de rugăciune curată, goleşte mintea mai deplin de alte conţinuturi. Se cere numai ca omul să nu se împace cu o convieţuire continuă între rugăciune şi alte gânduri.

[5] *Cuvânt despre trezvie şi virtute,* I, 24, *Filoc.* rom., IV, p. 60.

[6] *Cuvânt despre trezvie şi virtute,* I, 24, *Filoc.* rom., IV, p. 61.

[7] Ca şi Teolipt al Filadelfiei, Vasile de la Poiana Mărului recunoaşte însemnătatea

Căci zice Apostolul: „Voiesc a zice cinci cuvinte cu mintea mea, decât zeci de mii cu limba” (*1 Corinteni* 14, 19). Deci se cade, mai întâi, a ne curăţa mintea şi inima cu cinci cuvinte de acest fel, zicând întru adâncul inimii: „Doamne, Iisuse Hristoase, miluieşte-mă”, şi, aşa, a ne urca la cântarea înţelegătoare, deoarece tot cel începător şi încă pătimaş poate săvârşi cu înţelegerea această rugăciune întru păzirea inimii. Iar cântarea nicidecum nu o poate, până ce nu va curăţi, mai întâi, mintea cu această rugăciune[8]. Pentru aceasta, Sfântul Grigorie Sinaitul, cercând cu de-amănuntul şi cercetând vieţile şi scrierile şi experienţa cea duhovnicească a tuturor Sfinţilor mai mult decât toţi, prin Duhul Sfânt ce locuia într-însul, cere să se pună toată silinţa pentru rugăciune. Iar Sfântul Simeon, Arhiepiscopul Salonicului, având acelaşi Duh şi dar, porunceşte arhiereilor, preoţilor, călugărilor şi tuturor mirenilor şi-i sfătuieşte să zică şi să unească cu răsuflarea în toată vremea şi în tot ceasul această sfinţită rugăciune. El zice împreună cu Apostolul: „Nu este altă armă mai tare, nici în cer, nici pe pământ, ca numele lui Iisus Hristos”.

Şi să ştii şi aceasta, cel ce râvneşti această sfinţită lucrare a minţii, că nu numai în pustie, sau în singurătatea sihăstrească au fost învăţători şi cei mai mulţi săvârşitori ai acestei sfinţite lucrări, ci mai mult în lavrele cele mari, care se aflau în mijlocul oraşelor. E de mirare cum sfinţitul patriarh Fotie, fiind ridicat la patriarhie din dregătoria boierească şi nefiind călugăr, s-a deprins cu această treaptă, adică cu această lucrare a minţii[9]. Şi atât a sporit, încât faţa lui strălucea ca a lui Moise din darul Sfântului Duh ce se afla într-însul, zice Simeon Tesaloniceanul. El mărturiseşte că acela a alcătuit şi o carte despre această lucrare a minţii, cu toată înţelepciunea filosofică. Mai zice că şi Sfinţii patriarhi ai Constantinopolului, Ioan Gură de Aur şi Ignatie şi Calist, au scris cărţi despre această lucrare. Oare nu-ţi ajung acestea, o, iubitorule de Hristos

---

Bisericii. În ea primim harul, cu ajutorul căruia dezvoltăm viaţa noastră în Hristos, care ne duce spre înviere. Totuşi el consideră rugăciunea inimii ca ceva deosebit, deci oarecum în afară de ceea ce se săvârşeşte în biserică. Această viziune întrucâtva dualistă e depăşită de „Metodele” româneşti ale rugăciunii lui Iisus.

[8] Avem aici o altă ordine decât la stareţul Gheorghe. La cel din urmă e întâi cântarea şi apoi rugăciunea inimii (ca şi la Sf. Grigorie Sinaitul şi la ceilalţi Părinţi vechi). La Vasile de la Poiana Mărului e întâi rugăciunea lui Iisus şi apoi cântarea. De fapt, amândouă au diferite trepte. Cu cât urcă cineva în săvârşirea mai duhovnicească a rugăciunii lui Iisus, cu atât rosteşte sau cântă mai duhovniceşte şi celelalte rugăciuni. În orice caz, ele trebuie îmbinate pentru ca credinciosul să rămână pe de o parte în biserică, pe de alta, pentru a se înduhovnici în mod treptat.

[9] De aici se vede iarăşi că Vasile de la Poiana Mărului nu vede o contrazicere între rugăciunea neîncetată, unită cu golirea minţii de gânduri (rele), şi mulţimea de preocupări legate de înalta păstorire patriarhicească a sufletelor. Facerea binelui merge mână în mână cu rugăciunea. Binele izvorăşte din rugăciune, căci prin el se face voia lui Dumnezeu.

ctitor, ca, lepădând toată îndoiala, să începi să te deprinzi cu luarea-aminte a minţii? De vei zice: nu sunt în viaţa singuratică, ce folos vei avea? Doar Sfântul patriarh Calist s-a deprins cu lucrarea minţii în Lavra cea mare a Athosului, slujind la bucătărie. Iar de te îndoieşti pe motiv că nu eşti în pustie adâncă, a doua pildă a atenţiei inimii îţi este Sfântul episcop Fotie. Şi, iarăşi, de te vei lenevi în trezvia inimii pe motiv de ascultare, spunând că ai de împlinit o ascultare, te vei face de râs. Căci nici pustia, nici viaţa singuratică nu duc atât spre sporire această lucrare, ca ascultarea cu înţelegere, zice Sfântul Grigorie Sinaitul.

Iar de te temi de partea din dreapta (de păcatul prin prisosire într-o virtute, *n.n.)*, pe motiv că nu ai învăţător, în privinţa aceasta Însuşi Domnul îţi porunceşte să înveţi din Sfânta Scriptură, zicând: „Cercetaţi Scripturile, şi întrînsele veţi avea viaţa veşnică” *(Ioan* 5, 39).

Iar de tragi la stânga, tulburându-te că nu ai loc de tăcere, şi întru aceasta te întăreşte Sfântul Petru Damaschinul zicând: „Aceasta este începutul mântuirii omului, să-şi lase voia şi înţelegerea sa şi să-şi facă proprie voia şi înţelegerea lui Dumnezeu. Atunci nu se va afla în toată zidirea lucru, sau început, sau loc, care să-l poată împiedica”.

Iar de te împiedici şi mai mult, aflând pricini spre aceasta în multe cuvinte ale Sfântului Grigorie Sinaitul, care zice multe despre înşelăciunea ce se iveşte în această lucrare, însuşi acest Sfânt te îndreaptă zicând: „Nu se cade să ne temem, sau să ne îndoim a chema pe Dumnezeu. Căci, chiar de s-au abătut vreunii, fiind vătămaţi la minte, înţelege că au pătimit aceasta din pricină că au voit să lucreze după voia lor şi din înălţarea cugetului. Căci cel ce caută pe Dumnezeu cu supunere, cu întrebare şi cu smerită cugetare nicicând nu se va vătăma, din harul lui Hristos, Care voieşte „ca tot omul să se mântuiască” *(1 Timotei* 2, 4)[10]. Pentru că cel ce vieţuieşte drept şi fără prihană, ferindu-se de plăcerea sa şi de înălţarea minţii, de s-ar ridica toate taberele drăceşti asupra lui şi mii de ispite, va rămâne nevătămat, au zis Părinţii. Dar cel ce umblă după rânduiala proprie şi după sfatul său cade în înşelăciune. Iar de se poticneşte careva de piatra scrierii (prin cele scrise despre înşelăciune), spre oprirea lucrării minţii, acesta să ştie despre sine că întoarce cele de sus în jos şi cele de jos, în sus. Căci nu spre oprirea acestei lucrări, ci ca să ne ferească de înşelăciune ne arată Sfinţii Părinţi pricinile prin care ne vine înşelăciunea. De aceea porunceşte Sfântul Grigorie Sinaitul să nu se teamă, nici să se îndoiască cei ce se deprind cu rugăciunea. Ei înfăţişează două pricini ale înşelăciunii: lucrarea după rânduiala proprie şi înălţarea cugetării[11].

Voind Sfinţii Părinţi să rămânem nevinovaţi de acestea, ne poruncesc să

---

[10] *Despre înşelăciune şi alte pricini,* în: *Filoc.* gr., ed. a III-a, vol. IV, p. 87.

[11] Sunt patimile mândriei, opuse ascultării şi smeritei cugetări. Cea dintâi e mândria manifestată în afară, a doua e mândria cultivată înlăuntrul sufletului.

cercetăm sfintele scrieri ca să ne îndreptăm prin ele. „Să aibă frate pe frate sfătuitor bun, zice Sfântul Petru Damaschinul, iar de nu se poate afla stareţ bun cu cuvântul şi cu lucrul, după chipul Sfinţilor Părinţi, cunoscând bine scrierile Părinţilor, apoi în chip deosebit se cade a primi în tăcere sfătuirea duhovnicească din învăţăturile şi îndrumările Sfinţilor Părinţi şi a căuta în ele răspuns pentru tot lucrul şi fapta cea bună". Deci se cade ca şi noi, citind scrierile, să păzim această măsură şi această rânduială şi să nu ocolim învăţătura şi îndrumarea acestora, cum fac aceia care, neavând cercarea lucrării minţii şi socotindu-se a judeca drept, se înfăţişează sau, mai bine zis, se dau pe ei înşişi ca ştiind ce fac, chiar când se depărtează cu trei motive de deprinderea acestei sfinţite lucrări.

Cel dintâi e că lasă această lucrare numai sfinţilor bărbaţi fără patimă, socotind că numai acestora li se potriveşte ea, nu şi celor pătimaşi. Cel de al doilea e împuţinarea aproape totală a învăţătorilor în acest fel de vieţuire sau cale. Iar cel de al treilea e înşelăciunea care se iveşte chiar în această lucrare.

Motivul cel dintâi al acestora este nefolositor şi nedrept. Căci încă treapta cea dintâi a călugărilor începători este datoare să împuţineze patimile prin trezvia minţii şi paza inimii, care este rugăciunea minţii ce se cuvine celor făptuitori[12]. Cel de al doilea este lipsit de judecată şi de îndreptăţire. Căci, precum s-a spus mai sus, în locul învăţătorului avem scrierile ca învăţător, când nu se află învăţător. Iar cel de al treilea este cel prin care cineva se face el însuşi piedică sieşi. Căci citind anume cu gând de a se înşela, se împiedică el însuşi în scrieri, înţelegându-le strâmb. Pentru că, în loc de a primi scrierile spre păzirea sa şi spre cunoaşterea înşelăciunii, le află şi le primeşte ca pricină a fugii de lucrarea minţii. E ca şi cum oarecare dintre mai-marii ostaşilor, fiind înştiinţat de cineva că duşmanul lui îi pândeşte calea vrând să-l biruiască cu înşelăciune, aşteptându-l pe ascuns, neputând face cu el război la arătare, el, ca un nepriceput, în loc de a descoperi acestea şi de a da pe faţă pândirea acestuia ca să-l biruiască, se înfricoşează şi fuge, făcându-se de ocară între oameni, dar mai vârtos înaintea împăratului său şi a sfetnicilor lui.

Iar de te temi de acest fel de lucrare şi deprindere numai din firea şi prostia inimii tale, cu mult mai vârtos mă tem şi eu pentru tine. Căci nu trebuie să te fereşti să mergi în pădure din pricina unor basme prosteşti sau din teama de lup. Pentru că numai de Dumnezeu trebuie să te temi, nu să fugi din frică sau să te lepezi de El. Cu adevărat această lucrare cere frică şi cutremur, zdrobirea inimii şi smereniei şi multă cercetare a sfintelor scrieri,

---

[12] Deci, după Vasile de la Poiana Mărului, există o rugăciune a minţii care trebuie săvârşită chiar de călugării din treapta făptuirii. E o rugăciune a minţii pe măsura lor şi acomodată treptei lor de curăţire a patimilor şi de lucrare a virtuţilor. Ea însăşi ajută la împuţinarea patimilor şi la înaintarea spre trepte mai înalte ale rugăciunii minţii, până la rugăciunea atotcurată de gânduri şi de patimi.

dar nu fugă și lepădare, nici îndrăzneală, nici lucrare după plăcerea proprie. Căci zice: „Cel îndrăzneț și nebăgător de seamă, vrând mai mult decât este vrednic și decât e în stare, aleargă cu trufie spre ceea ce voiește, vrând să ajungă înainte de vreme". Și iarăși: „De-și închipuie cineva că va ajunge ușor la cele înalte, și-a agonisit poftire diavolească, iar nu adevărul. Iar pe acesta lesne îl vânează diavolul cu cursele sale, ca pe o slugă a lui".

Și de ce să râvnim sporirea neîncetată a minții în rugăciunea de care de-abia de se învrednicește unul din zeci de mii, cum zice Sfântul Isaac? Destul ne este nouă, păcătoșilor și neputincioșilor, să cunoaștem măcar urma liniștii minții, care este rugăciunea cea lucrătoare a minții, cu care se izgonesc din inimă adăugirile vrăjmașului și gândurile cele rele și care este a călugărilor începători și a celor pătimași și prin care se înalță cineva la rugăciunea cea văzătoare (contemplativă) și duhovnicească, de va voi Dumnezeu. Și nu trebuie să slăbim din pricina aceasta, căci nu se învrednicesc mulți de rugăciunea cea văzătoare[13]. Dar aceasta nu pentru că e nedreptate la Dumnezeu, ci trebuie numai să nu ne lenevim să mergem pe calea care duce spre această sfințită rugăciune, adică să nu ne lenevim a ne împotrivi, prin lucrarea rugăciunii minții, amăgirilor, și patimilor, și gândurilor. Căci, înaintând pe calea aceasta a sfinților, ne vom învrednici părții lor, chiar de nu vom dobândi aici desăvârșirea, zic Sfântul Isaac și alți mulți sfinți.

Dar și acest lucru este vrednic de mirare și înfricoșător: Cum cineva, cunoscând scrierile, nu face cercarea (experiența) lor, iar alții necunoscându-le, nici întrebând, îndrăznesc să se apropie cu înțelegerea de luarea-amintea minții? Ba mai spun că luarea-aminte și rugăciunea trebuie să lucreze în partea poftitoare și zic că această parte se află în mijlocul pântecelui, și nu a inimii.

Iar aceasta este cea dintâi și mai voită dintre înșelăciuni[14]. Căci nu numai că rugăciunea și luarea-aminte nu trebuie să fie făcute în această parte, ci nici căldura care vine de la partea poftitoare la inimă nu trebuie nicidecum a o

---

[13] Vasile de la Poiana Mărului face o deosebire între lucrarea minții și rugăciunea văzătoare sau contemplativă, care e a celor nepătimași. El cunoaște scrierea lui Calist Patriarhul și a lui Calist Catafygiotul. Prin aceste explicații Vasile de la Poiana Mărului se apropie de spiritualitatea Cernicăi, care, socotind lucrarea minții (considerată de ea rugăciunea văzătoare) greu de atins de călugării nedeplin curățiți de patimi, le cere totuși, în general, și lor rugăciunea lui Iisus. Numai *Alăuta duhovnicească* pare mai radical neîncrezătoare în posibilitatea rugăciunii lui Iisus înainte de curățirea de pofta agoniselilor vremelnice.

[14] Avem aici dovada că în tradiția românească și rusă (dar și în cea greacă, cum arată textul neogrec al *Metodei sfintei rugăciuni și luări-aminte)* s-a combătut acuza inventată de adversarii, probabil catolicizanți, ai isihasmului (vezi nota 19 de la *Metoda* lui Nichifor din Singurătate, în: *Filoc.* rom., vol. VII), că isihaștii își îndreptau privirea spre mijlocul pântecelui. Prin aceasta au fost opriți întotdeauna mulți să înceapă practicarea rugăciunii lui Iisus.

primi. Iar când se vorbeşte de mijlocul pântecelui, înţelege inima, după cum zice Sfântul Teofilact. Iar inima nu are locul ei nici în buric, nici în mijlocul pântecelui, ci în partea stângă a pieptului[15].

Căci aşa sunt aşezate cele trei părţi ale sufletului: partea raţională (cuvântătoare) în piept, partea mâniei sau a râvnirii în inimă[16], iar partea poftitoare, în buric[17]. La aceasta are şi diavolul lesne intrare, după cum zice Iov: „O umple de bale şi o înfierbântă, ca lipitorile şi broaştele în balta cea noroioasă, hrănindu-se şi îndulcindu-se cu sărătura poftei". De aceea, Sfântul Grigorie Sinaitul zice: „E mare nevoie de a se ajunge la adevărul vădit şi a fi curat de cele potrivnice darului. Că mai ales în începători s-a deprins diavolul să dea înşelăciunii lui chipul adevărului, dând vicleşugurile lui înfăţişări duhovniceşti, adică le înlocuieşte pe unele cu altele.

Această înlocuire o face şi în mijlocul pântecelui, aducând, în locul căldurii fireşti, arderea sa, iar în locul veseliei (fireşti), bucurie dobitocească" (*Filocalia* gr., ed. a III-a, vol. IV, p. 76).

Dar socotesc firesc ca lucrătorul să ştie şi aceasta: arderea sau căldura care iese de la mijloc (de la mijlocul pântecelui, *n.n.)* la inimă, uneori iese singură de la sine, în chip firesc, fără gânduri de desfrânare. „Şi aceasta nu este înşelăciune, ci vădirea firii", zice Sfântul Calist Patriarhul. „Iar de socoteşte cineva că şi ea este din dar, şi nu din fire, aceasta este cu adevărat

[15] În „Cuvânt înainte" la Filotei Sinaitul, Vasile de la Poiana Mărului insistă mai mult ca mintea să caute deasupra inimii, ca un împărat, nu în partea dreaptă a ei, spre piept, nici în josul ei, ca să nu trezească nici fierbinţeala mâniei în piept, nici fierbinţeala poftei din josul inimii. Dar ceea ce e nou la Vasile e că el cere ca mintea să nu caute nici în mijlocul inimii, ci deasupra ei, pentru că, după el, inima e sediul raţiunii şi deci, dacă mintea ar căuta spre acel mijloc, mintea sau raţiunea ar rămâne în ea însăşi, într-o pură raţionalitate. Mintea trebuie să caute să ajungă deasupra sa şi să se stăpânească pe ea însăşi ca un împărat. Omul trebuie să caute să ajungă chiar şi deasupra sa, adică să se ridice mai presus de sine, spre Dumnezeu, spre Adevărul personal infinit, să intre în relaţie cu El, depăşindu-se pe sine, aşa cum i-o cere firea. Dar pentru aceasta trebuie să rămână aproape de însuşi centrul ei, de inimă, căci numai prin ea poate urca mai presus de ea. Ideea că inima e centrul cugetării se justifică cu faptul că ea e centrul vital al organismului, deci şi al cugetării care dirijează omul întreg. În inimă şi, totuşi, prin inimă, deasupra inimii sale, acolo trebuie să fie omul.

[16] Mânia sau râvnirea, energia sufletului, e puterea lui. De aceea e văzută corespunzând cu pieptul, unde se concentrează puterea fizică.

[17] Partea poftitoare se arată în moliciunea trupului, în extrema lui pasivitate. Dacă e condusă de cugetare şi de tărie, devine un sentiment care se alipeşte cu dragoste de cele cu adevărat tari şi înalte, de Dumnezeu, sau caută spre El. Altfel, o ia razna, sau e făcută roaba celui rău, a celor tari în mod aparent şi trecător.

înşelăciune”[18]. Şi iarăşi zice acelaşi: „De ce fel sunt acestea, nu trebuie să se îngrijească cel ce se nevoieşte, ci să le respingă”.

Dar alteori diavolul însuşi amestecă arderea sa cu pofta noastră, şi prin aceasta trage mintea la gânduri de desfrânare. Iar aceasta este negreşit înşelăciune.

Iar de se încălzeşte tot trupul, dar mintea este curată şi lipsită de patimă, încât pătrunde în adâncul inimii, începând şi săvârşind rugăciunea în inimă, să se ştie că aceasta este cu adevărat din har, iar nu din înşelăciune.

Dar li se întâmplă unora dintre nevoitori nu puţină împiedicare şi neputinţă trupească în această sfinţită lucrare. Căci, neputând ţine cu măsură şi cu hotărâre ostenelile şi posturile cele mai presus de fire ce le împlineau sfinţii, li se pare că nu le este lor cu putinţă a începe, fără acestea, lucrarea minţii. Ferindu-i de această păgubire prin măsura ce le-o rânduieşte, Marele Vasile învaţă astfel zicând: „Înfrânarea se rânduieşte potrivit puterii trupeşti a fiecăruia”. Cu adevărat şi de aceasta mi se pare că se cuvine să se ţină seama, ca nu cumva, zdrobind cu înfrânarea cea fără măsură puterea trupească, să facem trupul sleit şi neputincios spre sporirea (duhovnicească). Căci trebuie să o avem pe aceasta lucrătoare, şi nicidecum să o slăbim cu lipsa de măsură. Pentru că, dacă ar fi fost bine să slăbim cu trupurile şi să zăcem abia vii, negreşit aşa ne-ar fi făcut Domnul de la început. Dar, de vreme ce ne-a făcut aşa cum ne-a făcut, greşesc cei ce nu păzesc precum este ceea ce a fost făcut.

Postitorul să păzească deci numai binecredincioşia, ca să nu se încuibeze răutatea în suflet din pricina lenevirii; ca să nu slăbească trezvia minţii şi ridicarea cugetării cu dinadinsul spre Dumnezeu; ca să nu se întunece sfinţirea cea duhovnicească şi luminarea care se iveşte din ea în suflet. Căci de vor creşte bunătăţile amintite, nu vor avea patimile vreme a se scula asupra trupului. Pentru că sufletul, îndeletnicindu-se cu cele de Sus, nu dă vreme trupului spre trezirea patimilor. De aceea, odată ce se produce această stare în suflet, nu se mai deosebeşte întru nimic cel ce mănâncă anumite bucate de cel ce nu le mănâncă. Ba unul ca acesta a ţinut nu numai postul, ci şi înfrânarea cea de totdeauna. Şi are laudă pentru grija şi luarea-aminte cea aleasă, arătată trupului. Căci viaţa cea cu măsură nu înfierbântă poftele. Aceasta o spune şi Sfântul Isaac Sirul: „Trupul cel neputincios, de-l vei sili peste măsură, aduce sufletului tulburare peste tulburare”. Iar Sfântul Ioan Scărarul zice: „Văzut-am

[18] Sunt în trup călduri şi călduri. Sunt călduri ale rugăciunii curate, când simţirea e luată în slujba ei, şi sunt călduri ale firii, când simţirea nu e ridicată spre ceva mai înalt de ceea ce satisface firea în mod trecător. Dar sunt şi călduri stârnite de porniri mai prejos de fire, călduri ale urii, ale poftelor nemăsurate, contrare firii, călduri ale dezordinii în viaţa individuală şi socială. Ele înaripează păcatul, pornirea spre rău. Atunci puterile trupeşti şi sufleteşti sunt aprinse de draci ca centre personale ale răului, mai rele decât poate fi omul.

pe duşmanul acesta (adică pântecele) odihnit şi dând trezvie sufletului". Şi iarăşi: „Văzutu-l-am pe acesta topit de post, şi totuşi plin de păcat, ca să nu nădăjduim spre noi, ci spre Dumnezeu cel viu". Cu aceasta se potriveşte şi întâmplarea pe care o istoriseşte Preacuviosul Nicon, zicând: „În acele vremuri se afla un bătrân singur în pustie, care nu văzuse oameni de treizeci de ani şi nu mâncase nici pâine, ci numai rădăcini; dar a spus că în toţi anii aceia era supărat foarte de dracul desfrânării. Şi au socotit Părinţii că nici trufia, nici hrana n-au fost pricina războiului aceluia, ci faptul că bătrânul nu era deprins cu trezvia minţii şi cu lupta împotriva amăgirilor vrăjmaşilor".

Pentru aceea zice şi Sfântul Maxim: „Dă trupului cele după putere şi întoarce toată nevoinţa ta spre lucrarea minţii". Şi, iarăşi, Sfântul Diadoh zice: „Postul are laudă în sine, dar nu la Dumnezeu". Căci este lucrător şi orânduieşte bine pe cei ce-l voiesc cu întreaga fiinţă. Deci nu se cade nevoitorilor binecredincioşi a se trufi pentru el, ci să vadă ţinta cugetării noastre în credinţa în Dumnezeu. „Căci meşterii niciunui meşteşug nu se laudă vreodată cu uneltele lor, ca şi cum ele ar fi sfârşitul meşteşugului lor, ci aşteaptă fiecare să isprăvească lucrul cu ajutorul lor, ca din el să arate cu adevărat meşteşugul lor" (Cuvânt *ascetic,* cap. 47, *Filoc.* rom., vol. I, p. 424).

Dar având o stare potrivită pentru primirea unui anumit fel de hrană, nu-ţi pune toată silinţa şi nădejdea numai în post. Ci, postind cu măsură şi după puterea ta, sileşte-te în lucrarea minţii. De ai putere să te îndestulezi numai cu pâine şi apă, bine este. Căci zice: „Nu întăresc celelalte bucate trupul cum îl întăresc pâinea şi apa. Dar să nu-ţi pară că împlineşti vreo faptă bună postind astfel, ci nădăjduieşte a câştiga din post întreaga cumpătare. Şi aşa îţi va fi postul cu înţelegere", zice Sfântul Doroftei.

Iar de eşti neputincios, Sfântul Grigorie Sinaitul îţi porunceşte să mănânci o litră de pâine şi să bei pe zi, adică în zilele cele dezlegate, trei sau patru pahare de vin sau de apă, dacă vrei să afli pe Dumnezeu; şi să primeşti câte puţin din toate cele dulci ce se vor afla, ca să scapi de înălţarea cu cugetul; şi să nu te scârbeşti de cele bune făcute de Dumnezeu, ci să-I mulţumeşti Lui pentru toate. Aceasta este judecata celor pricepuţi.

Căci de te îndoieşti de mântuirea ta fiindcă mănânci din toate bucatele cele dulci şi bei puţintel vin, aceasta vine din necredinţa şi neputinţa cugetului. Iar împărtăşirea de bucate, fără de păcat şi potrivit cu voia lui Dumnezeu, se poate afla în trei stări ale sufletului: în înfrânare, în îndestulare şi în săturare. Înfrânarea înseamnă a fi încă flămând când te scoli de la masă; îndestularea înseamnă a nu fi nici flămând, nici îngreunat; săturarea, a se îngreuna puţintel. Iar a mânca după săturare e uşă a îndrăcirii pântecelui, prin care intră desfrânarea.

Socotindu-le acestea, alege-ţi ceea ce se cade după puterea ta, netrecând peste aceste stări. Căci şi aceasta aparţine celor desăvârşiţi, cum zice Apostolul, adică a flămânzi, şi a se sătura, şi a le putea pe toate.

Acestea ţi s-au arătat, o, iubitorule al lucrării şi al luării-aminte a minţii, numai din cuvintele Sfinţilor Părinţi celor mari: care este măsura înfrânării şi postul cel cu socoteală; şi cum se cuvine a se nevoi cineva întru luarea-aminte. Deci auzind acestea, nu se cade a ne depărta de la lucrarea minţii, ci a ne sili întru aceasta cu toată sârguinţa, rugând pe Domnul nostru Iisus Hristos să ne fie ajutor şi Învăţător întru aceasta. Căruia se cuvin toată slava, cinstea şi închinăciunea, în vecii vecilor. Amin.

DIN SFATURILE STAREŢULUI GHEORGHE* DE LA CERNICA

1. „Deci prin chibzuire nesmintită căutaţi, după moartea mea, în partea dreaptă a sânului meu duhovnicesc, ceea ce înseamnă scăparea minţii din robia cugetelor, că poate veţi afla şi o răclişoară scumpă, închipuind *curăţia inimii* cea nefurată de gând. Şi, deschizând-o pe ea, arăta-se-va şi alta, de lut, zugrăvită, adică *biruinţa asupra deznădăjduirii,* cu multe feluri de trude prin acest trup de pământ. Sfărâmând-o şi pe aceea, va da dintr-însa trei pietricele de mult preţ, care se tâlcuiesc *câştigul celor trei părţi ale pocăitului suflet, prin care şi pe Sfânta Treime O proslăvesc,* slujindu-I eu de la naşterea mea.

Şi, iată, întru numele Tatălui, pildă m-am făcut între voi prin rodul dragostei, iubindu-vă pe toţi deopotrivă. Întru numele Fiului, m-am supus de bunăvoie sub picioarele tuturor, ca să pot vâna prin răbdare sufletele voastre; întru numele Duhului Sfânt, n-am lăsat simţurile a zbura peste hotarele firii, întrucât şi de voi mi s-a făcut milă, încălzindu-vă lângă bucuria inimii şi îndreptându-vă spre limanul mântuirii”[1].

2. „Iarăşi, cu darul blândeţelor adaug a porunci, celor purtători de cruce ai mei fii sufleteşti, în ce chip să fiţi ca nişte îngeri în trup, neplecându-vă la deşertăciuni mincinoase, nici la răsfăţări neastâmpărate sau la plimbări

---

* A fost canonizat de Biserica Ortodoxă Română în anul 2005 (n. *ed.).*

[1] E un pasaj din *Testamentul stareţului Gheorghe,* publicat de Casian Cernicanul în: *Istoriile Sfintelor Monastiri Cernica şi Căldoroşani* (pp. 30-31). El le lasă călugărilor din obştea sa moştenire pilda sa întipărită în cea mai intimă parte a fiinţei sale, pe care ei nu o pot însă descoperi decât prin propria lor înţelepciune. Această moştenire este *curăţia inimii.* Dar ea are la bază *biruinţa asupra deznădăjduirii,* dobândită cu multe trude ale trupului. După el, toate nevoinţele duc la câştigarea nădejdii, şi din fermitatea nădejdii creşte curăţia inimii, care-şi pune toată nădejdea, ridicată din deznădejdea tuturor nădejdilor dezamăgite în cele vremelnice, în Dumnezeu, piatra ultimă şi de nesfărâmat a vieţii noastre. Iar mai adânc decât acestea se află cele trei pietricele de mult preţ, sau cele trei puteri ale sufletului, curăţite cu puterea dragostei venite din Sfânta Treime: cugetarea, pofta şi mânia. Ele s-au curăţit slujind numai Sfintei Treimi. Propriu-zis, piatra de la temelia fiinţei noastre, umplută de nădejde şi de curăţie, are trei laturi: Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh.

Din puterea Tatălui, stareţul Gheorghe a putut iubi pe toţi din obşte în mod egal, cum şi Tatăl îi iubeşte pe toţi, fiindu-le tuturor Tată; din puterea Fiului a răbdat toate de la toţi, ca pe toţi să-i câştige; din puterea Sfântului Duh a rămas apropiat de toţi, în comuniune cu ei, ca să-i conducă pe toţi împreună spre mântuire. E o teologie spirituală, care pune Sfânta Treime la baza unităţii întreite a sufletului şi a comuniunii, care face din Sfânta Treime izvorul puterii de reunificare a sufletului întreit şi a comuniunii celei strânse între persoanele care nu se confundă şi nu se stânjenesc în dezvoltarea lor. Armonia treimică e văzută ca baza strădaniilor pentru refacerea armoniei sufleteşti şi sociale.

nepotrivite darului vostru, după cuvântul ce-l zice Vasul alegerii: „Că, deşi toate îmi sunt slobode, dar nu toate îmi sunt de folos” (*1 Corinteni* 6, 12). Drept aceea, şi bunul obicei, şi podoaba chipului să fie tocmite după urmarea cea dreaptă, precum am zis, asemănându-vă acelor tineri preacuvioşi Sfinţi, care au fost de o vârstă cu voi întru firea omenească. Deci pildă de fericită răbdare să luaţi de la Acachie, cel întocmai cu mucenicii. Pildă de curată supunere să luaţi de la Dosoftei, cel cu totul fără de răutate. Şi pildă de smerită înţelepciune să luaţi de la Zaharia, cel mult-pătimitor.

Dar să căutăm şi la cea împotrivă rea-voire, căreia îi urmează pierzania şi osândirea, dacă vrem să scăpăm de căderea lui Esau, a lui Gheezi şi a lui Iuda. Căci scris este: „Slujiţi Domnului cu frică şi vă bucuraţi Lui cu cutremur”.

Că de veţi petrece zilele vieţii cu luare-aminte, şi nu întru nebăgare de seamă, cu adevărat nu se va atinge de voi nici toată meşteşugirea diavolească. Căci să ştiţi, fiii mei, cum că zavistia, pizmuirea, lăcomia, vicleşugul, mânia, pomenirea răului şi trufia, încă de la alcătuirea lumii, nu ştiu să cinstească preaplăcuta lui Dumnezeu sporire şi mai vârtos a celor de sub ascultare, ci rămân ca nişte săgeţi înfipte întru acelaşi blestem al strămoşeştei neascultări.

Iar întru nevoinţele frăţimii voastre se va proslăvi Iubitorul de oameni Dumnezeu, şi veţi moşteni pacea, care întoarce iarăşi la podoaba cea după fire pe cei ce se află cu mintea întreagă. Prin ele vă faceţi şi multora oglindă spre îndreptare şi vă veţi bucura întru lumina celor vii”[2].

3. „Deci această treaptă a scării să o socotiţi a fi porunca cea mai cuprinzătoare. Căci întru ea se reazemă toată începătura mântuirii monahilor: *cinstiţi supunerea unul către altul întocmai ca suflarea.* Însă nu dintr-un interes neblagoslovit de Dumnezeu, ci numai spre folosul aproapelui, ca să împliniţi şi dragostea cea hotărâtă din lege”[3].

---

[2] Din *Testamentul...*, la Casian Cernicanul, *Istoriile Sfintelor Monastiri...*, pp. 31-32.

[3] Din *Testamentul...*, în: *Istoriile Sfintelor Monastiri..*, p. 36. Din tot *Testamentul stareţului Gheorghe* rezultă că el vedea dragostea ca factorul principal al coeziunii, al comuniunii (pentru călugări: a obştii) ca cea mai cuprinzătoare virtute. Tot pentru înfăptuirea unei comuniuni în iubire, care nu stânjeneşte diferenţele personale şi etnice, ci le foloseşte pe acestea pentru întărirea comuniunii în primul rând în unităţi mai mici, stareţul Gheorghe dă şi dispoziţia ca în obştea lui să nu fie decât călugări români, nu şi de altă naţiune, ca în obştea lui Paisie.

TIPICUL SFINTEI RUGĂCIUNI CEA CU MINTEA, PRECUM DE LA PĂRINTELE IOSIF S-A PRIMIT.

SCRIS LA 1810[1]

După ce se sună clopoţelul de sculare, îndată să te scoli făcând trei închinăciuni până la pământ. Începe pentru rugăciune: „Slavă Ţie, Dumnezeul nostru...”, „Împărate ceresc...”, „Sfinte Dumnezeule...” şi, după „Tatăl nostru...”, troparele treimice: adică patru tropare: „Sculându-ne din somn”, apoi: „Veniţi să ne închinăm...”, de trei ori, şi Psalmul 50: „Miluieşte-mă, Dumnezeule...”, „Cred într-Unul Dumnezeu...”. Apoi: „Născătoare de Dumnezeu Fecioară...”, „Botezătorul lui Hristos..., rugaţi-vă pentru noi”, „Sub milostivirea ta...”, apoi „Cade-se să te fericim...” şi faci otpustul. Apoi începi mărturisirea cuprinzătoare a tuturor păcatelor, apoi: „Slăbeşte, lasă...”, „Şi pe cei ce ne urăsc...” şi 50 de metanii mari, sau pe care le ai de la duhovnicul tău părinte.

După acestea, strânge toate simţurile tale, pleacă-ţi capul pe umărul stâng. Apoi închide gura ta şi pune două degete de la mâna dreaptă la piept în partea stângă, mai sus de inimă[2]. Şi tragi o dată răsuflarea pe nas încetişor, în adâncul pieptului[3]. Şi acolo zi: „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă”. Şi să nu umbli cu mintea după răsuflarea nasului, ci acolo, în adâncul inimii, să umbrească zicând preadoritul nume. Nici să-ţi închipui inima, nici altceva[4]. Şi aşa zici numai un sfert de ceas, neîngreunând mintea,

---

[1] Ms. nr. 1441, f. 2 r-4 v din Bibl. Acad. Rom. E sigur că autorul este identic cu ieroschimonahul Iosif, duhovnicul Mănăstirii Văratec, cu a cărui binecuvântare stareţa Văratecului a scris, la începutul sec. al XVIII-lea, manuscrisul Mănăstirii Văratec, cuprinzând *Raiul* patriarhului Calist, numerotat ca o scriere independentă, spre deosebire de textul din *Filocalia* greacă, ce este numerotat ca parte integrantă a scrierii în 14 capete *Despre rugăciune.* A se vedea ceva despre viaţa lui în acest volum mai înainte, la sfârşitul art. *Isihaştii sau sihaştrii... în tradiţia ortodoxiei româneşti,* p. 678. (Ieroschimonahul Iosif a fost canonizat de Biserica Ortodoxă Română în anul 2008, *n. ed.)*.

[2] Cerând închiderea gurii, autorul recomandă implicit ca toate cuvintele rugăciunii să se spună mai mult în gând (desigur, de la o anumită treaptă de deprindere a ei în sus). Apoi, prin degetul pus deasupra inimii, privirea e ajutată să se concentreze exact la locul unde începe inima. Legătura dintre trup şi suflet e folosită şi mai mult pentru realizarea unor acte şi stări în suflet, produse cu ajutorul unor organe ale trupului. În special, prin concentrarea privirii trupeşti spre locul unde începe inima de carne, se realizează o concentrare a minţii, sau a cugetării, spre inima spirituală a omului.

[3] Se cere ca aerul să nu se tragă zgomotos, ci lin şi câte puţin, pentru a uşura desprinderea cugetării de cele materiale, ba chiar şi de acest act al respiraţiei.

[4] Deşi capul trupesc e concentrat spre locul inimii de carne, mintea nu trebuie să-şi producă închipuirea inimii de carne. Ea trebuie să se îndrepte spre inima spirituală, spre centrul spiritual al fiinţei umane, spre sinea proprie. Numai această inimă

fiindcă eşti nou începător.

Apoi mergi la Utrenie şi acolo, aflând un locşor, ţine numitele degete peste dulamă, iar acolo capul nu-l pleca, să nu te priceapă cineva. Şi acolo să zici cu mintea un sfert de ceas, iar cu gura să nu slăbeşti, o, frăţiorul meu[5].

Şi după săvârşirea Utreniei, venind la chilie, citeşte icoasele Maicii Domnului şi ce mai ştii. Şi de vei voi, dă voie somnului puţin. Şi cum te vei deştepta, îndată începi icoasele. Şi iarăşi te rogi cu mintea un sfert de ceas. Şi în vremea Proscomidiei, iarăşi un sfert de ceas. Apoi, la ceasul al optulea, iarăşi un sfert de ceas. După Pavecerniţă, un sfert de ceas. Apoi mai citeşte ce mai ştii, şi te culci. Şi aşa, în fiecare zi de câte cinci ori.

Însă ascultările cele ale soborului să nu le treci cu vederea, chiar de vei scăpa vremile arătate, crezând că în ascultare este mântuirea. Şi, mergând la ascultare, cu tăcerea să te învredniceşti şi cu prostimea (cu simplitatea). Şi aşa, tot câte puţin înveţi mintea, neîngreunând-o[6].

Dar şi când vei zice cu limba, tot să umbreşti cu mintea peste prestolul inimii[7].

Aşa să urmezi pururea şi nimic să nu te despartă de dragostea lui Hristos, nici necazul, nici scârba. *I proci* (şi celelalte).

Ghervasie monahul

---

spirituală are o deschidere spre infinitul dumnezeiesc, spre care trebuie să privească şi mintea îndreptată spre această inimă spirituală.

[5] E mai uşor să ţii cuvintele cu gura decât cu mintea. Pentru că la ţinerea lor cu mintea se cere o mai mare concentrare. De aceea, chiar când nu se mai poate ţine mintea concentrată la aceste cuvinte, trebuie să se continue măcar rostirea lor cu gura, care cere o mai puţin încordată concentrare. Iar mintea trebuie slobozită de bunăvoie din această maximă concentrare, înainte de a se lăsa ea însăşi, fără voie, de ea din pricina oboselii.

[6] Metoda aceasta nu cere numai o repetare identică a rugăciunii, ci arată şi modul cum se poate înainta spre Dumnezeu, sau la mai multă rugăciune cu mintea, sau la o mai adâncă concentrare în ea. După cât ştim, e singura metodă care arată aceasta.

[7] Mintea poate privi prin deschizătura inimii, sau a indefinitului sinei proprii, nesfârşitul dumnezeiesc, chiar dacă nu se rostesc cuvintele rugăciunii. Limba nu e lăsată să spună aceste cuvinte fără nicio participare a conştiinţei.

RÂNDUIALA CEA BUNĂ A VIEȚII DE SINE

Rânduiala cea bună luată din așezământul Sfinților Părinți, cum se cuvine călugărului celui ce e în afară de viața de obște (și petrece de sine) întru luarea-aminte a petrece, precum și cei de demult Părinți au petrecut[1]*.*

„Pune toată silința, o, călugăre, ca noaptea să nu dormi mai mult de trei ceasuri sau, fiind iarnă, cel mult patru. Și îndată deșteptându-te din somn, să-ți speli ochii cu apă rece și, începând după obicei, slăvește pe Dumnezeu, zicând: „Tatăl nostru...”, troparele: „Sculându-ne din somn...” și cele două rugăciuni: „Din somn sculându-ne...”, și „Slavă Ție, Împărate...”. Apoi lasă ectenia și apucă-te de canon, făcând mai întâi șapte mătănii mari, apoi închinăciunile.

Iar aceste mătănii mari, în Sfântul Munte, celui ce are schima mare, noaptea și ziua, 120. Deci faci șapte mătănii mari, cu genunchii la pământ, stând după fiecare drept în picioare și zicând sfânta rugăciune a lui Iisus la fieștecare cruce, adică „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul”, șoptind-o cu gura sau cu gândul. De se va putea, ține și suflarea nărilor până se isprăvește cuvântul rugăciunii. Zi cuvintele și cu mintea și nu gândi nicăirea fără numai la cuvinte și căutând unde se află inima omului.

Asemenea și închinăciuni fă douăsprezece până la pământ, stând după fiecare drept în picioare și plecându-te până să dai cu mâna de pământ, tot cu această sfântă rugăciune a Domnului nostru Iisus Hristos, spusă cu mare smerenie și cu lacrimi, de se va putea, neuitând-o, sau tulburare având, sau zgomot.

Apoi șezi puțin, dând inimii pace, cum s-a zis. Și apoi începe Polunoșnița[2], cei șase psalmi, „Dumnezeu este Domnul” cu tropare. Apoi începe *Psaltirea,* citind totdeauna două catisme. De te simți întru slăbiciune, poți să șezi jos. Așijderea și de la Sedelne.

După aceasta zi: „Miluiește-mă, Dumnezeule” și citește și un Canon,

---

[1] Ms. nr. 1841, f. 119 r-154 v din Bibl. Acad. Rom. Urmează în continuare o descriere a situației mănăstirilor din Țara Românească și din Sfântul Munte. Aceeași mână a copiat, în același manuscris, înainte de această scriere, scrierea lui Calist Tilicude, *Cuvânt pentru iscusirea liniștii* (f. 102 v-118 v), dat mai înainte în acest volum *(Meșteșugul liniștirii).* La sfârșitul *Cuvântului* lui Tilicude, e scris: „Acest cuvânt s-a scris de mine smeritul de la părintele schimonah Gheorghe, frate de călugărie. Cumpărat de Iachint (ceva indescifrabil), ieroschimonah de la Robaia, prin Aghiou Pavlou (în grecește), 1818”.

[2] Miezonoptica (n. *ed.)*.

oricare vei voi. De vei putea să citeşti: luni, al îngerilor, marţi, al Botezătorului, miercuri, al Maicii Domnului, joi, al Sfinţilor Apostoli, vineri, al Cinstitei Cruci, sâmbătă, al tuturor Sfinţilor şi duminică, al Domnului, foarte bună orânduială va fi. Că ţin minte că această orânduială o au Părinţii cei singuratici şi în Sfântul Munte al Atonului. După Canon, citeşte ceea ce îţi place mai mult, cu stihurile: „Toată suflarea”, câte trei psalmi şi Slavoslovia, apoi al treilea ceas, şi isprăveşte.

De este iarnă, apucă-te apoi de lucrul mâinilor şi nu te lăsa somnului, că mult folos vei cunoaşte stând după cetanie şi luând aminte la tine. Iar dacă foarte tare te-ar cuprinde slăbiciunea, poţi să te odihneşti puţin, fiindcă nopţile sunt mari atunci. Iar dacă este vară, după citire negreşit să nu dormi.

Şi de este luni, miercuri şi vineri, rabdă lucrând întru luarea-aminte a inimii până ce va veni ceasul al şaptelea, sau măcar negreşit al şaselea. Şi apoi, sculându-te, citeşte Ceasurile şi Fericirile, Apostolul: „Fraţilor, roada Duhului este dragostea, bucuria, pacea” şi celelalte (din Epistola către Galateni), apoi Evanghelia de la Luca: „Zis-a Domnul pilda aceasta: Un judecător oarecare era, care de Dumnezeu nu se temea şi de oameni nu se ruşina”. Apoi: „Bine voi cuvânta pe Domnul, înălţa-Te-voi, Dumnezeul meu”, „Cade-se cu adevărat” şi otpustul.

Iar unii dintre Părinţi, după cum am văzut şi am auzit, cum şi prin cercare am ispitit, după ce se scoală din somn şi se liniştesc puţin cu luarea-aminte a inimii şi cu gândul la „Doamne, Iisuse Hristoase”, sculându-se încep închinăciunile şi după fieştecare sută fac câte 12 mătănii mari. Apoi se liniştesc. După aceea citesc Miezonoptica şi Utrenia. Şi se liniştesc. Apoi iarăşi, închinăciuni după fieştecare sută de mătănii. Astfel făcând şi tu, linişteşte-te apoi; când se va putea, să fie chilia ta întunecată, cu perdea. De te sminteşte cineva prin vedere, poţi să închizi ochii pentru a nu vedea pe nimeni şi pentru ca să poţi ţine gândul şi mintea la cuvintele rugăciunii deasupra inimii. Şi, mai pe deasupra, fă să nu umble mintea în vraiştea gândurilor sau, şi mai mult, inima. Nu lua aminte nicidecum nici să gândeşti la ceva. Că, chiar dacă ar fi bun, tot nu e bun. Trebuie silită să nu gândească decât la „Doamne Iisuse, Care eşti pretutindeni şi toate le împlineşti”. Nici vreo nălucire, fie mică sau mare, sau lumină, sau foc, sau glas, sau bubuit, sau chip, de orice ar fi, văzând sau auzind, să nu crezi. Nici nu lua aminte la unele ca acestea, de se vor întâmpla vreodată. Că acestea sunt păreri şi minciuni. Socotesc într-o oarecare măsură din cercarea mea, că am cunoscut aceasta. Dar am avut despre acestea şi cuvinte cu unele persoane, care au văzut lucruri şi năluciri mari în faţă şi le-au cercat cu auzul. Căci cei ce se liniştesc cu mintea şi cu trupul, până ce nu vor trece prin aceste mincinoase păreri, nu pot veni nici la adevărata bună sporire.

Şi să nu se teamă nici într-un chip nici de spaima ce apare în somn, sau de sunet, ori de strigarea pe nume. Iar în izbândiri de vise nicidecum să nu creadă sau să ia aminte. Nici să nu gândească la ele cum au fost, bune sau rele.

Că din încrederea în multe ca acestea vine omul la părere și se strică. Dar mi se pare, după cum spun Sfinții, că este de folos și spre spor ca, trecând prin aceste pricini și întâmplări, de care nu te vei putea dumiri, să ai povățuire și îndreptare, că fără adevărata călăuzire mulți pier. Iar neavând de la cine să le descoperi, lăsându-te în mila lui Dumnezeu, ține-te de rugăciune numai, fie că dormi, fie că ești treaz, fie că mănânci, fie că bei, fie că faci oricare alt lucru. Că ea te va învăța toate și-ți va fi de folos, până ce ai să vezi.

Iar după ce te vei scula și până la vremea prânzului măcar, cu nimenea să nu ai vorbă și însoțire. Iar de nu vei fi singur, ci vei avea măcar ucenic, de cu seară vei rândui ce va trebui, că foarte mult folosește orice lucru de nevoie. Că așa ni se poruncește, ca întâi să dăm lui Dumnezeu cele ale noastre în gândire, și apoi să rânduim și să gândim și cele pentru trup, sau altă trebuință oarecare. Iar acestea le vei putea săvârși când nu vei fi cu nimeni, fără de grijă. Căci le vei arunca la spate, fiind biserică cerească și omenească. Toate trebuie puse mai înainte în rânduială, și apoi a fi fără grijă. Ca să nu mai ai grijă, nici poruncă de la vreun om, decât numai de cele de trebuință, ci să te faci loc de liniștire și să fii fără glas și la sfătuire. Astfel, cei iscusiți în acestea, având *Sfânta Scriptură* de față, se urcă la cele mai bune ca să aibă viața veșnică.

Iar după otpustul ceasului, primește hrana cea obișnuită, după rânduiala Sfinților Părinți, cu toată fereala, păzind întru aceste trei zile a mânca o dată pe zi, nedezlegând la vin și untdelemn. Iar marțea și joia, de vei mânca de două ori cu înfrânare nu păcătuiești, măcar și puțin vin bând și puțin untdelemn punând în fiertură. Iar vinul să fie amestecat cu apă trei pahare, iar neamestecat, două pahare. Iar paharul să fie de opt dramuri, iar mai mult nu. Iar de vei hotărî ca în aceste zile numai o dată să te împărtășești de hrană, mult folos vei cunoaște și întru starea în picioare în timpul nopților vei spori.

Iar sâmbăta și duminica, cu cuviință este și cu datorie, a mânca de două ori, împărtășindu-te de toate cele slobode cu înfrânare, întru slava lui Dumnezeu, pentru întărirea trupului. Iar în zilele cele dezlegate e îngăduit a mânca de toate, până la brânză și untdelemn, și pește, și vin, cu măsură, iar mai mult nimic. Că prisosurile nu sunt ale celor ce se nevoiesc, nici vor ajunge celor ce doresc, ci sunt ale celor din afară, care trăiesc încă numai cu nădejdea și nu știu în ce cale se află. Iar de vor căuta cu durere, li se va descoperi cu mila lui Dumnezeu.

Iar după ce vei prânzi în zilele postirii și în celelalte, de este vară, nu te lăsa somnului, ci silește-te pe tine, prin lucrul mâinilor, a-i sta împotrivă. Iar dacă ai cunoaște că e de trebuință a te odihni, pogoară-te puțin împreună cu slăbiciunea trupului, un ceas, și iarăși sculându-te, ia aminte la tine, și iarăși te apucă de rugăciune, rostind-o pe aceasta de trei sute de ori, și după fieștecare sută făcând câte 12 mătănii, cum s-a arătat. Că după dormire omul e mai liniștit cu mintea și cu trupul decât totdeauna, până nu apucă alte gânduri a intra în inimă și în minte, din multele învăluieli ale lumii. Și aceasta s-a

cunoscut prin cercare. Deci ia aminte și lucrează de este vreme. Iar viind ceasul al nouălea, sculându-te, citește-l pe acesta și Vecernia, împreună cu un Canon al Maicii Domnului. Și sfârșind, liniștește-te cu toată luarea-aminte, având în această vreme chilia ta pe cât se poate întunecoasă și nevorbind în această vreme cu nimenea. Și dându-te pe tine la rugăciune curată, rabdă rugându-te cu trezvie până la al doilea ceas spre ziua cealaltă (la ora 7 seara). Apoi, sculându-te, citește Pavecernița și icoasele Maicii Domnului și ale Sfântului din acea zi. Apoi, iarăși, te apucă de luarea-aminte, ținând rugăciunea până la ceasul culcării și așa, culcându-te, odihnește-te precum s-a arătat la început.

La toate acestea, frate, silește-te întru starea în picioare, noaptea, la priveghere. Că prin aceasta s-au dezbrăcat Părinții de omul cel vechi și au văzut pe Dumnezeu. Iar la priveghere adaugă trezvia, și de trezvie lipește rugăciunea lui Iisus. Și, după ce vei zăbovi întru acest lucru, o vei înțelege pe aceasta și va gusta sufletul tău din pomul vieții.

Iar acestea tu nu le vei putea săvârși de nu te vei înjuga cu pomenirea morții tale, în tot ceasul.

Iar cei care au ajuns întru sporire și nu se supără de multe asupreli (ispite) am văzut că și în adunare de frați, sau la vreme de nevoie și în oraș, sau în casă liniștită, pot a se liniști. Iar în singurătate și în liniște mai mult se ajutorează decât în adunare. Pentru că în adunare se pot păzi mai ușor cei mai fără patimi și puternici. Dar nici acelora nu le e prea de folos, ci o primesc aceasta numai de se va întâmpla cu oarecare vestire de la Dumnezeu, pentru oarecare trebuință a obștii. Dar maica acestora e străinătatea și liniștea. Și ele nu sunt legate de un loc, ci le poți afla oriunde vei putea mai cu înlesnire a împlini acestea și a te ruga. Căci de te rogi, ești biserică fără toată îndoiala. Însă și în singurătate să nu șezi singur, fără un însoțitor, adică fără vecin; ca să nu pătimești ieșire din minte, ci în doi și în trei frați, care se zice cale împărătească. Deci fii și acolo în obște. Căci aceasta este mărturisită și aleasă de Sfinții Părinți, după cum aleasă este și în Muntele cel sfânt al Atonului. Căci și acolo este vrăjmașul și au fost văzătorii viețuitori în liniște. De acolo se învață cum calea împărătească este cea în doi și în trei. Ei au și un stareț și povățuitor, trăind în câte două-trei chilii și având biserică sub un acoperiș și având toate împreună. Ei au timpuri de adunare de obște după voia celui mai mare; și rugăciunea, și mâncarea de obște, și îmbrăcămintea și somnul, și alte lucruri de nevoie, cu povățuire și cu blagoslovenie. Și așa pot a spori cu darul lui Dumnezeu. Iar singur nu e lăsat nimeni a ședea, fie el departe sau aproape. E foarte oprit a fi unul despărțit și de sine în toate. Căci e un lucru smintitor și pricinuitor de cădere când în dreapta, când în stânga, aducând patimi sufletești și trupești, după cum am văzut și cum este știut celor cunoscători. Sunt iarăși unii care sunt singuri. Locuința lor se zice colibă și e fără biserică. Dar au o încăpere tot câte doi. Dar sunt și de aceia care, după ce au stat mai înainte câte doi, acum se află câte unul, în colibă, sau în peșteră, sau în vreo

crăpătură. Dar numai după ce s-au povăţuit în obşte cu fraţii, sau în pustie, viind la sporire cu sfatul şi cu ştiinţa altor cuvioşi părinţi, au îndrăznit şi îndrăznesc acum a şedea singuri şi a se lupta cu patimile şi cu dracii, după cum am şi văzut. Dar rar se află de aceia care s-au lepădat de toată îngrijirea trupească şi a lumii şi, ajungând la sporire, şi-au aruncat toată nădejdea către Dumnezeu, pe Care Îl doresc.

Iar cei ce sunt cu patimi să nu îndrăznească a se lupta deosebit, la singurătate, cu dracii, că se omoară de către aceia. Ci se cade a ne sili la acestea, în calea împărătească, şi, unde ne va ajuta locul, datori suntem a ne sili pentru mântuirea sufletului nostru. Şi aşa, fără nicio cădere vom petrece rămăşiţa vieţii noastre. Şi cei ce doresc mângâierea cea de la Domnul prea lesne o vor câştiga. A Căruia să fie slava în veci. Amin."

*

*   *

Urmează o lungă descriere a vieţii monahale din Athos şi din Ţara Românească. Vorbeşte de datinile româneşti la Athos. Spune că sunt români mulţi la Athos, mai ales la Cutlumuş, care are ca metoc Slatina, din Episcopia Argeşului. Dar „mai mulţi călugări greci sunt în ţara noastră". „Şi numai în Sfântul Munte şi în Ţara Românească sunt rânduieli bune, iar în alte părţi, slabe şi rele, şi în toată ţara turcească e greu atât bisericilor, cât şi credincioşilor".

Vorbeşte cu admiraţie de Cuviosul Gheorghe şi de Cuviosul Paisie. Amândoi au avut ucenici mulţi, cum se văd şi acum. Autorul se socoteşte un om prost pe lângă ei (f. 155 v-156 v.).

E o scriere foarte interesantă şi pentru istoria Ţării Româneşti.

ALĂUTĂ DUHOVNICEASCĂ ȘI TRÂMBIȚĂ CEREASCĂ[1]

Această cărticică mică se numește alăută duhovnicească și cerească trâmbiță care, trâmbițând în urechile credincioșilor, aprinde și învăpăiază inimile lor spre dragostea lui Dumnezeu și-i face pe ei a fi sârguitori și a împlini și cu lucrul cele ce sunt scrise întru dânsa. Iar prin lucrarea aceasta li se face lor suire la Împărăția cerului. Și cei ce au dragoste către Dumnezeu și Îl iubesc pe El din toată inima lor foarte se folosesc de cele ce sunt scrise în cărticica aceasta și se silesc și cu lucrul a împlini cele scrise. Iar cei ce au dragoste spre agoniselile cele vremelnice și sunt iubitori de slava lumii acesteia deșarte nu numai că nu se folosesc, ci încă și basme pe acestea le numesc și își râd de ele. Dar prin acest râs își pricinuiesc ei singuri nemângâiată plângere în ziua înfricoșată a judecății.

Aceasta, din dragostea lui Dumnezeu, spre o mai adevărată încredințare, o mărturisește și Cleopa întru mergerea la Emaus cea împreună cu Luca, când zicea: „Au doară nu era inima noastră arzând când ne grăia nouă pe cale?” (*Luca* 24, 32). Cine are urechi de auzit să audă. Și auzul urechilor lor să fie pricinuitor de aprindere a inimilor lor spre dragostea lui Dumnezeu.

Deci mulți sunt cei care doresc această duhovnicească și mângâietoare lucrare a minții, adică rugăciunea lui Iisus. Dar ei socotesc că o vor câștiga numai cu istețimea lor, deci cu istețimea firii și cu meșteșugul (metoda) acela cu care au arătat și au învățat Sfinții Părinți cum să stea la rugăciune cei ce se nevoiesc.

Bun este meșteșugul pe care ni-l învață Sfinții Părinți. Dar de nu vom câștiga smerita cugetare și umilința, în locul iscusinței celei firești, meșteșugul acela cu care s-au nevoit Sfinții Părinți nimic nu ne ajută. Pentru că această mângâiere a inimii și lucrare a minții nu e spre nimic altceva decât numai spre a se aprinde și a se învăpăia inima omului spre dragostea lui Dumnezeu. Și aceasta din ce se naște? Numai și numai din smerita cugetare. Iar din smerita cugetare se naște și umilința (străpungerea inimii). Iar umilința aprinde și învăpăiază inima omului spre dragostea lui Dumnezeu. Și cei ce au câștigat dragostea lui Dumnezeu au scos din mintea lor toate câștigurile și agoniselile veacului acestuia, și toate frumusețile acestei lumi deșarte le socotesc cu totul urâte.

[1] Ms. nr. 41 din Biblioteca Episcopiei Romanului. Însemnare: „1823. f. 1 r.-f. 40 v”. Cuprinde numai această scriere. După părintele arhim. Cleopa de la Mănăstirea Sihăstria, autorul ar fi un nepot al stareţului Neonil de la Neamţ, trăind în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Dacă Calist Catafygiotul dă ca ultim ajutor pentru concentrarea minţii unitatea lui Dumnezeu, scrierea aceasta cere, pentru aceasta, eliberarea de grija agoniselilor celor vremelnice. Numai aşa se poate elibera mintea de gândurile limitate, care o împart şi o îngustează.

Deci, dacă se va slobozi mintea de câștigurile și de agoniselile veacului acestuia și vede ca urâte toate frumusețile lumii acesteia deșarte, atunci, văzându-se pe sine slobodă și dat fiind că ea este din fire lucrătoare, nu poate să șadă deșartă, ci aleargă la Ziditorul său, adică la Preabunul Dumnezeu; și de Dânsul se lipește, și pe El Îl dorește, și cu El de-a pururi vorbește și șezând, și în somn dormind. Și, în scurt a zice, toată mângâierea ei duhovnicească dintru aceasta se naște, adică din smerita cugetare, și din neiubirea de agoniseală a celor vremelnice, și din neiubirea celor frumoase ale lumii acesteia deșarte. Dintru acestea se naște fierbințeala inimii, dintru acestea se pornește inima cu săltare la rugăciunea cu suspine. Iar dacă cineva va iubi agoniselile cele vremelnice și împodobirea hainelor și va căuta și rugăciunea, sârguindu-se să o afle pe ea, unul ca acesta în zadar se ostenește. Pentru că acestea, adică agoniselile cele vremelnice și stricăcioase, sunt mărăcinii sau spinii care, după ce a căzut sămânța semănătorului între ei, răsărind, nu o lasă pe ea să crească, ci o îneacă.

Așa fac grijile vieții acesteia vremelnice: îneacă și sting scânteiuța care este aprinsă în inima omului spre dragostea de Dumnezeu și o fac pe ea cu totul rece. Și este un lucru cu totul jalnic și vrednic de nemângâiată plângere ca, pentru puțină mângâiere amețitoare și vremelnică, să ne lipsim de chemarea noastră cea frumoasă și de patria noastră. Că însăși gura Domnului grăiește, zicând: „Nu puteți să slujiți la doi domni, pentru că ori pe unul veți iubi și pe celălalt îl veți urî, sau de unul vă veți lipi și de celălalt nu veți griji: nu puteți sluji lui Dumnezeu și lui Mamona” *(Matei* 6, 24).

Și, iarăși, Mielușelul lui Dumnezeu a rugat pe Părintele Său, zicând: „Părinte, dă-le lor să fie una întru Noi, că și Noi una suntem” *(Ioan* 17, 21), adică una să fim în dragoste, după cuvântul Apostolului care zice: „Cine ne va despărți pe noi de dragostea Domnului? Oare foamea, sau golătatea, sau sabia, sau celelalte?” *(Romani* 8, 35). Să ne gândim la un tânăr care, împrietenindu-se cu o tânără și îndulcindu-se de puțină mângâiere, se aprinde și se învăpăiază cu inima de multa dragoste față de ea, și-i dă ei toate simțirile, și-și cheltuiește toată înțelepciunea cu ea, încât și-a pierdut mintea și a ajuns ca un nebun, și nu-i mai pasă de rușine, și se poartă cu neorânduială, și toată gândirea și cugetarea lui doresc ziua și noaptea fața ei. În zadar binevoitorii lui, văzându-l, își arată părerea de rău de el și-l sfătuiesc zicându-i să se depărteze de acea față, că-i este pierzătoare de suflet și stricătoare de minte. El nu numai că nu primește sfătuirea lor, ca să se depărteze de ea, ci voiește mai bine să-și plece capul sub tăiere de sabie decât să se despartă de dragostea acelei fete. Dar dacă cei lipsiți de minte se dau pentru puțină mângâiere amăgitoare și pentru dragostea cea pierzătoare de suflet până și la tăierea de sabie și la moarte, ce vom zice de cei ce s-au împrietenit cu Dumnezeu și ale căror inimi s-au aprins și s-au învăpăiat de dragostea Lui? Toate simțirile și toate cugetările acestora s-au tocit și au fost omorâte față de toate frumusețile lumii acesteia, și mintea

lor s-a luminat cu totul şi se îndulceşte de dragostea Domnului celui nemărginit de frumos. Iar de frumuseţile veacului acestuia nu numai că nu sunt biruiţi, ci şi vederea lor le este neplăcută. Iar de li s-ar întâmpla să li se aducă de către viclenii draci chiar numai în minte dulceaţa celor vremelnice, ei nu numai că nu le primesc pe acestea în mintea lor, ci se îngreţoşează de ele.

Dar cei ce le iubesc pe acestea, adică dulceţile şi agoniselile cele vremelnice şi amăgitoare, şi îndrăznesc a începe să se silească la rugăciunea cea tainică folosindu-se de meşteşugul de care au auzit, ca, odată cu suflarea, să bage aerul înăuntru şi să-l scoată afară, adică să bage, prin acel meşteşug, răceala şi să scoată căldura, sârguindu-se cu multă osteneală şi cu toată silinţa să afle locul inimii lor, să ştie că toată silinţa şi osteneala lor este în zadar. Căci până când mintea lor va fi întunecată de grijile vieţii acesteia, până atunci şi suflarea aceea, pe care o forţează nevoitorii cu meşteşug (cu metodă), suflă în inimă ca şi cum ar sufla în foale în nişte cărbuni stinşi.

Deci numai după ce mintea s-a izbăvit din robia grijii vieţii acesteia are nevoie inima de meşteşugul acela al suflării; şi numai atunci suflarea aceea încălzeşte şi aprinde scânteiuţa aceea spre dragostea lui Dumnezeu.

Iar semnul dragostei lui Dumnezeu cel adevărat este acesta: smerita cugetare, şi dragostea cea cu milostivire faţă de toţi oamenii şi faţă de toată zidirea lui Dumnezeu, şi desăvârşita neagonisire a celor vremelnice[2]. Pentru că cei care au urât agoniselile şi toate frumuseţile veacului acestuia vremelnic şi toate cele amăgitoare ale lumii acesteia, prin dreapta socoteală şi cu bună adeverire, în chip desăvârşit s-au îndrăgit de Dumnezeu şi s-au învrednicit de mila Lui, încât de aici înainte ei nu mai au dragoste faţă de nimic din cele frumoase ale lumii acesteia. Căci ei se îndestulează cu dragostea Domnului celui nemărginit în frumuseţe. Iar de cele de trebuinţă ale firii omeneşti nu numai că nu se îngrijesc, ci simt şi o neplăcere faţă de ele şi socotesc că sunt de prisos, pentru că au cunoscut că toate sunt vremelnice şi amăgitoare şi împiedică mântuirea sufletului.

---

[2] Deci nu se cere ura lumii, ci renunţarea la pornirea spre agonisirea egoistă a lucrurilor lumii.

CUVINTE ADUNATE DIN SFINTELE SCRIERI

În ce priveşte rugăciunea lui Iisus şi pe cei ce voiesc a începe această sfântă rugăciune, mai întâi se cuvine a păzi lucrarea sfintelor porunci şi a fi fără griji şi fără de gânduri şi fără de păreri; se mai cuvine a avea dragoste frăţească şi nepătimaşă deopotrivă către tot sufletul şi către Dumnezeu din tot sufletul; apoi, a avea smerita înţelepciune şi a fi paşnici cu oamenii şi cu toată zidirea lui Dumnezeu; în sfârşit, să ne curăţăm de patimi şi de mândrie şi, în locul mândriei, să ne îmbrăcăm cu smerenie şi cu toate faptele cele bune. Şi abia după ce vom împlini cu lucrul toate cele mai sus zise, să îndrăznim a începe şi a zice şi rugăciunea lui Iisus. Iar rugăciunea lui Iisus se cuvine a o păzi aşa cum zic Sfinţii Părinţi: cu mintea deasupra inimii, privind în inimă cu mintea şi nemaigândind sau cugetând atunci la nimic, ci numai cuvintele rugăciunii ţinându-le şi zicându-le, adică: „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă”. Sfântul Grigorie Sinaitul, cercând cu de-amănuntul şi cercetând vieţile şi scrierile şi meşteşugul (metoda) cel duhovnicesc al tuturor Sfinţilor mai mult decât toţi, prin Sfântul Duh ce locuia întru dânsul, rânduieşte, adică învaţă cu prealuminată înţelepciune, că se cuvine a pune toată silinţa pentru rugăciunea cea tainică. Iar Sfântul Simeon, Arhiepiscopul Solunului (Salonicului), având acelaşi duh şi dar, porunceşte, sfătuieşte şi îndeamnă la această sfântă lucrare a minţii pe arhierei, pe preoţi şi pe călugări şi încă şi pe toţi mirenii[1]. Dar îi şi înfricoşează pe cei ce încep această sfântă lucrare cu neluare-aminte şi fără de sfătuire. Dar mai vârtos cei ce au râvnă spre această lucrare a minţii, dar sunt iubitori şi de dragostea cea pătimaşă faţă de oarecare persoane, dragoste pricinuitoare de stricăciune şi pierzătoare de suflet, unii ca aceştia, de se bucură socotind că au primit oarecare mângâiere duhovnicească, în zadar se bucură. Căci aceasta este o adevărată înşelăciune, iar nu bucurie sau bucurie duhovnicească. Căci ce putere are întunericul de a se împărtăşi cu lumina? Unii ca aceştia, de nu se vor trezi şi nu se vor pocăi, nu numai că nu se folosesc cu nimic din osteneala lor, ci încă şi ieşire din minte pătimesc. Drept aceea, de multă trezvie şi luare-aminte au nevoie cei ce au început această sfântă şi duhovnicească lucrare a minţii, ca nu cumva, meşteşugind-o simplu şi oricum, să-şi câştige lor undiţă şi să se facă pradă de vânare viclenilor draci.

Dar acestea nu s-au scris spre descurajarea lucrătorilor celor de pe treapta făptuirii, adică a noilor începători, ci s-au scris mai vârtos spre întărirea

---

[1] *Împotriva tuturor ereziilor,* cap. 296, *PG* 155, 544-548. Sunt citaţi aici Sfântul Grigorie Sinaitul şi Simeon Tesaloniceanul, aproape cu aceleaşi cuvinte ca şi în „Cuvântul înainte” al lui Vasile de la Poiana Mărului la Grigorie Sinaitul, dar nu pentru a scoate pentru toţi un îndemn la rugăciunea lui Iisus, ci pentru a-i opri de la ea înainte de despătimire. E o voinţă de a corecta pe Vasile de la Poiana Mărului.

Autorul „Alăutei” cunoaşte bine scrierile lui Vasile de la Poiana Mărului.

şi iscusirea lor, ca totdeauna şi în toate zilele să-şi cerce lucrul lor prin citirea sfintelor scrieri şi, prin sfătuirea cea duhovnicească, să vadă de merge bine sau nu.

Pentru că nu este cu putinţă a nu se fura ceea ce este bun de cele rele. Pentru că înşelăciunea se împleteşte pe lucrarea minţii cum se împleteşte vâscul pe copaci. Căci vrăjmaşul nu încetează a plăsmui înlăuntrul celor fireşti ale mijlocului cele părute duhovniceşti, precum voieşte a aduce în locul căldurii celei duhovniceşti înfierbântarea sa şi în locul bucuriei, plăcerea deşartă; şi dulceaţa spurcată se sileşte a face să se socotească a sa înşelăciune ca o lucrare a darului.

Rugăciunea cea curată se arată în căldura inimii, la care se porneşte inima cu săltare în vremea rugăciunii. Pe aceasta Sfântul Isaac Sirul o numeşte rugăciunea inimii (inimelnică). Deci bună este rugăciunea aceea care e însoţită cu fierbinţeala inimii şi se face cu săltare din inimă. Dar, odată cu acestea, e nevoie ca şi mintea să fie lucrătoare; şi să fie păzită şi suflarea. Căci dacă inima, din mângâierea a ceea ce vine în ea, se va porni cu săltare la rugăciune, dar mintea se va afla în convorbire cu gândurile sau cu cugetele, lesne se va întâmpla, precum s-a spus, furarea a ceea ce e bun de către cele rele. Pentru că vrăjmaşul nu încetează a se sârgui ca în locul darului cei începători să primească înşelăciunea lui. Drept aceea, se cuvine ca, împreună cu rugăciunea care vine din mângâierea aceea în inimă, adică din puterea căldurii inimii, ce se întreţine cu suflarea, să fie şi mintea lucrătoare.

Întrebare: *Cum şi în ce chip să fie mintea lucrătoare?*

Răspuns: Aşa precum au spus Sfinţii Părinţi: mintea să păzească luarea-aminte deasupra inimii şi nimic să nu gândească sau să cugete atunci, ci numai cuvintele rugăciunii să le ţină şi să le spună, adică: „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă”, ca să se scufunde mintea în adâncul inimii, iar nu în partea poftitoare. Că singura lucrare neînşelătoare a celor ce au început de curând această rugăciune este să înceapă a o săvârşi cu mintea în inimă. Dar mult uneltitorul şi zavistnicul şi vicleanul diavol se sileşte în tot chipul să înşele pe cei ce au început de curând rugăciunea. Însă mai ales în două chipuri se sârguieşte a-i înşela, adică să le vrăjească (împrilostească) mintea prin năluciri şi să-i facă să desfrâneze prin partea poftitoare. Iar pe cei de la mijloc şi pe cei desăvârşiţi voieşte ca prin neascultare să-i arunce în prăpastia părerii de sine şi a mândriei. Drept aceea, ca să nu fii înşelat, ţine foarte tare ascultarea şi smerenia. Şi nu numai că nu te vei înşela, ci şi toate măiestriile şi mrejele vrăjmaşului le vei sfărâma, şi toate taberele viclenilor draci pe goană le vei pune cu puterea lui Hristos.

Deci, când vei simţi durere, sau mişcare, sau fierbinţeală de-a dreapta, sau în piept, sau sub piept, sau sub inimă, sau la cap, sau în frunte, sau între ochi, sau la urechi, sau la mână, sau la spate, sau la picioare, nicidecum la

unele din acestea să nu gândeşti, ci numai la cuvintele rugăciunii să privească mintea ta, deasupra inimii, unde ţi-am arătat. Căci, după cum zice Sfântul Diadoh, pe cât se lucrează poruncile, şi darul se înmulţeşte.

Întrebare: Şi *prin ce se lucrează poruncile şi se înmulţeşte darul?*

Răspuns: Numai şi numai prin credinţa cea adevărată şi neîndoielnică, după cuvântul Domnului, Care i-a zis lui Petru: „Puţin credinciosule, pentru ce te-ai îndoit?” *(Matei* 14, 31). Nu i-a zis: necredinciosule, ci: puţin credinciosule, pentru că mulţi se văd a fi credincioşi, dar răciţi şi puţin credincioşi.

Dar când şi în ce vreme a zis aceasta Domnul, pentru îndoiala şi pentru necredinţa lui Petru? Atunci când, văzând Petru din corabie pe Domnul venind pe mare ca pe uscat, i se părea că este o nălucă şi a strigat zicând: „Doamne, de eşti Tu, porunceşte-mi să vin la Tine”, iar Domnul a zis către dânsul: „Eu sunt, vino la Mine”. Şi sărind Petru din corabie, mergea pe mare ca pe uscat, dar văzând vânt tare şi valurile mării ridicându-se şi înălţându-se, iar el aflându-se cu credinţa împuţinată, se afunda şi, pentru îndoiala şi împuţinarea credinţei lui, striga către Domnul, zicând: „Doamne, nu mă lăsa, că pier”. Atunci Domnul, apucându-l de mână, i-a zis: „Puţin credinciosule, pentru ce te-ai îndoit?”.

Aşa se întâmplă şi acum cu cei ce au început a călători călătoria cea duhovnicească, adică rugăciunea lui Iisus, dar pentru împuţinarea credinţei lor se îndoiesc pe cale şi nu înaintează, pentru că toată mintea şi gândirea lor şi grija lor o au pironită spre agoniselile acestea vremelnice şi putrede şi mai vârtos sunt biruiţi de slava lumii celei deşarte; iar de lucrarea sfintelor porunci nu au nicio grijă. Iar aceasta li se întâmplă pentru împuţinarea credinţei. Pentru aceasta sunt biruiţi de slava cea deşartă şi încep a se îngriji de agoniselile cele vremelnice. Iar mai vârtos cei ce s-au învrednicit de mângâierea cea duhovnicească, de se vor afla întru împuţinarea credinţei, lesne se vor învoi cu gândurile şi cu cugetele cele necuviincioase, care spurcă şi întinează mintea.

Unii ca aceştia, chiar dacă s-au învrednicit de mângâierea cea duhovnicească şi socotesc că umblă pe cale, se rătăcesc pe o cale neumblată. Pentru că mare păcat este a se învoi cineva cu cugetele şi cu gândurile cele necuvioase. Şi precum pruncul cel mic, nehrănindu-se de doică, nu poate să trăiască, ci moare, aşa nu este cu putinţă a fi cineva rob păcatului şi a călători cu Dumnezeu. Căci Dumnezeu urăşte păcatul.

Căci pentru păcatul unui om căzură în moarte într-o clipeală douăzeci şi cinci de mii din fiii lui Israel, celui întâi născut al lui Dumnezeu. Oare nu era hărăzit de la Dumnezeu norodului aceluia, adică fiilor lui Israel, să meargă în pământul făgăduinţei? Dar pentru necredinţa şi învârtoşarea inimii şi pentru necurăţia lor, au umblat patruzeci de ani rătăcind în pustie, pe locuri neumblate, şi nu pe cale. Şi nu numai că nu s-au învrednicit a intra în

pământul făgăduinţei, dar nici măcar a-l vedea nu s-au învrednicit. Numai Moise l-a văzut când era aproape de adormire, adică atunci când era să se ducă din viaţă. Atunci, Domnul i-a zis lui Moise: „Încredinţează pe norodul acesta lui Isus al lui Navi, că tu vei adormi”. Şi iarăşi a zis Dumnezeu lui Moise: „Pământul făgăduinţei iată-l, vezi-l, dar nici tu nu vei intra în el, pentru că nu M-ai cinstit înaintea fiilor lui Israel şi n-ai lovit piatra pentru curgerea apei cu toiagul tău după porunca pe care ţi-am poruncit-o Eu, ci ai lovit-o cu trufie şi cu mânie” *(Numerii* 20, 12).

Vedeţi, iubiţilor, câtă depărtare se face de la Dumnezeu pentru nelucrarea poruncilor? Moise, căruia îi strălucea faţa mai mult decât soarele *(Ieşirea* 34, 29), încât fiii lui Israel nu puteau să caute la faţa lui pentru strălucirea darului Preasfântului Duh ce lucra întru el, pentru o poruncă ce i-a părut mică, nu s-a învrednicit a intra în pământul făgăduinţei. Dar depărtarea de la Dumnezeu nu s-a zis pentru Moise, căci Moise era plin de credinţă şi de darul Celui Preaînalt. Ea s-a zis pentru necredinţa şi învârtoşarea inimii norodului celui ce, după ce a intrat în pustie, cârtea şi bârfea împotriva lui Moise. De aceea, nu numai că nu s-a învrednicit a intra în pământul făgăduinţei, dar nici a-l vedea nu s-a învrednicit, ci a umblat rătăcind pe locuri neumblate, şi nu pe cale, după cuvântul Domnului, Care a zis: „M-am jurat întru mânia Mea că nu vor intra întru odihna Mea” *(Numerii* 14, 23).

Aşa e şi cu cei ce îndrăznesc a începe rugăciunea lui Iisus. De se vor afla întru împuţinarea credinţei, adică de vor fi puţin credincioşi, puţină purtare de grijă vor avea pentru lucrarea sfintei rugăciuni, dar multă silinţă şi sârguinţă au pentru lucrurile şi agoniselile cele pământeşti şi vremelnice. Unii ca aceştia, chiar dacă li se pare a călători bine, se rătăcesc pe locuri neumblate şi nu umblă pe cale. Dar însăşi gura Domnului grăieşte zicând: „Nu vă îngrijiţi ce veţi mânca şi ce veţi bea şi cu ce vă veţi îmbrăca. Vedeţi păsările cerului, că nici nu seamănă, nici nu seceră, nici în jitniţe nu adună, şi Tatăl vostru cel ceresc le hrăneşte pe ele. Ci căutaţi mai întâi Împărăţia cerurilor, şi toate celelalte se vor adăuga vouă” *(Matei* 6, 31-33).

Deci, cei ce s-au sfinţit lui Dumnezeu încă de aici, dacă vor să se aplece de la rugăciune puţin câte puţin spre cugetele pământeşti, care spurcă şi întunecă mintea, şi se vor învoi cu ele, vor vedea pe Dumnezeu îndepărtându-Se de la ei şi vor rămâne în batjocura vrăjmaşilor, adică a viclenilor draci. Că şi Samson, cel tare şi osebit între oameni mai mult decât toţi şi sfinţit lui Dumnezeu din pântecele maicii sale, cel învrednicit de multă putere şi de mari minuni şi vestit încă mai înainte de naştere prin înger, ca şi Ioan, fiul lui Zaharia, oare nu pentru că şi-a pângărit sfinţitele sale mădulare prin aplecarea spre păcătuire, adică spre desfrânare, S-a depărtat Dumnezeu de la el şi l-a lăsat pe el pe seama vrăjmaşilor lui?

Vedeţi, iubiţilor, câtă stricăciune se face dintru împuţinarea credinţei, şi sufletească şi trupească? Dintru aceasta vine lenevirea spre lucrarea sfintelor

porunci, dintru aceasta, aplecarea spre păcătuire, dintru aceasta vine iubirea de agoniselile cele pământeşti şi de slava lumii celei deşarte. Deci, de suntem iubitori de cele duhovniceşti, să nu fim iubitori de agoniselile cele vremelnice, care sunt stricăcioase şi pierzătoare de suflet, ci să fim sârguitori şi iubitori de lucrul lui Dumnezeu, slujindu-I Lui şi cinstindu-L pe El prin lucrarea sfintelor Lui porunci şi, din zi în zi, să sporim prin credinţă şi prin smerită cugetare în dorul cel către El. Căci aceasta este calea cea adevărată şi neînşelătoare.

Deci fierbinţeala se naşte din rugăciune, dar vine şi de la draci, şi de la fire. Cea de la fire se naşte atunci când cineva are vreo rudenie aflată în depărtare, pe care doreşte să o vadă, şi nu are nicio înlesnire să o vadă. Dar se naşte şi când cineva are o dragoste pătimaşă pentru oarecare faţă (persoană). Aceasta e o dragoste stricăcioasă şi pierzătoare de suflet. Ea se naşte când doreşte să se întâlnească cu acea faţă, şi nu are nicio înlesnire a se întâlni cu ea. Acest fel de fierbinţeală se naşte şi la cei iubitori de arginţi, care urmăresc împlinirea dorinţei lor de a agonisi aur şi argint. Aceasta este, după cuvântul dumnezeiescului Apostol Pavel, rădăcina a toată răutatea. Acest lucru este jalnic şi vrednic de nemângâiată plângere.

Fiindcă această patimă pe mulţi i-a aruncat în prăpastia pierzării. Dar şi acum sunt aici dintre aceia ce sunt biruiţi de această patimă şi aud prea bine aceste înfricoşate cuvinte. Dar ce fac? Ei se mulţumesc să cugete cu inima lor, zicând: Cine ştie, poate nu va fi aşa precum se aud aceste înfricoşate cuvinte; poate va fi altminteri. Şi nu numai că nu se pocăiesc, ci încă şi pe cei ce atârnă de ei îi asupresc şi-i necăjesc făcând economie, ca să-şi păstreze aurul şi argintul, ca nu cumva să cheltuiască din el. Şi din acestea li se pricinuieşte lor a nu crede cu inima şi a nu înţelege cu mintea, numai şi numai din împuţinarea credinţei lor. Că şi Iuda cel rău-credincios auzea înfricoşatele cuvinte ale Domnului şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos, Care zicea că mai bine ar fi fost omului acela, care avea să vândă pe Fiul Omului pentru agonisirea argintului, să nu se fi născut, dar nu le înţelegea, nici nu le credea cu inima, având mintea întunecată cu turbarea iubirii de argint. Şi aşa n-a înţeles, până când nu şi-a agonisit lui şi spânzurare, şi pogorâre în prăpastia iadului.

Aşa şi în vremea de acum, cei întunecaţi la minte cu turbarea agoniselii aud şi ei prea bine aceste înfricoşate cuvinte, dar întunecarea minţii lor nu-i lasă să înţeleagă sau să se pocăiască, ci se şi sârguiesc să-i asuprească şi să-i necăjească pe cei mai mici. Unii ca aceştia agonisesc loruşi pogorârea în prăpastia pierzării. Iar pe cei ce înţeleg şi cred cu inima şi se pocăiesc cu adevărată pocăinţă, precum a primit Domnul pe vameşul şi pe desfrânata şi pe fiul cel risipitor şi i-a îmbrăţişat pe ei, aşa îi primeşte şi pe ei, şi-i îmbrăţişează, şi în ceata drepţilor îi rânduieşte. Căci ştie Domnul şi pe desfrânata care s-a pocăit cu adevărat să o facă mai curată decât pe o fecioară. Dar nu face aşa pe cei ce prelungesc nepocăinţa, zicând că ne vom pocăi mâine sau poimâine. Că mulţi sunt în iad dintre cei ce zic că ne vom pocăi mâine sau poimâine, pentru

că noi nu știm ziua sau ceasul ducerii noastre din viață.

Iar dulceața se naște din rugăciune. Dar vine și de la doctorii cei amari, adică de la viclenii draci. Cea de la draci pricinuiește tulburare, iar cea din rugăciune aduce pace și smerenie.

Iar fierbințeala cea din rugăciune și cu zdrobire dintru adâncul inimii aduce suspine și izvorăște din ochi, ca din niște șipote, șiroaie de lacrimi pentru dragostea și dorul cel către Dumnezeu. Și atunci, și mintea cu mare putere strigă: „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă". Și pe toți oamenii îi vede înaintea sa ca pe îngerii lui Dumnezeu. Iar pe sine se vede praf și cenușă, și îi vine a se tăvăli pe sub picioarele tuturor oamenilor pentru dragostea Domnului. Ba, de multe ori, îi vine a se și ascunde de către vederea oamenilor.

Cei ce au ajuns la măsurile acestea s-au învrednicit și de mila lui Dumnezeu, adică de rugăciunea cea adevărată și neîncetată. Ea se lucrează atunci de-a pururea cu mintea în inimă; se lucrează fie tăcând el, fie dormind. Iar mai vârtos, când se deșteaptă din somn, o află lucrându-se cu foarte mare liniște și niciun cugețel nu se atinge de minte, ci numai cuvintele rugăciunii se lucrează cu dulceață în inimă. Dar această sfântă lucrare a minții vine, precum s-a zis mai sus, încă de la început, dar numai odată cu lucrarea sfintelor porunci și a tuturor faptelor. Ei îi ajută însă mult și străinătatea.

Întrebare: *Cum și în ce chip este străinătatea aceea?*

Răspuns: Străinătatea este așa: că oriunde se va afla lucrătorul (poruncilor), fie la liniște, sau între prieteni, sau în orice loc va avea viețuirea, să se aibă pe sine ca un nemernic (străin) și mai-micul tuturor. Căci zice Sfântul Calist Patriarhul că, mai mult decât în toate înțelesurile, dator este să fie (cel ce se liniștește) râvnitor în a înțelege cele duhovnicești. E dator, mai ales la început, ca luarea-aminte a minții lui să nu fie, în ceasul rugăciunii, nici la jumătatea inimii, nici în josul ei, ci să păzească mintea deasupra inimii.

Aceste dumnezeiești cuvinte ce sunt adunate din sfintele scrieri s-au scris în grai simplu și cu simplitate, ca să fie lesne de înțeles și pruncilor celor mici. Pentru că multe sunt noianurile învățăturii dumnezeiești, dar cu anevoie de înțeles de prunci, adică de începători. Pentru că noii începători sunt ca pruncii cei mici care, în micile și slabele lor mânușițe, în loc de pește primesc șarpe, și în loc de pâine, cărbuni de foc, neștiind ce fac. Cu adevărat, nou-începătorii sunt asemenea pruncilor celor mici, și cu atât mai vârtos cei ce nu iau aminte la sfintele scrieri și nu au nici sfătuire duhovnicească. Acest fel de lucrători, în loc de cele bune, primesc cele rele, și în loc de dar, înșelăciune. Ba se și bucură, neștiind ce fac și socotind că primesc dar. De aceea, această sfântă lucrare a minții are nevoie de multă sfătuire duhovnicească și de citirea cu multă luare-aminte a sfintelor scrieri, nu de agoniselile și lucrurile vremelnice, ca să nu ne înșelăm. Pentru că vrăjmașul nu încetează a se sârgui să ne înșele

nu numai pe noi, începătorii, sau pe cei de la mijloc, ci şi pe cei desăvârşiţi. Căci stăpânitorul lumii acesteia caută nu numai pe unul sau pe doi să-i piardă, ci se sârguieşte, răcnind ca un leu, să înghită pe toată lumea.

Dar, precum s-a zis mai sus, smerenia, ascultarea și mărturisirea dreaptă sfărâmă toate înșelăciunile și mrejele vrăjmașului. Mai ales o face aceasta smerenia, după cuvântul sfinţilor îngeri, pe care l-au zis către Sfântul Grigorie, ucenicul Sfântului Vasile cel Nou, atunci când a fost răpit întru vedenie până la sfânta cetate a Ierusalimului de Sus. Acolo, Sfântul Grigorie a văzut cum, după soboare de drepţi ce au venit şi s-au rânduit în sfânta cetate, a mai venit şi un sobor mare de mireni, și s-a rânduit și acesta în sfânta cetate. După acesta, mai veni și un soboraș mic de călugări, și se rândui în muncile cele veșnice. Iar Sfântul Grigorie, fiindu-i cam rușine pentru cinul călugăresc ce se numeşte neam sfânt, căutând către sfinţii îngeri ce-l purtau – că erau doi: unul îl ducea de o subsuoară, și celălalt de cealaltă –, a zis lor: „Ce poate fi lucrul acesta, domnii mei, că soborul cel mare de mireni se rândui în sfânta cetate, iar soborașul acesta mic de călugări se rândui în muncile veșnice?” Atunci răspunseră sfinţii îngeri zicând: „Fiule, la vremea aceea de apoi, tot neamul călugăresc și duhovnicesc se va porni spre pierzare”. Și iarăși a îndrăznit Sfântul Grigorie a-i întreba pe sfinţii îngeri, zicând: „Dacă-i așa, domnii mei, apoi cine se va mântui?” I-au răspuns sfinţii îngeri: „Cel ce va iubi sărăcia de bunăvoia sa, și goana, și smerenia, acela se va mântui”.

Deci, iubitorilor de Hristos, să ne sârguim şi noi a iubi smerenia şi sărăcia cea de bunăvoie și a fi goniţi. Că și Domnul nostru Iisus Hristos, când S-a pogorât pe pământ și cu oamenii a petrecut din dragostea pentru noi, multă smerenie a arătat, și sărăcie de bunăvoie a primit, și, de cei cu arme și cu puşti fiind gonit, nu S-a tăinuit, și bătăi și scuipări a primit, și cu moarte de ocară pe cruce a fost răstignit și omorât și, prin vărsarea sfântului și scumpului Său Sânge și prin slăvita Lui înviere cea de a treia zi a dăruit înviere și bucurie la toată lumea. Deci, dacă Domnul, Izbăvitorul şi Mântuitorul nostru a primit a pătimi toate acestea de voia Sa şi din blestemul strămoşului Adam, cel prin călcarea poruncii, a binevoit a ne mântui, apoi cu cât mai vârtos ni se cuvine nouă, păcătoșilor, a ne smeri și toate durerile și scârbele aici, în veacul acesta, a le primi şi a le pătimi pentru dragostea Mântuitorului nostru Iisus Hristos, Celui preadulce și de oameni iubitor. Făcând așa, ne vom izbăvi de pierzarea aceea de care au spus sfinţii îngeri și de muncile veșnice și ne vom învrednici de Împărăţia cerului. Iar aceasta să o facem ştiind că toate cele de aici sunt schimbăcioase și nestatornice, și viaţa noastră puţină este, iar zilele noastre degrabă trec, ca umbra norului înaintea soarelui şi ca floarea câmpului. Deci, văzându-le noi pe acestea că toate cu adevărat aşa sunt, cu multă zdrobire dintru adâncul inimii să rugăm pe Milostivul Dumnezeu să ne dea umilinţă şi vreme de pocăinţă. Că acum este vremea pocăinţei, acum este vremea a lucra poruncile, acum este vremea a ne smeri, acum este vremea plângerii. Deci să

plângem acum, ca să nu plângem atunci, adică acolo unde nu folosesc plângerea sau lacrimile. Căci însăşi gura Domnului grăieşte zicând: „Fericiţi sunteţi cei ce plângeţi acum, că veţi râde”. Dar nu numai cu dumnezeiasca Sa gură ne-a învăţat, ci şi cu lucrul ne-a arătat, că treizeci şi trei de ani pe pământ a petrecut şi cu oamenii a vieţuit şi niciodată nimeni dintre oameni râzând nu L-a văzut, dar plângând, de multe ori. Şi pentru ce plângea Mieluşelul lui Dumnezeu, Cel ce este din fiinţă fără de păcat şi pentru noi S-a făcut om fără de păcat? Căci plângea Iubitorul de oameni! Şi pentru ce plângea, fără de păcat fiind? Numai şi numai pentru noi, păcătoşii, arătându-ne cu lucrul că se cuvine a ne smeri şi a plânge pentru păcatele noastre şi a dori lumea de acolo. Căci aici, pe pământ, străini ne aflăm.

Deci să ne silim cu sârguinţă şi să ieşim din pământul străin şi să mergem la patria noastră cu cucernicie şi cu smerenie şi cu cinstire de Dumnezeu. Adică să-L cinstim pe Dumnezeu prin lucrarea sfintelor Lui porunci, ca să fim şi noi următori dumnezeieştilor Părinţi celor de demult care, prin lucrarea sfintelor şi de viaţă dătătoarelor Lui porunci, ziua şi noaptea, cu smerenie şi cu multă dragoste, au slujit Domnului şi au călătorit pe calea cea strâmtă. Căci însăşi gura Domnului a zis că „strâmtă este calea care duce la Împărăţia cerească şi largă este cea care duce la pierzare” *(Matei* 7, 13-14). Cu adevărat, largă este calea care duce la pierzare, dar numai până duce la pierzare este largă, căci, după ce a intrat acolo, vai şi iar vai! Cine va putea să spună strâmtorarea şi plângerea şi scrâşnirea dinţilor care sunt acolo? De aceea, tot credinciosul şi creştinul cel pravoslavnic auzind de aceste înfricoşate munci, nu este cu putinţă a nu se umili şi a nu plânge cu multă zdrobire dintru adâncul inimii.

Asemenea şi calea cea strâmtă este strâmtă până ce duce la Împărăţie. Căci, după ce s-a învrednicit cineva a intra acolo, cine ar putea spune desfătarea şi mângâierea care sunt acolo şi bucuria cea neasemănată şi nepricepută de mintea omenească a celor ce s-au învrednicit a vedea frumuseţea îngerilor celor străluciţi şi luminaţi şi mirosul florilor raiului, celor cu duhovnicească mireasmă?

Fie ca prin rugăciunile sfinţilor îngeri şi ale tuturor celor plăcuţi lui Dumnezeu să fim şi noi, păcătoşii, ocrotiţi şi feriţi de mrejele şi cursele vrăjmaşilor. Iar cu rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu şi Preasfintei Stăpânei noastre Fecioara Maria, să ne învrednicim de mila Fiului său, a Domnului nostru Iisus Hristos, Cuvântul Tatălui, Căruia se cuvin slava, cinstea şi închinăciunea, împreună cu Cel fără de început al Său Părinte şi cu Preasfântul şi Bunul şi de viaţă făcătorul Duhul Său, acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin.

Să mai facem puţină descoperire despre norodul care nu s-a învrednicit a intra în pământul făgăduinţei, ci a umblat rătăcind în locuri neumblate, şi nu pe cale. Acesta calea cetăţii de locuit n-a aflat, şi se sfârşeau sufletele lor într-

înşii, flămânzind şi însetând. Căci norodul acela nu s-a învrednicit a intra în pământul făgăduinţei, măcar că Dumnezeu l-a trecut cu minuni Marea Roşie prin toiagul lui Moise şi l-a dus în pustie, izbăvindu-l de robia lui Faraon. El nu numai că nu s-a învrednicit a intra în pământul făgăduinţei, ci nici a-l vedea pe el nu s-au învrednicit, ci le-au rămas oasele lor în pustie, după cuvântul Domnului, Care a zis: „M-am jurat întru mânia Mea: Nu vor intra întru odihna Mea, pentru necredinţa şi învârtoşarea inimii lor” *(Psalm* 94, 12).

Numai doi din norodul acela s-au învrednicit a intra în pământul făgăduinţei, adică Isus al lui Navi şi Halev, fiul lui Aaron. Aceştia au băgat poporul în pământul pe care l-a dat Dumnezeu lor, adică norodului ce sporise după ce a intrat în pustie, că erau patruzeci de mii cu numărul celor sporiţi.

„Şi a grăit Dumnezeu lui Moise, zicând: «Ia toiagul tău şi adună adunarea, tu şi Aaron, fratele tău, şi grăiţi lângă piatră înaintea lor, şi va da piatra apele sale; şi veţi scoate apă din piatră şi veţi adăpa adunarea şi dobitoacele lor». Şi a luat Moise toiagul dinaintea Domnului” *(Numerii* 20, 7-9). Însă patruzeci de mii au fost numai dintr-un neam, iar din toate neamurile au fost şase sute de mii cu cei sporiţi ai lor. „Deci au adunat Moise şi Aaron, fratele său, poporul înaintea pietrei, şi a zis către ei: «Ascultaţi-mă, voi, cei neascultători! Au doară din piatră voi scoate vouă apă?». Şi ridicând Moise mâna sa, a lovit piatra cu toiagul său de trei ori, şi a ieşit apă multă şi au băut adunarea şi dobitoacele lor. Şi a zis Dumnezeu către Moise şi către Aaron, fratele său: «Pentru că nu aţi crezut şi pentru că prin necredinţa voastră nu M-aţi cinstit, adică nu aţi voit să Mă sfinţiţi înaintea fiilor lui Israel, nu veţi băga voi adunarea în pământul pe care Eu l-am dat lor».” Şi norodul acesta a fost povăţuit, cu ajutorul şi cu bunăvoirea lui Dumnezeu, de Isus al lui Navi şi de Halev, în pământul făgăduinţei.

Iar după ce le-a dat Dumnezeu în stăpânire cetatea, a poruncit lui Isus al lui Navi ca pe toţi cei ce locuiau în cetate să-i taie cu sabia. Şi s-a împlinit porunca Domnului, că pe toţi, de la mic la mare, i-a tăiat cu sabia. Iar pe împăratul cetăţii, adică pe stăpânitorul pământului aceluia, a poruncit Dumnezeu să-l spânzure pe lemn. Şi s-a împlinit porunca cu lucrul, că l-au spânzurat pe un lemn. Iar pe Isus al lui Navi, pentru credinţa şi curăţia inimii lui, l-a proslăvit Dumnezeu a fi stăpânitorul cetăţii şi a tot pământul acela.

Iar acestea nu s-au scris pentru altceva, ci numai şi numai pentru aceasta, ca să înţelegem şi să vedem luminos cât iubeşte şi întăreşte şi învredniceşte Dumnezeu pe cei ce iubesc poruncile Lui şi le lucrează pe ele. Şi, iarăşi, cât urăşte şi pedepseşte Dumnezeu pe cei necredincioşi şi nesupuşi poruncilor Lui. Căci, pentru nelucrarea poruncilor, pedepsire şi pogorâre în iad se face, precum s-a făcut şi pentru acest împărat al cetăţii din pământul făgăduinţei, pe care Dumnezeu l-a pedepsit prin Isus al lui Navi.

Aşa şi în vremea de acum, pe cei necredincioşi şi nesupuşi poruncilor lui Dumnezeu, chiar dacă li se fac, poate, toate deplin şi după voia lor mănâncă şi

beau, îi așteaptă pedeapsa lui Dumnezeu și pogorârea la iad, precum de demult, în ziua ispitirii, ispititorii lui Dumnezeu mâncau și beau, dar, pe când mâncarea se afla încă în gura lor, s-a suit mânia lui Dumnezeu peste ei și a ucis pe cei mai mulți ai lor. Iar pe cei ce iubesc poruncile lui Dumnezeu și le lucrează îi așteaptă suirea la Ierusalimul cel de Sus și mângâierea cea necuprinsă de mintea omenească.

Fericit este călugărul care a murit lumii acesteia, că viu este lumii celei de acolo. Iar călugărul care încă n-a murit lumii acesteia mort este lumii celei de acolo și viu muncilor celor veșnice, unde nu este răsuflare sau alinare de mulțimea durerilor celor de acolo. Călugărul este cel ce de toate s-a despărțit și cu toate s-a împreunat, adică s-a despărțit de cele vremelnice și s-a împreunat cu cele veșnice.

Fericiți sunt tinerii călugărași care din pruncie s-au afierosit pe ei a fi ostași ai Împăratului Hristos. Fericiți cei ce au păzit întreaga feciorie, că aceia sunt pârga bine primită a Mielului lui Dumnezeu, și ei sunt mai aproape decât toți de scaunul Dumnezeirii. Fericiți sunt și cei bătrâni, ba și cei ce au avut însoțire și au lăsat soțiile și pe fiii lor și au urmat Sfintei Evanghelii, că și aceia feciorelnici vor fi și locașuri ale Preasfântului Duh, numai de vor împlini cu lucrul ceea ce au făgăduit la primirea cinstitului și îngerescului chip, prin care darul Celui Preaînalt să ne umbrească și să ne păzească de toată răutatea celui ce se numește răutate în veci.

Fericit este călugărul care s-a asemănat turturelului care și-a pierdut soția. Căci, după pierderea soției sale, de multă jale și mâhnire nu mai bea apă limpede, ci mai întâi o tulbură, și apoi o bea; nici pe ramură verde nu mai cântă, ci șade pe crenguță uscată tânguindu-se și jelind pe dorita sa soție. Călugărul care este adevărat călugăr asemenea este acestei jalnice și tânguitoare turturele, pentru că el, după ce s-a îmbrăcat cu cinstitul și îngerescul chip, de-a pururi se află arzând cu inima lui și dorind cu multă jale pe Cel despre Care și Filip striga cu mare glas zicând: „Veniți și vedeți că am aflat pe Cel dorit, adică pe Mielușelul lui Dumnezeu, Mântuitorul sufletelor noastre” (*Ioan* 1, 45, după înțeles). Iar din cele vremelnice ale veacului acestuia de nimic nu se bucură, nici se mângâie, știind că toate sunt schimbăcioase și nestatornice, ci mai vârtos se mâhnește pentru păcatele sale; că omul, măcar numai o zi de ar fi pe pământ, nu este cu putință să fie fără de păcat (*Iov* 14, 5). Și niciun păcătos nu poate merge spre Cel dorit de nu-și va spăla păcatele sale prin pocăință și prin mărturisirea cea adevărată.

Iar despre milostivirea lui Dumnezeu știm că din pricina ei fugea Iona prorocul de la fața Domnului și nu voia să propovăduiască cetății Ninive pierzarea ei, căci zicea: „Doamne, știu că ești milostiv și văzând plângerea și lacrimile lor Te vei milostivi spre ei și nu vei pierde cetatea, ci le vei ierta păcatele, și propovăduirea mea va rămâne mincinoasă” (Iona 4, 2). Că plângerea și lacrimile nu numai că izbăvesc de moarte pe cei ce plâng, ci și

locașuri ale Preasfântului Duh îi fac pe ei, precum și pe Sfinții cei mari care cu curgerile lacrimilor nerodirea pustiului o au lucrat și cu suspinurile cele dintru adânc au făcut-o să rodească osteneli însutite, luminând toată lumea cu strălucirea minunilor.

Al Sfântului Nil, cap. 90: „Chiar dacă ți se pare că ești cu Dumnezeu, păzește-te de dracul curviei, căci este foarte înșelător și cât se poate de pizmaș și voiește să fie mai iute ca mișcarea și trezvia minții tale, ca să o smulgă și de la Dumnezeu când stă lângă El cu evlavie și cu frică” (Evagrie, *Cuvânt despre rugăciune,* 90, *Filoc.* rom., I, p. 110).

Tot al aceluiași, cap. 91: „Dacă te îngrijești de rugăciunea cea curată, pregătește-te împotriva năvălirii dracilor și rabdă cu bărbăție bătăile lor. Căci ca fiarele sălbatice vor năvăli asupra ta și tot trupul îl vor răni” (Evagrie, *Cuvânt despre rugăciune,* 90, *Filoc.* rom., I, p. 110).

Iar cei puțin credincioși se înfricoșează auzind de venirea viclenilor draci și de rănile cele de la ei, dar stau la îndoială dacă trebuie să se îndeletnicească cu rugăciunea. Dar cei binecredincioși nu numai că nu stau la îndoială și nu se înfricoșează de năvălirile și rănirile viclenilor draci, ci cu și mai mare bucurie se întrarmează asupra lor, îndeletnicindu-se cu rugăciunea curată, și toate taberele lor le pun pe goană și le alungă cu puterea lui Hristos, Domnul și Mântuitorul cel preamilostiv. Iar călugărul, prin rugăciunea cea curată, deopotrivă cu îngerii se face.

Rugăciunea cea curată este căldura inimii, iar de va fi adevărată și neînșelătoare căldura inimii, semnul neînșelăciunii acesta este: că toată mintea o adună acolo unde este căldura, adică întru adâncul inimii. Dar de va fi adusă în inimă căldura de viclenii draci, mintea nu este lucrătoare, adică nu se adună în inimă, ci e purtată ca o oarbă pretutindeni, prin toate nimicurile. Să înțeleagă deci fiecare că acesta este semnul înșelăciunii, că mintea este nelucrătoare.

Iar acestea nu s-au scris spre descurajarea celor ce se îndeletnicesc cu rugăciunea inimii (inimelnică), ci s-au scris spre deprinderea și folosul lor, adică pentru a se sili să-și facă și mintea lucrătoare, ca să o adune acolo unde este căldura, adică întru adâncul inimii.

Dreptul care are și înțelepciune este asemenea lui Dumnezeu. Și semnul înțelepciunii acesta este: că înțeleptul este sfetnic bun tuturor. Înțeleptul nu grăiește niciodată cu asprime, nici nu se iuțește, ci toate cuvintele lui sunt line și cu bună primire și veselesc inima celor ce le aud pe ele. Înțeleptul, chiar de va fi în treaptă (înaltă), nu se trufește, nici nu se mândrește, ci și mai mult se smerește, urmând Mielușelului lui Dumnezeu, Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, silindu-se a împlini poruncile Lui. Dreptul cel înțelept, chiar de se va afla în treapta de judecător, nu crede îndată cele ce i se spun, nici nu hotărăște cu grabă pedeapsa celor pârâți, nici grăbire nu rânduiește la pedeapsă, ci mai întâi cu mare înțelepciune și cu bună luare-aminte

cercetează, ca luminos, adică cu bună adeverire, să afle pricina și, după ce a aflat-o pe ea, cu bună rânduială pune la cale judecata, păzind cuvintele Domnului, Care a zis: „Cu ce judecată veţi judeca, cu aceea veţi fi și voi judecaţi, și cu ce măsură veţi măsura, cu aceea și vouă vi se va măsura” *(Matei 7,* 1 -2); asemenea, păzind și cuvintele Apostolului, care zice: „De a căzut cineva în greșeală, voi, cei duhovnicești, îndreptaţi pe unul ca acesta cu duhul blândeţii” (G*alateni* 6, 1). Și așa, înţeleptul care se află în treaptă de stăpânire toate lucrurile sale le face cu bună socotinţă și cu mare înţelepciune, silindu-se și sârguindu-se a se face plăcut Stăpânului a toată zidirea, adică Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos.

Dreptul nu se teme de ceea ce aude rău (de sine) și nu se tulbură, nici se scârbește de orice i se va grăi împotrivă, ci zice: de s-ar ridica împotriva mea tabără, nu se va înfricoșa inima mea; de s-ar scula asupra mea război, întru aceasta eu nădăjduiesc: „Una am cerut de la Domnul, aceasta voi căuta, ca să locuiesc în casa Domnului în toate zilele vieţii mele”. Zis-a preafericitul Petru Damaschin: Ce i se cuvine a face celui ce este biruit de orice fel de patimă? Se cuvine unuia ca acesta cu mare sârguinţă a se împotrivi ei, dacă voiește să scape de muncile cele veșnice și de mânia focului celui nestins și să se învrednicească de mila lui Dumnezeu. Să vorbim, de pildă, despre patima curviei. Dacă cineva este ispitit de oarecare faţă (persoană), se cuvine unuia ca acesta a se depărta cu totul de acea faţă, de vorbirea cu ea, de petrecerea cu ea, de atingerea hainelor, ba și de mirosul ei. Că în toate acestea, de nu se va păzi cineva, săvârșește patima și preacurvia sa și se face locaș al dracilor. Iar acest lucru este jalnic și vrednic de nemângâiată plângere, pentru întunecarea minţii ce-o aduce unora ca aceștia, că nu-și aduc aminte de gândul ce l-au cugetat atunci când au ieșit din lumea cea deșartă și au pornit în această călătorie duhovnicească și vieţuire îngerească, că nu-și aduc aminte de osârdia ce-o aveau când au intrat pe poarta mănăstirii în vremea venirii lor în ea, că nu-și aduc aminte de făgăduinţa aceea ce au făgăduit la primirea cinstitului și îngerescului chip. Căci unii dintre cei ce sunt biruiţi de acea patimă sunt și acum aici de faţă și aud prea bine de înfricoșatele acele munci. Iar pentru cei ce se pocăiesc nu numai că toate cetele cerești se bucură, ci încă și Domnul îi așteaptă cu braţele deschise, primindu-i și îmbrăţișându-i. Dar pe cei ce petrec cu nebăgare de seamă și nu se pocăiesc îi așteaptă pogorârea în prăpăstiile iadului și viermii cei neadormiţi.

Zis-a preafericitul patriarh Sfântul Ioan Gură de Aur: „Omul care va greși și va păcătui înaintea lui Dumnezeu, iar mai pe urmă, căindu-se și îngreţoșându-se de păcatele sale, le va părăsi și va înceta de a mai păcătui înaintea lui Dumnezeu, și va începe a se pocăi cu multă înfricoșare, și cu foame, și cu sete, și cu plângere, și cu vărsarea lacrimilor de toate zilele, veștejindu-și trupul său și uscându-și oasele sale, unul ca acesta nimic nu se va folosi de ostenelile sale până când nu-și va spune și nu-și va mărturisi toate

păcatele sale duhovnicescului său părinte, ca să ia de la dânsul dezlegare și iertare de păcatele sale. Pentru că acestuia i s-a dat putere a lega și a dezlega și a ierta păcatele oamenilor, precum zice și Domnul: „Întâi spune-ţi și-ţi mărturisește tu toate păcatele tale, și apoi vei lua îndreptare și iertare și ușurare de sarcina cea grea a păcatelor tale”.

Dar cel ce se numește răutate străveche, vrăjmașul nostru diavolul, știind că prin spunerea și mărturisirea păcatelor la părintele său duhovnicesc ia omul dezlegare și iertare și ușurare de sarcina cea grea a păcatelor sale, foarte se silește și se nevoiește ca să smintească și să orbească, și nicidecum să nu lase pe om, nici măcar cu gândul să gândească la mărturisire. De aceea, mulţi au ieșit din această lume amăgitoare fără mărturisire și fără dezlegarea și iertarea lor, pentru cele ce au păcătuit întru petrecerea vieţii acesteia vremelnice. Iar acesta este un lucru prea înfricoșat, foarte jalnic și vrednic de nemângâiată plângere. Căci din pricina acestei despărţiri fără rânduială și cu durere de lumea aceasta, nu-și câștigă nici cât de puţină ușurare de sarcina cea grea a păcatelor sale.

Iar pe cei ce mărturisesc cu adevărat, și se pocăiesc cu multă osârdie, și canonul ce li s-a dat de părintele lor duhovnicesc îl păzesc bine, în vremea plecării lor din lumea aceasta amăgitoare, adică la darea sufletului, îngerii îi întâmpină făcându-le mângâiere și preaslăvită cinste, primindu-i cu multă dragoste și bucurându-se și veselindu-se de ei ca de niște doriţi prieteni ai lor, și cu multă dragoste călătorind împreună cu ei la Ierusalimul cel de Sus. Cu ale căror rugăciuni fie să ne învrednicim și noi, păcătoșii, de acea prea slăvită fericire și sfântă mângâiere. Amin.

Fericite sunt tinerele călugăriţe, care din pruncie s-au afierosit pe ele a fi mirese ale Împăratului Hristos. Fericite sunt cele ce în toate zilele și în toate ceasurile își împodobesc și-și înfrumuseţează feţele lor spălându-le cu lacrimile ochilor lor, jelind și dorind pe Mirele lor Cel ceresc. Fericite sunt și cele bătrâne, sau și cele ce au avut însoţire și au lăsat pe fiii lor și pe soţii lor și au urmat Sfintei Evanghelii, că și ele vor fi fecioare și mirese ale lui Hristos, numai de vor împlini cu lucrul ceea ce au făgăduit la primirea cinstitului și îngerescului chip. Fie ca darul Lui preaînalt să le umbrească și să le păzească de toată răutatea celui ce se numește răutatea cea veche!

CUPRINS

Redactare: Gabriela SĂNDULESCU,
Anişoara BERBECE
Tehnoredactare computerizată: Daniela PASCU
Format 16/61x86. Coli de tipar 47.
TIPOGRAFIA CĂRŢILOR BISERICEŞTI
Intrarea Miron Cristea nr. 6, 040162, Bucureşti
Telefon: 021 335 21 29; Fax: 021 335 21 10;
e-mail: magazin@editurapatriarhiei.ro
editura@patriarhia.ro
tipografia@patriarhia.ro
web: www.editurapatriarhiei.ro